

ॐ तत्सत्परमात्मने नमः ।

अस्तावना

(ऋग्वेदना अन्तर्गत विषयो)

१ ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद અને અથર્વવેદ એમ ચાર વેદ છે શાસ્ત્રમાં અમુક રચનામાં “ વેદત્રયી ” એમ પણ કહી ગયું છે, પરંતુ અથર્વવેદનો ઋગ્વેદમાં સમાવેશ કરીને આ વાક્ય ઉચ્ચારિત કર્યું ગયું હોય એવું સમજાયું જાય છે (અષ્ટક ૩-૮-૧૦ નાં ૩ માં “ ઘ્રયો અસ્ય વાદા ” તથા વેદ છે એમ લખ્યું છે, તેની અનંતર પુરુષસૂક્તના ૮-૪-૧૮ માં ઋગ્વા ૯ માં તથા વેદ પ્રકટ થયા એમ લખ્યું છે.)

૨ “ યજીય રીતિયે ” વેદ અ-પોડમેય માન્યો જાય છે, અથવા કોઈ મનુષ્યનો કૃતિવિષય તે નથી પરંતુ બૃહદ્-ગણક ઉપનિષદ (અધ્યાય ૨ બ્રાહ્મણ ૪ માં ૧૦) માં વેદ પરમાત્માના નિઃશ્વસિત કહ્યો ગયો છે, તે શ્રુતિ-“ અસ્ય મહતો ભૂતરય નિશ્વસિત મેતદ્યજુર્વેદોયજુર્વેદ.સામવદોડયર્વાઙ્ગિરસદ્નિદાન પુરાણમ્ ” (ઇત્યાદિ) આ તરાહની છે અને તેને લઈને વેદના પ્રત્યેક અધ્યાયના પ્રારંભમાં માયજુઆર્ચ્યે પોતાના બાબમાં મ ગલા-ચરણરૂપે લખ્યું છે કે—

યસ્ય નિશ્વસિત વેદા યા વેદેડમ્યોડશિલં સગત્ ।

નિર્નમે તમહ ચન્દે વિષાતીર્યમહેશ્વરમ્ ॥

૩ બીજી તરફ પુરુષસૂક્ત ને ઋગ્વેદમાં અષ્ટક ૮-૪-૧૭, ૧૮, ૧૯ માં છે, તેના વર્ગ ૧૮ નાં ૬ મંત્રમાં, અને ને પુરુષસૂક્ત

પણુવેદમાં ૩૧ અધ્યાયના ૭ મંત્રમાં છે. જેમાં ઋગ્વેદની અપેક્ષાએ
 ૬ મત્ર અધિક છે તેમાં અને અથર્વવેદમાં કાંક ૧૯-૨-૬ માં
 મત્ર ૧૩ માં છે, જેમાં ૧૬ મંત્ર છે, પરંતુ મંત્રાન્તર્ગત ઘઘ્દોની
 રચનામાં કાંઈ વિશેષ છે, તેમાં પણ ઋગ્વેદમાં જેમ કહ્યું છે તેવું જ
 બતાવ્યું છે. આ ઋગ્વેદનો મંત્ર છે કે-“ તસ્માદ્ધજ્ઞાત્સર્વહુત
 ઋધ સામાનિજજિરે। છન્દાસિ જજિરે તસ્માદ્ધજુસ્તસ્માદ
 જાયસ ” પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે જેમ આકાશાદિની
 ઉત્પત્તિ પરમાત્માથી થઈ છે તેમજ વેદોની ઉત્પત્તિ પણ પરમાત્માથી
 થઈ, પણ તેનો એવો અર્થ છે કે પ્રત્યક્ષમાં વેદ પણ પરમાત્માના
 સ્વરૂપમાં હોઈ થઈ જાય છે, અને પુનઃ સૃષ્ટિના સમયે તેનો આવિ-
 ર્ભાવ થાય છે. તે રીતે અર્થ કરવામાં બૃહદારણ્યક શ્રુતિની સાથે
 વિરોધ આવતો નથી આ વિષયમાં શ્રીમદ્ વેદવ્યાસભગવત્પ્રણીત
 વેદાન્તસૂત્રોના જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્જ કરાચાર્યપ્રણીત ભાષ્યમાં અને
 “ બ્રહ્મામૃતવર્ષિણી ” નામક તે સૂત્રોની (સ્વતંત્ર) મીઠામાં
 સવિસ્તર નિર્ણય કર્યો છે (વેદાન્તસૂત્ર ૧-૩-૨૮ તથા ૨૯ માં
 જુઓ) અથવા વેદ કોઈ મનુષ્યની કૃતિ નથી કિન્તુ અ-પૌરુષેય છે.

૪ વેદ અ-પૌરુષેય હોવાપર પણ કોઈ એક રચાનમાં વેદોની
 રચના થઈ છે એમ કોઈ લોક માને છે દર્શાવ રૂપે કહ્યું જાય તો
 જેની વિપુલ શાસ્ત્રદર્શિતા પ્રતીત થાય છે તેવા લોકમાન્ય મરહૂમ
 શ્રી બાલગગાધર તિલકે વેદોની રચનાના કાલનિર્ણયમાં પ્રયાસ કર્યો
 છે, અને તે પ્રસંગ તેણે એના “ Arctic Home ”
 “ આર્ટિક હોમ ” નામક પુસ્તકમાં ઉપલબ્ધ થાય છે તેનો આ
 અભિપ્રાય મમજરો જાય છે કે-કોઈ એક પ્રાચીન મમયમાં મનુષ્યને
 નિવાસ હિતરશ્વના નિકટના પ્રદેશમાં મલવિત હોઈ શકે છે, અને
 તે રચાનમાં વેદોની રચના થઈ હોય તે ઉપપન્ન થાય છે તેમાં
 પ્રમાણભૂત ઋગ્વેદની સ્ત્રી અને પારસીઓની ઝન્દ બાહાના મંથમાંથી

ફક્કાઓનું પરસ્પર મિલન કરીને તે પરચા એમ કહે છે કે-નેમાં લખેલ સૂચનાંકની મતિ જાહેર વર્ણ દેખાતી હતી. અને તે વર્ણ મતિ ઉત્તરધ્રુવના નિકટ પ્રદેશમાં રહેવાવાળા સોડોને પ્રતીત હોઈ શકે. એથી ઉત્તરધ્રુવની નિકટ મનુષ્યોનો નિવાસ સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ તે કલ્પના ઠીક જણાતી નથી એમ નિમ્ન-પ્રદર્શિત દર્શાવતી માલમ પડે છે.

(૧) અષ્ટક ૧-૬-૨૫ ઋત્યા ૧૦ માં સૂર્યના હિસબ અને અગ્નિનું વર્ણન છે. ઉત્તરધ્રુવના નિકટ પ્રદેશમાં તેમ હોવું દુર્લભ છે. (વસ્તુતઃ સૂર્યનો હિસબ અને અસત્ હોતો જ નથી. કેવળ ત્યારે મનુષ્યોની દષ્ટિમર્યાદાથી બહાર તેની મતિ છે ત્યારે અસત બાબો જાય છે.) વળી ૨-૭-૭ ઋત્યા ૬ માં પ્રદર્શિત કરેલ સૂર્યનાં વિશેષણોથી પણ તે વાત સિદ્ધ થાય છે. વળી ૪-૭-૩૪ ઋત્યા ૨૧ માં પણ જોવાથી મંદ્ય નિવૃત્ત થઈ શકે છે.

(૨) ઋગ્વેદમાં કેટલાય સ્થલોમાં પાંચ ઋતુઓ હોવાનું જતાવ્યું છે અને અધિક માસ હોવાનો પણ વર્તાત છે (૨-૮-૬ ઋત્યા ૩). પરંતુ ઉત્તરધ્રુવના પ્રદેશમાં પાંચ ઋતુઓ હોવાનો સંભવ નથી. ઋતુઓને વિભાગ પણ સૂર્યની ગતિની અપેક્ષા રાખે છે. ત્યાંથી શિશિર મધ્ય જાહેર રહેવો જોઈએ. જ ઋતુઓની જગા પર પાંચ ઋતુ લખી છે તેનું મમાધાન એ છે કે હિમંત અને શિશિર ઋતુને એક જ માની છે (અષ્ટક ૨-૮-૬ ઋત્યા ૪ ના લાખ્યમાં અને ઘ. ગ્રા ૧-૧ દેખવાથી નિર્ણયિત થશે.) અને અધિક માસને સંપત્ત ઋતુ અષ્ટક ૨-૩-૧૬ ઋત્યા ૧૫ ના લાખ્યમાં કહ્યો છે.

(૩) પ્રસિદ્ધ વિષયમાં આવતા પર ઋગ્વેદમાં જણાવના ઉપયોગના

દર્શાવેલ અનેક સ્થલ પર છે. (૧-૨-૧૭ ઋચા ૭, ૧-૪-૨૧ ઋચા ૨, ૪-૩-૨૪ ઋચા ૨, ૮-૨-૨૪ ઋચા ૧૦.) તે પ્રકારથી ૯૯ નદીયો કહી છે, મુખ્ય ૨૧ તેમાં પણ પ્રધાન નદીયો ૭ કહી છે. જહાન્નેનો ઉપયોગ અને એટલી મોટી સંખ્યાવાળી નદીયોનો ઉત્તરદ્રુવપ્રદેશમાં હોવાનો મત્તવ પ્રાપ્ત થતો નથી કેમકે વિશેષ બરફ હોવાથી તેમ હોવું મંબવિત નથી. નદીયોનાં ગંગાદિક નામ દીધાં છે. તેથી પૂર્વકલ્પમાં પણ તેજ નામ હશે એમ સૂચિત કયું જાય છે. નદીયોની અધિક સંખ્યાના વિષયમાં ૧-૨-૩૮ ઋચા ૧૪ માં ૯૯ નદીયો હોવાનું બતાવ્યું છે અને ૭-૮-૨૪ ઋચા ૩ અને ૮-૨-૧૬ ઋચા ૧૨ માં ૭ નદીયો મુખ્ય છે એમ લખે છે, અને ૮-૨-૭ ઋચા ૮ માં ૨૧ નદીઓ હોવાનું લખ્યું છે. અને ૮-૬-૩ ઋચા ૧ અને ૫ માં પ્રધાન તો ૭ જ છે એમ નામ-નિર્દેશ કરી દેખાડ્યું છે. અને ૮-૩-૭ ઋચા ૮ માં ઉર્જાવતી નદી કહી છે, જેના તીર ઉપર જીર્ણિમાન રામવાર્તા પણ થાય છે એમ પણ લખ્યું છે.

- * (૪) અને મિ તિલક કહે છે કે કોઈ કાલમાં હિમના અધિક પાતની મલાવના કરી મનુષ્યનોક પેતાની જનમિલન બચાવવા ઉપગ્રથી નીચે અનુક્રમે આપ્યા. મિ. તિલકનું આ કથન છે કે તેવા હિમપાતનો મમય અમુક વર્ષોની અન્તર આવે છે, એથી આ અનુમાન છે કે મનુષ્યસૃષ્ટિ ઉત્તરદ્રુવની નિકટ અમુક સદસ કિંવા અમુક લક્ષ વર્ષોની પહેલા હતી. હિન્દુ એમ હોય નોપણ તે હેઠથી વેરોની ગચના પણ તે સમાનમાં અને તે સમયમાં હોતી જોઈએ એન શાસ્ત્રવિદ્ધ માતાનું કારણ નથી. જ્યાંદાં પરમાત્માથી વેદોનો આવિર્ભાવ

માને છે. ત્યાં તે સ્થાનનું તે પ્રકારનું વર્ણન વેદમાં ઉપલબ્ધ
 હોય તો કંઈ આશ્ચર્ય નથી.

૫ વેદની અપૌરુષનાને લીધે મન્ત્રોના દ્રષ્ટા ઋષિઓ ૫૭
 યોગ્ય હતા તે વિષય પર માનનાર્યો લખ્યું છે તેથી ૫૭ સમજાય છે—

“ તદ્વચ મુક્તસ્ય દ્રષ્ટા તદ્વોષ ઋષિઃ । યેદમાપ્તવર્ગે
 તપોડનુદ્યતઃ પુરુષાશ્ચયમૂર્ધ્વદ્વુરુષઃ પ્રાપ્નોત્ । તથા ચ
 શ્રૂયન્તે—જજ્ઞાદ્દેવે પૃથ્વીસ્તપસ્વમાતામ્સદ્વ સ્વયમ્ચન્દ્રમાતર્યતા-
 દુષયોડમયશ્રિતિ । તથા મતોન્દ્રિયસ્ય યેદસ્ય પરમેશ્વરાનુ
 પ્રદેનમયમનોદ્દેશતાત્ક્રપિત્યમિત્યમિમેત્યસ્મર્યન્તે યુગા-
 મ્સેડ્વતદ્વિતામ્વેદામ્સેતિદામામ્સદ્વર્ચઃ । લેમિરે તવમા
 પૂર્વમનુજ્ઞાતાઃ સ્વયંભુવેતિ ॥ ”

જટક ૧-૧-૧ અનુક્રમણિકા.

૧ વૈદિકમુનિ ઢરિપ્રમાદ્ભૂત વેદમર્સ્ત્વમા વેદના અવિભાવ
 અને વિભાગના વિષયમાં લખ્યું છે કે:—

“ મનુષ્યપ્રાણિના આરંભમાં મનુષ્યમાત્રને માટે હ્રસ્વરની
 અપાર રચાથી ઋષિઓના હૃદયમાં જે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સ્થાપે તે જ્ઞાન
 ત્યાં વેદ સ્વરૂપે જાણેડ અર્થે વિવક્ષિત છે. તે જે આનુપૂર્વે—

* ઉપરના પેરેગ્રાફ ૪ મા “ વેદ અપૌરુષેય છે ” આ સિદ્ધાંતની
 વિશ્લેષ લોકમાન્ય તિલકનો અભિપ્રાય અને તેની પુષ્ટિમા દ્રષ્ટાંત દીધા છે
 તે બતાવ્યા છે. આ વિષય તેના Arctic Home નામના પુસ્તકના
 પૃષ્ઠ ૪૫ મા લખ્યું છે. આ વરેલ અધિક દિશ્વિષયોની વળેદથી મનુષ્ય
 ઉત્પત્તિના નિકટ પ્રદેશમાં રહેતા હતા ત્યાંથી નીચે આવ્યા તેનો સમય
 ઇ. સ. પૂ. ૬૪૬૮૨૨ વર્ષ પહેલાનો મિ. તિલક મુકાર કરે છે. (પૃષ્ઠ ૪૨૭)
 અને કોઈ મહર્ષિ ઇ. સ. પૂ. જે અથા ૪ અબ્જ ૫૫૦ વર્ષ પહેલાં
 હોવાનો કહે છે. (પૃષ્ઠ ૪૨૨).

વિશેષયુક્ત શબ્દવિશેષથી મનુષ્યમાત્રમાં ફેલાઈ ગયું છે, તેને “ યાક્ ” કહે છે. (પૃષ્ઠ ૪.)

આ વાડ્મયમન્ત્રના ત્રણ વિભાગ કર્યા છે. તેની પ્રતિપાદક શ્રુતિ આ છે “-સા યા યપા યાક્ ત્રેધા વિહિતા, ઋચો-યજ્ઞંપિ સામાનિ । ”

તે મંત્રોનું નામ ઋચા છે. જેમાં અર્થવશ પાદોની વ્યવસ્થા છે, અર્થાત્ જે મન્ત્રોમાં અર્થ અધૂરો ન રહે, પૂરો કલ્પો જાય, તે પ્રકારના અર્થબન્ધનને લઈ ‘ એક એક પાદમાં આટલા ૨ અક્ષર હોય, ન્યૂન વા અધિક ન હોય, તે પ્રકારે પાદોની મર્યાદા છે, તેને ઋચા કહે છે. “ ગીતિપુ સામાન્યા ” (મો. ૨-૧-૩૬.) જે મન્ત્ર ગાયો જાય છે તેની સંજ્ઞા સામ છે. “ શ્રોત્રે વજુઃ શબ્દઃ ” (મો. ૨-૧-૩૭.) ઋચા અને સામથી શેષમન્ત્ર યજુઃશબ્દ વડે કલ્પો જાય છે. (પૃષ્ઠ ૧૧.)

જે મંત્રોને ઋચા નામથી કલ્પા ગયા છે, તે અવાન્તરવેદથી છે પ્રકારના છે. એક તે, જેનો યજ્ઞાદિક કર્મોમાં કથંચિત્ ઉપયોગ છે. બીજો તે-જેનો યજ્ઞાદિક કર્મમાં કથંચિત્ પણ ઉપયોગ નથી, કિન્તુ લૈષ્મન્ય તથા રાજનીતિ આદિ અનેક સર્વજન-સાધારણ લૌકિક વિષયોનું પ્રતિપાદન કરે છે. આ બીજા પ્રકારના મન્ત્રોની મંજા “ અથર્વાદ્ધિરસ ” છે.

૭ ઋગ્વેદમાં આઠ અષ્ટક છે, ૧૦ મંડલ છે, ૬૪ અધ્યાય છે, ૧૦૧૭ સૂક્ત છે, ૨૦૦૬ વર્ગ છે, અને ઋચાઓ ૧૦૪૭૨ (પરિશિષ્ટ વર્જિત) છે, આ પ્રકારે ઋગ્વેદનું ‘ ઘટ્ટુચ ’ એવું નામ યથાર્થ છે.

૮ વેદોમાં કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન આ ત્રણ કાંડોનો મમાન વેદ થાય છે, યજુર્વેદમાં જોષ્ઠ્યે છીએ તો યાગીસમા અન્તિમ અધ્યાયમાં ઇંદ્રાવાસ્ય ઉપનિષદનોજ ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે, ઋગ્વેદના

અન્ટિમ અષ્ટમ અષ્ટકમાં વેદાંતભાગજ અધિકરૂપથી ઉપલબ્ધ થાય છે, કિન્તુ તેથી અન્ટિમ ભાગમાંજ અધ્યાત્મ વિષય હોવો જોઈએ એમ કહી શકતા નથી, પહેલા અષ્ટકમાં પણ વેદાંતવિષય અનેક જગ્યાએમાં માલમ પડે છે, જ્ઞાનભાગ અથવા વેદાંતને વેદનો શિરોભાગ કહી શકાય છે, આથી વેદના અન્ટિમભાગમાંજ તે વિષય હોવો જોઈએ એવો સંકુચિત અર્થ મકારણ નથી, વેદની ઠાંડ-ત્રથીમાં અધ્યાત્મવિષય અપ્રતિભાસક હોવાથી શિરોભાગ કહેતા હોય તે અનુચિત નથી.

૯ જગ્ગેવેદના અન્ટિમ વિષયોની તલાશની પહેલાં આ વિષય અવશ્ય બ્યાનગોચર કરવો જોઈએ, તે એકે પૂર્વોક્ત પ્રકારે વેદ પરમેશ્વરના નિશ્વાસરૂપ છે, મનુષ્યની કૃતિ નથી. આ વિષયમાં શાઓનાં વચ્ચેનાં પર અચ્ચલ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ, અને વેદમાં એવા વિષય, એવા નામ, અને એવા પ્રતિદાસોની ગાથા ઉપલબ્ધ થાય છે કે જેથી સાધારણ ભોક્ષેને વેદની અર્વાચીનતાનો ભ્રમ થઈ જાય છે. વિશેષમાં જનતામાં વિદ્યાના અધિક પ્રચારથી અને સુધારણામાં પ્રવૃત્તિના કારણે તે નામાદિકનો ઉપયોગ મંભવિત છે તેને લીધે વેદ પરમેશ્વરના નિશ્વાસરૂપ ન હોઈ આધુનિક છે એવી શંકા નિરવકાશ જ છે, તે નિમ્નપ્રદર્શિત વિષયથી સ્પુટ થશે.

૧૦ જગ્ગેવેદમાં આ વિષયનો નિર્ણય પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે અષ્ટક ૮-૮-૪૮ ની તૃતીય જગ્યામાં સ્પુટ છે, તેમાં “યથાપૂર્વમ્ ફલપયત્” એવા શબ્દ છે. માયણ્યાયાયે તે પર ભાષ્યના રૂપથી લખે છે કે “યથાપૂર્વં પૂર્વસ્મિન્કાલે મફલપયત્ સૃષ્ટવાન્ તથૈવાગામિન્યપિ ફરુપે ફલપયિષ્યતીત્યર્થ-” ॥ બ્યાસસૂત્રોમાં પણ આ વિષયની ચર્ચા છે, તે તેના ઉપરના શાંકરભાષ્યથી વિચલી-કરણ થાય છે. દેવતાઓને શ્રદ્ધાવાનનો અધિકાર છે કે નહિ તે

વિષયમાં મંથન હોવા બાદ નિરાકરણ અર્થે વેદની નિત્યતાસિદ્ધિના પ્રસંગમાં સૂત્ર ૧-૩-૨૮ માં તે વિષયને રૂપરૂપ કયો છે. ત્યાં એવો સિદ્ધાન્ત પ્રદર્શિત કયો છે કે-નામ અને રૂપ અથવા આકાર સર્વદા જો મનાતન અથવા અનાદિ છે તેજ નામરૂપને ચિત્તમાં યાદ કરીને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પ્રત્યેક કક્ષમાં ધ્રુવર કરે છે, " અનાદિ નિધના નિત્યા ઘાગુસ્સૃષ્ટા સ્થયમુથા । આદો વેદમયો દ્વિઘ્યા યત મર્ષા પ્રવૃત્તય ॥ " સૂત્ર ૧-૩-૩૦ માં તે વિષય છે, ત્યાં પણ એજ શબ્દ છે કે 'સમાનનામરૂપ-ત્વાદ્વાડઘૃતાયપ્યધિરોધોદર્શનાત્સ્મૃતેષ્ઠ' આ સૂત્રની " સ્મદ્વામૃતઘર્ષિણી " નામક (૧-૩-૩૦ સૂત્રની) દીક્ષામાં મદ્દાભારતમનો એક પ્રમાણ રૂપથી દીધો છે " વચત્તુ-ત્વત્તુલિજ્ઞાનિનાનારૂવાણિપર્યયે । દૃષ્યસ્તૈતાનિતામ્યેવ તથાભાવાયુનાદિપુ ॥ ઋષોજાનામધેયાનિયાચ્ચવેદેયુ વૃષ્ટય । સઘર્ષન્તે પ્રસૃતાના તાન્યેધૈમ્યો દદાત્યજ ॥ " ભગવાન બાહ્યકાર પણ ૧-૩-૨૮ સૂત્રના બાહ્યમાં લખે છે કે, " નામરૂપ ચ મૂતામા કર્મજા ચ પ્રથતંનમ્ । વેદશબ્દેઽય ઘવાદો નિર્મમે સ મહેશ્વરઃ ॥ " આ મર્વ પ્રમાણોથી રૂપરૂપ અવગમ થશે કે વેદમાં નામ, આકાર ઇત્યાદિક મર્વ પ્રત્યેક કક્ષપથી તેના તેજ આત્મા આવી રહ્યા છે, આથી વેદને આધુનિક કિંવા મનુષ્યોની કૃતિ કહેવાનો અવકાશ નથી

૧૧ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી રૂપરૂપે અધ્યાત્મવિષા કેટલુંક ઋચામાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરન્તુ બીજા પ્રકારથી પ્રાપ્ત અધિકરૂપે દેવતાઓને પરમેશ્વરસ્વરૂપથી વર્ણિત થયાં છે, એટલું જ નહીં કિન્તુ કાષ્ટએક પ્રસંગે કાષ્ટએક પદ્યોને દેવતા રૂપે કલા છે અને તે પદ્યતિથી ગૂઢરૂપે તો સુકલ દશ્ય પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે એમ વેદનો હાર્દ પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહીં માની

તપ, તે બાદ અજાતવાદની તરફ, કિંવા ચિત્તવાદની તરફ અથવા
 લયચિન્તનની તરફ પ્રત્યેક દરબોના મૂલકારણમાં લય (ચિન્તન)
 કરવાથી તે દરેક પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે એમ બાવ ઉપસાધ્ય થાય
 છે. તે પ્રકારે જે પુરૂષ જેવો અધિકારી હોય તે પોતાની અનુદેશના
 અનુસાર તે પ્રક્રિયાને પ્રદક્ષ કરે એવા હેતુથી વિન્નિબિન્ન પ્રકાર
 આત્મચાનાથ પ્રદર્શિત કર્યા હોય એમ માલમ થાય છે.

૧૨ આ અન્તિમ વિષયને મુખ્ય રૂપથી અ્યાસમાં રાખીને
 શાશ્વત્વાચાર્યના બાળ્ય પરથી તેવી ક્રિયા જે જે ઋચામાં દેખાય છે
 તેનેને અલગઅલગ તારણ કરીને “ ઋગ્વેદતરંગ ” અથવા
 “ વેદમાં વેદાન્ત ” નામક આ પુસ્તકમાં દર્શન કરવાને
 યથાશક્તિ પ્રયાસ કર્યો ગયો છે.

૧૩ પૂર્વોક્ત ક્રમાનુસાર સર્વ મળી ઋગ્વેદમાં ૧૦૪૭૨
 ઋચાઓ છે. વેદના અલગ અલગ પ્રસંગથી સાત વિભાગ નિમ્ન-
 પ્રદર્શિત વ્યવસ્થિત કર્યા છે:—

- ૧ શુદ્ધ વેદાન્ત કિંવા અધ્યાત્મવિદ્યામાં જે ઋચાઓનો અર્થ
 અમને રૂપરૂપીતિથી અવગત થયો છે તેવી ઋચાઓ.
- ૨ તેતે દેવતાઓનો ઉદ્દેશ કરીને કેટલાકને પરમાત્મા, અન્તર્ગામી,
 નિયામક, વ્યાપક, ઇત્યાદિ રૂપથી જેમાં વર્ણન કર્યું છે
 એવી ઋચાઓ.
- ૩ મનુષ્યમયિ તપ અને મંત્રના પ્રભાવથી જે લોક દેવતવને
 પામ્યા છે તે વિષયોને બતાવવા વાળી ઋચાઓ.
- ૪ દેવતાઓની શક્તિ કિંવા પરાક્રમ બતાવનારી ઋચાઓ.
- ૫ વૈદિક મંત્રોનું જપથી અથવા પ્રકારાન્તરથી યથાવિધિ અનુષ્ઠાન
 કરવાથી પ્રાપ્ત હોવાવાળા પ્રભાવને બતાવવાવાળી ઋચાઓ.

૬ પુરાણોમાં કહેલ અવતારસરખા પ્રમંજીને બતાડવાવાળી ઝડયાઓ.

૭ બ્યાવહારિક વિષયોને બતાડવા વાળી ઝડયાઓ. પૂર્વોક્ત વિલા-
ઓમાં કોઈ કોઈ રીતિથી પ્રસંગ અથવા વિષય પ્રદર્શિત કર્યા
છે તે નિમ્નભાગમાં પ્રદર્શિત કર્યા છે.

૧૪ પ્રથમ વિભાગમાં અધ્યાત્મતત્ત્વ અને તેને ઉપલબ્ધ કરવાના
ઉપાય અને જ્ઞાનનો પ્રભાવ બતાડ્યો છે. પારમાર્થિક તત્ત્વને ઉપલબ્ધ
કરવાને ઉત્સુકે મુમુક્ષુજનોના અજ્ઞાનની નિવૃત્તિદ્વારા કામક્રોધાદિક ચિકા-
રોને નિમૂલ્ય કરવાના અર્થે ચિત્તશુદ્ધિ સંપાદનાર્થે નિષ્કામ કર્મ કરવાની
અત્યંત આવશ્યકતા છે, તે વિષય સંબંધમાં ૨-૨-૭ ઝડયા ૧૨માં
નિષ્કામ યજ્ઞયાગાદિ કર્મે ચિત્તશુદ્ધિની દ્વારા નિરતિશયાનંદરૂપ
બ્રહ્મપ્રાપ્તિમાં સહાયક હોવાથી સસાર સાગર ઉતરવાના સાધનરૂપે
કહ્યાં ગયાં છે. કિંવા તેનું નોકારૂપથી સામર્થ્ય પ્રદર્શિત કર્યું છે.
ઝડયા ૧ અને ૫, ૨-૨-૨૪ માં “વિષ્ણુ” શબ્દનો અર્થ સર્વતન્ત્ર
સ્વતંત્ર અગ્રાધ અને અચિન્ત્યશક્તિવાળો બ્યાપક પરબ્રહ્મ પરમાત્મા
(અર્થરૂપથી) બતાવ્યો છે, અને તે તરફ ૨-૩-૧૪ માં ઝડયા ૧-૪-૫
માં યજ્ઞ બ્રહ્મનું અચિન્ત્યશક્તિત્વ પ્રકટ કર્યું છે. અને બ્રહ્મ કોઈનું
જેમ (જ્ઞાનવિષયીભૂત) નથી તે યજ્ઞ નિર્દિષ્ટ કર્યું ગયું છે. ઝડયા
૧૬, ૨-૩-૧૭ માં સ્ત્રીપુરુષાદિક સંગ (નામ)ને નિરવકાશત્વ-
પ્રદર્શનમહિત સંપૂર્ણ તે જગત બ્રહ્મ સ્વરૂપજ છે એમ નિર્ણયિત
કર્યું છે. તે બાદ ઝડયા ૨૦ અને વર્ગ ૧૮ ની ઝડયા ૨૧-૨૨
માં જીવાત્મા અને પરમાત્માનો વાસ્તવિક અભેદ સ્પષ્ટ કહ્યો ગયો
છે. (આ ત્રણે ઝડયાસહિત ૧૬૪ સુકત ૨-૩-૨૩ પર્યંત વાચન-
સૂક્ષ્મ કર્યું જાય છે.) આ સર્વ અથર્વવેદ ૯ કાણ્ડના ૪ તથા ૫
અનુવાદની અંતર્ગત છે, તેમાં થોડોક વિશેષ છે. ઝડયા
૩૦, ૨-૩-૧૬ માં વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવાને માટે સરીરની

અસારતા અને ક્ષણિકતા બનાડીને તદન્તઃપ્રતીયમાન જીવાત્માને નિત્ય નિરૂપિત કર્યો છે. અને ૨૦ વર્ગની ૩૨ ઋચ્યામાં ગર્ભવાસના અમલ્ય કથેશથી બચવા માટે આત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા સિદ્ધ થઈ ગઈ છે. આ ગર્ભપ્રકાર, નિષ્કામ કર્યોથી ચિત્તશુદ્ધિ થવા બાદ વિરક્તિ થવાથી સાધનચતુષ્ટય સંપાદન કરીને બ્રહ્મના અપરોક્ષ વિજ્ઞાનમાં પૂર્ણ ઉપકારક બતાડ્યો ગયો છે.

૧૫ આ પ્રકારે થવા બાદ સાધનચતુષ્ટય સંપાદન થઈને માક્ષાદપરોક્ષ પરબ્રહ્મના સ્વરૂપનું ૨-૩-૨૧ ઋચ્યા ૩૬ થી ૩૯ સુધી પ્રદર્શન કર્યું ગયું છે અને તે અપરોક્ષ જ્ઞાન અવસ્થા હોવું જોઈએ એમ સ્પષ્ટ કર્યું ગયું છે. અને ઋચ્યા ૪૬ અષ્ટક ૨-૩-૨૨માં પરમાત્મા એક હોવા છતાં ઉપાધિના બેદથી ભિન્નતવા પ્રતીત થાય છે એમ કહ્યું છે અને તેની અનન્તર અધ્ધારોપ અને અપવાદની પ્રક્રિયા બતાડીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો આર્ગ બતાડવા માટે સમગ્ર જૂત-ભૌતિક જગત્ પરમાત્માથી જ ઉત્પન્ન થયું છે એમ ૨-૫-૨ ઋચ્યા ૧ માં નિર્દેશિત કર્યું ગયું છે અને છાવાપૃથિવીનું કારણ કાણ છે અને છાવાપૃથિવીમાંથી પડેલું કયું ઉત્પન્ન થયું છે એવો પ્રશ્ન કરીને સમસ્ત સ્થાવર જંગમાત્મક વર્ષા પરમાત્મામાં ઐત-પ્રીત છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

૧૬ અષ્ટક ૩-૪-૧૦ ઋચ્યા ૧૦ માં ગાયત્રીમંત્ર છે. સાવ-જ્ઞાચાર્યે તે મંત્રનું શંકરબ્રાહ્મ આપ્યું છે તેમાં વ્યાકૃતિ અને અને શિરઃમંદિત ગાયત્રીમંત્રના પ્રત્યેક પાદોનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યું છે. (તથાહિ) 'મૂરિતિ સન્માજમ્ ।' લોકમાં જે કાંઈ સદૂપધી અવ-રિયત છે તે ઉદ્ધારવાન્ય બ્રહ્મજ છે. 'મૂઝ્વ ઇતિ ચિદ્રૂપમ્' પરમાત્મા સ્વયંપ્રકાશ હોનાથી સર્વને પ્રકાશિત કરે છે, એથી તે ચિદ્રૂપ છે, અને 'દ્વરિતિ સુલ્લસ્યરૂપમ્' પરમાત્મા અર્ધજાનન્દરૂપ છે અથવા ભૂરાદિક ત્રણે વ્યાકૃતિયોથી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સમિચ્છાન દરૂપ છે તે નિર્દિષ્ટ કર્યું ગયું છે. તે તરેહ ભૂરાદિલોક પશુ ઉદ્ધારવાન્ય બ્રહ્મરૂપજ છે.

પરમાત્મા વિના અન્ય કશું છેજ નહિ તે સમુદિત અર્થ વિશદ કર્યો ગયો છે. વ્યાહૃતિ અને ચિરોભાગથી પણ સર્વાત્મક અર્થ'ક અદ્વિ-
તીય સંવિધાનંદરૂપ અર્થ સમગ્રજ્યો ગયો છે. અથવા સર્વવ્યાપક, મર્વપ્રકાશક, સર્વોત્કૃષ્ટ, નિત્યમુક્ત, આત્મરૂપ સંવિધાનંદાત્મક ઓંકારવાચ્ય જે બ્રહ્મ છે તે હું છું આ તાત્પર્ય સૂચિત કરી દીધો છે.

૧૭ અષ્ટક ૩-૫-૨૫ અને ૨૬ આ સુકત ૧૮ માં છે તેમાં ઋચા ૧૭ છે. તેમાં વામદેવ ઋષિને ગર્ભસ્થ તમા પશુ જ્ઞાન થમ ગયું હતું તે વૃત્તાંત પ્રદર્શિત કર્યો છે. વામદેવ ઋષિને ગર્ભસ્થ જ્ઞાન હોવાના મળખ ગર્ભવાસનો અને ચોનિદારા બહાર આવવાનો તિરરકાર હોવાથી અથવા ગર્ભસ્થિતિ અને ચોનિદારા અપસંગ-આ નાપમ્બદ્દ હોવાથી ચોનિદારા બહાર આવવું તેજો નામ જૂર કયું અને ચોતાની માતા યચીદેવીનો પામ્વભાગ (કુક્ષિ) વિદારણ કરીને બહાર આવવા તત્પર થયા. એમ હોવાથી તે યચીદેવીએ ચોતાના પ્રાણુજાણાઈ ઇન્દ્રની માતા અદિતિનું ધ્યાન કયું, તે સમય અદિતિ પણ ઇન્દ્રને માથમાં જ સપ્તને અહોવા આવી પડેલી કે જે આશ્રમમાં વામદેવજીની માતા યચીદેવી તકલીફ પામી રહી હતી. ત્યાં ઉપ-રિધન હોઇને ઇન્દ્ર અને અદિતિએ વામદેવજીને સમજાવ્યા અને તેનાં વચનોને મંજૂર કરી વામદેવજી તે ચોનિમાર્ગથી જ બહાર આવવાનું રીતીકાર કરતા થયા. વામદેવજીને તેથી અનન્તર દ્વિતીય જન્મ થયો નથી. તેના અપરોક્ષાનુભવનું મહાત્મ્ય આ (૩) અષ્ટકમાં અધ્યાય ૬ વર્ગ ૧૫ અને ૧૬ માં પ્રદર્શિત કયું ગયું છે અને વામદેવજીએ “ મહં મનુરમયં સૂર્યચ ” ઇત્યાદિક મંત્રોમાં ચોતાનો સાર્વાત્મ્ય-ભાવ પ્રકટિત કર્યો છે. મર્મમાંથી જ જન્માન્તરાનુક્રિત સાધનોથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોવા છતાં મહાત્માઓને પણ ચોનિદારાએ જ બહાર

આવડું પડે છે, તેવા અપરોક્ષજ્ઞાનવાળા મહાત્માપુરુષ અવલિષ્ટ પ્રારબ્ધમાત્રના ઉપભોગ પર્વન્ત આ લોકમાં જીવન્મુક્તરૂપથી રહે છે તથાપિ તેનો બીજો જન્મ થતો જ નથી, આ તાત્પર્ય પણ તે અષ્ટકમાં બતાડી ગયો છે.

૧૮ અષ્ટક ૩-૭-૧૪ ની ૫ ઋકયા આદિત્યસ્વરૂપની પ્રત્યાયક માયમ થાય છે અને તે ઋકયા છતર ઉદ્દેશથી પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપકાર્ય નિરૂપણ કરે છે, અને તે મંત્ર કૃષ્ણયજુર્વેદીય કંઠરૂપી ઉપનિષદમાં મુત્ર ૨-૨-૨ માં પણ છે.

૧૯ અષ્ટક ૪-૫-૧૧ ઋકયા ૨ થી ૫ પર્વન્તમાં પરમેશ્વરનું અત્યન્ત મહાસ્વરૂપ કહ્યું છે અથવા, અર્પચીકૃત પંચમહાભૂત અને પંચીકૃત મહાભૂતના કાર્ય સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ શરીર અને મુક્ત દસ્યવાળા સંસારમાં પણ પરમાત્મા વશોમા તંત્રબાંધી માફક જ્ઞાનપ્રાપ્ત છે. પરન્તુ દરએક લોક તેને મયાથ મમજી શકતા નથી. જે કોઇનું અજ્ઞાનાત્મક આવગળું નષ્ટ થઇ ગયું છે તે સ્પષ્ટ મમજી શકે છે, અને તે અષ્ટક ૪-૭-૩૩ ઋકયા ૧૮ માં છન્દને પરમાત્મસ્વરૂપથી વર્ણિત કર્યો છે અને તેજ છન્દશબ્દના લક્ષ્યાર્થ પરમાત્મા પોતાની માયા શક્તિથી પ્રત્યેક પ્રાણિમાત્રના અન્તઃકરણમાં પ્રતિબિંબ સ્વરૂપે ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપથી (સૂચોને) પ્રતીયમાન થાય છે તે શ્રુતિ “ બૃહનરસપક ઉપનિષદ ” ૨-૫-૧૬ માં પણ છે.

૨૦ પરિપૂર્ણ જ્ઞાનવાળા વસિષ્ઠકવિના દૃષ્ટાન્તથી જ્ઞાનનું મહત્ત્વ અધિક રૂપથી પ્રાપ્ત થાય છે. અષ્ટક ૫-૩-૨૩ ઋકયા ૮ થી ૧૦ પર્વન્ત અને વર્ગ ૨૪ ઋકયા ૧૧ થી ૧૪ પર્વન્ત કોષ પ્રબલ સંસ્કારના પ્રભાવથી વસિષ્ઠકવિને જ્યારે ઉર્વશીના ઉદરમાં ગર્ભરૂપથી પ્રવિષ્ટ હોવાનો સંકલ્પ થયો ત્યારે વસિષ્ઠજીએ પોતાના

જ્યોતિસ્વરૂપનું કયા પ્રકારે અતિક્રમણ કર્યું છે તે વૃત્તાન્તની પ્રશ્ન સ કરી ગઇ છે.

૨૧ અષ્ટક ૬-૭-૧૬ સૂકી ૧ મંડલ ૯ થી પવમાનનો પ્રારભ થાય છે. તે અષ્ટક ૭-૨-૧૮ પર્યન્ત છે. એકાદશી દિવા જ્યન્તી અથવા મરણોન્મુખ પ્રાણિની સમક્ષ આ પવમાનનો પાક કરવાથી મહાન્ પુણ્ય થાય છે અને મરણોન્મુખ પ્રાણિની સહયતિ થાય છે. આ પવમાનમાં કોઇએક દેવતાઓનો નામનિર્દેશ કર્યો છે, અને કોઇએકને પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહ્યા છે.

૨૨ અષ્ટક ૭-૭-૧૬ ઋત્યા ૯ અને ૧૦ માં અને વર્ગ ૧૭ ની ઋત્યા ૧૧-૧૨-૧૩ માં અધ્યાત્મવિષયનું નિરૂપણ કર્યું ગયું છે તેમાં હન્દને પરમેશ્વર સ્વરૂપે કહ્યા ગયા છે અને હૃદયકાશમાં અન્તર્યામી સ્વરૂપ જે પ્રત્યક્ ચેતન્ય ઉપલબ્ધ થઇ રહ્યું છે તે રૂપથી પણ પરમેશ્વરને નિરૂપિત કર્યો છે. અને સ્થાવર-જંગમાત્મક સમગ્ર દશ્યમન્દિત આ જગતનો કર્તા પણ કહ્યો ગયો છે. સૌ સ્વરૂપે પણ તે પરમેશ્વર જ આવિર્ભૂત થયા છે એમ કહ્યું છે.

૨૩ અષ્ટક ૮-૨-૨૩ ઋત્યા ૧-૪ માં વેદનો આવિર્ભાવ દેવી તરેહ થયો તેના શાનન્ માહાત્મ્ય વૃહસ્પતિયે બતાવ્યું છે કે—

યજ્ઞોતિ પરમં વ્રહ્મ યજ્ઞોનાત્સમુપાસ્નુતે ।

તદ્બ્રહ્માનમમિતુષ્ટાચ સુક્તેનાથ વૃહસ્પતિઃ ॥

અને ૮-૩-૧૬ ઋત્યા ૧ થી ૬ માં પરમાત્માએ પોતાની માયાશક્તિદ્વારા વિશ્વકર્મસ્વરૂપે જગન્નિર્માણ કર્યો તરેહ કર્યું ? પહેલાં શું હતું ? પ્રલયકાલમાં શું હતું ? અને આ જગત દશ્ય-ગ્રાહ્યમાં કેમ આવ્યું ? અને પરમેશ્વરે જગતમાં પ્રવેશ કર્યો તરેહ કર્યો ? કિંવા ચેતન્યરૂપથી કેવી રીતે તે સ્ફૂરિત થયા ? આ સર્વે વૃત્તાન્ત વિસ્તારથી વિશદ કર્યો ગયો છે. અને સૃષ્ટિના પ્રારં-

અર્માં કયા પદાર્થની સદાયતા લક્ષકરીને જગતની રચના કરી ? કેમકે જેમ કુંભકાર ઘડો બનાવવામાં રંક, ચક્ર, ચીવર, મૃતિકા, નજા ઇત્યાદિક પદાર્થોની મદદ લીધા વિના કાર્યારંભ કરી શકતો નથી, તેજ રીતે પરમાત્માએ કયા કયા પદાર્થોની મદદ લઈને રચના કરી ? ઇત્યાદિક વિષયોમાં પરમેશ્વરની અચિન્ત્ય શક્તિનું પરિણામ અને તેનો મદિમાજ છે એવો ઉત્તર દેવાઈ ગયો છે અને વિશેષરૂપે આ શું મયું છે કે પરમેશ્વરને જગત્ત્રિમાણ કરવામાં કોઈ પદાર્થની સદાયતા લેવી પડી નહી. તેજ ધ્રુવ તત્ત્વરૂપથી પ્રતીત થાય છે. સૃષ્ટિમાં સર્વેને ચક્ષુ, શ્રુત્ર, બાહુ, ચરણ ઇત્યાદિક સર્વેય છે. અને તે પણ કશું છે કે એક મકાન બનાવવામાં શિંષ્ટી જંગલમાંથી મોટાં મોટાં ટાટ કાપી કરીને પરિમાણાનુમાર તેને દુરસ્ત બનાવો કરીને મકાનના ઉપયોગમાં લાવે છે તેમ આ વિશ્વ-બવનને બનાવવામાં ઉપયુક્ત સાધનસામગ્રી તે પરમાત્મા ક્યાંથી લાભ્યા-દશે ? એવો પ્રશ્ન કરીને તેનો ઉત્તર પણ દીધો ગયો છે કે જાતે જ બ્રહ્મરૂપ જંગલમાંથી સમગ્ર સાધનસામગ્રી પોતાની શક્તિદ્વારા લઈ કરીને વિશ્વાત્મક બવનને રચ્યું છે એમ પ્રતીત થાય છે. પરમેશ્વર એકજ દત્તા છતાં તેણે કયા પ્રકારે વિવિધ શરીરાત્મક જીવનોને રચ્યાં આ પ્રશ્ન કરી રહેતો નથી. તેજ પરમેશ્વરની અચિન્ત્યશક્તિ-છે, તે અધ્યાયના ૧૭ વર્ગની ૨ ઋચ્યામાં પ્રાણિમાત્રનાં શુભાશુભ કર્મોનાં ફલોને દેવાવાળો પણ તેજ વિશ્વકર્માના લક્ષ્યભૂત પરમાત્મા છે એમ કહ્યું છે.

૨૪ પુરુષસૂક્ત ૮-૪-૧૭ અને ૧૮ અને ૧૯ વર્ગમાં છે તેની ૧૬ ઋચ્યાઓ છે, તેજ પુરુષસૂક્ત યજુર્વેદ અને અથર્વવેદમાં પણ કાંઈક ન્યૂનાધિકરૂપથી પ્રદર્શિત કયું મયું છે વેદાર્થનું ગોરવ અને રહસ્યને મયાર્થ ન સમજી કઈએક લોક આ પુરુષસૂક્તના ઉપરથી " નરમેષ (પુરુષચક્ષ) "ની કલ્પના કરીને વેદને દૂષિત

કરે છે. કિન્તુ, સાધનાચાર્યે આ વિષયને બહુજ સ્પષ્ટ કર્યો છે એમ ભાષ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે. આ પુરુષસૂક્તનીદ્વારા વેદ પરમાત્માનું વ્યાપકત્વ નિરૂપણ કરે છે. તે “ ઋગ્વેદતરંગ ” પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૭૬ થી ૮૫ પર્યન્ત દેખવાથી અવગત થશે.

પુરુષસૂક્તમાં નરમેધનું પ્રતિપાદન કરે છે તે મન્તવ્ય બીજાકુલ નિર્મૂલ છે. એકજ પરમાત્મા મર્વં વ્યાપક છે અને તેને આધીન રહેવાવાળી માયાની વજ્રહથી આધ્યાસિક જગત્ અનુભૂયમાન થઈ રહ્યું છે, અને તે માયાની વજ્રહથી જગત્ ફરી લીન થાય છે. છત્રાદિ તે પુરુષસૂક્તમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે. અને યજ્ઞ, હવિષ્ય, અશ્વયુઃ, મમિષ્વપ્રભૃતિ સકલસામગ્રી તથા યજ્ઞમાન આ સર્વ પરમાત્મશરણપણ છે અને અન્ય કંઈ છેજ નહીં એમ પુરુષસૂક્તનો અભિપ્રાય પ્રાપ્ત થાય છે. પુરુષસૂક્તોક્ત સૃષ્ટિક્રમમાં મંદિગ્ધ વિષય પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા તેત્તિરિય ઉપનિષદમાં પ્રથમ પંચમહાભૂતોની ઉત્પત્તિ હોવા બાદ તે ભૂતોમાંથી જગત્ની સૃષ્ટિ બતાડેલી છે, અને જાન્દોગ્ય ઉપનિષદમાં કેવળ ત્રણ ભૂતોની અથવા તેજ, જળ, અન્ન (પૃષ્ઠા) ની ઉત્પત્તિ કહી ગઈ છે. અને ઐતરિય ઉપનિષદમાં ભૂતોજ પ્રકાર બતાડી ગયો છે આ મર્વં વિષયોમાં શ્રી બ્રાહ્મ જગવાન અને જગદ્ગુરુ આઘશંકરાચાર્યે વેદાન્તસૂત્રમાં એવો નિર્ણય કરે છે કે તે ઉપનિષદોની શ્રુતિઓનો ઉદ્દેશ સૃષ્ટિને બતાડવાનો નહીં દ્વનો કિન્તુ બ્રહ્મવિદ્યાનો ભેદ કરવા માટે અને જગત્ની અતારતા અને ક્ષણિકતા પ્રદર્શિત કરવા માટે માત્ર કલ્પના કરી ગઈ છે. જગવાનશ્રી શંકરાચાર્યશ્ચ ૨-૧-૩૩ સૂક્તના ભાષ્યમાં લખે છે કે “ ન ચેયં પરમાર્થવિષયા મૃદિષ્ણુતિઃ સવિચારકલ્પિત નામરૂપવ્યવહારગોચરત્વાત્ । બ્રહ્માત્મમાવપ્રતિપાદન પરત્વશ્ચ, इत्येतदपि न विस्मर्तव्यम् ” આથી એમ મિદ્ થાય છે કે સૃષ્ટિક્રમ જો કાલમાં એવો અનુક્રમ થયો તેવો આગળ

પાછળ વ્યુત્ક્રમથી પણ ખતાડી ગયો છે. આ દેવળ અધ્યાયોપ કરીને અપવાદ હારા ચાલ પ્રાપ્તિના અર્થે જ છે. આથી સુદ્ધિપ્રકારના વ્યુત્ક્રમમાં લક્ષ્ય દેવાની આવશ્યકતા નથી. (વેદાન્ત સૂત્ર ૧-૪-૧૪ તથા ૧૫ જુઓ.)

૨૫. અષ્ટમ અષ્ટકના સપ્તમ અધ્યાયમાં બ્રહ્મવર્ગોમાં અધ્યાત્મ વિષય ઉપલબ્ધ થાય છે. પ્રથમવર્ગમાં પરમાત્મા ના માયાદારા જન્મતનું કારણ છે એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. તે તરફથી ૧૧ અને ૧૨ વર્ગમાં " અંમૃણમહર્ષિ "ની દુહિતા (પુત્રી ; " ચાગ્ "નામા બ્રહ્મવિજ્ઞાનવાળી પોતાના આત્માને ઉદ્દેશ કરીને, પગ્ગહારવરૂપતા ભિન્નભિન્ન પ્રકારથી પ્રકટ કરે છે, અથવા સકળદેવતારૂપ હું જ છું, સોમ પણ હું જ છું. સર્વ લોક મારી જ સત્તાથી અન્નપ્રાપ્ત કરે છે, મારી જ સત્તાથી લોકોની ચક્રુરાદિ ઇન્દ્રિયો પોત પોતાના વ્યાપારમાં તત્પર થઈ રહે છે, શ્વાસોચ્છ્વાસનું પણ કારણ હું જ છું. સચરાચર વિશ્વનું ગૂઢ કારણ હું જ છું. રક્ષિતવ્યની રક્ષા હું જ કરું છું. બ્રહ્મદેવને જન્મતનો આપ્ટા હું જ બનાવું છું અને ઋષિઓની અતીન્દ્રિય-દર્શિતા હું જ બક્ષીસ કરું છું. બુદ્ધિમત્તા પણ મારા તરફથી જ હીંદી બાંધે છે. સર્વાન્તર્યામિતયા પ્રવિષ્ટ થઈ કરીને સર્વજ્ઞ હું જ રહું છું. મહાદેવજીને ત્રિપુરાસુરના વિજયપ્રસંગમાં ધનુષ્યાણુ મેં જ સળગ કરી દીધાં છે. પંચમહાબૂતોને પોતપોતાના કાર્યમાં તત્પર હું જ કરું છું, ઇત્યાદિક સાર્વાત્મ્યભાવને એ અંમૃણશ્રદ્ધિની પુત્રી " ચાગ્દેવો " પ્રકટ કરીને વિજ્ઞાનશક્તિથી લબ્યમાન સર્વશક્તિમત્ત્વ અને સર્વશત્ત્વને વિષદ કરે છે.

૨૬. આ (અષ્ટમ) અધ્યાયમાં (૮-૭-૧૭) માં " નાસદાસીત " નામક સૂકત છે. જેને 'નાસદીય' (૧૨૯)

સૂત્ર કહે છે. વેદાન્ત પ્રક્રિયાથી સોપાનિક (માયાશબ્દિત) બ્રહ્મના સ્વરૂપનું પ્રવચન કરીને ભેદભામ-પ્રત્યાયક ગત્યોથી બ્રહ્મની શક્તિ, સત્તા અને રક્તિ આ બતાડી દીધાં અથવા વેદાન્તશાસ્ત્રના પ્રધાન પ્રકરણાનુસાર અધ્યારોપ કરીને હવે અગ્નિમ વિષયોથી અધ્યારોપિત પદાર્થોનો અપવાદ નિર્ણય કરે છે. મનુષ્ય એ છે કે બ્રહ્મસ્વરૂપ યદ્યપિ મન અને વાણીનું અવિષય છે તેને લીધે આ બ્રહ્મસ્વરૂપના અધિગમના માટે શબ્દની પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત નથી, તથાપિ વાચિકપ્રવૃત્તિ વિના સમજર્મા આવવું અશક્ય હોવાથી તે સ્વરૂપ વાચિક પ્રવૃત્તિનું અગોચર હોવાથી પ્રથમ અધ્યારોપની કલ્પના કરીને તે અધ્યારોપની પહેલાં તે સ્વરૂપ કયાં હાવતમા હવું અને માયાદ્વારા અધ્યારોપ ઠસ્પિત કર્યા બાદ તે કેવી તરફ પ્રતીત થાય છે, અને જો તે અધ્યારોપિતનો અપવાદ કયો દીધો જાય તો અવશિષ્ટ કયું તથા કેવું રહે છે તે સર્વ વસ્તુનું કરે છે.

આ સૂત્રમાં સૃષ્ટિના આવિર્ભાવની પહેલાં અથવા મહાપ્રલય કાળમાં જે જગત્નું મૂળ કારણ હવું તે સશયંજની તરેહ અત્યન્ત અમત્ થઈ શકતું નથી. અને આત્મતુલ્ય અબાધિત સદ્રુપ પશુ તે મૂળ કારણ નહોતું, અને જૂરાદિ ચોક પંચમહાભૂત, ભોક્તા, ભોગ્ય, મૃયુ, અમૃત, દિનગતના નિમિત્ત સૂચક, તન્નિમિત્તક માસન્નતુનો સમશિષ્પ કાલ વગેરે નામરૂપાત્મક પ્રપંચ હતો જ નહીં, હિન્દુ સકલ સિદ્ધાન્તસિદ્ધ પારમાર્થિક મત્સ બ્રહ્મતત્ત્વ જ હવું. વર્તમાન કાલમાં પરિદેશમાન જગત્ સૃષ્ટિના પૂર્વ કાળમાં હવું નહીં. (પૂર્વ પક્ષ) જ્યારે આ દેશમાન જગત્ તે કાલમાં નહોતું તો તેની ઉત્પત્તિ કયા પ્રકારથી થઈ ? (સિદ્ધાન્ત) સૃષ્ટિના પૂર્વકાલમાં આ જગત્ ભાવરૂપ અગ્નિથી આગ્રહિત હવું, જે અગ્નિને “માયા” પણ કહે છે. જ્યારે આ માયાથી “નામ ” “ રૂપ ”નો આવિર્ભાવ થયો ત્યારે તેનો ઉત્પત્તિ શબ્દથી બ્યવહાર કયો થયો છે. આની

પછીની ઋત્યાઓમાં પ્રપંચોત્પત્તિનો પ્રકાર પ્રદર્શિત કર્યો છે. આ પ્રકારે જ્યારે શુદ્ધ બ્રહ્મની સિવાય કંઈપણ પ્રથમ નહોતું ત્યારે અધ્યારોપ દ્વાગ સૃષ્ટિના પ્રાદુર્ભાવનો પ્રકાર કહ્યો ગયો છે. તેવી આ સૃષ્ટિ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઈ અને કોણે કરી તે મથાર્ય મમજવું દેવોને પણ દુર્લભ છે. કેમકે જે કાલમાં સૃષ્ટિનો આગંભ થયો તે સમયમાં કંઈ દેવાદિક હતાજ નહીં.

૨૭. આ અધ્યાયના ૨૩ વર્ગમાં કહ્વવંશીની આખ્યાયિકા કહી છે જેમાં યમરાજ અને નચિકેતાનો સંવાદ બીજકરૂપથી પ્રદર્શિત કર્યો છે. નચિકેતા પોતાના પિતાજીની આત્માથી યમરાજની પાસે ગયા છે અને તેણે યમરાજને મંત્રુષ્ટ કરી તેના પાસેથી ત્રણ વરદાન પ્રાપ્ત કર્યાં છે તે મધ્યે અન્નિમ વરદાનથી બ્રહ્મવિદ્યાની યાચના કરી છે. તે બ્રહ્મવિદ્યા ન દેશ માટે અને નચિકેતા તે બ્રહ્મવિદ્યાનો અધિકારી છે કે નહીં તે વૃત્તાન્ત અવગત કરવા માટે યમરાજે દીર્ઘાયુષ્ય, દિવ્યભોગ, વગેરે પદાર્થોથી બહુપ્રકારે પ્રભોક્ષન કર્યું; પરંતુ જ્યારે નચિકેતાએ વાસ્તવિક વૈરાગ્ય પ્રદર્શન કરીને બોગોપરતિ બતાડી ત્યારે યમરાજે બ્રહ્મવિદ્યાનો બોધ કર્યો. આ સર્વે કહ્વ-વંશી-ચણ્ડ વૈદીય હિપનિષદમાં છે. અને તે આ જગો (૨૩ વર્ગમાં) પણ કહ્યું મધુ છે.

૨૮. અષ્ટમ અધ્યાયના ૩૫ વર્ગની પ્રથમ અને દ્વિતીય ઋત્યામાં જીવાત્મા અને પરમાત્માનો અબેદ આશિત મંરકાગ હોવાથી અન્તર્મુખ મનથી અવગત થઈ શકે છે, અથવા માક્ષાત્કારની શોગ્યતા થઈ શકે છે એમ કહ્યું ગયું છે. અને પરમાત્માએ જગન્નિર્માણ કરવા કયી તરફ પર્યાભિયાન કરીને જગદુત્પત્તિ કરી છે તે પણ સંક્ષેપથી કહ્યું ગયું છે. આ પ્રકારે પ્રથમ વેદાન્ત-વિભાગ સંપૂર્ણ થાય છે.

૨૯. ખીજા વિભાગમાં કષ્ટએક દેવતાઓને અને વિશેષે કરીને ઇન્દ્રને વારંવાર પરમાત્મરૂપથી વર્ણિત કર્યા છે. તે સંક્ષિપ્ત પ્રકારથી કહે છે.

અષ્ટક ૧-૧-૫ ચતુર્થ ઋચામાં ઇન્દ્રનું પરમાત્મરૂપથી વર્ણન કર્યું છે. તે ઋચામાં 'ઈદ્ર' શબ્દની લિન્ગલિન્ગ વ્યુત્પત્તિ કરીને તે નામાભિધાન પરમાત્માનું છે એમ કહ્યું ગયું છે. જેમકે "ભૂતાનિ પ્રાણિદેહાન્નુદ્યો જીવચૈતન્યરુપેણ અન્તઃપ્રવિશ્ય દીપ્યતીતીન્દ્રઃ " બૃહદારણ્યકોપનિષદમાં ૪-૨-૨ માં " ઇન્દ્ર " શબ્દ ઇન્દ્ર અર્થાત્ " પ્રકાશતાથી પ્રત્યક્ષ " આ શબ્દ ઉપરથી પરોક્ષ રીતિથી પ્રયુક્ત થાય છે એમ આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક પદ્ધતિથી અર્થોવગમ કરે છે, અને ઐતરેયોપનિષદમાં ૧-૩-૧૪ મંત્રમાં " ઇદન્દ્ર " એવું પરમેશ્વરનું નામ કહ્યું છે, અને તેજ પ્રમાણે " ઇન્દ્ર " શબ્દ પણ પરમાત્માને ઉદ્દેશ કરીને પ્રયુક્ત થાય છે, આથી તે બંનેની સમાનતા (સંક્રમાર્થ રૂપથી) પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી સાયણાચાર્ય (૧-૧-૫ ઋ. ૪) ભાષ્યમાં લખે છે કે-
 " યદ્યસ્માત્કારણાત્ યર્જ પરમાત્મરૂપમિન્દ્ર દેવ પ્રાણેર્વાક્ષુ શ્ચુરાદોઽન્નિચ્ચે. પ્રાણાપાનાદિવાયુમિથ સહિત સમૈશ્વરન્ ઉપાસકાઃ ધ્યાનેન સમ્યક્ પ્રકાશિતચન્તઃ તત્તસ્માત્કાર-
 ણાદિન્દ્રનામ સંપન્નમ્ ", ઔપમન્યવનામક ઋષિ કહે છે કે
 " ઇદંદર્શનાદિન્દ્ર ઇતિ નિર્વચનમાહ, ઇદમિત્યાપરોક્ષ્ય-
 મુચ્યતે, કિલ્લેકેન હિ પરમાત્માનમાપરોક્ષ્યેણ પદ્યતિ
 ઇત્યાદિ. "

તે પ્રકારે અષ્ટક ૨-૧-૨૧ ની પાંચમી ઋચામાં ઇન્દ્રને અન્તર્ધર્મી કહ્યા છે. અને ૩-૩-૧૨ ચતુર્થ ઋચામાં ઇન્દ્રદેવ કાર્ય-
 વશાત્ લિન્ગલિન્ગ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, એમ કહી કરીને

૩-૩-૨૦ ની અષ્ટમ ઋચા દેખવાનું કહે છે. અને આ ઋચામાં અષ્ટક ૪-૭-૧૩-૩૮ ઋચાનો નિર્દેશ કર્યો મયો છે. જેમાં બૃહદા-ગ્ન્યક ઉપનિષદના ૨-૫-૧૯ મંત્ર જતાઓ છે. આ પ્રકારે વેદમંત્ર અને ઉપનિષદની શ્રુતિ એકમત્ય કરીને ' ઇન્દ્રદેવ બિન્ન બિન્ન ૨૧૩૫ ધારણ કરે છે ' એમ મિદ્ધ કરે છે. તે ઇન્દ્રદેવને " તદેત્ અઘ્નાપૂર્વમનપરમનસ્તરમધાદ્યમયમાત્મા ઘઘસર્વાનુભૂરિત્યનુ જ્ઞાસતમ્ " આ શ્રુતિ આ પ્રકારે કહે છે. તે પ્રકારે અગ્નિદેવને ૧-૪-૨૫ ઋચા ૧ માં અને ૩-૧-૨૦ ઋચા ૪ માં અન્તર્ધામી નિયામકરૂપથી કહ્યા છે. અને વર્ગ ૨૭ ની સપ્તમ ઋચામાં તેનું સર્વાત્મકત્વ પ્રતિપાદન કરીને ઘઘત્વ સિદ્ધ કર્યું છે. તે તરફ અષ્ટમ ઋચામાં તે અગ્નિદેવને પરમાત્મરૂપથી કહે છે, અને અંતર્ધામી સર્વાત્મક પણ કહ્યા છે. વેદિકમુનિ હરિપ્રમાદજીએ પોતાના વેદાન્ત-દર્શન નામક પુસ્તકમાં પૃષ્ઠ, ૧૩૮, ૧૩૯ માં આ વિષય પર પ્રત્યેક વેદમાંથી મત્રોને જતાડ્યા છે-ઋગ્વેદમાંથી ૨-૩-૨૩ ઋચા ૪૬, યજુર્વેદમાંથી ૩૨-૧ અને અથર્વવેદમાંથી ૧૩-૪-૪, ૩-૪-૫.

૩૦. ત્રીજો ચોથો અને પંચમ વિભાગ માટે તો વેદભગવાનની ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાળો અધિકારીજ યોગ્યતાસંપન્ન કહ્યો જાય છે ત્રીજા વિભાગમાં મનુષ્ય તપોબલ્લથી દેવકોટિને પણ પામી શકે છે તેનો દબ્દાન્ત છે. બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ (૪-૩-૩૩)માં અને તૈત્તિરીય ઉપનિષદમાં (૨-૮) મનુષ્ય, પિતૃ, મંધર્વ, કમદેવતા, દેવતા પ્રજાપતિ, ઇત્યાદિકના આનન્દમા ઉત્તરોત્તર શતશુદ્ધ ઉત્કૃષ્ટતા જતાડીને પરમાત્માનો આનન્દ તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટતર છે એમ જતાડ્યું છે. અને તે પ્રમંથમાં મનુષ્યકોટિમાંથી તપના પ્રભાવથી દેવકોટિમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે એમ જતાડ્યું છે. વેદમાં પણ મનુષ્યમાંથી તપના પ્રભાવથી દેવકોટિને પામેલ ' ઋકભુ ' નામક ત્રણ ભાષ્યોનો જત્તાન્ત અષ્ટક ૧-૨-૧ અને ૨ જ વર્ગમાં પ્રરંભ થાય છે. અને

તેના પરાક્રમેના પ્રભાવ દ્વેષ છે તેણે પોતાના વૃદ્ધ માતાપિતાને
યુવાવસ્થા મંત્રગળથી બક્ષીસ કરી અને તે લોક નિષ્કપટ અને
નિષ્પાપ હતા તેથી તેને મંત્ર સિદ્ધિપ્રદ થતા (૧-૨-૧ ઋચા ૪).

૩૧ ચતુર્થ વિભાગમાં દેવતાઓના પરાક્રમ પ્રદર્શિત કર્યા છે.
ત્યારે “ નમુ ” નામક બધુઓએ મનુષ્ય હોવા છતાં પોતાના
તપોગળથી દેવત્વને પામીને પૂર્વોક્ત પરાક્રમ કર્યા કે ત્યારે સ્વત સિદ્ધ
દેવત્વવાળા ઇન્દ્ર, અશ્વિનીકુમાર, મિત્રાવરુણ, સૂર્ય, ધર્માદિક દેવાઓ
અસાધારણ પરાક્રમ કર્યા હોય તેમા આશ્ચર્ય નહીં તે પરાક્રમેના
સક્ષિપ્ત રૂપ મેળે છે (૧) કદા એક અત્યંત સતતિ નહોતી
તો દેવતાઓએ તેનના માટે મંત્રતિને પ્રયત્ન કર્યો છે, અને જેના
ભાગ્યમા સતતિ નહોતી તેમને દેવાઓ ખુબ અવતાર ધારણ કરીને
સંતાનવાળા બનાવ્યા છે આ વૃતાન્ત ૧-૧-૨૦ ઋચા ૧૧ અને
૩-૫-૨૩ ઋચા ૧૪ માં છે (૨) કદા એક મનુષ્યને કદા
જળાશયમાં ફેંચી દેવાથી તે ગતાસુ યજ્ઞ ગયો કરી તેને ત્યાંથી
નિકાળીને મજીવન કર્યો, આ વૃતાન્ત ૧-૭-૩૪ ઋચા ૬ અને
૨-૩-૧ અને ઋચા ૩ અને ૮-૨-૧૧ ઋચા ૧૨ માં છે
શ્રાકૃષ્ણ પગ્માત્રમાએ પશુ પોતાના ગુરુ માંદીપનિના મંત્રુવમાં કુમેલા
પુત્રને મજીવિત લાવી કરીને ગુરુશ્રીને અર્પિત કર્યો હતો આ કથા
શ્રી ભાગવતમા (૩) વૃદ્ધાવસ્થાને પામી ગયેલા ‘ મધુવન ’
ઋષિને અશ્વિનીકુમાર (દેવવંદે) યુવાવસ્થા બક્ષીસ કરી અને
નેત્રોત્તી વિક્રમતા દ્રુગ કરવાની આવે સાકલ્ય સંપાદન પશુ કપુરું હવુ
અને કેદ પુરુષત્વહીન હોય તેને પુરુષત્વ પ્રાપ્ત કરાવી દીધું આ
ત્રણે વૃતાન્ત સૂક્ત ૧૧૬, અષ્ટક ૧-૮-૮ ઋચા ૧૦ અને ૧-૮-૧૦
ઋચા ૧૩ માં છે અને વધી સાપરજાવશાં સ્ત્રીત્વને પ્રાપ્ત થયેલને
પુન પુરુષત્વ પ્રદનત્ર (૫-૭-૧૦ ઋચા ૧ થી ૪ સુધી) નિરૂપણ
કયુ મનુ ૨. સ્ત્રીઓના મર્ણાસમગત રોગોની વિવૃત્તિ (૬-૬-૧૪

ઋચા ૧ થી ૫ માં) અને હૃદયરોગની નિવૃત્તિ કહી મધ છે. (૪) અશ્વિનીકુમારનું પરાક્રમ એવું બતાવ્યું છે કે ગાયને પ્રસવ હોવા પહેલાં જ દુધદેવાવાળી બનાવી છે. આ વૃત્તાન્ત ૧-૭-૩૩ ઋચા ૩ માં છે. એવી ગાય (કાશ્યાનાઃ મંડલાન્તર્ગત) લખતર દરબારને ત્યાં હોવાની ખગર સાંભળી હતી. તે લખતર દરબારનો ભૂતચર્ચ તે ગાયને કામધેનુ કહ્યા કરતા હતા. તે પછી (કાશ્યાનાઃ મંડલાન્તર્ગત) જેતપુર રિયામદના દરબાર “મુળુનાળા” સાહેબની રાજધાનીમાં પશુ તેવી ગાય મને બતાડવામાં આવી હતી. તેવી ગાય હોવી તે ઇશ્વરાનુગ્રહનું ચિન્હ છે. (૫) કોષ એક “ સપ્તવમ્નિ ” નામક ઋષિને પોતાના બન્ડુઓએ દેવના માયાં કોષ મન્દુકમાં બદ્ધ કરી દીધા. તેણે અંદર રહ્યા છતાં ભગવાન અશ્વિનીકુમારની સ્મૃતિ કરી, અશ્વિનીકુમારે તે સપ્તવમ્નિ ઋષિને તે સમય તે સન્દુકમાંથી બહાર નિકાળ્યા. તે દેવવૈદના ચરિત્રનો વૃત્તાન્ત ૪-૪-૨૦ ઋચા ૫ થી ૬ માં છે. અને તેવાં કષ્ટ એક પરાક્રમ (અશ્વિનીકુમારનાં) ૮-૨-૧૭ ઋચા ૧૧ માં દીધા છે.

૩૨. પંચમ વિભાગમાં વૈદિકમંત્રોના પ્રભાવનો વૃત્તાન્ત કહ્યો ગયો છે. અથવા વૈદિકમંત્રોના યથાવિધિ અનુષ્ઠાન અધિકરો કરે તો શાસ્ત્રપ્રદર્શિત રૂઢને તે અવરખ પામી શકે છે આ વિધવના દ્રષ્ટાન્ત દીધા ગયા છે (૧) ઔતમ ઋષિને જમની જરગત પોતાના આશ્રમમાં જ હતી તેણે મંત્રોના પ્રભાવથી જલ પ્રકટ કર્યું હતું. (૨) દીર્ઘકાળના અનુષ્ઠાનથી ઇન્દ્રેવનું સ્થૂન પ્રત્યક્ષ થાય છે. (૧-૬-૮ ઋચા ૧૮) ૧ ૩) કોષ એક રાજાનો પુરોહિત રથાધિરૂદ યજ્ઞ કરીને પોતાના યજ્ઞમાનની પામે આવી રહ્યા હતા, માર્ગમાં કોષ એક રાજકુમાર આવતાં રથની નીચે દબાઈ જવાથી મર્ગ મથા. તેને મંત્રવળથી પુરોહિતજીએ મજબૂત કર્યા. (૪) મંત્રવળથી

આમશર્મા જમન થઈ શકે છે પાત જલ યોગસૂત્રમાં પણ આકાશ વિદ્યારનો પ્રયોગ બતાડ્યો છે. (૫) અષ્ટક ૨-૫-૬ મંડલ ૧ સૂક્ત ૧૮૭ ના અનુષ્ઠાનમાં અન્નજન્ય રોગ નિવૃત્ત થાય છે, અને વિષ અમૃતાયમાન થાય છે. મીરાનાઇને પોતાના પતિએ (મેવાડ દેશના નરેશ માંડલિક રાણાએ) વિષપાત્ર પાન અર્થે 'મોકલ્યું' હતું. તેણે તે વિષનું પાન કર્યું પણ કાંઈ પણ હાનિ થઈ નહોતી તે પણ મત્ર ક્રિયા ભક્તિનો પ્રભાવ છે. પ્રહ્લાદને પણ પોતાના પિતા દ્વિષ્ણુપ્રકૃતિએ વિષ્ણુભક્તિની બહુ મનાઈ કરી પરંતુ જ્યારે તેણે માન્યું નહીં ત્યારે અનેક ઉપદ્રવોની સાથે વિષમય મોજન પણ કરાવ્યું પરંતુ તે સર્વત્ર ભગવત્સ્વરૂપ જાણી રહ્યો હતો તેથી વિષ અમૃતરૂપ થઈ ગયું. આ કથા શ્રી મહાભાગવતમાં છે (૬) અને ૧૮૯ સૂક્તમાં, ૨-૫-૧૦ ઋચા ૧ માં, ઇશ્વારાયોપનિષદની ૧-૧૮ શ્રુતિ અક્ષરશ્ચ પ્રશિષ્ટ કરી છે તેમાં અગ્નિની પ્રાર્થના અવસાનકાલમાં ઉપાસક કરે છે (૭) 'વિષનિર્હરિષ્યુવનિષદ્' ૧૯૧ સૂક્તના ૧૪ થી ૧૬ વર્ગમાં પ્રસિદ્ધ છે તેમાં બિન્નબિન્ન પ્રકારના વિષ બતાડ્યા છે. અને તેમાં મર્પદશનો પણ સમાવેશ કર્યો ગયો છે. તે સૂક્તને યથાર્થ સમજીને અનુષ્ઠાન કરવાથી વિષોત્તારણ થાય છે એમ પણ કહ્યું ગયું છે (૮) દુસ્વપ્નના નિરોધાર્થે અષ્ટક ૨-૭-૯ અને ૧૦, સૂક્ત ૨૮ ના જપનું વિધાન છે અને અનુષ્ઠાન કરવાનું પણ કહ્યું છે. અષ્ટક ૩-૭-૧૪ ની ૫ ઋચામાં કઠોપનિષદનો મત્ર છે, તે ૪ મંડવના સૂક્તમાં છે અવસાનકાલમાં તેનો જપ કરનાથી શાશ્વતિક સુખની પ્રાપ્તિ થઈ છે. (૯) અષ્ટક ૪-૪-૨૭ મંડલ ૫ ના ૮૩ સૂક્તનો ૫૬ કરવાથી અનાવૃષ્ટિની નિવૃત્તિની સ્થિતિ થાય છે. અને ૨૮ વર્ગની ૧૦ ઋચામાં અતિવૃષ્ટિ-ઉપદ્રવ નિવારણાર્થે જપને ક્ષો છે અષ્ટક ૮-૮-૨૨ નો નિત્ય જપ કરનાથી દુસ્વપ્નનો નિગેવ થાય છે અને

અમત કિંવા સ્વપ્નકાલમાં કરેલ અધર્મિતકાર્યજનિત પાપનો પ્રતિબંધ થાય છે. અષ્ટક ૫-૪-૩૦ ની ૧૨ ઋચામાં મૃત્યુજન્યનો મહામંત્ર છે. તેનો જપ સકાચ અનુષ્ઠાનાદિકમાં કર્યો જાય છે. (૧૦) અષ્ટક ૩-૩-૨૩ વસિષ્ઠજીના શિષ્યોએ ન પદ્મના નોંધે તેનું કારણ એ છે કે વિશ્વામિત્રનો “ સુદા ” નામક એક શિષ્ય હતો, તે રાજર્ષિ હતો તે કાષ્ઠ કારણથી વસિષ્ઠજીનો સાથ દેવ રાખતો હતો, તેમાં વિશ્વામિત્રે પોતાના શિષ્યના રક્ષણાર્થે વસિષ્ઠજીને આ વર્તનની ઋચાથી સાચ દીધો. આ રીતે વસિષ્ઠાનુયાયી શિષ્ય આ વર્તનું પાલન પાલન વા શ્રવણ કરતા નથી.

૩૩. ૫૪ વિજાગમાં પુરાણોમાંના અવંતાર અને કાષ્ઠ એક અલૌકિક કથાઓ પ્રદર્શિત કરી મધ છે તેના બીજગ્રંથથી વેદની જે કાષ્ઠ ઋચામાં કંઈ કહ્યું ગયું છે તે સંક્ષિપ્ત લખ્યું છે. (૧) વિરોચનનો પુત્ર અને પ્રહલાદનો પોત્ર બલિરાજનો પરાજય કરવા માટે સમગ્ર દેવસંહિત ઇન્દ્રે કરેલી વિષ્ણુ ભગવાનની સ્તુતિથી સ્વયં વામનાવતારથી વિષ્ણુ પ્રકટ થયા. અને વિરાજથી ચરણત્રય પરિમિત ભૂમિની યાચના કરી ત્યારે બલિરાજને કબૂલ થયું. તે સમય વિષ્ણુ ભગવાને વિગટ સ્વરૂપ કારણ કરીને એક ચાણુથી પૃથિવી, દ્વિતીય ચરણથી અન્તરિક્ષને પરિમિત કરીને તૃતીય ચરણ બલિની છાતી ઉપર રાખીને તેને પાતાલમાં નિહિત કરી દીધો. આ વૃત્તાન્તથી મળતો વૃત્તાન્ત અષ્ટક ૧-૨-૭ માં દેખાય છે, તે તરફ અષ્ટક ૬-૨-૨૬ માં પણ છે. (૨) અષ્ટક ૬-૧-૧૬ ઋચા ૧૩ માં નમુચિ નામક દૈત્ય સાથે ઇન્દ્રનું યુદ્ધ થયું, ત્યારે ઇન્દ્ર પકડાઈ ગયા તે સમય દૈત્યે પોતાના મૃત્યુનું માધન કહે કે-મારા મૃત્યુકાલમાં રાત્રિ અથવા દિવસ ન હોવો જોઈએ, શુક્ર અથવા આદ્રે પદાર્થથી મારું મૃત્યુ હોઈ ન શકે છત્વ દિક સર્વ વૃત્ત મન-ગીને સમુદ્રેનથી સંખ્યા સમયમાં તે દૈત્ય માર્યો ગયો. આ વત

પ્રહલાદજીના પિતા હિરણ્યકશિપુને પરમાત્માએ નૃસિંહાવતાર ધારણ કરીને માર્યો હતો તેથી મલતી છે. તેને પણ બ્રહ્માજીએ વરદાન દીધું હતું કે મનુષ્યથી તું મરીશ નહિ, રાત્રિમાં અથવા દિનમાં અને શસ્ત્રથી તારું મૃત્યુ નહીં થાય છત્યાદિ. એથી પરમાત્માએ બ્રહ્મદેવતાં વચનોને સત્ય કરવા માટે નૃસિંહ રૂપથી પ્રકટ હોમ કરીને મંથા સમયમાં પોતાના હાથોના નખથી તે હિરણ્યકશિપુને માર્યો હતો. (૩) અષ્ટક ૩-૮-૯ ઋચા ૬-૭ અને ૮-૪-૨૮ ઋચા ૧૪ માં લોકમાન્ય તિલકે પોતાના 'આર્ક્ટિક હોમ' નામક ગ્રંથમાં રામાયણના તુલ્ય વૃત્તાન્ત છે એમ કહ્યું છે. (૪) અષ્ટક ૫-૪-૧૧ ઋચા ૧ માં અશ્વાભિમાનીની દેવતાનું આવાહન કરવાનું બતાડ્યું છે એથી નિષ્કલંકની જે 'કલિક' સ્વરૂપથી અશ્વાભિમાની દેવ પ્રકટ થવાના છે તેથી તે કથા મલતી છે. અથવા હયગ્રીવ કિંવા હયશિરાઃ સ્વરૂપ ભગવાને ધારણ કર્યું તે ઉદ્દેશથી આ પ્રસંગ હોય મદાભારતના શાંતિપર્વના મોક્ષધર્મપ્રકરણમાં એવી કથા છે કે બ્રહ્મદેવની પાસેથી મધુકેટલ નામક એ દૈત્ય વેદનું હરણ કરી ગયા હતા બ્રહ્મદેવની સ્તુતિથી પ્રસન્નતાને પામેલા વિષ્ણુએ હયશિરાઃ— સ્વરૂપ ધારણ કરીને વેદને પાછો લઈ આવ્યો હતો, તે પ્રસંગ પર તેનો તે અવતાર હતો. (૫) અષ્ટક ૮-૭-૩૦ ઋચા ૭ માં રતઙ્ગ-મિત્ર નામક કોઈ ઋષિના સ્થાનમાં આગ લાગવાથી તેણે પોતાના સ્થાનના રક્ષણાર્થે અગ્નિદેવની સ્તુતિ કરી છે. અને મદાભાગતમાં કહ્યું છે તે તરફ આડવરનમાં જેમ ઉત્તરોત્તર અગ્નિ વધતો જતો હતો તે પ્રકારે વધતા અગ્નિને શાન્ત કરવા માટે ઋષિએ પ્રયાસ કર્યો છે ઇલાદિક વૃત્તાન્ત છે (૬) અષ્ટક ૮-૮-૧૩ ઋચા ૩ માં શ્રી જગન્નાથજીની પ્રતિમા અને તેના સ્થાન મંબંધી કાંઈ વિવેચન છે. કાષ્ટમય પ્રતિમાવાળા દેવ સમુદ્રતીર આવ્યા છે એમ લખવાથી આ શ્રી જગદીશજીનો વૃત્તાન્ત હોય એમ સમજાય છે,

વળી પુગણોમાં મનુષ્યોને શિક્ષણ આપ્યું ગયું છે એ પણ વૈદિક પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ કે- (૧) અસત્યવાદી નષ્ટ થઈ જાય છે. (૫-૭-૬ ઋચા ૮), (૨) સત્યવાદી અનુકૂલ ફલને પામે છે. પુણ્યાત્મા પણ અનુકૂલ ફલને પામે છે. અને પાપાત્મા પ્રતિકૂલ ફલને પ્રાપ્ત થાય છે. પોતપોતાના -શુભાશુભ કર્માનુસાર પરિણામ ભોગવવું પડે છે. (૭-૬-૧૪ ઋચા ૧) અને કરેલાં કર્મોને દેવદૂત દેખે છે, (૭-૬-૭ ઋચા ૮). (૩) રાત્રિસૂક્ત (૮-૭-૧૪) માં રાત્રિને દેવતાના રૂપકથી તે પ્રાણિમાનના શ્રમને દૂર કરવાવાળી છે એમ કહ્યું છે. (૪) અષ્ટક ૫-૪-૨૧, અને વર્મ ૨૪, ૨૫, ૨૬ માં નીચે મુજબના વારણ કરવાનો પ્રાસંગિક મંત્ર છે.

૩૪. મરતમ વિભાગમાં વ્યાવહારિક વિષયોનો નિર્દેશ છે. તેમાં પહેલો પ્રમંથ આ છે કે પહેલાં ચાર વર્ષ દતા કે નહિ ? બિન્ન બિન્ન જાતિયો દત્તી કે નહિ ? આ વિષય પર ઋગ્વેદમાં અષ્ટક ૧-૭-૨૭ ઋચા ૭ માં બ્રાહ્મણાદિક વર્ણ હોવાનું સ્પષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ચારે વર્ષોને પરમાત્માએ બનાવ્યા છે એમ પુરૂષ સૂક્તમાં પણ (૮-૪-૧૬) કહ્યું છે. આ પ્રમાણ બૃહદારણ્યક ૧-૪ મંત્ર ૧૧-૧૨-૧૩ માં પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ તરેહથી ચારે વર્ષ વૈદિક છે તે અમંદિગ્ધ છે, અને યાત્રિવિભાગનો પ્રકાર પણ બૃહદારણ્યકે ઉ. ૪-૩-૨૨ ના શ્રીમદ્દુર્ગમુર મળવાના શંકરાચાર્યના ભાષ્ય પરથી સ્પષ્ટ અવગત થાય છે. ચારે વર્ષમાં આશ્વિન-તર વિભાગના વિષયમાં સદ્મ વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે. પવિત્રાદિક સદ્ગુણોથી ભ્રષ્ટ હોવાવાળાનો અદ્ભુત હોવાથી તેની એક યાત્રિ (મડલી) બને, આ તરેહ ઉચ્ચનીચ યાત્રિવાળાઓમાં લગ્ન-ચરદાર હોવાથી પણ અલગ યાત્રિ બને, એમ હોતાં હોતાં તેવી અનેક યાત્રિ હોઈ જવામાં કૌતુક નથી.

૩૫. બીજો પ્રસંગ આ છે કે પૂર્વકર્ણમાં દેશમાં રાજ્ય નહોતો એમ કોઈ એક લોકોનું મતભવ છે. અને તે વિચાર સદ્ગત રોહી સાક્ષર ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદીએ પોતાના રાજ્યતંત્ર વ્યવસ્થાપક ગ્રંથમાં પ્રદર્શિત કર્યો છે. પરંતુ ઋગ્વેદમાં રાજ્યથી રહિત દેશ ન હોવા જોઈએ એમ ૮-૮-૩૧ માં ૨૫૪૮ ઉપસબ્ધ થાય છે. આ વર્ગમાં રાજ્યાભિષેક પ્રસંગના મંત્ર આપ્યા છે. આ તરફ “નરાણાં ચ નરાધિપં” ય. ગી. અ. ૧૦ પ્રલોક ૨૭ માં શ્રી કૃષ્ણભગવાને પશુ નૃપની અસ્તિતા બતાવેલી છે. મતભવ વેદને અપૌરુષેય માનવાથી આ રાજ્ય અને રાજ્યનું પ્રકરણ અનાદિ છે એમ માનવું જ જોઈએ. મંત્રોમાં પશુ પર્વતોની તરફ રાજ્યનું રાજ્ય અચલ રહે એવો આશીર્વાદ ઉપસબ્ધ હોવાથી રાજ્ય અનાદિ સિદ્ધ છે આ સૂચિત ક્યું જાય છે.

૩૬. શુદ્ધ વ્યવહાર પક્ષમાં જુવે તો વર્તમાન સમયમાં બિન્ન બિન્ન દેશમાં સુશિક્ષિત પ્રજામાં ત્યાં લગી ઉત્કર્ષ નજર આવે છે તેવાજ ઉત્કર્ષ વેદમાં પશુ ઉપસબ્ધ હોવાથી પૂર્વકર્ણમાં ત્યાં લગી મનુષ્ય પહોંચ્યો હતો એમ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ભવિષ્યતમાં પશુ સુદિવિકાસ ત્યાં લગી ઉત્કર્ષ કરશે એમ માનવું જોઈએ. દૃષ્ટાન્ત રીતિથી (૧) ઓવર્ગ માટે ક્યાવગી ઉત્કર્ષ રિયતિ હતી તે મમઝવું થાય છે-તે પઠિત હતી (૧-૨-૨૫ ઋચા ૩), તેને માડી હાકવી યાદ હતી (૮-૫-૨૦ ઋચા ૨), તથાપિ પરમ સારસ્વ રાખતી હતી. દેવાર્ચન માટે પુષ્પાવચચ પોતે કરતી હતી (૧-૪-૨૧ ઋચા ૨), પોતાના લગ્ન પ્રસંગ માટે સ્ત્રી અચ્છી તરફ તૈયારી કરતી હતી. પતિશ્રદ્ધમમનપ્રસંગ પર આવશ્યક સંભાર તેજ પ્રયુક્ત કરતી હતી, આ સર્વ વિષય બહુ કરાને સૂર્યા વિવાહમાં આપ્યો ગયો છે, તે ૮-૩-૨૦ થી લઈ કરીને વર્ગ ૨૮ અને અધ્યયનના વર્ગ ૧ થી ૪ લગી છે જે વર્ગ સૂકત ૮૫-૮૬

નો ભાગ છે. આ સૂક્ત કાઠીયાવાડ નાગરરાત્રિમાં વિવાહની પૂર્વે
 કન્યાને મંભજાવ્યો જાય છે. નાગરોના ખીજા નિવાસસ્થાનોમાં પણ
 આ રીવાજ પ્રચલિત હશે. પવિત્ર વસ્ત્રપરિધાન, સાત્વિક હવિષ્યાન્ન
 ભોજન, અને એકરચાનનિવાસાદિક નિયમોનું સૂક્તશ્રવણ પર્વત
 આ કન્યા પાલન કરે છે અને તે આઠ દિવસ સુધી મંભજાવ્યું
 જાય છે. વર્તમાનમાં અદ્ય મમયમાં પણ સૂક્તનાં આઠ આવર્તન
 સંભજાવવાની પદ્ધતિ શરૂ થઈ છે. કોઈએક જગોપર પ્રમાણથી
 સંભજાવી જતાં પણ નહીં હોય. સૂર્યાવિવાહની ઋત્યાઓ અથર્વ-
 વેદના ૧૮ કાંડમાં નજર આવે છે. પણ આ જગાએ અધિક ઋત્યા
 છે. અને બહુપ્રકારે ભોમવિયોમ પણ માલમ થાય છે. પ્રકૃતમાં
 આ સૂક્તોમાં કન્યાના વિવાહ અનન્તર અવસુરમૃદ્ધ જવાને મમય
 પોતાના પતિની સાથ, અને તેના સંબન્ધિવર્ગની સાથ કેવું વર્તન
 તે કન્યાએ કરવું જોઈએ તે જ્ઞાન્ન સંવિસ્તર બતાડી ગયો છે.
 અને વળી પ્રસંગવશાત્ ઋગ્વેદમાં અનેક રથભોમા સ્ત્રીએ નીચી
 નિગાહથી આસપૂં, શરીરના અવયવોને જ્યાં લગી બને ત્યાં લાગી-
 છુપાવવા, નુદરવસ્ત્રપરિધાન કરવા ઇત્યાદિક (૬-૩-૧૦ ઋત્યા
 ૧૯ માં) વિસદૃષ્ટી બતાડ્યા છે. ગ્રામ્યધર્મની બામતમાં બિન્ન
 બિન્ન ઋત્યામાં દૃષ્ટાંતરૂપથી કહ્યું ગયું છે આ સર્વ વાતોથી
 આ પ્રાપ્ત થાય છે. વિવાહ કાલમાં કન્યા યોગ વયની હોય,
 છોડી અથ (બેમમઝ) ન હોય, (૨) અતરંગ સંબન્ધીઓમાં
 કન્યાનો દાનાદાન વ્યવહાર અસંભવ છે આ વ્રાત પણ (૭-૬-૬
 થી ૮ સુધી) મમયમીના સલાહ રૂપથી પ્રદર્શિત કરી છે. તેમાં
 મમીએ પોતાના ભાઈ મમ સાથ (પોતાના જ) વિવાહની અનુચિત
 પ્રાર્થના કરી, મમે ઉપપત્તિ સાથ ઉત્તર દીધો અને તે તરેહના
 સંબંધની અયોગ્યતા, અમશરકરતા બતાડી કરીને સમાધાન કર્યું.
 તેથી નિકટ મંબજાવ્યોની કન્યાનું દાનાદાન ન હોવું ચાહીએ આ વેદથી

મિદ્ધ યાય છે. અને સ્ત્રી અને પુરુષે નિકટ સંબંધ હોવા પર પણ એમ
 ન્તર્મા ન રહેવું ચાહીએ એમ પણ પ્રાપ્ત થાય છે (૩) સ્ત્રીઓના
 મામાન્ય સ્વભાવથી લિન્ન પ્રકારના વર્તનનું નિદેશન યોપામુદ્રા
 અને અગત્યઋષિના મવાદથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે વિવાહિત
 થયા પછી પણ જુદાવસ્વા પર્યન્ત ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રાપ્ત્યર્થ (વૈશ્યિક
 સુખ)નો ઉપયોગ ન કરવાથી અમયાનુનાર ઋષિપત્નીએ પોતાના
 પતિ અગત્યઋષિથી પ્રભુ કર્યો કે મહાગજ ! અન્ય ઋષિનોક
 મદાત્મા હોવા છતાં પણ માસારિક વ્યવહાર પરાયણ ઉપનબ્ધ થાય
 છે અને આપ હમેશાં સાંસારિક વ્યવહારથી ઉપરત કેમ છો ?
 ઋષિએ ઉત્તર દીધો કે દેવિ ! ન્યાંપર નિત્યર્થ શ્રદ્ધાપૂર્વક હોતાં
 રહે છે ત્યાંપર તેવી વૃત્તિ હોતીજ નથી (૨-૪-૨૨) એથી
 નિત્યકર્મ અને તપ પરાયણ ઋષિમહર્ષિ સોફાની ધર્મપત્નીઓનું
 વર્તન મામાન્ય સ્ત્રીઓથી વિવક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે અને કોષ્ઠ સ્થનોમાં
 એવું પણ નજર આવે છે કે ઋગ્વેદકર્મ સ્ત્રી સ્વયં પોતાના પતિ
 પામ જાય છે (૮-૨-૨૩ ઋચા ૪) (૪) સ્ત્રીઓને એકજ
 પતિ હોવો જોઈએ આ પ્રમમ પણ ૫-૩-૧૦ ઋચા ૩ માં પ્રદ-
 હિત કર્યો છે, અને ૭-૬-૨૭ ઋચા ૭ અને ૭-૮-૧૯ ઋચા
 ૮ માં વિધવા શબ્દના પ્રયોગથી પુતર્થજનો પ્રચાર ન હોવાનું
 મમજાય છે અને પતિની પાછળ મળી હેવાનું પણ વેદને માન્ય
 ન હોય એમ મિદ્ધ ચક્ર શકે છે ૭-૬-૨૭ ઋચા ૮ માં આ પણ
 વૃત્ત ત ઉત્તર થાય છે કે પતિના અવમાન અનન્તર તેની વિધવા
 સ્ત્રીને શ્મશાનમાંથી પોતાના સિસ્તદાર લાઇ આવે છે પ્રાપ્ત્યર્થ જાતિમાં
 દેવર પરિગ્રહ (પતિના અવસાન બાદ તેના કનિષ્ઠગણ સાથે
 સાંસારિક વ્યવહાર) કરવાનું પણ ૭-૮-૧૯ ઋચા ૨ માં નજર
 આવે કે અને ૭-૬-૨૭ ઋચા ૨ માં ધનુષ્માણાદિ પદાર્થોનું
 વર્ણન છે અને ક્ષત્રિયોથી બદ્ધેતર તેનો મળક હોવાથી ગ્રામીન

સુત્રિયોક ધનુર્ધર દના એ પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. (૫) પુરૂષે પણ એક સ્ત્રી હોવા પર બીજી સ્ત્રીનો પરિગ્રહ ન કરવો ચાહીયે એ વેદસિદ્ધ છે, આ પ્રમંગ ૭-૮-૧ ઋચા ૩ અને ૮-૮-૩ મુકત ૧૪૫ માં છે. ત્યાંપર સપત્નીનું દુઃખ, અને તન્નિવાગ્દોષાય, પતિ અને પોતાની મપત્નીને પગરપર વિમુખ્ય કરવાનો પ્રધામ ઇત્યાદિક વૃતાન્ત છે. (૬) તે (પ્રાચીન) કાલમાં પણ સ્ત્રીઓમાં દુર્ગુણોની અવશ્ય સ્થિતિ ભિન્ન ભિન્ન ઋચામાં દર્શાવત રૂપથી વિશદ છે, અને જનરકમંજન્મ મર્માધાનિવૃત્તિના મારે દૂર દેશમનન, અને જનરવૃત્તિ, જનથી એકાન્તમંમેલનપૂર્વક રહસ્યગોષ્ઠી, ઇત્યાદિક પ્રમંગ દર્શાવરૂપથી અધ્યા મયા છે. આ વિષયોનો ઉચ્ચ એવી વાતોથી બચવા અર્થે શિક્ષણ રૂપથીજ છે એમ માનવું આવશ્યક છે. આ અષ્ટક ૨-૭-૧૧ ઋચા ૯ માં અને ૬-૮-૨૨ ઋચા ૫ અને વર્ગ ૨૮ ઋચા ૪ માં જોવાથી માલમ પડશે (૭) અષ્ટમ અષ્ટકના ૮૬ મુકતમાં ઇન્દ્રના વૃષાકપિ નામના પુત્રને પોતાની મપત્ન માતા અધર્ષિત આલેષનો પાત્ર બનાવી કરીને પોતાના પતિ પામ તેના મિથ્યા દોષોને પ્રકટ કરવા લાગી આ બતાડયુ છે. તેથી આ સાર પ્રાપ્ત થાય છે કે મતાન થયા જાક જો સોનું અવમાન થઇ જાય તે દ્વિતીય લગ્ન કરવું ન જોઇયે, અને મપત્ન માતા અનૌગમ પુત્રની તરફ દુર્ભાવકાગ કયા લગી દુર્વર્તન કરે છે તે પણ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૭. જેમ સ્ત્રીઓમાં દુર્ગુણ ઉપલબ્ધ થાય છે તેમ જ પુરૂષોમાં દુર્ગુણ હોવાનું વેદે પ્રશ્નિત કર્યું છે. ડાકુયોક પાન્યોને લૂટી લે છે, અને બન્ધનમાં ફસાવે છે. વૈરય (વશિક) લોક પણ વ્યાપારાદિક વ્યવહારમાં એકમાથી અનેક દ્રવ્ય બનાવી લે છે, અને પ્રમિદ રૂપથી આ તરેફ ચોર્સનું કાર્ય કરે છે, અને તે લોક અત્યન્ત લોભી પ્રાપ્ત થાય છે તે કાવમાં ચિત્તરનો પ્રચાર હોવાનું

પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. આ સર્વ વિષય અત્યંત અથવા હદથી જાહેતર હોવાથી દુર્ગુણ છે

૩૮. વર્તમાન કાલાનુસાર બીજા પણ ક્રોધએક સુધારણાનો પ્રચાર તે કાલમાં મોજુદ હતો એમ સમજાય છે. (૧) જેમ ત્રિપથાણ માણસની જાણદાનો હકદાર કાણ હોય શકે ? અને દોહિત્ર (પુત્રીનો પુત્ર)ને ધર્મપુત્રરૂપથી સ્વીકાર કરવાનો કન્યાના વિવાહકાળમાં મુકરર કયું જાય છે. જેને મન્વાદિ સ્મૃતિઓમાં ' પુત્રિકાવિધિ ' નામક વિવાહ વિધિ કહે છે. (૪-૨-૫ ઋચા ૧) એકમાત્રક પુરુષને બાઈ સજ્જથી બ્યવહાર કરવાનું પણ લખ્યું છે (૪-૮-૨૫ ઋચા ૨). આ વિષય પણ મૃતક બાગદારના વારસાના પ્રશ્નમાં સાપત્ન અને ઔરસ જામના સંબંધમાં ઉપયુક્ત થાય છે. અથવા ઔરસ બંધુના અવમાનાન્તર સાપત્ન બંધુને હિરસાનો અધિકાર ન હોવાથી કેવળ ઔરસનેજ તે હિરસો મળે છે અને અતમાં પિતામહાદિ વૃદ્ધોપાર્જિત, જનકોપાર્જિત અને જયેષ્ઠ-બંધુપાર્જિત, એમ ત્રણ વરેહની જાણદાઈ માની છે, કે જે સાપ્રત સમયમાં હિરસેકારોના મુકર્દમાઓમાં સવાલજવાનમાં ઉપયુક્ત છે (૫-૩-૨ ઋચા ૭) (૨) કુબાળ, અતિવૃષ્ટિનો ભય અને તન્નિવારણોપાય ૪-૪-૨૭ વર્ગમાં અને ૨૮ વર્ગની ઋચા ૧૦ માં પ્રદર્શિત છે. અને જલસદિત દેશોમાં જનોની પ્રપાઓનાં (અબેકા વા પરના) પ્રબંધનો પ્રકાર તે કાલમાં પણ હતો એમ પ્રાપ્ત થાય છે (૭-૫-૮૨ ઋચા ૧)

૩૯ ગોવિદ્યા અશ્વવિદ્યા, ખગોળવિદ્યા, જ્યોતિષવિદ્યા, ધનુવિદ્યા, સિંધુશાસ્ત્ર, શરોદશાસ્ત્ર, શુકનપ્રચાર, અને આયુર્વેદ આ સર્વ તે કાલમાં પ્રચલિત હતાં એમ ઉપલબ્ધ થાય છે આ વિષયમાં ૨૧ બાઈ મગનસાલ વિ. અમૃતસાલ જુગ (પ્રેક્ષસ્તુ

બરોડા મેસેજ) કૃત " પ્રાચીન હિન્દુસ્થાનના કરકમર " વિષયનું પુસ્તક (Economic life of ancient India) જોવાથી માવમ પડશે. તેમાં વેદમંત્રોનો આધાર બતાવ્યો છે.

૪૦. વેદમાં બીજા વિષય પણ આ પ્રસંગમાં છે. જેમકે-
(૧) ગોવધના પ્રતિબંધ સાથે ગોરક્ષણનું મહત્ત્વ બતાવ્યું છે. અને તેનો દેવતાની માથ સંબંધ પ્રદર્શિત કરીને તેની પૂજ્યતા પ્રમટ કરી છે. તેની અનેકરૂપથી ઉપયુક્તતા બતાવીને તેના રક્ષણાર્થ દેવોની પ્રાર્થના પણ કરી છે. (૬-૭-૮ ઋચા ૧૬, ૮-૮-૨૭ ઋચાઓ ૧ થી ૪). (૨) દુર્બલસ્થિતિવાળા બિભ્રુકોને પ્રાતઃકાલમાં બિહ્વારૂત્તિ કરવાને જાણ તે પણ (૧-૪-૪ ઋચા ૬ મા) પ્રદર્શિત છે અથવા પ્રાતઃકાલમાં બિભ્રુકયોક બિહ્વારૂત્તિ અર્થે નીકળે છે તો કોષ્ઠસોક તે બિચારાનો તિરસ્કાર કરે છે તે અનુચિત છે. અસક્તો માટે ઉદરનિર્વાહ વેદને આ તરફથી પણ માન્ય છે. યદ્યપિ બિભ્રુકયુથ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થવાથી દેવાવાળા લોક મહાશતા હશે પરન્તુ ઘન સમ અન્ય અધિક પુણ્ય નથી એમ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. (૩) તે કામમાં ઉઠ્ટ્ર (ઉંટ) જોળે વહન કરવા ઉપયોગી હતાં અને રામભોયો દેવતાયોક મવારીનું કામ લેતા હતા. (૪) મુદકાલમાં ક્ષત્રિયયોક પરાક્રમુખ ન થતા એમ નિયમિત રીતિથી પ્રચાર હતો. (૧-૩-૨ ઋચા ૧) (૫) મનુષ્યચરીરના અવમાન થવા પર તેને રમશાન ક્ષપ જવાય ■ અને તેને અગ્નિમરકાર કરે છે અને અરિય-મંત્રાય કરે છે, આ મર્વ વર્ણન (૧૦-૬-૨૩ થી ૨૮ વર્મ મુધી) ઉપલબ્ધ થાય છે. (૬) વ્યવહારિક વિષયોમાં સાધારણ વિષય પણ વેદમાં બતાવ્યો છે. જેમ કે દુર્બલ જામાતા હોય તો તેને પ્રાતઃકાલથી સાયકાલ પર્વન્ત પોતાના સ્વસુરના મકાનમાં પણ પ્રસંગવચાવ ઠેગવાનું થાય છે એમ ૫-૭-૨૦ ઋચા ૨૦ માં

ખતાવ્યું છે. અને જોમને જાદેન જલ પમંદ છે. તે જલમાં જોમે છે. (૬-૩-૧૫ ઋચા ૭). મૃગ-વૃષ-આદિક પશુ જલની-ખાસ શાન્ત કરવા જલ તરફ દોડી રહે છે (૬-૬-૧૦ ઋચા ૬ અને ૭-૫-૩૨ ઋચા ૫), મવાન્કિ પશુ છોડવાથી ગોઠમાં જાય છે (૭-૫-૩૨ ઋચા ૩). અને શિશિરકાલમાં શીતનિવારણાર્થ આતપ (ધામ) માં ઉભે, (૭-૫-૩૨ ઋચા ૨), અને પોતાના નૂતન બચ્ચાને આટે છે (૭-૫-૩૮ ઋચા ૭). નાનાં નાનાં વાછરડાં એકે રસીથી બાબ્યાં જાય છે. (૭-૬-૧૭ ઋચા ૪), એવી નાની નાની અનેક કોકીત વેદમાં ઉપલબ્ધ થાય છે.

૪૧. પૂર્વોક્ત પ્રકારથી વેદ અપૌરુષેય છે, અતિ મહત્ત્વ છે, એથી તેમાં કોઈ વિષયનો સમાવેશ ન હોય તે વિષયનું અવગાહન કરવું એ મારા મમાન અદ્યપમતિ અને અદ્યપચકિતવાળાનો પ્રયાસ સુદ્ધિમતાપૂર્વક તો નહીં જ કલ્પો જાય, પણ સાદસીમા જ મથુના થશે. તથાપિ કેટલાક દિવસો થયાં મનમાં વિચાર-નરમ ઉઠવી રહ્યો હતો તેનું યમન કરવા અર્થે એવો પ્રમંથ પામીને સાગ લીધો છે.

આ પ્રમંથ પર (જુનાગઢના) રા. રા. બાઈ મોતીલાલ વિ. રવિચંદ્ર ધોડાનો ઉપહાર માનુ છું. નામદાર વડોદરા સરકારે ઋગ્વેદના સાયણભાષ્યનું ગુર્જર બાષાન્ત કરવાનું તેને સુપ્રત કહ્યું છે અને સુદ્રિત કરાવવાનું મંજુર કહ્યું છે. રા. મોતીલાલજીએ તે ગ્રન્થની પ્રસ્તાવના રૂપે વિષય ઉપયુક્ત થાય તે અર્થે નોટ કરીને મોકલવા મને સૂચના કરી મેં તે ઉદ્દેશથી આ વિષયની યચામતિ રચના કરી છે. પ્રમાદનો લામાપાત્ર હુ છું

વકીલ ગુલાબરાય વિ છાયા-રાજકોટ.

અનુવાદકના બે બોલ ૧

આ ઋગ્વેદ મહિતાના વિષયમાં વિસ્તારવાળી પ્રસ્તાવના પ્રસિદ્ધ કરવા મને માંમાં વખતથી ઉમેદ હતી અને તે ઉદ્દેશથી ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ આચાર્ય ડૉ. આર્નલ્ડસ્ટ્રાન્ડ બાપુભાઈ દુવને મેં વિનંતિ કરેલી પરંતુ મંથોગવશાત્ વ્યવસ્થાપના અત્યંત દુર્માયુના હીન્ને મારી છૂટ્યા મંતોળાઈ નહિ આ મ મંથમાં તેઓશ્રીએ તેમના તા. ૨૧-૮-૨૬ ના પત્રમાં નીચેની મનવમે લખેલું:—

ગ. રા. ભાષ

તમારો પહેલો પત્ર અને જીત્તે એનું સ્મરણ આપનારો—
બંને મળ્યા. અત્યાર સુધી ઉત્તર લખવામાં વિનંતિ થયેલો તેનું કારણ ઉત્તરની બાગતમાં મળતી ધાનમેન ઋગ્વેદ મહિતાનું આધાન્તર કરવામાં તમે ગુજરાતને મોટી સેવા બજાવી અને હું એનો ઉપોદ્ધાત પણ ન બની આઠ એમાં હું એક મોટે મેવાનો પ્રમગ ગુમાવું છું મે બહુ વિચાર કર્યો પણ આખરે શોકભરી રીતે પણ નિશ્ચયપૂર્વક “ ના ” લખી એજ માર્ગ ઉચિત જણાયો... ..

આવા સંયોગમાં મે રાજકોટના સુપ્રસિદ્ધ વૃદ્ધવર્ષ વડનગરા નામ ગદસ્ય તથા મારા મહાત્મ પિતાના પરમસ્નેહી સદ્ધર્મભારકર વકીલ શ્રીચુત પંચમપૂજ્ય મુગ્ધમી ગુલામગય વજેઈકર છાવાને ઋગ્વેદવિષયક પ્રસ્તાવના લખવા વિનંતિ કરેલી હતી તેઓશ્રી ઋગ્વેદી છે તેથી તે વેદનો તેમણે મુદ્દમનાથી અબ્બાસ કરેલો અને તેના પરિણામે “ ઋગ્વેદતત્ત્વ ” નામક ગ્રંથ પ્રકાશન કરેલો તેમાં તેમણે

ઋગ્વેદાન્તર્ગત સમગ્ર વિષયોનું દિગ્દિ બાષાના વિદ્વાતપૂર્ણ દિગ્દર્શન કરેલું, તેઓશ્રીની સંમતિથી એ તેનું ગુજરાતીમાં બાષાન્તર કરેલું છે. મારી વિરક્તિથી પ્રેરાત તેમણે જે પરિશ્રમ લીધેલો તે માટે હું તેમનો સદાને ઋણી છું.

મને આશા છે કે ઋગ્વેદ મંદિતાની આ સમગ્રી ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાથી વાચકશ્રદ્ધાને અવરુધ્ધ લાભ થશે એજ.

સં. ૧૯૬૫ આશ્વિન સુદી ૧૧ } વકીલ મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા.
 સોમવાર } બી. એ. એલ. એમ. બી.
 તા. ૨૩-૧૦-૧૯૭૬ } (વેદ-વેદાન્ત-વારિધિ)
 સુ. ધારી-સાતિકુજ.

श्रीगणेशाय नमः ।

श्री ऋग्वेदसंहिता.

अष्टक ३ विभाग १ दो.

अध्याय १.

अ० १-१-१

सं० १-१-७

सूक्त ७.

ऋषिः—विश्वामित्र. देवताः—अग्नि; छन्दः—त्रिष्टुप्.

ॐ प्रय॒आरुः॑ शि॒तिपू॒ष्टस्य॑ घ्रा॒सेरा॒मातरा॑ वि॒विशुः॑ स॒प्तवा॒णीः ।
पु॒रि॒क्षिता॑ पि॒तरा॑ सं॒चरे॒ते प्र॒स॒स्रति॑ दी॒र्घमा॒युः प्र॒यक्षे॑ ॥१॥

१० प्र । ये । आरुः । शिति॒पू॒ष्टस्य॑ । घ्रा॒सेः । आ । मा॒तरा ।
वि॒विशुः॑ । स॒प्त । वा॒णीः । पु॒रि॒क्षिता । पि॒तरा॑ । स॒म् ।
च॒रे॒ते इति॑ । प्र । स॒स्र॒ति इति॑ । दी॒र्घम् । आ॒युः ।
प्र॒यक्षे॑ ॥ १ ॥

अ० नीलवर्धनी पृथगाणां सर्वप्राणिभ्योना धारयिता अग्नि
देवनां रश्मिभ्यो प्रकर्षणपक्षे प्रयात्यु करे छे. ते रश्मिभ्यो,

ઘાવાપૃથિવી વિષે ચોમેર પ્રવિષ્ટ હોય છે. તેમજ, સર્પશ્ચ-
સ્વભાવ વનનીય નદીઓ વિષે પ્રવિષ્ટ હોય છે. પરિતઃ વર્તમાન
ઘાવાપૃથિવી, તે અગ્નિવડે સમ્યક્ વ્યવહરે છે.
તેમજ પ્રકર્ષણે યજ્ઞ કરવાને અગ્નિના ચિરંજીવને
વા પ્રભૂત અન્નને પ્રમશવે છે-સંપાદન કરે છે. યદ્વા,
ઘાવાપૃથિવી યજ્ઞનારાના આયુષ્યને પ્રકર્ષણે સતત
સંપાદન કરે છે. ૧

દિવક્ષસોઘેનચોઘૃણ્ણોઅશ્વાદેવીરાતંસ્થૌમધુમદ્દહન્તીઃ ।
ઋતસ્યૃત્વાસદંસિક્ષેમયન્તંપર્યેકાંચરતિવર્તનિગૌઃ ॥૨॥

૧૦ દિવક્ષસઃ । ઘેનવઃ । ઘૃણ્ણઃ । અશ્વાઃ । દેવીઃ । આ ।
તસ્થૌ । મધુમદ્દમત્ । વદન્તીઃ । ઋતસ્ય । ત્વા । સદસિ ।
ક્ષેમદ્યન્તમ્ । પરિ । એકા । ચરતિ । વર્તનિમ્ । ગૌઃ ॥૨॥

અ. ૦ કામેની વરસાવનારી, અગ્નિદેવની વાહનરૂપ આ રેહિતવર્ણની
વડવાઓ ઘુલોકવિષે વ્યાપ્ત થઈ પ્રીતિને ઉત્પન્ન
કરાવનારી હોય છે; તે આ અગ્નિદેવ, માધુર્યોપેત
ઉદકને વહન કરતી ચોતનશીલ નદીઓ પ્રતિ આસ્થિત
હોય છે. આશ્વભિઃ નામની એક વાણી, ઉદકના સ્થાન
અંતરિક્ષ વિષે આત્માવાસની ધમ્જા કરનાર, જ્વાલાને
પ્રવર્તાવનાર તૂંને હે અગ્ને ! સેવન કરે છે. ૨

આસીમરોહત્સુયમામવન્તીઃપતિશ્ચિકિત્વાન્નચિવિદ્રયીણામ્ ।
મનીલપૃષ્ઠોઅતસસ્યઘ્રાસેસ્તાઅવાસયત્પુરુષમંતીકઃ ॥૩॥

૧૦ આ । સીમ્ । ઝરોહત્ । સુદ્યમાઃ । મવન્તીઃ । પતિઃ । ચિકિ-

ત્વાન્ । રયિદ્વિત્ । રયીણામ્ । ॥ નીલ્દંદૃષ્ઠઃ । અતસેસ્યે ।
ધૌસેઃ । તાઃ । અવાસયત્ । પુરુવૈદ્રપ્રતીકઃ ॥ ૩ ॥

અ. ધનોમધ્યે વિશિષ્ટ ધનનો લંબયિતા, યાનવાન્, અશ્વોનો
પતિ, સર્વતઃ સુખે-નિયમન-ચક્ર-વડવાઓનું આરોહરથ
કરનાર, નીલપૃષ્ઠનો બહુધા વિક્ષિપ્ત અંગવાજો તે અગ્નિદેવ,
સતત-ગમનના ચોપથ્યાર્થે તે વડવાઓને પ્રકર્ષણે વાસયિત
કરે છે અર્થાત્ નિવાસ-વિશ્રાન્તિ વડે અમાપન કરે છે. ૩

મહિત્વાદ્રૂમુર્જયન્તીરજુર્યસ્તંભુયમાનંવહતોવહન્તિ ।
ઋર્ગૈભિર્દિદ્યુતાનઃસઘસ્યૅકામિવુરોદંસીઆવિવેશ ॥૪॥

૫૦ મહિં । ત્વાદ્રૂમ । ઊર્જયન્તીઃ । ઐર્જુર્યમ્ । સ્તંભુદ્યમાનમ્ ।
વહતઃ । વહન્તિ । વિ । ઋર્ગૈભિઃ । દિદ્યુતાનઃ । સઘદ્રેષે ।
ૅકામૈદૃશ્વ । રોદંસી ઇતિ । આ । વિવેશ ॥ ૪ ॥

અ. અબલને બલવાન્ કરનાર, વહનપરાયણ નદીઓ, મહાન્,
ત્વજાતા પુત્ર, નાથ-કરવાને-અનર્હ, લોકોના ધારણ કરનાર
અગ્નિદેવને ધારણ કરે છે. જોની સમીપ, અવપલે વડે
દેહીધમાન સતો અગ્નિદેવ, પુરષ જેમ કોઈ અપ્રતિ પ્રવેશ
કરે તેમ વિવિધ રીતે શાવાપૃથિવી પ્રતિ પ્રવેશ કરે છે. ૪

ઋજાનન્તિવૃષ્ણોઋપસ્યશેવંમુતવ્રધ્નસ્યશાસંનેરણન્તિ ।
દિવોરુચઃ સુરુચોરોચંમાનાઈઙ્ગાયેપાંગણ્યામાર્હિનામીઃ ॥૫॥૧॥

* (ઋપસ્યશાસુરમયાસઃસચન્તેદ્રવિષ્મન્તડશિજો
યેષમર્તા । ઋ. સં. ૧-૪-૧૬). ૫

૫૦ જાનન્તિ । વૃષ્ણાં । ઐરુપસ્ય । શેવમ્ । હુત । વૃષ્ણેસ્ય ।
 શાક્તે । રણન્તિ । દિવઃરુચઃ । સુહરુચઃ । રોચમાનાઃ ।
 રૂઢા । યેષામ્ । મૈત્રેયાં । માહિના । ગીઃ ॥ ૧ ॥ ૧ ॥

અં ૦ જનો, કામોના વર્ણિતા સત્કૃષ્ટતા વડે રામમાન અગ્નિ સમ્બન્ધિ આશ્રવવિષયકસુખને જાણે છે વળી, જાણનારા તે જનો, મહાન્ અગ્નિની આશ્રમા રમણ કરે છે. જે મનુષ્યોને અગ્નિવિષયક મહત્તી સ્તુતિ ગણુનીયા-પૂજયા હોય, તેઓ ધુમોકના જેવા રાચક, શાશન-દીપ્તિવાળા દેહીમમાન હોય છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेप्रथमोऽयं ॥ १ ॥

उतोपितृभ्यामृषिदानुघोषमहोमहदभ्यामनयन्तशूपम् ।

उक्षाहयत्रपरिधानमक्तोरनुस्वंधामजरितुर्ववक्ष ॥ ६ ॥

૫૦ હુતો ઇતિ । પિતૃદ્ભ્યામ્ । પ્રહવિદા । અનુ । ઘોષમ્ ।
 મહ. । મહત્દ્ભ્યામ્ । અનયન્ત । શૂપમ્ । હુક્ષા । હ ।
 યત્ર । પરિ । ધાનમ્ । ઐક્તોઃ । અનુ । સ્વમ્ । ધાર્મ ।
 જરિતુ. । વૃવક્ષ ॥ ૬ ॥

અં ૦ વળી યજ્ઞનારાઓએ, મહાન્ના મહાન્ માતૃપિતૃભૂત ઘાષાપૃથિ-
 વીધી પ્રવેદન-અનુભવ વડે અનુધુષ્યમાણ-અત્યંત પ્રસિદ્ધ
 અગ્નિસુષ્પ પ્રાપ્ત કરેલું. તે અગ્નિ, યજ્ઞનારાઓ
 પરત્વે જટણત્પાદન વડે એકતા એવો, રાત્રિના પરિતઃ ધારક-
 આત્મીય તેજને સ્તોતાની સ્તુતિના શ્રવણાર્થ નિશ્ચે સમીપ
 વહન કરે છે અર્થાત્ સનિહિત કરે છે. ૬

અધ્વર્યુભિઃપંચભિઃસપ્તવિધાઃપ્રિયંરક્ષન્તેનિહિતંપદંવેઃ ।

પ્રાજ્ઞૌમદન્યુક્ષ્ણૌઅજુર્યાદેવાદેવાનામનુદિવ્રતાયુઃ ॥૭॥

૧૦ અધ્વર્યુદમિઃ । પંચદમિઃ । સપ્ત । વિધાઃ । પ્રિયમ્ । રક્ષન્તે ।
નિદહિતમ્ । પદમ્ । વેરિતિ વે । પ્રૌજ્ઞૌઃ । મદન્તિ । યુક્ષ્ણઃ ।
અજુર્યાઃ । દેવાઃ । દેવાનામ્ । અનુ । હિ । વ્રતા ।
ગુરિતિ ગુઃ ॥ ૭ ॥

અ० સપ્ત મેધાવી હોત્રી પાંચ અધ્વર્યુઓ સહ, ગમન-સ્વભાવ-
અગ્નિના પ્રિય, નિહિત આહવીયાત્મક પદનું પરિપાલન કરે
છે. સોમપાનાર્થ પ્રાગ્બુધે ગમન કરનાર, નાચ કરવાને અશક્ય,
મોમરસના સેવતા દેવા-સ્તોતાઓ દર્ષિત થાય છે. તે દેવા, દેવા
સંબંધી યજ્ઞોને અનુમમન કરે છે અર્થાત્ અગ્નિના પ્રસાદથી
દેવા, નિઃશ્યે યજ્ઞોને પ્રાપ્ત કરે છે. ૭

દૈવ્યાહોતારામથમાન્યૈમેસપ્તપૃક્ષાસંસ્વધયામદન્તિ ।

ઋતંશંસન્તઋતમિત્તઆહુરનુંવ્રતવ્રંતપાદીધ્યાનાઃ ॥૮॥

૧૦ દૈવ્યાં । હોતારા । પ્રથમા । નિ । ઋજ્ઞે । સપ્ત । પૃક્ષાસંઃ ।
સ્વધયાં । મદન્તિ । ઋતમ્ । શંસન્તઃ । ઋતમ્ । રત્ ।
તે । આહુઃ । અનુ । વ્રતમ્ । વ્રતદ્વાઃ દીધ્યાનાઃ ॥ ૮ ॥

અ० મંત્રદ્રષ્ટા ધું વિદ્યામિત્ર ઋષિ, દેવતારૂપ, હોમનિષ્પાદક
મુખ્ય ઉલ્લેખ અગ્નિને પ્રસાદિત કરે છું. માત્રહોત્રી,
સોમવડે દર્ષિત થાય છે, સ્તોત્ર-શંસન કરતા, યજ્ઞકર્મના
રક્ષિતા દેવીપ્રમાન તે હોત્રી, યજ્ઞકર્મ વિષે અગ્નિને કેવળ
સત્વરે વહે છે. ૮

વૃણામન્તેમ્હેઅત્યાયપૂર્વોઽર્ષિર્ણોચિત્રાર્યરશ્મયઃસુધામાઃ ।

દેવહોતમન્દ્રતરશ્ચિકિત્વાન્મહોદેવાવોદંસીપ્રહંસિ ॥૯॥

૧૦ વૃણામન્તે । મ્હે । અત્યાય । પૂર્વો । ઈર્ષિર્ણો । ચિત્રાર્ય ।
રશ્મયઃ । સુધામા । દેવો । હોતુ । મન્દ્રતર । ચિકિ-
ત્વાન્ । મ્હે । દેવાન્ । રોદંસી ર્શિર્ણો । આ । પ્રહં ।
સિ ॥ ૯ ॥

અ૦ દેહીધ્યમાન દેવાના આહ્વાતા હે અગ્ને । મહાન્, મર્વ પદ્મથોતે
અતિક્રમણ કરો વર્તનાર નાનાવિધ વર્ણના, પદ્મ દેવોવડે
પૂજ્ય કામોના વર્ણિતા-નૂ અર્થ અતિશયે વિસ્તૃત
રશ્મિઓ, સેવ્યની પેરે હોય છે યજ્ઞ મહાન્,
વિચિત્ર, વર્ણિતા અગ્નિનાં બહુ રશ્મિઓ, વૃણાની પેરે આચરે
છે અર્થાત દૃષ્ટિ-હિ પાદન દ્વારા પર્જન્યવત્ આચરે છે યજ્ઞ-
નારાનો અત્યંત માહમિતા યાનોપેત તૂ, પૂજ્ય-યજ્ઞ-દેવાને
અને ઘાવાપૃથિવીને આ વેદિકકર્મ વિશે આવદન કરે ૯

પુષ્પમંયજોદ્રવિણઃસુવાચઃસુક્રેતવંત્રપસોરેવદ્યુઃ ।

ત્રુતોચિદમેમહિનાર્પયિત્વા કુર્ત્ત્વિદેનઃસમ્મહેદશસ્ય ॥૧૦॥

૧૦ પુષ્પમંયજ । દ્રૈવિણ । સુવાચઃ । સુક્રેતવં । ત્રપસો ।
રવન્ । ત્રુતુ । ત્રુતો ર્શિર્ણો । ચિત્ । અગ્ને । મહિના ।
પૃથિવ્યા । કુર્ત્ત્વ । વર્ત । સમ્ । મ્હે ।
દશોમેય ॥ ૧૦ ॥

અ૦ મતતમમન સ્વભાવગાળા હે અગ્ને । દવિર્લક્ષણ અન્નો
પ્રકર્ષપણે યજ્ઞ કરવાનું જોવિયે આરભાય છે,

પ્રાતઃકાલે અનુવાકાદિ શોભન વાણીઓ જે વિશે વ્યાપ્ત થાય તે મનુષ્યોના શબ્દો વડે સુપ્રચીન સ્વરૂપ ઊભાઓ, અમે ધનયુક્ત થઈએ તે પ્રકારે અમને પ્રકાશિત હો. વળી હે અગ્ને ! તારી વિસ્તીર્ણ જ્વાલાના મહત્વરે, જે કાંઈ પાપ કરેલું હોય તેને હું યજ્ઞનાશ અર્થે સમ્પદ નાશ કર. ૧૦

इळाग्नेपुरुदंसंमनिगोःशंभत्तमंहवमानायसाध ।

स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुप्रतिभूत्वस्મે ॥૧૧॥૨॥

૧૦ इळाम् । अग्ने । पुरुदंसम् । सनिम् । गोः । शश्वत-
तमम् । हवमानाय । साधु । स्यात् । नुः । सूनुः । तनयः ।
विजावा । अग्ने । साते । सुप्रतिः । भुतु । अस्मे
इति ॥ ११ ॥ २ ॥

અં હે અગ્ને ! અનેક પરાક્રમકર્મોવાળી મત્તાદિ-પશુઓ-
પ્રદાત્રી-ઘણાદેવતાને હું-નિરંતર-હવમાન-યજ્ઞનાર અર્થે,
સિદ્ધ કર. અમને પુત્રપૌત્ર પ્રાપ્ત હો. તારી શોભન શુદ્ધિ,
અમને પ્રાપ્ત હો. ૧૧(૨)

इति तृतीयस्य प्रथमे त्रितीयो वनः ॥२॥

सूक्त ७.

૧ પ્રારુઃ = પ્રકર્ષેણ ગચ્છન્તિ = પ્રકર્ષપણે પ્રયાણ કરતી.

૨ શિતિપૃષ્ઠસ્ય = નીલપૃષ્ઠસ્ય = નીલરણુંની પીઠના.

૩ ધાસેઃ = ધારયિતુઃ = ધારણ કરનારના.

૪ પરિક્ષિતા = પરિતોષર્તમાને = આશ્વપાસ વર્તમાન.

૫ યાળોઃ = યજ્ઞનીયાનદીઃ ।

- ६ प्रयक्षे = प्रकर्षेण सततं यष्टुम् = प्रकर्षणे सततं यजनं
करवा.
- ७ दिवश्नसः = दिवं व्याप्य वर्तमानाः ।
- ८ वर्तनिम् = कपालाः प्रवर्तयन्तम् = न्वासानि प्रवर्तयन्तो.
- ९ अतसस्य = सततगमनस्य = सततं गमननी.
- १० धासेः = पोषणार्थम् ।
- ११ पुरुषप्रतीकः = बहुधाविक्षिप्तान् = बहुधा विक्षिप्त
अंगवाणो.
- १२ अजुयम् = जरयितुमर्हम् = नाशं करवाने अनर्हं.
- १३ अरुपस्य = रुपादिसकास्तप्रहितस्य = शत्रुद्वित.
- १४ ब्रध्नस्य = महतः ।
- १५ गण्या = गणनीया पूजया ।
- १६ माहिना = महतो ।
- १७ परिधानम् = परितः धारकम् = शोभेर धारक.
- १८ अषतोः = अजयते लिख्येत नीहारेण जगदस्याम् =
रात्रिः = रात्रिना.
- १९ येः = गमनस्य भावस्य ।
- २० प्रांचः = प्राग्मुक्ता गच्छन्तः = प्राग्भुजे गमनं करनाश.
- २१ अनुगुः = अन्यगच्छन् ।
- २२ पृक्षासः = होत्रकाः ।
- २३ अस्याय = सर्वान् अतिप्रम्य वर्तमानायः = सर्वे पदा-
यानि अतिप्रम्य करो वर्तमानाः.
- २४ प्रयिणः = सततगमनस्य भावः ।
- २५ संदशस्य = संक्षयस्य = सम्बद् प्रहारे नाशं कर.
- २६ सनिम् = प्रदात्रीम् ।
- २७ विजाया = अयम्भया ।

સુક્ત ૮.

મં. ૩-૧-૩

મં. ૩-૧-૮

અધિ:—વિશ્વામિત્ર દેવતા:—૧૧ ઊનપૂષમ્ભૂત રથાણ,
૮ વિશ્વેદેવ કિંવા પૂષ. અવશિષ્ટ ૫૫. ઉન્દ:—૩, ૭. અનુપ્તુમ્.
અવશિષ્ટ ત્રિપુલ્.

* અંમન્તિત્વામંદ્યરેદેવયન્તોવનંસ્પતેમધુનાદૈવ્યેન ।

યદુર્ધ્વસ્તિષ્ઠાદ્રવિજેદંચત્તાચદ્વાશ્વયોમાતુરસ્યાપ્સ્યે ॥ ૧ ॥

૧૦ અંમન્તિ । ત્વામ્ । અધ્યરે । દેવયન્ત । વનંસ્પતે ।
મધુના । દૈવ્યેન । યત્ । ઊર્ધ્વ: । તિષ્ઠા: । દ્રવિજા । કુહ ।
ચત્તાત્ । યત્ । યા । શ્વય: । માતુ: । અસ્યા: ।
અપ્સ્યે ॥ ૧ ॥

અ. અદિર-પલાશ-આદિ-વૃક્ષાં દે પૂષ । યસ વિમે દેવોના
કામના કરનાર અપરધુ-આદિ-મનુષ્યો, દેવીમધુ-પૂત યડે તૂને
વ્યાપ્ત કરે છે અર્થાત તું વિમે ધૃતસિંચન કરે છે, ત્યારે
તું ઊર્ધ્વસ્થ થાય છે, યદિ વા માતૃભૂત પૃથિવીના
ઉત્સર્ગ વિમે તારો નિવાસ થાય છે, અર્થાત યદિ ઉર્ધ્વ હો,

* (પતદ્વિમધુદેવ્યં યદાવ્યમપ્યે મા. ૧-૨ । અંમન્તિ
સ્વામધ્યરે દેવયન્ત इत्यन्यादाध्यરે દ્યૌનં દેવયન્તોઽમન્તિ
પતસ્પતે મધુના દેવ્યેનેત્યેતદ્વિમધુ દેવ્યં યદાવ્યંયદુર્ધ્વ
સ્તિષ્ઠાદ્રવિજેદંચત્તાચદ્વાશ્વયોમાતુરસ્યાપ્સ્યે इति यदिच
તિષ્ઠાશ્ચિદિચશ્ચયાસૈદ્રવિજમેવાસ્માતુધસાદિત્યેઠવતદાદ.
દે. મા. ૧-૨. । ૧

यदि वा भूमि विषे शयन करना हो। उक्तमथा पथ्य दं
अंदि अमे विषे धननिधान कर १

* समिद्धस्यश्रयमाण पुरस्ताद्ब्रह्मवन्वानोअजरसुवीरम् ।

आरेअस्मदमतिर्वाधमानउच्छ्रयस्वमहतेसौभगाय ॥ २ ॥

प० समिद्धस्य । श्रयमाण । पुरस्तात् । ब्रह्म । वृन्वानः ।
अजरम् । सुवीरम् । आरे । अस्मत् । अमतिम् । वाध-
मानः । उत् । अयस्व । महते । सौभगाय ॥ २ ॥

अ० हे भूप ! देहाभ्यमान आदवनीयाग्निनी पुरस्तात् अर्थात्
प्राचीदिशाविषे वर्तनारे, जरारहित-शीतनापत्ययुक्त अन्नने
अपश्य करतो, अमारी अमतिने-शत्रुभूता अशनायाने
अपतोहि करतो, तू धनादिबद्धान् स पति अर्थ उन्मिष्यत हो २

* उच्छ्रयस्वचनस्पतेर्वर्ष्मन्पृथिव्याअधि ।

सुमितीमीयमानोवर्षाधायशवाहसे ॥ ३ ॥

* (समिद्धस्यश्रयमाण पुरस्तादितिसमिद्धस्य श्रेष्ठ
यत्पुरस्ताच्छ्रयतेयच्छ्रयन्वानोअजरसुवीरमित्याशियमिवा
शास्त्रकारेअस्मदमतिर्वाधमानइत्यशनायायेपाप्मामतिसता
मेवतदाराग्न्युदतेयशाश्वजमानाशोच्छ्रयस्वमहतेसौभगाये
त्याशियमेशास्ते—पे० घा० २-२) । २

* (उच्छ्रयस्वचनस्पतेरुत्पृच्छीययाणायाभिरूपाययज्ञे-
भिरूपतत्समृद्धंयस्मैपृथिव्यामधीत्येतत्पृथिव्यर्ष्मन्पृथिव्येयत्रयू
यमुन्मिष्यतिसुमितीमीयमानोवर्षाधायशवाहस इत्याशि-
यमाशास्ते—पे० घा० २-२) । ३

૧૦ ઉત । ધ્ર્યસ્વ । વનસ્પતે । વૈર્મિન્ । પૃથિગ્યાઃ । અર્ધિ ।
સુદધિતી । મીયમાન । વર્ચઃ । ઘાઃ । યજ્ઞૈર્વાહસે ॥ ૬ ॥

અ० દે મૂપ । ત્વં પૃથિવીવિષે દેવપજનાખ્ય ઉત્કૃષ્ટદશમ્યે
ઉદ્ધિત-ઉન્નત હો. શોભન શુદ્ધિ વા શોભન પરિભાષ્ય વડે માપ
કરાતો અર્થાત્ ધ્ર્યસ્વપૂર્વક પરિચ્છેદ કરાતો ત્વં યજ્ઞનિર્વાહક
-પજનારા અર્થે અન્ન દે. ૩

*યુવાસુવાસાઃપરિધીતુંઆગાત્સઽધ્યેયાન્ભવતિજાયમાનઃ ।
તંધીરાસઃકુવયઽન્નપન્તિસ્વાધ્યોઽમનસાદેવ્યન્તઃ ॥૪॥

૧૦ યુવા । સુવાસાઃ । પરિધીતઃ । આ । અગાત । સઃ ।
ઝંહિતિ । ધ્રેયાન્ । મુવતિ । જાયમાનઃ । તમ્ । ધીરાસઃ ।
કુવયઃ । અન્ । ન્યન્તિ । સુદ્યાન્યઃ । મનસા । દેવદ્યન્ત ॥૪॥

અ० દહાંગવાળો અર્થાત્ અષ્ટાશ્રય-આદિ-લક્ષણ-લક્ષિત, સુંદર-રથના-
મુગ્ધ, તે રથના વડે આવેદિત મૂપ આગમન કરે છે.
તેજ મૂપ સર્વ વનરપતિઓથી ઉત્કૃષ્ટતાએ સંપદમાન હોય
છે મનવડે દેવોની કામના કરનાર, પ્રાચ, મર્વતઃ-ધ્યાન-મુગ્ધ,
ક્રાંતદર્શી અધ્વયુઃ આદિ, તે મૂપને ઉન્નત કરે છે. ૪

* (યુવાસુવાસાઃપરિધીતઆગાદિત્યુત્તમયાપરિદધા-
તિપ્રાણોધેયુવાસુવાસાઃસોયંશરોરેપરિધૃત સઽધ્યેયાન્ભવતિ-
જાયમાનઃતિ ધ્રેયાન્ધ્રેયોપપત્યુવતિજાયમાનસ્તધી-
રાસઃકવયઽન્નપન્તિસ્વાધ્યોમનસાદેવ્યન્તઃતિયેષા અનુધા-
નાસ્તેકવયસ્તપયેનંતદુન્નયન્તિ—પે० ઘા० ૧-૧) । ૪

*જાતોજાયતેસુદિનત્વેઅહાંસમુર્થઆશિદયેવર્ધમાનઃ ।

પુનન્તિધારાઅપસૌમનીપાદૈવયાવિપ્રોહદિયર્તિવાચમ્ ॥૫॥૩॥

૧૦ જાતઃ । જાયતે । સુદિનત્વે । અહાંમ્ । સમુર્થે । આ ।
વિદયે । વર્ધમાનઃ । પુનન્તિ । ધીરાઃ । અપસૌ । મનીષા ।
દેવહયાઃ । વિપ્ર. । હત્ । ઇયર્તિ । વાચમ્ ॥ ૫ ॥ ૩ ॥

અ૦ પૃથિવી વિષે પ્રથમેત્પન્ન યુપ, મનુષ્યો-સંહિત-પરાવિષે
ઓમેર વધતો, અર્થાત્ મૃતાંગન-રક્તનાપરિવ્યપ્ત્યુ-આદિ વડે
મર્ત્યઃ શોભતો દિવસોના સુદિનત્વ પરત્રે પ્રાપ્ત
થાય છે અર્થાત્ પશુનિયોજન-આદિ-હારા પરાનિર્વાહકતાએ
કર્મને દિવસોને સુદિનરૂપે સંપાદન કરે છે. કર્મવંત-પ્રમાન-
વંત અશ્વધુ આદિ, બુદ્ધિવડે તે યુપને પવિત્ર કરે છે. અર્થાત્
પ્રક્ષાલનાદિ કર્મ વડે શોધિત કરે છે. દેવાનુ* યજન કરનાર,
વા તેમને હ-માન પ્રાપ્ત કરાવનાર મેધાવી હોતા, યુપવિધયક
સ્તુતિસક્ષ્ય વાણીને પ્રેરિત કરે છે. ૫

इति तृतीयस्य प्रथमे तृतीयोऽयनः ॥३॥

યાન્ગોનરોદેહ્યન્તોનિમિષ્યુવંનસ્પતેસ્પર્થિતિર્વાતસં ।

તેદેવાસુ.સ્વરંવસ્તસ્થિવાંસંપ્રજાવંદુસ્મેર્દિધિપન્તુરત્નમ્ ॥૬॥

* (જાતોજાયતેસુદિનત્વેઅહાંમિતિજાતાશેષપતપ્રાય-
તેસમર્થઆશિદયેવર્ધમાનइतिवर्धयस्येयेनंतरपुनगतिधीराअ-
पसौमनीपेतिपुनरत्येयेन तदेवया विप्रउदियति वायमिति-
देवभ्यपयेनतन्निषेदयति—ये० ब्रा० २-२) । ૫

૧૦ યાન્ । વઃ । નરઃ । દેવદ્યન્તઃ । નિદમિદ્યુઃ । વનસ્પતે ।
સ્વદિધિતિઃ । વા । તતસં । તે । દેવાસંઃ । સ્વંવઃ । તસ્પિદ-
વાસંઃ । પ્રજાદવન્ । અભે ઇતિ । દિધિષ્યન્તુ । રત્નમ્ ॥ ૬ ॥

અ ૦ હે યુષો । દેવશામનાવાળા કર્મનેતાઓ-અપ્સર્યુ આદિ
મનુષ્યોએ જે તમને અવટ-રૂપ વિષે પ્રક્ષિપ્ત કરેલા, વળી,
હે વનસ્પતે । પરશુએ તારા યુષોનો હેડ કરેલો. દેહીમમાન,
પૃથક્ દુઃકર્મખંધ ઉભેલા યુષો, આ યજ્ઞનારા-યજ્ઞ કરાનારાને
અપત્ત તથા હિતમ ધનધારણ અર્પણ કરો. ૬

યેનુક્ળાસોઅધિષ્ઠિમિનિધિતાસોયતસ્રુચઃ ।

તેનોવ્યન્તુવાર્યદેવત્રાસૈત્રસાર્ધસઃ ॥ ૭ ॥

૧૦ યે । વૃક્ષેણાસંઃ । અધિ । સમિ । નિદમિતૌસંઃ । યેતૈદ્દસ્રુચઃ ।
તે । નઃ । વ્યન્તુ । વાર્યમ્ । દેવદત્રા । ક્ષેત્રદસૌધસઃ ॥ ૭ ॥

અ ૦ ભૂમિ વિષે પરશુવડે જિન્ન જે યુષો ઋત્વિજને વડે અવટો મધ્યે-
નિરન્તર પ્રક્ષિપ્ત હોય છે. ક્ષેત્ર-ચળના તે યુષો અમારા
વરધીમ-સંભજનીય હૃદ્યાન્નને દેવો મધ્યે પ્રાપ્ત કરાવો
અર્થાત્ અમારા હૃદ્યાન્નને દેવાધીન કરો. ૭

આદિત્યાસુદ્રાવસવઃસુદનીયાઘાવાસામાપૃથિવીઅન્તરિક્ષમ્ । .

સજોપસોયજ્ઞર્ષવન્તુદેવાઊર્ધ્વકૃણ્વન્ત્વધ્વરસ્યકેતુમ્ ॥ ૮ ॥

૧૦ આદિત્યાઃ । સુદાઃ । વસવઃ । સુદનીયાઃ । ઘાવાદશામા ।
પૃથિવી । અન્તરિક્ષમ્ । સુદજોર્ષવઃ । યજ્ઞમ્ । અવન્તુ ।
દેવાઃ । ઊર્ધ્વમ્ । કૃણ્વન્તુ । અધ્વરસ્ય । કેતુમ્ ॥ ૮ ॥

અ० મરુતા સુષુ નેતા રૂપ દાદશ આદિત્યો, એકાદશ રૂદ્રો, અષ્ટ વસુદેવો, ચક્ષુ સુદર પ્રકારની સ્તુતિ કરાતા આદિત્યાદિક દેવો, ઘાવાપૃથિવા દેવતા તથા વિસ્તીર્ણુ અન્તરિક્ષ, આ સર્વ દેવો, એકમત્યવડે પરસ્પર સંગત થઇને અમારા મરુતુ રક્ષણ કરે. મરુતા કેતુ-ધ્વજમૂલ વા પ્રચાપક આ યુધ્ધને હિગ્મિજૂત કરે. ૮

હસાઈવશ્રેણિશોયતાનાઃશુક્રાવસાના સ્વરંવોનુઆગુઃ ।
હુન્નીયમાના કુવિભિઃપુરસ્તાદેવાદવાનામપિંયન્તિપાર્થઃ ॥૯॥

૫૦ હસા હૈવ । શ્રેણિશ । યતાનો । શુક્રા । વસાનાઃ ।
સ્વરંવ । નુ । આ । અગુ । હુન્નીયમાના । કુવિદિભિઃ ।
પુરસ્તાત્ । દેવાઃ । અપિં । યન્તિ । વૈર્થ ॥ ૯ ॥

અ० દેહીપ્ત વઓને મારણ્ય કરનાર પકિતશ પ્રવર્તમાન-નભ વિષે પકિતશઃ પતન કરનારા હસો શોભે તેમ શોકતા તે દુઃકડાખંધ યુધ્ધો અમને પ્રાપ્ત થમલા વળી, અશ્વધુ-આદિ-મેધાવી-અનુષ્યો વડે આહવનીય અગ્નિના પૂર્વભાગ વિષે હુન્નીયમાણ દેહીયમાન તે યુધ્ધો, દેવોના સ્થાનરૂપ અન્તરિક્ષને પ્રાપ્ત કરે અર્થાત્ અતિદેર્ષતા લીધે તે યુધ્ધો અન્તરિક્ષને વ્યાપ્ત કરે છે ૯

ગૃગાંણીયેન્દ્રંદ્વિગ્નાંસંદંદશ્રેણપાલંવન્ત સ્વરંવ પૃથિવ્યામ્ ।
વાઘદ્વિર્વાવિહયેશ્રોર્પમાણાઅસ્માંઅંરન્તુપૃતનાજ્યેષુ ॥૧૦॥

૫૦ ગૃગાણિહૈવ । હત્ । ગૃગિણામ્ । સમ । દદશ્રે । વૈર્ષાદંદ-

वन्तः । स्वर्गः । पुत्रिण्याम् । वाचतदभिः । वा । विह्वे ।
श्रोपमोणैः । अस्मान् । अवन्तु । पुनान्येषु ॥ १० ॥

अ० दुःखाभ्यं स्वर्ग-समावेष्ट यूपो, पृथिवीविषे भक्षित आदिनां शृजे
नेवा सम्पद् प्रकारे दृष्ट याम छ. वणा, ते यज्ञ विषे अतिविने
वडे कराता स्तुतिक्षक्षु शब्दने अवश्य करता यूपो, संभाम
अभ्ये यजनाशब्दानुं रक्षु करा. १०

वनस्पतेशतवल्गोविरोहसहस्रवल्गाविवुयंरुहेम ।
यंत्वामयंस्वर्धितिस्तेजमानःप्रणिनायंमहतेसौभगाय ॥११॥४॥

प० वनस्पते । शतैवल्गः । वि । रोह । सहस्रवल्गाः । वि ।
वुयम् । रुहेम् । यम् । त्वाम् । अयम् । स्वर्धितिः ।
तेजमानैः । प्रणिनायम् । महते । सौभगाय ॥ ११ ॥ ४ ॥

अ० हे वनस्पते-छिन्नमूष-मूलभूष हे रथाजो । शतशब्दा
वाजो सतो, तू विशेषे प्रादुर्भूत हो. अमे पुत्रपौत्रादि
सन्तान परंपराओ से कडे आभानागा सता, विशेषे प्रादुर्भूत-
वृद्धिगत यक्षओ. हे रथाजो । निशित-तीक्ष्ण धारनागा आ
परशुओ नेतने अशुभाभर-लक्षु-सौभाग्य प्रकर्षणो प्राप्त
करावेछु. ११

इति तृतीयस्यमथमेष्टुर्थोऽर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ८.

- १ क्षयः = निवासः ।
 २ वन्धानः = प्रयच्छन् = अपश्यु करो।
 ३ श्रयमाण = वर्तमानः ।
 ४ अमतिम् = अशनायाम् = शुभुक्षा.
 ५ वध्मन = उत्कृष्टे देवयज्ञनाक्ये देशे = उत्कृष्ट देव-
 यज्ञाभ्य आग विधे.
 ६ सुमिती = शोभमानया सुद्धया वा शोभमानेन परि-
 माणेन = शोभनशुद्धि वा परिभाष्य व३.
 ७ यज्ञवाहसे = यज्ञवाहकाय यज्ञमानाय = यज्ञनिर्वाहक
 यज्ञगानार्थ.
 ८ परिधीत = आवेष्टितः ।
 ९ निभिम्यु. = अवटेषु प्रक्षिप्यु = ३५ विधे प्रक्षिप्य कर्मा.
 १० वृषणास. = परशुनाछिन्नाः = परशु व३ छेदना.
 ११ निमितासः = अवटेषु नितरा प्रक्षिप्ता = गता विधे
 ३६ प्रक्षिप्य करोना.
 १२ यतक्षुष. = भस्त्रिणे व३.
 १३ क्षेत्रसाधस = यज्ञस्य साधक = यज्ञा साधक.
 १४ यतानाः = प्रवर्तमाना ।
 १५ रुधरव = रुध्रमस्तः = स्वर्भक्त.
 १६ पाथ. = स्थानम् ।
 १७ वपालवतः = प्रतिमुक्तकटकाः ।
 १८ धोपमाणाः = स्तुतिशब्दं शृण्वन्तः = स्तुतिने श्रवण करोना
 १९ विदये = यज्ञे = यज्ञ विधे
 २० शतवक्षः = शतशाल. = भेदोऽ साधारणो.
 २१ तेजमानः = निश्चितधारः = तीक्ष्ण धारणो.

सूक्त ९.

ऋषिः-विश्वामित्रः देवताः-अग्निः छन्दः-१-८ प्रथमी,
६ त्रिष्टुप्.

सखायस्त्वाध्वमहेदेवमर्तासकृतये ।

अपांनपातंसुभर्गसुदीदितिसुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥

प० सखायः । स्वा । ववूमहे । देवम् । मर्तासः । कृतये ।
अपाम् । नपातम् । सुभर्गम् । सुदीदितिम् । सुप्रतूर्तिमा
अनेहसम् ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! अग्ने सखा ऋत्विजे, ज्योतिषा नपा-पौत्र,
शोभन-धन-युक्त, शोभन दीप्तिवाणा, शोभन-प्रतरथ्य अर्थात्
कर्मानुष्ठाताओवो-सुजे-गन्तव्य विपदवरहित-तू-देवने, रक्ष-
धायि वरीये-प्रार्थयि छधग्ने. १

कार्यमानोवृनातंयन्मातृरजंग्रपः ।

नतत्तेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंयदूरेसन्निहाभवं ॥ २ ॥

प० कार्यमानैः । वृना । त्वम् । यत् । मातुः । अजंग्र
अपः । न । तत् । ते । अग्ने । प्रेष्टृषे । निवर्तनम् ।
यत् । दूरे । सन् । इह । अर्भवः ॥ २ ॥

अ० हे अग्ने ! जानोनं रक्षय करवा कामना करातो तू, ने
करथ लक्ष भातृभूत आपोऽज्ज प्रति प्राप्त यमसो छ.

सूक्त ८.

- १ क्षयः = निवासः ।
 २ वन्यानः = प्रयच्छन् = अर्पयु करोती.
 ३ अयमाणः = यतमानः ।
 ४ अमतिम् = अशनायाम् = शुभुक्षा.
 ५ वरुमन् = उत्कृष्टे देवयजनाख्ये देशे = उत्कृष्ट देवम-
 ननाभ्य आग विधे.
 ६ सुमिती = शोभमानया बुद्ध्या वा शोभमानेन परि-
 माणेन = शोभनशुद्धि वा परिभाष्य वडे.
 ७ यज्ञवाहसे = यज्ञवाहकाय यजमानाय = यज्ञनिर्वाहक
 यजमानार्थ.
 ८ परिषीतः = आघेष्टितः ।
 ९ निभिभ्यु. = अघटेषु प्रविश्विषुः = रूपविधे प्रक्षिप्त कर्पा.
 १० वृषणासः = परशुनाछिन्नाः = परशु वडे छेदेला.
 ११ निमितासः = अघटेषु नितरा प्रक्षिताः = गता विधे
 छेद प्रक्षिप्त करेला.
 १२ यतश्रुधः = ऋत्विजे वडे.
 १३ क्षेत्रसाधस = यज्ञस्य साधक = यज्ञना भाषक.
 १४ यतानाः = प्रयतमानाः ।
 १५ ह्यरथ = ह्यरुमन्तः = स्वरभन्त.
 १६ पाथः = स्थानम् ।
 १७ यपालधन्तः = प्रतिमुखदण्डकाः ।
 १८ घोषमाणाः = स्तुतिशब्दं शृण्वन्तः = स्तुतिने श्रवण्य करता
 १९ धिद्वये = यज्ञे = यज्ञ विधे.
 २० शतवक्त्रः = शतशास्त्रः = सेठ्ठो साध्यावागो.
 २१ तेजमानः = निश्चितधारः = तीक्ष्ण धारवागो.

सूक्त ९.

ऋषिः-विश्वामित्रः देवताः-अग्निः छन्दः-१-८ ऋत्विजः,
६ त्रिष्टुप्.

सखायस्त्वावष्टमहेदेवंमतीसकृतये ।

अपांनपातंसुभगंसुदीदितिसुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥

प० सखायः । त्वा । वष्टमहे । देवम् । मतीसः । कृतये ।
अपाम् । नपातम् । सुभगम् । सुदीदितिम् । सुप्रतूर्तिमा
अनेहसम् ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! अग्ने सभा ऋत्विजे, ऋत्विजा नप्ता-पौत्र,
शोभन-धन-मुक्त, शोभन दीप्तिवाणा, शोभन-प्रतरथ्य अर्थात्
कर्मानुष्ठाताओषडे-सुमे-अन्तव्य उपस्वरद्वित-तुं-देवने, रक्ष-
णार्थे वरीन्ने-प्रार्थये अग्ने. १

कार्यमानोवनाखंयन्मातृरजंगन्धपः ।

नतत्तेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंयदूरेसन्निहाभंवः ॥ २ ॥

प० कार्यमानैः । वना । त्वम् । यत् । मातृः । अजंगन् ।
अपः । न । तत् । ते । अग्ने । प्रेमृषे । निवर्तनम् ।
यत् । दूरे । सन् । इह । अर्भवः ॥ २ ॥

अ० हे अग्ने ! अननानुं रक्षाय करवा कामना करतो तुं, ने
कराय लोकां मातृभूत आपोऽन्त प्रति प्राप्त ययसे अ-

તેથી ત્હારું નિવર્તન-વિનાશ લક્ષિત થાય છે તે સહન કરાતો નથી. કેમકે, દૂર સતો મન્યનથી સ્થુમાત્રે અમારી સમીપ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી ત્હારું દૂરત-વર્તન અમને રેચતુ નથી. ૨

અતિતૃપ્તૃવશિયાયૈવસુમનાંઅસિ ।

પ્રપ્રાન્થેયન્તિપર્યુન્યઆસતેયેપાંસુરુયેઅસિંશ્રિતઃ ॥૩॥

૧૦. અતિં । તૃપ્તમ્ । વશિય । અયં । એવ । સુહમનાં । અસિ । પ્રદપ્રે । અન્યે । યન્તિ । પરિં । અન્યે । આસતે । યેપામ્ । સુરુયે । અસિં । શ્રિતઃ ॥ ૩ ॥

અં હે અગ્ને । સ્તોતાની તૃપ્ત્યાબિલાષાને તદુચિત રૂપપ્રદાન વડે સંકલ કરવા તૂ અતિશયે તત્પર થાય છે. એથી જ, તું સંતુષ્ટ-મનસ્ક વર્તે છે તૂ જે સોળ ઋત્વિજોની મૈત્રતા પરત્વે શ્રિત હોય ■ તે મધ્યે અધ્વયુ પ્રભૃતિ અન્ય દ્વાદશ ઋત્વિજો હોમ કરવા પ્રર્ષપૂર્વક ગમન કરે છે ઉદ્ગાતા પ્રભૃતિ અન્ય આર ઋત્વિજો, પરિત-આસીન વર્તે છે. ૩

ઈયિવાંસમતિસિધુશશ્વંતીરતિમશ્વતઃ ।

અન્વીમવિન્દન્નિચિરાસોઅદ્રુહોપ્સુસિંહમિવશ્રિતમ્ ॥૪॥

૧૦. ઈયિદ્વાંસમ્ । અતિં । શિવં । શશ્વંતી । અતિં । મશ્વતઃ । અનું । ઈમ્ । અવિન્દન્ । નિદિર્ચીસં । અદ્રુહં । અપ્દસુ । સિંહમદ્દૈવ । શ્રિતમ્ ॥ ૪ ॥

અં હે અગ્ને । દોહ-ન-કરનાર નિરતર-ચિરંતન-વિશ્વદેવાએ, શોષકશત્રુઓને અતિક્રમણ કરી ગમનકરનાર, બૃહ

મંગલિકારિણી સેનાઓને અતિક્રમણ દરો મમનકરનાર,
આપોજન વિષે તિરોદિન, (એથી જ) યુદ્ધપ્રવિષ્ટ સિંદની પેરે
ભયંકર-આ-તૂને અનુમમન કરીને પ્રાપ્ત કર્યો. ૪

સમુર્વાસમિવૃત્તમનાગિમિત્યાતિરોહિતમ્ ।

એનૈનયન્માતૃરિશ્વાપરાવર્તોદેવેભ્યોમધિતંપરિ' ॥૫॥૫॥

૧૦ 'સમુર્વાસેમ્દૃઢવ । ત્મનો । અગ્નિમ્ । રૂપા । તિરઃહિતમ્ ।
આ । એનમ્ । નયત્ । માતૃરિશ્વા । પરાવર્તઃ । દેવેભ્યઃ ।
મધિતમ્ । પરિ' ॥ ૫ ॥ ૫ ॥

અં સ્વાગ્ધ-ઘનાપૂર્વક મમન કરતા પુત્રને પિતાજેમ ખસ મનુષ્યથી
આનયન કરે તેમ માતૃરિશ્વા વાયુએ, આપ્રકારે સ્વેચ્છાએ
આપોજન વિષે નિશીન, પગિન:-મનયન વડે નિષ્પાદિત
આ અગ્નિને દેવાઈ દૂર દેશથી આવ્યો. ૫

इति तृतीयस्य प्रथमे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

તંત્રામર્તાઅગૃમ્ણતદેવેભ્યોહવ્યવાહન ।

વિશ્વાન્યયજ્ઞાંઅમિપાસિમાનુપતવ્રત્વાયવિષ્ટય ॥૬॥

૧૦ તત્ । ત્વા । મર્તાઃ । અગૃમ્ણત્ । દેવેભ્યઃ । હવ્યદ્વાહન ।
વિશ્વાન્ । યત્ । યજ્ઞાન્ । અમિપાસિં । માનુપ । તવ્ર ।
ત્રત્વા । યવિષ્ટય ॥ ૬ ॥

અં હવ્યના વેદા હે અગ્ને । અશ્વર્થુપ્રભૃતિ મનુષ્યોએ, તાદૃશ
તૂને યજ્ઞ અદેવતાર્થ મૃદલ્ય કરેલો. મનુષ્યોને દિતકારિન્
યુવતમ હે અગ્ને ! ત્હારા માદાત્મ્ય વડે તું અમો વડે કરાતા

સર્વ યજ્ઞોને સર્વતઃ પરિપાલન કરે છે (તેથી તૂંને ગૃહસ્થ કરેશે.) ૬

તદ્ગદ્રંતર્વદંસનાપાકાંયચિચ્છદયતિ ।

ત્વાંયદંગ્નેપશવઃસુમાસંતેસમિદ્ધમપિશર્વરૈ ॥૭॥

૫૦ તત્ । મુદ્રમ્ । તર્વ । દંસના । પાંકાંય । ચિત્ । છદયતિ ।
ત્વામ્ । યત્ । અગ્ને । પશવઃ । સુમદ્માસંતે । સમ્ ।
ઈદ્ધમ્ । અપિદ્શર્વરૈ ॥ ૭ ॥

અં ૬ અગ્ને । તૂંસંબંધી તે આ અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ,
અર્જકવત્ અર્જ યજ્ઞનારને પશુ સ્વરૂપ-પ્રદાન વડે આગ્રહાદિત
કરે છે અર્થાત્ પશુપુત્રાદિ વડે પરિવૃત્ત કરે છે. સર્વરીમુખે
અર્થાત્ અગ્નિ-વિદ્યરથકામે જ કેદીખમાન તૂંને દ્વિપદા તથા
ત્ર્યપદા પદ્મપાસન કરે છે. અર્થાત્, તે અગ્નિદેવ
પશુ-આદિ-લક્ષણ-રૂપને યજ્ઞમાનાર્થ અર્પણ કરે છે. ૭

આજુહોતાસ્વધ્વરંશીરંપાવકશોચિષમ્ ।

આશુદૂતમંજિરંપ્રત્નમીદઙ્ગૈશ્રુટીદેવંસંપર્યત ॥૮॥

૫૦ આ । જુહોત્ । સુદઅધ્વરમ્ । શીરૈર્મૈ । પાવકશોચિષમ્ ।
આશૈર્મૈ । દૂતમ્ । અર્જિર્મૈ । પ્રત્નમ્ । ઈદઙ્ગમ્ । શ્રૃંટી ।
દેવમ્ । સંપર્યત ॥ ૮ ॥

અં ૬ ઋત્વિજે ! શોધક-દીપ્તિવાળા, યજ્ઞો અને ઔપધિઓ
વિષે અનુયાયી શોભન-યજ્ઞોપેત આ અગ્નિને, આદુતિઓ

વડે મમન્તાત્ તૃપ્ત કરે. વગી, કર્મવિષે વ્યાપ્ત, દેવાના
 રૂત ૩૫, ક્ષિપ્ર-શીઘ્ર મન્તા, પુરાતન, સ્નોતવ્ય હોતમાન
 અગ્નિદેવની ક્ષિપ્ર મપર્યા-પૂજન કરે. ૮

*ગ્રીણિગુતાગ્રીમહસ્રાણ્યગ્નિર્ત્રિશ્ચંદેવાનવંચાસપર્યન્ ।

ઔસન્નૃતૈરસ્તૃગન્વહિરસ્માઞાદિદ્યુઘોતારન્યસાદયન્ત ॥૯॥૬॥

૧૦ ગ્રીણિ । ગુતા । ગ્રી । મહસ્રાણિ । અગ્નિમ્ । ત્રિશત્ ।
 ચ । દેવાઃ । મર્વ । ચ । અમર્યન્ । ઔસન્ । ધૃતૈઃ ।
 અસ્તૃગન્ । વહિઃ । અસ્મૈ । આત્ । રૂત । હોતારમ્ ।
 નિ । અસાદયન્ત ॥ ૯ ॥ ૬ ॥

અ० તથા દગ્ધર તથાસો ઓગથુઆથીય દેવોએ, આ અગ્નિદેવનું
 પૂજન કરેલું, તે દેવોએ, આ અગ્નિને ધૃતવડે મિંચન
 કરેલું, તેમજ આ અગ્નિ અર્થ દર્શાસન પાથરેલાં. તદનન્તરજ,
 તે દર્શાસન વિષે અગ્નિને હોતા બનાવીને બેમાડેયો. ૯(૬)

इतितृतीयस्यप्रथमेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

સૂક્ત ૧.

- ૧ સુપ્રતૂતિમ્ = શોભનપ્રતરણમ્ સુજ્ઞેન ગન્તવ્યમ્ = સુખે
ગન્તવ્ય
- ૨ ઝનેદ્દસમ્ = ઉપવ્રવરદિતમ્ ।
- ૩ કાયમાન = કામયમાન ।
- ૪ યતા = કામનાનિ ।
- ૫ પ્રમૃષે = પ્રમૃષ્યતે સદ્યતે = સદા કરાય છે
- ૬ તુષ્ટમ્ = તઠ્ઠાભિલાષમ્ = તૃપ્ત્યાભિલાષ
- ૭ રૈયિલાસમ્ = ગણ્ઠસ્તમ્ ।
- ૮ તિવિરાસ = નિતરામ્ ચિરન્તના = નિરન્તર ચિરન્તન
- ૯ સસૃયાસમ્ = સમરન્તમ્ = સસરણ-મમન કરતા
- ૧૦ વાકાય = અભંકાય = અશમ ચજમાનમ્ = અતઃ યજમાનને
- ૧૧ શીરમ્ = વાન્ઠેપુઓપધીશુષ્ઠ અનુશાયિનમ્ = કાષ્ઠ
અને ઓપધિ વિષે અનુશાપી
- ૧૨ આશુમ્ = કર્મણિવ્યાસમ્ = કર્મ વિષે વ્યાપ્ત
- ૧૩ અજિરમ્ = ક્ષિપ્ર ગન્તારમ્ = શીઘ્રગન્તા.
- ૧૪ શ્રુષ્ટી = ક્ષિપ્રમ્ = ક્ષિપ્ર

સૂક્ત ૧૦.

ઋષિ:—વિશ્વામિત્ર; દેવતા:—અગ્નિ; છંદ:—શુભ્રિયુષ્.

ત્વાર્મન્નેમનીપિણઃસમ્રાજૈર્ચર્પણીનામ્ ।

દેવંમર્તાસઙ્ધતેસર્વધ્વરે ॥ ૧ ॥

૧૦ ત્વામ્ । અગ્ને । મનીપિણં । સમ્રાજાનમ્ । ચર્પણીનામ્ ।
દેવમ્ । મર્તાસઃ । ઙ્ધતે । । સન્ । અધ્વરે ॥ ૧ ॥

અ० હે અગ્ને । અધ્વર્યુ-પ્રજુતિ-શ્રીમંત-મનુષ્યો, પ્રજાઓના
અધિપતિ, ધોતમાન-તુંને યજ્ઞ વિષે (સોમ-આન્વ-૫૫-
પ્રજુતિ વડે) સમ્પન્ન દેહીપત કહે છે. ૧

ત્વાંયજ્ઞેષ્વૃત્વિજમન્નેહોતારમીલતે ।

ગોપાઋતસ્યદીદિદિસ્વેદર્મે ॥ ૨ ॥

૧૦ ત્વામ્ । યજ્ઞેષુ । વૃત્વિજમ્ । અગ્ને । હોતારમ્ । ઈલતે ।
ગોપાઃ । ઋતસ્યં । દીદિહિ । સ્વે । દર્મે ॥ ૨ ॥

અ० હે અગ્ને । અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો, યજ્ઞોમયે હોતા
નામના તું ઋત્વિજને રતરત કહે છે. તે તું, સત્ય વા યજ્ઞને
ગોપાપિતા સતો સ્વકીય ગૃહ-યજ્ઞશાલા વિષે દેહીપત હો. ૨

સઘાયસ્તેદદાંશતિસપિધાજાતવૈદસે ।

સોઅગ્નેધત્તેસુવીર્યસપુષ્યતિ ॥ ૩ ॥

૧૦ સઃ । ઘ । યઃ । તે । દદાંશતિ । સમ્રદ્દર્ષા । જાતવૈદસે ।
સઃ । અગ્ને । ઘત્તે । સુધ્વીર્યમ્ । સઃ । પુષ્યતિ ॥ ૩ ॥

અ. હે અગ્ને ! જે યજ્ઞનાર, જાતપ્રચ-ત્વં-અર્થ સમિન્ધકારી પુરોહિત આદિ હવ્યાન્ન દે છે તે નિશ્ચયે શોભન-સામર્થ્યોપેત પુત્રને ધારણ કરે છે વળી, તેજ પશુપુત્રાદિ વડે સમૃદ્ધ થાય છે. ૩

સકેતુરંધ્રરાણામગ્નિર્દેવેભિરાગમત્ ।

અજ્ઞાનઃસપ્તહોર્તુર્મિહૃદિષ્યતે ॥ ૪ ॥

૧૦ સ । કેતુઃ । અધ્રવાણામ્ । અગ્નિ । દેવેભિઃ । આ । ગમત્ । અજ્ઞાન । સપ્ત । હોર્તુદમિ । હૃદિષ્યતે ॥ ૪ ॥

અ. યજ્ઞોનો પ્રણાપક તે અગ્નિદેવ, મૃત વધ્ કર્તાઓ દ્વારા સોમ-આજ્ઞની આકૃતિઓ વડે વ્યાપ્ત સતો, યજ્ઞમાનાર્થ યજ્ઞવ્ય દેવોસહ આગમન કરો. ૪

મહોત્રેપૂર્વ્યવચોગ્રયેભરતાવૃહત્ ।

વિપાજ્યોર્તીર્ણિવિશ્રતેનવેષસૈ ॥૫॥૭॥

૧૦ પ્ર । હોત્રે । પૂર્વ્યમ્ । વચ્ । અગ્રયૈ । મરત્ । વૃહત્ । વિપૌમ્ । જ્યોર્તીર્ણિ । વિશ્રત । ન । વેષસૈ ॥ ૫ ॥ ૭ ॥

અ. હે હોતા-આદિ-મનુષ્યો । અધ્વર્યુ આદિ મેધાવી મનુષ્યોના સત્કર્માનુષ્ઠાન-સંપાદન-તેજને નિમિત્તતાએ સપાદન કરનારા, જગતના વિધાતા, દેવોના આર્જીતા અગ્નિદેવ અર્થ પૂર્વકૃત મહાન્ સ્તોત્ર-શ્રદ્ધાદિક વાક્યને પ્રકર્ષપણે સંપાદન કરો વદા, વિધાતા જેમ આદિયાદિક જ્યોતિને સપાદન કરે તેમ સપાદન કરો ૫

इति तृतीयस्य प्रथमे सप्तमोधनं ॥७॥

અગ્નિર્વર્ધન્તુનોગિરોયતોજાયંતુકર્ધ્યઃ ।

મહેવાજાયદ્રવિણાયદર્શતઃ ॥ ૬ ॥

૧૦ અગ્નિમ્ । વર્ધન્તુ । નઃ । ગિરઃ । યતઃ । જાયંતે । કુર્ધ્યઃ ।
મહે । વાજાય । દ્રવિણાય । દર્શતઃ ॥ ૬ ॥

અ० જે આ અગ્નિદેવ, સ્તુતિરૂપી જે ગિરાઓ વડે અતિશયે
સ્તુત્ય થાય છે, જે મદાન્ અન્નાર્થ અને ધનાર્થ દર્શનીય
રૂપ હોય છે તે આ અગ્નિદેવને અમારી સ્તુતિ-વાણીઓ
વૃદ્ધિ ગત કરે અર્થાત્ પૂજન કરે. ૬

અગ્નેયજિષ્ઠોઽધ્વરેદેવાન્દેવયુતૈર્યજ ।

હોતામન્દ્રોવિરાજસ્યતિસ્તિર્થઃ ॥૭॥

૧૦ અગ્ને । યજિષ્ઠઃ । અધ્વરે । દેવાન્ । દેવદ્યુતે । યજ ।
હોતા । મન્દ્રઃ । વિ । રાજસિ । અતિ । સ્તિર્થઃ ॥ ૭ ॥

અ० હે અગ્ને । અત્યંત યજ્ઞરૂપ તું મારા વિષે દેવેન્દ્ર પૂજનારાર્થ
દેવાનું પૂજન કર, દેવાનો આર્ક્ષિતા યજ્ઞનારનો માદયિતા તે તું,
ક્ષપયિતા યજ્ઞુઓનું અતિહમણુ કરી વિશેષ શોભનારો છે. ૭

સને પાવકદોદિદિદ્યુમદસ્મેસુવીર્યમ્ ।

મવાસ્તોતૃભ્યોઅન્તમઃસ્વસ્તયૈ ॥૮॥

૧૦ સઃ । નઃ । પાવક । દોદિદિહિ । દ્યુમત્ । અસ્મે ર્હતિ ।
સુદવીર્યમ્ । મત્ર । સ્તોતૃદ્યૈઃ । અન્તમઃ । સ્વસ્તયૈ ॥૮॥

અ૦ અમારો પાપના શોધક હે અમને ! તે વડે, કાન્તિયુક્ત,
શોભન-સામર્થ્યોપેત દાનભોગ્યહર્ષક ધન અમને દે. ત્હારી સ્તુતિ
કરનાર હોત્રાદિના કલ્યાણાર્થ અતિશય સમીપ વર્તનારો હો. ૮

સંત્વાવિપ્રાવિપન્યવૌજાગૃદ્વાંસઃસમિન્ધતે ।

હૃદ્યવાહમર્ત્યસદ્દોષધમ્ ॥૧॥૮॥

૧૦ તમ્ । ત્વા । વિપ્રોઃ । વિપન્યવઃ । જાગૃદ્વાંસેઃ । સમ્ ।
હૃન્ધતે । હૃદ્યવાહમ્ । અમર્ત્યમ્ । સદ્દોષધમ્ ॥૧॥૮॥

અ૦ હે અમને ! સ્તુતિના પ્રેરક, અભિહોત્રાદિક કર્મ વિશે
અપ્રમત્તાએ પ્રબુદ્ધ મેધાવી સ્તોતાઓ, હૃદ્યવોદા, અમર,
મધન રૂપ-બલ વડે-વર્ધમાન-તાદૃશ-વૃદ્ધે, સોમાન્ય-આદિ-
આહુતિઓ વડે સમ્યક્ દેહીપત્ર કરે છે. ૮ (૮)

इतितृतीयस्यप्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

સૂ૦ ૧૦

૧ દદાશતિ = દદાતિ = દે છે.

૨ વિપામ્ = વિપાણામ્ મેધાવિનામ્ = મેધાવી મનુષ્યોના.

૩ દશંતઃ = દશંનોયઃ ।

૪ સિધઃ = ક્ષપયિતૃન્ શત્રૂન્ = ક્ષપયિતા શત્રુઓને.

૫ અગ્તમઃ = અન્તિકતમઃ = અતિશય સમીપ વર્તનાર.

૬ સદોષધમ્ = મહત્તામયનરૂપેણ થલેન વર્ધમાનમ્ =
મધન રૂપ બલવડે વર્ધમાન.

સૂક્ત ૧૧.

અપિ:—વિશ્વામિત્ર; દેવતા:—અગ્નિ; છન્દ:—ગાયત્રી.

અગ્નિર્હોતા પુરોહિતોઽધ્વરસ્ય વિચર્ષણિઃ ।

સર્વેદયજ્ઞમાનુષકુ ॥ ૧ ॥

પ૦ અગ્નિઃ । હોતા । પુર:દહિતઃ । અધ્વરસ્યં । વિઠ્ઠર્ષણિઃ ।
સઃ । વેદ । યજ્ઞમ્ । આનુષકુ ॥ ૧ ॥

અ૦ દેવોનો આજ્ઞાતા, પુરતઃએવ (અભિમત-ફલ-સ પાદસ્ત્વ વડે)
દિતકારી યજ્ઞા, આદવનીયાદિ રૂપે પૂર્વભાગે નિર્દિત-સ્થાપિત
યજ્ઞનો વિ-વ્રજ્યા અગ્નિદેવ, અગ્નિષ્ઠેમાદિક-સતત-યજ્ઞને
ભજ્યુનારો છે. ૧

સર્વેદયજ્ઞમર્ત્યજ્ઞશિઘ્રૂતશ્વનોહિતઃ ।

અગ્નિર્ધિયાસમૃષ્ણતિ ॥ ૨ ॥

પ૦ સ. । હવ્યદવાદ્ । અર્ત્યઃ । હૈશિક્ । દુત. । ચર્ન દહિત ।
અગ્નિઃ । ધિયા । સમ્ । ઋષ્ણતિ ॥ ૨ ॥

અ૦ હવ્યાન્નોતું વહન કરનાર, અરથુધર્મરહિત, હવિઃ-કામયમાન,
દેવદૂત, હવિર્લક્ષણ-અન્નાર્થ-નિદિત, યજ્ઞા હવિર્લક્ષણ અન્ન
દિતરૂપ છે જેને તે અગ્નિદેવ, કર્મવિષયક-પ્રદાનવિત છે. તે
અમને તાદૃશ પ્રદા વડે અન્વિત-મુક્ત કરે. ૨

અગ્નિર્ધિયાસર્વેતત્તિક્તુર્યજ્ઞસ્યપૂર્વ્યઃ ।

અર્યર્જ્યસ્યતરણિ ॥ ૩ ॥

૫૦ અગ્નિઃ । ધિયા । સઃ । ચેતત્તિ । ક્તુરઃ । યજ્ઞસ્ય । પૂર્વ્યઃ ।
અર્યર્જ્યૈ । હિ । અસ્ય । તરણિ ॥ ૩ ॥

અ. અગ્નિષ્ઠોમાદિ યજ્ઞનો કેતુ-પ્રસાધક ચિરન્તન અગ્નિદેવ, પ્રસાધકે
સર્વ જન્મતને જાણનારો છે. એવા અગ્નિનું ગમનસ્વભાવ
તેજ, આ આકાશ વિષે દરથમાન તમોન્ધકારનું નિશ્ચય છેક
નિવર્તક છે. ૩

અગ્નિસૂનુંસનંશ્રુતંસહસોજાતવેદસમ્ ।

ઘૃદિદેવાઅકૃણ્વત ॥ ૪ ॥

૫૦ અગ્નિમ્ । સૂનુમ્ । સનંદશ્રુતમ્ । સહસઃ । જાતવેદસમ્ ।
ઘૃદિમ્ । દેવાઃ । અકૃણ્વત ॥ ૪ ॥

અ. બલપુત્ર, સનાતનત્વ-પ્રસિદ્ધ સંજ્ઞતપ્રયત્ન તે આ અગ્નિને
હવિર્ભોજન કરનારા દેવાએ હવ્યવોદા કરેલો. ૪

અદામ્વઃપુરણ્તાવિશામ્અગ્નિર્માતૃપીણામ્ ।

તૂર્ણિરથસદ્દાનવઃ ॥૫॥૧॥

૫૦ અદામ્વઃ । પુર.દુર્ણેતા । વિશામ્ । અગ્નિઃ । માતૃપીણામ્ ।
તૂર્ણિઃ । રથઃ । સદા । નવઃ ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

અ. મનુષ્ય પ્રજાને સન્માર્ગપ્રદર્શન વડે અગ્રતઃ જનાર, વેદિકર્મ
પ્રવર્તકત્વવડે અનુગ્રહ કરવા ત્વરાયુક્ત-આસરથ રહિત,

હવ્યાન્નને વહન કરવાથી રથસદૃશ, સદાસર્વદા નૂતનસ્વરૂપ
અર્થાત્ પુનર્મથનથી અભિનવ-સ્વરૂપ અગ્નિદેવ, ગ્રામ પશુ વડે
તિરસ્કાર નથી. ૫ (૯)

इति तृतीयस्य प्रथमेन वमोचनः ॥ ९ ॥

સાહવાન્વિશ્વાં અભિયુજઃકૃતું દેવાનામમૃત્કઃ ।

અગ્નિસ્તુ વિશ્રવસ્તપઃ ॥ ૬ ॥

૫૦ સહવાન્ । વિશ્વાઃ અમિહૃયુંઃ । કૃતું । દેવાનામ્ । અમૃત્કઃ ।
અગ્નિઃ । તું વિશ્રવસ્તપઃ ॥ ૬ ॥

અન્ અભિયોગ-અગ્રામ કરનારી મર્વ સેનાઓને સ્વપક્ષ વડે
નિરસ્કાર કરનાર, યતુઓ વડે અહિંસિત, દેવોના કૃતાં-હવિ-
પ્રદાન વડે પોષક-અગ્નિદેવ, અતિશયે બહુવિધ અન્નોપેત હોય
છે તેથી અમને પશુ બહુવિધાન્નોપેત કરે. ૬

अभिप्रयांसि वाहसादृषाँ अंश्नोति मर्यम् ।

ક્ષયં પાવરુશોચિષઃ ॥ ૭ ॥

૫૦ અમિ । પ્રયાંસિ । વૌહસા । વાહવાન્ । અન્જોતિ । મર્યમ્ ।
ક્ષયમ્ । પાવરુશોચિષઃ ॥ ૭ ॥

જા ૦ હવ્યાન્નનો દાતા યજ્ઞનાર, હવિઓના વાહક અગ્નિ વડે અન્નને
સર્વતઃ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તે, શોષક દીપ્તિવાળા અગ્નિ
સકાશાત્ ગૃહને પ્રાપ્ત કરે છે ૭

परिविश्वानि सुधितुग्नेरश्याममन्मभिः ।

વિપ્રાસોજાતર્વેદસઃ ॥ ૮ ॥

૫૦ પરિં । વિશ્વાનિ । સુદધિના । અગ્નેઃ । અશ્વામ । મન્મદમિઃ ।
વિપ્રાંતઃ । જાતદૈવેદમઃ ॥ ૮ ॥

અં જાતપ્રથમ મેધાવી હોતા આદિ અમે, અગ્નિ સખધી મનનીય
સ્તોત્રો વડે સુધ્ધ પ્રકારે દિતસ્વરૂપ-અભિલષિત સર્વ વસ્તુ-
સપત્તિઓને સર્વતઃ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. ૮

અગ્નેવિશ્વાન્નિવાર્યાવાર્જેપુસન્નિપામહે ।

ત્વેદેવાસ્સપરિરે ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥

૫૦ અગ્ને । વિશ્વાનિ । વાર્યા । વાર્જેપુ । સન્નિપામહે । ત્વે રિતિ ।
દેવાસઃ । આ । રૂરિરે ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥

અં હે અગ્ને । અમે વરણીય-મંસેવ્ય ધનોને મુદ્ધો વિષે મંભજીએ
હજીએ, કેમકે, અમારી પૂર્વે મજ્જેવો અભિમત-સ્વત-પ્રદાનાર્થ
સર્વત આમન થયલા છે. ૯(૧૦)

इति तृतीयस्य प्रथमे दशमोऽंशः ॥ १० ॥

સૂક્ત ૧૧.

૧ ઉશિષ્ = દુષિ કામયમાનઃ (યજ્ઞકાંતો) = ક્ષત્રિની
કામના કરેલો.

૨ સમૃણ્યતિ = સંગચ્છતે = મંજાથ કરે છે.

૩ અર્ધમ્ = ગમનસ્વભાવમ્તેજઃ = મમન સ્વભાવ (તેજ).

૪ તરણિ. = તારક નિવર્તકમ્ = નિવર્તક.

૫ પુરોષતા = અગ્નિતોગમતા = અગ્ને જનાર.

૬ તૂર્ણિઃ = સ્વરાયુક્તઃ આલસ્થગદિત ।

७ अभियुजः = अभियोज्योः = यज्ञं करनेवाली.

८ सहवान् = सहमानः = स्वयं वडे तिरस्कार करनेवाला.

९ अमृकः = अहिंसितः (शत्रुभिः) ।

१० तुर्यिष्यस्तमः = बहुविधान्नोपेतः ।

११ वाहसा = वाहकेन = वाहक वडे.

सुक्त १२.

अधिः—विश्वामित्रः देवता.—धन्वाभिः छन्दः—गायत्री.

इन्द्राग्नीआगतंसुतंगीभिर्नभोवरेण्यम् ।

अस्यपातंधियेपिता ॥ १ ॥

प० इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । सुतम् । गीःदभिः । नभः ।
वरेण्यम् । अस्य । पातम् । धिया । इपितो ॥ १ ॥

अ० हे धन्वाग्नीदिव । विश्वामित्र-संरक्षकवडे संरक्षित वरक्षणीय
आ सोम प्रति अमारी स्तुति इषी वाक्षीवडे आहूत भता,
स्वर्गस्थानधी आगमन करो. अभो वडे कराता कर्मविषे प्रेरित
तमे, आ सोमभुं पान करो. यज्या, अमारी शुद्धिवडे प्राप्त
अर्थात् अमारी कर्तितवडे प्रेरित आ सोमभुं पान करो. १

इन्द्राग्नीजुरितुःसर्वायज्ञोजिगातिर्वेतनः ।

अयापातमिमंसुतम् ॥ २ ॥

૧૦ ઇન્દ્રાગ્ની ઇતિ । જરિત્ । સર્ચો । યજ્ઞ । જિગાતિ ।
ચેતન । અયા । પાતમ્ । ડમમ્ । સુતમ્ ॥ ૨ ॥

અ. હે ઇન્દ્રાગ્નીદેવ । સ્તોતાબ્જનને સ્વર્ગાદિલક્ષણ દસ-પ્રાપ્તિમાં સદાયભૂત, ન્યોતિષ્ઠોમાદિ-વચસાધનભૂત, ઇન્દ્રિયોનો ચેતાવનાર, આધ્યાપન-વૃદ્ધિકારી સતો આ સોમ, તમારી પ્રતિ અભિપ્રાપ્ત થાય છે અમારી આ સંતુતિલક્ષણ વાણીવડે આહુત સતા, અભિષર્યાદિ સસ્કારોપેત આ સોમનુ પાન કરે ૨

ઇન્દ્રમગ્નિક્વિચ્છદાયજ્ઞસ્યજૂત્યાવૃણે ।
તાસોમસ્યેદર્તમ્પતામ્ ॥ ૩ ॥

૧૦ ઇન્દ્રમ્ । અગ્નિમ્ । ક્વિચ્છદાય । યજ્ઞસ્ય । જૂત્યા । વૃણે ।
તા । સોમસ્ય । દર્તમ્ । તૃપ્સેતામ્ ॥ ૩ ॥

અ. મરના સાધનભૂત આ સોમની પ્રેરણાવડે પ્રેરિત હુ સ્તોતાઓને ઉચિત દસપ્રદાન વડે ઉપચ્છદક આ ઇન્દ્રાગ્નીદેવતા આ કર્મ વિષે સોમપાનાર્થ આગમન કરે એમ ઇચ્છાથી સંસેવન કરે છુ તે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા આ કર્મ વિષે સોમપાન વડે તૃપ્ત હો ૩

તોશાવૃત્રહ્ણાંહુવેસજિત્વાનાપરાજિતા ।
ઇન્દ્રાગ્નીર્વાજસાતમા ॥ ૪ ॥

૧૦ તોશો । વૃત્રહ્ણાં । હુવે । મહર્જિત્વાના । અપરાજિતા ।
ઇન્દ્રાગ્ની ઇતિ । વાજસાતમ ॥ ૪ ॥

અ० યજુની બાધક, પાપહંતા, પરસ્પરાપેક્ષાએ જયચાલી, કોઇ પણ વડે અ-તિરસ્કૃત, અન્નના-અનિશય-દેનાર તમે-ઈન્દ્રાગ્ની-દેવતાને આ કર્મ વિષે સોમપાનાથ હું આજ્ઞાન કરું છું. ૪

પ્રવાપર્ચન્ત્યુકિયનોનીયાવિદોજરિતારઃ ।

ઇન્દ્રાગ્નીરપઆવૃણે ॥૬॥૧૧॥

૧૦ પ્ર । શામ્ । અચન્તિ । ઉકિયનઃ । નીવૈદવિદઃ । જરિતારઃ । ઇન્દ્રાગ્નીરિતિ । ર્પઃ । આ । વૃણે ॥ ૬ ॥ ૧૧ ॥

અ० હે ઈન્દ્રાગ્ની દેવતા ! દોત્રાદિક-ચઅસંપન્ન-(સ્તોત્ર-સમ્પન્ન) મનુષ્યો આ કર્મવિષે તમને સ્તુતિરૂપી વાણી વડે પૂજન કરે છે. સ્તોત્રાભિય-સામગ્રાનકુચલ ઉદ્દગાતા-આદિ-સ્તોત્રાઓ, અભિધયિન-દનપ્રાપ્તિ અર્થ તમારી અર્થા કરે છે. હું પણ અન્નવાભાર્થ તમને સર્વતઃ પૂજિત કરું છું. ૫(૧૧)

इति तृतीयस्य प्रथमेऽष्टकादशोऽवर्गः ॥११॥

इन्द्राग्नीनवृत्तिपुरौટ्टાસર્પત્નીરધૂનુતમ્ ।

साकमेकैः कर्मणा ॥६॥

૧૦ ઇન્દ્રાગ્નીરિતિ । નવૃતિમ્ । પુરૈઃ । દાર્સર્પત્નોઃ । અધૂનુતમ્ । સાકમ્ । એકૈન । કર્મણા ॥ ૬ ॥

અ० હે ઈન્દ્રાગ્ની દેવતા ! યજુઓ જેવા પાવકો છે તેવી યજુની નેવું નમરીને કેવળ એક ઉષોગે તમે યુગપત કંપાવેલી (તે ઈન્દ્રાગ્ની દેવતાને હું આજ્ઞાન કરું છું.) ૬

इन्द्राग्नीअपसस्पृष्टप्रयन्तिघातयः ।

ऋतस्यपृथ्वाअनु ॥७॥

૧૦ ઇન્દ્રાગ્ની ઇતિ । અપસઃ । પરિ । ઉપ । પ્રા યન્તિ । ઘીતયઃ ।
ઋતસ્ય । પૃથ્વાઃ । અનુ ॥ ૭ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા । હોતા આદિ સોમના ધાતાઓ-પાતાઓ
કર્મદક્ષના માર્ગેને અનુદક્ષી અમોચકે કરાતા કર્મની મનીષ
પ્રકર્ષપણે વર્ને છે. એથા તમે સ્નોતન્મતાએ કરીને
આગમન કરો. ૭

इन्द्राग्नीतविपाणिंवांसधस्यानिप्रयांसिच ।

युवोरसूर्यहितम् ॥८॥

૧૦ ઇન્દ્રાગ્ની ઇતિ । તવિપાણિ । વામ્ । સુવદસ્યાનિ । પ્રયાંસિ ।
ચ । યુવોઃ । અર્પદતૂર્યમ્ । હિતમ્ ॥ ૮ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા । તમારા બલ તથા અન્ને પરસ્પર
અવિયુક્ત વર્તનારા હોય છે. તેમજ, વૃષ્ટિદારા જ્યોતુ
પ્રેરકત્વ, કેવળ તમારા વિષે નિહિત-સ્થાપિત હોય છે. (તથા
સોમપાન પ્રભુતિ સર્વ કર્મો વિષે, ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા કેવળ
એક સાથે હોવાપણું છે એમ બાવ છે.) ૮

इन्द्राग्नीरोचनादिवःपरिवाजेषुभूपथः ।

तध्वाचेतिप्रवीर्यम् ॥९॥૧૨॥

૧૦ ઇન્દ્રાગ્નો ઇતિ । મેવના । દિવઃ । પરિ । વામેવુ । મુપ્તયઃ ।
તત । વામ ચેતિ । પ્ર । વીર્યમ્ ॥ ૯ ॥ ૧૨ ॥

જા ૦ યે ઇન્દ્રાગ્નો દેવતા ! સ્વર્ગના પ્રકાશક તમે. મંધ્રામે નિમે
સ્વર્ગતઃ અધઃકેવ છે. અર્થાત, યજુનો પરાશ્રવ કરીને સ્વર્ગતઃ
વિજયમાન રૂપે વર્તનારા છે. તમારું સામસ્થિતેજ, તામ્ય
મંધ્રામ વિજયને પ્રકાશપણે સાપિત કરે છે. ૫૬૧, તમે
મંધ્રામે અધ્યે યજુનો પરાશ્રવ કરનારા છે. ગેયપૂર્વવત્. ૬

इति तृतीयम्वप्रथमे द्वादशोऽयमः ॥ १॥

सूक्त १२.

૧ इयिता = प्रेरितौ = प्रेरित.

૨ कथिच्छदा = कविनांस्तोतृणां उचितफलप्रदाने उपच्छ-
द्दको = ઉચિત ફલપ્રદાન વડે ઉપછન્દક.

૩ जूपा = जूतिःप्रेरणेतैन = પ્રેરણા.

૪ तृप्यताम् = तृप्यताम् = તૃપ્ત છે.

૫ तोशा = शत्रूणां बाधको = શત્રુના બાધક.

૬ समिन्वाना = समानजैतारौ = પરસ્પરાપેક્ષાયે જયલાક્ષી.

૭ नीयविदः = हतोबाधिताः सामगानकुशलाः = સામગાન
કુશલ.

૮ दासपत्नोः = दासपत्निउपक्षपयन्ति इति दासा उपक्ष-
पयितारः = શત્રવ નેવાલકા.વાસામ્ = શત્રુઓ વડે
પાલિત.

૯ अप्तूर्यम् = अपांप्रेरकत्वम् (वृष्टिद्वारा) = જળોત્
પ્રેરકપણ,

સૂક્ત ૧૩.

ઋષિ:—ઋષભ વૈશ્વામિત્ર. દેવતા:—અગ્નિ; છંદ:—અનુષ્ટુપ.

મર્વેદેવાયાગ્રયેર્વર્હિષ્ઠમર્ચાસ્મે ।

ગમદેવેભિરાસનોયજિષ્ઠોર્વહિરાસદત્ ॥ ૧ ॥

૧૦ પ્ર । મ્વઃ । દેવાય । અગ્રયે । વર્હિષ્ઠમ્ । અર્ચ । અસ્મે ।
ગમત્ । દેવેભિઃ । આ । સઃ । નુઃ । યજિષ્ઠ । વર્હિઃ ।
આ । સદત્ ॥ ૧ ॥

અં હે હોતા આહિઓ ! તમારા ઘોતમાન અગ્નિ અર્થ આ
વર્ધતમ—પ્રભૂતરણિરૂપ રતોત્ર-શબ્દો વા લેકથ્ય હુઆરો.
તે અગ્નિદેવ, યજ્ઞ્ય દેવો સહિત અમારા પ્રતિ આમન
કરો. યજ્ઞાતમ તે અગ્નિદેવ, દર્શાવન ઉપર ઉપવિષ્ટ હો. ૧

ઋતાવાયસ્યરોદસીદક્ષસર્ચન્તઃકૃતયઃ ।

હવિષ્યન્તુસ્તર્મીલ્લન્તેતસંનિપ્યન્તોર્વસે ॥ ૨ ॥

૧૦ ઋતાકર્તા' । યસ્ય । રોદસી' ઇતિ । દક્ષમ્ । સર્ચન્તે । કૃતયઃ ।
હવિર્મન્તઃ । તમ્ । ઈલ્લન્તે । તમ્ । મનિપ્યન્તઃ । અર્વસે ॥ ૨ ॥

અં જેને આ ઘાવાપૃથિવી વચ હોયછે તે અગ્નિની
પ્રકાશતાએ તે પ્રકાશવાળા હોય છે. યજ્ઞનારને (દક્ષપ્રદાનવડે)
રક્ષિતા દેવો જે અગ્નિના અધનું એવન કરે તે અગ્નિદેવ,
સત્યકર્મા—સત્યસંકલ્પક હોય છે. હવ્યાન્તને ખારખ કરનાર

યજ્ઞનારાઓ, હવિર્વહનાર્થે તેજ અગ્નિને સ્તુતિરૂપા વાક્યે પૂજિત કરે છે, ધનાદિ લાભને પ્રચ્છતા, તેજ અગ્નિદેવને રક્ષણાર્થે આશ્રય કરે છે. ૨

સયન્તાવિપ્રંણાંસયજ્ઞાનાપથારિષઃ ।

અમિતર્થેદુવસ્પત્તાતાયોવનિતામુષમ્ ॥ ૩ ॥

પ૦ સઃ । યન્તા । વિપ્રઃ । ણામ્ । સઃ । યજ્ઞાનામ્ । અર્થઃ ।
હિ । સઃ । અમિમ્ । તમ્ । વઃ । દુવસ્પત્ત । તાતા । યઃ ।
વનિતા । મુષમ્ ॥ ૩ ॥

અ૦ તે કમ્બોજિય અગ્નિદેવ, યજ્ઞનારાઓને વયોક્ત-કર્મ-પ્રવર્તક હોય છે વળી, તે યજ્ઞોને નિયંત્રે નિયામક છે. વળી, તે કર્મને ફલદાતા અને મંહનીય ધનને અર્પણ કરનાર હોય છે. હે ઋત્વિજો ! તારૂં અગ્નિને, તમે આકૃતિપ્રદાન વડે પરિચરણ કરો. ૩

સનઃશર્માગિત્રીતયેગ્રિયંચ્છતુશન્તમા ।

યતૌનઃપ્રુણવદ્વસુંદિવિસિતિર્ધ્યૌઅપ્સ્વા ॥ ૪ ॥

પ૦ સઃ । નઃ । શર્માગિ । ત્રીતયે । અગ્નિઃ । ચુચ્છતુ । શમ્દ-
તમા । યત્ । ન । પ્રુણવત્ । વસું । દિવિ । સિતિર્ધ્યઃ ।
અપ્સ્વ । આ ॥ ૪ ॥

અ૦ તે અગ્નિદેવ, અમે હવિ-પ્રદાતાઓ અર્થે, પરુપુત્રાદિ-સમૃદ્ધિ વડે અતિથય સુખકર ગૃહો અગ્નિહોત્રાદિ કર્મપ્રાપ્ત્યર્થે

અર્પણ કરે. જે અગ્નિના પ્રસાદથી ધુલોકવિષે,
 બૂનોકવિષે અને અન્તરિક્ષ વિષે, મનુષ્યના સમૃદ્ધિમત્
 વસુસ પત્તિ, ચોમેરથી અમને પ્રાપ્ત થાય તે અગ્નિ દેવ
 ગૃહો અર્પણ કરે. ૪

દ્વીદિવાંસપૂર્વ્યં વર્સીમિ રસ્યઘીતિમિં ।

ઋક્વાંણો અગ્નિમિન્ધતે હોતારં વિશ્વતિં વિશામ્ ॥૫॥

- ૧૦ દ્વીદિવાંસમ્ । અર્પૂર્વ્યમ્ । વર્સીમિ । અસ્ય । ઘીતિમિં ।
 ઋક્વાંણ । અગ્નિમ્ । ઇન્ધતે । હોતારમ્ । વિશ્વતિમ્ ।
 વિશામ્ ॥ ૫ ॥

અ. હોત્રાદિ મનુષ્યો, સંદીપ્યમાન-તેજસ્વિતાએ કરીને-પ્રતિક્ષણ-
 અગ્નિનવ સ્વરૂપ, દેવોના આદ્વાતા, પ્રજ્ઞના-અતિશય-પાલયિના
 તે અગ્નિને, પ્રથમ સ્તુતિનાળીઓવડે, યજ્ઞ વસુસ પ-નકર્મોવડે
 અર્થાત્ સ્તોત્રકરણ તથા હવિઃપ્રદાન આદિ વ્યાપારવડે
 સમૃદ્ધ કરે છે. ૫

હૃતનોબ્રહ્મન્નવિપુકયેષુ દેવહૃતમઃ ।

શંનઃ શોચામૃદ્ધુધાગ્નેસહસ્રાર્તમઃ ॥૬॥

- ૧૦ હૃત । ન । બ્રહ્મન્ । અવિષ । ઉકયેષુ । દેવહૃતમઃ ।
 શમ્ । ન । શોચ । મૃત્તદર્શ । અગ્ને । સહસ્રમાર્તમ ॥૬॥

અ. હે અગ્ને । અમે-યજ્ઞકારી-મનુષ્યોને, સ્તોત્ર
 પરત્વે-સ્તોત્રવિષયક ન્યૂનાતિરેક દોષ ન થાય તેમ પાલન

કર. દેવોનો શ્રેષ્ઠ આર્જુના તૂં, આભય-પ્રક્રિય-આદિ મોત્રો પરત્વે પાલન કર. મહેદેવોને વર્ધમાન મહાસમંજ્યાક ધનનો અતિશય-દાતા-તૂં, અમારાં ઐદિક-આયુષ્મિક-સુખને દેદીપ્ત કર અર્થાત્ વધાર. ૬

નૂનોરાસ્વસહસ્રંવત્તોરુવત્પુષ્ટિમદ્વમ્ ।

દ્યુમદગ્નેસુવીર્યવર્ષિષ્ટમનુપક્ષિતમ્ ॥ ૭ ॥ ૧૩ ॥

૧૦ તુ । નઃ । રાસ્ત્વ । મહસ્રઽવત્ । તોરુઽવત્ । પુષ્ટિમત્ । વસુ । દ્યુઽવત્ । અગ્ને । સુઽવીર્યમ્ । વર્ષિષ્ટમ્ । અનુઽ-
પક્ષિતમ્ ॥ ૭ ॥ ૧૩ ॥

અ ૦ હે અગ્ને ! સદસમંજ્યાપેત, પુત્રપોત્રાદિસંહિત-પોષણ કરનાર, દીપ્તિવાળું, શોભન-સામર્થ્ય-યુક્ત, અતિશય વૃદ્ધ-પ્રભૂત, અનુપક્ષીણ ધન અમને અવિસર્જ્યે અર્પણ કર. ૭

इतितृतीयस्यप्रथमेऽत्रयोदशयगैः ॥ १३ ॥

सूक्त १३.

૧ યગ્તા = નિયામક ।

૨ ઘનિતા = પ્રયચ્છન્ = અર્પણ કરતો.

૩ ઘીતયે = સંમજનાય અગ્નિહોત્રાદિકમંપ્રાપ્તયર્થમ્ = અગ્નિહોત્રાદિ કર્મની પ્રાપ્ત્યર્થ.

૪ પ્રુષ્ણવત્ = સમૃદ્ધિમત્ (પ્રુષ્ણેદનસેવનપૂરણેષુ) = સમૃદ્ધિમત્.

૫ ઋગ્વચાણઃ = સ્તુતિકુર્વાણાઃ = સ્તુતિ કરનારા.

૬ રાસ્થ = દાસ્થ = દે.

સૂક્ત ૧૪.

ઋષિ:—ઋષભ.

દેવતા:—અગ્નિ: ૭-૬; ત્રિષ્ટુભ.

આહોતામન્દ્રો વિદથાન્યસ્થાત્સત્યોયજ્ઞવાં કવિતમઃ સવેધાઃ ।

વિદ્યુદ્રંયઃ સહસસ્પુત્રો અગ્નિઃ શોચિષ્કેશઃ પૃથિવ્યાં પાજો અથ્રેત્ ॥ ૧ ॥

૧૦ આ । હોતા । મન્દ્ર । વિદયાનિ । અસ્થાત્ । સત્યઃ ।
 યજ્ઞવાં । કવિક્ષતમઃ । સઃ । વેધાઃ । વિદ્યુતૈર્દ્રંયઃ । સહસઃ ।
 પુત્રઃ । અગ્નિઃ । શોચિ ઈકેશઃ । પૃથિવ્યામ્ । પાજઃ ।
 અથ્રેત્ ॥ ૧ ॥

અ. દેવોનો આદ્વાતા, સ્તોતાજ્ઞનો આદ્યિતા. સત્યર્થમાં, અતિશય
 મેધાવી, દેવોનો યજ્ઞ, સર્વજનમત્નો વિધાતા તે અગ્નિ-
 દેવ, યજ્ઞોને પ્રાપ્ત કરે છે. વિદ્યોતમાન યાનમાર્ગવડે
 સુકેત, પ્રકાશિત જ્વાલામય દેશોપેત જલપુત્ર તે અગ્નિદેવ,
 વિસ્તીર્ણ અન્તરિક્ષવિષે સ્વકીયા પ્રજ્ઞને પ્રાપ્ત કરે છે, યજ્ઞવા,
 જ્ઞાનિવિષે વર્તમાન એવે જલસેવન કરે છે. ૧

અયામિતે નમંઽર્કિં જુપસ્વઋતાં વસ્તુભ્યં ચેતતે સહસ્વઃ ।

વિદ્વાંઽર્વાં સિવિદુષો નિર્પત્સિમધ્યઽર્વાર્હિરૂતયેંયજત્ર ॥ ૨ ॥

૧૦ અર્વામિ । તે । નમઃઽર્કિમ્ । જુપસ્વ । ઋતૈર્દેવઃ ।
 તુમ્હ્યમ્ । ચેતૈ । સહસ્વઃ । વિજ્ઞાન્ । આ । વસિ ।
 વિદુષઃ । નિ । સત્સિ । મધ્યે । આ । નર્હિઃ । રૂતયેં ।
 યજત્ર ॥ ૨ ॥

અ. મત્યમૂન ચત્રચાન દે આગ્ને । ત્વદિપયક નમરકાર વાહ્યનું
દું ઠિચ્ચારણ કરે છું. દે નમરન આગ્ને । કર્મને ગ્રેત-
પિના-પ્રણયક તું અર્થ નમરકારોચ્ચાર કરાય છે તેનું ક્ષેવન
કર. અભિશ તું, કર્માભિષદેવાને આ-વદન કર. દે વપ્તવ્ય
આગ્ને । અમારા રક્ષણાર્થે આસ્તીર્જ દર્મામન મધ્યે
ગોમેર બેમ. ૨

દ્રવંતાંતરૂપમાગ્રાજયંતીઅગ્નેવાતસ્યપુષ્યાભિરચ્છં ।

યાસાંમિંજન્તિપૂર્વ્યદ્વિધિરિરાવન્ધુરેવનસ્થતુર્દુરોગે ॥ ૩ ॥

૧૦ દ્રવંતામ્ । તે । રૂપમા । ગ્રામયંતી રતિ । અગ્ને । વાતસ્ય ।
પુષ્યામિઃ । અચ્છં । યત્ । સુઃ । અંજન્તિ । પૂર્વ્યમ્ ।
હિવિઃદમિઃ । આ । વન્ધુરાદૈવ । તત્પુત્રઃ । દુરોગે ॥ ૩ ॥

અ. દે આગ્ને ! અન્ન મંપાદન કરનારા અહોરાત્ર, તુને અભિ
પ્રાપ્ત કરે છે. તું પશુ વાનુચ માગેવડે તે અહોરાત્રને
શીઘ્ર અભિપ્રાપ્ત હો. સાયંપ્રાતઃકાલે નત્વિગ્ને,
પુરાતન તુંને આત્માદિવડે સર્વતઃ મિંચન કરે છે. કુખર-
સ્થાન-રથની બેઠક-જેમ પરપર સંસકત અહોરાત્ર
અમારા મૃદવિષે અગ્નિહોત્રાદિ કર્મસિદ્ધ્યર્થે પુનઃ પુનઃ
આવર્તમાન સત્તા પ્રાપ્ત હો. ૩

મિત્રશ્ચતુર્મ્યંવંરુણઃસહસ્વોગ્નેવિશ્વેમૃતઃસુમ્નમર્ચન ।

યજ્ઞોચિપાંસદસ્પુત્રિષ્ટાંઅભિસિતીઃપ્રથયન્ત્સૂર્યોનૃન્ ॥ ૪ ॥

૧૦ મિત્રઃ । શ્ચ । તુર્મ્યમ્ । વંરુણઃ । સહસ્વઃ । અગ્ને । વિશ્વે ।
મૃતઃ । સુમ્નમ્ । અર્ચન । યત્ । ગોચિપાં । સહસ્રઃ ।
પુત્ર । ત્રિષ્ઠાં । અમિ । સિતીઃ । પ્રથયન । સૂર્યઃ । નૃન્ ॥ ૪ ॥

અં હે અધવન અગ્ને ! મિત્રાવરણ અને સવદેવો ત્વદ્યં
સ્તોત્રને વહન કરે છે. યદ્વા, સવદેવો તૂંને સુખવડે પૂજન
કરે છે. કેમકે, હે અધવન ! સુષુપ્રકારના સ્વામી યજ્ઞા,
સર્વાન્તર્યામિતયા સુષુપ્રેરક, યજ્ઞા શીલન વીર્યવાળા
હે અગ્ને ! મનુષ્યોને આર્થર્થકૃતવડે નેતારૂપ
પોતાના રશિમંત્રોને સર્વત વિસ્તારતો, તું હીમિતવડે સમાન
સ્વરૂપ સતો ઉમે છે તેથી આ દેવો તૂંને પૂજન કરે છે. ૪

વ્યંતેઅચરિમાહિકાર્મમુત્તાનહસ્તાનમસોપેસઘં ।

‘યજિષ્ઠેનમનસાપક્ષિદેવાનસ્ત્રેધતામન્યનાવિપ્રોઅગ્ને ॥ ૫ ॥

પં વ્યમ્ । તે । અચ । ચરિમ । હિ । કાર્મમ્ । ઉત્તાનહસ્તાઃ ।
નમસા । ઉપદ્રવઘં । યજિષ્ઠેન । મનસા । યક્ષિ । દેવાન્ ।
અસ્ત્રેધતા । મન્યના । વિપ્રઃ । અગ્ને ॥ ૫ ॥

અં હે અગ્ને ! હવિ.સ્વીકરણને લઈ ઉત્તાન-હસ્તવાળા-અમે,
તૂંને પુરોડાશાદિ દબ્યાન્ન આજે આ કર્મ વિષે દહ્યો હમ્યો.
નમસ્કારવડે પ્રસન્ન થઈને, યાગેઆસપન્ન અન્તઃકરણવડે
યજ્ઞનીય દેવાનું યજ્ઞન કર. કર્માભિય તું, અક્ષીણુ-પ્રભૂત
અન્તઃકરણ સ્તોત્રવડે દેવાનું પૂજન કર. ૫

ત્વદ્દિપુત્રસહસ્રોવિપૂર્વીર્દેવસ્યયન્યૂતયોવિવાજાઃ ।

ત્વદેહિસહસ્રિણરયિનોદ્રોધેણવર્ચસાસત્યમંગ્રે ॥ ૬ ॥

પં ત્વામ્ । હિ । પુત્ર । સહસ્ર । વિ । પૂર્વીઃ । દેવસ્ય ।

યન્તિ । ઉતયઃ । વિ । વાજાઃ । ત્વમ્ । દેહિ । સહસ્રિણમ્ ।
રયિમ્ । નઃ । અદ્રોષેણ । વર્ચસા । સત્યમ્ । અગ્ને ॥ ૬ ॥

અ. હે બલપુત્ર અગ્ને ! દેવશીલ-કર્મકરણપ્રવૃત્ત યજ્ઞનાર અર્થ
તું સમાશયી કર્મપરિપાલનરૂપ અનેક કૃપારથા, નિશ્ચે તે આ
યજ્ઞનારને વિવિધરીતે પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ અન્તે આ
યજ્ઞનારને પ્રાપ્ત થાય છે. હે અગ્ને ! અમને સદસસંખ્યાક
ધન દે. પાપશય વચનચડે યુક્ત સત્યશીલ મન્માર્ગનિષ્ઠ
પુત્ર દે. ૬

તુમ્યંદક્ષકવિક્રતોયાનીમાદેવમર્તાસોઅધ્વરેઅર્કર્મ ।
ત્વંવિશ્વસ્યસુરયસ્યવોધિર્સર્વેતદગ્નેઅમૃતસ્વદેહ ॥ ૭ ॥ ૧૪ ॥

૫૦ તુમ્યમ્ । દક્ષ । કવિક્રતો ઇતિ । કવિક્રતો । યાનિ ।
દુમા । દેવ । મર્તાસઃ । અધ્વરે । અર્કર્મ । ત્વમ્ । વિશ્વસ્ય ।
સુરયસ્ય । વોધિ । સર્વમ્ । તત્ । અગ્ને । અમૃત ।
સ્વદ । દેહ ॥ ૭ ॥ ૧૪ ॥

અ. સામયોગેત સર્વથ દેહીધમાન હે અગ્ને ! અમે યજ્ઞનારઓ
ત્વદર્થ જે આ હૃદ્યાન્નને યજ્ઞવિષે સંપાદન કરીએ છઇએ
અર્થાત્ દવિષ્યાગ કરીએ છઇએ. અને તું શોભનયાનોપેત
સર્વયજ્ઞનારનો હું ગોપાયિતા યાછે છું એમ જાણુ.
હે અમર અગ્ને ! આ કર્મ વિષે અમે દત્તેર્લા સર્વ હૃદ્યાન્નને
તું આરવાદન કર. ૭

इति तृतीयस्य प्रथमे चतुर्दशो वर्गः ॥ १४ ॥

सूक्त १४

- १ विद्युत्तद्रथः = विद्योत्तमानयानोपेतः = विद्योत्तमान यान-
भार्गं वडे युक्त.
२ राजः = चलम ।
३ अयामि = प्रेरयामि = अन्व्यारथ्य ऊर्ध्वं धुं.
४ क्षितोः = मनुष्यान् अभिलक्ष्य = मनुष्ये प्रत्ये.
५ सूर्यः = सुष्टु अयं. स्वामी यद्वा सर्वाग्निरयामितया
सुष्टुप्रेरक. वा शोभनवीर्यः = ॥ ६२ स्वामी; वा सुं६२ प्रेरक.
६ अक्षेधता = अक्षीणेन प्रभूतेन ।

सूक्त १५.

अग्निः—इतगोत्रोत्पन्न इतीव. देवता—अग्नि; छन्दः—त्रिष्टुप्.

विपार्जसापृथुनाशोशुवानोवाधस्वध्विपोरुक्षसोअर्मीवाः ।
सुशर्मणोबृहतशर्मणिस्यामग्नेरहसुहवस्यप्रणीतौ ॥ १ ॥

१० वि । पार्जसा । पृथुना । शोशुवानः । वाधस्व । ध्विष ।
रुक्षसः । अर्मीवाः । सुशर्मणः । बृहतः । शर्मणि ।
स्याम् । अग्नेः । अहम् । सुहवस्य । प्रणीतौ ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! विस्तीर्णं तेज्यडे अत्यर्थं देदीप्यमान तू,
कर्मानुष्ठानने विघ्नकारकं शत्रुना विशेष नाश कर.
शगरहित सामर्थ्योपेत शक्षसोनो व्याध कर कर्म-विघ्नकारक-
तेभने अपनोदन-द्वर कर, यथा अग्निभुजे-आगमन-परा-

ગમન-પરાધણુ-પિશ્યાચકાનો બાધ કર, સ્વર્ગોદિ લક્ષણ શોભન
મુખ હેતુશ્રુત. મહાન્ અર્થાત્ શત્રુવિજયરૂડે પ્રાપ્ત મદ્દિમા-
વાળા, સુધુ-આદ્વાન-યુક્ત અગ્નિના અમારા મુખહેતુ પરત્વે-
પ્રશ્નીત-ઉત્તરવેદિ-આદિ-સ્થાનોવિષે પ્રણયનપૂર્વક ક્ત્વનુષ્ઠાન
પરત્વે અમે યુક્ત થઈએ. ૧

ત્વંનોઅસ્યાઽપસોવ્યુદ્યૌત્વંસુરઽદિતેવોધિગોપાઃ ।

જન્મેવૈનિત્યંતનંયંજુપસ્વસ્તોમૈમેઅગ્નેતૃન્વાંસુજાત ॥ ૨ ॥

૫૦ ત્વમ્ । નઃ । અસ્યાઃ । ડપમઃ । વિદુર્દ્યૌ । સ્વમ્ । સુરૈ ।
ઉત્તદ્દૈતે । વોધિ । ગોપાઃ । જન્મદ્વઃ । નિત્યમ્ । તનંયમ્ ।
જુપસ્વ । સ્તોમમ્ । મૈ । અગ્ને । તૃન્વા । સુદ્જાત ॥ ૨ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! તું આ ઉધાનો પ્રકાશ તથા સુર્ષનો ઉદય સતે,
અગ્નિદોષાદિ કમં વિષે પ્રવૃત્ત અમે તેનો ઓપાયિતા થાઉં
એમ કરી જામૃત હો. સુધુજાત-દેદીપ્યમાન અથવા
સ્વયંભૂ-તું, પિતા જેમ પોતાના ઓરસ પુત્રને પરિવગ-
આદિ વડે સેવે તેમ અમારા સ્તોત્રનું નિત્યસેવન કર. ૨

ત્વંનૃવક્ષાંટપમાનુર્પૂર્વીઃકૃષ્ણાસ્વંનેઅરુપોવિમાંહિ ।

વસોનેપિંચપર્પિચાત્યંદઃકુર્ધાનોરાયણશિર્જોયવિષ્ઠ ॥ ૩ ॥

૫૦ ત્વમ્ । નૃદ્વક્ષાઃ । વૃષમ્ । અનુ । પૂર્વીઃ । કૃષ્ણાસુ । અગ્ને ।
અરુપઃ । વિ । માંહિ । વસો ઠાતે । નેર્ષિ । ચ । પર્પિ ।
ચ । ભતિ । અંતઃ । કૃષિ । ન । રાયે । હશિનેઃ ।
યવિષ્ઠ ॥ ૩ ॥

અં કામોના વર્ણિતા હે અગ્ને ! મનુષ્યોનાં શુભાશુભ કર્મોના દ્રષ્ટા રાત્રિ વિષે આ-રોચમાન તૂં, અનુક્રમે બહુ જવાણાઓને વિશેષે પ્રકાશિત કર. સર્વજગતને પ્રકાશપ્રદાનવડે સ્વ-સ્વસ્થાન વિષે વામયિતા, હે અગ્ને તૂં અમને કર્માનુરૂપ કૃપો પ્રાપ્ત કરાવ અમારા દારિદ્ર્યબક્ષણ પાપને અતિપાર કરાવ, હે યુવતમ અગ્ને ! અમને ધનની કામના કરનારા કર અર્થાત્ અભિલષિત ફલપ્રદાનવડે પ્રાપ્તકામ કર. ૩

* અપાંક્તો અગ્નેઃ વૃષભોદિંદોહિપુરો વિશ્વાઃ સૌર્ભંગા સંજિગીવાન્ ।

યજ્ઞસ્યં નેતા પ્રથમસ્યં પાયોર્જાતં વેદોઽવૃહતઃ સુપ્રનીતે ॥ ૪ ॥

પં અપાંક્તૌ । અગ્ને । વૃષભઃ । દિંદોહિ । પુરઃ । વિશ્વાઃ । સૌર્ભંગા । સમઽજિગીવાન્ । યજ્ઞસ્યં । નેતા । પ્રથમસ્યં । પાયોઃ । જાતં વેદત્ । વૃહતઃ । સુપ્રનીતે ॥ ૪ ॥

અં હે અગ્ને ! શત્રુઓવડે અ-પરાજિત, કામોનો-વરમાવનાર-તૂં, શત્રુની સર્વપુરીઓને, ઉચમ ધનેાને સમ્યક્ પ્રકારે જિતતો જવાણાઓ વડે સર્વત દેહીપન કર શાભનપ્રથા-નયન. સર્વથ હે અગ્ને ! ઉપદિષ્ટ તથા અતિદિષ્ટ દ્વિવિધ કર્તવ્યતા-કલ્યાણ વડે મહાન્ તત્ત્વપ્રદાનવડે રક્ષક, સુખ્ય ધરતો નેતા અર્થાત્ હવિર્વહન-દેવતાજ્ઞાન-આદિ-ક્રિયા વડે યાગનિર્વાહક થા. ૪

અચ્છિદ્રાશ્મં જરિત પુરુષિદ્રેવાં અચ્છિદ્રાદીયાં ન સુમેધાઃ ।

રયો ન સસ્તિ રમિર્વસિત્ત્રાજપન્નેત્વં રોદસીનઃ સુમેકે ॥ ૫ ॥

* (યજ્ઞવાલક્યમોચશ્ચોયજ્ઞાનાંયજ્ઞયોતિદ્રોમઃ ।)

५० अचि॒उद्रा । श॒र्मा । ज॒रित॒रिति॑ । पु॒रुणि॑ । दे॒वान् । अ॒च्छे ।
दी॒द्यानः॑ । सु॒ष्टमे॒षाः । र॒षः । न । सै॒स्मिः । अ॒मि । व॒क्षि ।
वा॒मम् । अ॒ग्ने । त्वम् । रो॒द॒मी इ॒ति । न॒ । मु॒मे॒के इति॑
सु॒ष्टमे॒के ॥ ५ ॥

अ० अन्तर्भावे सर्वं जन्मतना जरयिता हे अग्ने ! शोभन-
प्रसायुक्त, स्वतेजस्वते प्रकाशमान तू, यष्ट्य देवाने
अभिषक्षी स्वर्मादिनां स्रष्टृमाधनभूत-अग्निहोत्रादि
अनेक कर्मोने अस्मिन्नर्थे सिद्ध कर. अर्थात् कर्ता,
कर्म तथा साधनना वैकल्प्यथी रदित-अं पूर्ण कर. हे अग्ने
स्वकीय सततगमनो निरोध करी हवि प्रक्षेपपर्यन्त वर्तमान
तू, हवितर्क्षाल्यअन्नने देवोपति प्राप्त कराव.
धान्यादिकेने वद्धन करी जेम रथ पोताना स्वाभिने
प्राप्त करावे तेम ते अन्नने प्राप्न कराव तू आ शोभनरूप-
युक्त घासपृथिवीने प्रकाशयुक्त कर. ५

प्रपीपयटपभजिन्ववाजानग्नेत्वंरोदसीन सुदोषे ।

देवेभिर्देवमुरुचारुचानोमान्नोमर्तस्यदुर्मतिःपरिष्ठात् ॥ ६ ॥

५० प्र । पी॒पय॑ । वृ॒षम॑ । जि॒न्वं । वा॒जान् । अ॒ग्ने । त्वम् ।
रो॒द॒सी इति॑ । न॒ । सु॒ष्टो॒षे । दे॒वेभि॑ । दे॒व । सु॒ष्टु॒र्चा ।
रु॒चानः॑ । वा । नः । म॒र्तस्य॑ । दु॒ष्टम॒तिः । परि॑ ।
स्यात् ॥ ६ ॥

અં કામોના વર્ષિતા હે અગ્ને ! તું અમારા અભિલષિત કલોને પ્રવૃદ્ધ કર અને અન્ન અર્પણ કર. દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! શોભાન દીપ્તિવંશે શોભમાન તું, યજ્ઞનીય દેવો સહિત અમારા આ ઘાવાપૃથિવીને વૃદ્ધિદારા અભિમત કલપદાનવરૂં સુબુપ્રકારે દોહનકરનારાં કર. શત્રુમનુષ્યોનાં દુષ્ટશુદ્ધિ-પ્રયુક્ત-અભિભવ, અમારી આસપાસ મેં પ્રાપ્ત હો. ૬

इळामग्नेपुरुदंससंनिगोःशंश्चतुमंहवमानायसाधा ।

स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुप्रतिभूत्स्मे ॥७॥૧૫॥

(બુધ્ધે સૂં ૭-૧૧).

इतितृतीयस्यप्रथमेर्षवदशोवर्गः ॥૧૫॥

સૂક્ત ૧૫.

૧ સૂરે = સૂર્યે = સૂર્ય.

૨ અપાહ્લઃ = શત્રુભિઃ અસોદાઃ = શત્રુરૂં અ-પરાજિત.

૩ સંજિગીધાન્ = સમ્યક્જયન્ = સમ્યક્ પ્રકારે જીતેનાં.

૪ પાયોઃ = રક્ષકસ્ય = રક્ષક.

૫ નભ્નિઃ = નેમક્તાસંમજ્જનોયઃ યન્વા સંજ્ઞાતઃ સંનિરુદ્ધઃ
સ્વકીયંસતતગમનં સંનિરુદ્ધ્ય = સ્વર્ણીય સતત ગમનનો
નિરોધ કરી.

૬ સુમેકે = શોમનરૂપોપેતે = શોભનરૂપરૂં યુક્ત.

૭ પ્રપીપય = વર્ષર્થય = પ્રવૃદ્ધ કર.

સૂક્ત ૧૬.

ઋષિ:—ઉત્કીય. દેવતા:—અગ્નિ; છન્દ:—ત્રિપદ બદતી, સમ-
સૂતોબૃહતી.

અયમગ્નિ સૂચીર્યસ્યેજેમદૃ.સૌમંગસ્ય ।

રાયર્દૈશેસ્વપત્યસ્યગોર્મતર્દૈજેવૃઘ્રહયાનામ્ ॥ ૧ ॥

૧૦ અયમ્ । અગ્નિઃ । સુદીર્ઘ્ય । દૈર્જે । મદૃઃ । સૌમંગસ્ય ।
રાયઃ । દૈર્જે । સુદઅપત્યસ્ય । ગોર્મતઃ । દૈર્જે ।
વૃઘ્રહૈયાનામ્ ॥ ૧ ॥

અ० આ અગ્નિદેવ, શોભન—સામર્થ્યોપેત—મદાન્—સૌભાગ્યનો
નિધતા છે. તે, ગવાદિપશુપુકત—શોભન—અપત્યનો અને
ધનનો નિર્ધતા છે. એ રીતનો અગ્નિદેવ, શત્રુભૂત—પાપ
—વિનાશનનો પણ સ્વામી છે. ૧

દુર્મનરોમરુતઃસશ્વતાવૃષ્ટ્યસ્મિન્નાયઃશેઠૃધાસઃ ।

અભિયેસન્તિપૃતનાસુદુદ્યૌર્વિશ્વાહાશત્રુમાદૃધુઃ ॥૨॥

૧૦ દુર્મન્ । નરઃ । મરુતઃ । મશ્વન । વૃષ્ટમ્ । યસ્મિન્ ।
રાયઃ । શેઠૃધામઃ । અભિ । યે । સન્તિ । પૃતનાસુ ।
દુદ્યૌઃ । વિશ્વાહા । શત્રુમ્ । આદૈર્ધુઃ ॥ ૨ ॥

અં કમનેતા હે મરુદેવે ! પશુપુત્રાદિ-વર્ધક આ અગ્નિદેવતું
હવિ.-આનયનાર્થે સેવન કરે. જે દેવવિષે ધનો,
દાનભોગ-આદિ-ઉપયોગવડે સુખના વર્ધક હોય છે.
જે દેવો, સત્રાભોવિષે દુષ્ટજ્ઞાન-યુક્ત-આત્મહિંમક
શત્રુઓના અભિભવ કરનારા છે, અને જે અખંડકાલ-સર્વદા
આત્મદ્રેષ્ટા શત્રુઓનો વધ કરેછે તે સર્વેય મરુદેવે આ
અગ્નિતું સેવન કરે. ૨

સત્યંનોરાય શિશોદિમીદ્વોધમ્નસુવીર્યસ્ય ।
તુવિદ્યુમ્નવર્ષિષ્ઠસ્ય પ્રજાવતો નર્મીવસ્ય શુષ્મિણઃ ॥ ૩ ॥

૧૦ સ. । ત્વમ્ । નઃ । રાયઃ । શિશોદિ । મીદ્વં । અગ્ને ।
સુહવીર્યસ્ય । તુવિદ્યુમ્ન । વર્ષિષ્ઠસ્ય । પ્રજાવત । અનર્મી-
વસ્ય । શુષ્મિણઃ ॥ ૩ ॥

અં હે અગ્ને । તું અમને ધનવડે તીક્ષ્ણ-સમૃદ્ધ કર,
બદ્ધધનોપેત, કામોના મેકતા હે અગ્ને । તું વૃદ્ધતમ-પ્રભૂત,
અપત્યયુક્ત, આરોગ્ય-હેતુરૂપ, બલહેતુરૂપ, શોભનસામર્થ્યયુક્ત
અન્ન સાથ અમને સંબંધવાળા કર. ૩

* ચક્રિયો વિશ્વાશુર્વનાભિસાસમહિશ્ચક્રિર્દેવેષ્વાદુવઃ ।
આદ્રેવેપુપતેતઆસુવીર્યઆશસંવતનૃણામ્ ॥ ૪ ॥

૧૦ ચક્રિઃ । યઃ । વિશ્વા । શુર્વના । અભિ । સમહિ । ચક્રિઃ ।

* (તત્સદ્ગુણદેવાનુપ્રાવિશત્ ।)

દેવેર્ષુ । આ । દુર્વઃ । આ । દેવેર્ષુ । યતંતે । આ । સુવીર્યે ।
આ । શંખે । હુત । નુનામ્ ॥ ૪ ॥

અ. ને આ અગ્નિદેવ, સર્વ જગતનો કર્તા છે તે અગ્નિના ભુવનો વિષે અભિવેશ કરે છે. કર્તારૂપ તે અગ્નિદેવ, પુરોગાથ આદિ હવિર્ભારને સહન કરવાના સ્વભાવવાળો મતો, અમો વડે હત હવ્યાન્નને યજ્ઞનીય દેવો મધ્યે આનયન કરે છે. તે અગ્નિદેવ, દેવનશીલ સ્તોતાઓ મધ્યે આગિસુખ્યતાએ મમન કરે છે. વળી, યજ્ઞનેતા સ્તોતાઓના સ્તોત્ર પરત્વે તે અગ્નિદેવ આગમન કરે છે. વળી, તે મનુષ્યોના શોભનવીર્યોપેત યુદ્ધ વિષે રક્ષણાર્થ આગમન કરે છે. ૪

માનોઽગ્નેર્મતયેમાવીર્તાયૈરીરધઃ ।

માગોતાયૈસહસ્પુત્રમાનિદેપદ્વેષાંસ્યાકુંધિ ॥ ૫ ॥

૧૦ મા । નઃ । અગ્ને । અર્મતૈયે । મા । ઈવીર્તાયૈ । રીરધઃ ।
મા । ઈગોતાયૈ । સહસઃ । પુત્ર । મા । નિદે । અર્ષ ।
દ્વેષાંસિ । આ । મૃધિ ॥ ૫ ॥

અ. હે બલપુત્ર અગ્ને । તું અમને યત્રુભૂત-હારિદ્યના વિષયભૂત મ કર. અમને અપુત્રતાના વિષયભૂત મ કર. મવાદિ-પશુ-સંપત્તિના-અભાવના વિષયભૂત મ કર. નિન્દાના વિષયભૂત મ કર. તું કર્માપરાધનિમિત્ત-યત્રુઓનું નિવારણ કર. ૫

શમિયવાર્જસ્યસુમગપ્રજાવ્રતોગ્નેર્બૃહતોર્ઞધુરે ।

સંરંધાભૂર્યસામ્નયોમુવાતુર્વિદ્યમ્નયશ્ચસ્વતા ॥૬॥૧૬॥

૫૦ શગ્ધિ । વાગ્ધેય । સુદમ્ન । પ્રનાદર્વત । અગ્નૈ । વૃહત ।
અધ્વેરે । સમ્ । રાયા । મૂર્યસા । સુન્ન । મય દમુંર્વા ।
તુવિદ્યુમ્ન । યશસ્વતા ॥ ૬ ॥ ૧૬ ॥

અ૦ શોભનધનોપેત છે અગ્ને । તૂ આ અગ્નિષ્ટોમાદિ કર્મ વિષે
મહાન-પ્રભૂત અપયોપેત અન્નનો નિયંતા છે તેણે અન્ન
આ યજ્ઞવિષે તૂ અમને ? મહુધનયુક્ત છે અગ્ને ! તૂ
સુખભાવકે અતિપ્રભૂત-ધનવડે અમને સ યુક્ત કરે ।

इतितृतीयस्यप्रथमेषोऽशोषर्ग ॥ १८ ॥

સૂક્ત ૧૬

- ૧ ધૃત્રહથાનામ = દનન હથ શત્રુભૂતપાપવિનાશનાનામ =
શત્રુભૂત પાપવિનાશનો
- ૨ શેઘૃધા = સુલસ્યવધૈકા = સુખના વધૈક
- ૩ આદમ્નુ = આદમ્નુષ્ઠન્તિદિસન્તિ = વધ કરે છે
- ૪ ચક્તિ = કર્તા ।
- ૫ અમતયૈ = શત્રુમૂતાયદારિદ્રાય = શત્રુભૂત દારિદ્ર
- ૬ અગાતાયૈ = ગયાદિપશુસપ્તયમાવસ્ય = ગવાદિ સ પતિ-
ના અભાવના વિષયભૂત
- ૭ અધીરતાયૈ = અપુત્રતાયૈ = અપુત્રતાના વિષયભૂત
- ૮ મયોમુષા = સુલસ્યમાવકેન = સુખના ભાવક

सूक्त १७.

ऋषिः--उत वेधामित्रः । देवता--अग्निः । छन्दः--त्रिष्टुप्.

सप्रिध्यमान प्रयपानुधर्मासंमवतुभिंरज्यतेविश्ववारः ।

शोचिर्केशोघृतनिर्णिस्पावक सुयज्ञोअग्निर्यजयायदेवान् ॥ १ ॥

१० सुप्रिध्यमान । प्रयपः । अतु । धर्म । सम् । अकुरुदभिः ।
अन्यते । विश्ववारः । शोचिःकेशः । घृतनिर्णिरु ।
पावक । सुयज्ञः । अग्निः । यन्थाय । देवान् ॥ १ ॥

अ० यत्नेन धारय्य कनार, अनुक्रमे समुल्लवलित, यथा
धर्मसाधनभूत यज्ञोविधे प्रथम समुल्लवलित, सर्व
यजनारा वडे वरणीय, प्रशस्तमान-ग्लासारपी केशोवाजो,
धृतना तापन द्वारा विक्षपनवडे शोधक, अभादे पापशोधक,
शोभनयज्ञोपेत ते अग्निदेव, यजनीय देवाने यजन करवा
धृतादिवडे मम्यह् प्रभरे सिंयाय छ. १

ययायज्ञोहोत्रमग्नेपृथिव्यायथादिवोजातवेदश्चिकित्सान् ।

एवानेनहविर्पायक्षिदेवान्यनुष्वयज्ञमतिरेममय ॥ २ ॥

१० यथा । अयजः । होत्रम् । अग्ने । पृथिव्याः । यथा ।
दिवः । जातुदेवः । चिकित्सान् । एव । अनेन । हविर्पाः ।
यक्षि । देवान् । मनुष्यत् । यज्ञम् । त्रै । तिरम । इमम् ।
अय ॥ २ ॥

અં હે અગ્ને ! યજ્ઞમાનશ્રુતા પૃથિવીદેવતાના હોતા સતા તેં પૂર્વે
હોમસાધન હોમાન્નવડે જેમ યજ્ઞન કરેલું, જાતપ્રસ હે અગ્ને !
હે કર્મવિપયદાનવાન દેવ ! શુદેવતાનો હોતા થઇ તેં જેમ
યજ્ઞન કરેલું, એ રીતે તું અમારા કર્મ વિષે હોતા સતા,
આ હોમાન્નવડે દેવોનું યજ્ઞન કરે. મનુના યજ્ઞની પેરે, અમારા
પરતે અનુષ્ઠાન-સંપૂર્તિ કારા પાર ઉતાર. ૨

શ્રીળ્યાયૈપિતર્વજાતવેદસ્તિસ્ત્રાજાર્જીરુપસંસ્તેઅગ્ને ।

તામિદૈવાનામવૌર્ષસિવિદ્વાનયામવ્યર્જમાનાયશંયોઃ ॥૩॥

પ૦ શ્રીર્ણિ । આર્યૈષિ । તર્વ । જ્ઞાનદ્વેદઃ । તિસ્ત્રઃ । આદર્જર્જીર્ણઃ ।
ઉપસંઃ । તે । અગ્ને । તાર્ષિઃ । દેવાનામ્ । અર્વઃ । યક્ષિ ।
વિદ્વાન્ । અર્થ । મવ । યર્જમાનાય । શમ્ । યૌઃ ॥ ૩ ॥

અં હે જાનપ્રસ દેવ ! (આન્ન-ઓષધિ-ઓમાત્મક) ત્રિવિધ અન્ન
ત્કારા આહારરૂપે કલ્પિત છે. હે અગ્ને ! ઉષાભિમાનિ ત્રણે
દેવતા, ત્કારી જનયિત્રી-માતરૂપે છે. યજ્ઞવા, તે
ત્રણે દેવતા ત્કારી પશ્ચત્ જન્મેલા છે તે ઉષાભિમાની
દેવતા સહિત તું હવિર્લક્ષણ અન્ન, યજ્ઞેય દેવોને અર્પણ
કર. તદ્દર્નતર વિદ્વાન તું, યજ્ઞનાશર્થ સુખદેવરૂપ હો. સુખને
મિશ્રિષ્તા હો. ૩

અમિસુદ્રીતિસુદૃશંગૂણન્તોનમસ્યામસ્ત્વેડયંજાતવેદઃ ।

ત્વાંદૂતમરૂતિહંચ્યત્રાહંદેવાઅકૃણ્વઅમૃતસ્યનાથિંમ ॥૪॥

પ૦ અમિમ્ । સુદ્રીતિમ્ । સુદૃશંમ્ । ગૂણન્તઃ । નમસ્યામઃ ।

ત્વા । ઇંદ્રધર્મ । જ્ઞાતુદ્વેદઃ । ત્વામ્ । દુતમ્ । અરતિમ્ ।
હવ્યદ્વાદમ્ । દેવાઃ । અમૃત્વન્ । મમૃતસ્ય । નામિમ્ ॥૪॥

અ० સર્વભૂતભવના વેદિના દે અગ્ને ! ત્વદ્વિવિધા સ્તુતિને મંપાદન કરનાર અમે, અંગનાદિ ગુણોપેન, મુંદર દીપ્તિવાળા, મર્વ કોષવડે મુંદર દર્શનવાળા સ્તુત્ય તૂને, દ્વિવડે પૂજિત કરીએ છીએ. અમોવડે મમૃતીય ઇન્દ્રાદિક દેવાએ, જેને અમૃત, દેવાન્નભૂતમુધાના—નાભિરથાનભૂત—તૂને, દવ્યવદન કરનાર હૃતરૂપે કરેશો. ૪

યસ્ત્રલ્લોતાપૂર્વોમગ્નેયર્જીયાન્ધિવતાચસત્તાંસ્ત્રધર્માવશંમુઃ ।
તસ્યાનુર્ધર્મપર્વજાચિક્લિન્વોધાનોધાઅધ્વરદેવર્ષીતૌ ॥૫॥૧૭॥

૧૦ યઃ । ત્વત્ । હોતા । પૂર્વઃ । અગ્ને । યર્જીવાન્ । દ્વિવા ।
ચ । સત્તા । સ્ત્રધર્મા । ચ । શમ્દમુઃ । તસ્ય । અનુ ।
ધર્મ । પ્ર । યન્ । ચિક્લિન્વઃ । અર્ધ । નઃ । ઘ્વાઃ । અધ્વ-
રમ્ । દેવદર્ષીતૌ ॥ ૫ ॥ ૧૭ ॥

અ० હે અગ્ને ! તારાથી પણ પ્રથમભાવી અતિશયે યજ્ઞ જે હોતા, મધ્ય તથા ઉત્તમ સ્થાન રિયે સોમાખ્ય અન્ન સદ્ નિષ્પન્ન સતે યજ્ઞાએને સુખ કર થયવો. ધર્મત્રિવિધક ચેતનાવાળા હે અગ્ને ! ને હોતાના ધર્મોને ઉપસક્તી પ્રકર્ષપણે દેવાનું પૂજન કર. તદનન્તર, હે અગ્ને ! તું અમારા આ યજ્ઞનું દેવાની પ્રીત્યર્થે વિધાન કર. ૫

इति तृतीयस्यप्रथमेसप्तदशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

સૂક્ત ૧૭.

- ૧ અક્તુભિઃ = અંજનસાધનૈઃ ઘૃતાદિભિઃ = ઘૃતાદિ વડે,
 ૨ સમઙ્ગયતે = સમ્યક્સિચ્ચયતે = મમ્યક્ સિંચાય છે.
 ૩ નિર્ણિક્ = શોધકઃ ।
 ૪ યજ્ઞથાય = યજ્ઞુમ્ = યજ્ઞ કરવા.
 ૫ પ્રતિર = પારગમય = પાર ઉતાર.
 ૬ આજ્ઞાતીઃ = જનવિચ્ચઃ = માતા
 ૭ યોઃ = સુલ્લક્ષ્યમિચ્ચયિતા = સુખને અપેક્ષા કરનાર.

સૂક્ત ૧૮.

અધિઃ—વૈશામિનઃ; દેવતા—અગ્નિ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

ભવાનોઅગ્નેસુમન્નાઽર્પેતૌસર્વેવસર્ણ્યેપિતરૈવસાધુઃ ।

પુરુદ્ધુહોહિસિતયોજનાનાંપ્રતિપ્રતીચીર્દેહતાદરાંતીઃ ॥ ૧ ॥

૫૦ મત્ર । નઃ । અગ્ને । સુદધનોઃ । ડર્પદૈનૌ । સર્ણોદ્દૈવ ।
 સર્ણ્યે । પિતરોદ્દૈવ । સાધુઃ । પુરુદ્ધુહઃ । હિ । સિતય ।
 જનાનામ્ । પ્રતિ । પ્રતીચી. । દહતાત્ । અરાંતીઃ ॥ ૧ ॥

અ. હે અગ્ને । ત્વં પ્રવર્ગ્યાપ્ત્ય કર્મની અવિમુખ આગમન
 કરવા અતુક્રમનરક થઈ અમારો કર્મસાધક હો, સુદત્ત જેમ
 મિત્રાર્ય દિતોપદેયરડે સાધુરૂપ હોય, માતપિતા જેમ પુત્રાર્ય

સન્માર્ગના ઉપદેશ આદિરહે સાધકરૂપે હોય તદ્વત્ તું, કર્મ-
સાધક હો. મનુષ્યો, પરસ્પર ક્રોધયુક્ત હોય છે તેથી તું,
અભિમુખે આગમન કરનારા યજુઓને પ્રતિકૂલ સતો
ભરમીશૂત કર. ૧

તપોર્ષમેઅન્તરાંઅમિત્રાન્તપ્રાશંસપરરુપઃપરસ્ય ।

તપોવસોચિકિત્તાનોઽચિત્તાન્વિતૈતિષ્ઠન્તામૃજરાંઅયાસઃ ॥૨॥

૫૦ તપો ઇતિ । સુ । અગ્ને । અન્તરાન્ । અમિત્રાન્ । તપ ।
શંપમ્ । અરૂપઃ । પરસ્ય । તપો ઇતિ । ચિકિત્તાનઃ ।
ઔચિત્તાન્ । વિ । તૈ । તિષ્ઠન્તામ્ । અજરાઃ । અયાસ ॥૨॥

અ० હે અગ્ને ! અભિભાવુક યજુઓનો મુખ્ય પ્રકારે બાધ કર.
તુંને દ્વ્યાન્ન-અનર્પણ-કરનાર-પરચતુના સમભિધાપનો નાથ
કર. સર્વ પ્રાણિઓના વાસવિતા હે અગ્ને ! કર્માભિય તું,
સત્કર્મ વિષે અનાસકત પુરષોને સંતપ્ત કર. તારા રશ્મિઓ,
જ્વરદિત-પ્રતિજ્વરદિત સર્વત્ર મમન સ્વભાવવાળા વિશેષે
સ્થિત હો ૨

દુધ્મેનાંપ્રહન્છમાનોઘૃતેનંજુહોમિંદૃવ્યંતરસેવલાંય ।

યાવદ્દાંશેઘ્નહાણાવન્દમાનદુર્માધિયંશતસેયાંયદેવીમ્ ॥ ૩ ॥

૫૦ દુધ્મેનં । અગ્ને । હ્રન્છમાનઃ । ઘૃતેનં । જુહોમિં । દૃવ્યમ્ ।
તરસે । વલાંય । યાવત્ । દંશે । ઘ્નહાણા । વન્દમાનઃ ।
દુર્મામ્ । ધિયમ્ । શતસેયાયં । દેવીમ્ ॥ ૩ ॥

સૂક્ત ૧૭.

- ૧ અષત્તુમિઃ = અંજનમાધનેઃ ઘૃતાદિમિ = ધૃતાદિ વડે
 ૨ સમ્પ્રવ્યસે = સમ્યક્વિસપ્યસે = મમ્યક્ મિંચાય છે.
 ૩ નિનિક્ = શોધક. ૧
 ૪ યજયાય = યજ્ઞુમ્ = યજ્ઞ કરવા.
 ૫ પ્રતિર = પારગમય = પાર ઉતાર.
 ૬ આજાતી = જનવિદ્ય = માતા.
 ૭ યોઃ = સુગ્રહ્યમિધયિતા = સુખને અર્પણ કરનાર.

સૂક્ત ૧૮.

અધિ.—વૈશ્વામિત્ર, દેવતા—અગ્નિ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

ભવાનોઅગ્નેસુમન્નાવપેતૌસર્વેસર્વેપિતરૈવસાધુઃ ।
 પુરુદ્રુહોહિક્ષિતયોજનાનાંપ્રતિપ્રતીચીર્દેહતાદરાતીઃ ॥ ૧ ॥

પ૦ મર્વ । નઃ । અગ્ને । મુદ્ધમનોઃ । ઉવેદેનો । સર્વાદૈવ ।
 સર્વે । પિતરાદૈવ । સાધુ । પુરુદ્રુહઃ । હિ । ક્ષિતય ।
 જનોનામ્ । પ્રતિ । પ્રતીચી । દેહતાત । અરાતીઃ ॥ ૧ ॥

અં હે અગ્ને । ત્વં પ્રવર્ગાગ્ન કર્મની અભિમુખ આગમન
 કરવા અનુકુલમનસ્ક થઈ અમારો કર્મઆધક હો, સુદૃઢ જેમ
 મિત્રાર્થે હિતોપદેશરૂઢે સાધુરૂપ હોય, માતૃપિતા જેમ પુત્રાર્થે

મન્ભાગના ઉપરેય આદિવડે સાધકરૂપે હોય તદ્વત્ તૂં, કર્મ-
સાધક હો. મનુષ્યો, પરસ્પર ક્રોધયુક્ત હોય છે તેથી તૂં,
અભિપ્રયે આગમન કરનારા યજુઓને પ્રતિકૂલ સતો
જરૂરીબૂત કર ૧

તપોર્વગ્રેઅન્તરાંઅમિત્રાન્તપાશંસપરરુપઃપરસ્ય ।

તપોવસોચિકિત્તાનોઅચિત્તાનિયતૈતિષ્ઠન્તામુજરાંઅયાસઃ ॥૨॥

૫૦ તપો ઇતિ । સુ । અગ્ને । અન્તરાન્ । અમિત્રાન્ । તપં ।
શમ્ । અરુપઃ । પરસ્ય । તપો ઇતિ । ચિકિત્તાનઃ ।
અચિત્તાન્ । વિ । ત । તિષ્ઠન્તામ્ । અજરાઃ । અયાસં ॥૨॥

અ० હે અગ્ને ! અભિભાવુક યજુઓનો સુષુ પ્રકારે બાધ કર
તૂને દુષ્યાન્ન-અનર્પણ-કરનાર-પરચતુના મમભિભાવનો નાશ
કર, મર્વ પ્રાણિઓના વાસવિતા હે અગ્ને ! કર્મભિય તૂં,
સતકર્મ વિષે અનાસકત પુરુષોને સંતપ્ત કર, તારાં રક્ષિતઓ,
જરૂરશક્તિ-પ્રતિનધરશક્તિ સર્વત્ર મમન સ્વભાવવાળા વિશેષે
રિધત હો ૨

દુષ્મેનાગ્નદુચ્છમાનોઘૃતેનંજુહોમિંદુઘ્યંતરસેવલાંય ।

યાવદીશેવ્રહ્મણાવન્દમાનદુર્માધિયંશતસેયાંયદેવીમ્ ॥ ૩ ॥

૫૦ દુષ્મેનં । અગ્ને । દુચ્છમાનઃ । ઘૃતેનં । જુહોમિં । દુઘ્યમ્ ।
તરસે । વલાંય । યાવત્ । દેશે । વ્રહ્મણા । વન્દમાન ।
દુર્મામ્ । ધિયમ્ । શતસેયાયં । દેવીમ્ ॥ ૩ ॥

અં હે અગ્ને । ધનની-કમનાકરનાર તુ, અભિધ્-સ્વાપ
ધૃતવડે દબ્યાન્ન-વેગાર્થ, સતતગમન-મિદપર્થ, સામર્થ્યાર્થ
તથા દવિભારવદન-સિદ્ધપર્થ દવિમિત્રન કરછુ સ્તોત્રનારા
સ્તવન કરતો, વન્દન કરવાને યકત હોઉ તાવત્ અપંથુ
કર વગી તુ સ્વૃતિને અ-પરિમિત-ધન-પાવસાનાર્થ
અતિપ્રભૂતા કર ૩

ઉચ્ચોચિપાંસદસસ્પુતસ્તુતોઽનૂદ્વયં શગમાનપુંધેહિ ।
રેવદગ્ને વિશ્વામિત્રેષુ શયોર્મમૃગમાતૈર્તત્ત્વં ભૂરિ કૃત્વઃ ॥ ૪ ॥

૧૦ ઉત । શોચિપાં । મહર્ષ । પુત્ર । સ્તુત । બ્રુહત્ । વર્ષ ।
શશમાનપું । ધેહિ । રેવત્ । અગ્ને । વિશ્વામિત્રેષુ । શમ્ ।
યો । મર્મન્મ । તે । તત્ત્વં । ભૂરિ । કૃત્વં ॥ ૪ ॥

અં હે યમપુત્ર અગ્ને । હિપ્તિવડે હિપ્તિ હો સ્વત તુ
વિષયકમન કરનાર અમે-વિશ્વામિત્ર-અદિ પરત્વે, ધનયુકત
પ્રભૂતઅન્ન વિધાન ॥૨ શગમન કર બયોતુ
અભિશ્રલ્ય કર કર્મકર્તારૂપ હે અગ્ને । તારા તતુને અમે
પુન પુન આહુતિઓવડે સિચિએ જઇએ ૪

કૃધિરત્નૈસ્સનિતુર્ધનાંનાસધેદગ્નેભવસિયત્સમિદ્ ।
સ્તોતુર્દુરોજેમુભગસ્પરેચ્ચત્સુસાકુરસ્નાદધિપેવર્ષૈષિ ॥ ૫ ॥ ૧૮ ॥

૧૦ કૃધિ । રત્નૈમ । સુસૈનિતુ । ધનાંનામ્ । સ । ધુ । રત્ ।
અગ્ન । મવસિ । યત્ । સમદૈદ્ધ । સ્તોતુ । દુરોજે

મુદ્ધમગમ્ય । રેવન । મૃતૌ । કૃૈસ્તા । ટધિપે ।
વર્ષૈપિ ॥ ૧ ॥ ૧૮ ॥

અ० અભિધપિન ધનોના અધુદ્યતા હે અન્ને । ધનોમધ્યે અમારા
પ્રતિ ઉત્તમ-રત્ન-વિધાન કરે જ્યારે સોમાન્વાદિવડે
મમ્મદ્ દેહીપત થઈ વર્તે છે ત્યારે તું, નિશ્ચે ધનક્રાતા થાય
હે વળી, રત્નવર્તે, શોભન ધનયુક્ત સ્નોતા-મજ્જનાશના
ગૃહવિષે કર્મકરણાર્થ પ્રસન્ન તું જાહુઓને અને જાસ્વર
જ્યોતિઓને ધનયુક્તપૂર્વક ધારણ કરે છે. ૫

इति तृतीयस्य प्रथमेऽष्टादशो वक्त्रः ॥ १८ ॥

મૂક્ત ૧૮.

- ૧ ઉપેતૌ = આભિમુલ્યેનાગમને = અભિમુખ આગમન કરવા.
- ૨ પ્રતીધોઃ = પ્રતીધ પ્રતિકુલતયાસ્મદાભિમુલ્યેનાગચ્છતઃ
= પ્રતિકુલપણે અભિમુખ આગમન કરનાર.
- ૩ અન્તરાન્ = અભિમાયુકાન્ = અભિભાવુક.
- ૪ અરુપઃ = અપ્રયચ્છત. = અનર્પણ કરનાર.
- ૫ અચિત્તાન્ = અનાસક્તમનસ્કાન્ = અનાસક્ત મનવાળા.
- ૬ અમાસઃ = સર્વેત્રગમનસ્વમાત્રાઃ = સર્વેત્ર ગમન સ્વભાવ-
વાળા.
- ૭ તદસે = વેગાય = વેગાર્થ.
- ૮ શતસેવાધ = અપરિમિતધનપર્યંચસાનાય = અપરિમિત
ધનપર્યંચસાનાર્થ.

- ૧ શશમાનેષુ = શંસનંકુર્વાણેષુ = શંભન કરનાર.
 ૨૦ યો = મયાનાંયાવનમઅમિશ્રણમ્ = બધોનું અ-મિશ્રણ.
 ૨૧ વૃત્ય = વર્તે = કર્મકર્તા.
 ૨૨ સુસનિત્ = અમિલયિતધનાનાંસુષ્ટુદાત = અમિલા-
 પિત ધનના સુષ્ટુદાતા.
 ૨૩ સુમા = યસર્પણશીલો-મમૃતૌ = કર્મકરણીય પ્રસૂત.
 ૨૪ કરસ્તા = કર્મણામસ્તાતારૌ = કર્મોના પ્રસ્તાતા.

સૂક્ત ૧૯.

ઋષિ — ગાધિન; દેવતા — અગ્નિ, છન્દ — ત્રિષ્ટુભ્

અગ્નિહોતારપ્રવૃણેમિયેધ્રેઘૃતસંકૃયિવિશ્વવિદ્મમૃરમ્ ।
 સર્નોયસદેવર્તાતાવર્જીવાત્રાયેવાર્જાયવનતેમૃધાનિ ॥ ૧ ॥

૫૦ અગ્નિમ્ । હોતારમ્ । પ્ર । વૃણે । મિયેધે । ઘૃતસમ્ । કૃવિમ્ ।
 વિશ્વવિદમ્ । અમૃમ્ । સ । ન । યસત્ । દેવર્તાતા ।
 વર્જીયાન્ । રાયે । વાર્જાય । વનતે । મૃધાનિ ॥ ૧ ॥

અં ૦ હે અગ્ને ! દેવાની સ્તુતિ કરનાર, મેધાવી, અર્ચવિષયગાનોપેત,
 અમૃત, અંજનાદિ ગુણોપેત, યજ્ઞવિષે હોતારપ વૃણે, હું પ્રર્કષ-
 પણે સમણું છું તે અગ્નિદેવ મદતઅ સતો, અમારા મદ્ય
 દેવાનું યજ્ઞન કરો. વર્જી તે અગ્નિ ધનાર્થ અને અન્નાર્થ
 મંદનીય હવ્યાન્નને સંસેવન કરો ૧

પ્રતેઅગ્નેહૃવિષ્મતીમિયર્મ્યચ્છાંસુદ્યુમ્નાંરાતિર્નીઘૃતાર્ચીમ્ ।
પ્રદક્ષિણિદેવતાંતિમુરાણઃસંરાતિર્ભિર્વસુંભિર્યજ્ઞમથ્રેત ॥ ૨ ॥

૧૦ પ્ર । તે । અગ્ને । હૃવિષ્મતીમ્ । ઇયર્મિ । અચ્છ । સુદ્યુ-
મ્નામ્ । રાતિર્નીમ્ । ધૃતૌર્ચીમ્ । પ્રદક્ષિણિત્ । દેવતાંતિમ્ ।
મુરાણઃ । સમ્ । રાતિર્દમિર્ । વસુંદમિઃ । યજ્ઞમ્ । અથ્રેત્ ॥ ૨ ॥

અ० હે અગ્ને ! હું સુંદરતેજવાળી હૃવિષ્મતી-દર્શિત્રી ધૃતવ્યાપ્તા
જુદ વા ઉપજુતને તારી અભિપ્રાય પ્રેરું છું. તું, દેવાને
વિસ્તાર કરનાર અગ્ને દેવાયોગ્ય ધનોમદિત પ્રાદક્ષિણપૂર્વક
આ યજ્ઞને મમ્યજ્ પ્રકારે સેવન કર. ૨

સતેર્જીયસામનંસાત્વોતુતગિંક્ષસ્વપત્યસ્પંશિક્ષોઃ ।
અગ્નેરાયોનૃતંમસ્યપ્રભૂતૌભૂયામંતેસુપ્રુતયશ્ચવસ્વઃ ॥ ૩ ॥

૧૦ સઃ । તેર્જીયસા । મનંસા । ત્વાદર્જનઃ । તુન । શિક્ષ ।
સુદઅપત્યસ્ય' । ગિંક્ષોઃ । અમે । રાયઃ । નૃદતંવસ્ય ।
પ્રદર્મૂતૌ । ભૂયામ્ । તે । સુસ્તુતયઃ । ન । વસ્વ' ॥ ૩ ॥

અ० હે અગ્ને ! જે તું વડે રક્ષમાણ હોય તે, અતિશય-સત્કર્મ-
વિષયક તીક્ષ્ણબુદ્ધિયુક્ત અન્તઃકરણવડે યુક્ત થાય છે.
વળી, તેને શોભન-અપત્યયુક્ત ધન અર્પણ કર. હે
અગ્ને ! અભિપ્રત રક્ષપ્રદાન પરત્વે ચક્રિતમાન યજ્ઞાની ઇચ્છા-
વાળો ધનનો અતિશય દેનાર તું તેના પ્રભાવ પરત્વે અમે
વિષયમૂત હોઈએ. વળી, શોભન-સ્થિતિ-સંપન્ન-અમે વસ્તુ-
સંપત્તિના ભાગ્યનરૂપ થઈએ. ૩

મૂર્ગીણિહિત્વેદધિરેઅનીકાગ્નેદેવસ્યયજ્યેગ્રોજનાસ ।

સઆપહદેવતાંતિયવિષ્ઠશર્ગોયદ્ધદિવ્યંયજાસિ ॥ ૪ ॥

૫૦ મૂર્ગીણિ । હિ । ત્વં । ઇતિ । દુધિરે । અનીકા । અગ્ને ।
દેવસ્યે । યજ્યેવં । જનાસ । સં । આ । વહ । દેવદતા-
તિમ્ । યવિષ્ઠ । શર્ગે । યત્ । અથ । દિવ્યમ્ ।
યજાસિ ॥ ૪ ॥

અં હે અગ્ને ! ઘોલમાન તૂંના અધ્વયુ-પ્રભૂતિ-પશુજનો.
મહુ અનીકા-સેનાશ્વે સર્વત્રપ્રસ્તુત જગત્કાર્ય તેજને
તૂં વિષે નિષ્કે વિધાન કરે છે. તે તૂં, યજ્ઞબદેવોને
આ કર્મવિષે આજ્ઞાન કરે. હે અત્યંત યુવાન દેવ !
તૂં આ કર્મપરત્વે ઘુતોકવિષે હોનાર દેવશ્રબધી તેજને
યજન કરે છે તેથી દેવોનું આજ્ઞાન કરે. ૪

યજ્ઞાહોતારમનર્જન્મિયેર્ધેનિપાદ્યન્તોયજયાંયદેવા. ।

સત્વનોઅગ્નેષિતેદગ્રોધ્યધિશ્રવાંસિધેહિનસ્તનૂર્ણ ॥૫॥૧૯॥

૫૦ યત્ । ત્વા । હોતારમ્ । અર્નેમન્ । મિયેર્ધે । નિપાદ્યન્તઃ ।
યજયાંય । દેવાઃ । સં । ત્વમ્ । નુ । અગ્ને । અવિતા ।
દહ । વોચિ । અધિ । શ્રવાંસિ । ષેહિ । નુઃ । તનૂર્ણ ॥૫॥૧૯

અં હે અગ્ને ! યજનકાર્ય નિવાસકરનાર દેવીધ્યમાન અતિજ્ઞેએ,
મય વિષે દેવેલા આજ્ઞાના તૂંને મૂતાહુતિઓએ મિહત કરેજો
છે. યજ્ઞા, હોતાશ્વ તૂંને દર્શાસન વિષે ઉપવિષ્ટ અતિજ્ઞેએ

પૂતોવડે મિત્ર્યન કરેતો છે. તે તું, આ ઋષિ પરત્વે અમારો
પાસપિતા થાઈં એમ નાણુનારો થા. તું અમારા અપત્યો-
પરત્વે અધિષ્ઠ-ધનનિવાન-કરનાર હો. ૫ (૧૮)

इति तृतीयस्य प्रथमेषकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

सूक्त १९.

૧ મિત્રેષે = મિત્રો .

૨ ગૃતનમ્ = ગૃણંતમ્દેવાનાંસ્તુતિકુર્યન્તમ = દેવોની સ્તુતિ
કરનાર.

૩ દેવતાતા = ચક્રવ્યતયાસંયંધિમોદેવાન્ = ચક્રવ્યત એ-
મ અંધવા ના દેવોએ.

૪ મધાનિ = મંદમીયાનિદ્વયીપિ = મંદનીય દુધ્યાન્.

૫ રાતિનોમ્ = દિવિર્દાગ્રીમ્ .

૬ ઘૃતાધીમ = ઘૃતાધિતાશુદ્ધમુપમત યા = ધૂનવ્યાપ્ત શુદ્ધ
યા ઉપભૂત.

૭ પ્રદક્ષિણત્ = પ્રાદક્ષિણ્યેન = પ્રાદક્ષિણ્ય વડે.

૮ શિશો. = અમિમતફલપ્રદાનેશક્તિમિચ્છે = અભિમત
ફલપ્રદાન કરવા શક્તિમાન થવાની ઇચ્છાવાળો.

૯ અમજન્ = ઓજન્ = મિશ્રત કરેતો છે.

सूक्त २०.

ऋषिः—गाथिनः; देवताः—विश्वेदेव; अवशिष्ट, अग्नि. छन्दः—त्रिष्टुप्.

*अग्निमुपसंमन्विनादधिक्राव्युष्टिपुहवतेवह्निरुवयैः ।

सुज्योतिषोनःशृण्वन्तुदेवाःसजोषसोअध्वरंवावशानाः ॥ १ ॥

प० अग्निम् । उपसम् । अन्विना । दधिदकाम् । विदउष्टिपु ।
हवते । वह्निः । उवयैः । मुदज्योतिषः । न । शृण्वन्तु ।
देवाः । सजोषसः । अध्वरम् । वावशानाः ॥ १ ॥

अ० इत्यान्तेनो प्रापयिता अग्निदेव, उषानो उदय यता उषाना
अभिमानि मन्त्रनीय देव अग्निने, अश्विनदेवाने तथा
दधिका देवने उडधोवडे आर्क्षान करे छ. सुधु प्रक्षरे घोत-
मान मयनी अमना करनार, पररपर-मंजत आ धवदेवा,
ते आर्क्षाननु अवधु करो. १

*अग्नेत्रीतुमार्तिनाग्नीपयस्थातिस्रस्तेजिह्वारुनजातपूर्वीः ।

तिस्रउतेतन्वोदेववातास्ताभिर्नःपाहिगिरोअप्रयुच्छन् ॥ २ ॥

प० अग्ने । त्री । ते । वार्तिना । त्री । सुवदस्था । तिस्रः ।
ते । जिह्वा । रुनजनात । पूर्वीः । तिस्रः । ऊर्ति । ते ।
तन्वः । देवर्वाताः । ताभिः । न । पाहि । गिः ।
अप्रयुच्छन् ॥ २ ॥

*(यथासुज्योतिषोअस्रवर्णा अमिष्युः ऋ. म. ८-४-१६) ।

* त्रयोषामयोहव्यवाहनोविदेवानांकव्यवाहनः पितृजां-
सहरक्षामसुराणाम् ।

અ० હે અગ્ને ! (આત્મ ઔષધિ તથા ચોમાત્મક) ત્રણ પ્રકારનાં
અન્નો, આમીઘ્રીવ આદિ ધિશ્વરધાનો, યજ્ઞ એકાદાદીન
સત્રાખ્ય ત્રણ રચાનો, યજ્ઞ ત્રણે ભોક્ષે તથા તે સત્યભૂત
યજ્ઞે મધ્યે સમુત્પન્ન હે અગ્ને ! માત્વિઘાદિભેદે તારી પૂર્વી
નિર્દ્વાઓ હોય છે. યજ્ઞ, હવ્યવાદન-કવ્યવાદન આદિ ત્રણ
પ્રકારની તારી હૃદ્વાઓ છે. યજ્ઞ, માદંપતિ-આદિ ત્રણ
હૃદ્વા છે. હે અગ્ને ! તારા દેવાવડે અભિલ્લપિત (પદમાન,
પાવક, શુઆત્મક) ત્રણ પ્રકારનાં તનુઓ છે,
ત્વં, અપ્રમાદી-સાર્વધાન યજ્ઞ તે તનુઓવડે અગ્ને સ્તોતાઓનાં
ગિરા-સ્તોત્રશઆદિ વાક્યોનું પાલન કર. ૨

અગ્નેભૂરીણિતવંજાતેદોદેવસ્વપાવોમૃતસ્યનામં ।

યાશ્વમાયામાયિનાંત્રિશ્વમિત્વન્યેપૂર્વાઃસમૃદ્ધધુઃપૃષ્ઠવન્ધો ॥ ૩ ॥

૫૦ અગ્ને । ભૂરીણિ । તવં । જાતૃહવેદઃ । દેવં । સ્વઘાહવુઃ ।
અમૃતસ્ય । નામં । યાઃ । શુ । માયાઃ । માયિનામ્ ।
વિશ્વમેદ્ધન્તુ । ત્વે ર્હતિ । પૂર્વી । સમૃદ્ધધુઃ । પૃષ્ઠવન્ધો
ર્હતિ પૃષ્ઠવન્ધો ॥ ૩ ॥

અ० શોતમાન ભતપ્રશ્ન અન્તવન્ હે અગ્ને ! અમર-ત્વં-મઔષધિ-
દેવો, અનેક તેજોનું સંધાન કરે છે. વિશ્વના સંતર્પક હે
દેવ ! અપેક્ષિત ક્ષપ્રશ્નવિષયક સ્તોતાઓનાં હે અન્ધો !
અસુરોની જો અનેક માયા ॥ તે ત્વં વિષે હોય છે તેથી,
ત્વં યજ્ઞવિધિકરક માયિઓની માયાનો પરિહાર કરીને અમારા
યજ્ઞનું પાલન કર. ૩

અગ્નિજ્ઞતાભર્ગૈશ્વક્ષિતીનાંદૈવીનાંદેવઋતુપાકૃતાવા ।

સવૃત્રહાસનયોવિશ્વવેદાઃપર્પદ્વિશ્વાતિદુરિતાગુણન્તમ્ ॥૪॥

૫૦ અગ્નિઃ । નેતા । મર્ગઃદૃશ્ય સ્થિતીનામ્ । દૈવીનામ્ । દેવઃ ।
ઋતુદયાઃ । કૃતદયા । સ. । વૃત્રદહા । સુનયઃ । વિશ્વવેદાઃ ।
પર્પત । વિશ્વા । અતિ । દુ.દૃશ્યતા । ગુણન્તમ્ ॥ ૪ ॥

અ. વસન્તાદિ ઋતુઓના પાલક, સર્વ જગતને પ્રકાશપ્રદાનવડે
પ્રવર્તક સૂર્યની પેરે જે આ અગ્નિદેવ, અનુષ્ઠે અને દેવો
સંબધી પ્રજાઓનો નેતા-અન્તર્યામિતાએ નિયામક હોય છે,
અને જે સાયકર્મક, પાપહન્તા, સંગતન-પ્રશશ્વ, સર્વ વિષયનો
જ્ઞાનવાન-ધર્મજ્ઞ, શ્રોતમાન હોય છે તે સ્વતિ કરનારાને
નિખિલ પાપોની પાર ઉતારે. ૪

દધિક્રામગ્નિમુપસંચદેર્વાબૃહસ્પતિસવિતારૈચદેવમ્ ।

અશ્વિનામિત્રાવરુણાભર્ગૈશ્વસુહૃદ્રાંઆદિત્યાંહૃદૃશ્વે ॥૫॥૨૦॥

૫૦ દધિક્રામ । અગ્નિમ્ । ઉપસંમ્ । ચ । દેવીમ્ । બૃહસ્પ-
તિમ્ । સવિતારમ્ । ચ । દેવમ્ । અશ્વિના । મિત્રાવરુણા ।
મર્ગમ્ । ચ । વસુન્ । રુદ્રાન્ । આદિત્યાન્ । હૃદૃશ્વે
હૃદૃશ્વે ॥ ૫ ॥ ૨૦ ॥

અ. દધિક્રાવા આદિ હે સર્વ દેવો ! હું અગ્નિને, દધિકાદેવને,
ઉપાગિમાની દેવતાને, બૃહસ્પતિ દેવતાને, સવિતા દેવને,
અશ્વિન દેવોને. મિત્રાવરુણને અને વસુદેવને, અષ્ટવસુઓને.

એકાદશશ્લોકે તથા પ્ચાદશ આદિત્યોને, આ સર્વ દેવિભોજન કરનાર તમને આ કર્મ વિશે દર્શિસ્વીકરણાર્થ આજ્ઞાન કરે છું. ૫ (૨૦).

इतितृतीयस्यप्रथमेविंशोवर्गः ६२०॥

મુક્ત ૨૦.

- ૧ દેવલાતા. = દેવૈરમિલપિતાઃ = દેવો વડે અભિલપિત.
- ૨ વિશ્વમિશ્રય = વિશ્વસ્યસંતર્પક = વિશ્વના સંતર્પક.
- ૩ પૃથ્વ્યધો = અપેક્ષિતફલપ્રશ્નવિષયાણાંસ્તોતૃણામધ્યધો = અપેક્ષિત ફલપ્રશ્નવિષયક સ્તોતાના બન્ધુ.
- ૪ પર્થત્વ = પારં નયત્વ = પાર ઉતારે.

સૂક્ત ૨૧.

અર્ચિઃ—ગાધિન્ કૌશિક. દેવતા—અગ્નિ; છન્દઃ—૧-૪ ત્રિષ્ટુભ્, ૨-૩ અનુષ્ટુભ્, ૫ યજુર્ભૂતી.

* इमं नो यज्ञममृतैषु घेहि मा हव्या जातवेदोजुषस्व ।

સ્ત્રોકાનાં અગ્નેમેદસોઘૃતસ્ય હોતઃ પ્રાશાન પ્રથમો નિપદ્ય ॥૧॥

૧૦. ઇમમ્ । નઃ । યજ્ઞમ્ । અમૃતૈષુ । ઘેહિ । ઇમા । હવ્યા ।
જાતદ્વેદઃ । જુષસ્વ । સ્ત્રોકૌનામ્ । અગ્ને । મેદતઃ ।
ઘૃતસ્ય । હોતરિતિ । પ્ર । અશાન । પ્રથમઃ । નિદમદ્ય ॥૧॥

* (અગ્નિયદેવાનાં હોતા. ય. યા. ૨-૧૧) ।

અં હે ભતપ્રગ્ઃ ઋગ્ને ! અમાસ આ યજ્ઞને-પશુયાગને અમર-
યષ્ટબ્યદેવેઃ મધ્યે નિધાન-સમર્પિત કર. તું આ હવ્યાન્નોને
સેવન કર. દેવોના આર્ક્ષિતા હે ઋગ્ને ! વેદિ વિષે ઉપવિષ્ટ
યજ્ઞ સર્વ ઋત્વિજો મધ્યે આદિમ સતો, વપાખ્ય હવ્યાન્નોને
તથા આભ્યના નિદુઓને ભક્ષણ કર ૧

દ્યુતર્વન્તઃપાવરુતેસ્ત્રોકાશ્ચોતન્તિમેદસઃ ।

સ્વર્ધર્મન્દેવર્વીતયે શ્રેષ્ઠં નોષેદિધાર્યમ્ ॥ ૨ ॥

પ૦ દ્યુતર્વન્તઃ । પાવરુ । તે । સ્ત્રોકાઃ । ઓતન્તિ । મેદસઃ ।
સ્વર્ધર્મન । દેવર્વીતયે । શ્રેષ્ઠમ્ । નઃ । શ્રેદિ । ધાર્યમ્ ॥૨॥

અં પાપશોધક હે ઋગ્ને ! સામસ્વરૂપ આ યજ્ઞ વિષે યજ્ઞ
સ્વયમેવ-ધારક હે ઋગ્ને ! તું અને યજ્ઞનીય દેવોના
ભક્ષણાર્થ, ધૃતોપેત મેદોરૂપ હવ્યાન્નોનાં નિદુઓ ક્ષરણ કરે
છે. (તેથી,) વરણીય-સભગનીય શ્રેષ્ઠ ધન અમને દે. ૨

તુભ્યંસ્ત્રોકાધૃતશ્ચુતોન્નેવિપાવસન્ત્યા ।

ઋપિ શ્રેષ્ઠઃસમિધ્યસેયજ્ઞસ્યંમાવિતાર્મવ ॥ ૩ ॥

પ૦ તુભ્યમ્ । સ્ત્રોકા । ધૃતશ્ચુતનં । અર્થે । વિપાવ । સૈન્સ્ય ।
ઋપિ । શ્રેષ્ઠ । સમ્ । ઇધ્યસે । યજ્ઞસ્યં । પ્રદઅવિતા ।
મવ ॥ ૩ ॥

અં યષ્ટાઓ વડે મંભગનીય યજ્ઞ યષ્ટાઓ અર્થે કલપ્રદ હે
ઋગ્ને ! મેધાવી તું અર્થ નિદુઓ દ્યુતક્ષરણ્યકલ દોષ છે.

અતીન્દ્રિયાર્થદર્શી-શ્રેષ્ઠ-સર્વાતિશાયી ત્વં, ધૃતયુક્ત મેદા-
બિન્દુઓ વડે સમ્યક્પ્રકારે પ્રજ્વલિત કરાય છે. તે ત્વં,
મરુતો પ્રકર્ષપણે પાલક હો. ૩

તુમ્યંશ્વોતન્ત્યગ્નિગોશ્ચીવ સ્તોકાસોઽગ્નેમેદસોઽધૃતસ્ય ।
કૃવિશસ્તોઽવૃહતાભાનુનાગાહૃગ્યાજુપસ્વમેધિરે ॥ ૪ ॥

૧૦ તુમ્યંમ્ । શ્વોતન્તિ । ઔગ્નિગો । ઇત્યગ્નિગો । શ્ચીદ્ધઃ ।
સ્તોકાસઃ । અગ્ને । મેદસઃ । ધૃતસ્ય । કૃવિશસ્તઃ ।
વૃહતા । માનુના । આ । અગ્નાઃ । હૃગ્યા । જુપસ્વ ।
મેધિરે ॥ ૪ ॥

અ० સતતમમન-સ્વભાવવાળા શક્તિમન્ હે અગ્ને ! મેદા૩૫
હવિના અને ધૃતના મિન્દુઓ ત્વંઅર્થે સવશ્ય કરે છે.
કર્માભિય હોતાઆદિઓવડે સ્તુતિ કરાયેલ ત્વં, પ્રભૂત તેજ-
વડે સહિત સતો અમારા પશુયાત્ર પ્રતિ અભ્યાગમય કર.
પ્રણવન્ હે અગ્ને ! વપાદિ હવ્યાન્નત્વં સેવન કર. ૪

ઓર્નિષ્ટેમધ્યતોમેદૃઢધૃતંમતૈવ્યદંદામહે ।

શ્વોતન્તિતેવસોસ્તોકાઅધિત્વચિપ્રતિતાન્દેવશોવિંહિ ॥૫॥૨૧॥

૧૦ ઓર્નિષ્ટમ્ । તે । મધ્યતઃ । મેદઃ । ડૃઢધૃતમ્ । મ । તે ।
વ્યપમ્ । દદામહે । શ્વોતન્તિ । તે । વસો ઇતિ । સ્તોકાઃ ।
અધિ । ત્વચિ । પ્રતિ । તાન્ । દેવૈદશઃ । વિંહિ ॥૫॥૨૧॥

અ० હે અગ્ને ! અતિશય સારયુક્ત હવ્યાન્ન પશુના મધ્ય ભાગ-
માંથી ત્વચં ઉત્પન્ન કરેલું છે. અમે અધ્વયુઆદિઓ તે

દ્વ્યાન્ના તુને અર્પણ કરીએ છઠએ. હે અગ્ને ! વધા ઉપર
જે ધૂતમિશ્ર-ખિન્દુઓ ત્વર્થ સવે છે રચ્યા, ત્દારા બ્વાણા
નામના શરીર ઉપર સવે છે તે પ્રત્યેક ખિન્દુને દેવો વિશે
વિશેષ રીતે પ્રાપ્ત કરાવ ૫

इति तृतीयव्यग्रथमेवकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

સૂક્ત ૨૧

૧ સ્તોક = ચિન્દુ ।

૨ સત્ય = સમન્તતોય ।

૩ અગ્નિગ = અધૂતગનમસતતગમનસ્વભાવ = સતત
ગમન સ્વભાવવાળા

૪ ઉદ્ધૂતમ = ઉચ્છૂતમ ।

૫ દેવશ = દેવેષુ = દેવો વિશે

૬ પ્રતિષિદિ = પ્રત્યેક વિમજસ્ય = પ્રત્યેકને વિશેષ રીતે
પ્રાપ્ત કરાવ

સૂક્ત ૨૨.

अपि —आयिन् (औपिक) देवताः—पुरीष्, अग्नि, छन्द —
४ अनुष्टुप् अक्षिष्ट त्रिष्टुप्

अयसोअग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रःसुतंदुधेजुवरेवावज्ञानः ।

सहस्रिणैवाजमत्यंनसप्तिसस्रवान्सन्तूयसेजातवेदः ॥२॥

૧૦ અપમ્ । સઃ । અગ્નિઃ । યસ્મિન્ । સોમમ્ । દન્ત્રઃ । સુતમ્ ।
દધે । જઠરે । વાત્રગ્નાઃ । સહસ્ત્રિણમ્ । વાજમ્ । ઐત્યમ્ ।
ન । સૈષિમ્ । મમૈદવાન્ । મન્ । સ્તુયમે । જાતૃદેવેઃ ॥૧॥

અ० ઉતરવેદિવિધે આદવનીયરૂપે દેખાતો આ અગ્નિ
નિશ્ચે તેણે છે. જે વિધે મનકરેલા મોમને (સોમની)
કામના-કરનારો-મન્દ્રદેવ સ્વેદર વિધે ધારણ કરે છે તેથી
તે અગ્નિ મહિમાવડે પુકત છે. હે જાતપ્રદ દેવ ।
પુદ્ધ વિધે નાનાસ્તરરૂપને સેવનાર તુ, વેમવચાત અશ્વનીપેરે,
વા આજ્ય-ઓષધિ તથા સોમ-આદિ-સહસ્રસંખ્યાક
દ્રવિલક્ષણ અન્નને સેવનાર મતો, અર્ભો વડે સ્તુતિ કરાતો
રહેશે છે. ૧

અગ્નેયજ્ઞેદિવિવર્ચ. પૃથિવ્યાંયદોર્પધીલ્પસ્વાયંજત્ર ।
યેનાન્તરિક્ષપુર્વાતૃતન્થત્ત્રેપઃસમ્પ્રાનુરર્ણવોનૃચક્ષાઃ ॥૨॥

૧૦ અગ્ને । યત । તે । દિવિ । વર્ચ । પૃથિવ્યામ્ । યન્ ।
ઓર્પધીપુ । અપ્દસુ । આ । યન્ત્ર । યેન । અન્તરિક્ષમ્ ।
તુરુ । આદતૃતન્થ । ત્રેપઃ । સઃ । માનુઃ । અર્ણવઃ ।
નૃદચક્ષાઃ ॥ ૨ ॥

અ० હે યજ્ઞનીય અગ્ને । ધુલોક વિધે જે આદિત્યાખ્ય જ્યોતિઃ છે
તે તારું જ છે. પૃથિવી વિધે વર્તનારું જે તેજ તે તારું જ
છે. અરણિપ્રભૃતિ કાષ્ઠો મધ્યે જે તેજ છે તે મધ્યા વનરૂપિતિ
આદિ મધ્યે જે સોમાખ્ય તેજ છે, જલો વિધે જે-ઓર્વાખ્ય

તેજ છે તે સર્વેય સર્વત્ર વર્તનાર તેજ તાર જ છે. જે વાયુરૂપ તેજવડે વળી તું આકાશને વિસ્તીર્ણ કરે છે. તું દીપ્તિમાન, આસમાન, નરોનો દ્રષ્ટા - તથા સમુદ્રવત્ મહાન છે. ૨

અગ્રદિવોઅર્ણમચ્છાંજિગાસ્યચ્છાદેવાંઊચિષેઘિષ્ણયાયે ।
યારોચનેપરસ્તાત્સૂર્યસ્યયાશ્રાવસ્તાદુપતિષ્ઠન્તઆર્ષઃ ॥૩॥

૫૦ અગ્ને । દિવઃ । ઊર્ણમ્ । અચ્છં । જિગાસિ । અચ્છં ।
દેવાન્ । ઊચિષિ । ઘિષ્ણ્યાઃ । યે । યાઃ । રોચને । પર-
સ્તાત્ । સૂર્યસ્ય । યાઃ । ચ । અવસ્તાત । ઉપતિષ્ઠન્તે ।
આર્ષઃ ॥ ૧ ॥

પ્ર૦ હે અગ્ને : તું ધુસોઢવિષે વર્તનારાં અંબોજળને અલિસક્ષી પ્રયાથ કરે છે. તેને ધૂમકાસ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તું, શુદ્ધિ વડે ઉપદ્રિત દેહને ઉષ્ણીભૂત કરે છે. મહા, પ્રાણાભિમાની દેવાને અનુક્રમે સમવેત કરે છે-સમવેત યાએ એમ કહેનારો છે. સૂર્યલોકના ઉપર રાયનાખ્ય લોકવિષે જે વિદ્યમાન હોય છે, અને સૂર્યલોકથી અધસ્તાત્ અન્તરિક્ષ લોક વિષે જે વર્તે છે તે ઉભય પ્રકારનાં જગોને તું પ્રેરનારો છે. ૩

પુરીપ્વાસોઅગ્રયઃપ્રાવણેભિઃસજોર્ષસઃ ।
જુપન્તાંયજ્ઞમદ્રુહૌનમીવાદ્યૌમહીઃ ॥ ૪ ॥

૫૦ પુરીપ્વોમઃ । અગ્રયઃ । પ્રાવણેભિઃ । સજોર્ષસઃ । જુપન્તામ્ ।
યજ્ઞમ્ । અદ્રુહઃ । અનમીશઃ । દ્યૌઃ । મહીઃ ॥ ૪ ॥

અ० સિકતાસંમિશ્ર-ચિત્વાગ્નિઓ મૃત્જનનના સાધનભૂત અગ્નિ આદિ સહિત પરસ્પર મંગલ સતા, આ સોમયાગનું અગ્નિચયનપૂર્વક સેવન કરો. અદ્રોઝ્યા, રૈત્રાદિથી વર્જિત તમે, મદાન-રૈત્રાદિથી રહિત પ્રભૂત અન્નેા અમને અર્પણ કરો. ૪

इळापमेपुरुदसंसुर्निगोःशंश्चतुमंहयमानायसाध ।

स्यान्नःसुनुस्तंनयोषिजावान्नेसार्तेसुमतिर्भूत्वस्मे ॥५॥२२॥

-અ० (છુઓ સૂ० ૧૫-૭).

સૂક્ત ૨૨.

૧ અત્યમ્ = અતનચીલમ્ ।

૨ સત્તિમ્ = અશ્વમ્ = અશ્વ.

૩ સસવાન્ = મેનિયાન્ = સેવનાર છે.

૪ અર્ણમ્ = અમ. = જળને.

૫ પુરીષ્વાસઃ = પુરીષમહેન્તિ પુરીષે મલા વા પુરીષ્યાઃ ।
સિકતાસંમિશ્રાઃ = રૈત્રીવડે મિશ્રિત.

૬ પ્રયજેમિઃ = મૃત્જનનસાધનભૂતૈઃ = માટી ખોદવાના સાધનભૂત.

सूक्त २३.

ऋषिः—अरतपुत्र देवश्रवा अने देवतात; देवताः—अग्नि; छन्दः—
३ भ्रतोऽपह्नी, अवाशिष्ठ, त्रिष्टुप्

निर्मथितमुधितआसुधस्येयुवांकुविरध्वरस्यमणेता ।
जूर्यस्वमिरुजरोवनेष्वत्रादयेअमृतंजातवेदाः ॥१॥

प० निःसृजितः । मुधितः । आ । सुधस्य । युवा । कुविः ।
अध्वस्य । प्रहनेना । जूर्यनसु । अग्निः । अमरः ।
वनेषु । अमृतं । दत्ते । अमृतम् । जातवेदाः ॥ १ ॥

अ० अग्निहोमादि कर्म विषे अरतिना कष्टमाधी निरंतर मथित
सने। यज्ञनाशना गृह विषे आर्चयत्यादि कुंडोमध्ये सुष्ठु
प्रकारे-निहित-स्थापित, कष्टप्रक्षेपयते प्रत्यात्ममान, नित्य
तश्च-प्रसुद्धस्वप, यदने। प्रक्षेपये नेता-निर्वाहक, कान्तर्ही,
मर्गविषयेना अभिज्ञानवान्, क्षयान्मिथी भक्षारपयो
नाश भावे तथापि पोते जरा-नाशरहित अग्निदेव, यज्ञ-
नाश पशवे क्षयरहित प्रभूत अन्न निधान-स्थापन करे छे. १

अमन्यिष्टांमारंतारेवदग्निदेवध्रंवादेववागःसुदसंम् ।
अग्नेविरिश्यचूहताभिरायेपानोन्ताभवनानुधून् ॥२॥

प० अमन्यिष्टाम् । मारंता । रेवत । अग्निम् । देवध्रंवाः ।
देवध्रंवाः । सुदसंम् । अग्ने । वि । पश्य । चूहता ।
अग्नि । शपा । इषाम् । न । नेता । भयतात । अनु ।
धून् ॥ २ ॥

અ० હે અગ્ને ! ભરતના પુત્રો દેવશ્રવ તથા દેવરાત ઉભય, શોભન-સામર્થ્ય-યુક્ત, ધનવાન, અંગનાદિગુણોપેત-તૂને અગ્નિધોમાદિ કર્મની પ્રાપ્ત્યર્થે મંથનવડે ઉત્પાદન કરેલો. તે તું પ્રભૂત ધનવડે સદિત સતો, અભિમુખ થઈ અગ્ને વિશેષ અનુગ્રહદષ્ટિવડે જો. વળી, મર્વ દિવસો પરત્વે અમારા અન્નનો તું આનેતા હો. ૨

દશસિપઃપૂર્વર્ષસીમર્જાજન્ત્સુજાતમાતૃપુત્રિયમ્ ।
અગ્નિસ્તુદિદેવવાતંદેવશ્ચોયોજનાંનામસંધ્વશી ॥ ૩ ॥

પ૦ દશ । સિપઃ । પૂર્વર્ષમ્ । સીમૈ । અજીજનત્ । સુડજાતમ્ ।
માતૃપુ । ત્રિયમ્ । અગ્નિમ્ । દેવદશ્વઃ । યઃ ।
જનાંનામ્ । અસત્ । વશી ॥ ૩ ॥

અ० હે અગ્ને ! દશ અંગુલિઓએ. પુરાતન-આ-તૂને ઉત્પાદન કરેલો છે. હે દેવશ્રવ ! માતૃભૂત અરણ્યોમાધ્યે મુખપ્રકારે-ઉત્પન્ન, કર્મનીય, મારા આતા દેવરાત વડે મથિત અગ્નિની સ્તુતિ કર. જે અગ્નિદેવ યજ્ઞનારાઓના કર્મોનો સ્વતંત્ર પ્રવર્તક છે. ૩

*નિત્વાંદધેવરઆપૃયિવ્યાહ્વાયાસ્પદેસુદિવત્વેઅહામ્ ।
દૃષદ્દૃષ્ટ્યામાનુષઆપયાયાંસરસ્વત્યારિવદંમેદિદીહિ ॥ ૪ ॥

પ૦ નિ । ત્વા । દધે । વરૈ । આ । પૃથિવ્યાઃ । હ્વાયાઃ ।
પદે । સુદિનદત્વે । અહામ્ । દૃષત્દૃષ્ટ્યામ્ । માનુષે ।
આપયાયામ્ । સરસ્વત્યામ્ । રેવન્ । અગ્ને । દિદીહિ ॥ ૪ ॥

* (ઋષયોદેસરસ્વત્યાંસત્રમાસતે—પે. ઘા. ૨-૧૯) ।

अ० हे अग्ने ! जोड़पधारी भूमिना श्रेष्ठपद (नाबिस्थानरूप
वेदस्थान विषे) के द्विस्रोविषे श्रेष्ठ देवानुं यजन कराव
छ ते सुद्विनार्थ, दृषवती नदी विषे, अनुभ्यसंयारविषय
नामना तीर विषे आपपाया तथा सरस्वती नदी विषे तूने
धारणु करे छुं. तू धनयुक्त याव ते प्रधारे देदीधत हो. ४

इळाग्नेपुरुदसैसर्निगोःशंभत्तमं हवमानायसाध ।
स्यान्नसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातैर्मृमतिभूत्वस्मे ॥५॥२३॥

(पूर्वे व्याख्याता) ५

इति तृतीयस्य प्रथमेऽयं योर्विशोषर्गः ॥२३॥

सूक्त २३.

- १ जूर्यंतु = जूर्यमाणेषु = जरांनाशंप्राप्नुवत्सु = नाश
भागे तथापि.
२ सोम = घनम = आ
३ वशी = वशवर्तिकर्मणां स्वातन्त्र्येण प्रवर्तकः = अभिने
स्वतंत्र प्रवर्तक.

सूक्त २४.

ऋषिः—गायत्रि, विश्वामित्र, देवता—अग्नि; छन्दः—१ अनु-
ष्टुप्, अवशिष्ट, गायत्री.

अग्नेसहस्रपूतना अभिमांतीरपास्य ।
दुष्टरस्तु अरांतीर्वैर्वोधा यज्ञवाहसे ॥ १ ॥

૧૦ અગ્ને । સર્વે । પૃના । અમિદ્ધૌતીઃ । અર્પ । અસ્ય ।
દુસ્તરેઃ । તરન્ । અરાંતી । વર્નઃ । ઘ્રાઃ । યજ્ઞઃવાહસે ॥ ૧ ॥

અ૦ હે અગ્ને । તું અગ્નિયોગ કરનારી સેનાઓનો અભિભવ
કર. કર્મચિન્નકારક યજુઓનું અપનોદન કર. ઉત્તરધર્મ કરવાને
અણકથ, સ્વતેજવડે યજુઓનો તિરસ્કાર કરતો તું, યજ્ઞનિર્વાહક
યજ્ઞમાનાર્થે અન્ન સ્વપાદન કર. ૧

અપ્રદુઝાસમિધ્યસેગ્રીતિદોઙ્ગોઅર્પત્યઃ ।

જુષસ્વમૂનોઅઘ્નુરમ્ ॥ ૨ ॥

૧૦ અગ્ને । દુઙ્ગા । સમ્ । દુષ્યસે । ગ્રીતિદૌઙ્ગોઽર્પત્યઃ ।
જુષસ્વ । મુ । ન । અઘ્નુરમ્ ॥ ૨ ॥

અ૦ હે અગ્ને । યજ્ઞો વિષે પ્રીતિમાન, મરણધર્મરહિત, ઉત્તરવેદિ
વિષે આભ્યાહુતિના પ્રક્ષેપવડે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રજ્વલિત કરાય
■ તે તું, અમારા યજુનું સેવન કર. ૨

અગ્નેશુમ્નેનજાગૃવેસહસ મૂનવાહુત ।

ઈદંવર્હિ સંદોમયે ॥ ૩ ॥

૧૦ અગ્ને । શુમ્નેન । જાગૃવે । સહસ । મૂનો ઇતિ । આદહુત ।
આ । ઇદમ્ । વર્હિ । સદ્ । મર્મ ॥ ૩ ॥

અ૦ સ્વતેજવડે યુક્ત, શે કરક્ષાર્થે સર્વદા જાગરણોપેત, દેવતાઓના
આહ્વાનાર્થે આદૃત બલપુન હે અગ્ને । તું મારા આ
દર્શામન ઉપર ભેસ ૩

अग्नेविश्वेभिरग्निभिर्देवेभिर्महयागिरः ।

यज्ञेषुयज्चायव ॥ ४ ॥

प० अग्ने । विश्वेभि । अग्निभिर् । देवेभि । महय । गिरः ।
यज्ञेषु । ये । ऊँ इति । चायव ॥ ४ ॥

अ० हे अग्ने । द्योतमान, यष्टव्य भवं अग्निभ्यो संहित श्रुति-
उपा वाङ्मते अनन्यमनस्क ते पूजको विद्यमान होम
तेभना यज्ञो मध्ये, स्तोत्र-यन्त्रादिक-त्राक्योनु पूजन कर. ४

अग्नेदादाशुपेरयित्रीरवन्तंपरीणसम् ।

शिशीहि नः सूनुमनः ॥ ५ ॥ २४ ॥

प० अग्ने । दाः । दाशुपे । रयिम । वीरवन्तम् । परीणसम् ।
शिशीहि । नः । सूनुमन ॥ ५ ॥ २४ ॥

अ० हे अग्ने । इविर्दान करानां यजनारथे पुत्रयुक्त प्रभूत धन
हे पुत्रपौत्रादि संहित अग्ने धनप्रदानरते तीक्ष्ण कर. ५ (२४)

इतितृतीयस्यप्रथमेचतुर्विंशोयमः ॥ २४ ॥

सूक्त २४.

१ अभिमातीः = कर्मविघ्नकारिण शत्रून् = कर्मविघ्नकारक
शत्रुभ्योते.

२ योतिहोत्र = योति. प्रीतिविषयंहोत्रमग्निहोत्रादिकं-
यस्यासी = यज्ञो विभे प्रीतिमान्

३ चायव = पूजका. ।

४ परीणासम् = प्रभूत = पुष्कल.

सूक्त २५.

ત્રયપિઃ—વિશ્વામિત્ર; દેવતા—૪ ઇન્દ્રાદિ, અવધિષ્ઠ અગ્નિ;
ઇન્દ્રઃ—વિરાજ. અવધિષ્ઠ ગાયત્રી.

अग्नेर्दिवःसुनुरसिप्रचेतास्तनापृथिव्याहुतत्रिभवेदाः ।
मरुधर्मदेवोऽह्यजाचिकित्वः ॥ १ ॥

५० अग्ने । दिवः । मनुः । अ॒ग्नि । प्र॒चे॒ताः । तना ।
 पू॒यि॒ष्या । उ॒त । वि॒ध॒क्ष्वे॒दाः । अ॒र्ध॒रू । दे॒वान् । रु॒ह ।
 य॒म । त्रि॒क॒ित्वः ॥ १ ॥

અ. હે અગ્ને ! સર્વવિષયગાનવાન્ ઋર્વિષયગાનવાન્, દુષોઃ-
ભિમાની દેવતાને। પુત્ર યામ છે. વર્ષી તું પૃથિવી-અભિમાની-
દેવતાને। તનય યામ છે. ચેતનાવન્ હે અગ્ને ! ઋર્ વિષે
યજ્ઞનીય દેવોને ક્રમે દવિપ્રધનવડે પૂજિત કર. ૧

अग्निःसनोतिर्वीर्याणि त्रिद्वान्सनोतिवार्जममृतायुधूपन ।
सनोदेवाँ एहंहापुरुषो ॥ २ ॥

प० अग्निः । मनोति । वीर्याणि । पिबान् । मनोति । धामम् ।
अमृताय । भूषन् । सः । नः । देवान् । आ । इह । बृह ।
पुरुषो इति पुरुषो ॥ २ ॥

અ. ૩માલિશ જે અગ્નિદેવ પશુપુત્રાદિ મંપદૂપ સામર્થ્યો યજ-
માનને દે છે, અને જે સ્વતેજવડે સર્વ જગતને અસંગત

કરતા, મરણધર્મરહિત ઇન્દ્રાદિ દેવર્થ દર્શિત્વે અન્ન અર્પણ કરે છે. પુરાગ્રથાદિ-અદ્વિધ-અન્નવડે-યુક્ત હે અગ્ને ! તું અમારા આ યજ્ઞવિષે યજ્ઞનીય દેવાને આર્જુન કર, ૨

અગ્નિર્વાવાપૃથિવીવિશ્વજન્યેઆમાતિદેવીઅમૃતેઅમૂરઃ ।
ક્ષયન્વાજૈઃપુરુષન્દ્રોનમોભિઃ ॥ ૩ ॥

૧૦ અગ્નિઃ । વાવાપૃથિવી इति । विश्वजन्ये इति । विश्वैर्जन्ये ।
આ । માતિ । દેવી इति । अमृते इति । अमूरः । क्षयन् ।
વાજૈઃ । પુરુષન્દ્રઃ । નમોભિઃ ॥ ૩ ॥

અં અમૃદ-સર્વજ્ઞ સર્વજગત્તે નિર્વંતા, અદ્વ-દિશ્વ-યુક્ત, યદ્વા અદ્વદીપ્તસ્વરૂપ, જલ તથા અન્નવડે યુક્ત તે અગ્નિ-દેવ વિશ્વની જનનિતા, યદ્વા, વિશ્વ જેથી ભક્ત્યાદિ હોય એવા ઘોતમાન મરણધર્મરહિત વાવાપૃથિવીને મમન્તાત પ્રદાયિત કરે છે. ૩

અગ્નૈન્દ્રશ્વદાશુષોદુરોણેસુતાવંતોયજ્ઞમિહોપયાતમ્ ।
અર્મર્ધન્તાસોમોપેયાયદેવા ॥ ૪ ॥

૧૦ અગ્ને । इन्द्रः । अ । दाशुषः । दुरोणे । सुतवन्तः । यज्ञम् ।
इह । उप । यातम् । अर्मर्धन्ता । सोमोपेयाय । देवा ॥ ४ ॥

અં હે અગ્ને ! તું અને ઇન્દ્ર ઉભય દેવા યજ્ઞદિંશ ન કરતા સતા, સોમાભિષર કરનાર, દર્શિત્વ કરનાર, યજ્ઞનારાના ગૃહ વિષે કરાતા આ યજ્ઞને અભિલક્ષી સોમપાનાર્થે મમીપમા આગ્રમન કરે. ૪

अग्ने॑अपांसमि॑ध्यसेदुरो॑णेनित्यः॑सूनोसहसो॑जातवे॑दः ।
स॒धस्या॑निम॒ह्यमा॑नऊ॒ती ॥ ५ ॥ २५ ॥

प० अग्ने । अपाम् । सम । इध्यसे । दुरोणे । नित्यः । सूनो
इति । सहसः । जातवेदः । सधः स्यानि । मह्यमानः ।
ऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

अ० अक्षपुत्र सर्वविषय-ज्ञानवान् हे अग्ने । अविनाशी रक्षाय
वडे प्राप्नुयान् निवासभूत लोके प्रति परित्यक्त्य करो वृं,
आपोऽजाना स्थानश्च अन्तरिक्षं विषे सम्पद् प्रक्षरे देहीभ्य-
मान माय ते. ५

इतितृतीयस्यप्रथमेपंचविंशोवर्गः ॥२५॥

सूक्त २५

१ अरधक् = पृथक् क्रमेण = पृथक् क्रमेण.

२ पुष्यो = बहुविध अन्नोपेत = अन्नविध अन्नवडे युक्त.

३ विश्वजग्ये = विश्वस्य जगद्वित्री यथा विश्वं जग्यं
उत्पाद्यं याम्यम = विश्वना जनयिता; यदा विश्वं जग्यं
उत्पाद्यं होता ते.

४ अमर्धता = अनागमनेनयशस्वितामकुर्वन्तो = अना-
गमन वडे यशस्विता न करता सता.

५ मह्यमानः = परित्यक्त्य = परित्यक्त्य करता.

सूक्त २६.

अग्निः—परश्वहो किं वा विश्वामित्र, आशी विश्वामित्र; देवताः—१-३
 वैश्वानरअग्निः ४-६ अग्नि, ७-८ अग्नि किं वा
 परश्वहो, ९ विश्वामित्र; छन्दः—१-६ जगती, ७-८ त्रिष्टुप्.

वैश्वानरं मनसाग्निं निचाय्या हविष्मन्तो अनुष्टुप्स्वविदम् ।

सुदानुदेवं रथिरं वसुयसो गोमोरुष्वकुशिकासो हवामहे ॥ १ ॥

१० वैश्वानरम् । मनसा । अग्निम् । निचमोष्ट्य । हविष्मन्तः ।
 अनुष्टुप्स्वम् । स्वः हविदम् । सुदानुम् । देवम् । रथिरम् ।
 वसुयसः । गोमिः । रुषम् । कुशिकासः । हवामहे ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने । इमान्मते संलूत करनार धनेषु कुशिकेभ्यः
 विषे हृत्पत्र अग्ने, सत्यानुमत-कर्मानुरूप इक्षप्रधान परमे सत्य
 प्रतिष्ठ, स्वर्गादि सक्षयइक्षना दाता, सुष्टु इक्षना दाता, रथयंत
 तथा यद्यो प्रति अभन करनार द्योतमान अग्निदेवने नम्युनि
 स्तुति सक्षया वाष्पुओरडे आर्क्षान करीजे ७४ अ० ।

संशुभ्रमग्निमवसे हवामहे वैश्वानरं मातरिश्वा नमुक्थ्यम् ।

बृहस्पतिमनुषो देवता तये विप्रं श्रोतारमतिथिरघुस्यदम् ॥ २ ॥

१० तम् । शुभ्रम् । अग्निम् । अवसे । हवामहे । वैश्वानरम् ।
 मातरिश्वा नम् । उक्थ्यम् । बृहस्पतिम् । मनुषः । देवता तये ।
 विप्रम् । श्रोतारम् । अतिथिम् । रघुस्यदम् ॥ २ ॥

અ૦ તે ઘોતમાન વૈશ્વાનર, વિષુતાદિચે અન્તરિક્ષ વિષે ચેષ્ટા કરનાર માતરિચ્છા નામના અગ્નિને. રાજ્યો-સ્તોત્રોત્રવડે શંસનીય, યજ્ઞસ્વામી, મેધાવી, સ્તોત્રોત્રાદિ મંત્રવાક્યનું શ્રવણ કરનાર આતિથેય-પૂજર્હતાએ યજ્ઞઆપ્ત, ક્ષિપ્રગન્તા અગ્નિને અમારા રક્ષણાર્થે આર્જ્જુન કરીએ હૃદયે. અનુષ્ઠોના યજ્ઞાર્થે આર્જ્જુન કરીએ હૃદયે, ૨

अ॒श्वो॒नक्र॑न्द्जनि॒भिः॒ समि॑ध्यते॒ वैश्वान॑रः॒ कु॒शिके॑भि॒र्युगे॑युगे ।
स॒नो॒अ॒ग्निः॒सु॒वीर्यै॑स्व॒व्यद॑धा॒तुर॑त्न॒ममृ॑ते॒पुजा॑ गृ॒विः ॥३॥

१० अश्वः । न । वन्दन् । भर्तिष्ठमि । सम् । इध्यते ।
वैश्वानरः । कुशिकेभिः । युगेद्युगे । सः । न । अग्निः ।
सुहृदीयम् । सुहृदभ्यम् । दधातु । रत्नम् । अमृतैर्षु ।
जागृविः ॥ ३ ॥

અતઃ જન્મેયો અથ જન્મ હેવારવ કરતો, તેની જન્મચિત્રી વડવાઓ (ઘોડીઓ) વડે સ્તન્યપ્રદાન દ્વારા પ્રતિદિન સમ્યક્ પ્રકારે પોષિત કરાય છે તદ્વત જો વૈશ્વાનર અગ્નિદેવ, સ્તોત્ર કેરનારા હોતાદિઓવડે આજ્યાદિ-અહુતિ-પ્રક્ષેપદ્વારા પ્રતિદિન સમ્યક્ રીતે પ્રદીપ્ત થાય છે. અમર દેવો મધ્યે જન્વાલાવડે દેનીપ્યમાન અગ્નિદેવ, શોભન-અપત્ત્યુક્ત, શોભન-અઆદિપશુયુક્ત ઉત્તમ ધન અમને અર્પણ કરે. ૩

प्रयन्तुवाजास्तविषीभिरग्रयः शुभेसमिञ्जलाः पृथ्वीरयुक्त ।
बृहदुक्तोमस्तोत्रिष्वेदसः पर्वेपयन्तिपर्वतो जदाभ्याः ॥४॥

૫૦ પ્ર । યન્તુ । વૈજાઃ । તવિષીમિઃ । અમયઃ । ગુમે । સમદ-
મિશ્લાઃ । પૃપંતીઃ । અયુક્ત । વૈહંતઃ । મરુતઃ ।
વિશ્વદેવેદસઃ । પ્ર । વેપયન્તિ । પર્વતાન્ । ઐદામ્યાઃ ॥ ૪ ॥

અં વેગવંત અગ્નિઓ જળને અભિલક્ષી ગમન કરે. ગમન કરેલા અગ્નિઓ, જલયુક્ત મરુતોવડે જલવિષે પરસ્પર સંગત સતા, જળખિંદુઓને યુક્ત-સંપાદન કરે છે. ૪૫૧, (૨) વેગવંત અગ્નિઓ જલયુક્ત મરુતોવડે જલને અનુલક્ષી પ્રયાણ કરે. તે મરુતો જલવિષે અગ્નિઓ સહિત સંગત સતા, ચિત્ર-વર્ણની વાહનરૂપી વડવાઓને રથવિષે યુક્ત કરે છે. ૨૫૩૬, પ્રાણિરૂત કર્માભિચારવડે યુક્ત, કાષ્ઠપણ વડે અતિરક્તમય તે મરુતો, પ્રભૂતજલસેકતા મેધોને પ્રભૂતાદૃષ્ટિ જે પ્રકારે થાય તે પ્રકારે અભ્યાસમાન કરે છે. ૪

અગ્નિશ્રિયોમરુતોવિશ્વકૃષ્ટયઃ ત્વેપમુગ્રમર્વઈમહેવયમ્ ।
તેસ્વાનિર્નોરુદ્રિયાવર્ષુર્નિર્નિજઃ સિંહાનહેપક્રતવ સુદાનેવઃ ॥ ૫ ॥ ૨૬

૫૦ અગ્નિશ્રિયઃ । મરુતઃ । વિશ્વકૃષ્ટયઃ । આ । ત્વેપમ્ ।
ઉગ્રમ્ । અર્વઃ । ઈમહે । વયમ્ । તે । સ્વાનિર્નઃ । રુદ્રિયાઃ ।
વર્ષુર્નિર્નિજઃ । સિંહાઃ । ન । હેપક્રતૈર્વૈઃ । સુદાનેવઃ ॥ ૫ ॥ ૨૬ ॥

અં વૈષ્ણવાગ્નિને આશ્રય કરનારા તથા જ્ઞાદિતુ આર્ષણ-નમનોજમન કરનાર મરુતો વિષમાન હોય છે. તેવા મરુતોના દેહોપત ઉદગૂર્ણ-પ્રગલ્ભ રક્ષણની અમે એમેર પાચના કરીએ છીએ. ૨૬-પુત્ર૨૫, વર્ષ૬, હેપારવ કરનારા, સિંહોની ચેરે ચબ્દમજની કરનારા તે મરુતો, સુદુ પ્રકારે જળના દેનારા થાય છે. ૫

इति तृतीयस्य प्रथमोपनिषोऽवगो ॥ २६ ॥

घ्रातंघ्रातंगणंगणंमुशस्त्रिभिर्गुनेर्भाष्यमरुतामोजैमहे ।

पृषदभ्याभ्योअनृभ्रराधसोगन्तारोयज्ञंविदधेपुशीराः ॥६॥

५० ब्रातेमद्वैतम् । गुणमद्वैतम् । मुशन्तिदमिः । अग्नेः ।
भोमम् । मरुताम् । ओजः । ईमहे । पृपतद्वैतम् ।
अनवर्धद्वैतम् । गन्तार । यज्ञम् । विद्वेषु । धीराः ॥६॥

જા. કુશિક જોતના અને જામકે મરેના તેજની પ્રત્યેક તથા મહાનુ સમુદ્ધ વિષે કરાતી સુદર મત્રપ્રાર્થનાવડે યાચના કરીએ છછએ, મરેના મરેના સપ્તમણ પાશવારક બગની યાચના કરીએ છછએ વિચિત્ર વર્ણના અચોવાળા અનવ-બ્રહ્મ-સૂર્ય ધનવાળા કર્માકાર તે મરેના મરેના વિષે યજ્ઞનીય દુઆના પ્રત્યે ગમનશીલ હોય છે. ૬

*अ॒ग्निर॑स्मि॒जन्म॑ना॒ज्ञात॑वै॒दाय॑तमे॒चक्षु॑र॒मृत॑म॒आस॑न् ।
अ॒र्कस्त्रि॑धा॒त॒र्जसो॑ वि॒मानो॑र्ज॒स्रोद्य॑मो॒हपि॑र॒स्मिना॑मं ॥७॥

* (भौवतृमोग्यभावेन द्विविधद्वीदसर्गजगदेतावद्वा-
 दमन्नस्यैवाज्ञादस्यसोमपञ्चाग्नमाग्निरज्ञाद) अर्थ—आ-
 सर्वं जगत् ભોકતા-ભોગ્યભાવે દ્વિવિધ પ્રકારનું છે. ત્રણ
 સકલ ભોક્તાવર્ગરૂપે અન્નાદ અગ્નિ છે. તે અન્નિ, અગ્નિ,
 વાયુ તથા આપ્તિયભેદે ત્રિધા થઇને પૃથિવી, અન્તરિક્ષ અને
 યુનોહને અધિષ્ઠિત કરે છે. તેની ઉદ્ધિત વાજ્યમનેયક વિષે કરેલી
 છે-સગ્રેધારમાનં વ્યમજત્ આદિત્ય તૃતીયં વાયુતૃતીયમ્
 इति । (બુએ) તસ્યાચંત આપોનાયન્તઅર્ચતેયમેકમભૂદિતિ
 તદેવાકંસ્યાકંતથમ્) ।

૫૦ અગ્નિઃ । અસ્મિ । જન્મના । જાતદ્વેદાઃ । ઘૃતમ્ । મે ।
 વક્તુઃ । અમૃતમ્ । મે । આસન્ । ઐર્કઃ । ત્રિદ્વષાતુઃ ।
 રજસઃ । વિદ્વાનઃ । અમૃતઃ । ધૃમઃ । હવિઃ । અસ્મિ ।
 નામ ॥ ૭ ॥

અ. (પરતત્ત્વ સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરનારો અગ્નિ એ ઋગ્વેદને
 પોતાની સર્વોત્ક્રમતાના અનુભવનો અવિષ્કાર કરે છે.)—

હે કુશિક ગોત્રના વંશજો ! અવશ્ય મનન વ્યાદિ સાધનની
 નિરપેક્ષાએ કેવળ સ્વભાવતઃ પરતત્ત્વ સ્વરૂપનો મેં—તે—અગ્નિએ
 સાક્ષાત્કાર કરેલો છે. આ વિષ્ણુ વિભાસક મારું સ્વભાવમૂલ
 પ્રકાશાત્મક ચક્ષુ ધૃત છે. અત્યન્ત દેહીપ્ત અમૃત—દિવ્યાદિવ્ય
 વિવિધ—વિષયોપભોગાત્મક—કર્મફલ, મારા મુખવિષે વર્તે છે.
 (વાયુસ્વરૂપે તેની અંતરિક્ષાધિષ્ઠાતૃતાનું અભિધાન કરે
 છે:—) જગત્સદા પ્રાણ હું છું. વાયુસ્વરૂપ અંતરિક્ષનો
 વિભાતા—અધિષ્ઠાતા હું છું. (તે રીતે વ્યાદિત્યરૂપે ઘુલેલકની
 અધિષ્ઠાતૃતાનું કથન કરે છે:—) અનુપક્ષીણ ધર્મ—પ્રકાશાત્મા
 યુક્ષોક્ષનો અધિષ્ઠાતા વ્યાદિત્ય હું છું. (એ રીતે પોતાના
 લોકાકૃત્વનું અનુસંધાન કરીને લોગ્યસ્વરૂપતાનું પણ
 અનુસંધાન કરે છે:—) જે પ્રસિદ્ધ હવિ—ભોગ્ય પદાર્થ છે તે
 પણ હું જ છું. ધર્મવા, હું દેવોના હૃદયોન્નતું પ્રાપ્ત્ય કરાવવાથી
 અંમનાદિ ગુણયુક્ત છું. ઉત્પત્તિવડે જાતજાનક છું.
 કેવળ ઉત્પત્તિવક્ષણ હું સર્વજ છું. અર્થવા, હું મરં જાત
 પદાર્થને સ્વાત્મસ્વરૂપતાએ જાણનાર—સર્વો મકરં છું. (તે કેવી
 રીતે તે કહે છે:—) આ ધૃત મારા ચક્ષુસ્થાનીય છે. પ્રભાસ્વ
 અમૃત—અવિનાશી ન્યોતિ મારા મુખ વિષે વર્તે છે. ત્રિધાત્વ—
 પ્રાણ અપાન અને વ્યાનસ્વરૂપે ત્રિધા વર્તમાન અર્ચનીય પ્રાણ

તે પથુ હુ છુ. અન્તરિક્ષનો વિમાન-વિશેષ માતા-પરિછેતા
વાયુ પથુ હુ છુ, નૈરન્તર્યે સતાપકારક સૂર્ય પથુ હુ જ
છુ. કિંબદુના ? આજ્ય પુરોહિતાદિરૂપ આ હવ્યાન્નવડે ઉપ-
સક્ષિત સર્વ ભોગ્યવસ્તુ પથુ હુ છુ. ॥

× ત્રિમિ પ્રવિત્રૈરુપોધ્યર્કદૃદામૃતિજ્યોતિરનુમજ્ઞાનન્ ।

વર્ષિષ્ટરત્નમરુતસ્વધામિરાદિયાવાપૃથિવીપર્થપશ્યત્ ॥૮॥

૫૦ ત્રિમિ । પ્રવિત્રૈ । અર્પુણોત્ । હિ । અર્કેન્ । દૃદા ।
મૃતિમ્ । જ્યોતિં । અનુ । પ્રજ્ઞાનન્ । વર્ષિષ્ટમ્ । રત્નમૈ ।
અરુત્ । સ્વૈવામિ । આત્ । રત્ । યાવાપૃથિવી રિતિ ।
પરિ । અપશ્યત્ ॥ ૮ ॥

અઃ મર્વાતમક અગ્નિએ, અન્ત કરણ્યુત્તિવડે મનનીય ન્યોતિ -સ્વ-
પ્રકાશરૂપ-પરબ્રહ્માખ્ય-તેજને, અવધુ-મનન-આદિ ક્રમે પ્રકર્ષ-
પણે સશય તથા વિપર્યાસ ભાવના નિરાસવડે સ્વાત્મ-
રૂપતાપૂર્વક જાણતાં, અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય ત્રણ પાવન
પદાર્થોવડે અર્ચનીય-નિરતિયમાન હ લક્ષણ સ્વાત્માને, દયા-
પવિત્રવડે સોમને પાવન કરે તેમ તેથી પથુ નિર્મલતાએ નિશ્ચે
પાવન કરેલો એ રીતે વિદ્વાન-જાણનાર અગ્નિએ પોતાના
ઉત્તમ સ્વાત્માને, પોતાના સ્વાત્માવડે સોહોને ધારણ કરનાર
અગ્નિ-વાયુ-તથા સૂર્યસ્વરૂપ વિષે રમણીય કરેલો અનન્તરજ

× (આત્મનિવિજ્ઞાતેસર્વમિદં વિજ્ઞાસમયતિ અર્થ —
આત્મતત્ત્વનું વિદ્યાન પ્રાપ્ત સંતે આ સર્વ જગત વિચ્યત થાય છે).

અર્થાત્ પોતાના આત્માને વિદ્યાત સતે ઘાવાપૃથિવી વિષે કસ્મિત
ઘાવાપૃથિવી તથા તદુપલક્ષિત સર્વ જન્મત્વે પરિત—મર્તત.
સ્વાત્માપૂર્વક જોયા ૮

*શ્રુતધારમુત્સમક્ષીયમાણંત્રિપૃથિતંપિતરવક્ત્વાનામ્ ।

મેલિમદન્તંત્રિપિત્રોરુપસ્યેતરોદસીપિપૃતંસત્યવાચમ્ ॥૧॥૨૭॥

૧૦ શ્રુતધારમ્ । મુત્સમ્ । બક્ષીયમાણમ્ । ત્રિપૃથિતંમ્ ।
પિતરંમ્ । વક્તૃત્વાનામ્ । મેલિમ્ । મદન્તમ્ । પિત્રોઃ ।
તુરદસ્યે । તમ્ । રોદમી ઇતિ । પિપૃતમ્ । મત્ય-
વાચમ્ ॥ ૧ ॥ ૨૭ ॥

અઃ ૬ ઘાવાપૃથિવી । અપરિમિત જલધારાવડે ધુકત સતત
પ્રવાહોપેત ઓતની ચેરે અવિચિત્ત્વ વાકસરધીવડે
મેધાવી—સકલ શાઅભિષ, શિષ્યોના—વિદ્યોપદેશવડે પાઠક,
વકનમ્ વેદવાક્યોના મેલક—નાના પ્રકારની શાખાત વાક્યોને
એક અર્થ વિષે મંઠલિન કરીને ઉક્તિ કરનાર, ઘાવાપૃથિવીની
સમીપ યાનાતિથયે દર્શાતા, સત્પ્રવાહી તે આ ઉપાખ્યાયને,
અપેક્ષિત રૂપપ્રદાનવડે સંપૂર્ણ કરે, વહા પાલન કરે ૬

* (ને ઉપાખ્યાય પાસેથી વિદ્યામિત્ર ત્રિપિથે વૈશ્વાનરાખ્ય
પરબ્રહ્મનું યાન પ્રાપ્ત કરેલું તે આ ઉપાખ્યાયનું આ જન્મવડે
સ્તવન કરે છે.)

इति तृतीयव्ययमेवमविशोभनं ॥२७॥

सूक्त २६.

- १ मिथारय = शाखा = लपनी.
- २ सुदानुम् = सुदुफलस्य दातारम् = सुदुशला दाता.
- ३ रथिरम् = रथयन्त्रम् ।
- ४ रण्यम् = यज्ञाग्न्यन्त्रम् = यज्ञी प्रति भजन करना.
- ५ रघुस्यदम् = क्षिप्रगन्तारम् = क्षिप्रगन्ता.
- ६ जनिमिः = जनयित्रीमिः यदयामि = योड़ीओवडे.
- ७ कुशिकेभिः = स्तोत्रकुर्पाणिर्होत्रादिभिः = स्तोत्र करना होता आदि वडे.
- ८ घात्राः = घेगयन्त्रः = वेगवाणा.
- ९ शुभे = लले = लज्जने अभिषेकी.
- १० वृष्टदुक्षः = प्रभूतजलसेकतनू = पुष्पल लज्जना सेकता.
- ११ अदाभ्याः = केनापि अतिरस्कार्या. = होवडे अ-तिरस्कार्या.
- १२ विभ्यकृष्टय. = वृक्षादे. कृष्टिः आकर्मणं येभ्योऽपत्तिते = वृक्षादिनुं आकर्मणं करना.
- १३ श्यानिनः = शब्दयन्त्रः = मर्जना करना.
- १४ यपेनिर्णिजः = यपेकाः ।
- १५ हेपकतयः = हेपारयस्यकतुःकरणं येषां ते = हेपारय करना.
- १६ घातंघातम् = प्रतिसमूहम् = प्रत्येक समूह.
- १७ मामम् = मासकम् ।
- १८ अनवभ्रराधसः = नविद्यतेअवभ्रशोषस्यतदनयभ्र अनवभ्रं राधोधन येषांते अनवभ्रपृथगाः संपूर्णधनाः = संपूर्ण धनवाणा.

१९. अकः = जगत्स्रष्टाप्रणः = जगत्स्रष्टा प्रणः ।
 २०. यमं = प्रकाशात्मा = प्रकाशात्मा ।
 २१. स्वधाभिः = स्वर्गलोकान्दधाति इति स्वधाः तैरग्नि-
 यायुसूर्यैः = लोकानां धारणकरनार अग्नि, वायु तथा सूर्य ।
 २२. रत्नम् = रमणीयम् ।
 २३. अपुपात् = (पुञ्जपवने) = पावन कर्षो ।
 २४. उरसम् = सततप्रवाहोपेतस्रोत = सतत प्रवाहोपेत-
 स्रोत-अरथ ।
 २५. वक्तव्यानाम् = वक्तव्यानाम् वेदवाक्यानाम् = वक्तव्य-
 वेदवाक्येनाम् ।
 २६. मेलिम् = मेलकम् ।

सूक्त २७.

अग्नि — विश्वामित्र, देवता — १ अग्नि किंवा ऋषि, अत्र द्विष्ट अग्निः
 छन्द — गायत्री.

अमधोवार्जाभिर्यवो हविष्मन्तो घृताच्या ।

देवाजिगातिसुम्नयुः ॥ १ ॥

१० अ । घृ । यव । अमि । हविष्मन्त । घृताच्या ।

देवान् । जिगाति । सुम्नैः युः ॥ १ ॥

× (देवाहविष्मन्तो गोघृताची ते स २-२-७ मधो-
 वार्जा इत्यर्थाह मासावैवार्जा अर्धमासा अमि यवो देवाहवि-
 ष्मन्तो गोघृताचो यवो देवाजिगातियजमानसुम्नयुः ते.
 सं. २-२-७) ।

અ० હે ઋતુઓ ! માસો, અર્ધમાસો, હવિર્ભાજ દેવો, ધૃતને ક્ષરણ કરનારી માય યજ્ઞ, દીરાદિર્ના-પ્રદાતા-પશુઓ, સુકુ-સહિત હવિર્ભન્ત દેવો, પશુઓ, માસો અને અર્ધમાસો આ સર્વેય તમારા યજ્ઞનારા અર્થ પ્રભવે છે. તે મામાદિનો પ્રભવ-ઉત્પત્તિ સતે પોતાના સુખને ઇચ્છનાર-યજ્ઞનાર યજ્ઞદારા દેવોને પ્રાપ્ત કરે છે. (અગ્નેયપક્ષ-) હે અગ્ને ! અભિગત દીપ્તિવાર્જા હવિર્ભન્ત-અશ્વપુરુષાદિ મહિત સમિધ-લક્ષણ અન્નો, જુલ્હા સહ ત્વદર્થ પ્રક્રમણ કરે છે. ૧

इळे अग्निर्विपश्चिते गिरा यज्ञस्य सार्वनम् ।

श्रुष्टीर्वानेपितोर्वानम् ॥ ૨ ॥

પ૦ ફેલે । અગ્નિર્મ । વિપ હચિતેમ્ । ગિરા । યજ્ઞસ્ય । સાર્વનમ્ । શ્રુષ્ટીર્વાનેમ્ । હિતેર્વાનમ્ ॥ ૨ ॥

અ० હુ વિશ્વાભિન્ન ઋષિ મેધાવી, યજ્ઞના નિર્વાહક, સુખવંત યજ્ઞ વેગવંત, વનનીય ધન નિહિત છે જેનું તે આ અગ્નિ-દેવની સ્તુતિ-લક્ષણ-વાચાવકે સ્તુતિ કરે છું ૨

अग्ने शक्रेष ते वयं यमं देवस्य वाजिनः ।

अतिद्रेषांसि तरेम ॥ ૩ ॥

પ૦ અગ્ને । શક્રેષ । તે । વયમ્ । યમમ્ । દેવસ્ય । વાજિનઃ । અતિ । દ્રેષાંસિ । તરેમ ॥ ૩ ॥

અ० હે અગ્ને ! હવ્યાન્નને સમ્યક્પ્રકારે ધારણકરનારા વા

વેગવાન અમે ઘોતમાન તું, તેનું યમન-યગસમાર્ગન
પર્યંત અન્-અવસ્થાન-કરવાને શક્ય થઈએ. અમે તે કારણથી
અમારાં પાપોને ઉત્તીર્ણ કરીએ. ૩

સમિધ્યમાનોઅધ્વરેઽગ્નિઃપાવકઈદર્થઃ ।

શોચિષ્કૈશસ્તર્મીમહે ॥ ૪ ॥

૧૦ સમૃદ્ધ્યેમાનઃ । અધ્વરે । અગ્નિઃ । પાવકઃ । ઈદર્થઃ ।
શોચિ દર્વેશઃ । તમ્ । ઈમંહે ॥ ૪ ॥

અં ૧ ને અગ્નિ યગવિધે ધૂનાદિ આહુતિઓવડે સમૃદ્ધ-પ્રજવાદ્ય-
માન-જ્વાલાશીપી કેશવાજો, શોષક, તથા સ્તોતાઓવડે
પ્રદાય હોય છે. તે આ અગ્નિને અમે અભિમત-રસાય
યાચના કરીએ છીએ. ૪

પૃથુપાજાઅમર્ત્યોઽત્નિર્નિર્નિરુસ્વાહુતઃ ।

અગ્નિર્યજ્ઞસ્યૈવ્યવાદ ॥ ૫ ॥ ૨૮ ॥

૫૦ પૃથુપૌર્વાઃ । અમર્ત્ય. । યત્નિર્નિર્નિ. । સુદ્રાહુતઃ ।
અગ્નિઃ । યજ્ઞસ્ય । હ્યુદવાદઃ ॥ ૫ ॥ ૨૮ ॥

અં ૧ પ્રભૂતતેજસ્વ, અમર ધૃતના વિવપન દ્વારા શોષક, દોતા-
આદિવડે-સમૃદ્ધ-મૃદ-અગ્નિદેવ, જ્યોતિષીઆદિ દેવોનોનો
વોદા થાય છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेशविशोषर्गः ॥ १८ ॥

તંસુવાર્ધોયતસુચડત્યાધિયાયજ્ઞવંતઃ ।

આર્ચકુરગ્નિમૂતયૈ ॥ ૬ ॥

પ૦ તપ્ । સુવાર્ધઃ । યતદ્દ્યુર્ચઃ । ઇત્યા । ધિયા । યજ્ઞવંતઃ ।
આ । ચક્રુઃ । અગ્નિમ્ । ક્રૂતયૈ ॥ ૬ ॥

અ૦ રથોક્ત મંત્રોચ્ચારણ વડે, આધાસક વર્તનારા ધર્મનીપ
હવિષુક્ત ઋત્વિજ્ઞે, સ્તુતિવડે તેઅગ્નિને, રાક્ષસવધથી રક્ષણાર્થ
અભિમુખ કરે છે. ૬

હોતાદેવોઅમર્ત્યઃપુરસ્તાદેતિમાયયા ।

વિદયાનિપચોદયન્ ॥ ૭ ॥

પ૦ હોતા । દેવઃ । અમર્ત્યઃ । પુરસ્તાત્ । છૃત્તિ । માયયા ।
વિદયાનિ । પ્રોચોદયન્ ॥ ૭ ॥

અ૦ હોતારૂપ, અમર, હોતામાન દેહિતબ્ધ-કર્મોત્તે-પ્રકર્ષપણે પ્રેરતો
તે અગ્નિદેવ, કર્મવિષયાભિચાર વડે યુક્ત સતો કર્મપ્રારભ-
કામેજ અમારા પ્રતિ આગમન કરે છે. ૭

વાંજીવાર્જેપુધીયતેધ્વરેપ્રમર્ણીયતે ।

વિપ્રોયજ્ઞસ્યસાર્ધનઃ ॥ ૮ ॥

પ૦ વાંજી । વાર્જેષુ । ધીયતે । અધ્વોર્ણુ । પ્ર । નીયતે । વિપ્રૈ ।
યજ્ઞસ્ય । સૌર્ધનઃ ॥ ૮ ॥

અ૦ બલરાન અગ્નિદેવ, પ્રલોમધ્યે દેવાવડે યજુહનનાર્થ નિધાન-
સ્થાપના કરાય છે. યજ્ઞોમધ્યે તે અધ્વર્ણુ-આદિવો-
પ્રકર્ષપણે આદરણીય-આદિ-સ્થાનો વિષે પ્રદિશત થાય છે.
— બુદ્ધિવાલી અગ્નિદેવ, અગ્નિહોત્રાદિ યજ્ઞને સાધક હોય છે ૮

*ધિયાચક્રેવરેણ્યોમૃતાનાંર્ધમાદધે ।

દક્ષસ્યપિતરંતનાં ॥ ૯ ॥

પ૦ ધિયા । ચક્રે । વરેણ્ય । મૃતાનામ્ । ગર્ભમ્ । આ । દધે ।
દક્ષસ્ય । પિતરંમ્ । તેનાં ॥ ૯ ॥

અ૦ જે અગ્નિદેવ આધાન-પવમાન તથા ઇષ્ટિપ કર્મવડે આવ-
હનીય રૂપે સ્થપાદિત થયયો તે સર્વ યજ્ઞનારાઓને કર્માત્મ
વડે વરણીય છે. જે અગ્નિદેવ, ભૂતપ્રાણિઓના ગર્ભરૂપે છે
અર્થાત્ પોતાનેજ ગર્ભરૂપે સર્વત્ર ધારણ કરે છે સર્વ
જગતના પાલક તે આ અગ્નિને, દક્ષપ્રજાપતિની તનયા-
વેદિરૂપા ભૂમિ, દર્શપૂર્ણમામ તથા અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ-
મિદ્યર્થ ધારણ કરે છે. ૬

નિત્તાદધેવરેણ્યંદક્ષસ્યેઽસંહસ્રુત ।

અગ્નેસુદ્ટીતિમૃશિર્જમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૨૯ ॥

પ૦ નિ । ત્વા । દધે । વરેણ્યમ્ । દક્ષસ્ય । ઇઝા । મહા હસ્રુત ।
અગ્ને । સુદ્ટીતિમ્ । ટૈશિર્જમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૨૯ ॥

અ૦ મથનાખ્ય બલવડે નિષ્પન્ન હે અગ્ને । શોભનદીપ્તિયુક્ત,
પુરોઽગ્રાદિ-હવિની કામના કરનાર, મહા કર્માર્થો અનુષ્ઠોવડે
કામના-કરાતા વરણીય તૂને, દક્ષદુહિતા અગ્નિહોત્રાદિ કર્મની
અમૃદ્યર્થ નિરંતર ધારણ કરે છે. ૧૦

इति तृतीयस्यप्रथमेषकोनविंशोवर्ग ॥ १९॥

*(अदितिर्वांसनिष्पद्यवावुहितातप ऋ. सं. ८-३-१)।

અમિપન્તુરંમતુરંમૃતસ્યયોગેવનુપઃ ।

વિપ્રાવાજૈઃસમિન્ધતે ॥ ૧૧ ॥

૧૦ અગ્નિમ્ । યન્તુમ્ । ઐપૈદ્ધતુમ્ । કુતસ્ય । યોગે ।
ધૈનુપઃ । વિપ્રાઃ । વાજૈઃ । સમ્ । ઇન્ધતે ॥ ૧૧ ॥

અઃ ૪મું—(યજ)—સિદ્ધ્યર્થ—સંમેવનકરનાર મેધાવી અશ્વધુ—
આદિ—મનુષ્યો, સર્વેના નિષન્વા, યજ્ઞ સિદ્ધિપ્રગ્તા,
જળના પ્રેરક તે આ અગ્નિને, જ્યોતિષોમાદિ—સત્યભૂત—યજ્ઞ—
પ્રયોગાર્થ, દવિદંક્ષણ અન્નવડે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રજ્વલિત
કરે છે. ૧૧

કુર્જોનપાંતમધ્વરેદીંદિવાંસમુપચવિં ।

અમિર્મીલેકુવિક્રતુમ્ ॥ ૧૨ ॥

૧૦ કુર્જઃ । નપાંતમ્ । અધ્વરે । દીંદિદેવાંસમ્ । ઉપ । ચવિં ।
અગ્નિમ્ । ઈલે । કુવિક્રતુમ્ ॥ ૧૨ ॥

અઃ ૬વિદંક્ષણ અન્નવડે સમ્યક્ પ્રજ્વલિત, અન્નપુત્રરૂપ અન્ત-
રિક્ષ સમીપ અતિશય દેદીપ્યમાન, અશ્વધુ આદિ મેધાવી
મનુષ્યો મંચનવડે જોના કર્તાઓ છે તે અર્થાત્ અશ્વધુ આદિ
મનુષ્યોવડે નિષપદમાન આ અગ્નિને, આ યજ્ઞવિધે સ્તુતિ-
લક્ષણ વાણીઓવડે કું સતવન કરે છું. ૧૨

ઈલેન્યૌનમ્સ્યસ્તિરસ્તમાંસિદર્શતઃ ।

સમગ્નિરિન્ધ્યતેષ્ટપાં ॥ ૧૩ ॥

૧૦ ઈંહેન્યઃ । નમસ્યઃ । તિરૈઃ* । તમૌસિ । દર્શતઃ । સમ્ ।
અગ્નિઃ । હૃષ્યતે । વૃષાં ॥ ૧૩ ॥

અં સ્તોતાઓવડે સ્તુત્ય, સર્વકાષ્ઠવડે નમસ્કાર્ય, અન્ધકારને-સ્વ-
પ્રભાઓવડે-તિરસ્કૃત-કરનાર, કમનીયતાપૂર્વક સર્વવડે દર્શનીય
અગ્નિદેવ યજ્ઞનારાની કામનાને વરસાવનાર એવો તે
આહુતિપ્રક્ષેપ દ્વારા પ્રજ્વલિત થાય છે. ૧૩

વૃષોઽગ્નિસમિધ્યતેશ્ચોનર્દેવવાહનઃ ।

તંદૃવિષ્મન્તર્ઈહતે ॥ ૧૪ ॥

૧૦ વૃષો ઇતિ । અગ્નિઃ । સમ્ । હૃષ્યતે । અર્ધઃ । ન । દેવદ-
વાહન. । તમ્ । દૃવિષ્મન્તઃ । ઈંહતે ॥ ૧૪ ॥

અં અર્ધ જેમ શગળને સ્વપુરપ્રતિ પ્રાપ્ત કરાવે તેમ કામોના
વર્ષિતા, દેવાને હૃદ્યાન્ન પ્રતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર જે અગ્નિદેવ
આહુતિ-પ્રદાનવડે સમ્યક્ પ્રકારે દેહીપત કરાય ■ તેને હૃદ્યાન્નને
ધારણ કરનારા યજ્ઞનારાઓ કર્મસિન્ધુમાં સ્તુતિ કરે છે. ૧૪

વૃષર્ણત્વાવ્યંવૃષન્દૃષ્ણસમિધીમહિ ।

અગ્નેદીર્ઘતંનુહત્ ॥ ૧૫ ॥ ૨૦ ॥

૧૦ વૃષર્ણમ્ । ત્વા । વૃષમ્ । વૃષન્ । વૃષ્ણઃ । સમ્ । ઇધીમહિ ।
અગ્ને । દીર્ઘતમ્ । નુહત્ ॥ ૧૫ ॥ ૨૦ ॥

અં કામોના વરસાવનાર હે અગ્ને ! ધૃતાદિ આહુતિઓના સેકતા
અમે, આહુતિ દ્વારા ઉદકના સેકતા, દેહીપ્યમાન, મહાન્ આ
અગ્નિદેવને સમ્યક્ પ્રકારે દેહીપત કરીએ છીએ. ૧૫

इति तृतीयस्य प्रथमे त्रिशोऽध्याये ॥ ૩૦ ॥

सूक्त २७.

- १ याजाः = याजन्ति गच्छन्ति इति याजाः मासाः = मासे।
- २ अमिषयः = अमितोद्यधोदिवसायेषु = अर्धमासाः = अर्धमासे।
- ३ सुम्नयुः = सुखमात्मनः इच्छन् = पोतानुं सुखं प्रयच्छन्।
- ४ शुष्टिधानम् = सुखवन्तम् ।
- ५ धितयानम् = धानं धननीयं धननिहितयस्यतम् = जेतुं वनीयं धनं स्थापितं छेत्ते।
- ६ यमम् = यमनम्
- ७ पृथुवाजाः = प्रभूततेजोरूपः ।
- ८ यतस्तुषः = यता संयताः क्षुधोमुह्यन्त्यायैः तै यतस्तुषः अतिषजः = अतिविभे।
- ९ विद्वानि = वेदितव्यानि कर्माणि = वेदितव्यं कर्म।
- १० तनी = तनया वेदिरूपाभूमिः = तनया, वेदिरूपी भूमिः।
- ११ उशिजम् = हविः कामयमानम् = हविनी कामनां कर्तारः।
- १२ यन्तुरम् = सर्वस्यनियन्तारम् यद्वा क्षिप्रगन्तारम् = सर्वनियन्ता, वा क्षिप्रगन्ता।
- १३ असुरम् = अपात्रेरकम् = जलना श्रेष्ठः।
- १४ योगे = प्रयोगार्थम् ।
- १५ वनुषः = कर्मसिद्ध्यर्थं संमज्जमानाः = कर्मसिद्ध्यर्थं संसेवन् कर्तारः।
- १६ दीदिवंसम् = अतिशयेन दीप्यमानम् = अतिशयं दीप्यमानः।
- १७ तिरः = तिरस्कृत्येन = तिरस्कृत कर्तारः।

સૂક્ત ૨૮.

અગ્નિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—અગ્નિ; છન્દ.—૧-૨-૬ માયત્રી,
૩ ઉષ્ણિ, ૪ ત્રિષ્ટુપ્, ૫ જમતી.

અગ્નેજુપસ્વનોહુવિઃપુરોહાશંજાતવેદઃ ।

પ્રાત્તુઃસુવિધિયાવસો ॥ ૧ ॥

૧૦ અગ્ને । જુપસ્વ । ન । હુવિઃ । પુરોહાશંમ્ । જાતૃદેવેદઃ ।

પ્રાત્તુઃસૈવિ । ધિયાવસો ઇતિ ધિયાવસો ॥ ૧ ॥

અં સર્વં, રતે ત્રયે જેથી વસુસંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તેવા
કર્માનુષ્ઠાન પ્રદ હે અગ્ને ! અગ્નિષ્થામ પશ્તે પ્રાત સવનવેળા
તું અમારા પુરોહાશમ્ દબ્યાન્નનું સેવન કર. ૧

પુરોહાઅગ્નેપચ્ચતસ્તુભ્યંવાગ્નાપરિષ્કૃતઃ ।

તંજુપસ્યયવિષ્ણવ ॥ ૨ ॥

૧૦ પુરોહા । અગ્ને । પચ્ચતઃ । તુભ્યંમ્ । વા । ઘ્ના । પરિષ્કૃતઃ ।

તમ્ । જુપસ્ય । યવિષ્ણવ ॥ ૨ ॥

અં હે યુવતમ—અત્યંત તરણ અગ્ને ! કપાલ મધ્યે જે પુરોહાશ
પકવ છે તે, ત્વદર્શ અગ્નિકરણ આદિ વડે નિમ્ન્યે અલંકૃત
છે. તે આ પુરોહાશનું તું સેવન કર. ૨

અગ્નેવીહિપુરોહાશમાહુતંત્રિરોઅંહન્યમ્ ।

સહસઃસૂનુરંસ્યધ્વરેહિતઃ ॥ ૩ ॥

૧૦ અગ્ને । વીહિ । પુરોહાશમ્ । આહુતમ્ । ત્રિરોઅંહન્યમ્ ।

સહસઃ । સૂનુઃ । અમિ । અધ્વરે । હિતઃ ॥ ૩ ॥

અ. હે અગ્ને । દિવમ તિરોદિત મને. તું યોગે આદ્ય-પુરોડા-
શાખ્ય દધ્યાન્નનું બક્ષણ કર. આ યજ્ઞવિધે બલપુત્ર તું,
આજરનીવાદિ સ્થાનોમાં નિહિત-સ્થાપિત છે. ૩

માર્ધ્યદિને સર્વને જાતવેદઃ પુરોહારશ્મિહર્કવેજુપસ્વ ।

અગ્નૈયદ્વસ્યતર્વભાગધેયંનમર્મિનન્તિવિદ્યેષુધીરાઃ ॥ ૪ ॥

વ. માર્ધ્યદિને । સર્વને । જાતવેદઃ । પુરોહારશ્મિ । હ્ર ।
ક્રવે । જુપસ્વ । અગ્નૈ । યદ્વેસ્ય । તર્વ । ભાગધેયમ્ । ન ।
મ । મિનન્તિ । વિદ્યેષુ । ધીરાઃ ॥ ૪ ॥

અ. હે મેધાવિન્ મર્વશ દેવ । આ અગ્નિશેષાખાખ્ય કર્મવિધે,
માર્ધ્યદિન મેવન પરત્વે, પુરોડાશનું સેવન કર
હે અગ્ને । યજ્ઞોમયે કર્મકુચલ અધ્વર્યુઆદિ, જે વડે
દેવો દધ્યાન્નને પ્રાપ્ત કરે છે તે મદાન્-તું-અગ્નિના
આ ભાગતા-કલ્પિત પુરોડાશનો નાશ કરતા નથી; કિન્તુ,
તુંને અર્પણ કરે ॥ તેને સેવન કર. ૪

અગ્નૈતૃતીયે સર્વને હિકાનિપ પુરોહારશ્મિસહસઃ સૂનવાહુતમ્ ।

અથાદ્રેવેષ્વરં વિપ્રન્યયાધારત્નવન્તમમૃતેષુ જાગૃવિમ્ ॥ ૫ ॥

વ. અગ્નૈ । તૃતીયે । સર્વને । હિ । કાનિપઃ । પુરોહારશ્મિ ।
સહસઃ । સૂનો હિતિ । આદ્યહુતમ્ । અર્થ । દ્રેવેષુ । અધ્વ-
રમ્ । વિપ્રન્યયા । ધાઃ । રત્નવન્તમ્ । અમૃતેષુ ।
જાગૃવિમ્ ॥ ૫ ॥

અ. બલપુત્ર હે ઋગ્ને ! તૃતીય સવન વિષે હોમાતા પુરોહિતની તું કામના કરે છે. અનન્તર, અવિનાશી, સ્વર્ગદિ-ઉત્તમશ્લ-સંપન્ન, શ્લષ્ટ્રદ, સ્વપ્નનિવારક તે સોમને, સ્તુતિલક્ષણ-વાચાવડે-સ્તુત-ત્વા, અમર ઇન્દ્રાદિ દેવાવિષે નિધાન કર. ૫

અમેવૃધ્વાનઆદૃતિપુરોહિતજાતવેદઃ ।

જુષસ્વતિરોઽહન્યમ્ ॥ ૬ ॥ ૩૧ ॥

૫૦. અમે ! વૃધ્વાન ! આદૃતિમ્ । પુરોહિતમ્ । જાતવેદઃ ।
જુષસ્વ । તિરોઽહન્યમ્ ॥ ૬ ॥ ૩૧ ॥

અ. હે સવન ઋગ્ને ! આદૃતિઓવડે વધમાન ત્વા, રાત્રિકાને આદૃત પુરોહિતશ્રીમ્ હવ્યાન્નત્વાં સેવન કર. ૬

इति तृतीयस्य प्रथमेष्वर्चिशोचनं ॥ ३१ ॥

सूक्त २८.

- ૧ પ્રાત સવિ = અગ્નિષ્ટોમે પ્રાત સવને = પ્રાત સવનવેળા
- ૨ પરિચ્કૃત = વર્ચમિકરણાદિભિરલકૃત = વર્ચાચિ કરણ-આદિ વડે અલંકૃત.
- ૩ યોદિ = મશ્નય = બલપુત્ર કર
- ૪ તિરોઽહન્યમ્ = અદિતિરોહિતેસતિ = દિવસ તિરો-હિત સતે.
- ૫ યદ્વસ્ય = યાગ્નિ પ્રામુચન્તિ વેવાદર્શીષિ અનેનદતિ મહાન્ તસ્ય = મહાન્
- ૬ કામિષઃ = કામયસે = કામના કરે છે
- ૭ વિપચ્ચયા = સ્તુતિલક્ષણયા વાચા = સ્તુતિરૂપી વાચાવડે

સૂક્ત ૨૯.

ઋષિ.—વિશ્વામિત્ર, દેવતા —૫ અગ્નિ; કિંવા ઋત્વિજ, અવશિષ્ટ,
અગ્નિ; છન્દ—૧-૪-૧૦-૧૨ અનુષ્ટુભ, ૨-૪-૫-૭-૬-
૧૩-૧૬ ત્રિષ્ટુભ. ૬-૧૧-૧૪-૧૫ જગતી.

અસ્ત્રીદર્પયિમન્યનમસ્તિ પ્રજનનકૃતમ્ ।

પેતાં વિદપત્નીમાર્ષરોગિમન્યાપર્વથા ॥ ૧ ॥

૧૦ અસ્તિ । હૃદમ્ । અવિદમન્યનમ્ । અસ્તિ । પ્રજનનમ્ ।
કૃતમ્ । એતામ્ । વિદપત્નીમ્ । આ । મર । અગ્નિમ્ ।
મન્યામ્ । પર્વથા ॥ ૧ ॥

અ० અન્યર્થે આ યુપયક્ષ ૨લી. અરણી ઉપર નિધેય-સ્થાપન-
યોગ્ય મન્યન-સાધનભૂત દંડ-૨૧ભુ-આદિ આ રથા. અગ્નિ-
જનન-સાધનભૂત દર્શપિંજૂલ આ સંપાદિત રથુ, યજ્ઞા,
મન્યનદંડનો વિન્યાસ-સ્થાપન કરેલ છે. યુપયક્ષ આદિ
અગ્નિના મન્યન-માધનો આલેષાં છે. પ્રજાઓને અગ્નિસાધ્ય
અગ્નિહોત્રદ્વારા સ્વર્ગાદિકલ-સંપાદનવડે-પાલયિત્રી આ અર-
ણીને આલે. હે અરણ્યુ! જોમ આધાનકાલે અગ્નિને મન્યન
કરીએ અથવા, પૂર્વે મહર્ષિઓએ જોમ મન્યન કરેલ તેમ
અમે, આ અગ્નિને આ યાગકર્મવિષે મન્યનવડે નિષ્પન્ન
કરીએ છીએ. ૧

અરણ્યોર્નિહિંતો જ્ઞાતવેદાગર્ભેદ્વસુધિંતો ગુર્મિર્મીણીપુ ।

દિવેદિવૈદ્વચો જાગૃવદ્દિદ્વિષ્મદ્દિર્મનુષ્યૈભિરગ્નિઃ ॥ ૨ ॥

૧૦ અરણ્યોઃ । નિહિંતઃ । જ્ઞાતવેદાઃ । ગર્ભે દ્વૈવ । સુધિંત । ગુર્મિર્મીણીપુ । દિવેદિવૈવે । દ્વિચ । જાગૃવતદર્મિઃ । હૃવિષ્મત્દગ્નિઃ । મનુષ્યૈમિ । અગ્નિ ॥ ૨ ॥

જા૦ સત્રે વિષયનો જ્ઞાનવાનુ આ અગ્નિદેવ, અરણ્યીઓ મધ્યે દેવાવડે યગ્યર્થ નિરંતર સ્થાપિત હોય છે. ગર્મિષ્થી ભીઓ વિષે જેમ ગર્ભ સુધુ-નિહિત હોય તેમ તે સ્થાપિત હોય છે તે રીતનો અગ્નિદેવ, હવ્યાન્નને ધારણ કરનાર કર્મોર્માન્નગરક મનુષ્યોવડે પ્રતિદિન ઉત્પત્ત્યર્થ સ્તુતિરૂપા ગિરાઓવડે સ્તોતવ્ય હોય છે. ૨

ઉત્તાનાયામર્મભરાચિકિત્વાન્સૃચઃ પ્રૌદર્શીતાવૃષેળંજજાન ।

અરુષસ્તૈવોરુશંદસ્ય પાજ્ઞાયાસ્પુત્રો વ્યુનેજનિષ્ઠ ॥ ૩ ॥

૧૦ ઉત્તાનાયામ્ । અર્મ । મર્મ । અરુષસ્તૈવ । સૃચ । પ્રૌદર્શીતા । વૃષેળમ્ । જજાન । અરુષસ્તૈવ । રુશંત । અસ્ય । પાજ્ઞા । પુત્ર । વ્યુને । અજનિષ્ઠ ॥ ૩ ॥

જા૦ જ્ઞાનવાનુ-અર્મ-વર્મ-ત્, ઉત્તરરશ્મિને અધોમુખે ધારણ કર. અનન્તર તે અધરા અરણ્યી શીઘ્ર નિષિક્ત-રેતરકા સતી. ૧ । ધામવર્ષકે અગ્નિને જન્માવો. અનન્તર, આ અગ્નિનું તમોન્ધકાર-વિનાશકરનાર તેજોમાત્ર ઉત્પન્ન થયું. અનન્તર, આરોચમાન તેજ સથયુક્ત, ધગા દેવીનો પુત્ર, ઉત્તરવેદિ વિષે ઉત્પન્ન અગ્નિદેવ, અરણ્યી-પ્રાનિસ્થાનવિષે જન્મને પામે ૩

* इच्छायास्त्वापदेव्यं नामा पृथिव्या अधि ।

जातवेदो निधीमद्यै हव्या यवो ह्वे ॥ ४ ॥

प० इच्छायाः । त्वा । पदे । वयम् । नामा । पृथिव्याः ।
अधि । जातवेदः । नि । धीमहि । अद्यै । हव्याय ।
वो ह्वे ॥ ४ ॥

अ० यानवान् हे अग्ने ! अमे अश्वयुजादि, भूमि उपर उत्तर-
वेदिविधे नाभि-ध्यापदेव्यं उत्तरवेद्यत्मक-स्थाने पुरोभयादि
सक्षय्य हव्यान् यवन् करवा यवने निहित करीये छय्ये. ४

मन्यंतानरः कुविमद्वयन्तमचेतसममृतसुमतीकम् ।

यज्ञस्य कृतुं प्रयमं पुरस्तादग्निं नरो जनयता मुशैवम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥

प० मन्यन्त । नराः । कुविम् । अद्वयन्तम् । प्रचेतसम् ।
अमृतम् । सुमतीकम् । यज्ञस्य । कृतुम् । प्रयमम् । पुर-
स्तात् । अग्निम् । नरः । जनयत । मुशैवम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥

अ० हे कर्मानेता अश्वयुजादि-भक्त्यो ! जातवेदो, हव्याय-
आयस्व-न-करनार, मनवासीवदे-करन-अधिविध-कर्म-करनार,
प्रयष्टयानयकन, अमर, शासन अग्नि-नवाद्योवदे युक्त आ

* (इच्छायास्त्वापदेव्यं नामा पृथिव्या अधीत्येभ्या इच्छा
यास्यस्यदुत्तरवेदीनाभिर्जातवेदो निधीमद्यैति निध्यास्यन्तो
द्येनभवन्त्याग्नेहव्यायधो ह्वयवतिहव्यां ह्विष्यत्सम्भवति । वे
मा. ३२८)

અગ્નિદેવને, મન્થનકર્મવડે નિષ્પાદિત કરો. છે કર્મનેતાઓ !, તમે જ્યોતિષ્ટોમાદિ-યજ્ઞના-પ્રણાપક, મુખ્યામૂલૂત, શૌભન-સુખોપેત અગ્નિદેવને, કર્મના પ્રારંભમાં ઉત્પન્ન કરો. તે આ અગ્નિને એવવિધ ગુણયુક્ત કરો. ૫

इति तृतीयस्य प्रथमेष्ट्या त्रिंशो वर्गः ॥ ३२ ॥

यदीमन्थन्ति ब्राह्मभिर्विरोचतेऽचोनवाज्यरूपो वनेष्व ।
चित्रोनयामंश्चित्रोनोरनिवृत्तपरिवृणक्त्यश्मनस्तृणादहन् ॥ ६ ॥

૧૦. યદિ । મન્થન્તિ । બ્રાહ્મભિઃ । વિ । રોચતે । અશ્વઃ । ન ।
વામી । અરુષઃ । વનેષુ । આ । ચિત્રઃ । ન । યામન્ ।
અશ્વિનોઃ । અનિર્દૃષ્ટઃ । પરિઃ । વૃણક્તિઃ । અશ્મેનઃ ।
તૃણાઃ । દહન્ ॥ ૬ ॥

અ. અશ્વયુઃ આદિ મનુષ્યો, જ્યારે હસ્તોવડે અગ્નિને મન્થન કરે છે ત્યારે ઉત્પન્ન થયેલાં તે અગ્નિદેવ, અમર જેમ વનનીય વાદ્યાદીરયાનો વિષે વેગવાળો આશયમાન વર્તે, જેમ વેગમન વિષે અશ્વિનદેવોનો નાનાવિધ વધુનો રથ આશયમાન વર્તે તેમ શીઘ્રગમનવાળો તથા મર્દ-ક્રોધને પ્રીતિકર સતો ચોમેર વિશેષ દેહિપ્ત થાય છે, ક્રોધપણ વડે અપ્રતિબદ્ધ ગમનવાળો તે અગ્નિદેવ, ઉપસો તથા વૃણોને ભરમસાત્ કરતો હ્યસ્થાનોને પરિતઃ વર્જિત કરે છે (તે રીતનો અગ્નિ ચોમેર દેહિપ્ત થાય છે). ૬

જાતો અગ્નીરોચતે વેકિંશાનો વામીવિમ્ કવિશસ્તઃ સુદાનુઃ ।
ચંદ્રેવાસદ્દર્શ્યવિશ્વવિદ્દહ્યવાહમદ્ધુરધ્વરેષુ ॥ ૭ ॥

प० ज्ञातः । अग्निः । रोचते । चेर्जितानः । वाजी । विरः ।
कविर्होस्तः । सुधार्तः । यम् । देवातः । ईड्यम् । विश्व-
विदम् । ह्यन्यद्वाहम् । अर्धघुः । अन्वरोपु ॥ ७ ॥

અં ૦ મથનાન્તરે ઉત્પન્ન, સર્વ જન્મને જાણનાર, સતત-
ગમન સ્વભાવવાળો, કર્માગ્રિહ, મેઘાવી, હોતાઓવડે સ્થૂત,
મુખકર્મકલનો દાતા અગ્નિદેવ દેદીપ્ત થાય છે. ઇન્દ્રદિ દેવો
હોતા આદિવડે સ્થૂત. સર્વ જન્મતાલો વેદિતા એવા જોને
જ્યોતિષોમ-આદિ-મજોવિને દુઃખવોદારૂપે ધારણ કરે છે તે
અગ્નિદેવ દેદીપ્ત થાયો છે. ૭

॥ सीदं होतु स्वर्गलोके भिक्षित्वान्मादयां पुंशु कृतस्य योनौ ।
देवाग्निर्देवान् हविषा यज्ञस्य प्रवृत्त्यर्जमाने वयोधाः ॥ ८ ॥

प० सीद । होतुरिति । स्वे । ऊँ इति । लोके । चिकित्वात् ।
सादय । यज्ञम् । सुकृतस्य । योनौ । देवैः । अवीः ।
देवान् । हविषा । यजामि । अग्ने । बृहत् । यजमाने ।
वयं । धाः ॥ ८ ॥

અ. હે હોમનિષ્ઠાદક ઋષ્યે ! સ્વપ્રીયત્વોક-ઉત્તરવેદિમાં નાભિવિષે
ત્વં હોમનિમિત્ત અવસ્થા ઉપવિષ્ટ હો. યાનવાન્ ત્વં સુરતજન્મ્ય
ઉપભોગના યોનિસ્થાન-ઉત્તમક્ષેત્રવિષે યગદર્તા-યજનનારાને
સ્થાપિત કર. હવિ પ્રધનદ્વારા દેવોન્તું અવન કરનારો ત્વં,
પુરોહિતાદિલક્ષણ હવ્યવડે દેવોન્તું યજન કરનાર હો.

* (અજનારો કહે છે.)—

અનન્તર, તું યાગકર્મ-કરનાર-હું-યજ્ઞનાગને પશુપુત્રાદિ
સમેત રૂઝૂત અનનુ વિધાન કર. - ૮

× કૃણોતં ધુમં વૃષણં સસ્વાયોર્જ્યેન્તેન્તત્તજાજમચ્છ ।

અયમગ્નિઃ પૃતનાપાદસુગોરોયેનદેવાસોઅસંહન્તદસ્યૂન્ ॥ ૯ ॥

૫૦ કૃણોતં । ધુમં । વૃષણમ્ । સ્વાયઃ । ઈર્જ્યેન્તે । તત્ । તજાજમચ્છ ।
યાગમ્ । અચ્છ । અયમ્ । અગ્નિઃ । પૃતનાપાદ્ । સુધવીરઃ ।
યેન । દેવાસઃ । અસંહન્ત । દસ્યૂન્ ॥ ૯ ॥

અં કર્મસહકારી હે અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો ! તમે યાગવર્ષિતા
કર્યાયમાન અગ્નિને મન્થનવડે ઉત્પાદન કરો. અક્ષીણ
મામર્થવાગા તમે, મન્થનવક્ષણયુક્ત અગ્ન્યાલિમુખપૂર્વક
પ્રાપ્ત કરો. શાબન-સામર્થ્ય-યુક્ત આ અગ્નિદેવ, યુદ્ધ-મહિમાન
થાય એ તે. અગ્નિવડે દેવો અસુરોને અલિખવ કરનારા
યદલા લેથી તમે મન્થન કરો. ૯

અયન્તેયોનિર્ઋત્વિયોયતોજાતોઅરોચયા ।

તંજાનન્નગ્નઆસોદાર્યાનોર્વ્યાગિરં ॥ ૧૦ ॥ ૩૩ ॥

૫૦ અયમ્ । તે । યોનિઃ । ઋત્વિયઃ । યતઃ । જાતઃ । અરો-
ચયાઃ । તમ્ । જાનન્ । અગ્ને । આ । સીદ્ધ । અર્થઃ । ન ।
વધ્યઃ । ગિરં ॥ ૧૦ ॥ ૩૩ ॥

અ. હે અગ્ને ! વસતાદિ ઋગ્વિષે હોનાર આ અશ્વતથાદિમય અરણિ ત્હારું ઉત્પત્તિસ્થાન છે જેથી ઉત્પન્ન થયેલા તું શોભી રહેલ છે. જાણનારો તૂ, અરણિ કાષ્ઠને પ્રાપ્ત થા, તે અરણિકાષ્ઠ વિષે આરોપિત સતો નિરન્તર રિયત હો. અનન્તર, અમારી સ્તુતિશ્રવણ વાણીઓને વધાર યદા, અમે-રતોતાઓને ધનુષ્યુગાદિવડે સમૃદ્ધ કર ૧૦

इति तृतीयस्य प्रथमत्रयं विशो वर्गः ॥ ३३ ॥

तनूनपादुच्यते गर्भं आसुरो नराशं भवति यद्विजायते ।
मातरि श्वायदभिर्मીत मातरि वातस्य सर्गो अभवत् सर्गिणि ॥ ११ ॥

૧૦ તનૂનપાત્ । ડુચ્યત્ । ગર્ભં । આસુર । નરાશં ।
ભવતિ । યત્ । વિદ્જાયતે । માતરિશ્વા । યત્ । અભિર્મીત ।
માતરિ । વાતસ્ય । સર્ગો । અભવત્ । સર્ગિણિ^૩ ॥ ૧૧ ॥

અ. જે અગ્નિ અરણીકાષ્ઠો મધ્યે મર્શરૂપે વર્તે છે તે તનૂનપાત્-મજનારાઓના શરીરોનો પાત-દહન કરે નહિ તે અથવા જળપોત કહેવાય છે. તથા તે અગ્નિ જ્યારે વિશેષતાએ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે કર્મ-વિશ્વકારક અપુરોનો કથુનારો, કર્મનેતાઓવડે શક્તીય થાય છે. અન્તરિક્ષ વિષે જ્યારે પોતાના તેજને નિર્મિત કરે છે ત્યારે તે માતરિશ્વારૂપે થાય છે એવિધ અગ્નિના શીઘ્રગમન પરત્વે વાયુની સદિ ઉત્પન્ન થાય છે ૧૧

सुनिर्मयानिर्मयित सुनिधानिर्हित कविः ।
अग्नेस्वपुत्राकृणु देवान् देवयज्ञेयज ॥ १२ ॥

૫૦ સુનિઃક્રમયા । નિઃક્રમયિતઃ । સુદનિષા । નિઃક્રમિતઃ । કૃતિઃ ।
અર્ચને । સુદઅધ્વરા । કૃણુ । દેવાન । દેવદ્યુતે । યજ ॥ ૧૨ ॥

અ. હે અગ્ને ! મેધાવી તું શોભન મન્યનવડે નિર્મયિત છે. તું
શોભન પ્રકારે નિદિત હોય છે. અર્ચાત્, ઉત્તરવેદિ આદિ
સ્થાનો વિષે નિરંતર પ્રશિષ્ટ છે. તું અમોઘે કરતા કર્મોને
સુધુ-દિસારહિત કર. દેવાની કામના કરનારા યજમાનાર્થે
હવ્વાદિક મજનીય દેવોનું પૂજન કર. ૧૨

અર્જીજન્મૃતંપત્યાસોસ્ત્રેમાર્ણતરણિશ્રીલુર્જમ્મમ્ ।

દશસ્વસારોઅમૃવઃસમીચીઃપુર્વાસંજાતમભિસંરમન્તે ॥ ૧૩ ॥

૫૦ અર્જીજનત્ । અમૃતમ્ । મર્ત્યાસઃ । અસ્ત્રેમાર્ણમ્ । તરણિમ્ ।
શ્રીલુર્જમ્મમ્ । દશસ્વમારઃ । અમૃવઃ । સુર્વેર્દૈવીઃ । પુર્વા-
સમ્ । જાતમ્ । અમિ । સમ્ । રમેન્તે ॥ ૧૩ ॥

અ. હે ક્રત્વિઓ ! અમર, ક્ષયરહિત, હવિર્દક્ષણાર્થે દૃઢ દાંતવાળા,
પાપતારક તે અગ્નિદેવ, મન્યનવડે ઉત્પાદન યપનો છે
જન્મેલા તે અગ્નિને અભિલક્ષીને, સ્વયં-સંસરણુ-કરનાર,
કર્મકરણાર્થે અગ્ને અંગનુ-ચેષ્ટિત કરનાર હયા અંગુલિઓ
પરસ્પર સંગત સતી, પિતા આદિ જ્યેષ્ઠપુત્રો જન્મેલા
અગ્નિને જોષને હર્ષથી હસ્તધ્વજસંપુટવડે ચન્દ્રમર્જના
કર તેમ મર્જના કર છે. ૧૩

પ્રસપ્તશૌતાસનકાદરોચતગ્રાતુરુપસ્યેદશોચદર્ધનિ ।

નનિર્મિપતિસુરણોદિવેદિવિયદસુરસ્યજ્ઞઠરાદજાયત ॥ ૧૪ ॥

૧૦ પ્ર । મત્સહોતા । મૃનૈકાત્ । અરોચત । માતુઃ । ઉપદસ્યે ।
યત્ । અરોચત । ઊર્ધ્વનિ । ન । નિ । મિષતિ । સુદરણેઃ ।
દિવેદિવે । યત્ । અસુરૈસ્ય । જઠરાત્ । અર્જાયત ॥ ૧૪ ॥

અ० સનાતન અગ્નિદેવ, મનહોતાસખન સતો ગાઢપત્યસ્થાને
દેહીપ્ત થાય છે. પૃથિવીના ઉત્સંગ વિષે ઉત્તર વેદિમાં શાભી
રહેશે તે અગ્નિદેવ સુષુ પ્રકારે સુદૃઢધ્વનિ કરનાર,
સર્વવડે કમનીયતાપૂર્વક દ્રવ્યગાન સતો પ્રતિદિન નિદ્રા
કરતો નથી. કિન્તુ, સર્વદા યગર્થ અવશ્ય જગશ્ક
હોય છે. પ્રેરક, અરણીરૂપ કાષ્ઠના જઠરથી કર્મર્થ ઉત્પાદન
થયશે હોય છે તેથી તે નિમિષમાત્ર નિદ્રા કરતો નથી. ૧૪

અમિત્રાપુર્યોમહતામિત્રપ્રયા પ્રયમજાઘ્રહ્ણણોવિશ્વમિદ્વિદુઃ ।

દ્યુન્નવઘ્રહ્ણકુશિકાસપરિરુપકંપકોદમેઅગ્નિસપીધિરે ॥ ૧૫ ॥

૧૦ અમિત્રદ્યુર્ધ્વ । મહતામદ્રવ્ય । પ્રૈઘ્યા । પ્રયમદ્રમાઃ ।
ઘ્રહ્ણણઃ । વિશ્વમ્ । ઇત્ । વિદુઃ । દ્યુન્નવર્ધત્ । ઘ્રહ્ણ । કુશ-
કાર્તઃ । અઃ । રૂરિરે । પકંઃકૃક.) દમે । અમિત્રમ્ । સમ્ ।
રૂધિરે ॥ ૧૫ ॥

અ० અમિત્ર કર્મવિનિહારક અમુરો સહ યુદ્ધ કરનારા. ધન્યા પાપો
સહ યુદ્ધ કરનારા, મરદેવોના પ્રકર્ષણે યત્ન પ્રતિ અભિયાન
કરનારા યત્નને હલનારા જયોની પેરે કર્મવિનિહારક પાપી
પ્રાણિઓના હલનારાઓ, સર્વ જગતના સદૃશ પ્રયમોત્પન્ન
કુશિક ગોત્રના ઋષિઓ સ્થાવર જંગમાત્મક સર્વ જગતને
નિશ્ચે જાણનારા હોય છે. તે આ ઋષિઓ, હવિર્ધાત સ્તોત્રની
અન્યથા યોગેર પ્રેરણા કરે છે. તેઓ સ્વચ્છ વિષે એકેક સદા
અગ્નિને આભ્યાદિ આહુતિ વડે સમ્પદ પ્રકારે દેહીપ્ત કરે છે ૧૫.

यदद्यत्वांमयति यज्ञे अस्मिन्होतंश्चिकित्त्वोवृणीमहीह ।

ध्रुवमया ध्रुवमुताशमिष्टाः प्रजानन्विद्वाँ उपयाहिसोमम् ॥ १६ ॥ ३४

प०, यत् । अद्य । त्वा । प्रैद्वयति । यज्ञे । अस्मिन् । होतरिति ।
चिकित्त्व । अवृणीमहि । इहः । ध्रुवम् । अर्धोः । ध्रुवम् ।
उत । अशमिष्टाः । प्रजानन् । विद्वान् । उप । याहि ।
सोमम् ॥ १६ ॥ ३४ ॥

-अ० दोभनिष्पादकः कर्मविषयमानवान् देव्यग्ने । अधुना प्रवर्तमान यज्ञविषये, अग्ने त्वां पराय क्रीये छधये त्वं, आ कर्मविषये ध्रुव द्वाप ते प्रकारे देवाने दृष्यान् प्राप्त कराय, त्वं हविं रीकश्यथी त्वत् देवोपदे शत या, आ यज्ञे सम्यक् लक्ष्यनार-मर्तिक्रियत मयने लक्ष्यनारे त्वं, आ अग्नि-पुत सोमने अग्निलक्षी समीप आगमन कर. १६

इति तृतीयस्य प्रथमेषु चिन्तिशोषर्ग. ॥ ३४ ॥

इति तृतीयमङ्गले द्वितीयानुवाकः ॥ २ ॥

इति तृतीयाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

सूक्त २९.

१ विश्वमीम = प्रजामापालयित्रीम = प्रजती पालयित्री.

२ उत्तानायाम = अघरारण्यम । उत्तानशयायामुत्तरारणिम = उत्तरारणिने.

३ प्रयोता = निषिकरेतस्कासती = निषिकत-सिन्धेय वीर्याणी.

४ अरुपस्तूपः = आरोग्यमानतेज संघोषेत = आरोग्यमान तेजसंघ युक्त.

- ४ वयुने = वरण्यांघोनिस्थाने = योनिस्थान विने.
 ५ योद्धुवे = योद्धुम् = वेदन करवा.
 ६ अद्वयन्तम् = मनमायाया एकविधमेवकर्मकुर्वाणम् ।
 द्वयमनाचरन्तम् = मन तथा वाणीवडे ऐकविध कर्म करनार.
 ७ सुप्रतीकम् = शोभनेरगैवपालामि समेतम् = शोभन
 न्वासावडे युक्त.
 ८ अनिघृतः = केनाप्यप्रतिघट्टगमनः = अप्रतिघट्ट गमनवाणो.
 ९ सादय = स्थापय = स्थापित कर.
 १० देवायीः = देवान् हवि प्रदानेन अयति इति = हवि-
 प्रदान द्वारा देवानुं अवन करनार.
 ११ धूमम् = धुनोतिकम्पयति इति भस्मितम् = अग्निने.
 १२ आसुरः = असुराणां हन्ता = अशुरोनां हन्तार.
 १३ सरीमणि = सरणे शीघ्रगमने = शीघ्र गमन परत्वे.
 १४ सर्ग = सृष्टिः ।
 १५ अस्त्रेमाणम् = क्षयरहितम् = क्षयरहित.
 १६ योद्धुर्जमम् = युद्धदन्तम् = युद्ध हतवाणो.
 १७ अमुषः = वमकरणार्थमग्रं अंगन्ति इति अंगुलयः =
 अंगुलिभ्यो.
 १८ समीचीः = परस्पर संगता सत्य = परस्पर भूयत प्रती.
 १९ संरमन्ते = शब्दकुर्वन्ते = शब्दगमनं करे छे.
 २० सनकात् = सनातनः ।
 २१ असुरस्य = घोरकस्य = घोरक.
 २२ प्रयाः = प्रकर्षेणशत्रूनाभियान्ति = बलानि शत्रूणां
 हन्तृणी = शत्रुने हन्तारं अक्षे.
 २३ प्रयाति = प्रवर्तमाने ।
 २४ मया = प्रापय = प्राप्त करवा.

સૂક્ત ૩૦.

‘વેદો જ્ઞેના નિઃવાસરૂપે છે. વેદેથી જ્ઞેષે અખિલ જગતને નિર્માણ કરેલું’ તે વિદ્યાતીર્થ મહેશ્વર—(પરમાત્મા)ને હું વંદું છું.
 ઋષિ:—વિશ્વામિત્ર દેવતા:—ઈન્દ્ર; છન્દ:—ત્રિષ્ટુભ.

ૐ ષડ્છન્તિત્વાસોમ્યાસ સર્વાયઃ સુન્વન્તિ સોમં દધતિ પ્રયાંસિ ।
 તિતિસંતે અભિર્દશસ્તિ જનાંનામિન્દ્રત્વદારુશ્ચ નદિમક્રેતઃ ॥ ૧ ॥

૧૦ ષડ્છન્તિ । ત્વા । સોમ્યાસઃ । સર્વાયઃ । સુન્વન્તિ । સોમં ।
 દધતિ । પ્રયાંસિ । તિતિસન્તે । અભિર્દશસ્તિમ્ । જનાંનામ્ ।
 ઇન્દ્ર । ત્વત્ । આ । કઃ । જન । હિ । પ્રૈદક્રેતઃ ॥ ૧ ॥

અં હે ઈન્દ્ર ! સોમાર્દ આહરણે વૃને રુપિત કરવાની ઇચ્છાવાળા હોય છે. સખારૂપ તે આહરણે, સોમાભિષેક કરે છે. ત્વદર્થે ઇતર હવ્યાન્નોને પશુ ધારણ કરે છે. તેવડે પ્રેરિત સતા, સપત્નજનોવડે કરામણી દિશાને સહન કરે છે. નિઃશ્યે વૃંથી અન્ય જન્મતર્મા સર્વત-પ્રચાપિત ક્યો અનુ-
 ગ્રાહક હોય છે. ૧

નતે દુરે પરમાચિદ્રજાં સ્યાતુ મયા હિ હરિવો હરિમ્યામ્ ।

સ્થિરાય વૃષ્ણે સર્વના કૃતે માયુક્તા ગ્રાવાણઃ સમિધાને અગ્નૌ ॥ ૨ ॥

૧૦ ન । તે । દુરે । પરમામ્ । ચિત્ । રજોમિ । આ । વૃ ।
 પ્ર । યાહિ । હરિદ્વ । હરિદ્મ્યામ્ । સ્થિરાય । વૃષ્ણે ।
 સર્વના । કૃતા । ઇમા । યુક્તાઃ । ગ્રાવાણઃ । સમિદ્ધાને ।
 અગ્નૌ ॥ ૨ ॥

અ. હરિનામના અશ્વમેધન હે ઈન્દ્રદેવ ! દૂર રથાને પશુ પૂનઃ દૂર હોતા નથી, અશ્વોવડે યુક્ત વં શીઘ્ર આગમન કરે. શશાનપરત્વે દ્વિમિત્રાણો, કમવર્ષિતા-વંશ્ય આ પ્રાતરાદિ મવનો કરેતાં છે. આહવનીય અગ્નિ, આદુતિની અધિકરણતાએ સમ્યક્ દેહીધ્માન સર્વ ઉપદો-પાપાણો, મોહાભિપચાર્ય ઉદ્યુક્ત થયા છે. ૨

इन्द्रः सुशिमो मयवातरुंश्रोमहाघातस्तु विकुर्मिर्नृयावान् ।
यदुग्रो धावाधितो मत्स्येषु क्वत्त्या ते वृषमवीर्याणि ॥ ३ ॥

૧૦. इन्द्रः । सुशिमः । मयधवा । तरुंश्रः । महाघातः ।
तुविकुर्मिः । ऋषावीन् । यत् । उग्रः । धाः । बाधितः ।
मत्स्येषु । क्वत् । त्या । ते । वृषम् । वीर्याणि ॥ ३ ॥

અ. કામોના વર્ષક હે ઈન્દ્રદેવ ! જે વૃ પશ્વમેશ્વર્ય સંપન્ન, શોભન-શિરભાષ્ય-સંપન્ન વધ્વા, શોભન-નાસિકાવાળો, ધનવાન, જે વડે દેવો યજ્ઞોને તરે છે તેવો મરદેવોવડે મહાન મમ્બદવાળો, મઆમવિષે નાનાવિષ કમોને કરતાં, યજ્ઞ વિષયક દ્વિસાચન, યજ્ઞને ભયંકર, અસુરો વડે મંઆમ વિષે બાધિત-સતો મારમિતા નથા અસુરો પરત્વે વીર્ય-પ્રસાદમને ધારણ કરનાર છે તેનાં પરાક્રમે અધુના કયા રહેલાં છે તે કહે ૧ ૩

लंहिष्माद्यावयन्नच्युतान्येकावृत्राचरसिजिघ्रमान
तद्व्यापापुषिणीर्षितस्तैर्नुवर्तयन्निमित्तेत्रनरं ॥ ३ ॥

૧૦. ત્વમ્ । હિ । સ્મ । અચ્યવન્ । અચ્યુતાનિ । એકઃ વૃત્રા
 ધૃતિઃ । જિહ્વમાનઃ । તવં । દ્યાવાપૃથિવી । ઇતિ । પર્વતાસ
 અંતે । મૃતાયં । નિર્મિતાદૃશ । તસ્યુઃ ॥ ૪ ॥

અ. હે ઇન્દ્ર ! નિંમ્યે તૂ એકયો અચ્યુતરહિત દદમૂલક રાક્ષસોને
 સ્વસ્વસ્થાનથી ખતન કરાવતો, પાપોનો નાશ કરતો રહેલો હોય
 છે. એવિધ સામર્થ્યોચિત તૂ તેની આશાએ દ્યાવાપૃથિવી
 અને પર્વતો નિશ્ચય હોય તેમ અનુષ્ઠિત હોય છે. ૪

હુતામયેપુરુહુતશ્રવોભિરેકોદ્દુમ્બવદોવૃત્તહાસન્ ।

હુમેચિંદિન્દ્રોદસીઅપારંયેત્સંગૃમ્ણામધવન્કૌશિરિત્તે ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

૧૦. હુત । અમયે । પુરુહુત । શ્રવઃદમિ । એકઃ । દુમ્બ ।
 અવદઃ । વૃત્તહા । સન્ । હુમે ઇતિ । ં ચિત્ । હુન્દ્ર ।
 રોદસી ઇતિ । અપારે । ઇતિ । યન્ । સમ્હગૃમ્ણા । મધવ-
 વન્ । કૌશિ । રિત્ । તે ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

અ. હે ઇન્દ્રદેવ ! અનેક યજ્ઞનાશઓ વડે આહત, યજ્ઞના અસુરોથી
 રક્ષાર્થે બહુવાર આહત, વીર્યયુક્ત અસહાય તુ મારુતો
 હતા સતો, અસુરો સઠાશાત્ ભયને મ પ્રેત હો એમ દેવો
 પ્રતિ જે વાક્ય વડે તે અવશ્ય 'સત્ય' છે. હે ધનેવન્
 ઇન્દ્રદેવ ! તૂ દૂર રહેલા દ્યાવાપૃથિવીને સંગૃહીત કરે છે
 . અર્થાત્ પરસ્પર અધરોત્તરભાવે સંયોજિત કરે છે. આ
 ત્હારો મહિમા-પ્રભાવ, લોક વિષે પ્રસિદ્ધ જ છે. યજ્ઞના જે
 વડે ઉભયપત્રોકને સંગૃહીત કરે છે તે ત્હારી મુષ્ટિ મહાન છે ૫

इतितृतीयस्य द्वितीयोऽर्थमोवर्गः ॥ १ ॥

प्रसूतं इन्द्रप्रवताहरिभ्यामतेवजःप्रमृणजेतुशत्रून् ।
जहिर्मतीचोर्भनूचःपरांचोविश्वं सत्यं कृणुदिविष्टमस्तु ॥६॥

१० प्र । सु । ते । इन्द्र । प्रवतां । हरिभ्याम् । मं । ते ।
वजः । प्रमृणन् । एतु । शत्रून् । जहि । प्रतीचः ।
अर्भूचः । परांचः । विश्वम् । सत्यम् । कृणुहि । विष्टम् ।
अस्तु ॥ ६ ॥

अ० ३ वे इन्द्रदेव ! हरिनामना अश्ववडे युक्त तारे रथ,
शत्रुओं प्रत्ये प्रवत्युभागे वडे सुष्ठु प्रकारे शीघ्र गमन करो,
६६३ वज्र, असुरोप्रत्ये हिंसय प्रपाद्य करो. तूँ हारी अभिमुझे
आगमन करनारा शत्रुओंना वध कर. तूँने अनुगमन करनार
-पाण्डुआहक असुरोना अने पसायन परायण शत्रुओंना वध
कर. अभिष जगतने सत्यभूत अजिहोत्रादि-कर्म्म-परायण कर.
ये विश्व सामर्थ्य, तूँ विश्वे निविष्ट हो. ६

* यस्मै धायुरदधामर्त्यायाभक्तं चिध्नते गेह्यं सः ।

भद्रात इन्द्रमुमतिघृताचीं सहस्रदाना पुरुहूत रातिः ॥७॥

१० यस्मै । धौयुः । अदधाः । मर्त्याय । अभक्तम् । चित् ।
भनते । गेह्यम् । सः । भद्रा । ते । इन्द्र । सुमतिः ।
घृताची । सहस्रदाना । पुरुहूत । रातिः ॥ ७ ॥

* (भूरिदामूरिदेहिदेहिनोमादग्रंभूषामर । ऋ.
सं. ३-६-१०).

અં હે ઈન્દ્રદેવ ! નિરંતર-ઐશ્વર્ય-ધારણુ-કરનાર તું, જે મર્ત્યપુરુષને વીર્ય-ધારણુ કરે તે મર્ત્ય, પૂર્વે અપ્રાપ્ત શુદ્ધિમા હોનાર કનકપદ્માદિક પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરે છે. બહુવડે આહત હે ઈન્દ્રદેવ ! સોમાન્ન્ય-પુરોહિત-આદિલક્ષણુ હોમાન્નને પ્રાપ્ત કરાવનાર એવી ત્હારી શોભન શુદ્ધિ છે. ત્હારી દાનશક્તિ અપરિમિત-ધનદાન-સંપન્ન હોય છે. ॥

*સહદાનુંપુરુહૂતશિવન્તમ્દસ્તમિન્દ્રસંપિણ્વકુળારમ્ ।

અભિવૃત્તંવર્ધમાનંપિયારમ્પાદમિન્દ્રતવસાજયન્થ ॥૮॥

પં સહદાનુંમ્ । પુરુહૂત । શિવન્તમ્ । અન્તમ્ । ઇન્દ્રસમ્ ।
પિણ્વ । કુળારમ્ । અમિ । વૃત્તમ્ । વર્ધમાનમ્ । પિયારમ્ ।
અપાદમ્ । ઇન્દ્ર । તવસા । જયન્થ ॥ ૮ ॥

અં બહુ યજ્ઞનારા વડે આહત હે ઈન્દ્રદેવ ! વૃત્તમાતા યજ્ઞ દાનુઓ સહ વર્તનાર, બાધમાન, કવચનશીલ અસુરને હસ્તહીન કરી, સમ્યક્ પ્રકારે ચૂર્ણીભૂત કરે હે ઈન્દ્રદેવ ! તું સર્વત વર્ધમાન હિંસ્ર વૃત્તાસુરને પાદહીન કરી બનવડે હણનાર છે. યજ્ઞા ઉલ્લેહાન વડે યુક્ત, આકાશ વિષે નિવાસ કરનાર, ગર્જના કરનાર, વર્ધમાન આ મેધને, હસ્તપાદ શૂન્ય કરી સમ્યક્ પ્રકારે પિંડીભૂત કરે. ૮

* (દાનુ ગયેસહયત્સ । ઋ સં ૩-૧-૩૦), સહપુમાત્ર મિપુમાત્રં વિષ્ણુવર્ધન્તે. ઋ ન. ૧-૨-૩૭ ।

* નિસામનામિપિરામિન્દ્રૂમિમ્મહીમપારાસદનેસસત્ય ।
અસ્તમ્નાયાંટપમોઅન્તરિક્ષમર્પન્ત્વાપસ્ત્વયેદમ્તા ॥૧॥

૧૦ નિ । સૌમનામ્ । ડિપિરામ્ । ઇન્દ્રૂ । મૂમિમ્ । મહીમ્ ।
ૐવારામ્ । સદને । સસત્ય । અસ્તમ્નાત્ । યામ્ । વૃપમ્ ।
અન્તરિક્ષમ્ । અર્પન્તુ । આપઃ । ત્વયા । ઇહ । પ્રદ્ધતા ॥૧॥

૧૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! તું પુરપારા તથા સ્થાનાભાવે ચંચલ
ભૂમિને મમાન યજ્ઞા સામ્યવતી કરીને સ્વસ્થાન વિષે નિવેશિત
કરાવનારો છે અભિમત દેવોનો વર્ષક ઇન્દ્રદેવ, ધુમોકને
સ્તંભિત કરનાર છે અન્તરિક્ષને સ્તંભિત કરનાર છે મેધ-
એદન વડે પ્રેરિત આપોજી, આ ભૂમિ વિષે આગમન
કરો. ૬

અલાતુણોઽવલ્લંદ્રજોગો પુરાદન્તોર્ધયમાનોઽવ્યાર ।
સુગાન્ધ્યોઽકુળોઽભિરજેગાઃપ્રાગ્નવાર્ણી પુરુદ્ધતંઘમન્તોઃ ॥૧૦॥૨

૧૦ અલાતુણ । વલ્લ । ઇન્દ્ર । જનઃ । ગોઃ । પુરા । દન્તો ।
ધયમાનઃ । વિ । ઐર । મુદ્ધગાન । વ્યાર । અકુળોત્ ।
નિ દેમ્ને । ગા । પ્ર । આવન્ । વૌર્ણી । પુરુદ્ધતમ્ ।
ઘમન્તો ॥ ૧૦ ॥ ૨ ॥

* (ગાયત્રીસામનાચિત-ઋ. સ. ૮-૩-૧૨, ય પૃથિ-
ચીઠ્યથમાનામધુંદત્ત ઋ સં ૨-૬-૭) ।

અં ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! બહુઉદકતાએ કરીને અર્થ-હિ સ્થમાન-
માધ્યમિકા વાચ્યાને। બોધ્યુત, આકાશનુ આવરણ કરનારો
મેધ, તારા વજ્ર પ્રહાર પહેલાં ભયભીત-વિસ્મિષ્ટ થયેનો
હોમ છે અનન્તર, તે ઇન્દ્રદેવ આપોજળનુ નિર્ગમન કરાવવા
માર્ગેને સુગમ કરે છે વનનીય સજ્જામમાન તે મેધજળ
બહુ-આહુત-પાર્થિવજળ પ્રતિ ગમન કરે છે ૧૦

इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

एकोद्वેવસुમतीसमीचीइन्द्रआपमौपृथिवीमुतद्याम् ।

उतान्तरिक्षादમिनं समीकइपोरुपीःसुयुजंशरुवाजान् ॥ ११ ॥

૧૦ એક । દ્વે દિતિ । વસુમતી દિતિ । સુદમતી । સમીચી દિતિ
'સમૃદ્ધૈર્ધી' । ઇન્દ્ર । આ । પૃથ્વી । પૃથિવીમ્ । ઉત । દ્યામ્ ।
• ઉત । અન્તરિક્ષાત્ । અમિ । ન । સમૈર્દૈર્ધૈકે । ઇષ ।
• રુપી । સુદયુજં । સુરુ । વાજાન્ ॥ ૧૧ ॥

અં ૦ જે આ ઇન્દ્રદેવ એકનો પૃથિવી અને દુનોકે ઉભયને
ધનયુક્ત સર્તા ચોમેર પૂર્ણ કરે છે હે શ્રી ઇન્દ્રદેવ । રથવાન
તૂ અમારો સમીપે રિયત થવાને ઇચ્છતો સગત-જ્નેડલા
• અગ્નિને અન્તરિક્ષામાંથી અભિપ્રેરિત કર અર્થાત્ અમરો
સમીપ શીઘ્ર આગમન કર ૧૧

दिग्ःसूर्योनमिनातिप्रदिष्टादिवेदिंश्चर्ह्यंश्वपसूता ।

सयदानलब्ध्वंनयादिदक्षैर्हिमाचनंकृणुतेतत्त्वं ॥ १२ ॥

૫૦ દિશઃ । સૂર્યઃ । ન । મિનાતિ । પ્રદદિષ્ટાઃ । દિવંદદિવે ।
 હર્યશ્વદપ્રસુતાઃ । સમ્ । યત્ । આનર્ત્ । અર્ચન । આત્ ।
 ર્હત્ । અર્થઃ । વિદ્મોચનમ્ । વૃણુતે । તત્ । તુ ।
 અસ્ય ॥ ૧૨ ॥

અ० દરિનામના અશ્વવાળા ઇન્દ્રદેવ વડે પ્રેરિત જે પ્રામાદિ દિશાઓ,
 પ્રતિદિવસ સૂર્યમમનાયર્ અર્પણ કરેલી છે તેને સૂર્ય
 દિશ્સિત કરતો નથી, કિન્તુ તે વડે જ પ્રયાણ કરે છે, સૂર્ય
 ન્યારે મનઃકાંક્ષા પ્રદેશો પ્રતિ અશ્વો વડે મમ્મક પ્રકારે વ્યાપ્ત
 થાય છે તદનન્તરે જ, તે પોતાના અશ્વોનું વિમોચન કરે છે,
 તે આ સર્વ કર્મ નિષ્ણે તદાઃ જ હોય છે. ૧૨

દિદક્ષન્તુપસોયાર્મન્નકોર્વિવસ્વત્યામહિંચિત્રમનીકમ્ ।

વિશ્વેજાનન્તિમહિનાપદાગ્નાદિન્દ્રસ્યર્કર્મસુકૃતાપુરુર્ણિ ॥ ૧૩ ॥

૫૦ દિદક્ષન્તે । ઉપસઃ । યાર્મન્ । અકોઃ । વિવસ્વત્યાઃ ।
 મહિં । ચિત્રમ્ । અનીકમ્ । વિશ્વે । જાનન્તિ । મહિના ।
 યત્ । આ । અગ્નાત્ । ઇન્દ્રસ્ય । કર્મ । સુકૃતા ।
 પુરુર્ણિ ॥ ૧૩ ॥

અ० સર્વજનો, નિર્ગમન પરાયણ રાત્રિ સંબધી ઉપાનું નિર્ગમન
 સતે મહાન આપનીય-વિચિત્ર યોરતેજનું દર્શન કરવા ઇચ્છે
 છે. ઉપાકાળ ન્યારે યોગેર વ્યાપ્ત થાય છે ત્યારે
 તેજનું દર્શન કરવા ઇચ્છાવાળા સર્વજનો, મહનીયદુઃખ-
 હોત્રાદિક કર્મોને કર્તવ્યતાએ જાણે છે. હે ઇન્દ્રદેવ ! નિષ્ણે
 તદાઃ સુકૃતો અનેક પ્રકારનાં હોય છે. ૧૩

મહિજ્યોતિર્નિહિતંવૃક્ષણાંસ્વામાપૃક્વંચરતિવિશ્રતીગૌઃ ।

વિશ્વંસ્વાદ્ગસંભૃતમુસ્ત્રિયાંયાંયત્સીમિન્દ્રોઅદંધાધ્મોજનાય ૧૪

૫૦ મહિં । જ્યોતિઃ । નિહિતંમ્ । વૃક્ષેણાંસુ । સ્વામા । પૃક્વમ્ ।
ચરતિ । વિશ્રતી । ગૌઃ । વિશ્વંમ્ । સ્વાદં । સમ્દૃષ્ટમ્ ।
ઉસ્ત્રિયાંયામ્ । યત્ । સીમ્ । ઇન્દ્રઃ । અદંધાત્ ।
મોજનાય ॥ ૧૪ ॥

અં નદોઽથા મધ્યે, ઇન્દ્રે અદાન્ જ્યોતિર્નિહિત, ઉદ્ધ-નિધાન કરેલું
છે. નવસૂતિકા ગાય ક્ષીર આદિકને ધારણ કરતી સર્વત્ર વર્તે
છે. જે ઉદ્ધથી ઇન્દ્રેવ ગાય વિષે બોજનાય પોતે સંપાદિત
સ્વાદુતર દધિ-ધૃત-ક્ષીરાદિક-સર્વ પદાર્થને નિહિત કરે છે.
તે ક્ષીરાદિકને ધારણ કરતી ગાય સર્વત્ર વર્તે રહે છે. ૧૪

ન્દુદ્ધૌયામક્રોશાઅમૂવન્યજ્ઞાયશિસગૂણતેસસ્તિમ્યઃ ।

માયવોદુરેવામર્ત્યાસોનિપંગિણોરિપવોહન્ત્વાસઃ ॥૧૫॥૩॥

૦ ક્રોશં । દૈર્ઘ્યં । યામૈક્રોશાઃ । અમૂવન્ । જ્ઞાયં । શિસઃ ।
ગૂણતે । સસ્તિમ્યઃ । દુઃસ્માયર્વઃ । દુઃસ્પૃશઃ । મર્ત્યાસઃ ।
નિપંગિણઃ । રિપવઃ । હન્ત્વાસઃ ॥ ૧૫ ॥ ૩ ॥

૧૦ હે ઇન્દ્રદેવ । તું દદે આ. કોશવત્ માર્ગના આગ્રહ-
માર્ગપ્રતિબંધક શક્તિઓ પ્રાપ્ત થયા છે. યજ્ઞકરનારા સ્તોત્ર
કરનારા યજ્ઞનારા, અર્થ અને પુત્રાદિક અર્થ તું અપેક્ષિત રૂપ
દે. કુષ્ટ આશુધેને પ્રક્ષિપ્ત કરનારા કુષ્ટ ગતિવાળા મારખિના,
હુધિ-સંપન્ન-રિપુઓ, તું વડે હનનીય હોય છે. ૧૫

इतितृतीयस्यप्रित्तीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

સંઘોષઃશુણ્વૈમૈરમિત્રૈર્જહીન્યૈશ્વશનિતપિષ્ઠામ્ ।

વૃથેમધસ્તાદિરુજાસહસ્વજહિરક્ષોમઘવન્નઘયસ્વ ॥૧૬॥

પ૦ સમ્ । ઘોષઃ । શુણ્વૈ । અવૈમૈઃ । અમિત્રૈઃ । જહિ । નિ ।
 ઇપ્ । અશનિમ્ । તપિષ્ઠામ્ । વૃથ્ । ઈમ્ । અધસ્તાત્ ।
 વિ । રુજ । સહસ્વ । જહિ । રક્ષઃ । મઘદ્વન્ । ન્નઘ-
 યસ્વ ॥ ૧૬ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ । સમીપે વર્તનાર અમુરો વડે ઉત્સૃષ્ટ વજ્રવડે જે
 ઘોષ થાય છે તે સમ્યક્ પ્રકારે શ્રવણ કરાય છે. તે અતિશય
 તાપિકા અશનિ—વજ્રને આ શત્રુઓ અધે જ નિહિત
 કરી તેમને માર. આ શત્રુઓને મૂળથી જ છેદી નાખ.
 તેમને વિશેષ અભિભવ કર. હે ધનવન્ ઇન્દ્રદેવ । રક્ષસોને
 માર. આ યજ્ઞને પાર ઉતાર. ૧૬

સદ્ધૃહરક્ષઃસહમૂલમિન્દ્રવૃથામધ્યમત્વગ્રૈશુળીહિ ।

આકીર્વતઃસલ્લુર્કચકર્થગ્રહાદ્વિષેતર્પુપિહેતિમસ્ય ॥૧૭॥

પ૦ સત્ । વૃહૈ । રક્ષઃ । સહમૂલમ્ । ઇન્દ્ર । વૃથ્ । મધ્યમ્ ।
 પ્રતિ । અગ્રમ્ । શુળીહિ । આ । કીર્વતઃ । સૈલ્લુર્કમ્ ।
 ચકર્થ । ગ્રહાદ્વિષે । તર્પુષિર્મૈ । હેતિમ્ । અસ્ય ॥ ૧૭ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ । રક્ષસ કુળને સહમૂલ ઉપ્ધૂત કર. તેના મધ્ય
 ભાગને છેદી નાખ. તે કુલના અગ્રસ્વરૂપે પ્રત્યાગત
 સમૂહને મારી નાખ. તેના કુલ અધે સરણીથી રક્ષસોને

केटलेक ६२ ६२. आद्यपदेयी राक्षसप्रत्ये तापक-धातुक
आयुध प्रक्षिप्त ६२. १७

स्वस्तयेवाजिभिश्च प्रणेतुः संयन्महीरिषिवा सस्ति पूर्वीः ।

रायो वन्तारो बृहत्तः स्यामस्मे अस्तु भग इन्द्रमजावान् ॥ १८ ॥

१० स्वस्तये । वाजिभिः । च । प्रणेतुरिति प्रणेतः । तम् ।
यत् । मही । इष । आद्यसस्ति । पूर्वीः । रायः ।
वन्तारः । बृहत्तः । स्याम । अस्मे इति । अस्तु । भगः ।
इन्द्र । मजावान् ॥ १८ ॥

अ० प्रक्षिप्तये जगत्ता निर्वाहक हे इन्द्रेव । अभने अग्ने। वडे
युक्त ६२. अमाश भंजय ६२. तं ज्यारे अमारी समीये
यसनिर्वाहार्थे जेसे जे त्वारे अभने, मदान् ज्यन्तो तथा प्रभूत
धनोना मंजकता सता मदान् यद्यपि अपत्योपेत धन
अभने प्राप्त हे। १८

आनोभममगमिन्द्रद्युमन्तं नितेदेष्णस्य धीमहि प्ररेके ।

ऊर्व ईव पप्रथे कामो अस्मे तमापृणवसुपते वसूनाम् ॥ १९ ॥

१० आ । न । म । मर । मरम् । इन्द्र । द्युमन्तम् । नि । ते ।
देष्णस्य । धीमहि । प्ररेके । ऊर्व ईव । पप्रथे । कामः ।
अस्मे इति । तम् । आ । पुण । वसुपते । वसूनाम् ॥ १९ ॥

અઃ હે ઇન્દ્રદેવ । તું અમારા અર્થ દીપ્તિયુક્ત ધન ચોમેરથી લાવ. અમે તું-દાનથીદાના ધનદાનના પાત્રીભૂત થઈએ. અમારી અભિલાષા અંનવાપ્ત-કામનાવાળા-વડવાનદાની પેરે પ્રભૂત હોય છે. વસુસંપત્તિના હે અધિપતે ઇન્દ્રદેવ । તું અમારી મહાન્ કામનાને બહુધન-પ્રદાનવડે એક પૂર્ણ કર. ૧૯.

इमंकार्यमन्दयागोभिरभैश्चन्द्रवंतारार्घसापुप्रयश्च ।

स्वर्षवोमतिभिस्तुभ्यंविप्राइन्द्रायवाहःकुशिकासोअक्रन् ॥२०॥

પઃ ઇમમ્ । કાર્યમ્ । મન્દય । ગોભિઃ । અભૈઃ । ચન્દ્રવંતા । રાર્ઘસા । પુપ્રયઃ । ચ । સ્વૈઃસ્વર્ષઃ । મતિદિભિઃ । તુમ્યમ્ । વિપ્રાઃ । ઇન્દ્રાય । વૈાહઃ । કુશિકાસઃ । અક્રન્ ॥ ૨૦ ॥

અઃ હે ઇન્દ્રદેવ । અમારો આ અભિલાષાને ગાયો, અશ્વો અને દીપ્તિયુક્ત ધન વડે પૂર્ણ કર. આવડે અમને પ્રથિત-પ્રખ્યાત કર. સ્વર્ગેઅહુ કર્મકુશલ-કુશિકગોત્રોત્પન્ન-ઋષિઓએ, મનનીય મંત્રો વડે તું ઇન્દ્ર અર્થ સ્તોત્ર કરેલાં. ૨૦

आनोगोत्रार्द्धहिगोपतेगाःसमस्मभ्यंसनयोयन्तुवाजाः ।

दिवक्षाअसिष्टपमस्यशुष्पोस्मभ्यंसुमर्षवन्बोधिगोदाः ॥२१॥

પઃ આ । નઃ । ગોત્રા । ર્દ્દહિ । ગોપતે । ગાઃ । સમ । અસ્મભ્યમ્ । સનયઃ । યન્તુ । વાજાઃ । દિવેક્ષાઃ । અસિ । વૃષમ્ । મત્યશુષ્મઃ । અસ્મભ્યમ્ । સુ । મર્ષવેન્ । બોધિ । ગોદાઃ ॥ ૨૧ ॥

અ૦ સ્વર્ગાધિપતે હે ઇન્દ્રદેવ ! અમો અર્થ અન્નાને વિદારણ કરી
જલ પ્રાપ્ત કરાવ સુભજનીય અન્નો અમો અર્થ આગમન
કરી કામવર્ષિતા હે ઇન્દ્રદેવ ! તું સુતોકને વ્યાપ્ત થઇને
વર્તનારો હોવાથી મહાન્ છે, સત્યસામર્થ્યવાળો છે, હે
ધનવન્ ઇન્દ્રદેવ ! હું આયોનો પ્રદાતા થાઉં એમ તું સુષુ
પ્રકારે જાણુ, ૨૧

શુનહુવેમમ્મધવાનમિન્દ્રેમસ્મિન્મરેતૃતમંવાર્જસાતૌ ।

શૂળવન્તમુગ્રમૂતયેસમસ્સુઘ્નન્તૈવૃત્રાણિંસંજિતંધનાનામ્ ॥૨૨॥૪॥

૫૦ શુનમ્ । હુવેમ્ । મધવાનમ્ । ઇન્દ્રેમ્ । અસ્મિન્ । મરે ।
વૃદ્ધતમમ્ । વાર્જસાતૌ । શૂળવન્તમ્ । મુગ્રમ્ । મૂતયે ।
સમત્દષ્ટૌ । ઘ્નન્તમ્ । વૃત્રાણિં । સમ્સંજિતમ્ ।
ધનાનામ્ ॥ ૨૨ ॥ ૪ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! સ આમ વિષે ઉત્સાહ વડે પ્રવૃદ્ધ થધ્વા
સુખકર, ધનવાન, નિશ્ચિંત્ય-અશ્વર્થ-સંપન્ન, મર્વજગત-
અતિથયનેતા-તૂને અમે મરાર્થ આર્જન કરીએ છીએ
સ્તુતિને શ્રવણ કરનાર, ભયકર સંઆમે વિષે વૃત્રાદિ સર્વ
રાક્ષસોને હણનાર, સુઘ્નના સમ્પન્નતા-તૂને રક્ષણાર્થ
આર્જન કરીએ છીએ ૨૨ (૪)

इति तृतीयस्य द्वितीये जतुर्योषणं ॥ ४ ॥

सूक्त ३०.

- १ प्रकेतः = सर्वतो जगति प्रकेर्यते, शाप्यते इति = प्रज्ञापितः ।
- २ तरुघ्नः = तरंतिअनेन शत्रून् देवाः इति तरुघ्न इन्द्रः ।
- ३ महाप्रातः = महान्प्रातः समूहोयस्यसः = भटान् नभूद्वानो,
- ४ सुविक्रमिः = नानाविधकर्मणां कर्ता = नानाविध कर्मोक्ता,
- ५ अघावान् = शत्रुविषयहिंसावान् = शत्रुविषयक हिंसावान्.
- ६ निमिता = निखातानिखला = निश्चय.
- ७ काशिः = प्रकाशः ।
- ८ अनूचः = अनुगच्छतः पाणिग्राहान् ।
- ९ पराघः = पलायनपरान् = पक्षायन पराधु.
- १० विष्टम् = निविष्टम् ।
- ११ धायुः = निरंतरमैश्वर्यवधानः = निरंतर ऐश्वर्यवर्धनधारण इत्यार.
- १२ गेह्यम् = गेहेषु भवम् = गृहमां होतार.
- १३ कुणादम् = कथनशीलम् कंचिदसुरम् वा आकाशे निर्वसंतम् = अवस्थीत वा आकाशमां इत्येतार.
- १४ पियायम् = द्विकम् ॥
- १५ अपाराम् = पुष्टपाराम् = बहुपारा.
- १६ सामनाम् = समानाम् यद्वा समपवसाम शतपथेष्वयमेव देवसमः प्रपिणासमोमशकैतसमोनागेन समपते स्मिन्निर्लोकैः = साम्यवतीम् ।
- १७ इषिराम् = स्थानाभावेन चलंतीम् = स्थानाभावेन चलनवती.

- २८ अलातृणः = बहुदकतयामलमस्यर्यमातृघृते हिंस्यते-
इति ।
- २९ व्यार = विश्लिष्टो बभूव = विश्लिष्ट थयसो.
- ३० निरजे = निर्गमयितुम् = निर्भभन अशयवा.
- ३२ घाणीः = वननीयाः ।
- ३३ समीके = समीपे = समीपभा.
- ३४ प्रदिष्टाः = सूर्यस्यगमनार्थदत्ताः = सूर्यना गमनार्थ
अर्पय्य अरेत.
- ३५ समीकम् = सौरतेजः = सौर तेज.
- ३६ वक्षणासु = वक्ष्यन्ते यासु उदकानि इति तद्यः = नदीभिः
मध्ये.
- ३७ आमा = नवसूतिका गौः = नवसूतिका आय.
- ३८ स्वाद्य = स्वादुतरम् ।
- ३९ दृष्ट = दृढोभव = दृढ हो.
- ४० याककीशाः = यागिन् अस्मिन् इति यामोमार्गः तस्ये-
कीशाः कोशवदाख्यादकाः = भाग प्रतिपन्धक.
- ४१ दुरेवाः = दुष्टगच्छन्तः = दुष्ट भतिवशा.
- ४२ उष्वृहः = उद्धर = अर्पित अरे.
- ४३ आकीयतः = किपरिमाणस्य आहमर्यादायाम् =
इत्येक इरे.
- ४४ सललूकम् = सरणशीलम् ।
- ४५ तपुषिम् = तापकम् ।
- ४६ वग्तारः = समकारः = संभक्तता.
- ४७ वेष्णस्य = दानशीलस्य = दानशील.
- ४८ प्ररेके = प्ररेचनेदाने = धनदान परत्वे.
- ४९ ऊर्वः = पट्टघातलः ।

- ३९ स्वयंघः = स्वर्गादिसुखं भात्मन इच्छनाः = स्वर्गोच्छ्रु.
 ४० वाहः = स्तोत्रम् ।
 ४१ आदर्दहि = आग्निवस्त्र = अग्निविदारणं कृती जलं प्राप्त
 कृती.
 ४२ सनयः = संमज्जनीयानि = संमज्जनीय (अन्तो).
 ४३ दिवक्षा = दिव्यव्याप्य यत्तमानत्वेन = धुमेकते व्याप्त
 यत्तमानं होवाथी.
 ४४ शुनम् = सुखकरं = सुखकर.

सूक्त ३१.

अभिः—अभिः (विश्वामित्र) हिंवा धीरय पुत्रः देवता—अग्निः
 अग्निः—अग्निः.

*शामध्वहिर्दुहितुर्नृप्यैगाद्विद्वान्भुतस्यदीर्घितिसपर्यन् ।
 पितायत्रदुहितुःसेकमुज्जन्तसंगम्येनमनसादधन्वे ॥१॥

५० शासत । वैहिः । दुहितुः । नृप्यैम् । गात् । विद्वान् ।
 भुतस्य । दीर्घितिम् । सपर्यन् । पिता । यत्र । दुहितुः ।
 सेकम् । उज्जन् । सम् । संगम्येन । मनसा । दधन्वे ॥१॥

* (अत्रातृकाप्रदास्यामितुम्येकस्यामलकताम् ।
 नस्याप्योजायतेपुत्रसमेपुत्रोमयेत ।

અં ૭ અપુત્ર પિતા પોતાની દુહિતાને અન્ય કુલને પ્રાપ્ત કરાવે તે કન્યાને, અન્નકુલમાં આપનાર અ-પુત્ર પિતા, આ પુત્રીથી જન્મેલ પુત્ર અને સ્વધા અર્પણ કરશે એમ જાણ્યો તથા (અ-ભાતૃકા કન્યા તૂને આપું છું તેથી જન્મેલ પુત્ર તે મારો પુત્ર ગણ્યો એમ જાણાતાને અનુયાયન કરતો પિતા) પુત્રોત્પાદન-સમય તથા વીર્યધર્તા જાણાતાને વઆલંકારાદિવડે પૂજન કરતાં નષ્ટભાવને પામે છે. જે દુહિતાને પાલકપતિ-જામાતા (તે દુહિતા વિશે) વીર્યસિંચન કરતાં કેવલ સુખનિમિત્તક-મનપૂર્વક સ્વધરીરનું સંધાન કરે છે. ૧

નજામયેયેતાન્વૌરિક્વમરિક્વચ્ચારુર્ગર્ભસન્નિતુર્નિધાનમ્ ।

યદીમાતરોજનયન્ત્વહિમન્યઃકુર્તાસુકૃતોરન્યશ્ચન્ધન્ ॥૨॥

૫૦ ન । જામયૈ । તૌન્વઃ । રિક્વમ્ । અરૈક્ । ચ્ચાર્ । ગર્ભમ્ । સન્નિતુઃ । નિધાનમ્ । યદિ । માતરઃ । જનયન્તા । વહિમ્ । અન્યઃ । કૃતા । સુકૃતો । અન્યઃ । શ્ચન્ધન્ ॥ ૨ ॥

અં ૮ ઔરમ પુત્ર, જાગિનીને પિત્રધનપ્રદાન કરતો નથી. તે જાગિનીને સંસેવન કરનારા જાત્રાના રેત-સેકની નિધાનભૂત કરે છે. અર્થાત્ પાણિગ્રહણ વડે તેણીને સંસ્કારપ્રકૃત કરે છે. (તેણીને રિક્વપ્રદાન કરતો નથી) માતપિતા, બી તથા પુત્રસહસ્રણ અપત્યને જન્મ આપે છે. તથાપિ તે મધ્યે અન્ય-પુત્રસહસ્રણ અપત્ય, પિંડદાનાદિ શોભનકર્મને કર્તા થાય છે અને અન્ય-ઔલક્ષણ અપત્ય વઆલંકાર આદિ વડે કેવળ સમૃદ્ધિવાન થાય છે. (એથી પુત્ર દાવાઈ છે અને દુહિતા દાવાઈ જોતી નથી) ૨

અગ્નિર્જેજુહા રેજમાનોમહસ્પુત્રાં અરુપસ્યમયસૈ.

મહાનાર્ભોમહાજાતમેપાંમહીમૃદ્યૈશ્વસ્યયજ્ઞૈઃ ॥ ૩ ॥

૫૦ અગ્નિઃ । જજ્ઞે । જુહા । રેજમાનઃ । મહઃ । પુત્રાન્ । અરુ-
પસ્ય' । પ્રૈદ્યસૈ । મહાન્ । મર્ષઃ । મહિં । આ । જાતમ્ ।
પ્રપામ્ । મહી । પ્રૈદ્યુત । હરિંદ્રઅશ્વયૈ । યજ્ઞૈઃ ॥ ૩ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ । રાયમાન-નૂના ચતાર્થ જવાલાઓ વડે
અગ્નિદેવ પ્રશૂત પુત્રોને-રશ્મિઓને ઉત્પાદન કરનાર છે.
આ મર્ષ થયો. તે મહાન્ થયેલો. આ રશ્મિમેલન
સર્વતઃ ઓપાધિ સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયું તે પણ મહાન્
હયું. આ પ્રભાણે હર્ષશ્ચ-ઇન્દ્રદેવની પ્રશ્તિ, યજ્ઞનાર્થ સોમાન્ન્ય
તથા આહુતિ વડે મહાન્ છે. ૩

અભિજૈર્ત્રીસચન્તસ્પૃધાનંમહિજ્યોતિસ્તમસોનિરજાનન્ ।

તંજાનતીઃપ્રત્યુદાયદ્યુપાસઃપતિર્ગર્વામભવદેકુદ્દન્દ્રઃ ॥ ૪ ॥

૫૦ અભિ । જૈર્ત્રીઃ । અસચન્ત્ । સ્પૃધાનમ્ । મહિં । જ્યોતિઃ ।
તમસઃ । નિઃ । અજાનન્ । તમ્ । જાનતીઃ । પ્રતિં । ઉત્ ।
આયન્ । ઉપસઃ । પતિઃ । મર્વામ્ । અમવત્ । એકઃ ।
હન્દ્રઃ ॥ ૪ ॥

અ० જીતનારા મુદ્દેવો, દુરમહ સ્પર્ધાકરનાર ઇન્દ્રને સર્વતઃ
સમગમન કરે. છે. તે મરુતોએ, તે પુત્રો વધ સતે સુધામ્ય
મહાન્ તેજ તમોરૂપ દુરથી નિર્ગત થયાનું જાણ્યું તેથી

૫૧-૬૦ના ઇન્દ્રને-સૂર્યને બાધુનારી ઉપાઓ તેને અભિવક્ષીને જ પ્રાપ્ત થયેલી અને-તર, ઇન્દ્રેવ તર લલભૂત રરિમઓનો એક-અધિવનીય પતિ થયો. ૪

લીલૌસતીરભિધીરામતુન્દન્માચાહિન્વન્મનસાસુપ્તવિપ્રા. ।
વિશ્વામવિન્દન્પૃથ્વાપુતમ્યમજ્ઞાનલ્લિતાનમસાવિવેજ ॥૫॥૫॥

૫૦ લીલૌ । સુતી । અમિ । ધીરા । અતુન્દન્ । પ્રીપા ।
અહિન્વન્ । મનસા । સુપ્ત । વિપ્રા । વિશ્વમ્ । અવિન્દન્ ।
પૃથ્વામ્ । જ્ઞાનમ્ । પ્રજ્ઞાનન્ । इत । ता । नर्मसा ।
आ । विवेश ॥ ૫ ॥ ૫ ॥

અ. સાત મેધાવી અગિરાઓએ આયોને હૃદપર્વત વિષે નિગૂઢ અભિવક્ષીને તે નિધાનને યોલ્યું ત્યાંથી તે અગિરાઓએ પર્વતખિલ વિષે આયો છે એમ મનવડે નિશ્ચય કરીને, જે માર્ગે પ્રવિષ્ટ થયેલી તેજ પ્રાચીનમાર્ગ વડે તે આયોને નિર્ગમિત કરી. યજ્ઞ, પ્રકર્ષપણે ઇન્દ્રને પ્રાપ્ત કરે તેવા મન વડે ઇન્દ્રવિપયક મન-રતોત્ર વડે ઇન્દ્રને ગુપ્ત કર્યો અને યજ્ઞમાર્ગે સાધુભૂત સર્વઆયોને પ્રાપ્ત કરી તેથી તે ઇન્દ્રે, (અગિરાઓનાં) તે કર્મને પ્રકર્ષપણે બાળીને અગિરાઓને નમરકાર વડે સજાવિત કરી પર્વત વિષે પ્રવેશ કર્યો ૫(૫)

इति तृतीयस्य द्वितीये पञ्चमो वर्गः ॥ ५ ॥

વિદ્યદોસુરમારુણમર્દેર્મદ્વિપાયઃપુર્વ્યમુદ્યકઃ ।

અગ્રેનયત્તુપયજ્ઞરાણામચ્છારવૈમથપાજાન્તીમાત્ ॥ ૬ ॥

૧૦ વિદત્ । યદિ । સુરમા । સુળૌમૈ । અદ્રેઃ । પહિ । પાર્યઃ ।
પૂર્વ્યમ્ । મૃદ્યર્કુ । ઋરિતિકઃ । અર્મમ્ । નયત । સુદૃષદા ।
અક્ષરાણામ્ । અચ્ઙ્ । રવમ્ । પ્રયમા । જાનતી । ગાત ॥૬॥

અ. સરમા નામની યુનીએ, ત્યારે પર્વતના ભાગદારને પ્રાપ્ત
કર્તુ ત્યારે ઇન્દ્રે પ્રેષણાએ, ત્યારી પૂજાને અન્નાદ-અન્ન
ભક્ષક કશેષ એવી મહાન્ પ્રતિજ્ઞા કરી. ઇતર બોલ્ય પદાર્થો
વડે પણ તેને અન્નાદિક્ષણ અન્ન અર્પણ કર્યું. તેથી,
શોભન-પાદ-યુક્તા તે સરમાએ ક્ષપરહિત ગાયોના પ્રાંત
ભાગને પ્રાપ્ત થયો કારણ કે ગાયોના દ્વારારવને પ્રથમ
ભણતી મતી તે શબ્દાભિમુખ્ય ગયથી. ૬

અગંચ્છદુષિવ્રતમ.સસ્વીયન્નસૂદયત્સુકૃતેર્ગર્ભમદ્રિઃ । -

સસાન્નમયોંયુર્વર્ભિર્મૃત્વસ્યન્નધામવૃદંગિરા સુયોર્અર્ચન ॥ ૭ ॥

૧૦ અગંચ્ઙ્ । ઋ રિતિ । વિવ્રતમઃ । સસ્વિદ્યન્ । ઐસૂદયત ।
સુદૃકૃતે । ગર્ભમ્ । અદ્રિઃ । સસાન્ન । મયે । યુર્વદ્રભિ ।
મૃત્વસ્યન્ । અર્ચ । અમવન્ । અંગિરા । સુય । અર્ચન્ ॥૭॥

અ. અતિશય મેધાવી અગિરાએ સાથ સખિત્વને ઇચ્છનાર
ઇન્દ્રેવ, પર્વત પ્રતિ અવસ્ય પ્રાપ્ત થયો. તે પવંતે,
સખિત્વની ઇચ્છા કરતાં સુષુપ્તકારે યુદ્ધકરનાર ઇન્દ્રાર્થે
ગવાત્મક ગર્ભને નિર્ગમિત કર્યો. નિત્યતરણ મરદેવો સદા
અગિરાએના ગોધનને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરતા અસુરોના
મારમિતા ઇન્દ્રે ગાયોને પ્રાપ્ત કરી. અનન્તર, અગિરા
મધ્યે વરિધ અગિરા ઋષિએ, ઇન્દ્ર પાસેથી તે ગાયોને
પ્રાપ્ત કરી ત્યારથી જ તે ઇન્દ્રેવને પૂજનારો થયો. ૭

સુતઃસંતઃપ્રતિમાનંપુરોભૂર્વિશ્વાવેદજનિમાહન્તિશુષ્ણમ્ ।

પ્રણોદિવ પદ્મવીર્ગ્યુરર્ચન્સસસ્વાસસ્તૌર્મુંચન્નિરવદ્યાત ॥ ૮ ॥

પ૦ સુત દસતે । પ્રતિમાનંમ્ । પુર ડમુઃ । વિશ્વા' । વેદ । જનિમ ।
હન્તિ । શુષ્ણમ્ । પ્ર । ન । દિવ । પદ્મવીર્ગ્યુરર્ચન્ । ગુણ્યઃ ।
અર્ચન્ । સસ્વા' । સસ્તૌન્ । અમુંચત્ । નિ । અવદ્યાત ॥ ૮ ॥

અ૦ જે આ ઇન્દ્રદેવ, ઉત્તમ વસુસ પત્તિનો પ્રતિનિધિ છે યજ્ઞા,
જે સર્વવેદાર્થનો પ્રતિમાન-સ્વમહત્ત્વ વડે ધૃતતાપૂર્વક
મર્વનો પ્રરિચ્છેદક, યુદ્ધ વિષે યત્નઓની પુરત પ્રાપ્ત કરનાર,
સર્વ શૂતળતને નાશનારો છે. તે શુશ્ણુ નામના અસુરને
દધ્યનારો છે શ્રેષ્ઠ રીતે મર્વજી અગિરાઓના ગોધન પ્રાપ્ત
કરવાની ઇચ્છા કરતો અમારો સખા ઇન્દ્રદેવ, યુનોદધી
આગમન કરીને પ્રકર્ષણે અમને પૂજિત-મેવિત કરતો
વૃત્રબાધ ઉપદેષધી અમને છેક મુક્ત કરે ૮

નિગંવ્યતામનસાસેદુર્કૈઃકૃષ્ણાનાસૌઅમૃતત્વાર્પગાતુમ્ ।

હૃદચિન્નસર્દનભૂર્ધેપ્રાપેન્માસૌઅસિંધાસન્નૃતેન ॥ ૯ ॥

પ૦ નિ । ગુચ્ચતા । મનસા । સેદુ । અર્કૈ । કૃષ્ણાનાસૌ ।
અમૃતત્વાર્પા ગાતુમ્ । હૃદમ્ । ચિત્ । હૃ । સર્દનમ્ । મૂર્ધિ ।
ણામ્ । યેન । માસાન્ । અસિંધાસન્ । નૃતેન ॥ ૯ ॥

અ૦ ગાયોને ઇચ્છતા મનવડે મુક્ત, અર્ચનીય સ્તોત્રો વડે દેવત્વ-
પ્રાપ્ત્યે માત્રને જ પાદન કરનારા તે અગિરા મુનિઓ,

મત્રાખ્ય કર્મમાં બેડા. સત્રાખ્ય કર્મ વિષેનું અંગિરા ઋષિઓનું જે આ આમદન-બેડક નિશ્ચે અમૃતત્વ પ્રાપ્તિ અર્થે મહાન ઉપાય રૂપ છે. સત્યશૂન જે સત્રકર્મ વડે તે ઋષિઓએ માસોનું સેવન કરવાને ઈચ્છા કરી. ૬

સંપઙ્ગ્યમાનાઅમદન્નમિસ્વંપયઃપ્રત્નસ્પરેતંસોદુર્વાનાઃ ।

વિરોદંસીઅતપ્દ્યોપણાંજાતેનિષ્ઠામદંધુર્ગોષુવીરાન્ ॥૧૦॥૬॥

૫૦ સમ્પઙ્ગ્યમાનાસઃ । અમદન્ । અવિ । સ્વમ્ । પયઃ । પ્રત્નસ્વ । રેતમઃ । દુર્વાનાઃ । વિ । રોદંસી રૂતિ । અતપન્ । ધોયઃ । દ્યુમ્ । જાતે । નિઃસ્થામ્ । અદંધુઃ । ગોષુ । વીરાન્ ॥ ૧૦ ॥ ૬ ॥

અ ૦ આ મારી ગાયો છે એમ નાથનારા તે અંગિરા ઋષિઓ, પુરાતન રેતસુ ઉપલક્ષિત પુત્રની ધારણાર્થે તે ગાયોના પપસુનું દોહન કરતા હર્ષિત થયા. આ ઋષિઓના મહા-શ્વનિએ ધાવાપૃથિવીને વ્યાપ્ત કરી સંતપ્ત કર્યાં. તેથી તે અંગિરાઓએ, આત્મીયતા-સંપન્ન 'અશઅશતમક વશ્તુ વિષે નિષ્ઠાને ધારણ કરી અર્થાત્ મયાપૂર્વ રિયતિને સંપાદન કરી. તે ગાયોની રક્ષાર્થે અતિશય પુરુષોને રથાપિત કર્યાં. ૧૦ (૬)

इति तृतीयस्य द्वितीयेषु षष्ठोऽङ्गः ॥ ६ ॥

सज्जातेर्भिर्द्वित्रहासेदुर्द्वयैरुदुस्त्रियाअसज्जदिन्द्रोअकैः ।

उरुच्यंस्मैयूतवृद्धरन्तीमघुस्त्रावदुदुहेजेन्यागौः ॥ ११ ॥

૫૦ સ. । જાતેમિઃ । ઘૃતૃદ્વહા । સઃ । રત । કુમ્ રતિઃ । હૃચ્ચૈઃ ।
 ઉત । ઉલિયાઃ અસુજત્ । રન્દ્રઃ । અર્કઃ । ઉરુચી ।
 અસ્મૈ । ઘૃતૃદ્વત્ । મન્તી । મર્તુ । સ્વાચ । દુદુહે ।
 જેન્ધો । ગૌઃ ॥ ૧૧ ॥

અ. તે ઇન્દ્ર, સલામના-સમ્પન્ન મરુતો સહિત ઘૃતાધુરનો ઉલ્લાસે
 છે. તેજ ઇન્દ્રે, અર્ચનીય હોતોય મરુતો સહિત, ગાયોને
 યજ્ઞાર્થ સમ્પન્ન પ્રધારે સર્જન કરી, ધૃતોપેત, ક્ષીરાદિક-દ્રવ્યા-
 નને પારણ કરતી, અગ્નિહોત્રાદિક પ્રભૂતકર્મને પ્રાપ્ત
 કરતી પ્રથસ્તા ગાય, આ મળનારાર્થ મધુર ક્ષીરાદિક દોહત
 કરે છે ૧૧

પિત્રેચિંચક્રુઃસર્દનંસમસ્મૈપહિત્વિર્ધીમત્સુકૃતોવિહિર્યન્ ।

વિષ્કુમ્ભન્તઃસ્કર્મનન્નાજનિત્રીઆસીનાઋર્વૈરમસંવિ-

મિન્વન્ ॥ ૧૨ ॥

૫૦ પિત્રે । ચિત્ । ચક્રુઃ । સર્દનમ્ । સમ્ । અસ્મૈ । મહિ ।
 ત્વિર્ધિમત્ । સુદકૃતઃ । વિ । હિ । રથ્યન્ । વિષ્કુમ્ભન્તઃ ।
 સ્કર્મનન । જનિત્રી રતિઃ । આસીના । ઋર્વમ્ । રમસમ્ ।
 વિ । મિન્વન્ ॥ ૧૨ ॥

અ. મત્રાનુષ્ઠાન કરનારા અંગિરાઓએ, પાલક ઇન્દ્રાર્થ મદાન
 દીપ્તિમત્ ઉત્તમ સ્થાન સંપાદન કર્યું. સમુપાર્જિત કર્મવાળા
 તે અગિરાઓએ ઇન્દ્રના સ્થાનને નિમ્ને વિશેષ દર્શાવ્યું.
 સત્રોપસ્થાન કરનારા તે અંગિરાઓએ મર્વજમતલા જનમિતા

ઘાવાપૃથિવીને સ્તબન-સાધનરૂપ અન્નરક્ષ વડે વિષ્ણુ
ક્રતા વેગવત તે ઇન્દ્રવને દિવિ-સ્વીકરણાર્થ ધુલોક વિષે
વિશેષ બિંબ સ્થાપિત કર્યો ૧૨

મુહીયદિધિષળાગિશ્રવેમાત્સંદ્યોઽદ્વિમ્વૈરોદસ્યોઃ ।

ગિરોયસ્મિન્નવદ્યા સંમીચીર્નિશ્વાન્દ્રાંયતવિપીરનુન્તા ॥૧૩॥

૧૦ મુહી । યદિ । ધિષળા । શિશ્રવે । ઘાત । સઘ દ્વૃધમ્ ।
વિદ્મ્મમ્ । રોદસ્યો । ગિર । યસ્મિન્ । અનવદ્યા ।
મુમ્હર્ષીચી । વિશ્વા । ઇન્દ્રાંય । તવિપીઃ । અનુન્તા ॥૧૩॥

અં ૦ ઇન્દ્રવિષયા મહાન્ સ્તુતિ ઘાવાપૃથિવીના અન્યોન્ય
વિષ્ણુવર્ધ શીઘ્ર વધનાર, ધારણ્યસમર્થ માધનને ન્યારે
સ પાદન કરે છે ત્યારે ઇન્દ્ર વિષે દોષરહિત સ્તુતિસક્ષણ
વાણીઓ સગતા થાય છે ઇન્દ્રના મર્ત મને, કેવળ સ્વભાવ
સિદ્ધ છે ૧૩

મદ્યાતેસુર્યયંરશિમશ્ચકોરાપૃથ્વેનિયુતાંયન્તિપૂર્વો ।

મહિસ્તોત્રમવમાગન્મસુરેસ્માકુમુમવન્વોધિગોપાઃ ॥૧૪॥

૧૦ મહિ । આ । તે । સુર્યમ્ । રશિમ્ । શક્તી । આ ।
વૃત્તદ્વને । નિદ્યુત, । યન્તિ । પૂર્વો । મહિ । સ્તોત્રમ્ ।
અર્વ । આ । અગન્મ્ । સુરેઃ । અસ્માકમ્ । કુમુમવન્ ।
ધોધિ । ગોપા ॥ ૧૪ ॥

અં હે ઇન્દ્રદેવ ! તારા મહાન્ સખ્યની હું યોમેર કામના કરું છું. તારી શક્તિઓના દાનકર્મોની હું યોમેર કામના કરું છું. વૃત્તાસુરના હંતા-તું અર્થ, બહુ વડવાઓ વડનાર્થ આગમન કરે છે. વિદ્યાન્-તૂંના મહાન્ સ્તોત્ર અને દક્ષિણક્ષેત્ર ભૂમને અમે પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! તું અમારો સુખ પાલકિતા છું એમ જાણ ૧૪

મહિસેત્રપુરુષચન્દ્રવિવિદ્વાનાદિત્સાંધ્યશ્ચરયંસમૈરત્ ।
ઇન્દ્રોનૃમિરજનદીર્ધાનઃસાકંસૂર્યમુપસંગાતુમ્ભિમ્ ॥૧૫॥૭॥

૧૦ મહિ । સેત્રમ્ । પુરુ । ચન્દ્રમ્ । વિવિદ્વાન્ । આત્ । રત્ ।
મહિદ્ધમ્ । ચરયમ્ । સમ્ । ઇરત્ । ઇન્દ્ર । નૃદમિઃ ।
અજનત્ । દીર્ધાનઃ । સાકમ્ । સૂર્યમ્ । ઉપસમ્ । ગાતુમ્ ।
ભિમ્ ॥ ૧૫ ॥ ૭ ॥

અં જે આ ઇન્દ્રે કદારાદિ મહાન્ સેત્રને તથા પ્રભુત હિરણ્યને અમે અર્થિઓ અર્થ પ્રાપ્ત કર્યા. મવાદિકે ચરાત્મક પદાર્થ સમ્યક્ પ્રકારે દીધા. તે દેદીપ્યમાન ઇન્દ્રે કર્મમદાયજીત મરત્ નેતાઓ સહિત, કાશનિર્વાહકે જ્ઞાદિલેને, ઉષાકાશને, પૃથિવીને, અને આપદનીય આદિ અગ્નિને ઉત્પન્ન કર્યા. ૧૫ (૭)

इति तृतीयस्य द्वितीये सप्तमो वगः ॥ ७ ॥

अपविष्टपविश्वोद्दमना प्रसधीचीरसृजध्विष्वचन्द्राः ।
मध्वं पुनानाःपवित्रैस्तुभिर्हन्वन्त्यवतुभिर्धनुवीः ॥१६॥

૫૦ અપઃ । ચિત્ । એપઃ । વિદ્મઃ । દર્મનાઃ । પ્ર । સુગ્રીચી ।
અસુગ્રત્ । વિશ્વદર્શન્દ્રાઃ । મધ્યઃ । પુનનાઃ । કૃવિદમિ ।
પૃવિઘ્નૈઃ । દુદમિઃ । હિન્વન્તિ । અક્તુદમિઃ ।
ઘનુગ્રીઃ ॥ ૧૬ ॥

અ० દાતમનવાળા યજ્ઞના ઉપરત આ જ ઇન્દ્રદેવે, વ્યાપન-
પરપરમગત, વિશ્વને-આહવાદ-આપનાર આપો જળને
સળખાં. તે આપોજળ, માધુર્યેષેન મોમને મર્વણ દશાપવિત્ર
અગ્નિવાયુ અને સૂર્યો વડે સંશોધન કરનારા સર્વ જગતની
પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવનારા સર્તા, રાત્રિદિવસ મર્વ જગતને
સ્વસ્વ-વ્યાપાર-પ્રવચ્ચ છે. ૧૬

અનુવૃણેવ્રસુધિતીજિહાતેહુમેસૂર્યસ્યમંહનાયજત્રે ।

પરિયત્તેમહિમાનંવૃજય્યસરવાયદ્વદ્રકામ્યાઋજિઘ્યાઃ ॥ ૧૭ ॥

૫૦ અનુ । વૃણે । ઇતિ । વસુધિતી ઇતિ વસુદધિતી । જિહૈતિ
જિતે । હુમે ઇતિ । સૂર્યસ્ય । મંહનાં । યજત્રે ઇતિ । પરિ ।
યત્ । તે । મહિમાનંમ્ । વૃજય્યૈ । સર્વાયઃ । દ્વદ્ર ।
કામ્યાઃ । ઋજિઘ્યાઃ ॥ ૧૭ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ । જગતના સુધુ ગ્રેરક વૃના મહાત્વ-આગ્રહ-
સામર્થ્ય વડે સર્વાધારરૂપ યજ્ઞનાહી તે ઉભય અદોરાત,
પૂન પૂન આવર્તન કરે છે. ઋણુમતિવાળા મિત્રભૂત તે
કમનીય મરદેવો, કર્મવિધિકારક અસુરોના પરિભવાર્થ, ત્દારા
મામર્થ્યને અનુસરી પરિતઃ પ્રગટ થાય છે. ૧૭

पतिर्भवत्तदन्तसूनृतांनागिराविश्वार्युर्दृपभोवयोधा ।

आनो गहिसरयेभिं शिवेभिर्महान्महीभेरुतिभिः सरण्यन् ॥ १८ ॥

प० पति । भव । वृद्धन् । सूनृतांनाम् । गिराम् । विश्व-
आर्यु । दृपम् । वय दृषा । आ । न । गहि । सरयेभिः ।
शिवभिः । महान् । महीभिः । रुतिभिः । सरण्यन् ॥ १८ ॥

अ० हे ऋद्धेव । स पूर्य आधुष्यवाजा हे अविनाशी
देव ! कामेनो वषिता अन्नो दाता तू प्रियतम वाधीओ
नो स्वामी हो यथार्थं जमने धृष्टो, महान् रक्षाओ
अने कस्यायुकाश्च सम्भव्युक्त तू अमारा प्रति यथार्थं
आगमन करे १८

तमैगिरस्वन्नर्मसासपर्यन्नव्यंकृणोमिसन्पसेपुराजाम् ।

द्रुहोवियांहिरदुलाअदेवी स्वश्चनोमघवन्त्सातयेधा ॥ १९ ॥

प० तम् । अगिरस्वत् । नर्मसा । सपर्यन् । नव्यम् । कृणोमि ।
सैन्येस । पुराजाम् । द्रुहं । वि । याहि । बहुला ।
अदेवी । स्वश्चित्तिस्व । च । न । मघवन् ।
सानये । धा ॥ १९ ॥

अ० हे ऋद्धेव । अगिरा । पेरे स्तोत्र वडे पुजन करतो हे
विश्वामित्र ऋषि तादृश भदिभोपेत पुरातन तूने ससेवन
करवा अजिनवस्तुति कर छु तमोऽपस्वरडे अघोतमान,
अद्भुतपुनं राक्षसोने विशेषे भृतिने प्राप्नूयाव हे
धनवन् ऋद्धेव । तू अमने तादृश योत्तानु धन ससेवनार्थ
स्थापित करे १९

મિહઃપાવકાઃપ્રતતાઅમૂવન્ત્સ્વસ્તિનઃપિપૃહિપારમાસામ્ ।

ઇન્દ્રત્વંરયિરઃપાહિનોરિષોમધુમધુકુણુદિગોજિતોનઃ ॥૨૦॥

૧૦ મિહઃ । પાવકાઃ । પ્રતતાઃ । અમૂવન્ । સ્વસ્તિ । નઃ ।
પિપૃહિ । પારમ્ । આસામ્ । ઇન્દ્ર । ત્વમ્ । રયિરઃ । પાહિ ।
નઃ । રિષઃ । મધુમધુ । કુણુદિ । ગોઽજિતઃ । નઃ ॥૨૦॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! પાપોનાં શાધન કરનારાં, સેચનસાધન રૂપ
આપોજળ સોઠવિધે પ્રકર્ષપણે વિસ્તૃત થયાં. આ
જળના વિનાશરહિત તીરને, અમે અર્થ જલોવડે સંપૂર્ણ
કર. રથવાન તું, હિંસક સત્રુથી અમારું પાલન કર.
અમને અતિશીઘ્ર ગવાદિ પશુઓના જેતા કર. સુવ્રષ્ટિપ્રદાન
વડે તમાગાદિ જલાશયોને સંપૂર્ણ કરીને ગવાદિધન-
યુક્ત કર. ૨૦

અર્દેદિષ્ટવ્રહાગોર્પતિર્ગાઅન્તઃકૃષ્ણાંઅરુષૈર્ધાર્મભિર્ગાત્ ।

પ્રસૂતૃર્તાદિશમાનનૃતેનદુર્શ્ચવિશ્વાઅવૃણોદપૃસ્વાઃ ॥૨૧॥

૧૦ અર્દેદિષ્ટ । વ્રુહા । ગોર્પતિઃ । ગાઃ । અન્તરિતિઃ ।
કૃષ્ણાન્ । અરુષૈઃ । ધાર્મભિઃ । ગાત્ । પ્ર । સૂતૃર્તાઃ ।
દિશમાનઃ । ઋતેન । દુર્શ્ચ । વિશ્વાઃ । અવૃણોત્ ।
અર્પ । સ્વાઃ ॥ ૨૧ ॥

અ૦ જુનનો દહનાર, ગાયોનો સ્વામી ઇન્દ્રદેવ, અમને ગાયો
પ્રાપ્ત કરાવો. કર્મ-વિધિકારક-અસુરોને અસાચમાન તેજો વડે

અન્તર્ધાન-વિનાશને પ્રાપ્ત કરાવે. પ્રિયતમા ગાયેને પ્રનારણુ-
વર્જિત સ્તવવાક્ય વડે અગિરાઓને પ્રાપ્ત કરતા પ્રન્દે,
ગાયેનાં સર્વ દારોને અને સ્વકીય ગાયેને પ્રમટ કર્યાં. ગાયેને
ગોધુ વિષે સ્થાપિત કરીને તે દારોને આચ્છાદિત કર્યાં. ૨૧
(૨૨ ઋચા માટે જુઓ મુ. ૩૦-૨૨) ૨૨

તિતૃતીયસ્વઘ્નિતોયેષ્ટમોષર્ગે. ॥૮॥

સૂક્ત ૩૧.

- ૧ ઘદ્નિ. = અપુત્રોયઃપિતાકન્યામન્યકુલંપ્રાપયતિસઃ =
અપુત્ર પિતા કન્યાને અન્ય કુલમાં આપે તે.
- ૨ હીધિતિમ્ = ધર્તારમ્ જામાતરમ્ = રેતસૂ ધારણુ કરનાર
ભાતા.
- ૩ શ્રઙ્ગન્ = પ્રસાધયન્ = પ્રસાધિત કરતો.
- ૪ શમ્મ્યેન = સુષ્ણિમિત્તેન = સુષ્ણિમિત્તક.
- ૫ તાન્વ = તનૂજઃ ઔરસઃ પુત્રઃ ।
- ૬ ઘદ્નિઃ = પુમાન્ = પુમાન
- ૭ ઋધન્ = વચ્ચાલંકારાદિના ઋધ્યમાનઃ = વચ્ચાલંકાર
આદિ વડે સમૃદ્ધિવાન્.
- ૮ પ્રપૃત્ = પ્રપૃત્તિ. ।
- ૭ પ્રવક્ષે = વક્ષાર્થેમ્ ।
- ૧૦ અતૃદન્ = નિધાનમપાઘૃણ્યન્ = નિધાનને ખાધું.
- ૧૧ પ્રાધા = પ્રાચીનેન = પ્રાચીન.
- ૧૨ રુણમ્ = મગ્નદારમ્ = ભગ્ન દારને.
- ૧૩ અસૂદયત્ = નિરગમયત્ = નિર્ગમન કર્યો.

सूक्तं ३२.

ऋषिः—विश्वामित्र.

देवताः—ऋग्ः

छन्दः—त्रिष्टुभ.

इन्द्रसोमंसोमपतेपिबेममाध्यन्दिनसर्वनंचारुयत्ते ।

प्रपुष्ट्याशिमेमघवन्नृजीपिन्विमुच्याहरींइहमादयस्व ॥ १ ॥

१० इन्द्र । सोमम् । सोमदृते । पिबे । इमम् । माध्यन्दिनम् ।
 सर्वनम् । चारुं । यत् । ते । प्रपुष्ट्य । शिमेइति । मघ-
 वन् । ऋजीपिन् । विमुच्य । हरी इति । इह ।
 मादयस्व ॥ १ ॥

अ० सोमना अधिपति हे इन्द्रदेव । माध्यन्दिनसवन मंजधी
 स्तोत्र, रमणीय छे. धनवन भाररहित-सोम-(ऋ७५)-
 संपन्न हे इन्द्रदेव । हरी नामना अश्वोने रथयो विमुक्त
 करीने अनुश्राने अत्रत्य आस वडे पूज्य करीने आ
 देवपञ्चदेव त्रिमे तेभने दर्शित कर १

गवांशिरमन्यनमिन्द्रशुकपित्रासोमंररिमातेमदाय ।

ब्रह्मकृतामारुतेनागुणेनसजोषारुद्रैस्तृपदावृषस्व ॥ २ ॥

१० गोऽंशिरम् । मन्यनम् । इन्द्रे । शुकम् । पित्रे । सोमम् ।
 ररिम । ते । मदाय । ब्रह्मकृता । मारुतेन । गुणेन ।
 सजोषा । रुद्रै । तृपत् । आ । वृषस्व ॥ २ ॥

અ ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! મધ્યમિર્ણુનાળો, મંથનયુક્ત, અભિનવ
યજ્ઞાં શુક્લમન્યિઋદ વિષે વર્તમાન, આ સોમનું પાન કર.
તારા દર્પાર્થે અમે તે સોમ અર્પણ કરીએ છીએ, ઇન્દ્રવિષયક
સ્તોત્રકરનારા મરૂદગણ અને એકાદશ રૂદ્રો વડે સંગત તું
સોમપાન દ્વારા તૃપ્ત થતો આ સોમને મર્વત જ્ઞાનવિષે
સિચન-ધારણ કર. ૨

યૈતેશુષ્પયેતવિંપીમર્વર્ષન્તન્દ્રપસ્તસ્તબોજઃ ।

માધ્યન્દિનેસર્વનેવંજહસ્તપિર્વારુદ્રેભિઃસર્ગણસુશિમ ॥ ૩ ॥

પ ૦ યે । તે । શુષ્પમ્ । યે । તવિંપીમ્ । અર્વર્ષન્ । અર્ષન્ત ।
ઈન્દ્ર । મસ્તઃ । ત્તુ । બોજઃ । માધ્યન્દિને । સર્વન । વ્રજહ-
હસ્ત । પિર્વ । રુદ્રેભિઃ । સર્ગણઃ । સુશિમ ॥ ૩ ॥

અ ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! જે મરૂદોએ તારા યજુ-શાષક-તેજને અને
બુદ્ધિ-આમર્થ્યને વધાર્યું તેઓએ તૂંને સ્તુતિ કરતા સતા તારા
પુદ્ગલ-આમર્થ્યને વધાર્યું. વળદરતા, શોભન નામિકાનાળા
હે ઇન્દ્રદેવ ! મરૂદો વડે સમણુગણ તું માધ્યન્દિત સર્વનમા
સોમપાન કર. ૩

તદન્વસ્યમર્ધુમદ્વિવિપ્રન્દ્રસ્યશર્ધોમસ્તોયંઆસન્ ।

યેભિર્વુત્રસ્યેપિતોવિવેદામર્મણોમન્યમાનસ્યર્મ ॥ ૪ ॥

પ ૦ તે । ઇત । તુ । અસ્ય । મર્ધુદમત્ । વિવિપ્રે । ઇન્દ્રેસ્ય ।
શર્ધઃ । મસ્તઃ । યે । આસન્ । યેભિઃ । વુત્રસ્ય । રૂપિનઃ ।
વિવેદ । અમર્મણઃ । મન્યમાનસ્ય । મર્મ ॥ ૪ ॥

અં ૭ ઇન્દ્રના બલશૂન હતો તેજ અમે મરદેવ, તારી મહાપાય બેઠેલા છીએ, તું યુદ્ધ પ્રતિ ગમન કર, એમ માધુર્યોપેત વાક્યને ક્ષિપ્ર ગ્રેરે છે. જે યુદ્ધમહાયક મરદો વડે પ્રેરિત ઇન્દ્રેવ, પર-અવિદિત મર્મસ્થાનવાળો તથા મારો કાષ્ટ પશુ હતો નથી એમ અભિમાન કરનાર પુત્રાશુરના મર્મ ભાગને બાધુનાર હતો. ૪

મનુષ્વદિન્તુ સર્વનંજુપાણઃ પિત્રાસોમંશશ્વતેવીર્યાંય ।
સર્વાર્વૃત્સ્વહર્યશ્વયજ્ઞૈઃ સૈરણ્યુદિભિરપોર્ણાસિસર્પિ ॥ ૫ ॥ ૯ ॥

૫૦ મનુષ્વત્ । ઇન્દ્ર । સર્વનમ્ । જુપાણઃ । પિત્ર । સોમમ્ । શશ્વતે । વીર્યાંય । સઃ । આ । વૃત્સ્વ । હરિઃશ્વ । યજ્ઞૈઃ । સૈરણ્યુદિભિઃ । અપ । ઈર્ણાઃ । સિમર્પિ ॥ ૫ ॥ ૯ ॥

અં ૮ ઇન્દ્રેવ । મનુના યજ્ઞની પેરે આ યજ્ઞને સેવન કરનારો તું, પરપરિભવશક્તિ સામર્થ્ય આ સોમનું પાન કર. હરિ નામના અશ્વ વડે મંપન હે ઇન્દ્રેવ । તું, યજ્ઞનીય મરદો સહિત આગમન કર. એક સરશૂંથીલ મરદો સહિત તું, અન્તરિક્ષરથ તથા પાર્થિવ ઉદ્દેશને પ્રાપ્ત કરાવ યજ્ઞ, જળ વ્યાપ્ત અન્તરિક્ષમાથી ઉદ્દેશ પ્રાપ્ત કરાવ. ૫(૬)

इति तृतीयस्य द्वितीयेन षष्ठोऽवर्गः ॥ ९ ॥

त्वमपो यद्धૃત્રંજંઘર્વાં અત્યૌઽવપાસૃજઃ સર્તવાજૌ ।
શયાં નમિન્દ્રચરંતાવૃષેન વઘિવાં સંપરિદેવીરદેવમ્ ॥ ૬ ॥

૫૦ સ્વમ્ । અપઃ । યત્ । હૃત્ । ધૃત્ । જંચન્વાન્ । અત્પાનૃદ-
શ્વ । પ્ર । અર્ચનઃ । સર્તવે । આનો । શર્પાનમ્ । હન્તુ ।
ચાતઃ । વૃષેન । વૃત્તિઘોષમ્ । પરિ । દેવીઃ । અર્દેવમ્ ॥૬॥

અં ૩ હૃદિદેવ । તે દેવનશીલ આયોજનને આસપાસ આવત
થકને વર્તનાર બહુદકતાને લઈ સ્વચ્છતા આ-પ્રતિભાસમાન,
એકત્ર નિશ્ચલ વર્તનાર મેધને, પુદ્ વડે દર્શ્યો. તે પુદ્વિષે,
અતિવેમ-અમનાથે બળોને જેમ પ્રેરે તે પ્રકારે અન્તરિક્ષમાંથી
પ્રકર્ષપણે મેધર્થેન કરીને આયોજનને નિશ્ચે મુક્ત કર્યા,
(તે ઇન્દ્રને અમે ધન્ય કરીએ છીએ એમ સિત્તર અથા
સાથે અન્નય છે.) ૬

યજામૃશ્મર્ષસાવૃદ્ધમિન્દ્રંબુહન્તંપૃષ્વમ્જરંયુવાનમ્ ।
યસ્યમિયેમમર્તુર્યક્ષિર્વસ્યનરોદસીમહિમાર્નમમાર્તે ॥ ૭ ॥

૫૦ યજામઃ । શ્મ । નર્મસા । વૃદ્ધમ્ । હન્દ્રમ્ । બુહન્તમ્ ।
પૃષ્વમ્ । અર્જામ્ । યુવાનમ્ । યસ્ય । મિયે ર્તિ । મર્મર્તુઃ ।
યક્ષિર્વસ્ય । ન । રોદસી ર્તિ । મહિમાર્નમ્ । મમાર્તે ર્તિ ॥૭॥

અં ૩ હવિર્શક્ષ્ય અન્નવડે પ્રવૃદ્ધ, મહાન્, સ્તોતવ્ય, જરારહિત,
નિત્યતરુણ ઇન્દ્રને, અમે કુશિકગોત્રના અપિઓ, યજ-
સિદ્ધ્યર્થે સ્તુતિવાક્યો વડે નિશ્ચે પૂજન કરીએ છીએ.
અ-પરિમિત ઘાવાપૃથિવી, યજાર્થે ઇન્દ્રના મહિમા-વેશવને
પરિચ્છેદ કરવાને ચક્રિતમાન નંથી. ■

इन्द्रस्य कमसृकृतापुरुषाणग्रतानद्वानमिनन्तिविश्वे ।
दाधारयःपृथिवीद्यामुतेमांजजानसूर्यमुपसंसुदंसाः ॥ ८ ॥

૧૦ इन्द्रस्य । कम । सृकृता । पुरुषाणि । ग्रतानि । देवाः ।
न । मिनन्ति । विश्वे । दाधार । यः । पृथिवीम् । द्याम् ।
उत । इषाम् । जजान । सूर्यम् । उपसम् । सुदंसाः ॥ ८ ॥

અં સર્વદેવા, તું ઇન્દ્રનાં કર્મોની, સુક્રુ-નિર્મિત-પૃથિવી-આદિની, અનેક યજ્ઞાદિની આ સર્વની દિંસા-બાધા કરતા નથી, દિવ્ય આદર કરે છે. જે આ ઇન્દ્રદેવ, પૃથિવી-ભૂલોક, દ્યુલોક અને અન્તરિક્ષલોક તથા લોકોને ધારણ કરે છે. વળી શશનકર્મવાળો સતો ઇન્દ્રદેવ, સૂર્યને અને ઉષાકાલને ઉત્પાદન કરે છે. ૮

अद्रोघसुत्यंतवतर्महित्वंसुद्योयंज्ञातोअपिबोहसोमम् ।
नधावइन्द्रतवसस्तओजोनाहानमांसाःशरदोवरन्त ॥ ९ ॥

૧૦ अद्रोघ । सुत्यम् । तव । तत् । महित्वम् । सुद्य । यत् ।
जातः । अपिबः । हु । सोमम् । न । द्यावः । इन्द्र ।
तवसः । ते । ओज । न । अहा । न । मांसाः । शरदः ।
वरन्त ॥ ९ ॥

અં દ્રોહવર્નિત છે ઇન્દ્રદેવ ! તારું તે મહાત્મ્ય મધાર્ય છે કે તે ઉત્પન્ન-ચતાવેત જ સોમરસનું પાન કરું. દ્યુ-ઉપલક્ષિત-સર્વ લોકો તારા સામર્થ્યને વારણ-નિષેધ કરી ચક્રતા નથી. પ્રતિપક્ષ આદિ દિવસો, ચૈત્રાદિ માસો અને સંવત્સરો તારા

સામર્થ્યને તારી શકતા નથી. કિન્તુ, તારા સામર્થ્યને અનુસરીને
સર્વે રહે છે. ૯

ત્વંસદ્યોઽપિવોજાતંદ્રમદાયસોમંપરમેવ્યોમન ।

યદ્દયાવાપૃથિવીઆવિવેશીસ્યામવઃપૂર્વ્યઃકારુધાયા ॥૧૦૥૧૦॥

૧૦ ત્વમ્ । સદ્યઃ । અપિવઃ । જાત । દ્રમ્ । મદાય । સોમમ્ ।
પરમે । વિદ્યોમન । યત્ । હ । યાવાપૃથિવી રિતિ । આ ।
અવિવેશીઃ । અથ । અમવઃ । પૂર્વ્યઃ । કારુદ-
ધાયાઃ ॥ ૧૦ ॥ ૧૦ ॥

અ० ૬ હ્રન્દ્ર । જન્મ્યો ત્યારથી જ ઉત્તમસ્થાન-સ્થિત-ત્વં,
હવાયે સોમપાન કરે. ત્વં યાવાપૃથિવી સોઠ વિશે ચોમેર
નિમ્ને પ્રવિષ્ટ છે. અનન્તર, પુરાતન ત્વં, નિમ્ને કર્મેના
વિધાતા છે. ૧૦

इतितृतीयस्य द्वितीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अहृषहिंपरिशपानमर्णोज्ञायमानंतुविजाततव्यान् ।

नतेमहित्वमनुभूदद्यद्यौर्यदन्ययास्त्रिग्याहुंसामवस्थाः ॥ ११ ॥

૧૦ અહંન્ । અહિંમ્ । પરિદ્રશ્પાનમ્ । અર્ણઃ । ઓજાયામાનમ્ ।
તુવિદજાત । તંવ્યાન્ । ન । તે । મહિત્વમ્ । અનુ । મૂન્ ।
અર્ધ । યૌઃ । યત્ । અન્યયા । ત્રિગ્યા । ક્ષામ્ ।
અવસ્થાઃ ॥ ૧૧ ॥

અં ૦ પૃથિવી આદિ અનેકલોક જેથી ઉત્પન્ન થયા એવા હે ઈન્દ્રદેવ ! તેં, ઉદકની આમપામ શયન કરનાર, બળાચરણ કરનાર, આ અતિશય પ્રવૃદ્ધ મેધનો ઉદક-પ્રેરણાથી વધ કર્યો. અનન્તર, તારા મહિમાનો ધ્રુવોક અનુભવ કરતી નથી-અર્થાત્ જાણતી નથી. કેમકે તું, એક કદિવડે ભૂમિને આચ્છાદિત કરી રહેલો છે. ૧૧

યજ્ઞોહિતેન્દ્રવર્ધનોમ્ દુતમિયઃ સુતસોમોમિયેષઃ ।

યજ્ઞેનયજ્ઞમવયમ્નિયઃ સન્યજ્ઞસ્તેવજ્ઞમહિહત્યં આવત્ ॥ ૧૨ ॥

પં ૦ યજ્ઞઃ । હિ । તે । ઇન્દ્ર । વર્ધનઃ । મૂત । સુત । મિયઃ ।
સુતસોમઃ । મિયેષઃ । યજ્ઞેન । યજ્ઞમ્ । અવ । યજ્ઞિયઃ ।
સન્ । યજ્ઞઃ । તે । વજ્ઞમ્ । અહિહત્યં । આવત્ ॥ ૧૨ ॥

અં ૦ હે ઈન્દ્રદેવ ! આમારો યજ્ઞ નિષે, દલિ-પ્રદાન વડે ત્યારે વર્ધયિતા થાય છે. વળી અભિપ્રુત સોમવાળો સારમૂત આ યજ્ઞ તૂને પ્રિય છે. તે તૂં, યજ્ઞાદ સતો યજ્ઞના કર્તા-વજ્ઞનારાને યજ્ઞ દ્વારા રક્ષ-પ્રદાનપૂર્વક રક્ષણ કર. આ યજ્ઞ, તારા વજ્ઞનું વૃત્તનનરૂપ કર્મ વિશે રક્ષણ કરો. ૧૨

યજ્ઞેનેન્દ્રમવસાચક્રે અર્વાગૈનેન્સુમ્રાયનવ્યસેવૃત્યામ્ ।

યસ્તોમેભિર્વાવુષે પૂઞ્યેભિર્યોધંધ્યમેભિરુતનૂતનેભિઃ ॥ ૧૩ ॥

પં ૦ યજ્ઞેન । ઇન્દ્રમ્ । અવસા । આ । ચક્રે । અર્વાક । આ ।
અનમ્ । સુમ્રાય । નવ્યસે । વૃત્યામ્ । યઃ । સ્તોમેભિઃ ।
વૃવુષે । પૂઞ્યેભિઃ । યઃ । મુઞ્યમેભિ । સુત । નૂતનેભિઃ ॥ ૧૩ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! મારું વચનનારા, સ્વચ્છાક્રમ વડે તું-ઇન્દ્રને દિવિઃપ્રદાનપૂર્વક અભિનુષ કરે છે. તું જે પુરાતન સ્તોત્રો વડે પ્રદક્ષ થયેલા, જે અગ્નિ દેવાનારા અને અગ્નિ વડે ક્રમતા અપુન્યતન સ્તોત્રો વડે રૂઢિને પામે છે તેને, હું નવનર ધનાર્થે પણ વડે મારો અભિનુષ કરું. ૧૩

ધિરેપયન્માધિપણાંજુજાનસ્તવપુરાપાર્યાંદિન્દ્રમહઃ ।
અંહમોયંત્રંપીપરંચયાનોનામેવુયાન્તમુખ્યેદ્યન્તે ॥ ૧૪ ॥

વ૦ ધિરેપ । યત । મા । ધિપણાં । જુજાન । સ્તવ । પુરા । પાર્યાંત । ઇન્દ્રમ્ । મહઃ । અંહમઃ । યત્ર । પીપરંત્રં । ચયા । નુઃ । નાવદ્યં । યાન્તમ્ । ઉપયે । દ્યન્તે ॥ ૧૪ ॥

અ० ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરું એવી શુદ્ધિ બ્યારે હુંવિશે વ્યાપ્ત થાય છે ત્યારે હું સ્તોત્રને રચુ છું. અતિદૂરવર્તી વિનકારક દિવમતી પાર ઉતરું એવી શુદ્ધિ વ્યાપ્ત થાય ત્યારે તે પહેલાં સ્તોત્ર રચું છું. જે શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતાં શરિષ્ઠથી અમને જેપ્રકારે પાર ઉતારે તેપ્રકારે ઉભયપાશ્વે વર્તનારા ધનાર્થો જનો, નૌકા વડે પ્રવાસ કરનાર પુરુષની પેર તે ઇન્દ્રને આર્દાન કરે છે. ૧૪

આપૂર્ણોઅસ્યકુલશઃસ્વાહાસેક્તેશ્વકોશંસિસિચેપિર્બંધ્ય ।
સમુપ્રિયાઆર્વટુન્મદાપમદાહિણિદમિસોમામ્સન્દ્રમ્ ॥ ૧૫ ॥

વ૦ આપૂર્ણઃ । અસ્ય । કુલશઃ । સ્વાહા । સેક્તેશ્વ । કોશમ્ । સિસિચે । પિર્બંધ્યે । મમ્ । હું । ઇતિ । પ્રિયાઃ ।

આ । અવ્યૂત્રન્ । મદાય । પ્રદક્ષિણિત્ । અમિ ।
સોમોતિઃ । ઇન્દ્રમ્ ॥ ૧૫ ॥

અં ૦ હે ઇન્દ્રદેવ । તારા પાનાર્થે દોણકલશ, સોમપૂર્ણ છે, અને સોમસદિત કલશ તારા પાનાર્થે સ્વાહાકૃત-દત્તેલો છે. જેમ કેષે હસેચક જલપૂર્ણ કોશમાંથી પાનાતર વિષે જલસિંચન કરે તેમ હું તે સોમને સિંચન કરું છું. અત્યંત સ્વાદિષ્ઠ, તૂને દત્તેલા તે સોમ, તૂને અભિલક્ષી-ને જ તારા હર્ષાર્થે પ્રારક્ષિપ્યપૂર્વક, સમ્યક્ આવૃત થઈને વર્તો, ૧૫

નત્વાંગમીરઃપુરુહૂતસિન્યુર્નાદ્રિય પરિપન્તોવરન્ત ।
હૃત્યાસલ્લિભ્યઽપિતોયદિન્દ્રાદ્દુહંચિદરંજોગવ્યંમૂર્વમ્ ॥ ૧૬ ॥

પં ૦ ન । ત્વા । ગમીરઃ । પુરુહૂત । સિન્યુ । ન । અદ્રવ્યઃ ।
પરિ । પન્તે । વરન્ત । હૃત્યા । સલ્લિભ્યઃ । ઇપિતઃ ।
યત્ । ઇન્દ્ર । આ । દુહમ્ । ચિત્ । અર્હન્ । ગવ્યમ્ ।
ર્કર્વમ્ ॥ ૧૬ ॥

અં ૦ હે અનેક-આહત-ઈન્દ્રદેવ ! ગમીર સમુદ્ર તૂને વારી શકતો નથી. સેનો તૂને વારી શકતા નથી. કિન્તુ તૂને અનુ-સરીને વર્તે છે આ પ્રકારે સખાદેવો વડે પ્રાર્થિત તૂં, અતિ-પ્રખલ હવામાં વિષે વર્તનાર ઉર્વાનધને પથ્ય સમ્યક્ પ્રકારે વિનાશ કરાશે છે. ૧૬

(સત્તરમી ઝગ્યા માટે જુઓ સ. ૩૦-૨૨) ૧૭

इति तृतीयस्य द्वितीयेपकादशोऽवर्गः ॥ ११ ॥

सूक्त ३२.

- १ प्रमुदय = अत्राप्येन आसीन पूरयित्वा = आभ व३,
पूयं ३भेने.
- २ विविमे = प्रैरयन = प्रै३ ७.
- ३ मरणयुमिः = मरणशीलेः मरुद्भिः सहितः = मरुद्
शील भ३ने भ६.
- ४ सतये = अतियोगममनाय = अतिवेम अभनार्थ.
- ५ यद्विषांसम् = आयुष्यमानम् = आश्रुपाम वनमान.
- ६ कादघायाः = कर्मणां विधाता = ३भेने विधाता.
- ७ तद्वान् = अतिशयेन प्रवृद्धान् = अत्यंत प्रवृद्ध.
- ८ किकाया = कटया = ३दि व३.
- ९ मियेधः = मारमृतो घातः = सारभूत ७३ :
- १० ऊर्यम् = ऊर्ध्वानलम् = वक्ष्यानल.

सूक्त ३३.

अधि-४-१-८-१० नदी, अनशिष्ट विश्वामित्रः देवताः-४८;
७८-१-१२ त्रिष्टुभ्, १३ अनुष्टुभ्.

प्रपर्वतानामुशतीरुपस्थादभेइवविपितेहाममाने ।
गावेवशुभ्रेमानरारिहाणेविपादुत्तुदोपर्यसाजयेते ॥ १ ॥

५० प्र । पर्वतानाम् । उशती इति । उपस्थात् । अभेइवेत्य-
शब्देन । विपिते इति विदिते । हासमाने इति । गावेव-

इव । शुभ्रे इति । मातरा । रिहाणे इति । विद्वद् ।
शुतुद्री । पर्यसा । ज्वेते इति ॥ १ ॥

અં તમેલાંમાંથી વિમુક્ત, અન્યોન્ય-વેગ વડે-સ્પર્ધા-કરનારી, યધ્વા ત્વરા વડે ગમન કરનારી, યદ્વા પરસ્પર-દુર્વને-પામનારી-દોડીઓની જેરે, એ શાભમાન ગાયો જેરે 'શાભમાન', તથા પોતાના વતસને છૂડી વડે ચાટવાની ઇચ્છા વાળી સીધ-ગતિવાળી, સમુદ્ર પ્રતિ વેગે પ્રયાણ કરનાર પવસુપુકત વિપાદ તથા શુતુદ્રી : નદી. સમુદ્ર પ્રતિ સીધ પ્રયાણ કરે છે. ૧

इन्द्रैपितेप्रसवंभिर्भमाणेअच्छांसमुद्रंरथ्येवयावः ।

समाराणेऊर्मिभिःपिन्वमानेअन्यावाग्न्यामप्येतिशुभ्रे ॥ २ ॥

૧૦ : इन्द्रैपिते इतीन्द्रैपिते । प्रसवम् । भिर्भमाणे इति ।
अच्छांसमुद्रम् । रथ्योइव । यावः । समाराणे इति
समुद्वाराणे । ऊर्मिभिः । पिन्वमाने इति । अन्या ।
वाम् । अन्याम् । अपि । एति । शुभ्रे इति ॥ २ ॥

અં હે નદીઓ । ઇન્દ્ર-પ્રેરિત તમે, રથીઓની જેરે તે ઇન્દ્રેવ-ની અનુતાની પ્રાર્થના કરતી. સમુદ્રની અભિપ્રયે પ્રયાણ કરનારી છો. પરસ્પર સંગમન કરતી, તરંગો વડે પરિસર પ્રદેશને સંતૃપ્ત કરતી, શાભામાન તમે પ્રયાણ કરો છો. તમે એક બીજાને પરસ્પર એકમતાને પ્રાપ્ત કરીને પ્રયાણ કરો છો. ૨

અચ્છાસિન્ધુમાતૃતમામયાસંવિપાશમુર્વાસુભગીમગન્મ ।
વૃત્તમિવમાતરાસંરિહાણેસમ્માનંયોન્નિમનુસંચરંતી ॥ ૩ ॥

૧૦ અચ્છં । વિન્ધુમ્ । માતૃતમામ્ । અયામ્ । વિદ્યાશમ્ ।
તુર્વામ્ । સુભગામ્ । અગન્મ । વૃત્તમ્ । માતરા ।
સંરિહાણે ઇતિ સમરિહાણે । સમાનમ્ । યોનિમ્ । મનુ ।
સંચરંતી ઇતિ સમચરંતી ॥ ૩ ॥

અઃ તે નદીઓ । હું વિશ્વામિત્ર ઋષિ, અતિશયે માતાશ્વ,
શુવૃદી નદીની, અભિધુએ પ્રાપ્ત થયો છું. અમે, મદાન
શ્રીમાઅ વની વિપાશ નદીને પ્રાપ્ત થયા છઈએ. બે
ધેનુઓ વામને ઈશ્વ વડે આટવાને ઈચ્છા. કરતી યોનાના
વત્સની પાછળ જાય તેમ અમે, તમારા ઐક્યોનિરધાનરૂપ
મનુષ્યને અભિષેકી સમય પ્રકારે-સંચાર કરનારી-તમને પ્રાપ્ત
થયા છઈએ. ૩

પુનાયંપયંમાપિન્વમાનાઅનુયોનિદેવકૃતંચરંતીઃ ।
નર્તવેપ્રસવઃસર્ગતક્તઃકિંયુર્વિપોનધોઞોહવીતિ ॥ ૪ ॥

૧૦ પુના । વયમ્ । વયંમા । પિન્વમાનાઃ । મનુ । યોનિમ્ ।
દેવકૃતમ્ । ચરંતીઃ । ન । નર્તવે । પ્રસવઃ । સર્ગતૈત્કઃ ।
કિર્મયુઃ । વિપઃ । નયઃ । જોહવીતિ ॥ ૪ ॥

અઃ આ પવસ વડે સંવૃત્ત કરતી, ઇન્દ્રેવ વડે સંહિટ સમસ્થાનને
અનુસરી અમે સંચાર કરો રહેલી છઈએ. મનુ વિશે પ્રવૃત્ત
અમારા ઉદ્યોગ નિવર્તનાર્થ નથી. આ આદ્ય શું
ઈચ્છાને લઈ અમને બહુ આશ્વાન કરે છે ? ૪

रमध्वमेवचसेसोम्यायक्रतावरीरुपमुहूर्तमेवै ।

प्रसिन्धुमच्छाबृहतीर्मनीषावस्युरदिकुशिकस्यसुनुः ॥५॥१२॥

प० रमध्वम् । मे । वचसे । सोम्याय । क्रतुर्द्विती । उप ।
मुहूर्तम् । एवैः । प्र । सिन्धुम् । अच्छ । बृहती । मनीषा ।
अर्द्धस्युः । अह । कुशिकस्य । सुनु ॥ ५ ॥ १२ ॥

अ० उक्तस्य पन्त हे नदीभ्यो । 'तमने उतीर्थं करोते इ'
सोमने स पादन करे' अमे सोमस्य पादो-वयनाय, शीघ्र-
गमनयो मुहूर्तमात्र तमे उपरामने पाभो कुशिकपुत्र इ'
विश्वामित्र, भद्रान् ररुति वडे रक्षयुनी धृष्टावाणा, सतो
तं शुपुदीने प्रकर्षये आर्क्षान करे धु. ५(१२)

• इति तृतीयस्य द्वितीये द्वादशोऽध्यायः ॥ ४ ॥

इन्द्रोऽस्मां अरेद्वज्रं बाहुरपाहन्वृत्रपरिधिं नदीनाम् ।

देवोऽनयत्सविता सुधाणिस्तस्यैव प्रसयेयाम उर्वी ॥ ६ ॥

प० इन्द्र । अस्मान् । अरेदत् । वज्रं बाहु । अपे । अहन् ।
वृत्रम् । परिधिम् । नदीनाम् । देव । अनयत् । सविता ।
सुधाणि । तस्य । वयम् । प्रेदसुते । याम् । उर्वी ॥ ६ ॥

अ० हे विश्वामित्र । वज्रयुक्त पादवाणा इन्द्रे अमे-नदीभ्यो
भोदो नाप्सो सन्दकारक आपोऽजनी परिधि इष वृत्र-मेधनो
वध करो तेनो वध यता आपोऽजनी पाद ययो ते
गमनकरनरा जना वडे अमे भोदयधी, अमे मेधदनन द्वारा

અમને ખોટી. એટલું જ નહિ કિન્તુ સર્વ જાતના પ્રેરક, શોભન દસ્તકવાળા ઇન્દ્રે, મેધમેદન કરીને ઉદકપ્રેરણ વડે મધુદને પુષ્પ કર્યો. તેવા સામર્થ્યવાળા ઇન્દ્રની અભ્યનુગા વિધે વર્નાનારી, ઉદકો વડે પ્રભૂત એવી અમે પ્રમાણ કરીએ છીએ, અર્થાત્ તારા વચનથી ઉપરામીશું નહિ. ૬.

પ્રવાચ્યેશ્વધાવીર્યેતદિન્દ્રસ્યકર્મયદર્શિવિવૃથત્ ।

વિવર્જેણપરિપદોજધાનાયજ્ઞાપોયનમિચ્છમાનાઃ ॥ ૭ ॥

૧૦ પ્રવાચ્યમ્ । શુધ્ધવા । વીર્યમ્ । તત્ । ઇન્દ્રસ્ય । કર્મ । યત્ । અર્હિમ્ । વિદ્યુશ્ચત્ । વિ । વર્જેણ । પરિહમદઃ । જધાન । આયન્ । આર્ષઃ । અર્ચનમ્ । ઇચ્છમાનાઃ ॥ ૭ ॥

અં ૦ જે આ ઇન્દ્રે મેધમેદન કર્યું તેવું સામર્થ્ય, સર્વદા પ્રકર્ષપણે વચનીય છે, તે ઇન્દ્રે, પરિતઃ-પ્રતિજન્મકારક અસુરોનો વળ વડે વધ કર્યો. અનન્તર, સ્થાનેગ્ધુ આપેભજન, પોતાના સ્થાન પ્રતિ પ્રમાણ કરે છે. ૭

પ્રતદ્વર્ષોજરિતમાર્ષિમૃષ્ટાભાયત્તેષોપાનુત્તરાયુગાનિ ।

સ્રવ્યેષુકારોમર્તિનોજુપસ્વમાનોનિકઃપુરુષઞ્ચાનમસ્તે ॥ ૮ ॥

૧૦ પ્રત્ । વર્ષઃ । જરિતઃ । માર્ષિ । મૃષ્ટાઃ । આ । યત્ । તે । ઘોષાન્ । સતદર્શતા । યુગાનિ । સ્રવ્યેષુ । કૌરો ઇતિ । પ્રતિ । નઃ । જુપસ્વ । મા । નઃ । નિ । કરિતિકઃ । પુરુષઞ્ચા । નમઃ । તે ॥ ૮ ॥

અ૦ હે સ્તોતા વિદ્યામિત્ર । ત્હારું મંવાદાત્મક વચન કે તું
અમોને અ-ભીતિપૂર્વક ઉદ્ધોષ કરતો રહ્યો છે તે,
મં વિરમીત કરોય. ઉત્તરયુગે (યાગિક યુગે) ત્રિપે ઉક્યો
મધ્યે સ્તોત્રોનો કર્તા તું, અમને મંવાદાત્મક વચનપૂર્વક
મેવન કર. અધુના તું, ઉક્તિ-પ્રત્યુક્તિરૂપ-સંવાદવાક્યના-
અધ્યાપન વડે અત્યંત પુંવત્ પ્રાગ્ભ્ય મ કર, તુને
નમસ્કાર હો. ૮

ઓપુસ્વંસારઃકારવેંશૃણોતયયૌવોદૂરાદનંસારયેન ।

નિપૂર્નમધ્વંમરંતાસુપારાઅધોઅક્ષા સિન્ધવઃસ્રોત્યામિઃ ॥ ૯ ॥

૧૦ ઓ, હિતિ । સુ । સ્વમારુઃ । કારવેં । શૃણોત્ । યયૌ । વઃ ।
દૂરાત્ । અનંસા । રયેન । નિ । સુ । નમઞ્વમ્ । મર્વત ।
સુપારાઃ । અધઃઅક્ષાઃ । સિન્ધવઃ । સ્રોત્યૈમિ ॥ ૯ ॥

અ૦ હે અગિની રૂપ નદીઓ ! સ્તોત્ર કરનારો હું તેનાં વચનનું
અવશ્ય અવશ્ય કરો વિપ્રકૃષ્ટ દેશથી હું રથવડે તમને
પ્રાપ્ત થયો । તમે પોતાથી સુષુ પ્રકારે પ્રજ્ઞીભૂત હો,
સુષુ પ્રકારે પાર ઉતરાવતેરી હો વળી, તમારાં અવશ્યશીલ
જળ વડે રથાંગ રૂપ અક્ષ નીચે વહેવારી હો ॥

આતેકારોશૃણવામાવર્ચાસિયયાયદૂરાદનંસારયેન ।

નિતૈનંસૈપીપ્યાનેયયોપ્રામર્યાયેવકન્યાશશ્વચૈતે ॥ ૧૦ ॥ ૧૩ ॥

૧૦ આ । તે । કારો હિતિ । શૃણવામ્ । વર્ચાસિ । યયાય ।
દૂરાત્ । અનંસા । રયેન । નિ । તે । નમૈ । પીપ્યાનાદૈવ ।
યૌષા । મર્યાયડૈવ । કન્યા । શૈશ્વચૈ । તદિતિ ॥ ૧૦ ॥ ૧૩ ॥

અં સ્નોત કરનારા હે વિદ્યાભિન્ન ! તારા આ વાક્યોને અમે સંપૂર્ણરીતે શ્રવણ કરીએ છીએ. સકટ તથા રથ વડે પ્રયાણ કરેા. અમે ત્વદર્થ નીચે નખીએ છીએ ઇષ્ટિએ. પુત્રને સ્નનપાન કરાવનારી માતા તેમજ યુવતિ જેમ પોતાના પિતા તથા માતાનું પરિધ્વજન-ભેટન કરવાને પ્રક્ષીભૂત થાય તેમ અમે પ્રક્ષીભૂત થઈએ ઇષ્ટિએ. ૧૦ (૧૩)

इति तृतीयस्य द्वितीयेत्रयोदशोऽयमं ॥ १३ ॥

यदंगत्वाभरताः संतरेयुर्गव्यन्यामः पितृ इन्द्रं जूतः ।

अर्पादहं प्रसवः सर्गस्तक्त आर्वोदृणे सुमतिं यज्ञिषાનામ ॥ ११ ॥

૫૦ યત્ । અંગ । ત્વા । અરતાઃ । સમૂદનૈયુઃ । ગવ્યૈર્નૈ ।
ગ્રીર્મિઃ । ડપિતઃ । ઇન્દ્રં જૂતઃ । અર્પાત્ । અહં । પ્રહસવઃ ।
સર્ગસ્તક્તઃ । આ । ષઃ । વૃણે સુદમતિમ્ । યજ્ઞિષાનામ્ ॥ ૧૧ ॥

અં હે નદીઓ ! તમે મને ઉતરવાને અભ્યનુયા કરી, તેથી ભરતક્રિયોત્પન્ન મારા કુટુંબિઓ સર્વેથ, પરસ્પર એકતાને પ્રાપ્ત તમને સમ્યક્ પ્રકારે ઉત્તીર્ણ હો. ઉદ્ધોને તરવાને ઇચ્છતો તમે વડે અભ્યનુયાત ઇન્દ્રપ્રેરિત ભરતસ્રધ, તમને મંતરણ કરેા. તે સંધનો ઉદ્ધોજ, મનનાર્થ પ્રવૃત્ત થયો છે. મને તમે પૂર્વે અનુયા કરેલી અને હું તો યચાહં તમોની, શાશન સ્થિતિનું સર્વતઃ મંમેવન કરું છું. ૧૧

अतारिषुर्भरतागव्यवः समर्भक्तविमः सुमतिं नदीनाम् ।

प्रपिन्वध्वमिषयन्तीः सुराधा आवृत्ताणाः पूणध्वं यातशीर्भम् ॥ १२ ॥

५० अनोरिपुः । भरताः । गृज्यवत्तम् । अभङ्गत । विप्रः ।
सुहृत्प्रतिम् । नदीनाम् । प्रपिन्वृज्वम् । उपर्यन्तीः ।
सुहराघो । आ । वृक्षेणौ । पुणर्ध्वम् । यात ।
शीर्षम् ॥ १२ ॥

अ० गाथोनी भग्नावाना भरत कुक्षजेजे ते नदीने सम्भङ् प्रभरे
उत्तीर्ण करो. मेधावान् विस्वामित्रे, नदीज्योनी शोभन-
स्तुतिनुं सम्भङ् प्रभारे सेनन कथुं. तमे तो यथापूर्व कुम्भादि
द्वाशे अन्नने संपादन करनारी, शोभनधन वडे युक्त छो
तमे कुत्रिभ सशिताज्योने तृप्त करो अने प्रकर्षपद्ये योमेर
पूज्य करो. शीघ्र प्रयाज्य करो. १२

वद्वज्रमिःशम्पाहन्त्वाप्रोयोक्राणिमुंचत ।

मादुष्कृतौव्यनसाध्न्यौशूनमारताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

५० उत । वः । ज्रमि । शम्पाः । हन्तु । आर्धः । योक्राणि ।
मुंचत । मा । अदुःकृतौ । निदण्णता । अघ्न्यौ ।
शूनम् । आ । अरताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

अ० हे नदीज्यो । तमाश तरंग, रत्नजु हेठे वहै. ते तरंग रत्नजु-
ज्योनी नीचे वहै हे आपोवण । तमे ते रत्नजुज्योने मुक्त
करो अर्थात् तेभने स्पर्श न याव तेम वहो. विगतपाप,
कम्पाज्य-कर्म-करनारी कोष्ठपद्य वडे अतिरक्षरणीय हे विपाद्
तया शुद्धदी नदीज्यो । रथोने अश्रुदि प्राप्त करो. १३(१४)

इति तृतीयस्य द्वितीये चतुर्दशोऽवर्गः ॥ १४ ॥

मूक्त ३३.

- १ निषिते = मग्दुरातो विमुक्ते = तमेवाभाधी विमुक्त भवे.
- २ हासमाने = अग्योग्यंजयेन रूपधेमानेयश्वा हृष्यन्ती = तत्रा वडे गमन क्षमारी; यद्वा धर्षने पामनारी.
- ३ समाराणे = परस्परसंगच्छन्त्यौ = परस्पर संभवन करती.
- ४ यतैवे = निषतं नाथ = निषतं नाथ.
- ५ नगंतकः = सगें गमने प्रवृत्तः = भवन विषे प्रवृत्त.
- ६ कियुः = किमिच्छन् = शुं धृष्टाने लभ.
- ७ क्रताधरीः = उदकधरः = वदकधर.
- ८ अवस्युः = आरमनोरक्षणमिच्छन् = पोताना रक्षयन्ती धृष्टवाणे.
- ९ अरदत् = अलनत् = भोही नाभिनी.
- १० ऊर्षीः = उदकैः प्रभृताः = वदकैः प्रभृत.
- ११ अपिमृष्टाः = विस्मार्षीः = विस्मृत करीय.
- १२ कारः = शस्त्राणां कर्तः = स्तोत्रने कर्ता.
- १३ सोर्यामिः = सवणशीलामिःमद्भि = सवधुशील भव वडे.
- १४ शश्वदे = परिष्यजनाय = भेटनाथ.
- १५ गव्यन् = उदकानि सरितुमिच्छन् = वदकाने तरवाने धृष्टतो.
- १६ ग्रामः = संपः ।
- १७ यक्षणाः = कृत्रिमसरितः = कृत्रिम सरिताभोने.
- १८ शीभम् = शीघ्रम् ।
- १९ शम्पाः = युगकीलाः युग्मकण्ठपाश्वादिः संलग्नारम्भव. = २०७.

૨૦ શૂનમ્ = સમૃદ્ધિમ્ ।

૨૧ આરતામ્ = આગચ્છતામ્ = પ્રાપ્ત કરે

૨૨ યોષઞ્ચાણિ = રજ્જુ = જોડુ.

સુક્ત ૩૪.

ઋષિ = વિશ્વામિત્ર,

દેવતા = ઇન્દ્ર,

છાન્દ = ત્રિષ્ટુપ્

ઇન્દ્રે પૂર્ભિદાતિરુદ્દાસમૈર્કૈર્વિદદ્ધસુર્દયમાનોવિશૂનૃ ।

બ્રહ્મજૂતસ્તન્વાવારુધાનોભૂરિદાગ્રપૂણદ્રોદસીહમે ॥ ૧ ॥

પં ૦ ઇન્દ્રે । પૂર્ભિત્ । આ । અતિરુત્ । દાસમ્ । ઋકૈ ।
વિદત્ત્વસુ । દર્પમાન । વિ । શૂનૃ । બ્રહ્મજૂત । તન્વા ।
વવૃગ્ન । ભૂરિદ્દાગ્ર । આ । અપૂણત્ । દ્રોદસી ર્દાતિ ।
હમે ર્દાતિ ॥ ૧ ॥

અં ૦ અસુરપુરીઓનો ભેતા, સ્વમહિમાની પ્રખ્યાપક વસુસંપત્તિ
વડે યુક્ત, અસુરોને વિશેષ હિંસિત કરતો ઇન્દ્રદેવ
અન્ધમારનાશક વાસરને સ્વનેજો વડે યોગેર વૃદ્ધિમત કરે
કરે ॥ સ્તોત્રવડે આરૂઢ મહા જગત્સર્વથા વડે પ્રેરિત, સ્વશરીર
વડે વર્ધમાન, બહુવિધ આયુષ વડે યુક્ત ઇન્દ્રદેવ પ્રાવાપૃચ્ચી
ઉભયને સર્વત્ વૃદ્ધ કરે છે ૧

મુલસ્યતેતત્રિપસ્યમજૂતિમિયર્મિવાર્ચમમૃતાંયમૂર્પન્ ।

ઇન્દ્રંસિત્તીનાપંસિમાનુષોણાંવિશાંદૈર્વાનામુતપૂર્વિયાર્વા ॥ ૨ ॥

૧૦ મુલૈસ્યં । તે । તત્રિપસ્યં । પ્ર । જૂતિમ્ । ઇર્યર્મિ । વાર્ચમ્ ।
અમૃતાય । મૂર્પન્ । ઇન્દ્રં । સિત્તીનામ્ । અસિ । માનુષી-
નામ્ । વિશામ્ । દૈર્વાનામ્ । ઉત । પૂર્વૈર્યાર્વા ॥ ૨ ॥

અ० ઇન્દ્રદેવ । તેને અલંકૃત કરતો હું, મદનીય-સ્વત્વ, બલવાન-
તુંની મનપ્રેરિત સ્તુતિવક્ષણ વાણીને અન્નાર્થ પ્રકર્ષપણે
ઉચ્ચારું છું. તે, માનુષી તથા દૈવી પ્રજાઓનો
અમંગતા છે. ૨

ઇન્દ્રોવૃષ્ણમંવૃણોચ્છર્ષેનીતિઃપ્રમાયિનાંમમિનાદર્ષેનીતિઃ ।

અહૃન્વ્યસમુશયગ્વનેષ્વાવિર્ષેનાંઅકૃણોદ્રામ્યાણામ્ ॥ ૩ ॥

૧૦ ઇન્દ્રઃ । વૃષ્ણમ્ । અવૃણોત્ । શર્ષેદનીતિઃ । પ્ર । માયિનામ્ ।
અભિનાત્ । વર્ષેદનીતિઃ । અહન્ । વિઠઅંસમ્ । ઉશર્ષર્ક્ ।
વનેષુ । આવિઃ । ધેનાઃ । અકૃણોત્ । રામ્યાણામ્ ॥ ૩ ॥

અ० પ્રવૃદ્ધનાથ તે ઇન્દ્રે. વૃષ્ણાસુરનો બલવટે નિરોધ કર્યો.
પુદ્ધ વિષે સત્ત્વોના પ્રકારોના નિવારક કર્મવાળા ઇન્દ્રે,
માયાવી અસુરોનો પ્રકર્ષપણે વધ કર્યો. સત્ત્વ વધની-કામના
-કરનારા ઇન્દ્રે, વનો મધ્યે ગૂઢચારિ અસુરને હિન્ન (ખબા)
વાળો કરી વધ કર્યો. માયોના અપહર્તા તે શત્રિયરનો વધ
થયે, શત્રિઓવિષે અન્તઃસ્થિત માયોને પ્રગટ કરી. ૩

इन्द्रःस्वर्पाजनयन्नहानिजिगायंशिभिःपृतनाभभिष्टिः ।
प्रारोचयन्मनवेकेतुपद्मावविन्दज्योतिर्वृहत्तरणाय ॥ ४ ॥

प० इन्द्रः । स्वंःसाः । जनयन् । अहानि । जिगायं । उशिके-
भिः । पृतनाः । अभिष्टिः । प्र । अरोचयत् । मनवे ।
केतुम् । अहाम् । अविन्दत् । ज्योतिः । वृहते ।
रणाय ॥ ४ ॥

अ० स्वर्गप्रद इन्द्रे, दिव्यमेने स्वतेजो वडे उत्पादित कर्षो. युद्धनी
कामना वाणा अजिराओ मरु परकीय सेनाओना अभिलाषुक
सता तेजे शत्रुओने श्रुत्या अनुभ्य-यन्नाशयत् दिवसोना
प्रकापक सूर्यने प्रकर्षपणे प्रकाशित कथो तथा महान् युद्ध
प्रकाशन अर्थ न्योति-प्रकाशने प्राप्त कर्षो, ४

* इन्द्रस्तुजोवैर्हणा आविवेशनुवदधानोनर्यापुरुणि ।

अचैतयद्विर्यइमाजरित्रेमेवर्णमतिरच्छुक्रमांसाम् ॥५॥१५॥

प० इन्द्रः । तुजः । वैर्हणाः । आ । विवेग । नूडवत् । टघान ।
नर्या । पुरुणि । अचैतयत् । विर्यः । इमाः । जरित्रे ।
प्र । इमम् । वर्णम् । अतिरत् । शुक्रम । आसाम् ॥५॥१५॥

अ० ते इन्द्रे, (प्रकाश प्राप्त करीने) आदिश युद्धोत्साह वडे
वर्धमान परकीय सेनाओमा अनुभवत् प्रवेश कर्षो. युद्ध-

નયનકારકોને યોગ્ય અનેકધનોને ધારણ-અર્પણ કરતો પ્રવિષ્ટ થયો. તે ઇન્દ્રે સ્તોત્રાળનો અર્થ આ ઉપાઓ શાપિત કરી. અનન્તર, તે આ ઉપાઓના આ પ્રકાયયુક્ત શુદ્ધવર્ણને સ્વતેજ વડે વધારે છે. ૫

મુહોમહાનિપનયન્ત્યસ્યેન્દ્રસ્યકર્મસુકૃતાપુરુણિ ।

વૃજનેનવૃજિનાન્તસંપિપેપમાયામિર્દસ્યૂર્ભિશ્રૂત્યોજાઃ ॥ ૬ ॥

૧૦ મુહઃ । મહાનિ । પનયન્તિ । અસ્ય । ઇન્દ્રસ્ય । કર્મ । સુદૃઢના । પુરુણિ । વૃજનેન । વૃજિનાન્ । સમ્ । પિપેપ । માયામિઃ । દસ્યૂન્ । અભિર્મૂતિઃઓજાઃ ॥ ૬ ॥

અ० આ મહાન્ ઇન્દ્રનાં મંદનીય અનેક શુદ્ધ કર્મોની સ્તુતિ કરે છે. તે ઇન્દ્રે, બલ વડે પાપરૂપ અસુરોને સમ્યક્ પ્રકારે સૂક્ષ્મીભૂત કર્યાં. શત્રુનો અભિશપ્ત કરવાને મમર્થ બળવાળા ઇન્દ્રે, દસ્યુઓને કપટ વડે સમ્યક્ સૂક્ષ્મીભૂત કર્યાં. ૬

યુધેન્દ્રોમહાવરિવશ્ચકારદેવેભ્યઃસત્પતિશ્વર્પણિમાઃ ।

વિવસ્વન્તઃસર્દનેઅસ્યતાન્નિવિપ્રોઽવ્યયેભિઃકવયોઽગુણન્તિ ॥ ૭ ॥

૧૦ યુધા । ઇન્દ્રઃ । મહાઃ । 'વરિવઃ' । ચક્રાર । દેવેભ્યઃ । સત્પતિઃ । શ્વર્પણિમાઃ । વિવસ્વન્તઃ । સર્દને । અસ્ય । તાન્નિ । વિપ્રોઃ । ડ્યયેભિઃ । કવયઃ । ગુણન્તિ ॥ ૭ ॥

સં० દેવોના પતિ, મનુષ્યોના અપેક્ષિત-દેશ-પ્રદાન વડે પૂરક તે ઇન્દ્રે, મહાન્ યુદ્ધ વડે અર્થાં મનુષ્યોને અત્યંત 'વરણીય

ધનને પ્રાપ્ત કરીને દેવનશીલ સ્તોતાજનોને દીધાં.
મેધાવી સ્તોતાજનો, અગ્નિહોત્રાદિ કર્મોર્થ યજ્ઞનાશના ગૃહ
ધિપે આ ઇન્દ્રનાં જનહનન-અદુષ્ટદાન-આદિ કર્મોની સ્તોત્રે વડે
સ્તુતિ કરે છે. ■

સત્રાસાદંવરેણ્યંસહોદાંસમવાંસંસ્વરપથંદેવીઃ ।

સસાનયઃપૃથિવીંચામુતેમાભિન્દ્રંમદુન્ત્યનુધીરંણાસઃ ॥ ૮ ॥

પ૦ સત્રોદસહમ । વરેણ્યમ્ । સહઃદદામૈ । સમદ્વૌતમ્ । સ્વઃ ।
અપઃ । ચ । દેવીઃ । સસાનયઃ । પૃથિવીમ્ । ચામ્ । ઉત ।
દુમામ્ । ઇન્દ્રમ્ । મદુન્તિ । અનુ । ધીદંતૌતઃ ॥ ૮ ॥

અ૦ સ્તુતિવડે ધનિ કરનારા સ્તોતા જનો, મધાનુજાદિ અમરના
અભિભવિતા, સર્વ-વરધીય, દુર્બલ-અધિને-પ્રસન્ન, દેવન-
શીલ આયોજગ અને સ્વર્ગલોકના સેવન કરનાર ઇન્દ્રને
હર્ષિત કરે છે. જે પૃથિવી, ધુલોક તથા આ અન્નરિક્ષ
લોક તેને લોકવાસીઓને દે છે તે ઇન્દ્રને હર્ષિત
કરે છે. ૮

સસાનાત્યાંઉતસૂર્યસસાનેન્દ્રઃસસાનપુરુષોર્જસંગામ્ ।

હિરણ્યર્ધમુતમોર્ગસસાનહત્વીદસ્યૂન્યાર્યવર્ણમાવત્ ॥ ૯ ॥

પ૦ સસાન । અત્યાન્ । ઉત । સૂર્યમ્ । સસાન । ઇન્દ્રઃ ।
સસાન । પુરુષોર્જસમ્ । ગામ્ । હિરણ્યર્ધમ્ । ઉત ।
મોર્ગમ્ । સસાન । હત્વી । દસ્યૂન્ । પ્ર । ઔર્યમ્ । વર્ણમ્ ।
આવત્ ॥ ૯ ॥

અ० તે ઇન્દ્રે યુદ્ધાર્થે મરુતોને અગ્નિ અર્પણ કર્યાં. પ્રાણિઓના અવહાર-નિર્વાહાર્થે આદિત્ય અર્પણ કર્યો. ક્ષીરાદિ અન્ન-યુક્ત માથ અગ્નિહોત્રાદિ મિદ્યયર્થે અર્પણ કરી, અર્ધા જનોને દિવસમય ભોગ વા ગૃહ અર્પણ કર્યું. આધક અસુરોને હણી ઉત્તમ ત્રૈવર્ણિકનું પાલન કર્યું. ૯

इन्द्रोपधीरसनोदहानिवनस्पतौरसनोदन्तरिक्षम् ।

विमेदवलंनुदेविवाचोर्याभवदमिताभिकर्तूनाम् ॥ ૧૦ ॥

૧૦ ઇન્દ્રઃ । ઓપધીઃ । અસનોત્ । અહાનિ । વનસ્પતિર્મ્ । અસનોત્ । અન્તરિક્ષમ્ । વિમેદ્ । ઘરમ્ । નુનુદે । વિદ-વાર્ષઃ । અર્ધ । અમદ્યન । દમિર્તા । અમિદકર્તૃનામ્ ॥ ૧૦ ॥

અ० ઇન્દ્રે, પ્રાણીઓના ઉપભોગાર્થે ઓપધીઓ પ્રકર્ષપણે અર્પણ કરી, આયુધ્મની પરિકૃષ્ટિત અર્ધ દિવસે અર્પણ કર્યાં, યજ્ઞાર્થે-અદિર-પલાશાદિ-વૃક્ષો અર્પણ કર્યાં, સંચારાર્થે અન્તરિક્ષ અર્પણ કર્યું, ઉદક પ્રેરણાર્થે મેધમેદન કર્યું, વિરૂદ્ધ વાણીવાળા પ્રતિકુલ અસુરોનો પ્રાણિરક્ષાર્થે આધ કર્યો, અને બધવંત યંત્રુઓનો પણ તે સમર્થતા થયો. ૧૦

(ત્રીયા ૧૨ માટે જુઓ. સ્વ. ૩૦-૨૨). ૧૧(૧૬)

इति तृतीयस्य द्वितीयेषोऽष्टोवर्गः ॥ ૧૬ ॥

सूक्त ૩૪.

- ૧ વિદ્યમાનઃ = વિશેષેણ દિસન્ = વિશેષ દિશન કરતો.
- ૨ મૂરિદાત્રઃ = ધરતેલૂચતે અનેન શત્રુશિર હતિ દાદ્વા માયુષમ્ = બહુવિધાયુધોપેતઃ = બહુવિધ આયુધ વડે યુક્ત.

- ३ मलस्य = महनीयस्य स्तुम्य = मङ्गीय; स्तुत्य.
 ४ जूतिम् = मनसा प्रेरितं वाचम् = मनः १३ प्रेरित
 वाच्येने
 ५ पूययाया = अग्रतो गता = अग्रगता.
 ६ शर्धनीतिः = नयनं नीतिः कर्मशर्धप्रघृष्टं नीतिः कर्म यस्य
 सः प्र१६-नयनं कर्मवाणे.
 ७ धर्पनीतिः = परमद्वाराणां निधारककर्म = शत्रुना
 प्रदागेना निवारक' कर्मवाणे.
 ८ उशधक = शत्रुधर्धं कामयमानः = शत्रुना वधनी
 क्षमना करनार.
 ९ राम्याणाम् = राम्याणां रमणम् स्त्रीभिः सहकोटारम-
 तमर्हति इति राम्या रात्रयः तासाम् = रात्रि विभे.
 १० स्वर्षाः = स्वर्गप्रदाः ।
 ११ उशिग्भिः = युद्धकामयमानैः = युद्धक्षमनावाणा.
 १२ आभिष्टिः = अभिभावुकः ।
 १३ रणाय. = युद्धप्रकाशनाय = युद्धप्रकाशनाय.
 १४ तुजः = वाधिकाः ।
 १५ बर्हणाः = सेनाः ।
 १६ दृक्षतेन = वयं ते शत्रुघोऽनेन इति वृक्षनं वलं तेन =
 ५६ १३,
 १७ वरिय. = भृशं प्रियते अर्थिम् इति धनम् = धन.
 १८ मन्त्रासारम् = महतो वृत्रादेरभिभवितारम् = मङ्गल
 वृत्रादिना अभिलविता.
 १९ सहोदाम् = दुर्वैलस्यार्थिनां बलप्रदम् = दुर्लभं अर्थिने
 ५६ १६.
 २० धीरणासः = धियास्तुत्या रजयन्तः स्तोतारः = स्तोताभ्यः.

- ૨૧ સનયોમમ્ = મજમાનમ્ = મેવન કરનાર,
 ૨૨ આર્યમ્ = તત્તમત્રેયર્ણિકમ્ = ઉત્તમ ત્રેયર્ણિકને,
 ૨૩ મસાન = દદૌ = અર્પણ કર્યાં.
 ૨૪ યિષાચઃ = યિષદ્વયાચ. પ્રતિકૂળાન્ અસુરાન્ = પ્રતિકૂળ
 અસુરોને.
 ૨૫ અભિમતૂનામ્ = આભિમુખ્યેનયુદ્ધાર્થકર્મયેપાન્ =
 યજ્ઞીયાસ. શત્રવઃ = યજ્ઞ નુ યજ્ઞો.
 ૨૬ દમિતા = શમયિતા ।

સૂક્ત ૩૫.

અપિ.—વિશ્વામિત્ર. દેવતા.—ઇન્દ્રઃ. છન્દ.—ત્રિષ્ટુભ્.

તિષ્ઠાહરીરથઆયુજ્યમાનાઘાહિવાયુર્નનિપુર્તોનોઅચ્છં ।
 પિત્રાસ્યન્વોઅભિસંષ્ટોઅસ્મેઽન્દ્રસ્વાહારરિમાતેમદોષ ॥ ૧ ॥

- . ૧૦ તિષ્ઠં । હરી ર્થિતિ । રથે । આ । યુજ્યમાના । ઘાહિ ।
 વાયુઃ । ન । નિપુર્તઃ । નુઃ । અચ્છં । પિત્રાસિ । અન્વઃ ।
 અભિસંષ્ટૈઃ । અસ્મે ર્થિતિ । ઇન્દ્ર । સ્વાહા । રિમ । તે ।
 મદોષ ॥ ૧ ॥

અ ૦ હે ઇન્દ્રદેવ । વાયુ જેમ રથ વિશે નિયુજ્યમાના વડવાઓ
 (ઘોડી)ને અભિવક્ષી કેટલોક કાલ સ્થિત રહે તેમ જોડાતા
 હરી નામના અશ્વોને અભિવક્ષી કેટલોક કાલ આશ્રિત—તત્પર

હો. રથારૂ વૃં, અમને અભિનક્ષી શીઘ્ર આગમન કર અમે
વડે અનુચાત વૃં, સોમધક્ષણ અન્નવૃં પાન કર દત્તેનો
આ સોમ, ત્હારા હર્પાર્થ સ્નાહાર્થ કયો છે ૧

અપોઞિરાપુરુદ્ધતાયસમ્પીહરીરથસ્યધુર્વાયુનઞ્મિ ।

દ્રવચયાસંભૃતવિશ્વતશ્ચિદુપેમયજ્ઞમાર્વાહાતન્દ્રમ્ ॥ ૨ ॥

૧૦ ઉવે । અંજિરા । પુરુદ્ધતાય । સમ્પી હતિ । હરી હતિ ।
રથસ્ય । ધુ હસ્ટ । આ । યુનઞ્મિ । દ્રવત । ચપા । સમ્પ
ભૃતમ્ । વિશ્વત । ચિત । ઉવે । ઇમમ્ । યજ્ઞમ્ । આ ।
વાહાત । ઇન્દ્રમ્ ॥ ૨ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ । બહુ યજમાનો વડે આહત વૃં અર્થે, હુ શીઘ્ર-
ગમનધાતી, સર્પણધાતી દરોનામક અશ્વોને રથની ખુસરીએ
સ યોણુ છુ જે પ્રકારે તે રથ દોડતો જાય તેમ જોડુ છુ.
મર્વસજજ આ યજપ્રતિ તે અશ્વો વૃંને સમ્પદ
પ્રકારે આણો ૨

અપોનયસ્વવૃષ્ણાતપુષ્પોતેમંત્રત્વૃષ્ણમસ્વધાવઃ ।

અસેતામશ્વાવિમુવેદશોનાંદિવેદિવેસદશીરદ્વિધાના. ॥ ૩ ॥

૧૦ અપો હતિ । નયસ્વ । વૃષ્ણા । તપુ હર્ષો । હૃત । ઈમ્ ।
અવત્વમ્ । વૃષ્ણમ્ । સ્વધાહવ । અસેતામ્ । અશ્વો । વિ ।
મુવ । રૂઢ । શોનાં । દિવદિવ । સદશી । અદ્વિ ।
ધાના ॥ ૩ ॥

અ० કામોના વર્ષકે અન્નવત્ હે ઈન્દ્રદેવ । સેચનમમર્થ—મસિદ્ધ, તાપક, સુખોદી રક્ષક અશ્વોને અમારી મપીપ આણુ. વળી તુ, આ યજ્ઞમાનોનું પાનન કર શીણવર્ણના તે અશ્વોને આ દેવયજ્ઞન વિષે વિમુક્ત કર તે. અશ્વો ધામ બક્ષણ કરે. તુ તો એક મરખા ધાની—(ભુંજેના પવોને) પ્રતિદિવમ બક્ષણ કર. ૩

બ્રહ્મણાતેબ્રહ્મપુજાપુનર્જિમ્હરીસત્વાયાસઘ્રમાદંઆશૂ ।
સ્થિરરયંસુખમિન્દ્રાધિતિષ્ઠન્મજ્ઞાનન્વિદ્વાંર્ષપાહિસોમમ્ ॥૪॥

૫૦ બ્રહ્મણા । તે । બ્રહ્મદ્યુમ્ । યુનર્જિમ્ । હરી ર્હતિ । સત્વાયા । સઘ્રમાદે । આશૂ ર્હતિ । સ્થિરમ્ । રયમ્ । સુહૃતમ્ । ઇન્દ્ર । અધિષ્ઠિતિષ્ઠન્ । પ્રજ્ઞાનન્ । વિદ્વાન્ । ર્ષ । યાહિ । સોમમ્ ॥ ૪ ॥

અ० હે ઈન્દ્રદેવ । હુ મન વડે યોગતત્ત્વ—જોડાઈ જનાર, સુદ્ધ વિષે વેગ તથા બલથી મમાનપ્રસિદ્ધિવાળા ક્ષિપ્રગમનયુક્ત હરિનામકે અશ્વોને સ્તોત્રવડે રથે સયોળું છું. સુદૃઢ, સુધૃ પ્રકારે ઉદ્ધારક રથકપર અધિષ્ઠિત—આરૂઢ થઈ પ્રકૃષ્ટ રીતે વિદ્વાન તુ સોમપાનાર્થ આગમન કર ૪

માતેહરીવૃષ્ણાત્રીતપૃષ્ઠાનિરીરિમ્ન્યર્જમાનાસોઅન્યે ।
અત્યાયાંદિશશ્વંતોઅયતૈરસુતેભિઃકૃણવામસોમૈ ॥ ૫ ॥ ૧૭ ॥

૫૦ મા । તે । હરી ર્હતિ । વૃષ્ણા । ત્રીતપૃષ્ઠા । નિ । રીરર્મેન્ । યર્જમાનાસ । અન્યે । અતિ । આયાંદિ । શશ્વંત । વયમ્ । તે । અર્મ્ । સુતેર્મિ । કૃણવામ્ । સોમૈ ॥ ૫ ॥ ૧૭ ॥

અં હે ઈન્દ્રદેવ ! કામોના મેચક કમનીય પૃષ્ઠભાગવાળા તારા
હાડી નામના અશ્વોને, અમારાથી અન્ય ચતુરાસ-ચતુર્માને
મ હારિત કરો, અમે અભિપ્રત સોમ વડે તૂને તૃપ્તિ
કરીએ ૫

इति तृतीयस्य द्वितीये सप्तदशोऽयम् ॥ १७ ॥

* तवायंसोमस्त्वमेवार्वाद्दशधत्तमंसुपना अस्य पाहि ।

अस्मिन्यद्वોદ્ધिष्यानिषद्यादधिष्वेमजठरइन्दुमिन्द्र ॥ ६ ॥

૫૦ તવ । અયમ્ । સોમં , ત્વમ્ । આ । ઇહિ । અર્વાદ્ ।
શુધનદનમમ્ । સુદમનાં । અપ્ય । પાહિ । અસ્મિન્ ।
યજે । વૃહિષિ । આ । નિદસ્ય । દુધિષ્વ । ડમમ્ । જઠરે ।
ઇન્દુમ્ । ઇન્દ્ર ॥ ૬ ॥

અં હે ઈન્દ્રદેવ ! આ સોમને ત્વદ્ય અભિપ્રત કર્યો છે
તૂ સોમાભિપ્રત આગમન કર સોભન-મનરક થઇને આ
પુષ્પા નોમનુ પાન કર આ પ્રદક્ષ મર વિષે ઉપવિષ્ટ થઇને
કનેદનથાલી આ મોમને જઠર વિષે ધારણ કર ૬

स्तीर्णतेवृहिःसुतइन्द्रसोमं कृताघाना अत्तवेते हरिम्याम् ।

तदोक्सेषुरुशाकायवृष्णे मरुत्वतेतुभ्यं राताहवीषि ॥ ७ ॥

૫૦ સ્તીર્ણમ્ । તે । વૃહિ । સુત । ઇન્દ્ર । સોમં । કૃતા ।
ઘાના । અત્તવ । તે । હરિદમ્યામ્ । તત્ત્વોક્ષ । પુરુદ-
શાર્ધ । વૃષ્ણે । મરુત્વતે । તુભ્યમ્ । રાતા । હવીષિ ॥ ૭ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! તારા ઉપવેશનાથ દર્ભામન વિરતીર્ણ કર્યું છે, ત્વદર્થ સોમાભિયમ કર્યો છે તારા અશ્વો અથે, ભુજેલા ૧૫ સ પાદિત કર્યા છે તે દર્ભરૂપી નિલયવાળા, બહુસ્તુત્ય થા બહુમદાય, ઝમોના વર્ષિતા, મરદેવ-મંપન્ન-તૂ અર્થ, સોમ-આન્યાદિ-દુવ્યાનો કર્યા છે તેનું મેવન કરે ૭

इमंनरुःपर्वतास्तुभ्यमापःसमिन्द्रगोभिर्मधुमन्तमक्रन ।
तस्यागत्यासुमनाःक्रुष्वपाहिपज्ञानन्विद्वान्पुथ्याः अनुस्वाः ॥८॥

પ૦ હમન્ । નરઃ । પર્વતા । તુભ્યમ્ । આપં. । સમ્ । ઇન્દ્ર ।
ગોભિં । મધુદમન્તમ્ । અક્રન્ । તત્સ્ય । આદગત્યં ।
સુદમનાં । ક્રુષ્વ । પાહિ । પ્રજ્ઞાનન્ । વિદ્વાન્ । પુથ્યાં ।
અનું । સ્વા ॥ ૮ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! કર્મનેનાઓ, પ્રાવાઓ અને આપોજળ આ મર્વેથે, ત્વદર્થ આ સોમને પથસૂ વડે સમ્યક્ સ્વાસ્થિ કર્યો છે દર્શનીય હે ઇન્દ્રદેવ ! શોભન-મનસ્ક, કર્મોભિસ, વૈદિક માર્ગ પરત્વે સાધુભૂત સ્તુતિઓને બાણુતો વૂ આ અભિયુત-પીમેન સોમનું પાન કરે. ૮

याँआर्मजोमरुतइन्द्रसोमेयेत्वामवर्धन्नभवन्गणस्ते ।
तेभिरेतमजोपावावज्ञानोऽग्नेःपिवजिह्वयासोममिन्द्र ॥ ९ ॥

પ૦ યાન્ । ળા । અર્મજ । મરુત । ઇન્દ્ર । સોમે । યે ।
ત્વામ્ । અવર્ધન્ । અભવન્ । ગણઃ । તે । તેભિં । એતમ્ ।

સદ્ગોષાઃ । વાવગ્નાન । અગ્નેઃ । વિન્ । મિદુયા । મોર્મમ ।
 ઇન્દ્ર ॥ ૯ ॥

અં હે ઇન્દ્રદેવ । જે મરદેવોની વાં સોમપાન વિષયપરતે
 મંજાવના કરે છે, જે મરતો તારો મદિમા વધારે છે, જે
 તારા મથુરપે છે, હે ઇન્દ્ર । તે મરતો વડે સંગત સતો,
 આ સોમની કામના કરતો વાં. અમ્મિ જ્વાલા ૩૫ અર્ધ
 વડે આ સોમનું પાન કર. ૯

ઇન્દ્રપિપ્સ્વધર્ષાચિત્સુતસ્યાગ્નેર્વાપાહિજિદ્યર્ષાવજન્ન ।
 અધ્વર્યોર્વાપ્રયંતશક્રહસ્તાદ્દોતુર્ગાયત્રંહવિર્ષોજુષસ્વ ॥ ૧૦ ॥

૫૦ ઇન્દ્ર । વિર્ષ । સ્વધર્ષા । ચિત્ । સુતસ્ય । અગ્નેઃ । વા ।
 વાહિ । મિદુયા । યજન્ન । અધ્વર્યોઃ । વા । પ્રદ્યંતમ્ ।
 શન્ । હસ્તાત્ । દોતુઃ । વા । યજામ્ । હવિર્ષઃ ।
 જુષસ્વ ॥ ૧૦ ॥

અં હે ઇન્દ્રદેવ । બલવડે અપહંત, અગ્નિપુત્ર વા દુત-હોમેશ આ
 સોમનું પાન કર. હે યજ્ઞવ્ય-પૂજ્ય ઇન્દ્રદેવ । જ્વાલા ૩૫
 નિર્ધા વડે હોમેશ સોમનું પાન કર હે સમર્થ
 ઇન્દ્ર । અધ્વર્યુના દસ્તમાયી અર્પણ કરવા આગમેશ આ
 સોમનું પાન કર. અથવા, હોતાના યજ્ઞનીય વપ્કરોપેત
 દવિર્ભગિનું સેવન કર. ૧૦

(ઋચા ૧૧ મી માટે જુઓ મૂ ૩૮-૨૨). ૧૧

इति तृतीयस्यद्वितीयेऽष्टादशोऽर्ग ॥ १८ ॥

सूक्त ३५.

- १ अभिसृष्टः = अनुज्ञातः ।
- २ मजिरा = शीघ्रगमनशीलो ।
- ३ ससी = सपेनशीलो ।
- ४ तयुष्या = तापकेयः = तापकः.
- ५ निरीरमन् = हर्षयन् = हर्षित करे.
- ६ पुरुशाकाय = बहुभिः स्तुत्याय यथा बहुसहायाय = अङ्गरेतम्; वा अनुसहाय.
- ७ स्वधया = स्वमात्मानम् दधाति पोषयति इति स्वधा चलंतेन वलादपहत्य = अथ वरे अपहृत.
- ८ प्रयत्नम् = दानमुपक्रान्तम् = अपभु करवा आरभेत.

सूक्त ३६.

ऋषिः—शार अगिरम, अयसिष्ट विश्वामित्र. देवताः—इन्द्रः
छन्दः—त्रिष्टुप्.

इमामुपप्रभृतिस्मातयेष्वाःशर्धच्छभृतिभिर्यादमानः ।
सुतेसुनेवाटधेवर्धनेभिर्यःकर्मभिर्महद्भिःसुश्रुतोभूत् ॥ १ ॥

प० इमाम् । ऊँ इनि । सु । प्रेभृतिम् । स्मातये । ष्वाः ।
शर्धनश्शधत् । कुतिभिः । यादमानैः । सुतेःसुते । वृष्वे ।
वर्धनेभिः । यः । कर्मभिः । महतभिः । सुश्रुतः ।
भूत् ॥ १ ॥

જા૦ હે ઇન્દ્ર ! મર્વ પ્રાણિઓનું ગદાથ કરનાર મરતો વડે મર્વદા મગતિ અર્થે યાચના કરાતો તૂં ચસાર્થ પ્રકર્ષપણે ધારણ કરાય તે સોમને ત્રા આ સ્તુતિને અમાગ ધનલાભાર્થ સુબ્ધ પ્રકારે મ પાદન કર તે હન્દ્ર, સોમાભિષવ સતે વર્ધનકારક મોમાભ્યાદિ દલિઓ વડે વૃદ્ધિને પામે છે જે હન્દ્ર મદાન પરાક્રમનાં કર્મો વડે લોક વિષે પ્રસિદ્ધ થયો

इन्द्राय सोमां प्रदिशोषिषानामुभयैर्भिरुपपर्वाविहाया ।

प्रयम्यमानान्प्रतिपृग्भायेन्द्रपित्रृपधृतस्यवृष्ण ॥ ૨ ॥

૫૦ ઇન્દ્રાય । સોમા । પ્રદિશિવ । વિદાના । ઋષુ । યૈર્મિ ।
વૃપદૈર્વા । વિહાર્યા । પ્રયમ્યમાનાન્ । પ્રતિ । પુ ।
ગુમાય । ઇન્દ્રે । વિન્ । વૃપધૂતસ્ય । વૃષ્ણ ॥ ૨ ॥

જા૦ હે ઇન્દ્ર ! તૂં અર્થ પૂર્વે અમે સોમરસોને પ્રાપ્ત કર્યા, કાસાદમક, અર્થાઓ અર્થ અર્થનું હિસજન કરનાર મદાન હન્દ્ર જે દત્તેલા મોમોવડે દેદીપ્ત વર્તે છે હે હન્દ્ર ! તુ પ્રકર્ષપણે મત્રો દારા પ્રયમ્યમાન આ મોમોને સુબ્ધ પ્રકારે ગ્રહણ કર પાપાણો વડે અભિનુત સ્વર્ગાદિ ફલવર્ધક આ સોમનું પાન કર ૨

पित्रावर्धस्वतवधामुतासइन्द्रसोमांस.प्रथमाहृतेमे ।

यपापिव पुष्याइन्द्रसोमोऽएवापाहिपन्योअद्यानवीयान् ॥ ૩ ॥

૫૦ પિત્રે । વર્ધસ્વ । તવે । ષુ । મુતાસ । ઇન્દ્રે । સોમાસ ।

પ્રયમાઃ । ઉત । ઇમે । યથા । અપિવ । પૂર્વાન્ । ઊન્ટ ।
સોમોન્ । એવ । પાહિ । ઈર્ન્યઃ । અથ । નર્વાયાન્ ॥ ૩ ॥

અં હે ઇન્દ્ર ! સોમપાન કર. પુષ્ટ યા. ત્વદ્ય પુરાતન અને
અભિનર ઉલ્લસવિધ સોમ. નિશ્ચે પાપાણા વડે અભિપ્રુત
છે. હે ઇન્દ્ર ! પુરાતન મોમોનું તે જોમ પાન કરતું એમ
અધુના રજુત્ય અભિનર તૂ આ અભિનર મોમોનું
પાન કર. ૩

મદાંર્મત્રોઽવુજનેંચિરપ્શ્યૂર્ગ્રંથર્વઃપત્યતેધુષ્ણવોર્જઃ ।

નાહંવિવ્યાચપૃથિવોચ્ચનૈનયત્સોમાંમોહર્પસ્વમર્મન્દન્ ॥ ૪ ॥

૫૦ મહાન્ । એમત્રઃ । વુજનેં । વિદ્રપ્શી । ઉગ્રમ્ । શર્વઃ ।
પત્યતે । ધુષ્ણુ । ઓર્જઃ । - । અહં । વિવ્યેાચ । પૃથિવી ।
ચન । એનમ્ । યત્ । સોમોત્સઃ । હરિદ્રજશ્વમ્ । અર્મન્દન્ ॥ ૪ ॥

અં જે આ ઇન્દ્ર, અતિથય મામર્થવાન્, યુદ્ધ વિષે યત્રુઓને
અભિભવિતા, ભુગસ્શાલનપૂર્વક યુદ્ધાર્થે યત્રુઓન્ આદ્વાન
કરેનાર, યન્ના સર્વસ્તુત્ય મર્મન્દનું ઉદ્યુષ્ટ-ઉમ ખલ નયા
ધર્મશુશીલ ઓજસુ-પરાક્રમલક્ષણ તેજ સર્વત્ર પ્રસરે જે
એને, વિસ્તીર્ણ બૂમિ વ્યાપ્ત કરતી નથી. ત્વાંદાકૃત
સોમ ન્યારે હર્ષશ્ચ ઇન્દ્રને મહોન્મત્ત કરે ત્યારે ઘાગપૃથિવી,
એને વ્યાપ્ત કરવાને શક્તિમાન નથી. ૪

મદાંરુગ્રોવાંરૂધેવીર્યાપસમાર્ચકેરૂપમ.કાર્ણ્યેન ।

ઇન્દ્રોમંગોવાજ્ઞદાઅંસ્યગાવંપ્રજાયન્તેદસિણાઅસ્યધુર્વીઃ ॥ ૫ ॥ ૧૭ ॥

૧૦ મહાન્ । ઝમઃ । વૃત્તે । વીર્યાય । સમૃદ્ધાર્ચકે । વૃષ્ણમઃ ।
કાશ્યેન । ઇન્દ્રઃ । મર્ગઃ । વાજદ્વદાઃ । અસ્ય । ગાર્વઃ । પ્ર ।
જાયન્તે । દક્ષિણાઃ । અસ્ય । પૂર્વો ॥ ૧ ॥ ૧૯ ॥

જા૦ યુદ્ધ વિષે બલવાન, યુદ્ધોએ બળકર ઇન્દ્ર વીર્યકરણીય
વૃદ્ધિને પામે છે. કલ્પનો અભિવર્ધક સર્વ-બળનીય તે ઇન્દ્ર
સ્તોત્ર દ્વારા મંગલન કરનારો છે, તે ઇન્દ્રને દક્ષિણદિશાથી
અન્નપ્રદ ગાયો ઉત્પન્ન-પ્રાપ્ત થાય છે, અને બીજા પ્રવૃદ્ધ-દક્ષ
સ્વરૂપ ગાયો ઉત્પન્ન થાય છે. ૫ (૧૯)

इतिसृतीयस्य द्वितीयेऽपकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

प्रयत्तिस्त्विधं प्रसवयथायन्नापं समुद्रं रथैव जग्मुः ।

अतश्चिदिन्द्र सर्वसौवरीयान् सर्वसोमः पुनर्तिष्ठुग्धोऽंशुः ॥ ६ ॥

૧૦ પ્ર । યત્ । સિન્ધવઃ । પ્રૈક્ષુમ્ । યર્ષા । આર્ષન્ । બાપઃ ।
સમુદ્રમ્ । રથોદૈવ । જગ્મુઃ । અતઃ । ચિત્ । ઇન્દ્રઃ ।
સર્વસઃ । સૌવીયાન્ । યત્ । ઈમ્ । સોમઃ । પુનર્તિ । દુગ્ધઃ ।
અંશુઃ ॥ ૬ ॥

જા૦ નદીઓ બ્યારે પોતાની કામનાને અનુસરી અતિદૂર સમુદ્રને
પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે રથીની પેરે પ્રીણનાથ આપોજી મહાન્
સમુદ્ર પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે. આ અન્તરિક્ષથી પશુ આ
ઇન્દ્ર, નિશ્ચે અધિક મોટો છે. જે ઇન્દ્રને અભિયુગ
અર્થ સોમ પ્રીતિ પમાડે છે. અર્થ નદીઓ અને અર્થ
જળો, મહાન્ સમુદ્રને પ્રસન્ન કરે તેમ અર્થપતર અંશુભૂત
સોમ, શ્રેષ્ઠ ઇન્દ્રને પ્રસન્ન કરે છે. ૬

સમુદ્રેણ સિન્ધવો યાદમાનાન્દ્રાવ સોમં મુપુતં મરન્તઃ ।
અંશુદુહન્તિ હસ્તિનો મૃરિર્તૃર્ધ્વઃ પુનન્તિ ધારવા પવિરૈઃ ॥૭॥

૧૦ સમુદ્રેણ । સિન્ધવઃ । યાદમાનાઃ । ઇન્દ્રાવ । સોમં ।
મુપુતમ્ । મરન્તઃ । અંશુમ્ । દુહન્તિ । હસ્તિનઃ ।
મૃરિરૈઃ । મર્ધ્વઃ । પુનન્તિ । ધારવા । પવિરૈઃ ॥ ૭ ॥

અઃ મમુદ સાથે સંજતિની યાયના કરનારી નદીઓ જેમ તે
સમુદ્રને પૂર્ણ કરે તેમ અર્ધ્યુ—આદિ—મનુષ્યો ઇન્દ્રાર્થે
મુષ્ણુ પ્રકારે અભિયુત સોમને મ પાદન કરે છે. અંશુને
અભિયુત કરે છે. તે અર્ધ્યુ આદિ, અવતા રમની ધારા વડે
પાવનકર્મ—કરણ્યાર્થે બાહુઓ વડે માધુર્વોષેત સોમોને શોધન
કરે છે. ૭

હૃદાદૈવકુસયસોમધાનાઃ સર્પીવિવ્યાચ સર્વના પુરુર્ણિ ।
અન્નાયદિન્દ્રઃ પ્રથમાવ્યાસાવૃત્તં જન્વા અવૃણીત સોમમ્ ॥૮॥

૧૦ હૃદાદૈવ । કુસયઃ । સોમૈઠેધાનાઃ । સર્પ । રૂમિતિ ।
વિવ્યાચ । સર્વના । પુરુર્ણિ । મર્ષા । યત । ઇન્દ્ર । પ્રથમા ।
વિ । આશ । વૃત્તમ્ । જન્વાન । અવૃણીત । સોમમ્ ॥૮॥

અઃ ઇન્દ્રની કુક્ષિઓ—કુદર જાળાશયો પેરે સોમરસના નિધાન
રૂપ છે તે આ ઇન્દ્ર, ત્રણે સર્વોને સમ્બન્ધ પ્રકારે વ્યાપ્ત કરે
છે. ઇન્દ્રે પ્રથમ બક્ષણીય સોમોદિ અન્નોને વિશેષ બક્ષણ
કર્તા. તેણે વૃત્તો વધ કર્યો વૃત્તહન્તા ઇન્દ્રે, માધ્યંદિન મવન
વિશેષેતો અર્થે સોમસેવન કર્યું. ૮

આતૂર્ભર્માર્કિરેતત્પરિષ્ઠાદિવાહિત્વાવસુપતિવસૂનામ્ ।
 इन्द्रयत्तेमाहिर्दन्त्रमस्त्यસ્મभ्यंतर्द्धयैश्वर्यन्धि ॥ ૯ ॥

૧૦. આ । તુ । ભર । માર્કિઃ । એતત્ । પરિ' । સ્થાત્ ।
 વિષ્ણુ । હિ । સ્વા । વસુદેવતિમ્ । વસુનામ્ । ઇન્દ્ર । યત્ ।
 તે । માહિનમ્ । 'દન્ત્રમ્ । અસ્તિ । અસ્મભ્યમ્ । તત્ ।
 હરિઃઅશ્વ । પ્ર । યૈન્ધિ ॥ ૯ ॥

અં હે ઇન્દ્ર । તું શીઘ્ર ધન લાભ આપ. તુંવડે દેવાતા આ
 ધનને મોઢપણ પ્રાણિ પ્રતિજ્ઞ કરીને મ રચિત હો. તૂને
 અમે ઉત્તમ ધનોનો શ્વામી હોવાનું નિશ્ચે લાઘીએ ઇષ્ટએ.
 તારા મંદનીય ધનને પણ અમે લાઘીએ જીએ. હે હર્ષશ્વ-
 સંપન્ન-દેવ ! તે ધન અમને દે. ૯

अस्मेमयन्विमघवन्नृजीपिभिन्द्रायोविश्ववारस्यमूरैः ।
 अस्मेशतंशरदोजीवसेअस्मेवीरान्छर्वतइन्द्रशिप्रिन् ॥ ૧૦ ॥

૧૦. અસ્મે ઇતિ' । પ્ર । યન્ધિ । મઘશ્વન્ । ઋજીપિન્ । ઇન્દ્ર ।
 રાયઃ । વિશ્વવારસ્ય । મૂરૈઃ । અસ્મે ઇતિ' । શતમ્ ।
 શરદઃ । જીવસૈ । ઘાઃ । અસ્મે ઇતિ' । વીરાન્ । શર્ષતઃ ।
 ઇન્દ્ર । શિપ્રિન્ ॥ ૧૦ ॥

અં ધનવન્, મતસાર-સોમ-સંપન્ન હે ઇન્દ્ર । સર્વવરણીય
 અનેક ધન અમને અર્પણ કર. અમારા શત્રુનાથ' શતવર્ષનું

આયુષ્ય અર્ધંશુ ૩૨. ગેભન દનુવાગા હે ઇન્દ્ર ! અમ્ભને
અનેક પુત્રો દે. ૧૦

(ઋચા ૧૧ માટે જુઓ મુ. ૩૦-૨૨). ૧૧

इति तृतीयस्य द्वितीयेर्विशोदमः ॥ २० ॥

મૂક્ત ૩૬

- ૧ પ્રમૂતિમ = સોમમસ્તુતિયા = મોમ વા સ્તુતિને.
- ૨ યાદમાનઃ = સંગતિ યાચમાનઃ = મંત્રતિ અર્થ ધામના
કાનો.
- ૩ પ્રદિયઃ = પ્રગતેષુ પૂર્વેષુમદ્યસુ = પૂર્વે અપક્ષા દિવમે મધ્યે.
- ૪ વિદ્યાનાઃ = લભિતાઃ = પ્રાપ્ત કરેલા.
- ૫ વૃષપર્થા = ફલસ્ય વર્ષકાઃ વર્ષાંતિ કીલાવયયા
વર્ષાયા ચસ્ય મઃ કાલાત્મકઃ । = કાલાત્મક.
- ૬ વિદ્યાપાઃ - વિજ્રહાતિ ડરસૃજતિ અર્થાન્ અર્થિભ્યઃ
इति विद्याया महान् = મહાન્
- ૭ વૃષધૂતસ્ય = વૃષમિર્ગાવમિઃ મમિપુતમ્ = પાપાણો
વડે અભિપુત.
- ૮ પત્યઃ = સ્તુત્યઃ ।
- ૯ અમત્રઃ = શત્રૂણામભિભવિતા = શત્રુઓનો અભિભવિતા.
- ૧૦ વિષ્વાધ = ઇષાપ્નોતિ = વ્યાપ્ત કરે છે.
- ૧૧ સમાવકે = સંગચ્છતે = મંત્રમન કરે છે.
- ૧૨ પ્રમયઃ = પ્રકેર્યેણ સ્થપતે इति प्रमयः काम = કામનાને.
- ૧૩ મરિચૈઃ = કર્મકરણાયંપદાર્થાન્ વિગ્રહતિ इति मरिचा
यादवति । = આદુઓ વડે.
- ૧૪ અંશુઃ = ઇતાપ્ત ૩૫ અસ્ય સોમ.

૧૫ સોમધાના = સોમો નિધીયતે ચેષુ તે સોમધાના =
સોમના નિધાન ૩૫

૧૬ વ્યાશ = વિશેષેણ જપાસ = વિશેષ રીતે બ્રહ્મણ્ય ક્યાં,

૧૭ માદિ = કોલા = નિપાતઃ ।

૧૮ દશ = ધનમ્ ।

૧૯ પ્રયન્ધિ = પ્રયચ્છા = દે

૨૦ પ્રયસ્તમાનાન્ = ઉપયમ્યમાન = અર્પણ કરવા યોગ્ય.

સુક્ત ૩૭.

ઋષિ-વિશ્વામિત્ર,

દેવતા-ઇશ્વર,

છંદ-૧-૧૦ ગાયત્રી,

૧૧ અનુષ્ટુપ્

વાર્ત્તેન્દ્રિયાય શર્વસે પુતનાપાશ્ચાય ચ ।

ઇન્દ્રસ્ત્વાર્વર્તયામસિ ॥ ૧ ॥

પ૦ વાર્ત્તેન્દ્રિયાય । શર્વસે । પુતનાપાશ્ચાય । ચ । ઇન્દ્ર । ત્વા ।

આ । વર્તયામસિ ॥ ૧ ॥

અં ૦ હે ઇન્દ્ર ! વૃત્તદાન નિમિત્ત બલાર્થ અને પરકીય સેનાના
અભિભવાથ તુને અમે મર્વત પ્રવર્તીવીએ ૭૪એ ૧

અર્વાચીનસુતેમનંતતચક્ષુ શતક્રતો ।

ઇન્દ્રં કૃષ્ણન્તુ વાધર્ત ॥ ૨ ॥

પ૦ અર્વાચીનમ્ । સુ । તે । મન । તુત । ચક્ષુ । શતક્રતો

ઇતિ શતક્રતો । ઇન્દ્ર । કૃષ્ણન્તુ । વાધર્તઃ ॥ ૨ ॥

અં હે સેંકડોપરાક્રમવાગા ઇન્દ્ર ! યગ્ધુરાને વહન કરનારા
સ્તોતાન્વનો, અમારાં અભિમત ફરને સંપાદન કરી તારા
ગોશન મનને અમારી અભિમુખ કરે. વળી, તારું દર્શન,
અમારા પ્રતિ અનુગ્રહદ્રષ્ટિ કરે. ૨

નામાનિતેશતક્રતોવિશ્વાભિર્ગીર્મિરીમહે ।
इन्द्रामिमातिपाह्ये ॥ ૩ ॥

પં નામાનિ । તે । શતક્રતો इति शनइक्रनो । विश्वामि ।
गीर्भिः । ईमहे । इन्द्र । अभिमातिइमैह्ये ॥ ૩ ॥

અં સેંકડો-પરાક્રમવાગા-હે ઇન્દ્ર અમેને યુદ્ધ ઉપરિધત મતે તારા
(શક-વજ્રહસ્ત-આદિ) નામોની વા અલોની, અમે સર્વ
સ્તુતિલક્ષણ વાણીવડે માયના કરીએ છઇએ. ૩

पुरुषुतस्यधामभि श्रुतेनमहयामसि ।
इन्द्रस्यचर्पणीघृतः ॥ ૪ ॥

પં પુરુષુતસ્ય । ધામદમિઃ । શ્રુતેન । મહયામસિ । इन्द्रस्य ।
चर्पणिघृतः ॥ ૪ ॥

અં હે ઇન્દ્ર ! બહુ-સ્તોતાઓ વડે-સ્તુત, અપરિમિત-તેજોવડે-યુક્ત
મનુષ્યોના કર્માનુષ્ઠાનાએને અભિમત-ફલ-સંપાદન વડે-ધારક,
યજ્ઞના જેવડે સર્વનું આકર્ષણ કરે છે તે બલના ધારક તુંના
સ્તોત્રને સંપાદન કરીએ છઇએ. ૪

इन्द्रं वृत्राय हन्तविपुरुहूतमुपद्रुवे ।

भरैपुवार्जसातये ॥ ૫ ॥ ૨૧ ॥

૧૦ इन्द्रम् । वृत्राय । हन्तवे । पुनरुद्धतम् । उप । जुवे ।
भोषु । वाजेषातये ॥ ६ ॥ २१ ॥

અ. હે ઇન્દ્ર ! વૃત્રવધાય અને અનોપલક્ષિત ધનલાભાય
બહુ વડે આહુત, બલવાન તુને હું વિશ્વામિત્ર સોમપાનાય
આર્પિત કરું છું. ૫ (૨૧)

इति तृतीयस्य द्वितीयकविंशोऽयमः ॥ २१ ॥

वाजेषुसासुहिर्भैवत्वामीमहे शतक्रतो ।

इन्द्रवृत्राय हन्तवे ॥ ६ ॥

૧૦ वाजेषु । ससुहिः । मय । त्वाम् । इमहे । शतक्रतो इति ।
शतक्रतो । इन्द्र । वृत्राय । हन्तवे ॥ ६ ॥

અ. સેંકડો-પરાક્રમ-વાળા ઇન્દ્ર ! યુદ્ધવિષે તું શત્રુઓનો અભિ-
ભવિતા હો. અમે વૃત્રવધાય તારી પ્રાર્થના કરીએ છીએ. ૬

द्युम्नेषूपृतनाज्यैषૂत्सુતૃષ્ણશ્રવઃસુચ ।

इन्द्रसाक्ष्याभिर्मातिषु ॥ ७ ॥

૧૦ द्युम्नेषु । पूतनाज्यै । पूत्सुतૃષ્ણ । श्रवःसु । च । इन्द्र ।
साक्ष । अमिर्मातिषु ॥ ७ ॥

અ. દ્યોતમાન પ્રાપ્તવ્ય ધન પરત્વે જે અભિમાનવાળા હોય,
પૂતનાઓત્રું-સેનાત્રું-ગમન જે વિષે હોય તે સંગ્રામ અને સેના
વિષે, સુતરણુઓથી છરા મધ્યે અને બધા પરત્વે જે અભિમાન
વાળા (શત્રુઓ) હોય તેમનો અભિભવ કર. તેમજ હે ઇન્દ્ર !

સર્વતઃ અર્વાયુકત યત્ર મધ્યે જે સપત્ન ૩૫ હોય તેને
અભિભવ કર. ૭

શુષ્મિન્તમનઃકૃતયેદ્યુઘ્નિનંપાહિજાગૃધિમ્ ।

ઇન્દ્રસોમશતક્રતો ॥ ૮ ॥

૫૦ શુષ્મિન્દર્શનમ્ । નુઃ । કૃતયે । યુઘ્નિનમ્ । પાહિ । જાગૃ-
ધિમ્ । ઇન્દ્ર । સોમમ્ । શતક્રતો इति શતક્રતો ॥ ૮ ॥

અ०. સેઠો!—પરાક્રમવાળા હે ઇન્દ્ર બહારંત મધ્યે અતિશય
બલવાન, દીપ્તિમાન—મધ્વા યત્રુઓના અત્યંત શોષક, યશસ્વી,
બમરશુશીલ આ સોમને અમારા રક્ષણાર્થ પાન કર. ૮

इन्द्रियाणिशतक्रतोयातेजनेषुपंचसु ।

इन्द्रतानित्આવૃણે ॥ ૯ ॥

૫૦ इन्द्रियाणि । शतक्रतो इति शतक्रतो । या । ते । जनेषु ।
पंचसु । इन्द्र । तानि । ते । आ । वृणे ॥ ९ ॥

અ०. હે ઇન્દ્ર ! અંધર્વાદિક પંચજનોમધ્યે ૩૫—અદ્યુ—આદિ
તારા જે સામર્થ્ય હોય છે તે જ સંબળું છું વા તેની
ઓમેર ધામના કરું છું. ૯

अगनिन्द्रयवोबृहद्युग्मन्दधिष्ण्वदुष्टरम् ।

उत्तेशुष्मैतिरामसि ॥ ૧૦ ॥

૫૦ અગન્ । ઇન્દ્ર । યવઃ । બૃહત્ । યુગ્મમ્ । ધિષ્ણ્વ । દુષ્ટરમ્ ।
ઉત્ત । તે । શુષ્મમ્ । તિરામસિ ॥ ૧૦ ॥

અં હે ધન્વં ! સોમલક્ષણ મદાન્ અન્ન તૂને પ્રાપ્ત હો, યજુઓ વડે ઉવધન કરવાને અચક્ષ ધન અમને અર્પણ કર અમે તો તારા બળને સોમ તથા આન્વાદિ વડે વધારીએ છઈએ. ૧૦

અર્વાવર્તોનઆગલ્યથોશક્રપરાવત ।

હલોકોયસ્તેઅદ્રિવદ્દન્દ્રેહતતઆગહિ ॥ ૧૧ ॥ ૨૨ ॥

૧૦ અર્વાવર્ત । ન । આ । ગૃહિ । અથો ઇતિ । શક્ર । પરા-
દવત । કું ઇતિ । લોક । ય । તે । અદ્રિધ્વ । દન્દ્ર ।
હ્રહ । તતઃ । આ । ગૃહિ ॥ ૧૧ ॥ ૨૨ ॥

અં હે બલવન્ ધન્વં ! સમીપથી તેમજ દૂરદેશથી અમેને
અગિયક્ષોને આગમન કર. હે ધન્વં ! તારા ઉત્તમ લોકમાંથી
આ દેવયજ્ઞનદેશ પ્રતિ સોમપાનાર્થ આગમન કર ૧૧

इति तृतीयस्य द्वितीये द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

સુક્ત ૩૭.

૧ યાઘત=યદ્દન્તિ યજ્ઞિયાધુરમ્ ઇતિ યાઘત સ્તોતારઃ =
સ્તોતાજનો.

૨ અભિમાતિપાદો = માતિર્માનોગર્વં અભિતોમાનોયેષાંતિ
અભિમાતય શત્રવ તેષાં સદ્દનમેષસદ્ધંપસ્મિન્ તસ્મિ-
ન્યુદ્ધે = યુદ્ધ

૩ મદયમ્ = સ્તોત્રં કુર્મ્ = સ્તોત્ર મ પાદન કરીએ છીએ.

૪ પૂતનાઞ્યે = પૂતનાનામજનંગમનં ઇતિ પૂતનાઞ્યં સંગ્રામ.
તસ્મિન્ = સંગ્રામ વિષે.

५ पृतसुतूपुं = पृतनासु तरणशीलेषु शूरेषु = मेना विभे
यथा मध्ये.

६ तिरामसि = वर्धयाम. = वधारीमे लीमे

७ अमोघत = अयाचीनात् समीपात् देशात् = समीप प्रदेशी.

८ अद्रिष्य = अतिमश्रयति शत्रून् इति अद्रिष्यञ्च. तन्न =
वञ्चयन्.

सूक्त ३८.

अग्नि-प्रगपति किंवा विश्वाभिन्नपुत्र, किंवा वानपुत्र, किंवा
दोधेदी, किंवा विश्वाभिन्न, देवता-४-५, छन्द-१ त्रिष्टुप्.

* अभितष्टेवदीधयामनीपामत्योनंवाजीसु गुरोजिहान ।

अभिप्रियाणिमर्मृशत्पराणिस्त्रीरिच्छामिसंदृशेसुमेधाः ॥१॥

प० अग्नि । तष्टा इव । दीधय । मनीपाम् । अत्य । न ।
वाजी । सुधुरः । जिहान । अभि । प्रियाणि । मर्मृशत् ।
पराणि । स्त्रीन् । इच्छामि । समृदृशे । सुमेधा ॥१॥

* अभितष्टेवदीधयामनीपामित्यन्तुधाकोदरहः
शसत्यमिमवत्तत्ये रूपमभिप्रियाणिमर्मृशत्पराणीति यान्येव-
पराण्यहानितानि प्रियाणितान्येव तदभिर्मर्मृशतायत्यभ्या-
समाणा परोया अस्माँल्लोकात्स्वर्गोलोकस्तमेव तदभिप्रयद-
तिकर्षीरिच्छामिसंदृशेसुमेधा इति, येवैतेन रूपय. पूर्वमेता-
स्तेष्वेकमयस्तानेष्वतदभ्यतिवदाति० ये या. ६-२०) ।

અ૦ હે રતોતા ! ત્વષ્ટા—સુધાર નેમ તદ્વિષ્ણુકર્મ વડે કાષ્ટને સંસ્કૃત કરે તેમ ઇન્દ્રવિષ્ણુસ્તુતિને સર્વતઃ દેદીપ્ત કરે. વેગવાન અશ્વની પેરે કર્મ વિષે પ્રવૃત્ત થનાર ઉત્તમ ઇન્દ્રને પ્રિય. યજ્ઞ ઉત્તરદિવસો મધ્યે કરતાં કર્મેના. અત્યર્થ અભિમર્થ—વિચાર કરતો શોભન—મેધાવાન—હું કવિઓનું—યશોધી દેવ ભાવને પ્રાપ્ત થયલાનું—સંદર્શન કરવા ઇચ્છા કરું છું. ૧

इनोत्पृच्छजनिमाकवीनामनोघृतःसुकृतस्तप्तव्याम् ।
इमावतेप्रण्योर्धर्षमानायनोवाताअधनुधर्मणिगमन् ॥ २ ॥

૧૦ इना । उत्त । पृच्छ । जनिमा । कवीनाम् । मनोघृतः । सुकृतः । तप्तव्याम् । इमाः । अयति । ते । प्रण्योः । धर्षमाना । मनःकषाता । अध । धर्मणि । गमन् ॥ २ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર ! સુકૃતકરનારા કયા કર્મવડે છુલોકને પાપત થયલા ? વા તેમની શાથી ઉત્પત્તિ થયથી ? આ અશ્વની ગુણોને પૃચ્છા કર, તે સુકૃત-કરનારાઓએ, સમત-મનરકે શોભનકર્મ-કરવાવાળા સત્તા છુલોકને સંપાદન કર્યો. આ યજ્ઞવિષે ત્વર્થ ક્રિમભાણુ ત્હારો મહિમા વધારનારી સ્તુતિઓ વૂને શીઘ્ર પ્રાપ્ત હો. ૨

निपीमिदत्रगुह्यादधानाउतसुत्रायरोदसीसमंजन् ।
समात्राभिर्ममिरयेमुखीअन्तर्महीसमृतेधायंसधुः ॥ ३ ॥

૧૦ नि । सीम् । इत् । अत्र । गुह्या । दधाना । उत । सुत्राय । रोदसी इति । सम । अजन् । सम । मात्राभिः ।

મમિરે । યેમુઃ । ઉર્વીં દિતિં । અન્તઃ । મહી દિતિં । સમૃતે
દિતિ સમદક્ષતે । ધૌર્યસે । ધૃરિતિધુઃ ॥ ૧ ॥

અ० આ સુકૃતકર્મ-કરનારાઓ, અત્ર બ્રૂલોકવિષે મૂલકર્મોને
મર્વનઃએવ કરનારા હોય છે. વળી, તેઓએ બધાથ' વા
ધનાથ' હુમોક તથા પૃથિવીસોકને સંગત કર્યાં. અર્થાત્
ઓષધિઓ વડે પૃથિવીને અને દેવોવડે હુમોકને સંગત
કર્યાં. વળી, શિશેત્તગ્યવડે ઉભયસોકને ઇયતાપૂર્વક
પરિચિન્ન ઉત્પન્ન કર્યાં. તે પરસ્પર-સંગત, વિરતીર્થ,
મદાનુ ઉભયસોકને વિદ્યેકક અન્તરિક્ષ વડે નિયમિત કર્યાં.
તેમના ધારણાથ' અન્તરિક્ષને ધારણ કયું. ૩

આતિર્ષ્ણંતંપરિવિષ્ણેઅમૂપ્જિહ્વણોવસાનશ્વરતિસ્વરોચિઃ ।

મુહત્તદ્વૃષ્ણોઅસુરસ્યનામાવિશ્વરૂપોઅમૃતાનિતસ્યૌ ॥ ૪ ॥

૫૦ આતિર્ષ્ણંતમ્ । પરિ' । વિષ્ણે' । અમૂપ્ન । શ્રિયઃ । વસાનઃ ।
શ્વરતિ । સ્વરોચિઃ । મુહત્ । તત્ । વૃષ્ણઃ । અસુરસ્ય ।
નૌમ' । આ । વિશ્વરૂપઃ । અમૃતાનિ । તુસ્યૌ ॥ ૪ ॥

અ० સર્વ' સુકૃતકર્મવાળાઓએ રથાધિષ્ઠિત ધન્દ્રને એમરે અસંગન
કર્યો. સ્વયમેવ કેવળ સ્વપ્રભા વડે દેહીધ્યમાન, (એથી જ)
દીપ્તિઓને આગ્રહાદન કરતો તે આ ધન્દ્ર, સર્વત્ર વર્તે છે.
કામેતિા વરસાવનાર, અન્તર્યામિતથા પ્રેરણા કરનાર તે
ધન્દ્રનું સર્વ-શત્રુઓને-નશાવનાર. યજ્ઞના સર્વ-નશકારી શરીર
વા કર્મ મદાનુ આશ્રયપ્રકર છે. નાનાવિધરૂપતાને સેવનાર
તે ધન્દ્ર. વરણસ્વરૂપે જાણાધિષ્ઠિત હોય છે. ૪

અસૂતપૂર્વોઽવપ્રભોજ્યાયાંનિમાઅસ્યશુરુઘઃસન્તિપૂર્વોઃ ।

દિવોનપાતાવિદ્યેસ્યધીમિઃસુત્રંરાજાનાપ્રદિવોદધાયે ॥૫॥૨૩॥

પ૦ અસૂત । પૂર્વોઃ । વપ્રમઃ । જ્યાયાન્ । દુમાઃ । અસ્ય ।
શ્રોત્રેધઃ । સન્તિ । પૂર્વોઃ । દિવઃ । નપાતા । વિદ્યેસ્ય ।
ધીમિઃ । સુત્રમ્ । રાજાના । પ્રદિવઃ । દધાયે ઇતિ ॥૫॥૨૩

અ. કામોના વર્ષક, ચિરન્તન જ્યાયાન્ ઇન્દ્રે, આપોત્તળ સર્જન
કર્તા. આ જળ, આ જગત્તરી પિપાસાનો શોધ કરનાર થાય
છે. ધુમેશના નપામિતા હે ઇન્દ્રવરુણ ! તમે પ્રકર્ષણ પથે
હોતમાન યજ્ઞકારક સ્તોતાજનની સ્તુતિઓએ અમને દેવા
ધનને ધારણ કરો છો. ૫

इतितृतीयस्य द्वितीये प्रयोविशो वरुणं. ॥ २३ ॥

*ત્રીણિરાજાનાવિદ્યેપુરુણિપરિવિશ્વાનિભૂપયઃસદાસિ ।

અવંશ્યમન્નમનંસાજગન્વાન્નત્રેતેગન્ધર્વૈર્અપિવાયુર્કેશાન્ ॥ ૬ ॥

પ૦ ત્રીણિ । રાજાના । વિદ્યે । પુરુણિ । પરિ । વિશ્વાનિ ।
ભૂપયઃ । સદાસિ । અવંશ્યમ્ । અન્ન । મનંસા । જગન્વાન્ ।
ત્રેતે । ગન્ધર્વનિ । અપિ । વાયુર્કેશાન્ ॥ ૬ ॥

અ. હે ઇન્દ્રાવરુણ ! તમે આ યજ્ઞ વિષે, વ્યાપ્ત યજ્ઞનીય શોભ
આદિએ પૂર્ણ સર્વને સર્વત્ર અલંકૃત કરો છો. હે
ઈન્દ્ર ! તૂ યજ્ઞપ્રતિ ગમ્યો છો. જેથી મેં આ યજ્ઞ વિષે

* (स्वानभ्राजांधारेवंमारेहस्तमुहस्तकुशानेधेतेवः
सोमप्रयणास्तात्रक्षमायोदभन् तै. सं. १-२-७). ६

વાયુવત્ વ્યંચ ૨૨મીઓવાળા સોમરક્ષક (સ્વાનશાળ આદિ)
ગંધવોને મન દ્વારા જોયા. ૬

તદિન્નર્વસ્યવૃષ્ણસ્યધેનોરાનામંભિર્મમિરેસવમ્યંગોઃ ।
અન્યદન્યસુર્યૃવસાનાનિપ્રાયિનોમમિરેરૂપમસ્મિન્ ॥ ૭ ॥

૫૦ તત્ । इत् । नु । अस्य । वृषमस्य । धेनोः । आ ।
नामंभ्यः । ममिरे । मैम्यम् । गीः । अन्यत्तदभन्यत् ।
असुर्यम् । वसानाः । नि । प्रायिनेः । ममिरे । रूपम् ।
अस्मिन् ॥ ७ ॥

અ૦ યજ્ઞનારાઓ અભિમત-ફલપ્રદ ધન્દાર્ય ગાયના ક્ષીરાદિક
સંસેવ્ય હોવાનું શીઘ્ર દોહન કરે છે. તે દબાવવાને દેવ-
ભાવને પ્રાપ્ત તે સુકેતકર્મવાળા, અસુરોના નૂતનખમને
આજીવન કરનારા, આખાએ કામરૂપનો સ્વીકારકરેલા,
યજ્ઞ પ્રણાવત સતા, આ ધન્દપરત્વે પોતપોતાના રૂપને
પ્રયત્નાપૂર્વક પરિચિન્ન સ્વરૂપે નિધાન કરે છે. ૭

તદિન્નર્વસ્યસવિતુર્નર્કિર્મેહિર્યયીમમર્તિગામશિથેત્ ।
આમુંષ્ટુતીરોદસીવિશ્વમિન્વેઅર્પીત્રયોપાજનિમાનિવત્રે ॥ ૮ ॥

૫૦ તત્ । इत् । नु । अस्य । सवितुः । नर्किः । मे । हिर-
ययीम । अमर्तिम् । याम् । अशिथेत् । आ । मुष्टुती ।
रौद्रसी इति । विश्वमिन्वे इति विश्वमृद्ध्वे । अर्पिद्वि ।
योषी । अनिमानि । वने ॥ ८ ॥

અ. મર્વ જગતના ઓરચિતા આ-હુ-ધન્વની સુવર્ણમય કાંતિને
કોષપણ નિશ્ચે પચ્છિછેડ કરતુ નથી જે કોઈ મનુષ્ય મારી
દીપિતો આશ્રય કરે છે તે શાબનસ્તુતિ વડે સ્તુત મતો,
ઓ જેમ પોતાનાં અપત્યોને આવૃત્ત કરે તેમ સર્વના
સંતર્પયિતા ઘાવાપૃથિવી લલચને સ્વકીયતાપૂર્વક સર્વતઃ
આવૃત્ત કરે છે ૮

યુવપ્તનસ્યસાધયોમહોયદૈર્ઘ્યસ્ત્રિપરિણસ્યાતમ્ ।

ગોપાજિહ્વસ્યતુત્સ્યુપોવિહ્વંશવિશ્વેષશ્યન્તિમાયિનઃકૃતાનિ ॥૧૧॥

૫૦ યુવમ્ । પ્રત્નસ્ય । સાધય । મહ । યત । દૈર્ઘ્ય । સ્ત્રિપરિ ।
ન । સ્યાતમ્ । ગોર્વાજિહ્વસ્ય । તુત્સ્યુપ । વિહ્વંશ ।
વિશ્વે । શ્યન્તિ । માયિનઃ । કૃતાનિ ॥ ૧ ॥

અ. હે ધન્વાપરેણુ ! તમે પુરાતન સ્વોતાના દેવસંબંધી
સ્વરાભ્યવક્ષણ એયમ્ સિદ્ધ કરો એ તમે અમારી આસપાસ રક્ષક
રૂપે હો સર્વ માધી દેવો, ' મ લખને પામ ' એવી વાણીવાળા
ચિરંતર ધન્વના નાનાવિધ કર્મોને જીવે છે ૯

(ઋચા ૧૦ માટે જુઓ ધ ૩૦-૨૨) । ૧૦(૨૪)

॥ इतितृतीयस्यप्रितोयेचतुर्विंशोवयं ॥ २४ ॥

॥ इतितृतीयेमढलेतृतीयोऽनुवाक ॥ ३ ॥

સૂક્ત ૩૮

૧ જિદાન = કર્મણિ પ્રવૃત્તમાન = કર્મ વિષે પ્રવૃત્ત થનાર

૨ વધીનામ્ = દેવમૂય ગતાનામ સુકૃતકર્મણામ = સૂક્ત
કરનારાઓને.

સૂક્ત ૩૯.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર.

દેવતા—ઈન્દ્ર.

છંદ—અનુષ્ટુભ.

इन्द्रं मतिर्हृद आवच्यमानाच्छापतिस्तोमं तष्टाजिगाति ।

या जागृविर्विदये शस्यमानेन्द्रयत्ते जायते विद्वितस्य ॥ १ ॥

પ૦ इन्द्रम् । मतिः । हृदः । आ । वच्यमाना । अच्छ । पतिम् ।
स्तोमं तष्टा । जिगाति । या । जागृविः । विदये । शस्य-
माना । इन्द्र । यत् । ते । जायते । विद्वि । तस्य ॥ १ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર । હૃદયથી 'કહેવાતી' સ્તુતિ સર્વ-જગતનાસ્વામી-તું-
પ્રતિ ચોમેર ગમન કરે. જે મારી સ્તુતિ સ્તુત્ય-તુંને જાગરણ-
કરનારી પણ વિશે અસ્યમાના-નિરૂપિત હોય છે. હે ઇન્દ્ર ।
ત્વદયે જે સ્તોત્ર હૃથી ઉત્પન્ન થાય છે તેને તું જાણ ૧

दिवश्चिदापूर्व्या जायमानाविजागृविर्विदये शस्यमाना ।

भद्रावच्छाण्यर्जुनावसानासेयमस्मे सन्तजा पित्र्याधीः ॥ २ ॥

પ૦ दिवः । चित् । आ । पूर्वा । जायमाना । वि । जागृविः ।
विदये । शस्यमाना । भद्रा । वैष्णाणि । अर्जुना । वसाना ।
सा । इयम् । अस्मे इति । सन्तजा । पित्र्या । धीः ॥ २ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર । દ્યોતમાન સુપથી પણ પૂર્વેહોવાર વ્યાપ્ત તથાકાલ-
સર્વધી-ઉત્પન્નથતી સ્તુતિરૂપી વાક-ઉત્પન્ન થાય છે.
તે આ વાક. પણ વિશે અસન કરાતી, સ્તુત્ય-તુંને જાગરણ
કરતી, ઇશ્વાર્ય સ્વરૂપ શુકલવર્ણનાં તેજોને ધારણ કરતી, અગારા
પિતૃક્રમથી પ્રાપ્ત પુરાતન સતી તારી સ્તુતિ રૂપે. ૨

યમાચિદત્રયમસૂરંમૂનજિહ્વાયાઅગ્રંપત્તદાલ્લસ્થાત્ ।

વર્ષૂપિજાતામિધુનાસચેતેતમોદનાનપુંપોબુઘ્નર્ણતા ॥ ૩ ॥

૧૦ યમા । ચિત્ । અત્ર । યમઽસૂઃ । અમૂત । જિહ્વાયાઃ ।
અગ્રમ્ । પતત્ । આ । હિ । અસ્થાત્ । વર્ષૂપિ । જાતા ।
મિધુના । મચેતે । ઇતિ । તમઃસંહર્તા । તર્ણપઃ । બુઘ્ને ।
આડ્ઙતા ॥ ૩ ॥

અ० યમસૂ-અશ્વીદેવોને પ્રસવનારે । ઉપાશિમાનીદેવતા તે
યમાદેવીએ, ઉપાશસે અશ્વિનદેવોને પ્રસવ્યા તે, અશ્વિન
દેવોની સ્તુતિ કરવા મારી અર્પીને અગ્રભાગ, નિધ્યે યમસૂ
યામ છે. તમસૂના દંતા, જે વિષે સૂય તંપે છે તે દિવસના
મૂલભાગ વિષે આવેલા પરસ્પર-મંગલ દેવો, ઉત્પન્ન થયલા
ઉપાશસે કરાતા શ્રીઆદિકર્મોને સંપ્રાપ્ત કરે છે. ૩

નકિરેપાંનિન્દિતામર્ત્યેપુષ્યેઅસ્માકંપિતરોગોપુંપોધાઃ ।

ઇન્દ્રેષાંદંહિતામાહિનાશ્વત્રાણિસમુજેદંસનાશ્વાન્ ॥ ૪ ॥

૧૦ નકિઃ । એષામ્ । નિન્દિતા । મર્ત્યેષુ । યે । અસ્માકમ્ ।
પિતરઃ । ગોપું । યોધાઃ । ઇન્દ્રઃ । એષામ્ । દંહિતા ।
માહિનશ્વાન્ । ઉત્ । ગોત્રાણિ । સમુજે । દંસનાશ્વાન્ ॥ ૪ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! સત્રકર્મ-પ્રવૃત્ત અમેના જે અંગિરા પિતૃઓ,
પશુ-અસુરો વડે આપોનું અપહરણ ચતા ચોદારપે વર્તે
છે તેમના મર્ત્યલોકવિષે કાષ્ઠ પશુ નિન્દક નયો.
મહિમેપેત-ત્રણનાદિ-કર્મવાન-ઇન્દ્રે, આ અંગિરાઓની
આપોના સમૃદ્ધ જન્મે અપશુ કર્યા. ૪

सखाह्यत्रसखिभिर्नवग्वैरभिइवासत्वंभिर्गाअनुगमन् ।
सत्यंतदिन्द्रोदेशभिर्दशग्वैःसूर्यविवेदतमसिस्त्रियन्तम् ॥५॥२५॥

प० सखा । ह । यत्र । सखिभिः । नवग्वैः । अमिद्विभु ।
आ । सत्वैभिः । गाः । अनुगमन् । सत्यम् । तत् ।
इन्द्रः । दशभिः । दशग्वैः । सूर्यम् । विवेद । तमसि ।
स्त्रियन्तम् ॥ ५ ॥ २५ ॥

अ० इन्द्रो मधुसंभृतमुस्त्रियांयांपद्विदशफुत्रमेगोः ।
गुहाहितं गुह्यं गुह्यमुहस्तेदधेदक्षिणेदक्षिणावान् ॥ ६ ॥
अ० इन्द्रो मधुसंभृतमुस्त्रियांयांपद्विदशफुत्रमेगोः ।
गुहाहितं गुह्यं गुह्यमुहस्तेदधेदक्षिणेदक्षिणावान् ॥ ६ ॥
अ० इन्द्रो मधुसंभृतमुस्त्रियांयांपद्विदशफुत्रमेगोः ।
गुहाहितं गुह्यं गुह्यमुहस्तेदधेदक्षिणेदक्षिणावान् ॥ ६ ॥

इतितृतीयस्यद्वितीयेष्वविशोऽयनः ॥ २५ ॥

इन्द्रो मधुसंभृतमुस्त्रियांयांपद्विदशफुत्रमेगोः ।
गुहाहितं गुह्यं गुह्यमुहस्तेदधेदक्षिणेदक्षिणावान् ॥ ६ ॥

प० इन्द्र । मधु । समभृतम् । उस्त्रियांयाम् । पुनर्दत्त ।
विवेद । शफुदत्त । नैमे । गोः । गुहा । हितम् । गुह्यम् ।
गुह्यम् । अप्सु । हस्ते । दधे । दक्षिणे । दक्षिणावान् ॥ ६ ॥

અં ૫-દ્રઢેય, દીર-દધિ-આદિ-આવકગનારી ભોગવની માય
વિષે મુપાદિન મધુર દીરાદિકને ભજનારો છે. તદ્ય પાદ-
યુક્ત-ચક્રયુક્ત-ખુરોપેત ગોધન પ્રાપ્ત થયું. પશ્ચિ-
અમુરોવડ અપદરાપતી ગાય આપ્તી ઓદાપવાન્-મમથ
તે ઇન્દ્રે, મુદા વિષે નિદિત, પ્રચ્છન્ન, અન્તગિદ્ધ વિષે ગૂઢચારી
અમુરને દક્ષિણ દક્ષત વિષે ધરથુ ક્ષેપો. ૬.

વ્યોતિર્વૃણીતૃતમસોગિજ્ઞાનચારેસ્વામદુરિતાદુર્મીકે ।

દુમાગિરિઃસોમપાઃસોમવૃદ્ધજુપસ્વેન્દ્રપુહૃતમસ્યકુરોઃ ॥ ૭ ॥

૫૦ જ્યોતિઃ । વૃણીતૃ । તમસઃ । વિજ્ઞાનન્ । આરે । સ્યામ્ ।
દુ-દૃતાત્ । ડુમાગે । દુમા. । ગિરિઃ । સોમદવા. । સોમદ-
વૃદ્ધ । જુપસ્વે । ડુન્દ્ર । પુહૃતમસ્ય । કુરોઃ. ॥ ૭ ॥

અં ૧ શત્રિમુદાશયો-વિશેષ-પ્રાદુર્ભાવને-પામનાર-મુર્ખાતમક ઇન્દ્રે,
જગત-અવદાર-નિર્વાદક-પ્રકાશને મંશેવન થયું. પદ્મા,
પ્રાદુર્ભાવ પામી વૃત્તને દક્ષી પ્રકાશનુ સમેરન થયું. અમે
પાપવર્જિત દૂર ભયરહિત સ્થાનવિષે પ્રાપ્ત થઈએ.
મોમપાન કરનાર સોમવૃદ્ધ હે ઇન્દ્રદેવ ! અનેક યજુઓનું
આપન કરનાર તુનાં સ્તોત્ર-કરનારા-કલ્પિતની સ્મૃતિસદ્દેશ
વાણીનું સેવન-સ્વીકાર કર. ૭

જ્યોતિર્યજ્ઞાપરોદસીઅનુપ્યાદારેસ્વામદુરિતસ્યભૂરેઃ ।

ભૂરિંચિદ્ધિતૃજતોમર્ત્યસ્યમૃપારાસોઽસવોઽર્હણાવત્ ॥ ૮ ॥

૫૦ જ્યોતિઃ । યજ્ઞાર્ય । રોદસી રિતિ । અનુ । સ્યાત્ । આરે ।

स्याम् । दुःष्टतस्य । भूरः । भूरि' । चित् । हि । तुनुत ।
मर्त्यस्य । सुहृत्पराश्र' । वसवः । बृहणाकवत् ॥ ८ ॥

अ० हे छन्द । ऋग्वेदप्रकाशक सूर्य, अग्निहोत्रादि कर्त्तृत्वात् छापा-
पृथिवीने प्रकाशित करे. अग्ने प्रभूत कुरितथी इर होमये.
सर्वना वासयिता हे छन्दादिक देवा । शोभन रीते पारंप्रभाय
तेवा अर्थात्-स्तुति वडे अलिभुष करवाने शक्य जेवा तमे,
अतिप्रभूत समृद्धियुक्त धन भूरिप्रधानवाणा मनुष्यने छो. ८
(अ० ६ भाटे लुओ० सू० ३०-३२).

• इति तृतीयस्य द्वितीयेऽङ्गिः शोऽर्गः ॥ २६ ॥

इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

सूक्त ३९.

१ यस्त्राणि = योग्यतया तेजांसि वसन्ता = तेजने
धरिण्य करती.

२ यमस्य = यमलो = सृते इति उपनिषद्मानी देवता =
उपाधिमानि देवता.

३ तपुषः = तपति आस्मिन्सूर्य इति तपुदियसस्तस्य =
जे विषे सूर्य तपे जे ते द्विवचना.

४ माहिनायान् = महिमोपेत ।

५ अभिज्ञ = अभिगतजानुक्ययाभवतितथा = धुंठलीया
१२.

६ षट्सु = षाट्सुक्तम् ।

७ जमे = आनीतामकरीत् = प्राप्त कथुं.

८ अभोके' = मयरहिते ।

९ तुजतः = भूरिप्रधानस्य = भूरिप्रधानवाणा.

सूक्त ४०.

ऋषिः—विश्वामित्र.

देवता—४८:

७८६—गायत्री.

*ॐ इन्द्रं त्वाष्ट्रं वृषं सुते सोमं हवामहे ।
सपाहिमध्वो अर्घसः ॥ १ ॥

प० इन्द्र । त्वा । वृषमम् । वृषम् । सुते । सोमं । हवामहे ।
सः । पाहि । मध्वः । अर्घस ॥ १ ॥

अ० हे इन्द्र ! आभोना-वर्षक-वृषे अमे सोमाभिषेच यता
सोमपानाय आर्क्षान कृषीये जीये. ते वृं अन्नसक्षय मद्धर
सोमनुं पान कर १

इन्द्रं क्रतुर्विदं सुतं सोमं हर्यं पुरुषतु ।
पित्राष्ट्रं पस्वतातृषिम् ॥ २ ॥

प० इन्द्र । क्रतुर्विदम् । सुतम् । सोमम् । हर्यं । पुरुषस्तुतु ।
पित्रं । आ । पस्व । तृषिम् ॥ २ ॥

अ० हे इन्द्र ! प्रतात्र प्रापक अभिपुत आ सोमनुं पान
करानी आगन्तु कर. हे ऋक्षस्तुतु । तर्षक-वृद्धिआरक आ
सोमनुं पान कर आ सोमनुं ऋक्ष विषे सिचन कर २

* (सपेनमेव पुरुषस्य क्षततचेमपश्यदिदमदर्शमितीहस्त
स्मादिदं द्रोनामेदं द्रोहयेनामतमिदं प्रसक्तमिदं प्रमितयाच-
क्षते परोक्षेण परोक्षापियाहवद्विदेवाः प. आ. ३-४) इन्द्रो
मायानिःपुरुषइत्यते-अ. स. ४-७-३३).

इन्द्रमणोधितावीनयज्ञंविश्वेभिर्देवेभिः ।

तिरःस्तवानविस्पते ॥ ૩ ॥

પ૦ इन्द्र । प्र । न । धितावीनम् । यज्ञम् । विश्वेभि । देवेभि ।
तिरैः । स्तवान् । विस्पते ॥ ૩ ॥

અ૦ રતોતાઓ વડે સ્તવન કરાતા ઋદેવોના સ્વામી હે ઇન્દ્ર ।
સર્વ ઋજનીય દેવો સહિત તું, જે વિશે હવ્યાન્ત નિહિત-
સ્થાપન કરેલું છે તે આ યજ્ઞને પ્રકર્ષી રીતે વધાર ૩

इन्द्रसोमाःसुताइमेत्वप्रयन्तिसत्पते ।

क्षयैचन्द्रामइन्दवः ॥ ૪ ॥

પ૦ इन्द्र । सोमा । सुता । इमे । तव । प्र । युन्ति । सत्प-
पते । क्षयम् । चन्द्राम । इन्दवः ॥ ૪ ॥

અ૦ 'સત્પ્રમનુષ્ઠોના હે સ્વામિનુ ઇન્દ્રદેવ । આશ્વાદશવનાર
દેહીપ્ત અગ્નિપુત્ર અમે વડે દત્ત સોમો, જહર પ્રતિ પ્રકર્ષપણે
પ્રયાણ કરે છે ૪

दधिप्राजठरेसुतसोममिन्द्रवरैण्यम् ।

तवद्युक्षामइन्दव ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

પ૦ दधिष्व । जठरे । सुतम् । सोमम् । इन्द्र । वरैण्यम् । तव ।
द्युक्षाम । इन्दव ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર ! મર્વવરણીય અગ્નિપુત્ર પીમેલા સોમને જહર
વિશે ધારણ કર દેહીપ્ત આ મોમો, ઘુતોક વિષે વમે છે. ૫(૧)

इतितृतीयस्यतृतीयेमयमोषर्ग ॥ ૧ ॥

ર્ગિર્વેળઃપ્રાહિનઃસુતંમઘોર્ગારામિરજ્યસે ।

ઇન્દ્રત્વાદાતુમિચશઃ ॥ ૬ ॥

૧૦ ગિર્વેળઃ । પ્રાહિ । નઃ । સુતમ્ । મઘોઃ । ધારામિઃ ।
અન્યમે । ઇન્દ્ર । ત્વાદાતમ્ । ઇત્ । યશઃ ॥ ૬ ॥

અ० રત્નતિઓવડે મેઘ્ય હે ઇન્દ્ર । તું અમારા અભિપ્રુત આ
સોમતું પાન કર. મદ્યારક મોમની ધારાવડે તું વ્યાપ્ત
થાય છે. હે ઇન્દ્ર । તે વિચરીકૃત-શુદ્ધકરેલ અન્ન અમેને
પ્રાપ્ત થાય છે. ૬

અમિષ્ટુન્નાનિવૃનિનુન્દ્રસચન્તેશક્ષિતા ।

પૃત્વીસોમસ્યવાવૃષે ॥ ૭ ॥

૧૦ અમિ । ઇષ્ટાનિ । વૈનિનઃ । ઇન્દ્રમ્ । સચન્તે । શક્ષિતા ।
પૃત્વી । સોમસ્ય । વૃષે ॥ ૭ ॥

અ० દેવાનું મંજાજન કરનાર મજનારના શ્રોતમાન ક્ષયરહિત
સંપૂર્ણ મોમાદિ દ્રવ્યાન્ન ઇન્દ્રની આસપાસ મમવેત થાય છે.
તે મધ્યે સોમતું પાન કરીને તે ઇન્દ્ર વૃદ્ધિને પામે છે. ૭

અર્વાવર્તોનઆર્ગદિપરાવતશ્વરૂદ્ધન ।

રૂમાર્જુષસ્વનોગિરઃ ॥ ૮ ॥

૧૦ અર્વાવર્તઃ । નઃ । આ । ગૃહિ । પરાવર્તઃ । ચ । વૃજૈરૂદ્ધન ।
રૂમાર્ । જુષસ્વ । નઃ । ગિરઃ ॥ ૮ ॥

- ७ दुष्मासः = दिविक्षियन्तिघसन्ति इति दुष्मासः =
दुष्टोऽ विषे वसे छे.
८ त्वादातम्=त्वयाशोधितंविशदीकृतम्=ते शुद्ध करेत्.
९ यनिनः = यनंदेवताविषयसंभजनमस्यास्तीति यनी-
तस्यदेवतासंभजमानस्ययजमानस्य = देवानु' संभजन
करना२ यजमानना.

सूक्त ४१.

ऋषिः—विश्वामित्र. देवता—इन्द्रः छन्दः—गायत्री.

आतूनंइन्द्रमद्यधुवानःसोमपीतये ।
हरिभ्यांयाह्यद्विवः ॥ १ ॥

प० आ । तू । नः । इन्द्र । मद्यर् । हुवानः । सोमपीतये ।
हरिभ्याम् । याहि । अद्विवः ॥ १ ॥

अ० वज्रभ'पन्न हे इन्द्रदेव । होताओं वडे आहुति करतो तू—
भारी अभिभुज आभार यद्य विषे सोमपानार्थ आश्वे सह
शीघ्र आगमन कर. १

मुत्तोहोतानक्रुत्वियंस्तिस्तिरेवर्हिरानुषक् ।
अयुञ्जन्प्रातर्द्रयः ॥ २ ॥

प० सैतः । होता । नः । क्रुत्वियः । तिस्तिरे । वर्हिः ।
आनुषक् । अयुञ्जन् । प्रातः । अर्द्रयः ॥ २ ॥

અં હે ઈન્દ્ર ! અમારા યજ્ઞ વિશે ઋત્વિક્ષ, તુંને આર્જુન કરવા પ્રાપ્તકાલે બેઠેલા બે. પરસ્પરસંબદ્ધ હોય તે પ્રકારે, હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત થયે હર્ષામન પથરાય છે. પ્રાતઃસવનવેળા સોમાભિષાર્થ પાપાણો સંગત થયા છે. (તેથી તું સોમ પાનાર્થ આગમન કર.) ૨

इमाब्रह्मवाहःक्रियन्तुआबुहिःसीद ।

वीहिशूरपुरोळाशम् ॥ ૩ ॥

પં ઇમા । બ્રહ્મ । બ્રહ્મવાહઃ । ક્રિયન્તે । આ । બુહિઃ ।
સીદ । વીહિ । શૂર । પુરોઢાશમ્ ॥ ૩ ॥

અં સ્તોત્રોને વહન કરનાર વા સ્તોત્રપ્રાપ્ત હે ઈન્દ્ર ! તું અર્ધ આ સ્તોત્રો કરાવ છે. એથી યજ્ઞ વિશે બેસ હે મમર્થ ઈન્દ્ર ! આ પુરાડેશાખ્ય હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. ૩

रारुन्धिसवनेषुणपुस्तोमेषुटुहन् ।

उक्थेर्ष्विन्द्रगिर्वणः ॥ ૪ ॥

પં રારુન્ધિ । સવનેષુ । નુઃ । પુષ્પ । સ્તોમેષુ । ટુટુહન્ ।
ઉક્થેર્ષ્વ । ઇન્દ્ર । ગિર્વણઃ ॥ ૪ ॥

અં રરુતિઓ વડે વનનીય હે રત્નદળા ઈન્દ્રદેવ ! અમારા ત્રણે યજ્ઞ વિશે આ સ્તોત્રો તથા સહો (રનેત્ર) વિશે રમણ કર. ૪

મૃતયઃ સોમપામુરંરિહન્તિ શર્વસ્ય પતિમ્ ।

ઇન્દ્રં વૃત્સંનમાતરઃ ॥ ૬ ॥ ૩ ॥

૧૦ મૃતયઃ । સોમપામ્ । ઉરુમ્ । રિહન્તિ । શર્વસઃ । પતિમ્ ।
ઇન્દ્રમ્ । વૃત્સમ્ । ન । માતરઃ ॥ ૬ ॥ ૩ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર । સ્તુતિઓ, ધેનુમાતાઓ જેમ પેતાના વત્સને
આડે તેમ મહાન, સોમપાનકરનાર-બ્રહ્મપતિ-તું-ઇન્દ્રને, વ્યાપ્ત
થાય છે. ૫ (૩)

इति तृतीयस्य तृतीये तृतीयोऽवर्गः ॥ ३ ॥

समन्दस्वाद्यन्धसोराधसेतुन्वाમहे ।

नस्तोतारं निदेकरः ॥ ६ ॥

૧૦ સઃ । મન્દસ્વ । હિ । અન્ધસઃ । રાધસે । તુન્વા । મહે ।
ન । સ્તોતારમ્ । નિદે । કરઃ ॥ ૬ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર । તથાવિધ તું મહાન, ધન્યાર્થ દેવાતા સોમપાન
વડે ધરીને હૃષ્ટ હો. તું સ્તોતાજનને નિન્દ્યાર્થ વિષમભૂત
મ કર. ૬

अपमिन्द्रत्वाय त्रौहविष्मन्तो जरामहे ।

सुतत्तमस्मयुर्वसो ॥ ७ ॥

૧૦ વયમ્ । ઇન્દ્ર । ત્વાદયવઃ । હવિષ્મન્તઃ । જરામહે । સુત ।
ત્વમ્ । અસ્મદયુઃ । વસો ઇતિ ॥ ૭ ॥

સૂક્ત ૪૧.

- ૧ મદ્યક્ = મદાભિમુલ્યઃસન્ = મારી અભિમુખ સતો.
- ૨ સસ્ર. = નિવણ્ણઃ = બેરેલા.
- ૩ અયુમ્નન્ = પરસ્પર સંગત્તા અમૂષન્ = પરસ્પર સંગત થાય છે.
- ૪ યીદિ = મક્ષય બક્ષણ કર.
- ૫ નિદ્વે = નિગ્દાયૈ = નિન્દા અર્થ.
- ૬ આસદ્વે = આસદનોય = બેમત થોગ્ય.
- ૭ ઘૃતસ્તુ = અમજનિતજલમસ્રવણયુક્તો = સ્વેદયુક્ત

સૂક્ત ૪૨.

અધિ—વિશામિત્ર. દેવતા—ઈન્દ્ર; ઇન્દ્ર—ગાયત્રી.

ઉપંનઃસુતમાર્ગદિસોર્મમિન્દ્રગર્વાશિરમ્ ।

હરિંધ્યાંયસ્તૈર્અસ્મ્યુઃ ॥ ૧ ॥

પ૦ ઉપં । નઃ । સુતમ્ । આ । ગૃહિં । સોર્મમ્ । ઇન્દ્ર ।
ગોદર્શાશિરમ્ । હરિંધ્યામ્ । યઃ । તે । અસ્મ્યુઃ ॥૧॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર. ! પયોમિત્રિત અભિપુત અમારા મોખ સમીપ
આગમન કર. જે અશ્વયુક્ત તારો રથ અમારી કામના
કરનારો છે. ૧

તમિન્દ્રમદમાર્ગદિર્હિં પ્તાંશાવંમિ સુતમ્ ।

કુવિન્નર્વસ્યતુર્ગર્વ ॥ ૨ ॥

૫૦ તમ્ । ઇન્દ્ર । મર્દમ્ । આ । ગૃહિ । વૃહિ દસ્યામ્ ।
ગ્રાવંદયિ । મૃતમ્ । કુવિત્ । નુ । અસ્ય । તૃષ્ણર્વ ॥૨॥

અં હે ઇન્દ્ર ! પાપાશો વડે અભિષુત યજ્ઞસ્થિત આ સોમ પ્રતિ
આગમન કરે આ પ્રભૂત-યથેચ્છ સોમધાન વડે તૂ ક્ષિપ્ર
તૃપ્ત હો ૨

ઇન્દ્રમિત્યાગિરોમમાચ્છાંગુરિપિતાઙત ।

આદૃત્તેસોમપીતયે ॥ ૩ ॥

૫૦ ઇન્દ્રમ્ । ઇત્યા । ગિરો ૧ મર્મ । અચ્છા । અંગુ । રૂપિતાઃ ।
ઙત । આદૃત્તે । સોમંદપીતયે ॥ ૩ ॥

અં હે ઇન્દ્ર ! ત્વદ્યથા પ્રેરિતા આ પ્રકારે ઉક્તિકરાતી મારી
સ્તુતિલક્ષણા વાણી, સોમપાનાથ તૂને આવનન કરાવાને
આ દેવયજ્ઞનદેશથી તારી અભિમુખ પ્રવાણુ કરે ૩

ઇન્દ્રસોમસ્યર્પીતયેસ્તોમૈરિદ્દહવામહે ।

ઉક્ષેભિ કુવિદાગમત્ ॥ ૪ ॥

૫૦ ઇન્દ્રમ્ । સોમંસ્ય । પીતયે । સ્તોમૈ । રિદ્દહ । હવામહે ।
ઉક્ષેભિ । કુવિત્ । આદર્ગમત્ ॥ ૪ ॥

અં અમે રતોત્ર, ઉકથ અને શસ્ત્રો વડે આ ઇમ પરત્વે સોમ-
પાનાથ ઇન્દ્રનુ આર્ધાન કરીએ ઇમએ અદુવાર-આદુત-તે-
ઇન્દ્ર, યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરે ૪

ઇન્દ્રસોમાં મુતાઙમેતાન્દધિન્વશતક્રતો ।

જૃઠરૈવાજિનીવસો ॥ ૫ ॥ ૬ ॥

૧૦ इन्द्र । मोषाः । सुताः । इमे । तान् । दधिष्व । शतक्रतो
इति शतक्रतो । जठरे । वाजिनीवधो इति वाजिनी-
वधो ॥ ६ ॥ ६ ॥

અ. મેંઠડા પશુક્રમવાળા હે ઇન્દ્ર ! ત્વંચ મોષો પીસી-કૂટી તૈયાર
કયા છે. હે અન્નરૂપી ધનંવાળા દેવ ! જોવડે રક્ત-
પૂરેક અન્નપ્રાપ્તિ થાય તે કિયાઓના દે વામક દેવ ! તે
મોભરસોને જહર વિષે પારણ કર. ૫ (૫)

इति तृतीयस्य तृतीये पंचमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

विद्याहित्वा धनं जयं वा जैषु दधुर्पરुधे ।

અર્પતે સુન્નર્પીમહે ॥ ૬ ॥

૧૦ विद्म । हिं । त्वा । धनमुद्वनयम् । वाजेषु । दधुपम् । कवे ।
अर्ध । ते । सुन्नम् । ईमुहे ॥ ६ ॥

અ. હે મર્વંશ ઇન્દ્ર ! યુદ્ધોરિયે યજ્ઞઓના અભિમવિતા,
ધન-જીતનાર-તૂને અમે નિશ્ચે નાજીએ ડહએ. અનન્તર,
અમે તારા ધનનો પાચના કરીએ ડહએ. ૬

इममिन्द्रगंवाशिरुं यवाशिरचनः पिव ।

આગત્યાવૃર્પમિ સુતમ્ ॥ ૭ ॥

૧૦ इमम् । इन्द्र । गोदवाशिरम् । यवदवाशिरम् । च । नुः ।
पिब । आदगत्य । वृर्पमि । सुतम् ॥ ७ ॥

અ. હે ઇન્દ્ર ! ગવ્યમિશ્રણોપેત, યવમિશ્રણોપેત પાપાણોવડે અભિપુત
અમારા આ સોમનું દેવજનપ્રતિ આગમન કરીને પાન કર. ૭

तुभ्येदिन्द्रस्वओक्थेऽसोमंचोदामिपीतये ।

एपरारन्तुतेहुदि ॥ ८ ॥

१० तुभ्यं । इत् । इन्द्र । स्वे । ओक्थे । सोमं । चोदामि ।
पीतये । एव । ररन्तु । ते । हुंदि ॥ ८ ॥

अ० हे इन्द्र । तारा न पानार्थं स्वकीयस्थान-जठरे विरे,
अभिपुत्र आ सोमने ग्रेशं धुं. पान करेतां आ सोम तारा
हृदय विरे अत्यर्थं वमथु करे ८

त्वामुतस्यपीतयेप्रवमिन्द्रहवामहे ।

कुशिकासोऽवस्यव ॥ ९ ॥ ६ ॥

१० त्वाम् । सुतस्य । पीतये । प्रवम् । इन्द्र । हवामहे ।
कुशिकास । अवस्यव. ॥ ९ ॥ ६ ॥

अ० हे इन्द्र । तुमी रक्षथ प्राप्त करवानी उन्मत्तावाजा
दुष्टिभोत्रोत्पन्न अभे. पापाबोत्रो अभिपुत्र, सोमना
पानार्थं पुगनन-तूने, स्तुतिरपी वाचो वडे आर्क्षान करीजे
७४अ. ॥ (९)

इति तृतीयस्य तृतीयेष्वोक्ते ॥ ६ ॥

मुक्त ४२.

१ कुवित् = प्रभूतमपघाभवतितया = यथेच्छ.

२ एधुवम् = शत्रूणां मिम्वितारम् = शत्रूणां अभिभविता.

३ ओक्थे = स्थान जठरे = जठरे विरे.

सूक्त ४३.

ऋषिः—विश्वामित्र.

देवताः—४८;

४८—त्रिष्टुप्.

आयाहि वाहुर्ष्वन्धुरेष्वास्तवेदनुमदिवःसोमपेयम् ।
प्रियासखायाविमुचोपर्षाहिस्त्वामिमेहव्यवाहोहवन्ते ॥ १ ॥

प० आ । याहि । अर्षाहि । उप । वन्धुरेऽस्याः । तर्ष । इत् ।
अनु । प्रदिवः । सोमपेयम् । प्रिया । सखाया । वि ।
मुच । उपर्षाहि । त्वाम् । इमे । हव्यवाहः ।
हवन्ते ॥ १ ॥

अ० हे ४८ । रथ विषे स्थित तु अमारी अभिमुख्य आभजन
कर, पूर्वभजन तारा, भोभपानने, उद्देशी तारा प्रिय
सखाइप अन्वोने अससमीप विमुक्त कर. दध्यान्-वदन
करनाश-ऋत्विजे, भोभपानार्थं तुने आर्क्षान कर ऐ. १

आयाहिपूर्वीरतिचर्षणीर्ऋयं आशिषं उपनोहरिभ्याम् ।
इमाहित्वा मृतयस्तोमं तष्टा इन्द्रहवन्ते सख्यं जुपाणाः ॥ २ ॥

प० आ । याहि । पूर्वी । अति । चर्षणी । आ । अर्यं ।
आशिषं । उप । नः । हरिभ्याम् । इमाः । हि । त्वा ।
मृतयः । स्तोमं तष्टा । इन्द्र । हवन्ते । सख्यम् ।
जुपाणाः ॥ २ ॥

૨૦ હે ઇન્દ્ર ! પુરાતની સર્વ પ્રજાને અતિક્રમણ કરી આગમન કર. અમારા સ્વામી તું અત્ર આગમન કરી સોમપાન કર એમ અમારી પ્રાર્થના છે. અશ્વોવટે યુક્ત મતી તું, અમારી સમીપ આગમન કર. સપ્તાપણાનું સેવન કરનાર રેતાતાઓ વડે કરેલી તારા આસ્તુતિઓ સોમપાનાર્થ તુને આર્પણ કર છે. ૨

આનોયજ્ઞનમોદૃષ્યસજોષાઇન્દ્રદેવહરિર્ભિર્યાહિતૂર્યમ્ ।
અહંહિત્વાર્પિતિભિર્જોહવીમિધૂતમંયાઃસંઘમાદેમઘૃનામ્ ॥ ૩ ॥

૧૦ આ । નઃ । યજ્ઞમ્ । ઘૃયુઃદૃષ્યમ્ । સજોષાઃ । ઇન્દ્ર ।
દેવ । હરિર્દમિઃ । યાહિ । તૂર્યમ્ । અહમ્ । હિ । ત્વા ।
મુતિદમિઃ । જોહવીમિ । ધૂતમંયાઃ । સંઘમાદે ।
મઘૃનામ્ ॥ ૩ ॥

અ વોતમાન હે ઇન્દ્ર ! અમારા આ અન્નરસકે યજ્ઞ પ્રતિ અશ્વોવટે સદ્વ્રીતિવાદો તું સીધા આગમન કર. ધૂતમદિન અન્નરસી દબાન્ન-યુક્ત-દૂધ યજ્ઞસ્થાન પ્રતિ તુને નિમ્ને સ્તુતિઓ વડે આર્પણ કર છું. ૩

આચૃત્વામેતાદૃષ્યજાવહોતોદરીસત્તાપાસુધુરાસ્વંગા ।
ધાનાવદિન્દ્રઃસર્વનંજુષાણઃસત્તાસત્યુઃશૃણવદ્વન્દનાનિ ॥ ૪ ॥

૧૦ આ । ચૃ । ત્વામ્ । ઇતા । દૃષ્યજા । વહોતઃ । ઉદરીતિ ।
સત્તાપા । સુધુરા । સુદભંગા । ધાનાવત્ । ઇન્દ્રઃ ।
સર્વનમ્ । જુષાણઃ । સત્તા । સત્યુઃ । શૃણવત્ । વન્દનાનિ ॥ ૪ ॥

અ. હે ઇન્દ્ર ! મેચનમમયં, મુંદર-ધુરાવડે-યુક્ત, મુંદર-અવધવો-
પેન, મુંદર ખ્યાતિવાળા અધવો, તૂને યજ્ઞ પ્રતિ આગમનાથ
વહન કરે છે. અનન્તર, શુભેલા ધવો વડે યુક્ત મચનકર્મનું
સેવન કરનારો સખિમૂલ-તું-ઇન્દ્ર, હું-સ્તોતાજનની 'સ્તુતિનું'
અવધુ કર. ૪

કુવિન્મોગોપાંકરંમેજનંસ્યકુવિદ્રાજનંમયવન્ત્રજીપિન્ ।
કુવિન્મઋપિપિવાસંસુતસ્યંકુવિન્મેવસ્વોઅમૃતસ્યશિષ્તાઃ ॥૫॥

૧૦ કુવિત્ । મા । ગોપામ્ । કરંસે । જનંસ્ય । કુવિત્ । રાજા-
નમ । મયવન્ । ઋજીપિન્ । કુવિત્ । મા । ઋપિમ્ ।
પાપિષ્ઠૌમમ્ । સુતસ્યં । કુવિત્ । મે । । વસ્વે ।
અમૃતસ્ય । શિષ્તાઃ ॥ ૫ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! મને કોઈવાર જનોનો ગોપતા કર. હે-ધનવન્,
સોમવન્ ઇન્દ્ર ! મને સર્વનો સ્વામી જનાવ. કોઈવાર મને
અતીન્દ્રિયાર્થ-દ્રષ્ટા કર. અભિપ્રુત સોમનો પાન કરનાર કર. ૫

આત્વાંબુહન્તોહરંયોયુજાનાઅર્વાગિન્દ્રસઘમાદૌવહન્તુ ।
મયેદ્રિતાદિવઋજન્ત્યાન્યાતાઃસુસૈમૃષ્ટાસોઽષ્ઠમસ્યંમૂરાઃ ॥૬॥

૧૦ આ । ત્વા । બુહન્તે । હરંયઃ । યુજાનાઃ । અર્વાઋ ।
દન્દ્ર । મયદ્રિમાદૈ । વહન્તુ । મ । યે । દ્રિતા । દિવઃ ।
ઋજન્તિ । આતાઃ । સુસૈમૃષ્ટાસઃ । ષ્ઠમસ્યં । મૂરાઃ ॥ ૬ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! રથે જોડાતા, સાથે એકત્ર મળને પ્રાપ્ત થતા
અધવો, અમારો અભિપ્રુખ તૂને વહન કરો. કામનાના વર્ષિતા,

ઇન્દ્રના ઇન્દ્રિયોના મારક, સુસંરૂપ, નભમાંથી આમન કરનારા જે અગ્નિ, પ્રાણિઓ વડે તેને કાપે. પ્રતિ અગ્નિમુખ પ્રાપ્ત કરાવે છે તે સર્વ દિશાઓને વિવિધ પ્રકારે પ્રકર્ષણે સિદ્ધ-વ્યાપ્ત કરે છે. ૬

इन्द्रं पिबृषं धृतस्य वृष्ण आयन्तैश्चेन उग्रते जुभारं ।

यस्य मर्देक्ष्या वयं सिप्रकुटीर्यस्य मर्दे अपंगोत्राववर्ष ॥ ७ ॥

૧૦. ઇન્દ્રં । પિબં । ધૃષ્ટં ધૃતૈસ્ય । વૃષ્ણઃ । આ । યમ્ । તે । શ્ચેનઃ । ઉગ્રતે । જુભારઃ । યસ્ય । મર્દે । ચ્યવર્ષસિ । પ્ર । કુંદીઃ । યસ્ય । મર્દે । અપં । ગોત્રૌ । વવર્ષ ॥ ૭ ॥

અં. તે ઇન્દ્ર । તું પાપાણે વડે અગ્નિપુત્ર અભિમત-શ્વ-સેચક સોમનું પાન કર. ઇન્દ્રનીય અતિવાળા ઉનોરૂપ શ્ચેન-સુપખું પક્ષીએ, સોમની-અમનાકરનારા-તું અર્ધ જે સોમને આપ્યો, જે સોમનો મદ પ્રમદ સતે, તું મ-પત્ન મનુષ્યોને પ્રકર્ષણે પતન કરાવે છે, જે સોમનો મદ પ્રાપ્ત થયે, શ્ચિમઓ વડે આપ્ત ઉદકને અગ્નિવે પરિત્રાજ કરનાર મેધોને તું પ્રમદ કરે છે. ૭

(અથા ૮ માટે જુઓ મુ. ૨૦-૨૨). ૮ (૭)

इति तृतीयव्यवृत्तौ ये सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

સૂક્ત ૪૨

૧. अर्वाङ् = अरुणदग्निमुखाः = અમારી અગ્નિમુખ.

૨. मर्दिषः = मर्दनं पूर्वममगतम् = પૂર્વકમત.

૩. स्तोममहाः = स्तोमहारिमि स्तोममिः कृता = સ્તોતાઓ વડે કરેલી.

४ त्वयमः = क्षियम = शीघ्र.

५ यर्वियांसम् = पातारम् = सोमम् पानकरनाम्.

६ शिक्षाः = प्रयच्छ = दे.

७ आताः = आभिमुखेन गम्यन्ते प्राणिमिस्तत्तत्कार्यम-
तिरिति आताः = प्राणिभ्यो वडे अभिमुख प्राप्त कराता.

८ सुमंसृष्टानः = सुन्दरपृष्टाः = सुसंस्पृष्ट.

९ मूराः = मारकाः = अनुगम्य मारक.

१० घृषधूतस्य = घ्रावयिरभिधूतस्य = पाषाणोवडे अभिधूत.

११ गोश्राम् = गामुदकं रश्मिमिरावृतं यथासु प्रवृष्टु
प्राप्यते घालयन्ति इति गोश्राम मेघातान् = मेघाने.

सूक्त ४४.

अपि—विष्वाभिन्न.

देवता—ईन्द्र;

छन्द—गुहती.

अयंते अस्तु ह्यतः सोम आ हरिभिः सुतः ।

जुषाण ईन्द्र हरिभिर्न आगृह्णातिष्ठ हरिर्न रथम् ॥ १ ॥

१० अयम् । ते । अस्तु । ह्यतः । सोमः । आ । हरिर्दमिः ।

सुतः । जुषाणः । ईन्द्र । हरिर्दमिः । नः । आ । गृह्णि ।

आ । तिष्ठु । हरिर्दतम् । रथम् ॥ १ ॥

अ० दे ईन्द्र । पाषाणो वडे-सर्वतः-अभिधूत, दूरेष, कर्मणीय,
प्रीतिविषयभूत आ सोम, वृन्दे प्राप्त हो. एवं अश्वोवडे
युक्त हरितवर्णना रथ उपर अक्षिभित हो. एवं अमे प्रत्ये
आगमन कर. १

હૃયંન્નપસંમર્ચયઃસૂર્યેહૃયંન્નરોચયઃ ।

વિદ્વોથિચિત્વાન્હૃયંન્નવર્ષસન્દ્રવિશ્વાંઅભિથ્રિયઃ ॥ ૨ ॥

૧૦ હૃયંન । ઉપસંમ । અર્ચયઃ । સૂર્યમ । હૃયંન્ । અરોચયઃ ।
વિદ્વાન્ । ચિત્તિવાન્ । હરિઃઅશ્વ । વર્ષસં । દન્દ્ર । વિશ્વાઃ ।
અભિ । થ્રિયઃ ॥ ૨ ॥

અં ૩ હે ઇન્દ્ર ! સોમની કામના કરનારો તું, ઉપાકાલને પૂજિત
કરે છે. સૂર્યોદય સતે સોમની કામના કરતો તું સંપન્ને
દેહીત કરે છે. હે હરિનામના અશ્વવાળા ઇન્દ્ર ! આ સર્વને
ભણનારો અર્થાત્ અમારાં અભિલષિત ફલ વિષયક જ્ઞાનવાળો
તું, સર્વ સંપદોને અભિમત ફલપ્રદાનપૂર્વક આસપાસ
વધારે છે. ૨

ધામિન્દ્રોદરિધાયસંપૃથિવીહરિંવર્ષસમ્ ।

અધારયદ્દરિતોર્ભૂરિભોજનંયયોરન્તર્હરિશ્ચરત્ ॥ ૩ ॥

૧૦ ધામ્ । ઇન્દ્રઃ । હરિંદધાયસમ્ । પૃથિવીમ્ । હરિંદર્વર્ષસમ્ ।
અધારયત્ । હરિતોઃ । ભૂરિ । ભોજનમ્ । યયોઃ । અન્તઃ ।
હરિઃ । ચરત્ ॥ ૩ ॥

અં ૩ તે આ ઇન્દ્રે દરિતવર્ણનાં ધારકં રશ્મિઓવાળાં છુતોકને
ધારણ કર્યો. ઓપધિઓ વડે દરિતવર્ણની પૃથિવીને ધારણ
કરી. દરિતવર્ણનાં ઘાવાપૃથિવી મધ્યે અન્વેષાનું ચવસાદિ
પ્રભૂત ભોજન પ્રાપ્ત થાય છે. જે ઘાવાપૃથિવી મધ્યે ઇન્દ્ર
સંચાર કરે છે તે ઉભયતોકને ઇન્દ્રે ધારણ કર્યો. ૩

જ્ઞાનોહરિતોઽવૃષાવિશ્વમાભાતિરોચનમ્ ।

હર્યંધ્રોહરિતંધત્તઆયુધમાવર્જંવાહોર્હરિમ્ ॥ ૪ ॥

૧૦ જ્ઞાનઃ । હરિતઃ । વૃષાં । વિશ્વમ્ । આ । ભાતિ । રોચ-
નમ્ । હરિંદ્રમધઃ । હરિતમ્ । ધત્તે । આયુધમ્ । આ ।
વર્જમ્ । વાહાઃ । હરિમ્ ॥ ૪ ॥

અ ૦ કામનાનો વર્ષં, હરિતવર્ણ વડે યુક્ત, ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલ
ધન્દ્ર, સર્વ દેહીપ્રમાણ ક્ષેત્રોને મર્વત પ્રકશિત કરે છે,
ધન્દ્ર, હરિતવર્ણના આયુધને આદુમધ્યે ધારણ કરે છે,
શનુઓના પ્રાણહારક વળને આદુ મધ્યે ધારણ કરે છે. ૪

* ઇન્દ્રોઽહર્યન્તમર્જુનંવર્જંશુકૈરભોઽતમ્ ।

અપાઽણોઽહરિભિરદ્રિભિઃ સુતમુદ્રાહરિભિરાજત ॥ ૬ ॥ ૮ ॥

૧૦ ઇન્દ્રં । હર્યન્તમ્ । અર્જુનમ્ । વર્જમ્ । શુકૈઃ । અભિઘૃતમ્ ।
અપે । અપાણોત્ । હરિંદ્રમિ । અદ્રિંદ્રમિઃ । સુતમ્ ।
ઉત્ । ગાં । હરિંદ્રમિ । આજત ॥ ૬ ॥ ૮ ॥

અ ૦ તે આ ઇન્દ્રે, કમનીય, સુખ સ્વરૂપ, શુભ-ક્ષીરાદિવડે-બધારત,
વેગવંત પાપાણે વડે અભિધુત આ સોમને આવરણરહિત
કર્ણે, અશ્વસંપન્ન તે ઇન્દ્રે ગાયોને બિલની બહાર કાઢે ૫

इतितृतीयस्यतृतीयेष्टमोऽयम्. ॥ ८ ॥

* (બુઝા, " પૂષારાનામભાષ્ટનિરપમુદ્ધુગુદાહિતમ્
આવિષ્કૃત-પ્ર. સં. ૧-૨-૧૦), ૬(૮)

सूक्त ४४.

- १ हरिभि = हरति सोमरसानेमिरितिहरयो प्रावाण=
पापाणो वडे
२ हरिषपेसम् = हरितवर्णाम् = हरितवर्धनी
३ हरिधापसम् = हरितवर्णाधावसोधारकारश्मयो
यस्या सा ताम् = हरितवर्धनी धारक रश्मिवाण।
४ हरिम् = प्राणहारकम् = प्राणहारक
५ वज्रम् = वेगवन्तम् = वेगवत

सूक्त ४५.

ऋषि=विश्वामित्र,

देवता=ध्रुव,

छांद=गुह्यती

आमन्त्रैरिन्द्रहरिभिर्याहिमयूररोमभि ।

मात्वाकेचिन्निर्यमन्विनपाशिनोतिघन्वेवताँइहि ॥ १ ॥

- प० आ । मन्त्रैः । इन्द्र । हरिभिः । याहि । मयूररोमभिः ।
मा । त्वा । केचित् । नि । यमन् । विमै । न । पाशिन ।
अति । घन्वेव । तान् । इहि ॥ १ ॥

- अ० हे ध्रुव । मन्त्रे-उत्पन्न-करवनात् मयूररोमसदृश रोमयुक्त
अश्वो वडे सपन्न तु, यत् प्रति आगमन कर दस्त
विषे पाश धारण करनारा व्याधो, जेभ ममन करता पक्षीने
नियन्त्रित कर तेभ ममपणु जेनो तुने ममन प्रति अथ म
करे। वटेभाग्यो जेभ मरुदेश उलखी शीघ्र ममन कर तेभ
आगमन ॥ १

* વૃત્રસ્વાદોવલંરુજપુરાંદર્મોઅપામજઃ ।

સ્પાતાર્પસ્યહયૌરભિસ્વરંદ્રોદ્દહાચિંદારુજઃ ॥ ૨ ॥

૧૦ વૃત્રસ્વાદઃ । વૈલમ્દરુજઃ । પુરામ્ । દર્મઃ । અપામ્ ।
અમઃ । સ્પાતા । ર્પસ્ય । હયૌઃ । ઔમિસ્વરે । રંદ્રઃ ।
દ્દહા । ચિત્ત । આરુમ ॥ ૨ ॥

અ० તે આ ઈન્દ્ર, વૃત્રને ખાનાર, આકાશને-આવરણ-કરનાર-
મેધને બંજક છે તે મેધમેધન દારા આયોજ્યને પ્રેરક,
શત્રુઓની પુરીઓનો દારક, અમ્વોત્ત્વ અમારી અભિમુખ,
પ્રેરણ સતે રથનો અધિષ્ઠાતા, તેમજ અત્યંત બલવત્
શત્રુઓનો ચોમેર બંજક છે. ૨

ગંમીરાંડદધીરિવકર્તુપુપ્યસિગાઈવ ।

મણ્ણોપાયવસંધેનવોયયાહુદંકુલ્યાઈવાશત ॥ ૩ ॥

૧૦ ગંમીરાન્ । ઉદધીર્દઈવ । કર્તુર્મ્ । પુપ્યસિ । ગાઃદઈવ ।
મ । મણ્ણોપાયઃ । વસંતમ્ । ધેનવં । યયા । હુદમ્ ।
કુલ્યાદઈવ । આશતં ॥ ૩ ॥

અ० હે ઈન્દ્ર । મહાવકાશવાળા સમુદ્રને જેમ ઉઠેા વડે પોષે,
ઠાઈ સમયીન ગોપાલ, જેમ ચવસ વડે ગાયને પોષે, તેમ
તું સોમને પ્રાપ્ત કરે છે. ત્ વચકર્તા આ યજ્ઞનારને
અભિમત-ફલપ્રદાન વડે પોષિત કરે છે. તે સોમરસો,

કૃત્રિમ સરિતાઓ જેમ મહાજલાશયને પ્રાપ્ત કરે તેમ તૂંને વ્યાપ્ત કરે છે. ૩

આનસ્તુજૈરયિમરાંશંનપ્રતિજાનતે ।

વૃક્ષંપક્વંફલમંકીવંધૂનુહીન્દ્રસંપારણવસું ॥ ૪ ॥

૧૦ આ । ન । તૃજમ્ । રયિમ્ । મર । અંશમ્ । ન । પ્રતિજ-
જાનતે । વૃક્ષમ્ । પક્વમ્ । ફલમ્ । 'અંકીઈવ । ધૂનુહિ ।
હિન્દ્ર । સમૃદ્ધૌર્ણમ્ । વસું ॥ ૪ ॥

અ. હે ઇન્દ્ર ! તું અમારા યજુઓના-માધક-પુત્રને, પિતા જેમ
વ્યવહારથી પુત્રને સ્વકીય ભાગ અર્પણ કરે તેમ ધન
સંપાદન કર. અંકુશવાળો જેમ પદવશવાળો વૃક્ષને
ધ્રુણાવે તેમ તું, અમારી ઇચ્છાના સમૃદ્ધ-પ્રદ-ધનને
અર્પણ કર ૪

સ્વયુરિન્દ્રસ્વરાજ્મિસ્મદિંદ્રિઃસ્વયંશસ્તરઃ ।

સર્વાવધાનઑજંસાપુરુષ્તુભવાંનઃસુથ્રવંસ્તમઃ ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

૧૦ સ્વયુરિન્દ્ર । સ્વરાજ । મિસ્મિ । સ્મૈત્ત્વદિંદ્રિઃ ।
સ્વયંશસ્તરઃ । સ । સર્વાવધાનઃ । ઑજંસા । પુરુષસ્તુત ।
મઃ । નુઃ । સુથ્રવંસ્તમઃ ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

અ. હે ઇન્દ્ર ! તું ધનવાન છે. સ્વર્ગનો રાજા છે. બદવાક્યવાળો
છે. અતિશય પ્રભૂતકીર્તિવાળો છે. બહુવડે આદર હે ઇન્દ્ર !
તે તું બહુવડે વધમાન સતો, અમારા અર્થ અતિશય
શોભન અન્નવડે મુક્ત હો ૬

॥ इति तृतीयस्य तृतीयेन वसो वर्गः ॥ १ ॥

सूक्त ४५

- १ मन्त्रैः = मादयितृभिः = मन्-विपन्न करनार.
- २ धिम् = गच्छन्तं पश्चिम = गमन करनार पश्चिमे.
- ३ घाघा = मरुदेशम् ।
- ४ बलंरजः = वृणोत्याकाशमिति बलोमेषः तस्यभंजकः =
भेधनो भंजक.
- ५ अमिस्वरे = अस्मिन्नाभिमुख्येन मेरणेतिमित्तभूते-
सति = अभासी अभिभूत प्रेरणनिमित्त सते.
- ६ कतुम् = यज्ञकर्तारम् = यज्ञकर्ता.
- ७ कुश्याः = कृत्रिमसरिताः = कुत्रि नदीयो.
- ८ तुजम् = शत्रुवाधकम् = शत्रुना म धक.
- ९ प्रतिजानते = ददाति = अपर्ण्य करे छे.
- १० अंकी = अंकुशी = अंकुश धारण करनारो.
- ११ संपारणम् = इच्छायाः सम्यक् पूरकम् = धनानां
सम्यक् पूरक.
- १२ स्ययुः = धनवान् ।
- १३ समहिष्टिः = अत्रवाक्यः = अत्र वाक्यवाणो.

सूक्त ४६.

अभि-विश्वामित्र.

देवताः-४५;

छन्दः-१ त्रिष्टुप्.

युधमस्यतेवृषमस्यस्वराजं वयस्ययूतः स्यविरस्यघृण्वैः ।
अर्जुयतोवज्रिणोवीर्याणीन्द्रश्रुतस्यमहतोमहानि ॥ १ ॥

૧૦ યુધ્ધેસ્ય । તે । વૃષ્ણસ્ય । સ્વદરાજઃ । હ્રમસ્ય । યુન ।
 સ્યવિરસ્ય । ધૃષ્ટે । ઐર્જુન્યત । વૃઞ્જિર્ણ । ત્રીર્ણાણિ ।
 હન્દ્ર । શ્રુતસ્ય । મહતઃ । મહાનિ ॥ ૧ ॥

અં હે ઇન્દ્ર ! યોધનશાલી, અભિમત ક્ષત્રો સેયક, ધનાધિપતિ,
 સમર્થ, નિત્યતરણ્ય, ચિરન્તન-યુગ્મનો-સધર્મક, જશસ્વિત,
 વજ્રધારી, ત્રણેએક વિધે પ્રસિદ્ધ, મહાન્ તૂનાં પરાક્રમે નિમે
 મહાન્ છે. ૧

મહાંઞસિમશ્વિષ્ટવૃષ્ણયૈભિર્ધનસ્પૃદગ્રસર્હમાનોઅન્યાન્ ।
 ઇકોવિશ્વસ્યભુવનસ્યર્ષસયોધયાંચક્ષયયાંચજનાન્ ॥ ૨ ॥

૧૦ મહાન્ । અસિ । મહિર્ષે । વૃષ્ણયૈભિર્ । ધનસ્પૃદૈશ્વ । હ્રમ ।
 સર્હમાન્ । અન્યાન્ । ઇક । વિશ્વસ્ય । ભુવનસ્ય । રામો ।
 સ । યોધય । ચ । ક્ષયય । ચ । જનાન્ ॥ ૨ ॥

અં હે મહતીય ઉગ્ર ઇન્દ્ર ! તૂ મહાન્ છે. ધનોને દાન, ભોગ
 અને ત્યાગ વડે પાર આણુનારો તૂ પરાક્રમે વડે યુગ્મોનો
 અભિભવ કરતો રહે છે. સર્વભૂવનનો એકતો કાષ્ઠની
 સદાય વિનાનો રાજા છે તે તૂ સપત્ન-આધક પુરુષોને પ્રદાર
 કર અને સાધુપુરુષોને સ્વસ્થાને સ્થાપિત કર. ૨

પ્રમાત્રાભીરિરિચ્છેરોચમાન્પ્રદેવેભિર્વિશ્વતોઅપ્રતીતઃ ।
 પ્રમુઞ્મનાંદિવહન્દ્રપૃથિવ્યાપોરોર્મહોઅન્તરિક્ષાદ્વજીપી ॥ ૩ ॥

૧૦ પ્ર । માત્રાભિ । રિરિચ્છે । રોચમાન્ । પ્ર । દેવેભિ ।

વિશ્વતઃ । અપ્રતિદૃશ્તઃ । પ્ર । મુજ્જના । દિવઃ । ઇન્દ્રઃ ।
પૃથિવ્યાઃ । પ્ર । ઊરોઃ । મહઃ । અન્તરિક્ષાતઃ । ઋજીષી ॥ ૧ ॥

અં દેશીયમહત્, સર્વકાંઠ વડે—અપ્રતીત, અપરિચિત્તમાન, સોમ-
સંપન્ન-ઇન્દ્ર, શિવોચ્ચયધી પશુ મહાન્ છે બલ વડે દેવોથી
પશુ અધિક બળવાન્ છે. દ્વાપાપૃથિવીથી પશુ તે મહાન્ છે.
તે મહાન્ વિસ્તીર્ણ અન્તરિક્ષથી પશુ મહાન્ છે. ૩

હ્રસ્વગંધીરંજનુપાભ્યુર્ગ્રંથિશ્વર્યવસમવતંમતીનામ્ ।

ઇન્દ્રસોમાસઃપ્રદિવિસુતાસાંસમુદ્રંનસ્રવતઆવિશન્તિ ॥ ૪ ॥

૧૦ હ્રસ્વ । ગંધીનામ્ । ઋજુષા । અમિ । હ્રસ્વમ્ । વિશ્વદૃશ્યવસમ્ ।
અવતમ્ । મતીનામ્ । ઇન્દ્રમ્ । સોમાસઃ । પ્રદિવિ ।
સુતાસાંઃ । સમુદ્રમ્ । ન । નસ્રવતં । આ । વિશન્તિ ॥ ૪ ॥

અં શ્વિસના પૂર્વજામ વિશે અભિયુત સોમ, સવશ્ચ કરનારી
નદીઓ જેમ સમુદ્ર પ્રતિ પ્રવેશે તેમ મહાન્ મહાવશાકાળો,
સ્વભાવથી જ ઉગ્ર, વિશ્વવ્યાપ્ત, સ્થિતિઓના વા રતોતાઓના
રક્ષક ઇન્દ્રની અભિમુખ યોગેર પ્રવેશ છે. ૪

યંસોર્મમિન્દ્રપૃથિવીદ્યાવાગર્ભેનમાતાર્ત્રિમૃતસ્ત્વાયા ।

સંતેહિન્વન્તિતમ્તેમૃજન્ત્યધ્વયર્વોદૃપમૃપાતૃવાર્ષ ॥ ૫ ॥ ૧૦ ॥

૧૦ યમ્ । સોર્મમ્ । ઇન્દ્ર । પૃથિવી । દ્યાવા । ગર્ભમ્ । ન ।
માતા । ત્રિમૃત । સ્ત્વાઈદ્યા । તમ્ । તે । હિન્વન્તિ । તમ્ ।
ઋં ઇતિ । તે । મૃજન્તિ । અધ્વર્ચર્ચઃ । વૃષમ્ । પાતૃવૈ ।
ઋં ઇતિ ॥ ૫ ॥ ૧૦ ॥

અં હે ઇન્દ્ર ! માતા જેમ ગર્ભને પારણ કરે તેમ તારી કામના-
એ કરીને લવાપૃથિવી, જે સોમને અન્તપારણ કરે છે,
હે ઇન્દ્ર ! યજ્ઞમાનાર્થ અધ્વરને ઇચ્છનારા ઋત્વિજો, ત્વર્થ
તે સોમને પ્રેરે છે, તારા પાનાર્થ તે સોમનું સંશોધન
કરે છે ૫(૧૦)

इति तृतीयस्य तृतीये दशमो वर्गः ॥ १० ॥

સૂક્ત ૪૬

- ૧ યુક્ષમ = યોધન શીલસ્ય = યોધનચાલી
- ૨ ઘૃણ્યેઃ = શત્રૂણા સપર્વકસ્ય = શત્રુનો સપર્વક
- ૩ અજૂર્યત = ઝરાદહિતસ્ય = નશરહિત
- ૪ મદ્વિષ = મદ્વમીય ।
- ૫ ધનસ્પૃત્ = ધનાનિ લાભભોગત્યાગે પારં નયન્ = ધનને
પાર આશુનાર
- ૬ ઘૃણ્યેભિ = ઘીર્યેભિ = ૫૨૧કમે વડે.
- ૭ અપ્રતીત = પતાવત્ અસ્ય સામર્થ્યમ્ इति अपरिच्छि
યમાનઃ = અ-પરિચ્છિન્ન સામર્થ્યવાળો
- ૮ જનુષા = જન્મના ।
- ૯ ત્વાયા = સ્વત્કામસયા = ત્હારી કામના વડે.

સૂક્ત ૪૭.

ઋષિઃ-વિશ્વામિત્ર.

દેવતાઃ-ઇન્દ્ર;

છન્દઃ-ત્રિષ્ટુભ.

મુરુત્વાંડન્દ્રવૃષ્ણોરણાયપિવ્રાસોમમનુષ્વધંમદાય ।

આસિંચસ્વજઠરેમર્ધ્વઊર્મિત્વરાજાસિમદિવંસુતાનામ્ ॥૧॥

૧૦ મુરુત્વાન્ । ઇન્દ્ર । વૃષ્ણઃ । રણાય । પિર્બ । સોમમ્ ।
અનુક્ષેષમ્ । મદાય । આ । સિંચપ્ચ । જઠરે । મર્ધ્વઃ ।
ઊર્મિમ્ । ત્વમ્ । રાજા । અસિ । પ્રદિવઃ । સુતાનામ્ ॥૧॥

અ० હે ઇન્દ્ર । જે આપોજળનો વર્ષિતા, મરત દેવો વડે સંપન્ન
તું, સવળીય પુરોગ્રહો વડે અનુગત સોમનું રમથીય સંગ્રા-
માર્થ અને દર્પાર્થ પાન કર. મદકારક સોમના સંધાત-બદ્ધ
રસને આધેષ્ટું અન્ન જે વિષે રચત દોય તે ઉદર વિષે
ચોમેર મિચ્છન કર. તું દિવમના અગ્રગામ વિષે અભિપુત
સોમોનો નિર્ધંતા છે. ૧

સુજોષાંડન્દ્રસર્ગળોમુરુદ્ધિઃસોમંપિવૃષ્ણશૂરવિદ્વાન્ ।

જહિશર્ચૂરપમૃદ્યોનુદસ્વાયામયંકૃણુહિવિશ્વતોજઃ ॥ ૨ ॥

૧૦ સુજોષાઃ । ઇન્દ્ર । સર્ગળઃ । મુરુત્ધર્મિઃ । સોમમ્ । પિવ્ર ।
વૃષ્ણદ્દહા । શૂર । વિદ્વાન્ । જહિ । શર્ચૂન્ । અર્પ । વૃષ્ઃ ।
નુદસ્વ । અર્પ । અમર્યમ્ । કૃણુહિ । વિશ્વતઃ । જુઃ ॥૨॥

અ० હે બલશન ઇન્દ્ર । દેવો વડે સંગત, મરતો સહિત ગણધુક્ત,
વૃત્તદંતા, કર્મવિધવાવિશ તું સોમપાન કર. શત્રુઓનો

पथे अ०. यजुनुं अपनुदन् अ०. यथा, संभ्राभवतीं यजुनुं
अपनुदन् अ०. अगन्तार, अभने सर्वतः अवरहित अ०. २

पुतऋतुभर्तृपाः पाहिसोममिन्द्रदेवेभिः सखिभिः सुतनः ।

योऽभजो मरुतो ये त्वान्वहन् वृत्रमर्दधुस्तुम्योजः ॥ ३ ॥

प० पुत । ऋतुर्दभिः । ऋतुर्दपाः । पाहि । सोमम् । इन्द्र ।
देवेभिः । सखिभिः । सुतम् । नः । यान् । आ । अमनः ।
मरुतः । ये । त्वा । अनु । अहन् । वृत्रम् । अर्दधुः ।
तुम्यम् । ओजः ॥ ३ ॥

अ० भक्षनिर्वाहकताये-ऋतुज्योना-पावके, वा ऋतुज्यो भग्ने सोम-
पान करनार, यथा भग्ने संहित सोमपान करनार हे ईन्द्र ।
सभा-भग्नेव-संहित-तू, सोमनुं पान अ०. जे भग्नेतुं
युद्ध-सद्भावार्थं ते सेवन करधुं, जे भग्नेतुं युद्ध विषे तूने
स्वाभीक्ष्णे सेव्यो. तथी ते वृत्रने दण्ड्यो ते भग्नेतुं, त्वदर्थं
युद्ध विषे यजुदन्-आदि-पराक्रम कथुं. ३

* ये त्वान्वहन् वृत्रमर्दधुस्तुम्योजः सखिभिः सुतनः ।

ये त्वान्वहन् वृत्रमर्दधुस्तुम्योजः सखिभिः सुतनः ॥ ४ ॥

प० ये । त्वा । अहिहृत्पै । मघद्वन् । अर्दधन् । ये । शम्भुरे ।
हृद्वः । ये । गोदैर्दधौ । ये । त्वा । नूनम् । अनु-
मर्दन्ति । विप्राः । पिब । इन्द्र । सोमम् । सगणः ।
मरुतभिः ॥ ४ ॥

* यः शंखरं पर्वते पुक्षियन्तं च त्वारिदयां शरयन् विन्दत-
योजायमानं यो अहिं जघान. अ. सं. २-६-६).

અં હે ધનવન્ ઈન્દ્ર ! વૃત્તદનન કર્મ વિષે જે મરતોએ તારો મદિમા વધાર્યો, પાણિ અસુરે અપદરથ કરેલી માયેને પ્રાપ્ત કરવામાં જે મરતોએ તૂંને પ્રેત્સાહિત કર્યો, જે મેધાવાળા મરતો તૂંને અધુના મદ પ્રાપ્ત કરાવે છે તે મદ અથુપુકત સતો સોમપાન કર. ૪

*મુલ્ત્વન્તંવૃપ્ત્ત્વપ્રધાનમકંવારિદિવ્યંશાસમિન્દ્રમ ।

વિશ્વાસાહમર્ધસેનૂતનાયોગ્રંસંહોદામિહતંહુવેમ ॥૧૧॥૧૧॥

પ૦ મુલ્ત્વન્નમ્ । વૃપ્ત્તમ્ । વૃત્તપ્રધાનમ્ । અકંવદંઞરિમ્ ।
દિવ્યમ્ । શાસમ્ । હન્દ્રમ્ । વિશ્વદમહમ્ । અર્ધસે । નૂત-
નાય । હ્રમ્ । સહઃદામ્ । હહ । તમ્ । હુવેમ ॥૧૧॥૧૧॥

અં મરતોવડે પુકત, મેધમેદન દ્વારા આયોજનના વધક,
: વૃત્તદનનાદિ-કર્મવિષે ઉત્સાહવડે-વર્ધમાન પ્રભૂત-શબ્દક
મધ્વા અ-કુત્સિન, સ્વર્ગલોક વિષે વર્તનાર, હિતોપદેશ
અને અહિત-પરિહાર વડે શાસિતા, સર્વ પ્રતિપક્ષનો
અભિભવિતા, શત્રુઓ પરત્વે ભદ્રગૂર્થ, સુદસહકારી
મરતોને બધપ્રદ તે ઇન્દ્રને, અમે નવતર રક્ષણાર્થે આ કર્મ
પરત્વે આદાન કરીએ છીએ. ૫(૧૧)

इतितृतीयस्यतृतीयेपकादशोयमः ॥ ११ ॥

सूक्त ४७.

१ रणाय = रमणीयसप्रामाथ्यं = रमणीय मंत्राप्रामाथ्यं,

२ अनुवधम् = स्वधया भस्मेनागतम् = पुरेडाशादि वडे अनुगत

३ गविष्टौ = गवार्थे युक्ते = गाय प्राप्तिना युक्त विधे

४ भव्यारिम = प्रभूतशब्दयज्वामकुत्तितारम् = पुष्कल
भनिवाजो यक्षा अनुकुत्तित

सूक्त ४८.

ऋषि - विश्वामित्र

देवता - ४-८,

छन्द - त्रिष्टुप्

सद्यो ह जातो वृषभः कुनीनुः प्रपतुमायुदन्धसः सुतस्य ।

साधो पिवप्रतिक्रामयधतिरसाशिरः प्रयमसोम्यस्य ॥ १ ॥

प० सद्य । ह । जात । वृषभ । कुनीनु । प्रपतुम् । आवृत ।
अन्धस ' सुतस्य । साधो । पिव । प्रतिक्रामम् । यथा ।
ते । रसद्वैआशिर । प्रयमम् । सोम्यस्य ॥ १ ॥

अ० पृष्टिहारा-आपोऽवजने-उरभावना, तात्कालिक-छिन्नपन्न, कमनीय
हृन्दि, अतिपुत सोमना प्रकथे करीने समद्वीता
यज्वनारने निम्नये रक्षय्य करो. दूने सोमपाननी कामना
सते, जे प्रकारे कामपूति थाय ते प्रकारे रसात्मस्वरूपे
ससिद्ध, आपयो-मिश्रय्य-युक्त सोमभय रसनु" सर्व देवोद्यी
प्रथम पान कर १

યજ્ઞાયંયાસ્તદદ્દરસ્યકાર્મેશોઃપ્રીયૂર્પમપિવોગિરિષ્ઠામ્ ।

તેતેમાતાપરિયોપાજનિત્રીમહઃપિતૃદૈમઆસિન્ચદગ્રે ॥ ૨ ॥

૧૦ યત્ । જાર્યવાઃ । તત્ । અહઃ । અસ્ય । કાર્મે । અંશોઃ ।
પ્રીયૂર્પમ્ । અપિવઃ । ગિરિદિસ્યામ્ । તમ્ । તે । માતા ।
પરિ । યોપા । જનિત્રી । મહઃ । વિતુઃ । દૈમે । આ ।
અસિન્ચત્ । અગ્રે ॥ ૨ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! જે દિવસે તું જન્મે છે તેજ દિવસે આ મોમની
પિપાસા મતે તે ઉચ્ચસ્થાને વર્તમાન અપ્પસોમના અભિ-
નવ રસનું પાન કર્યું. તારો જનિત્રી માતા અદિતિએ,
મહાન્ જનક પિતા કશ્યપના સ્તિશશ્વદ વિષે તૂને સ્તન્ય-
દાન કર્યું તે પૂર્વે સોમ તાગ શુભ વિષે મિન્દ્રો. ૨

અપસ્થાયંમાતરમન્નમૈદત્તિમમર્પશ્યદ્ભિસોમમૂર્ધઃ ।

પ્રયાવયન્નચરદ્ગૃત્સોઅન્યાન્મહાનિચકેપુરુષમતીકઃ ॥ ૩ ॥

૧૦ અપસ્થાય । માતરમ્ । અન્નમ્ । ઇદં । તિમમ્ । અપરયન્
અમિ । સોમમ્ । ઝર્ષઃ । પ્રદ્યૌર્વયન્ । અચરત્ । ગૃત્તઃ ।
અન્વાન્ । મહાનિ । ચકે । પુરુષદર્પતીકઃ ॥ ૩ ॥

અ० તે ઇન્દ્ર, માતાની પ્રાર્થના કરીને અન્નની યાચના કરી,
તેથી તેના ઉપસ્ય વિષે ક્ષીરરૂપે રચિત દેહીત સોમને
તેણે સર્વતઃ જોયો, સર્વદેવા વડે શત્રુદનનાર્થ-અભિકાંક્ષા
કરાય તે ઇન્દ્ર, અન્ય સપત્નોને સ્વસ્વસ્થાનથી પ્રકર્ષપણે
ઉચ્ચાક્ષત કરતો મર્વાત્ર સંચાર કરે છે. તેજોયોગથી બુદ્ધિ
વિક્ષિપ્ત થાયા તેણે શત્રુદનનાદિ મહાન્ પરાક્રમો કર્યા. ૩

• સુમસ્તુરાપાહુભિર્મૂલોગાયપાવશંતન્વૈચક્રણયઃ ।

સ્વપ્તોરમિન્દ્રોઽનુપાભિભૂયામુપ્યાસોમમપિવચમૂર્ણ ॥ ૪ ॥

પ૦ સુમ. । તુરોવાદ્ । અમિર્મૃતિઃ ક્રોનાઃ । યપ્તાદૈશમ્ । તન્વમ્ ।
જમે । એવઃ । સ્વપ્તોરમ્ । મિન્દ્રઃ । અનુપા । અમિદમૂર્ણ ।
આદમુપ્યં । સોમમ્ । અપિવત્ । જમૂર્ણ ॥ ૪ ॥

અ૦ જે આ ઇન્દ્ર, ઉમ, ત્વરાએ અનુએને અભિભવિતા, અભિ-
ભવનપરાક્રમ થડે યુક્ત સતો, પોતાના તનુને નાનાવિધ-
રૂપોપેત કરે છે તે ઇન્દ્રે, જન્મ વા સામર્થ્યવડે ત્વપ્તા
નામના અસુરનો અભિભવ કરી ચમૂ-સ્થિત-સોમને , ચોરી
સહ પાન કર્યું. ૪

(ઋચા ૫ માટે જુઓ છં. ૧૦-૨૨).

इति तृतीयस्वतृतीयेन्द्रादशोऽयम् ॥ १२ ॥

सूक्त ४८.

૧ કમીનઃ = કમનીયઃ = કામનાયોભ્ય.

૨ સાધોઃ = રસાત્મના સંસિદ્ધમ = રસાત્મરૂપે સંસિદ્ધ.

૩ રસાશિરઃ = ગોપયોમિશ્રણોપેતમ્ = ગોપયમિશ્રણયુક્ત.

૪ યેષુ = અયાચત = માયના કરી.

૫ પ્રયાચયન્ = પ્રકર્ષેણ ઉચ્ચાલયન્ = પ્રકર્ષપણે ઉચ્ચાલન
કરતો.

* (રૂપરૂપમઘવાવોભવોતિ । ઋ સં ૩-૧-૨૦.
સ્વપ્તાદૈશમુપ્તોઽમિન્દ્રમિત્યાદિમાતસદ્વાસોમમપિવત્ તૈ.
સં. ૨-૪-૧૨).

૬ ગૃસઃ = ગૃષ્યતે અમિકાંશ્યતે સર્વેદ્યૈઃઈતિ રગ્મઃ = ૪-૬.

૭ પુરુષપ્રતીકઃ = મહુધાવિશ્રિતાંગઃસન્ = બહુધા વિક્ષિપ્તાંગ સનો.

૮ તુરાપાટ્ = ત્વરયા શત્રૂણામભિમચિતા = ત્વરાએ શત્રુને અભિમચિતા.

૯ આમુષ્ય = જોરચિત્વા = ચેરી લખતે.

સુક્ત ૪૯.

અપિ.—વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ.—ઈન્દ્ર; ઇન્દ્રઃ.—ત્રિપુષ્.

યંસોમહામિન્દ્રંયસ્મિન્વિશ્વાઆકુર્ણયઃસોમપાઃકામમર્વ્યન્ ।

યંસુક્તૃર્ધિષર્ણેવિશ્વતર્ણંઘનંવૃત્રાણાંજનયન્તદેવાઃ ॥ ૧ ॥

૧૦ યંસં । મહામ્ । ઇન્દ્રમ્ । યસ્મિન્ । વિશ્વાઃ । આ । કુર્ણયઃ । સોમદેવાઃ । કામમ્ । અર્વ્યન્ । યમ્ । સુક્તૃર્ણમ્ । ધિષર્ણે ઇતિ । વિશ્વૈદત્તુર્ણમ્ । ઘનમ્ । વૃત્રાણામ્ । જનયન્ત । દેવાઃ ॥ ૧ ॥

અ० હે હોતા । મહાન્ ઇન્દ્રની સ્તોત્રો વડે સ્તુતિ કર. જે ઇન્દ્ર રક્ષિતા સતે સર્વ મનુષ્યો, યજ્ઞાનુષ્ઠાન કરીને સોમપાન કરનારા સતા કામના કરાતા સ્વર્ગને મર્વતઃ પ્રાપ્ત કરે છે. દેવ-મનુષ્યાદિનાં ધારણ્યકરાવનારા, બહા સમર્થ ઘાવાપૃથિવી અને દેવાએ, જગત્પાલનાદિ શોભન સંકલ્પવાળા બહા વડે જગદાધિપત્ય વિષે સ્થાપિત મહાન્, પાપ રૂપી વૃત્રાસુરોના હનતા જે ઇન્દ્રને ઉત્પાદન કર્યો. ૧

યંનુનક્તિઃપૃતનામ્સ્વરાજૈદ્વિતાતરંતિનૃતમંહરિષ્ટામ ।

હૃનતેમઃસત્ત્વમિયોદશૂર્પ પૃથુજયાઅમિનાદાયુર્દસ્યોઃ ॥૨॥

પ૦ યમ્ । નુ । નક્તિઃ । પૃતનામ્ । સ્વરાજમ્ । દ્વિતા । તરંતિ ।
નૃતમમ્ । હરિષ્ટામ્ । હૃનંતેમઃ । સત્ત્વદૈમિઃ । યૌ ।
હ । શૂર્પઃ । પૃથુજયાઃ । અમિનાત । આયુઃ । દસ્યોઃ ॥૨॥

અ૦ સંગ્રામો અગ્નિ રવતેજ વડે વિરાજમાન, હરિયુક્ત રથ વિષે
વર્તનાર, બલયુદ્ધ વિષે નેતાતમ, યુદ્ધવિષે આપત ધધ
સેનાને દ્વિધા કરીને વર્તનાર, જેને નિશ્ચયે કાંઈ પથ્ય ઉત્તીર્ણ
કરીને અમન કરનારો હોતો નથી તે ઇન્દ્ર, અતિથય-સેના
સ્વામી, આમપાસ એસનાર મરતો સદ્ અમન કરતો પર
બક્ષેને શોભણકરનાર બલ વડે યુદ્ધ પ્રતિ તીવ્રવેગવાળો
મરતો, નિશ્ચયે સત્ત્વના અન્નનો વા પ્રાણનો નાશ કરનારો છે. ૨

મહાવાપૃત્સુતૃણિર્વાબ્યાનુશીરોદસીમેહનાંવાન ।

મગ્નોનકારેદ્વ્યોમતીનાંપિતેત્ત્વાર્હઃસુદૃઢૈર્વયોધાઃ ॥૩॥

પ૦ સુદૃઢૈર્વા । પૃત્સુત । તૃણિ । ન । બર્વા । વિદ્વાનશિઃ ।
રોદસી ઇતિ । મેહનાંદૃઢૈર્વા । મર્ગઃ । ન । કૌરે । દૈર્ઘ્ય ।
મતીનામ્ । પિતાદૈર્ઘ્ય । આર્હઃ । સુદૃઢૈર્વા । વયઃઘ્વાઃ ॥૩॥

અ૦ બલવાન અથ જેમ યત્નબલને તરી આવે તેમ જે ઇન્દ્ર
બલવાન-સંગ્રામો વિષે યત્નબલને ઉત્તીર્ણ કરનાર છે. ઘાવા-
પૃથિસીને આપત કરતો ધનવાન ઇન્દ્ર, યદ્યાદિ વિષે પૂણ
દેવની પેરે હવનીય, સ્તોતાઓનો વા સ્તુતિઓનો પાલપિતા,
કમનીય, સુષુ-આર્ધાન-યુક્ત અન્નદાતા છે. ૩

પ્રતાંદિવોરજસસ્પૃઘ્જુર્ધ્વોરયોનગ્રાધુર્વસુંભિર્નિપુત્રાન્ ।
 સુપાંવસ્ત્રાજનિતાસૂર્યસ્યવિર્મક્તામાગધિષ્ણેવવાર્જમ્ ॥૪॥

૧૦ વર્તા । દિવઃ । રમયઃ । પૂર્વૈઃ । ઝુર્ધ્વઃ । રયઃ । ન ।
 વૌયુઃ । વસુદમિ । નિપુત્રાન્ । સુપામ્ । વસ્ત્રા । જનિતા ।
 સૂર્યસ્ય । વિર્મક્તા । માગમ્ । વિષ્ણોદિવ । વાર્જમ્ ॥૪॥

અં તે ઇન્દ્ર, ધુમેઃ અને અન્તરિક્ષનો ધારક, રયની પેરે-
 ઉર્ધ્વગન્તા, સદાપતાએ કરીને નિવાસકરનાર મરતો વડે
 મદાપમાન્, વદા નિપુત્ર નામની ધોડીઓ વડે સંપન્ન,
 રાત્રિને આજ્ઞાદન કરતો, સૂર્યનો જનિતા-અનયિતા, તથા
 આદ્ય પુરુષોની વાણી, 'આન્ આદ્યુ' એમ વિભામ કરે તેમ
 ભગ્નીય કર્મફલ રૂપ અન્નનો વિભક્તા છે. ૪

(અથા ૫ મી ખાટે શુઓ સૂં ૩૦-૩૨.) :

इति तृतीयस्य तृतीयेऽष्टादशोऽवर्गः ॥ १३ ॥

મત્ત ૪૯.

- ૧ અભ્યન્ = પ્રાપ્તુવન્તિ = પ્રાપ્ત કરે છે.
- ૨ ધિષ્ણે = દેવમનુષ્યાદીનાં ખારવિડ્યો યદ્વા પ્રગભ્ને =
 દેવ મનુષ્યાદિનાં ધારણ કરનાર વા સમર્થ.
- ૩ વિરુદ્ધતદ્વમ = વિમુના બ્રહ્મણા જગદાધિપત્યે સ્થાપિતમ =
 બધા વડે જગદાધિપત્ય વિશે સ્થાપિત.
- ૪ જનતમઃ = અતિશયેન સેનાસ્વામી ।
- ૫ સત્વમિઃ = પરિતઃ સોદદમિઃ = આસપાસ એમનારવડે.

- ६ य. = यान् नञ्छन् = अभन करो.
- ७ पृथुग्रया. = युद्ध प्रति तीव्रवेगवान् = युद्ध प्रति तीव्र वेग वाणो ।
- ८ सहसा = बलवान् ।
- ९ तरणि = शत्रून्नुत्तीर्य यत्ते इति = शत्रून् उत्तीर्ण करो.
- १० मेहताषान् = मिह्यते सिध्यते दीयते इति मेह-
मंधनमूतवान् = धनवान्.
- ११ कारे = क्रियत इति कारोयशादि तस्मिद्वयज्ञे = यज्ञ विधे
- १२ दध्य = दध्यनीय. ।
- १३ पृष्ट = व्याप्तः सर्वत्र यत्मान
- १४ घायुः = गता ।
- १५ धिषणा = आदधानाम् वाक् = आदध प्रशोनी वाणी

सूक्त ५०.

अधि—विधाभिन्न

देवता — अग्निः

छन्द — त्रिष्टुप्

इन्द्र॑ स्वाहा॑ पित॒रु॑ यस्य॒ सोमं॑ आ॒गत्या॑ तु॒म्रो॒ष्ट्रं॑ प॒मो॑ म॒रुत्वान् ।

ओ॒रु॒च्य॒चा॒ पू॒ण॒तामे॑भि॒रन्नै॑रास्यं॒ हवि॑स्त॒न्व॒ काम॑मृ॒च्या ॥ १ ॥

१० इन्द्र॑ । स्वाहा॑ । पित॒रु॑ । यस्य॒ । सोमं॑ । आ॒गत्या॑ । तु॒म्रो॒ष्ट्रं॑ । प॒मो॑ । म॒रुत्वान् ।
 औ॒रु॒च्य॒चा॑ । पू॒ण॒ताम् । आ । ओ॒रु॒च्य॒चा॑ । पू॒ण॒ताम् ।
 ए॒भि । अ॒न्नै॒ । अ॒ । अ॒स्य॒ । ह॒वि । त॒न्व॒ । का॒म॒म॒ ।
 कृ॒च्या ॥ १ ॥

અ० આ ઈન્દ્રદેવ, સ્વાદાકૃત આ સોમનું પાન કરો. જેનાં આ સોમ છે તે ઇન્દ્ર યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરી, કર્મ-વિનિકારકોનો-દિંસક, યજ્ઞાઓને-અભિમતદર્શનો-પ્રર્થક, મરૂદેવો વડે સંપન્ન, પ્રભૂતવ્યાપ્તિવાળો સતો, અમોઝે દત્ત-સોમાદિ-દક્ષણ-અન્નવડે યોમેર પૂર્ણ હો. અમોઝે દત્ત દ્વવાન્ત, આ ઇન્દ્રની શરીરની પુષ્ટિ-આદિ-વિષયક-અભિલાષાને સર્વતઃ પૂર્ણ કરો. ૧

આર્તેસપૃયૈઞ્જવસેયુનજિમયયોરનુપ્રદિવઃશ્રુષ્ટિમાર્વઃ ।

હૃશ્વાપેયુઠરેયઃસુશિમ્પિવાત્સ્વૈસ્પસુપુતસ્યચારોઃ ॥ ૨ ॥

૧૦ આ । તે । સૈપૃયૈ ઇતિ । જૈવસે । યુનજિમ્ । યયોઃ । અનુ । પ્રદિવઃ । શ્રુષ્ટિમ્ । આર્વઃ । હૃશ્ । ત્વા । શ્વેયુઃ । હરેયઃ । સુશિમ્ । પિવ । તુ । અસ્ય । સુહસુતસ્ય । ચારોઃ ॥૨॥

અ० હે ઇન્દ્ર । યજ્ઞપ્રતિ તારા આગમનાર્થે હું. પરિચારક હારિ નામના અશ્વોને રથે યુક્ત કરે છું. પુરાતન તું જે અશ્વોના વેગનું અનુગમન કરે છે. હે શોભન-દનુષ્યાળા-ઇન્દ્ર । રથે-યોજિત તે અશ્વો, તુંને યજ્ઞપ્રતિ ધારણ કરો. તું સુષુપ્તકારે અભિપુત આ કમનીય સોમનું ક્ષિપ્ર પાન કર ૨

ગોર્ધિર્મિમિશ્રુદધિરેસુપારમિન્દ્રંજ્યૈષ્ઠ્યાયધાયસેઘ્રણાનાઃ ।

મન્દાનઃસોર્મપિવાંકર્જીપિન્ત્સમસ્મર્મ્યપુરુષાગાઈપય ॥૩॥

૧૦ ગોર્ધિઃ । મિમિશ્રુમ્ । દધિરે । સુહપારમ્ । ઇન્દ્રમ્ । જ્યૈષ્ઠ્યાય । ધાયસે । ગૃણાના. । મન્દાનઃ । સોર્મમ્ । પિવાન્ । કર્જીપિન્ । સમ્ । અસ્મર્મ્યમ્ । પુરુષા । ગાઃ । ડૃષ્ય ॥૩॥

અં સ્તોત્ર કરનારા ઋત્વિજો, સ્તોતાઓને અભિમત-૧૯ વર્ષાવવા ઇચ્છનાર, સ્તુતિઓ વડે અભિમુખ કરવાને સકપ ઇન્દ્રને. ધનાદિ સંપત્તિ વડે શ્રેષ્ઠત્વાર્થ અને ચિરકલપર્થ ત આયુ-ધારણ્યાર્થ ગમ્યભિચિત સોમવડે ધારણ કરે છે. હે સોમવન્ ઇન્દ્ર ! તે તું મોહને પ્રાપ્ત થતો સોમપાતા સતો, અમે સ્તોતાઓ અર્થ અનેકધા અગ્નિહોત્રાદિ કર્મસિદ્ધર્થ, ધેનુઓને સમ્યક્ પ્રકારે પ્રેરિત કર. ૩

(જગા આટે જુઓ સુ. ૩૦-૩૦-૨૧).

इतितृतीयस्यतृतीयेचतुर्थंशोषणं ॥ १४ ॥

સૂક્ત ૫૦.

- ૧ તુઙ્ગઃ = કર્મચિદ્નકારિણાં દિસકઃ = કર્મવિધિકારકો દિસક.
- ૨ ઉદગ્યધ્વાઃ = પ્રમૂતઘ્યાસિઃ સન્ = પ્રભૂત વ્યાપ્તિવાળો સતો.
- ૩ આન્નઘ્યાઃ = સર્વતઃ પૂરયતુ = ચોમેર પૂર્ણ હો.
- ૪ સપયુઃ = પરિચારકો = પરિચારક.
- ૫ જલસે = યજ્ઞપ્રસ્થાગમનાય = યજ્ઞપ્રતિ આગમનાર્થ.
- ૬ ઋષિમ = યેગમ્ = વેમ.
- ૭ ધેયુઃ = ધારયન્તુ = ધારણ કરે.
- ૮ ચારોઃ = ક્રમનોયમ્.
- ૯ મિમિષ્ણુમ્ = વર્ષિતુંમ્ = વર્ષાવવા.
- ૧૦ ઇષણ્ય = પ્રેરય = પ્રેરિત કર.

सूक्त ५१.

ऋषिः—विश्वामित्र. देवताः—४-६; छन्दः—१-३ जगती, ४-६ निष्टुप्; १०-१२ गायत्री.

चर्पणीधृतं मघवानमुक्थ्यं । मिन्द्रं गिरो बृहतीरभ्यनूयत ।
बावुधानं पुरुहुतं सुवृक्तिभिरभर्त्यं । जरमाणं दिवेदिवं ॥ १ ॥

प० चर्पणिधृतं । मघवानम् । उक्थ्यम् । इन्द्रम् । गिः ।
बृहतीः । अभि । अनूयत । बवुधानम् । पुरुहुतम् । सु-
वृक्तिभिः । अभर्त्यम् । जरमाणम् । दिवेदिवं ॥ १ ॥

अ० अभासी रक्षति इषी प्रभूत वाध्याम्ना, अभिमत इक्षता घनवदे
मनुष्येना पोषके यक्षा लक्षणा धारक, घनवत्, रतोन्नावदे
यसनीय, लक्षणादिसंपत्तिमे प्रतिक्षये वर्धमान, रतोन्नाम्ना
वदे लघुवार आहुत, भक्षधर्मरहित, शोभनरक्षति-वाक्ये वदे
प्रत्येक दिवम रतवन केशता आ छन्दनी सवतः रक्षति करो, १

शतक्रतुमर्णवशाकिनेनरंगिराम् । इन्द्रमुपयन्ति विश्वतः ।
वाजसनिर्पूभिर्दत्तूर्णिममुर्धामसाचं मभिपाचं स्वविदम् ॥ २ ॥

प० शतक्रतुम् । अर्णवम् । शाकिनेम् । नरेम् । गिरेः । मे ।
इन्द्रम् । उप । यन्ति । विश्वतः । वाजसनिर्मे । पूभिर्दम् ।
तूर्णिम् । अपुर्धामम् । घामधोपम् । अभिर्दामम् ।
स्वविदम् ॥ २ ॥

અ. મારી સ્તુતિરૂપી વાણીઓ, સેંકડો યજ્ઞચાળા, યજ્ઞન્યસરરૂપે ઉદ્ભવત, જે વડે ઇન્દ્ર શકત થાય તે મરતો વડે યુક્ત, સર્વ જગતના નેતા, અજઘતા, શત્રુપુરોઓના બેતા, યુદ્ધપ્રતિ શીઘ્ર ગમનકરનાર, જળના પ્રેરક, તેજનું સેવન કરનાર, યજ્ઞના અર્થોમનુષ્યોને ધન સહ યોજાવિતા, શત્રુનો અભિભવિતા, સ્વર્ગલોક તે ઇન્દ્ર પ્રતિ સર્વતઃ ગમન કરે ૨

આક્રેવસોર્જરિતાપનસ્યતેનેહસસ્તુમ્હન્દ્રોદુવસ્યતિ ।
વિવસ્વતઃસદનઆદિપિંમિયેસત્રાસાદમભિમાતિદહેનસ્તુહિ ॥૩॥

૧૦ આક્રે । વસોર્ । જરિતા । પનસ્યતે । અનેર્હસઃ । સ્તુમઃ ।
ઈન્દ્ર । દુર્વસ્યતિ । વિવસ્વતઃ । સદને । આ । હિ । પિમિયે ।
સત્રાદર્મર્મ । અભિમાતિદહેનમ્ । સ્તુહિ ॥ ૩ ॥

અ. શત્રુઓના નાશ કરનાર ઇન્દ્રની સ્તુતિ, યુદ્ધ વિશે સર્વલોક વડે કરાય છે. યજ્ઞના અભિમુખરિધિતિ પ્રાપ્ત કરનાર શત્રુના નાશ કરનારા ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરાય છે. તે ઇન્દ્ર, પાપરહિત સ્તુતિની પરિચ્છા કરે છે. અર્થાત્ તેમનું રૂઠ અપેક્ષ કરીને પૂજિત કરે છે. તે ઇન્દ્ર અગ્નિદોષાર્થ વિશેષે વમનારા વા હવિષ્મંત યજ્ઞનારાના ગૃહ વિશે મોમધાનાદિવડે નિમ્ને અત્યન્ત પ્રસન્ન થાય છે. દે વિદ્યાભિત્ર । શત્રુઓના સત્તમેવ અભિભવ કરનાર, યજ્ઞના મરતો સહ શત્રુઓના અભિભવિતા, શત્રુઓના હજારા ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરે. ૩

નૃણામૃત્યાનૃતંમંગીર્મિરુવયૈરભિપવીરમંચંતામૃવાયઃ ।
સંસદસેપુરુમાયોજિહીતેનમોઽસ્યમદિવુષર્કૃદો ॥ ૪ ॥

૧૦ નૃણામ્ । ઊં દિતિ । ત્વા । નૃદનેશમ્ । ગ્રીઃદમિઃ । ઉવૃષૈઃ ।
અમિ । પ્ર । વીરમ્ । અર્ચત । સદ્વૈર્વઃ । સમ્ । સહસે ।
પુરુદ્મૈયઃ । નિહીતે । નમ્ । અસ્ય । પ્રૈદિવઃ । એકઃ ।
૩૩૦ ॥ ૪ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! મનુષ્યોના શ્રેષ્ઠનેતા સામર્થ્યોપેત તુને,
સ્તુતિઓ અને શત્રો વડે પ્રકર્ષપણે અર્ચન કરે છે. અનેક
પરાક્રમવાળો તે ઇન્દ્ર બધાથી મમતોઘમ કરે છે. પુરાતન
અમહાત્મ્ય તે ઇન્દ્ર, આ હવિર્ધક્ષણ અન્નનો નિર્ધંતા છે.
ધર્મ આ મર્ત્ય જગતનો નિર્ધંતા છે. ઇન્દ્રને નમસ્કાર હો. ૪

પૂર્વીરસ્યનિષ્પિધોમત્યેષુપુરુશસૂનિપૃથિવીર્વિમર્તિ ।

ઇન્દ્રાઘ્યાવઓર્ષધારુતાપોરયિરક્ષન્તિજીરયોવનાંનિ ॥૫॥૧૫॥

૧૦ પૂર્વીઃ । અસ્ય । નિઃસૈર્વઃ । મત્યેષુ । પુરુ । સૂનિ ।
પૃથિવી । વિમર્તિ । ઇન્દ્રાઘ । ધાવઃ । ઓર્ષધીઃ । જુત ।
આર્ષઃ । રયિમ્ । રક્ષન્તિ । જીરયઃ । વનાંનિ ॥૫॥૧૫॥

અ० મનુષ્યો મધ્યે આ ઇન્દ્રની અનુચારનો, હિનેપરેશાદિ વડે
નાનાપ્રકારના હોય છે. પૃથિવી, શાસક-તે-ઇન્દ્રાર્થ અનેક
ધનેને અન્તર્ધારણ કરે છે. દુષ્ટોક, ઔષધિઓ, આપોજળ,
મનુષ્યો અને જુદો મર્ત્ય, ઇન્દ્રની આગ વડે ઉપમેદ્ય,
યોગ્ય ધનનું રક્ષણ કરે છે. ૫ (૧૫)

.. ૩૩૦ ॥ ૪ ॥

તુમ્યવહ્નાણિગિરિન્દ્રતુમ્યસત્રાદધિરેહરિવોજુપસ્વ ।

વોધ્યાર્પિરક્સોનૂતનસ્યસર્વેવસોજરિતુમ્યોવયોધા ॥ ૬ ॥

પ૦ તુમ્યમ્ । વહ્નાણિ । ગિરિ । ઇન્દ્ર । તુમ્યમ્ । સત્રા । દધિરે ।
હરિદ્વ । જુપસ્વ । વોધિ । ઐપિ । ઈર્વસઃ । નૂતનસ્ય ।
સર્વે । વસો ઇતિ । જરિતુદમ્ય । વય । ધા ॥ ૬ ॥

અ૦ હે અશ્વિવન્ ઇન્દ્ર ! નિર્ભયજ્ઞે, ત્વદર્થે સ્તોત્રો અને સ્તુતિઓને
અવશ્ય ધારણ કરે છે તેનું સેવન કરે સર્વના વાસથિતા
સંખિબૂત હે ઇન્દ્ર ! વ્યાપ્ત-ત્વ, ત્વદર્થે દેવાતા નવતર
અન્નસક્ષણ દાવિને જાણુ ત્વ અન્ને-સ્તોતાઓને અન્ન દે ૬

* ઇન્દ્રમરુવદ્દહપાહિસોમયથાશાયતિઅર્ષિવઃસુતસ્ય ।

તવપ્રીતીતર્વશુરશર્મજાવિવાસન્તિકુવયં સુયજ્ઞાઃ ॥ ૭ ॥

પ૦ ઇન્દ્ર । મરુત્વ । દ્દહ । પાહિ । સોમમ્ । યથા । શાયતિ ।
અર્ષિવઃ । સુતસ્ય । તર્વ । પ્રેદર્શીતી । તર્વ । શુર । શર્મજૈ ।
આ । વિવાસન્તિ । કુવયં । સુદયજ્ઞા ॥ ૭ ॥

અ૦ હે મરુતો વડે યુક્ત ઇન્દ્ર ! જે તે પૂર્વે યથાંતિના પુત્રે યજ્ઞ
કરતા અભિષુત સોમનું પાન કરેલું તેમ અમારા યજ્ઞ વિષે
સોમપાન કરે હે યજ્ઞ ઇન્દ્ર ! તારા નિર્નાધસ્થાન વિરે
રિયત, સુષ્ટુ પ્રકારે યજ્ઞ કરેલા મેધાવી યજ્ઞનારાઓ, તારા
દબ્યાલના પ્રાપ્ત્ય વડે તૂને જ યોગેર પરિચય કરે છે ૭

* (આસ્મારર્ચયૃષપાણેષુતિષ્ઠિશાયતિસ્યમ્ભૂતા
યેષુમન્દસ શ્રુ સ ૧-૪-૧૧)

સર્વાવજ્ઞાનઃ હૃદપાહિસોર્ધમરુદ્ધિરિન્દ્રસર્લિભિઃ સુતનઃ ।
જાતં પસ્ત્રાપરિદેવાઅર્ધપન્મહેમરાયપુરુહૂતવિશ્વે ॥ ૮ ॥

૧૦ સઃ । વાવજ્ઞાનઃ । હૃદ । પાહિ । સોર્ધમ્ । મરુતદર્ભિઃ ।
ઇન્દ્ર । સર્લિભિઃ । સુતમ્ । નઃ । જાતમ્ । યત્ । ત્વા ।
પરિ । દેવાઃ । અર્ધપન્ । મહે । મૈર્મય । પુરુહૂત ।
વિશ્વે ॥ ૮ ॥

અં હે ઇન્દ્ર ! સોમરસની કામના કરનારો તું, અગ્નિજૂત, મરુતો-
સહિત અમારા આ યજ્ઞવિષે અગ્નિપુત્રસોમનું પાન કર
હે બહુવહે-આહૂત-ઇન્દ્ર ! મરુદેવો, સોમપાનવહે-પ્રખ્ય-
અર્ધપન્-તુંને, મદાન સંગ્રામાર્થે સર્વતઃ અલંકૃત કરે છે. ૮

અન્તર્ધૈર્મરુતઆપિરુપોર્ધન્દ્રિન્દ્રમનુદાતિદવારાઃ ।

તૈર્ભિઃ સાકર્પિયતુવૃત્રલાદઃ સુતસોર્ધદાશુષ્ સ્વેસપ્થસ્થ ॥ ૯ ॥

૧૦ અન્તર્ધૈર્મરુતઃ । ઈર્ધૈર્ધિઃ । રુષઃ । ઈર્ધન્દ્રમ્ ।
અનુ । દાતિદવારાઃ । તૈર્ભિઃ । સાકમ્ । પિયતુઃ । વૃત્ર-
લાદઃ । સુતમ્ । સોર્ધમ્ । દાશુષઃ । સ્વેઃ । સપ્થસ્થે ॥ ૯ ॥

અં હે મરુતો ! જે આ ઇન્દ્ર આપોજળના પ્રેરણપરત્વે તમારો
સખા મતો વતો છે તે વરણીય બલવાળા વા ધનવાળા
ઇન્દ્રને, બલ વા ધન અર્પણકરેલા મરુતો દાર્પત કરે છે.
વૃત્રદિસહ તે ઇન્દ્ર, તે મરુતો સહિત દબ્યાન્ન દેનારા,
યજ્ઞનારાના યજ્ઞવિષે અગ્નિપુત્ર સોમનું પાન કરો. ૯

इन्द्रान्वोजंसासुतराधानांपते ।

पिवात्वस्स्यर्गिर्वण ॥ १० ॥

૧૦ इन्द्रम् । हि । अन्तु । ओजंसा । सुतम् । राधानाम् । पते ।
पिवा । त्व । अस्स्य । र्गिर्वण ॥ १० ॥

અં હે ધનોના સ્વામિન્ । ગિરાઓવડે વળનીય હે ઈન્દ્ર ! ઉદેશા
નુકમે ખવવડે પાપાણેથી અભિષુત આ સોમનું તૂ નિશ્ચ
ક્ષિપ્ર પાત કર ૧૦

यस्त्वेअनुस्वधामसत्सुतेनिर्यच्छतुन्वम् ।

सत्वाममचुसोम्यम् ॥ ११ ॥

૧૦ ય । તે । અનુ । સ્વધામ્ । અમત્ । સુતે । નિ । યચ્છતુ
તુન્વમ્ । સ । ત્વા । મમત્તુ । સોમ્યમ્ ॥ ૧૧ ॥

અં હે ઈન્દ્ર ! ત્વદર્થે જે સોમ, અન્નને અનુસરી પાપાણેવડે
અભિષુત હોય છે તે તેમાર સતે, સ્વકીય શરીરને પ્રેરિત કર
તે સોમ, સોમાર્હ-તૂને મોઢ પ્રાપ્ત કરાવો ૧૧

ममअश्रोतुकुक्ष्योःप्रेन्द्रब्रह्मणाशिरः ।

प्रवाहूशूरार्षसे ॥ १२ ॥

૧૦ પ્ર । તે । અશ્રોતુ । કુક્ષ્યો । પ્ર । ઇન્દ્ર । બ્રહ્મણા ।
શિરઃ । પ્ર । વાહુ ઇતિ । શૂર । રાર્ષસે ॥ ૧૨ ॥ ૧૬ ॥

અં હે ઈન્દ્ર ! તે સોમ, તારી ઉભયકુક્ષિઓ વિશે પ્રકર્ષપણે વ્યાપ્ત
હો સ્તોત્રવડે સંહિત તે સોમ, તારા શરીરને પ્રકર્ષપણે વ્યાપ્ત
હો હે શૂરા દેવ ! ધનાર્થ તારા બાહુઓને પણ વ્યાપ્ત હો ૧૨

इतितृतीयस्यतृतीयेषोऽशोषणं ॥ १६ ॥

सूक्त ५१:

- १ चपेणिधृतम् = आकृष्यते अनेन सूर्यमिति चपेणियल
तद्धारकम् = पक्षधारक.
- २ शाकिनम् = शक्नोत्येभिरिन्द्रातिशाकाः सदापभूताः
मदतः तद्वन्तम् = भर्तो वरे मुक्त.
- ३ वाससनिम् = अन्नदातारम् = अन्नदाता.
- ४ अप्त्तुरम् = अपाप्त्रेष्टकम् = अन्नना प्रेष्टक.
- ५ धामसाचम् = तेजोभजमानं यद्वा धन धामतदर्थमिः
सहयोजयितारम् = तेजसेवी; यद्वा, अर्थी मनुष्येने धन
सह योजयिता.
- ६ अभिषाचम् = शत्रूणामभिषयितारम् = शत्रूणां
अभिषयिता.
- ७ आकरे = आकीर्यते युद्धार्थधनमत्रेष्टाकरोयुद्धं तस्मिन्
= युद्ध विधे.
- ८ अनेहस्तः = अयाया. ।
- ९ दुवस्यति = परिवरति = परिवर्त्ता करे छे.
- १० सत्रासहम् = सत्यमेव शत्रूणामभिषयितारम् = शत्रूणां
सत्यमेव अभिषय करण.
- ११ अमिमातिहनम् = शत्रूणां हन्तारम् = शत्रूणां हननार.
- १२ पुरमायः = बहुकर्मा = अनेक पराक्रमारणे.
- १३ सषाधः = रक्षोघ्नमंत्रोच्चारणेन तद्विषयबाधया सह
घतन्ते इति सषाधः । = ऋत्विजे.
- १४ प्रदिष = पुरातनः ।
- १५ निष्पिषः = अनुशासनानि = अनुशासना.
- १६ जीरयः - जीर्यन्ते इति जीरयः मनुष्याः = मनुष्या.

१७ आपिः = व्यासः ।

१८ अयसः = अमलक्षणं हविः ।

१९ शर्मन् = शर्मणि निर्वाधस्थाने = निर्वाध स्थान विधे.

२० भराय = ह्रियन्तेयोधानामायुष्यत्रेतिभरःसंग्रामः तस्मै
= स आभार्थः.

२१ प्रतीति = प्रत्युधन-प्रापय वडे.

२२ आपिः = सखा ।

२३ दातिधाराः = धारोषरणोयं बलंधनं वादत्तवलाः
दत्तधना वा = वरधीय जल वा धनवाणा.

सूक्त ५२.

ऋषि—विष्वाभित्र, देवता—ईन्द्र; छन्द—१-४ गायत्री, ५ त्रिष्टुप्,
६ जगती, ७-८ त्रिष्टुप्.

धानावर्धन्तंकराम्भेर्णमपूपवन्तमुक्थिनम् ।

इन्द्रं प्रातर्जुपस्वनः ॥ १ ॥

च० धानावर्धन्तम् । कराम्भेर्णम् । अपूपवन्तम् । उक्थिनम् ।
इन्द्रं । प्रातः । जुपस्व । नः ॥ १ ॥

अ० हे ईन्द्र । लृष्टयव-संपन्न, दधिभिन्न-सकृत् (साद्य)-युक्त,
सवनीय पुरोडाश वडे युक्त, स्तोत्रसंपन्न आभारा आ सोमनुः
प्रातःसवन विधे सेवन-उर. १

પુરોહાશંપચત્યૈજુપસ્વેન્દ્રાગુરસ્વચ ।
તુમ્યંહૃવ્યાનિસિસ્રતે ॥ ૨ ॥

૧૦ પુરોહાશંમ્ । પચૈત્યમ્ । જુપસ્વ । હન્દ્ર । આ । ગુરૈસ્વ ।
ચ । તુમ્યમ્ । હૃવ્યાનિ । સિસ્રતે ॥ ૨ ॥

અ. હે ઈન્દ્ર ! પચવામાં રૂઝ એવા પુરોહાશાદિ-હૃવ્યાન્નનું તું
સેવન કર. પુરોહાશના બક્ષણાર્થ ઉચ્ચમ કર. હવનયોગ્ય
પુરોહાશાદિ હૃવ્યાન્ન, ત્વદર્શ આશ્વનીયામિ પ્રતિ પ્રમાણુ કરે છે
તેનું સેવન કર. ૨

પુરોહાશંચનોષસોજોષયાસેગિરંશ્વનઃ ।
વૃધૃયુરિવોપંગામ્ ॥ ૩ ॥

૧૦ પુરોહાશંમ્ । ચ । નઃ । વૈત્તં । જોષયાસે । ગિરં । ચ ।
નઃ । વૃધૃયુઃઈવ । યોપંગામ્ ॥ ૩ ॥

અ. હે ઈન્દ્ર ! અમારા પુરોહાશનું બક્ષણુ કર. શ્રીકામનાવાળા
મનુષ્ય બાજનીય યુવતિનું સેવન કરે તેમ અમારી સ્તુતિરૂપી
ગિરાનું સેવન કર. ૩

પુરોહાશંસનશ્રુતપ્રાતઃસાવેજુષસ્વનઃ ।
ઇન્દ્રક્રતુર્હિતેવૃહન્ ॥ ૪ ॥

૧૦ પુરોહાશંમ્ । સનદ્શ્રુત । પ્રાતઃસાને । જુપસ્વ । નઃ ।
ઇન્દ્ર । ક્રતુઃ । હિ । તે । વૃહન્ ॥ ૪ ॥

અ. પુરાણતાએ પ્રસિદ્ધ હે ઇન્દ્ર ! પ્રાતઃસ્તવન વિષે આ પુરાણાશ્રુતું
તું સેવન કર. તારું પરાક્રમ નિશ્ચે મહાન છે. ૪

માધ્યન્દિનસ્યસર્વનસ્યધાનાઃ પુરોઽશમિન્દ્રકૃષ્ણેહચાર્લમ્ ।
પ્રયસ્ત્તોતાજરિતાતૂર્ણ્યૈર્થોઽપાયમાણઃપર્ણીભિરીટૈઃ ॥૫॥૧૭॥

૫૦ માધ્યન્દિનસ્ય । સર્વનસ્ય । ધાના. । પુરોઽશમ્ । ઇન્દ્ર ।
કૃષ્ણ । રૂહ । ચાર્લમ્ । પ્ર । યત્ । સ્તોતા । જરિતા ।
તૂર્ણિર્ઘર્થઃ । વૃષ્ટયમાણઃ । પર્ણ । ગી દમિ । રીટૈઃ ॥૫॥૧૭

અ. હે ઇન્દ્ર ! મધ્યન્દિને હોનાર સ્તવન સંબધી બ્રહ્મયજ્ઞને
(બુદ્ધિશાળ્યને) અને કમનીય પુરાણાશ્રમે બ્રહ્મણ કરીને
સંસ્કૃત-શુદ્ધ કર તારું પરિચરણ કરનારો, તૂને સ્તવન કરવા
ઇતરિત ત્વરિત ગમનવાળો સ્તોતાજન વૃષ્ટની પેઠે બાચરતો
સ્તુતિરૂપી વાણીવડે તારી સમીપ પ્રકર્ષપણે સ્તુતિ કરે ત્યારે
તું પુરાણાશ્રદિ ઉચ્ચાનતું બ્રહ્મણ કર. ૫

इति तृतीयस्य तृतीये सप्तमोऽवर्गः ॥ १७ ॥

તૃતીયેધાના'સર્વનેપુરુષુતપુરોઽશમાદ્રુતંમમહસ્વનઃ ।
ઋમુમન્તંવાજવન્તંત્વાકવેપર્યસ્વન્તુપશિસેમધીતિભિઃ ॥ ૬ ॥

૫૦ તૃતીયે । ધાના । સર્વન । પુરુષસ્તુત । પુરોઽશમ્ ।
આદ્રુતમ્ । મમહેસ્વ । ન । ઋમુદમન્તમ્ । વાજદવન્નમ્ ।
ત્વા । કવે । પર્યસ્વન્ત । પર્ણ । શિસેમ । ધીતિદમિ ॥૬॥

અ. બહુ રોતાઓ વડે સ્તુત હે ઇન્દ્ર ! તૃતીય સવન વિષે અમારા બાધ્યવોને અને હોમેલા પુરોહિતને બક્ષણ વડે પૂજિત-સેવન-કર. હે સર્વથ ઇન્દ્ર ! દવ્યાન્નને સંભૂત-સન્ન-કરનારા-અમે, ઝાબુરો વડે યુક્ત, મુધન્વાપુત્ર-વાગ-યુક્ત વૃને, સ્તુતિઓ વડે સમીપે પરિચ્યા કરીએ છીએ. ૬

*પૂષ્ણતેતેચક્રમોકરમ્બંહરિવતેહૃયંધાયધાનાઃ ।

અપૂષમંદ્રિસર્ગણોમરુદ્ભિઃસોમંપિવવૃદ્ધાશૂરવિદ્વાન્ ॥ ૭ ॥

૧૦ પૂષ્ણદ્વને । તે । ચક્રમ । કરમ્મમ્ । હરિંદવતે । હરિંદ-વધાય । ધાનાઃ । અપૂષમ્ । અદ્રિ । સદર્ગણઃ । મસ્તદમિઃ । સોમમ્ । પિવ । વૃદ્ધહા । શૂર । વિદ્વાન્ ॥ ૭ ॥

અ. હે ઇન્દ્ર ! પૂષા નામના અ-દન્તક દેવવડે યુક્ત વૃં, તેના બક્ષણાર્થે અમે કરીએ. (દધિમિત્ર સંકલ્પ) બનાવીએ છીએ. હરિ નામના અશ્વવડે સંપન્ન વૃં, તેના બક્ષણાર્થે અમે જુએલા યવ તેવાર કરીએ છીએ. મરતો સહિત મથુયુક્ત વૃં, પુરોહિત બક્ષણ કર. હે અસદામ ઇન્દ્ર ! વૃત્તદન્તા, સર્વ જગતનો બાધ્યનારો વૃં સોમપાન કર. ૭

પ્રતિધાનામંરતૂર્યમસ્મૃપુરોઽશ્વોરીર્તમાયનૃણામ્ ।

દિવેદિવેસદર્શોરિન્દ્રતુમ્યંવર્ધન્તુત્તાસોમપેર્યાયઘૃણ્ણે ॥૮॥૧૮॥

* (પ્રસતામશ્વાધિમુચેદશોણાદિવેદિવેસશૂરીરક્ષો-ધાના ઋ. સં. ૩ ૨-૧૭)

૫૦ પ્રતિ । ધાનાઃ । મરત । તૂંયમ્ । અસ્મૈ । પુરોઢાશમ્ ।
 યીરદત્તેમાય । નૂણામ્ । દિવેદિવ । સદૃશીં । ઇન્દ્ર ।
 તુમ્યમ્ । વૈનુ । ત્વા । સોમદપેયાય । વૃણો ઇતિ ॥૮॥૧૮

અં હે અશ્વેનુ આદિ મનુષ્યે । આ ઈન્દ્રાર્થે હવ્યાન્નાદિક ભૂષ્ટ-
 યવોને સ પાદન કરો. નરો મધ્યે એક વીર ઇન્દ્રાર્થે પુરોઢાશ
 મં પાદન કરો. શત્રુઓના અભિભવનથીસ હે ઈન્દ્ર । તુ
 અર્થે એક પ્રકારની જ સ્તુતિ કરાય છે. તે સ્તુતિઓવડે તૂને
 સોમપાનાર્થ ઉત્સાહવડે પ્રવૃદ્ધ કરો. ૮

इतितृतीयस्यतृतीयेष्टादशोऽयं ॥ १८ ॥

सूक्त ५२.

- ૧ કરમિષમ્ = કરમોદધિમિષમ્ સક્તય તથ્યન્તમ્ =
 દધિમિષમ્ મહત્કુકત
- ૨ અપૂપયન્તમ્ = સવનીય પુરોઢાશોપેતમ્ = સવનીય
 પુરોઢાશ વડે કુકત
- ૩ પવત્યમ્ = પવને માધુમ્ = પત્યવાર્મા ૩૩
- ૪ ગુરસ્ય = મક્ષણાર્થે ડઘમ્ કુકતા = ભક્ષણાર્થે ઉવમ ૩૨-
- ૫ ધસ = મક્ષય = ભક્ષણ ૩૨.
- ૬ યધૂયુ = સ્ત્રીકામ. ।
- ૭ સનશ્રુત = પુરાતન આ પ્રસિદ્ધ
- ૮ તૂર્ણર્થે = ત્વાસ્તીતું હત સ્તત ત્વરિતમમન = તૂને
 -સ્તુતિ કરવા હતકી ત્વરિત મમનવાળો
- ૯ મમદૃષ્ય = મક્ષણેન મદ્ય = ભક્ષણવડે સેવન ૩૨
- ૧૦ તૂયમ્ = ક્ષિમમ્ ।

सूक्त ५३.

ऋषिः—विश्वामित्रः देवताः—१ इन्द्रापूर्वत, २-१४ इन्द्र, १५-१६ वायु, १७-२० रथान, २१-२४ इन्द्र; छन्दः—१-६, ११, १४, १५ १७, १६, २१, २३, २४, त्रिष्टुप्, १०, १६ जगती, १२, २०, २२ अनुष्टुप्, १३ गायत्री, १८ पृथ्वी.

इन्द्रापूर्वता बृहता रथेन वामोरिषा बर्हत्सुवीराः ।

वीतं हव्यान् यध्वरेषु देवा वर्धेयां गीभि रिल्यामदन्ता ॥ १ ॥

प० इन्द्रापूर्वता । बृहता । रथेन । वामोः । इषः । आ ।
बर्हत्सु । सुवीराः । वीतम् । हव्यानि । अध्वरेषु । देवा ।
वर्धेयाम् । गीः षभिः । इल्याम । मदन्ता ॥ १ ॥

अ० हे इन्द्र तथा पूर्वत । भवान् रथवदे आश्रमन करीने वन-
नीय शोभनपुत्रो-युक्त-अन्ने । अग्रे अर्थ धारयु-
अपंशु करो. हे द्योतमान देवो । असाश यज्ञे । विषे हवन-
योग्य पुत्रोऽद्यादितुं लक्षयु करो. हव्यान्वदे हर्षने पाभनार
तमे, आभारी स्तुतिरूपी वाधुओवावदे समृद्ध हो. १

तिष्ठामसुकमघवन्मापरांग्राः सोमस्यनुत्वास्तुतस्ययसि ।

पितुर्न पुत्रः सिञ्चमारमेतु इन्द्रस्वादिष्टयागिराशचीवः ॥ २ ॥

प० तिष्ठे । सु । कम । मघवन् । मा । परा । गाः । सोमस्य ।
नु । त्वा । सुहृत्स्य । यसि । पितुः । न । पुत्रः ।
सिञ्चेम । आ । रथे । ते । इन्द्र । स्वादिष्टया । गिरा ।
शचीः ॥ २ ॥

અ० હે ધનવન્ ધન્દ્ર ! આ યજ્ઞ વિશે સુખે ડેટલોક કાલ સ્થિત
હો. આમારા યજ્ઞમાથી મ ગમન કર. સુષ્ટુ પ્રકારે અભિયુત
સોમવડે હું તુને શીઘ્ર યજ્ઞન કરું છું. હે યજ્ઞિતમાન્ ધન્દ્ર !
પુત્ર મધુરી વાણીવડે પિતાના વચ્ચે બેસે તેમ હું સ્વાદુતર
વાણીવડે તારા વચ્ચે બેસાને ગૃહણ કરું છું. ૨

શંસાવાધ્વર્યોમતિમેગુણીહીન્દ્રાણવાહં કુળવાવજુષ્ટમ્ ।

एदं बर्हिर्यजमानस्यसीदायांचभृदुक् यमिन्द्रांशस्तम् ॥ ૩ ॥

પ૦ શસાવ । અધ્વર્યો ઇતિ । મતિ । મે । ગુણીહિ । હિન્દ્રાણ ।
વાહં । કુળવાવ । જુષ્ટમ્ । આ । હિમ । બર્હિઃ । યજ્ઞ-
માનસ્ય । સીદ । અર્થ । ચ । ભૂત । ઉત્તમ । હિન્દ્રાણ ।
શસ્તમ્ ॥ ૩ ॥

અ० હે અધ્વર્યુ ! આપણે રણિત માધ્યમે. હે હોતા । તું
શંસન કરે છે. હું કેમ શંસન કરું ? તુ મને ઉત્સાહજનક
પ્રતિભર કે આપણે ધન્દ્રાર્થ પ્રીતિયુક્ત સ્તોત્ર સંપાદન
કરીએ. તું યજ્ઞનારના આ દર્શન ઉપર બેસ અનન્તર,
ધન્દ્રાર્થ આપણ વડે કરાવું સ્તોત્ર પ્રચરત હો. ૩

जायेदस्तंमघवन्तसेदुयोनिस्तदिष्वायुक्ताहरंयोवहन्तु ।

यदा कदाचंसुनवांसोममग्निष्टवादुतोर्धन्वात्यच्छ ॥ ૪ ॥

પ૦ જાયા । ઇત । અસ્તમ્ । મઘવેન્ । સા । ઇત્ । ઝં ઇતિ ।
યોનિ । તત્ । ઇત્ । ત્વા । યુક્તા । હરંય । યહન્તુ ।

યદા । કદા । ચ । સુનર્વાપ । સોમમ્ । અગ્નિઃ । ત્વા ।
 રતઃ । ઘન્વાતિ । અઞ્ઞૈ ॥ ૪ ॥

જા० હે ધનવન્ ઇન્દ્ર । ગૃહ જાવાની પેરે હોય છે. તે જાવા જ
 પુરપના મિત્રથાસ્થાન રૂપે છે. તે ગૃહ વિષેજ, યુક્ત અશ્વો
 તૂંને વહન કરે। અમે તો મદાકદા સોમાભિપવ કરીએ
 ત્યારે અમેએ પ્રહિત-સ્થાપેષ અગ્નિ તારી અભિમુખે
 પ્રયાણ કરે। ૪

પરાયાહિમઘવન્નાચંયારીન્દ્રઞ્ચાતરુમયત્રાતેર્ઘર્ષમ્ ।
 યન્નારયસ્યવૃહતોન્નિધાનંવિમોર્ચનંવાજિનોરાસમસ્ય ॥૬॥૧૯॥

૧૦ પરા । યાહિ । મયઘવન્ । આ । ચ । યાહિ । ઇન્દ્ર ।
 આતઃ । ઉમયત્ર । તે । ઈર્ષમ્ । યત્ર । રપસ્ય । વૃહતઃ ।
 નિધાનમ્ । વિમોર્ચનમ્ । વાજિનઃ । રાસમસ્ય ॥૬॥૧૯॥

જા० હે ધનવન્ ઇન્દ્ર । તું અમારા દેવમજ્જનથી પરાંમુખ ધણ
 ગૃહ પ્રતિ ગમન કર. અથવા દેવમજ્જન પ્રતિ આગમન કર.
 હે આતા-પોષક । હિલયત્ર તારે પ્રયોજન રહેલો છે, તત્ર
 જાવા છે. અત્ર સોમ છે. (પ્રયોજન તર કહે છે -) ગૃહ પ્રતિ
 ગમન થાત્વે મહાન્ રથ ઉપર અવસ્થાન તે પ્રયોજન છે.
 અત્રરિયતિ વિષે રાસમ-હેપારવકરનાર-અશ્વના રથથી વિમોચન
 તે પ્રયોજન છે. ૫

- ઇતિતૃતીયસ્યતૃતીયેષ્કોનવિંશોષર્ગઃ ॥ ૧૯ ॥

અપાઃસોમસ્તંમિન્દ્રપ્રયાંહિકલ્યાણીર્જાયાસુરર્ણગૃહેતે ।

યત્રારથસ્યવૃદ્ધતોનિધાનંવિમોર્ચનંવાજિનોદક્ષિણાવત ॥ ૬ ॥

૫૦ અપા । સોમમ્ । અમ્તમ્ । ઇન્દ્ર । ણ । યાહિ । કલ્યાણી ।
જાયા । સુદરણમ્ । ગૃહે । તે । યત્ર । રથસ્ય । વૃદ્ધત ।
નિધાનમ્ । વિમોર્ચનમ્ । વાજિનં । દક્ષિણાદવત્ ॥ ૬ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર । અહીંજ સોમપાન કર. ગૃહ ગતિ પ્રાપ્તિ પ્રયાશ્ચ
કર. તારા ગૃહ વિષે મગલકારિણી જ્ઞાયા ચર્ચા વિષયમાન છે.
તારા ગૃહ વિષે શોભન-ગીતાદિ-શ્વનિ હોય છે. ૫૬૧,
સુરમણીયપથે ગૃહ વિષે જ્ઞાયા સ્થિત હોય છે. યત્ર ગૃહ પ્રતિ
મમન પરત્વે મદાન્ રથનું ઉપરિનિધાન-અવરથાન, તે
પ્રયોજન છે અત્રસ્થિતિ પરત્વે રથે-યોજિત-અશ્વોને
વિમોચન કરવા, તથા ખાનપાનાદિ વડે દક્ષિણાસ પાન કરવા
તે પ્રયોજન છે. ૬

इमेभ्रोजाअंगिरसोविहृषाद्विस्फुत्रासोअसुरस्यवीरा ।

विश्वामित्रायददंतोमघानिसहस्रमावेप्रतिरन्तआयु ॥ ७ ॥

૫૦ ઇમ । ભ્રોજા । અંગિરસ । વિહૃષા । દિવ । પુત્રાસ ।
અસુરસ્ય । વીરા । વિશ્વામિત્રાય । દદંતઃ । મઘાનિ ।
સહસ્રદસાવ । પ્ર । તિરન્તુ । આયુ ॥ ૭ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર । આગ કરનારા ક્ષત્રિયોના ૫ જક મેધાતિથી પ્રભુતિ
આગરા જોતના નાના રૂપ ઋષિઓ અને દેવોથી પણ બલવાન
રૂદ્રના બલવત પુત્રો મરતો સર્વેય અશ્વમેધ વિષે હુ-વિશ્વા-

મિત્રને મદનીય ધનો અર્પણ કરતા, અન્ન વા આપુધ્યને પ્રકર્ષણે વધારે છે. ૭

* રૂપં રૂપં મઘવાત્રો મવીતિ માયાઃ કૃષ્ણાનસ્તન્વં પરિસ્વામ્ ।

ત્રિપરિદિવઃ પરિમુદ્ધૂર્તમાગાત્સ્વૈર્મન્ત્રૈરનૃત્તુપાકૃતારા ॥ ૮ ॥

૫૦ રૂપમદૃશ્યમ્ । મઘવાં । વોમવીતિ । માયાઃ । કૃષ્ણાનઃ ।
તન્વમ્ । પરિ । સ્વામ્ । ત્રિઃ । યત્ । દિવઃ । પરિ ।
મુદ્ધૂર્તમ્ । આ । અગાત્ । સ્વૈ । મન્ત્રૈઃ । અનૃતાદયાઃ ।
ઋતદર્શા ॥ ૮ ॥

અ૦ ધનવાન્ ઈન્દ્ર, જે જે રૂપની કામના કરે છે તે તે રૂપાત્મક તે થાય છે માયાને સંપાદન કરતો તે પોતાના શરીરમાંથી નાનાવિધ શરીરોને નિર્માણ કરે છે, યદ્વા પોતાના શરીરને નાના વિધ રૂપોપેત કરે છે. સ્વકીય સ્તુતિવક્ષણ વાક્યોવાડે આહત, ઋત્વિનાપણ સોમપાન કરનાર સત્પવાન્ ઈન્દ્ર, સ્વર્ગલોકથી એકજ મુદ્ધૂર્ત વિષે નાનાદેશવર્તિ યજ્ઞો મધ્યે તથે સવનોમાં આગમન કરે છે. ૮

મહાંકૃપિર્દેવજાદેવજુતોસ્તંભ્નાત્સિન્ધુમર્ણવંનૃચક્ષાઃ ।

વિશ્વામિત્રોયદર્વહત્સુદાસમર્પિયાયતકુશિકેભિરિન્દ્રઃ ॥ ૯ ॥

૫૦ મહાન્ । ઋપિં । દેવજાતઃ । અસ્તંભ્નાત્ । સિન્ધુમ્ ।
અર્ણવમ્ । નૃચક્ષાઃ । વિશ્વામિત્રઃ । યત્ । અર્વહત્ ।
સુદાસમ્ । ઐર્પિયાયત । કુશિકેભિઃ । ઇન્દ્ર ॥ ૯ ॥

* (રૂપોમાયામિ. પુરુષ. ઋ સં. ૪-૭-૩૩) ।

અ. તપેકરીને—અતિશયિત—સામર્થ્યવાન, અતીન્દ્રિયાર્થ—દ્રષ્ટા, ઘોતમાન તેજોનો જનયિતા, તેજવડે આકૃષ્ટ, કર્મનેતાઓનો ઉપદ્રષ્ટા તે વિશ્વામિત્ર, ઉદ્ધવંત સિન્ધુ—વિપાદ તથા શુવ્રદી નદીને—વિરુદ્ધ વેગવાળી કરી. તે વિશ્વામિત્ર ઋષિઓ, ઐજ્યવન મળને યજન કરાવ્યું ત્યારે ઇન્દ્રે કુશિકગોત્રોત્પન્ન ઋષિઓ સહ પ્રિય સખાની પેરે આચરણ કર્યું. ૯

હંસાઈવક્રુણ્ય સ્લોકેંમદ્રિંભિર્મદન્તોગીર્ભિરંધ્વરેસુતેસર્વા ।

દેવેર્ભિર્વિપ્રાઋપયોનૃવક્ષસોવિપિંધ્વંકુશિકાઃસોમ્યમર્ધુ

॥ ૧૦ ॥ ૧૦ ॥

૧૦ હંસાઃઈવ । ક્રુણ્ય । સ્લોકેમ્- । અદ્રિંદ્રમિઃ । મદન્તઃ । ગીઃદ્રમિઃ । અંધ્વરે । સુતે । સર્વા । દેવેર્ભિઃ । વિપ્રાઃ । ઋપયઃ । નૃવક્ષસઃ । વિ । વિપિંધ્વમ્ । કુશિકાઃ । સોમ્યમ્ । મર્ધુ ॥ ૧૦ ॥ ૧૦ ॥

અ. હે મેધાવંત અતીન્દ્રિયાર્થ દ્રષ્ટા કર્મનેતાઓના વિશેષ દ્રષ્ટા, કુશિકગોત્રોત્પન્ન યુત્રો । યદ્ય વિષે પાપાણ્યવડે સોમાભિપર સતે, સ્તુતિઓવડે દેવોને મદ ઉત્પન્ન કરાવનારા તમે, હંસોની પેરે સ્તોત્રનું સમ્બંધ ઉચ્ચારણ કરો. યદ્ય દેવો સહ તમે સોમમય મધુકર રસનું પરસ્પર વ્યતિહારપૂર્વક પાન કરો. ૧૦

इति तृतीयस्य तृतीयेर्विशोधनं. ॥ २० ॥

उपमेतंकुशिकाश्चेतयध्वमर्धरायेमर्ध्वचतासुदासः ।

—રાજાવુત્રંનંધનત્રાગણાદુગયાંયજાતેવસાંપૃથિવ્યાઃ ॥ ૧૧ ॥

૫૦ ઉપે । પ્ર । કુત્ત । કુશિકાઃ । જેતથંચમ । અશ્વમ્ ।
રાયે । પ્ર । મુંચત । મુદ્દાર્મઃ । રામા । વૃષ્ણમ્ । મયનત ।
પ્રાહુ । ઔર્ષાહુ । ઉર્દક્ । અર્ધ । યમાતે । વૌ । આ ।
પૃથિવ્યાઃ ॥ ૧૧ ॥

અ० હે કુશિકે ! અશ્વ સમીપે પ્રાર્ધપણે મમન કરો. સાવધાન
હો. ૫૬, અશ્વરક્ષિણેને સાવધાન કરો. પૈળવન રાખના
અશ્વને (દિગ્વિજયવૃત્તે) ધનસાધાર્થ પ્રયુક્ત કરો. દેવરવામી ઇન્દ્રે,
જન્મામૃતને પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દેશો વિષે બેઠે દર્શ્યો છે.
અશ્વને વિમુક્ત કરો. અનન્તર તે રાત્ર, પૃથિવીના ઉત્તમ દેવ-
ધર્મદેશ વિષે યોગેર યજ્ઞ કરો. ૧૧

યદુમેરોર્દસીત્રમેઽહમિન્દ્રમર્તુષ્વમ્ ।

વિશ્વામિત્રસ્યરક્ષતિઃપ્રહ્લંદંમારંતંજનંમ્ ॥ ૧૨ ॥

૫૦ યઃ । ડુમે ર્દસી । રોર્દસી ર્દસી । ડુમે ર્દસી । અહમ્ ।
ઇન્દ્રમ્ । મર્તુસ્ત્વમ્ । વિશ્વામિત્રસ્ય । રક્ષતિ । પ્રહ્લં ।
ઇન્દ્રમ્ । મારંતમ્ । જનંમ્ ॥ ૧૨ ॥

અ० હે કુશિકે પુત્રો ! જે હું વિશ્વામિત્ર અને આ ઘાવાપૃથિવી
ઇન્દ્રની રક્ષિત કરીએ છું. અર્થાત્ ઉભયલોકાર્થ ઇન્દ્રનું
સ્તોત્ર મેં કર્યું છે. ૫૬, ઉભય લોક-અવસ્થિત-ઇન્દ્રની
રક્ષિત કરું છું. સ્તોત્ર કરનાર હું-વિશ્વામિત્રનું આ
ઇન્દ્રવિષયક સ્તોત્ર ભરતકુલના જનોનું પાલન કરે છે. ૧૨

વિશ્વામિત્રાઅરાસતવ્રહોન્દ્રાયવૃજિર્ને ।

કરદિન્નઃસુરાર્ષસઃ ॥ ૧૩ ॥

૧૦ વિશ્વામિત્રાઃ । અરાસત । વ્રહ્મ । ઇન્દ્રાય । વૃજિર્ને । કરત ।
ઇત્ । ન. । સુરાર્ષસઃ ॥ ૧૩ ॥

અ. વિશ્વામિત્રના પુત્રાએ, કરત વિષે વળતે ધારણ કરનારા
ઇન્દ્રાર્થે સ્તોત્ર કર્યું. સ્તુતિકરાયણે તે ઇન્દ્ર અમને શોભન
ધર્માર્થે અવશ્ય કરે. ૧૩

કિંતેકૃણ્વન્તિકીકંટેષુગાર્વનાશિરંદુહ્નેતપન્નિઘર્મસ્ ।

આનોમુરમર્મગન્દસ્યવેદોનૈવાશાસ્ત્રમંઘવત્રંઘયાનઃ ॥ ૧૪ ॥

-૧૦ રિમ્ । તે । કૃણ્વન્તિ । કીકંટેષુ । ગાર્વ. । ન । આદ-
શિરંમ્ । દુહે । ન । તૃણ્તિ । ઘર્મમ્ । આ । ન । મુર ।
મર્મગન્દસ્ય । વેદઃ । નૈવાશાસ્ત્રમ્ । મંઘવન્ ।
રન્વય । ન ॥ ૧૪ ॥

અ. હે ઇન્દ્ર ! અનાર્થનિવાસરૂપ કીકંટેશી વા નારિન્કે
મધ્યે ગાયો શું કરે ? તેઓ તેમના મધ્યે દોહન કરતી નથી.
ધર્મ-મહાવીરપાત્રને સ્વયં પ્રદાન દ્વારા દેહીપત્ર કરતી નથી.
વેદિક કર્મ વિષે અનુષ્ઠાન ગાયોને અગ્રે અર્થ આપી
લાવ. આજીવન ધનને એમરથી દરી લાવ. હે ધનવાન
ઇન્દ્ર ! નીચાઆવાળા શરૂ અપત્યોના ધનને દરી
અમને આપ. ૧૪

સમર્પરીરમર્તિવાર્ધમાનાવૃદ્ધિનિમમાયજમર્દમિદત્તા ।

આસૂર્યસ્યદુહિતાર્તતાનશ્રવોદેવેન્મૃતમર્જુર્યમ્ ॥ ૧૫ ॥ ૨૧ ॥

૫૦ સમર્પરીઃ । અમર્તિમ્ । વાર્ધમાના । વૃદ્ધત્ । મિમાય ।
જમર્દમિદત્તા । આ । સૂર્યસ્ય । દુહિતા । તતાન । શ્રવઃ ।
દેવેર્ણુ । અમૃતમ્ । મર્જુર્યમ્ ॥ ૧૫ ॥ ૨૧ ॥

અં ૦ અગ્નિને પ્રત્વસિત કરનાર જમદગ્નિ ઋષિઓએ સૂર્ય
પાસેથી હરી લાવી અમને દત્તેલી, અગ્નિને બાધકરનાર
સર્વત્ર ૩૫-શબ્દતાપૂર્વક સર્પણશીલ વાફ, પ્રભૂતપણે નમસ્ક
રણે શબ્દધ્વનિ કરે છે તે આ સૂર્યની દુહિતા-વાગ્દેવતા,
ધન્વાદિ દેવો મધ્યે ક્ષયરહિત, અમૃતલક્ષણ અન્ન-સ્વાદાકાર
વાળીને-ઓમેર વિરતરાવે છે, ૧૫

इति तृतीयस्य तृतीयेऽध्यायः ॥ २१ ॥

સમર્પરીરમસ્તૂર્યમેભ્યોધિશ્રવ.પાંચજન્યાસુકૃષ્ટિર્ણુ ।

સાપહ્યાનુનવ્યમાયુર્દધાનાયામેપલસ્તિજમદગ્ન્યોદુદુઃ ॥ ૧૬ ॥

૫૦ સમર્પરીઃ । અમસ્ત । તૂર્યમ્ । દુદ્યુઃ । અધિ । શ્રવઃ ।
પાંચજન્યાસુ । કૃષ્ટિર્ણુ । સા । પહ્યો । નવ્યમ્ । આયુઃ ।
દધાનાયામ્ । મે । પલસ્તિજમદગ્ન્યઃ । દુદુઃ ॥ ૧૬ ॥

અં ૦ ગણપદાત્મકત્વવડે સર્વત્ર સર્પણશીલ વાજ્ઞદેવતા, નિષાદાદિ
આર વર્ણો મધ્યે જે અમ વિશ્વમાન હોય છે, તેને અધિકપણે
ક્ષિપ્ર સંપાદન કરો. દીર્ઘયુષ્યવાળા જમદગ્નિ મુનિઓએ,

સૂર્યો પાસેથી આશ્વીને જે વાણી મને અર્પણ કરેલી તે સૂર્યની
દુહિતા વાસુદેવતા, -મને નવતર આયુષ્ય વા જીવનને પ્રાપ્ત
કરાવનારી હો. ૧૬

સ્થિરૌગાવૌભવતાંલીલુરસોમેપાવિર્લિંહિમાયુગવિશારિ ।

ઇન્દ્રપાતલ્યેદદતાંશરીતોરરિષ્ટનેમેઅભિનઃસચસ્વ ॥ ૧૭ ॥

૧૦ સ્થિરૌ । ગાવૌ । મવતામ્ । લીલુઃ । અર્સઃ । મા । રૂપાં ।
વિ । લિંહિં । મા । યુગમ્ । વિ । શારિ । ઇન્દ્રઃ । પાતલ્યે
ઇતિ । દદતામ્ । શરીતોઃ । અરિષ્ટનેમે । અભિ । નઃ ।
સચસ્વ ॥ ૧૭ ॥

અ૦ મનન કરનારા અશ્વો સ્થિર હો. રથાક્ષ દ્રઢ હો. રથદંડ મા
વિનષ્ટ હો. રથયુગ મા વિધીર્ય હો. ઇન્દ્ર પતનશીલ શાસકોને
વિશ્વરથ યતાં પૂર્વે ધારણ કરો. અ-લિંહિત નેમિવ્યઞા હે
રથ ! અમારી અભિમુખે-સંગત-પ્રાપ્ત હો. ૧૭

વલંપેહિતનૂપુંનોવલંમિન્દ્રાનલુત્સુન ।

વલંતોકાયતનંપાયજીવમેત્વંહિર્વલદાઅસિ ॥ ૧૮ ॥

૧૦ વલમ્ । પેહિ । તનૂપું । ન । વલમ્ । ઇન્દ્ર । અનર્જુતદૃષ્ટ ।
ન । વલમ્ । તોકાય । તનંપાય । જીવમે । ત્વમ્ । હિ ।
વલદાઃ । અસિ ॥ ૧૮ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર ! અમારા શરીરો વિષે બળનિધાન કર. રથના બળદો
વિષે બળનિધાન કર અમારા પુત્રપૌત્રોને ચિરંજીવનાર્થ,
આયુષ્ય-નિધાન કર નિશ્ચયે, તું બલદાતા રૂપે પ્રસિદ્ધ છે. ૧૮

अभिव्ययस्वस्वद्विरस्यमाश्मोजोवेहिस्पन्दनेशिशपायाम् ।
असंवीळोवीळितवीळयस्वमायापादस्मादवजीहिपोनः ॥ १९ ॥

प० अवि । व्ययस्व । स्वद्विरस्यं । सोऽम् । ओजः । वेहि ।
स्पन्दने । शिशपायाम् । असं । वीळो इति । वीळित ।
वीळयस्व । या । यामात् । अस्मात् । अव ।
जीहिष्वं । नः ॥ १९ ॥

अ० हे छन्द ! अद्विरस्यन्ती पीवीओने रथने द्द करवा
निहित-स्थापन कर. रथमभनभने क्षिपपाप्म काधुवडे निर्मित
रथरसक विने ओजो-निधान कर. अर्गात् तेने द्द कर. हे द्द
अक्ष । तूँ द्द हो. यद्वा, अभने द्द कर. अभास प्रपाप्म
करता रथमाधी अभने भ पतन कराम्. १६

अयमस्मान्वनस्पतिर्माचहामाचरीरिपत् ।
स्वस्त्यागृहेभ्य आवसाआविमोचनात् ॥ २० ॥ २१ ॥

प० अयम् । अस्मान् । वनस्पतिः । मा । च । हाः । मा ।
च । रिरिपत् । स्वस्ति । आ । गृहेभ्यः । आ । अवसते ।
आ । विमोचनात् ॥ २० ॥ २१ ॥

अ० वनस्पति-निर्मित आ रथ, रथारद-अभने त्याग भ करे.
अभने ॥ विनाश करे. अभे गृह प्रति प्रारत यद्ये
तावत्पर्यन्त अभने कुयत्र हो. रथ वेगना आवमान पर्यंत
तेमज्ज अश्वानुं विमोचन करीजे तावत् पर्यन्त अभने
कुयत्र हो. २०

इन्द्रोतिभिर्बहुलामिर्नोअद्ययांश्छ्रेष्ठाभिर्भिषवन्धुरजिन्व ।

योનોद्वेष्टधरःसस्पर्दीष्टमुद्विप्मस्तमुप्राणोजहातु ॥ २१ ॥

પ૦ ઇન્દ્રં । ઊતિદમિઃ । બહુલામિઃ । નઃ । અદ્ય । યૌત્શ-
શ્રેષ્ઠામિઃ । મધદ્ધન । શૂર । જિન્વ । યઃ । નઃ । દ્વેષ્ટિ ।
અર્ધરઃ । સઃ । પૈટીષ્ટ । યમ્ । ઝં । ઇતિ । દ્વિપ્મઃ । તમ ।
ઝં । ઇતિ । પ્રાણઃ । જહાતુ ॥ ૨૧ ॥

અ૦ શૌર્ધવન્ ધનવન્ હે ઇન્દ્ર ! યતુઓની હિંસા કરનારા
અમને, તારી રક્ષા વડે બહુશ્રેષ્ઠ રીતે પ્રસન્ન કર. જે યતુ
અમારો દ્વેષ કરે તે નિકુષ્ટ સતો પતનને પામે. અમે જેનો
દ્વેષ કરીએ તે તેને પ્રાણ પરિત્યાગ કરે. ૨૧

परशुचिद्वितपतिर्षिषलंचिद्विष्टश्चति ।

उखाचिदिन्द्रयेपन्तीप्रयस्ताफेनमस्यति ॥ २२ ॥

પ૦ પરશુમ્ । ચિત । વિ । તપતિ । શિન્વલમ્ । ચિત । વિ ।
વૃદ્ધાતિ । ઉખા । ચિત્ । ઇન્દ્ર । દેષન્તી । પ્રદ્યસ્તી ।
ફેનમ્ । અસ્યતિ ॥ ૨૨ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્ર ! કુદરને પ્રાપ્ત થઈને વૃક્ષ જેમ વિશિષ્ટ-તાપ-યુક્ત
થાય એમ મારો દ્વેષ કરનારો. વિશિષ્ટ-તાપ-યુક્ત હો. શામલી
કુસુમ જેમ અનાયાસે વિચ્છિન્ન થાય એમ તે દ્વેષ કરનારો,
વિચ્છિન્નાવયવપાળો હો. પ્રદતા, સવલ્ય કરતી ઉખા પેરે
તે દ્વેષ કરનારો, (મદીય મંત્ર સામર્થ્યવડે) પ્રદત સતો મુખર્થ
શીશોને બહાર કાઢે. ૨૨

*નસાયંરુરુપચિકિતેજનાસોલોધનંયાન્તિપશુમન્યવાનાઃ ।

નાવાજિનંગુજિનાદાસયન્તિનર્ગદંપુરોઅશ્વાન્નયન્તિ ॥૨૩॥

૧૦ ન । મૈયૈરુપ । ચિકિતે । જનામુઃ । લો યૈ । નયન્તિ ।
પશુ । મન્યવાનાઃ । ન । ઐવાજિનમ્ । ગુજિના । દાસ-
યન્તિ । ન । નર્ગદમ્ । પુરઃ । અશ્વાન્ત । નયન્તિ ॥ ૨૩ ॥

અ૦ હે જનો! અવમાનકારક (વિશ્વામિત્રના) મત્રગણ આમધ્યંતે
તમે બાધુના નથી જ. તપનો ક્ષય મ હો એમ લોકથી
લૂણી સ્થિત મધિને, પશુ માની આ પુરો તેને બાધીને
સ્વકીય દેશ પ્રતિ પ્રાપ્ત કરે છે મર્ગપુરો મૂખજનને
દાસ્યારૂપક કરતા નથી અર્થાત તેની રૂપમાં કરતા નથી.
તેમજ નર્ગદને અશ્વની આગળ નયન કરતા નથી. ૨૩

દુમંદ્રપરતસ્યપુત્રાઅપવિત્વંચિકિતુર્નપ્રેપિત્વમ્ ।

હિન્વન્ત્યશ્વમરણંનનિત્યંજ્યાવાન્નપરિણયન્ત્યાજૌ ॥૨૪॥૨૩॥

૧૦ દુમે । દુન્દ્ર । પરતસ્યૈ । પુત્રાઃ । અપવિત્વમ્ । ચિકિતુઃ ।
ન । પ્રદવિત્વમ્ । હિન્વાન્તૈ । અશ્વેમ્ । અરેણેમ્ । ન ।
નિત્યમ્ । જ્યાદર્શનમ્ । પરિ । નયન્તિ । આજૌ ॥૨૪॥૨૩

*(એ રીતેજ વિસદૃશ વસિષ્ઠ સદ રૂપમાં કરવી મને ઇષ્ટ નથી.
પૂર્વે તપનો ક્ષય મ હો એમી સાપનિદ્રા મૌનધારી વિશ્વામિત્રને,
વસિષ્ઠ પુરો બદ્ધ કરીને નયન કરી ગયલા તેના પ્રતિ વિશ્વામિત્રે
આ ઉક્તિ કરેલી.)

અં હે ઈન્દ્ર ! ભરતકુલના વંશજ આ વિશ્વામિત્ર કુલના ઋષિઓ વસિષ્ઠથી અષ્ટગમન-વિયોગ ભણે છે. ગમનને-સંયોગને ભણુનારા નથી. અર્થાત્ શિષ્ટ પુરુષો સહ તેમને સંગતિ હોતી નથી. તેઓ કેવળ બ્રાહ્મણ છે. વળી તેઓ સમ્રાટ વિષે સહજ અરિની પેરે, વસિષ્ઠ પ્રતિ અશ્વતે પેરે છે અને વસિષ્ઠોને હણવા ધનુને શરસંધાન વડે વ્યાપ્ત કરે છે. ૨૪

इतितृतीयस्यतृतीयेत्रयोर्विशोवर्गः ॥ २४ ॥

इतितृतीयेर्मंडले चतुर्यંતુષાकः ॥ ४ ॥

સૂક્ત ૫૩

૧ વ્રામીઃ = ધનનોયાઃ ।

૨ સિધમ્ = ઘસ્યમાન્તમ્ = વસના છેમને.

૩ યાદ = સ્તોત્રમ્ ।

૪ ધન્વાતિ = ગચ્છેત્ = પ્રયાણ કરે.

૫ રાસમસ્ય = હેષારર્ચકુર્યતઃ = હેષારવ કરનાર અશ્વના.

૬ મોજા. = સૌદાસાઃ ક્ષત્રિયાઃ = યામ કરનાર ક્ષત્રિયો.

૭ સહસ્રસાયે = સહસ્રસૂયતેઋદ્રિતિઋસૌઋશ્વમેઘ સસ્મિન્ = અશ્વમેધ યગ વિશે.

૮ લોમધીતિ = ભવતિ = થાય છે.

૯ દેષજાઃ = લોતમાનાનાં લેજસાં જનયિતા = લોતમાન તેજોનો જનયિતા.

૧૦ દેષજૂતઃ = લેજોમિકૃષ્ટઃ = તેજવડે આકૃષ્ટ.

૧૧ અપિયાયત = પ્રિયદયાશરત્ = પ્રિય સખા પેરે આચરણ કરેડું.

१२ अपाक् = पश्चिम ।

१३ कोकटेपु = अमार्यनिवासेषु जनपदेषु यस्या कृताभि-
यांगदानहोमलक्षणाभिः क्रियाभिः किं फलिष्यति
इति अभ्युद्धानाः नास्तिकाः ।

१४ प्रमगन्धस्य = द्यैगुणयादिलक्षणपरिमाणगतोर्थोमामे-
यगभिष्यतिइतियुष्यापरेणां दद्याति इति मगन्दी-
यार्धुपिकः तस्यापत्यं पुत्रादिः प्रमगन्धः = व्याज्ज्यो२.

१५ वेदः = धनम् ।

१६ नमपरीः = मयत्र गद्यपद्यत्मकत्वेन सर्पणशीला =
अपञ्चशील

१७ मिमाय = शब्दं करोति = शब्दभ्रान्तिं करे ७.

१८ अजुषंम = क्षयरहितम् ।

१९ पक्ष्या = पक्षादिनिर्वाहकस्य सूर्यस्य दुहिता = सूर्या-
दुहिता.

२० ईया = दण्ड ।

२१ विषट्ति = व्युद्धो विनष्टः = विनष्ट.

२२ पातस्ये = पतनशीले कालके = पतनशील कालक.

२३ शरीताः = यिशरणात् प्राक् = विशरथी पूर्वे.

२४ गावी = अश्व.

२५ नारम = आणिम = श्रीक्षीञ्जने.

२६ अनल्लुप्तु = अनल्लुप्तु = अग्रे विने.

२७ जोहिपः = घोषतः = पतन करे.

२८ गामत् = गच्छतः रथात् = प्रयाज्ज करेता रथभाषी.

२९ स्वदने = रथस्य गमनं सने = रथप्रभन सने.

३० आयसे = आयत् रथयेगायसानम् तावत् = रथे लोके
अश्वानुं विभोजन करीजे त्वां लगी.

- ३१ यात् = यातः शत्रून् दित्ततः अस्मान् । (यातयति-
यंचकर्मा) = शत्रुनी हि सा करनार.
३२ पदीष्ट = पतन्तु = पतनने पाभो.
३३ येयन्तो = अयन्तो = अवशु कृती.
३४ प्रयस्ता = ग्रहता = प्रहत्.
३५ सायकस्य = अवसानकाणिः = अवसानकारक.
३६ लोधम् = लुब्धम् तूर्णीस्थितम् = तूर्णीस्थित.
३७ अवाजिनम् = वाचां हनो वाजिनः सर्वज्ञः तद्विलक्षणं
मुखं जनम् = भूर्भोजनम्.
३८ अपपित्वम् = अपगमनम् ।
३९ अरणम् = अरिम् = अरि.
४० उवावाजम् = मौर्वीषलम् = धनुने.

सूक्त ५४.

अग्निः—विश्वामित्रपुत्र प्रजापति. देवताः—विश्वदेव; छन्दः—त्रिष्टुप्.

इमंमहेविद्व्यायशूपंशश्वत्स्वईद्व्यायमजंभुः ।

शृणोतुंनोदम्यैमिरनीकैःशृणोत्वमिद्विन्यैरजस्रः ॥१॥

५० इमम् । महे । विद्व्याय । शूपम् । शश्वत् । कृत्स्वः ।
ईद्व्याय । अम्भुः । शृणोतुं । नुः । दम्यैमिः । अनीकैः ।
शृणोतुं । अग्निः । दिव्यैः । अजस्रः ॥ १ ॥

અ ૦ મદાન્ યત વિશે મંથનરતે નિષ્પાતમાન સ્તુત્ય અગ્નિ અર્થ, આ મુખકર સ્નોત્રને પુન પુન પ્રકર્ષપણે ઉચ્ચારણ કરે છે તે અગ્નિ, ૧૨-દમન-ક્રયલ, વા શુદ્ધ વિશે વિવિધમાન તેને વડે યજ્ઞન મંત્રો, અમારા આ સ્નોત્રને અરણ કરે. દિવ્ય તેને વડે નિગ્ગતર મુક્ત અગ્નિ, આ સ્નોત્રનું અરણ કરે ૧

મહિપહેદિનેઅન્નાપૃથિવ્યૈશ્વર્ગમોમુચ્છશ્ચરતિપ્રજાનન્ ।

યધોદસ્તોર્મવિદ્યપુરુષાઃસંપર્યજોમાદર્યન્તેસચાયાઃ ॥૨॥

૧૦ મહિ । મહ । દિવ । અર્ચ । પૃથિવ્યૈ । કાર્મ । મે ।
 ઈચ્છન્ । ચરતિ । પ્રજાન્ । યયો । હન્વોઃ । વિદ્યેષુ ।
 દેવાઃ । સપર્યજઃ । માદર્યન્તે । સર્વા । આયો ॥ ૨ ॥

અ ૦ હે સ્તોતાજન ! મદાન્ છુનોકના દેવતાઅર્થ અને મદાન્ પૃથિવી અર્થ, દેવતા સામર્થ્યને પ્રકર્ષપણે જાણનાર તુ સ્તોત્રાર્યન કર, માગે મનોરથ અર્થ બોલોને પ્રજાનો સર્વન વર્તે છે. મનુષ્યના યજ્ઞો મધ્યે પૂજની કામનાશાળા ધન્વાદિક દેવો વા સ્તોતાઓ, નિમ્ને એક સાથે મોહને પ્રાપ્ત કરે છે ૨

યુવોઽનૃતરોદસીસત્યર્મસ્તુમહેષુણ સુવિતાયપ્રભૂતમ ।

હદદિવેનમોઅગ્રેપૃથિવ્યૈસંપર્યામિપ્રયસાયામિરન્નમ ॥૩॥

૧૦ યુવોઃ । અનૃતમ । રોદમી ર્શિતિ । સત્યમ । અસ્તુ । મહે ।
 સુ । ન । સુવિતાર્થ । પ્ર । ભૂતમ । હદમ । દિવ । નમ ।
 અગ્ને । પૃથિવ્યૈ । સપર્યામિ । પ્રયસા । યામિ । રન્નમ ॥ ૩ ॥

અ. હે ઘાવાપૃથિવી ! તમારું ઝત-આનૃધંસ્વ-સત્ય યથાર્થ દો. તમે અમારા મદાનુ અબ્યુદયાર્થ, યથાસમાપ્તિ અર્થ સુદુ પ્રકારે સમર્થ દો. હે અગ્ને ! છુતોક અને પૃથિવી અર્થે આ નમસ્કાર દો. દ્વિધંક્ષણ અન્નરૂપે હું પરિચરણ કરું છું. ઉત્તમ ધનની હું વાચના કરું છું. ૩

ઉતોહિવાંપૂર્વાંઆંવિચિદ્રઋતાંવરીરોદસીસત્યગ્રાચઃ ।

નરંશ્વિદ્વાંસમિથેશ્વરંસાતૌગન્દિરેપૃથિવિવેવિદાનાઃ ॥૪॥

૧૦. ઉતો ઇતિ । હિ । ગ્રામ્ । પૂર્વા. । આંદ્રિચિદ્રે । ઋતંવરી
ઇત્યૃતંદવરી । રોદતી ઇતિ । સુ-ગ્રહવાચ. । નરં । ચિત્ ।
ગ્રામ્ । સમદ્રથે । ગ્રાંદવાતૌ । ગન્દિરે । પૃથિવિ ।
વેવિદાના. ॥ ૪ ॥

અ. હે સત્યવંત ઘાવાપૃથિવી ! પુરાતન સત્ય વચનવાળા મહર્ષિ-
ઓએ તમારા અર્થ નિષ્પન્ને અપેક્ષિત પ્રયોજનને પ્રાપ્ત કરેલું.
હે પૃથિવી ! મુદ્ધ વિશે અલ્પતન મનુષ્યો, તારા માહાત્મ્યને
ભક્ષનારા હો એથી ઘાવાપૃથિવીની સ્મૃતિ કરે છે. ૪

કોઽદ્ધાવેદકઽહપ્રવોચદેવાંઅચ્છાંપૃથ્વીકાસમેતિ ।

દદૃશ્રપ્પામવપાસદાંમિપરેપુયાગુર્જેપુત્રતેષુ ॥૫॥૨૪॥

૧૦. ક. । અદ્ધૌ । વેદ. । ક. । હહ. । પ્ર. । કોચત્. । દેવાન ।
અચ્છ. । પૃથ્વી. । કા. । સમ. । પુતિ. । દદૃશ્વે. । પ્પામ. ।
અવૈમા. । સદાંસિ. । પૌષુ. । યા. । ગુર્જેષુ. । વ્રતેષુ. ॥૫॥૨૪॥

અં ૦ અથવા કયો પુરુષ સત્યભૂત અર્થને જાણે ? અથવા, આ વિષે પ્રશ્નમાં અર્થ કોણે કહે ? દેવોને પ્રાપ્ત કરાવનાર કયો માર્ગ સમીચીન છે ? અર્થાત્ કયા માર્ગવડે દેવતા તર્પયિતવ્ય હોય ? આ અર્થને કોઈ જાણતું નથી. કોઈ કહેતું નથી. ધુસોડસ્થિત નક્ષત્રરૂપ આ દેવોનાં અધોમુખસ્થાનો દેખાય છે તથાપિ ઉત્તમકર્તાને ગુણ કર્મોનું અનુદાન કરતાં જે દેવ-સ્થાનો પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાં આગમન કરવાને કયો માર્ગ છે ? તે વેદ વિના કોઈ જાણતો નથી. ૫

इति तृतीयस्य तृतीये चतुर्विंशोऽयं ॥ ૨૪ ॥

* ઋવિર્નૃવક્ષાઅભિર્ષીમચઘ્રકૃતસ્યયોનાવિર્ધૃતેમદન્તી ।

નાનાંચક્રાતેસર્દનંયથાવેઃસમાનેનકર્તુનાસંવિદ્રાને ॥૧॥

૫૦ કૃવિઃ । નૃવક્ષાઃ । અભિ । સીમ । અચઘ્ર । ઋતસ્ય । યોનાં । વિર્ધૃત્ત્વે । ઇતિ । વિર્ધૃતે । મદન્તી । ઇતિ । નાનાં । ચક્રાતે । ઇતિ । સર્દનમ્ । યથા । વેઃ । સમાનેન । કર્તુના । સંવિદ્રાને । ઇતિ । સમૃદ્ધિદાને ॥ ૬ ॥

અં ૦ સર્વંશ, નગોનો દ્રષ્ટા સૂર્મ, આ દાવાપૃથિવીને સર્વંશઃ જુવે છે, જલસ્થાનરૂપ અન્તરિક્ષ વિષે દર્ષને પામનાર, ઔષધિ અને જલને ધારણ કરનાર, સમાન કર્મવડે પરસ્પર ઐકમત્યને પ્રાપ્ત તે દાવાપૃથિવી, પશ્ચિના માળાની જેમ પૃથ્વ્યભૂત સ્થાનને સંપાદન કરે છે. ૬

* (સમાનમેતદ્વક્રમુચેત્યવશાદ્દમિઃ । મૂમિપર્જન્યાન્નિ-
અન્નિદિવંજિગ્ધસ્યગ્રયઃ-ઋ. સં. ૨-૩-૨૩). દમોવેલોકો
સદ્દાસ્તાંતોઽયેતામ્-પે. વ્રા. ૪. ૨૭).

સમાન્યાવિયુતેદૂરેઅન્તેધ્રુવેપદેતસ્થતુજાગરૂકે ।

ઉતસ્વસારાયુવતીભવન્તીઆદુદ્ધ્રુવાતેમિયુનાનિનામ ॥ ૭ ॥

પ૦ સમાન્યા । વિયુતે इति વિદ્યુતે । દૂરેઅન્તે इति દૂરે-
અન્તે । ધ્રુવે । પદે । તસ્પતુઃ । જાગરૂકે इति । ઉત ।
સ્વસારા । યુવતી इति । મવન્તી इति । આત્ । ઝં इति ।
દ્ધ્રુવાત્ इति । મિયુનાનિ । નામ ॥ ૭ ॥

અ૦ ૫૨૨૫૨ પ્રીથુનાખ્ય કર્મવડે એકમત્વવાને પ્રાપ્ત, વિદ્યુત વર્ત-
નાર, દૂર-અંતવાળાં અવિનાશી તે ધાવાપૃથિવી, જાગરણ
શીલ સત્તા, અવિનાશીપદ-અન્તરિક્ષ વિષે સ્થિત હોય
છે. વળી નિત્યતણ્ણ જામિની ચેરે સ્થિત હોય છે.
અનન્તર, તેમનાં હંકનામે (ઉર્વાપૃથિવી-ખડુલે-દૂર અન્તે-
સાદસી-પુરોહિતે ઇત્યાદિ) બોલાય છે. ૭

વિશ્વેદેતેજનિમાસંવિવિક્તોમહોદેવાન્વિઞ્વતીનવ્યયેતે ।

एजद્ધ्रुवंपत्यतेविश्वमेकंचरत्पतत्रिविपुणंविजातम् ॥ ૮ ॥

પ૦ વિશ્વા । इत । एते इति । जनिमासम् । विविक्तः । महः ।
देवान् । विञ्चती इति । न । व्येयेते । एजत् । ध्रुवम् ।
पत्यते । विश्वम् । एकम् । चरत् । पतत्रि । विपुणर् । वि ।
जातम् ॥ ૮ ॥

અ૦ આ ધાવાપૃથિવી, સર્વશૂત-સમુદ્ધને અવકાશપ્રાપ્તવડે
સંવિભક્ત કરે છે. ઇન્દ્રાદિ મહાન્ દેવાને, સરિતા-સમુદ્ધને અને

પર્વતાદિને ધારણ કરનારાં છે. તથાપિ તે ખિન્ન થતા નથી. આ જન્મમાત્રક અને સ્વાસ્થ્યક જન્મ કેવળ એક પૃથિવીને પ્રાપ્ત હોય છે. અને અચક્ષુષ્ય અને પ્રતીક્ષુષ્ય નાનારૂપે આ લક્ષણોઃ મધ્યે સ્થિત હોય છે. ૮

● સ્તનાપુરાણમધ્યેમ્યારાન્મટઃપિતૃર્નનિતૃર્જામિતત્ત્વઃ ।

દેવામોયર્વપન્નિતારર્ષૈરોપયિષ્યુતેતુષ્યુરન્નઃ ॥ ૯ ॥

૧૦ સ્તનાં । પુરાણમ્ । અર્ષિં । ઉમિ । આરાત્ । મહઃ । પિતૃ. ।
જનિતૃઃ । જામિ । તત્ । નુઃ । દેવાસઃ । યત્ર । પન્નિતાઃ ।
ર્ષૈઃ । ડૃશૌ । ઉપિ । વિદ્વતિ । તુષ્યુઃ । અન્તર્ગિતિ ॥૯॥

અ. ૨૬ ધુસ્રોઃ । મદાન, સર્વની પાલનના-જનયિત્રી-તૃના
પુરાણન અર્ષિનીત્વને હું અધુના સ્મરણ કરે છું.
ધુસ્રોઃ મધ્યે, વિશીખ્ત વિવિક્ત નભ વિષે, તૃને સ્મૃતિ કર-
નારા જે દેવો-વાદનોત્કે મુક્ત મતા સ્થિત હોય છે તે તત્ર
સ્થિત દેવો મદીય સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે. ૬

इषंस्तोमैरोदमीप्रवाम्यदूदराःशृण्वन्नमिजिह्वाः ।

मित्रःसम्राजोवहेणोयुवानादित्यासःकवयःपप्रथानाः ॥ १० ॥

૧૦ ઇષમ્ । સ્તોમૈમ્ । રોદમી ર્શિતિ । શ્રવોમિ । ઋદૂદરાઃ ।
શ્રણવન્ । અમિદ્વિજિહ્વાઃ । મિત્રઃ । સમ્દરામઃ । વહેજઃ ।
યુવાનઃ । આદિત્યાસઃ । કવયઃ । પ્રપ્રથાનાઃ ॥૧૦॥૨૧॥

* (પીમેંપિતાજનિતાનામિદય ।-ઋ. સં. ૨-૩-૨૦).

અ. દે ધાવાપૃથિવી । દં તમારા આ સ્તોત્રને પ્રકાશને કથું
ધું. મુદ્ ઉદ્ભવાળા યજ્ઞ જેના વદર વિશે મુદ્ સોમ દોષ તે
અગ્નિ જેને હૃદય-અધાનીય છે તેના મધ્ય-દેહીધ્માન,
નિગમનરૂપ, યજ્ઞ યજ્ઞનારાઓને અગિમતદ્વેદો અર્પણ
કરનારા, અર્ચક, રસરસકર્મને વિસ્તાર કરનારા મિત્રાદિક દેવો
આ સ્તોત્રનું અરમ્ભ કરે. ૧૦

इति तृतीयस्य सृतीयेर्षयविशेषः ॥ १६ ॥

હિરંયપાણિ સચિતાસુઝિહ્નિરાદિવોત્તિદયેપત્યમાનઃ ।

દેવેષુચસચિતઃશ્લોકમથેરાદસ્મભ્યમાસુરમર્વતાનિમ્ ॥ ૧૧ ॥

પ. હિરંયપાણિ । સચિતા । સુઝિહ્નિઃ । ત્રિઃ । આ । દિવઃ ।
ચિદ્રેષુ । પત્યમાન । દેવેષુ । ચ । સચિત્તરિત્તિ । શ્લોકમ્ ।
અથે । આત્ । અસ્મદ્યમ્ । આ । સુવ । સર્વદર્શનિમ્ ॥ ૧૧ ॥

અ. હસ્તવિશે હિરંયપાણો વા હિરણ્યમય હસ્તવાળો, શોભન
વાળીવાળો સચિતાદેવ, યજ્ઞ વિશે તથા સવનો મધ્યે
નભસઘાસાત્ આગમન કરનારો હોય છે. હે સચિતાદેવ । તું
સ્તોતાઓ મધ્યે વિદ્યમાન સ્તોત્રને પ્રાપ્ત કર. અનન્તર, સર્વ
અપેક્ષિત પદ્યર્થને અમારા પરત્વે પ્રેરિત કર. ૧૧

सुकृत्सुपाणिःस्वर्वाङ्गतावादेवस्त्वष्टावसेतानिनीषात् ।

પુપ્ત્વન્તઃસમવોમાદયધ્વમુર્ધ્વગ્રાવાણોઅધ્વરમતષ્ટ ॥ ૧૨ ॥

પ. સુકૃત । સુપાણિઃ । સ્વઙ્ગાન્ । ઋતઘ્વા । દેવઃ । ત્વષ્ટા ।

અર્વસે । તાનિ । નૃ । ઘાત । પુપ્પૃજવર્તઃ । નભઃ ।
માદયધ્વમ્ । કુર્ધ્વધ્રાવાણઃ । અઘ્નમ્ । અતઃ ॥ ૧૨ ॥

અ ૦ જગતનો સુધુકર્તા ક્રવાણુકારક વાણીવાળો, ધનવાન, સત્ય-
મંદેષપત્રાણો ત્વષ્ટાદેવ, રક્ષાકાર્ય અમારા અપેક્ષિત પદાર્થોને
અર્પણ કરે. હે ઋકતુદેવો ! પૃથાદેવ મદ્ધિન તમે અમને
ધનપ્રદાનવડે હ્રષ્ટ કરો. સોમાભિષત્રાર્ય પાવાણોને ઉચે ઉચુકત
કરનારા ઋત્વિજોએ અમારા આ ઘરાને મંપાદન કર્યો છે. ૧૨

વિદ્યુદ્રધામૃતઋષ્ટિમન્તોદિવોમર્યાઋતનાતાઅપામઃ ।
સરસ્વતીશૃણવન્યજ્ઞિયાસોધાનારુધિસહવીરતુરાસઃ ॥ ૧૩ ॥

૧૦ વિદ્યુતદરયાઃ । મૃતઃ । ઋષ્ટિદમન્તઃ । દિવઃ । મર્યાઃ ।
ઋતનાતાઃ । ઐયાસઃ । સરસ્વતી । શૃણવન્ । યજ્ઞિયાસઃ ।
ધાત । રુધિમ્ । મૃદવીરમ્ । તુરૌસઃ ॥ ૧૧ ॥

અ ૦ વિદ્યોતમાન યથાકે મુક્ત, દીપ્તિમંત, વા ઋષ્ટિ નામના
આયુધવડે મુક્ત, દ્યોતમાન, વા દ્યોતમાન રૂદ્રપુત્રો, યજુના
મારગિતા, વા અનુબ્યોને દિતસ્વરૂપ, ઉદક વા યજ્ઞથી ઉત્પન્ન,
વા જ્યેષ્ઠથી ઉદક ઉત્પન્ન થયજું છે તેવા સતત ગમનશીલ
યજ્ઞાઈ મર્યો, ગદ્યપદ્ય રૂપે પ્રસરણગણી તે સરસ્વતી દેવતા
આ સર્વેશ દેવો મારા આ સ્તોત્રનું અવણુ કરે. રૂદ્રપ્રદાન
પરતે નરજામુક્ત હે મર્યો ! અમને પુત્રસદિત ધન
અર્પણ કરો. ૧૩

विष्णुस्तोमासः पुरुष्टम्भमर्कमगस्येव कारिणो यामनिगमन् ।

उरुक्रमः कंकुहो यस्य पूर्वी नैर्धन्ति युवतयोजनित्रीः ॥ १४ ॥

प० विष्णुम् । स्तोमासः । पुरुष्टम्भम् । अर्कः । मगस्येव ।
कारिणः । यामनि । गमन् । उरुक्रमः । कंकुहः । यस्य ।
पूर्वीः । न । धन्ति । युवतयः । जनित्रीः ॥ १४ ॥

अ० स्तोमो अने अर्थनीय यओ, आ यस्येव अदुर्भङ्ग, यद्वा
अदुनायक यत्र वा विश्वदेवते प्राप्त हो. सर्वजनतः जनयित्री
परपर अर्धधीजं दिसाओ जेनी आगने दिसित करती
नधी ते विश्वदेव, भवान् पादविशेष-आकभयवानो जे. १४

इन्द्रो विश्वैर्वीर्यैः पत्यमानस्तमे आपमोरोदसीमहित्वा ॥

पुरन्दुरावृत्रहा धृष्णुपेणः संशुभ्यान् आपमराभूरिषंभः ॥ १५ ॥ १६ ॥

प० इन्द्रः । विश्वैः । वीर्यैः । पत्यमानः । उमेदइति । आ ।
म्रौ । रोदसी इति । महित्वा । पुरम् । दुरः । वृत्रहा ।
धृष्णुर्देवतः । संशुभ्यम् । नः । आ । मर । मरि ।
पश्वः ॥ १५ ॥ १६ ॥

अ० सर्वसामर्थ्यवते प्राथमाय ते इन्द्रे, उभय द्वावापृथिवीने
स्वकीय भद्रिभावते पूर्ण कर्मा. यत्रुपरीना धरविता, वृत्रहन्ता,
पराविभवनशीलसेना-भद्रगण-युक्ता वृ, पशुजने संशुकीत
करिने अगने भूरिप्रदान कर. यद्वा, भूरिपशुजानुं दान कर. १५

इति तृतीयस्य तृतीयेषद्विंशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

નાસંત્યામેપિતરાંચન્ધુપૃચ્છાંસજાત્યમશ્વિનોશ્ચારુનામં ।
યુવંહિસ્પોર્યિદૌનોરયોળાંદાઞ્ચરક્ષેયેઅર્કૈરદન્વા ॥૧૬॥

પ૦ નાસંત્યા । મે । પિતરાં । ચન્ધુપૃચ્છાં । સદ્ગૌત્યમ ।
અશ્વિનોઃ । ચારુ । નામં । યુવમ્ । હિ । સ્પઃ । ર્યિદૌ ।
નઃ । રયોળામ્ । દાઞ્ચર્મે । રક્ષેયે इति । ઈર્કૈઃ ।
અર્કૈરદન્વા ॥ ૧૬ ॥

અ૦ હે અશ્વિનદેવો ! દિવિઃપ્રણતસ્ત્વવડે અપેક્ષિત અર્થોની પૃચ્છા-
કરનારા તમે પાસપિતા હો. તમારું બન્નેનું સંધાય, નિશ્ચે
કમનીય છે. ધનોમધ્યે, તમે નિશ્ચે અમને હિતમ ધન દેનારા
હો. કોઈપણવડે તમે અતિરક્તુન છો. અકુત્સિત-શાબનકર્મોવડે
તમે, દબ્યાન્નગ્રાતા-કુને પાલન કરો. ૧૬

મુહત્તઃકવયશ્ચારુનામયજ્ઞદેવાભર્વથવિશ્વદન્દ્રે ।
સર્વંકસુમિઃપુરુહૂતપ્રિયેમિરિમાંધિર્યમાતયેતક્ષતાનઃ ॥૧૭॥

પ૦ મુહત । તત્ । ષઃ । કવયઃ । ચારુ । નામં । યત્ । હુ ।
દેવાઃ । મર્વથ । વિશ્વે । દન્દ્રે । સર્વા । પ્રમુહમિઃ । પુરુહ-
હૂત । પ્રિયેમિઃ । રમામ્ । ધિર્યમ્ । માતયૈ । તક્ષત । નુઃ ॥૧૭॥

અ૦ હે મેધાવંત દેવો ! જે કર્મોવડે તમે સર્વે, નિશ્ચે દેવસ્વરૂપ થાવ
છો તે તમારું કર્મ વા નમન, નિશ્ચે મહાન્ તથા મનોહર છે.
બહુવડે આહૂત હે ઇન્દ્ર ! તું, પ્રિયતમ, ઋતપૂર્વક હોનારા
વા બાસનારા ઋણુદેવો સહ સખારૂપે છે. ઈન્દ્રસંહિત તમે
ઋણુઓ, ધનાદિવાબાય અમારી આ સ્તુતિનો સ્વીકાર કરો. ૧૭

अर्यमाणो अदितिर् यमिया सो देवानि वरुणस्य व्रतानि ।

युयोत्तनो अनपत्यानि गन्तोः प्रजावाम् पशुमां अस्तु गातुः ॥ १८ ॥

प० अर्यमा । नः । अदितिः । यज्ञियोतः । अदन्वानि ।
वरुणस्य । व्रतानि । युयोत्त । नः । अनपत्यानि । गन्तोः ।
प्रजावाम् । नः । पशुमान् । अस्तु । गातुः ॥ १८ ॥

अ० सूर्य, अदितिमाता, यसाद देवा, अदिसित क्रमेवागा ते
वसुधेव अमाशं रक्षस्य करो, तमे अमाश पुत्रेना अदिन
क्रमेणे, यदा पतन क्रनाशं क्रमेणे सन्मार्गधी पृथक्
करो. रनोनमान क्रनाशानुं गृह पथादियुक्ता अने प्रल-
अपरप-अपन्न ने। १८

देवानां दूतः पूरुधमसूतो नागाग्नो वोचतुर्गनाता ।

गृणोतु न पृथिवी गौरुताप मृग्यो न संत्रैर्वैन्नरिंसम् ॥ १९ ॥

शृण्वन्तु नो वृषणः पर्वतासो ध्रुवस्येमास इलं पामदन्तः ।
आदित्यैर्नो अदितिः शृणोतु यच्छन्तु नो मरुतः शर्म भद्रम् ॥२०॥

१० शृण्वन्तु । नः । वृषणः । पर्वतासः । ध्रुवस्येमासः । इलं पामदन्तः ।
आदित्यैः । नः । अदितिः । शृणोतु । यच्छन्तु ।
नः । मरुतः । शर्म । भद्रम् ॥ २० ॥

अ० अभिमत-१ वसेय-भरतो, कामोने-पृथुं करनारा-भावाभि-
भानीदेवा, निश्चयस्थानवाजा, हविर्वाक्ष्य अन्नरते मोदने प्राप्त
सता, अभारी स्तुतिने श्रवण करे. आदित्यो सद अदितिभाता,
अभारी स्तुतिनुं श्रवण करे भरतो अभने कस्यायुः ३२३
सुख हे. २०

सदा सुगः पितुर्मांस्तु पन्था मध्ना देवा ओषधीः संपिपृक्त ।
भर्गो मे अग्ने सत्येन मृध्या उद्रा यो अश्यां सदनं पुरुक्षोः ॥२१॥

१० सदा । सुगः । पितुर्मांस्तु । पन्थाः । मध्ना । देवा ।
ओषधीः । सत् । पिपृक्त । भर्गः । मे । अग्ने ।
सत्ये । न । मृध्या । उद्रा । यः । अश्याम् । सदनम् ।
पुरुक्षोः ॥ २१ ॥

अ० हे अग्ने । अभारी भर्ग सदा सुगम अने अन्नवान् हो.
हे देवा । ओषधीः अने माधुर्योपेत उद्भवते संपृक्त ३२
सिंथन करे. हे अग्ने । तारी माय सभापण प्राप्त सते,
भार धन न विनाशने पामो वगी, धन अने पुत्रा अन्नना
स्थानने हं प्राप्त करे २१

સ્વદંસ્પૃહ્યાસપિપૌદિદીક્ષસ્મદ્યૃજસમિમીદિશ્વૌસિ ।

વિશ્વાં અગ્નેપૃત્સુતાઐપિશત્રૂનદ્વાવિશ્વાંસુમનાંદીદિહીનઃ ॥૨૨॥

૧૦ સ્વદંશ્વ । હન્યા । સમ્ । ઇપંઃ । દિદીહિ । અસ્મિદ્યૃજ્ ।
સમ્ । મિમીહિ । શ્વૌસિ । વિધાન્ । અગ્ને । પૃત્સુ ।
તાન્ । જેપિ । શત્રૂન્ । અદ્યાં । વિશ્વાં । સુમનાં ।
દીદિહિ । નઃ ॥ ૨૧ ॥ ૨૭ ॥

અ. હે અગ્ને ! દવનયોગ્ય દવ્યાન્નનું રવાન કર. અમારાં
અન્નેને સમ્યક્ પ્રકારે પ્રકાશિત કર દેહીપત અન્નેને અમારી
અભિમુખ કર. સપ્રાપ્તો વિને સર્વ શત્રુઓને છન. શાબન-
મનરક મતો, અમારા સર્વ દિવસોને અગ્નિદેવાદિ કર્મયોગ્ય
પ્રકાશિત કર. ૨૨ (૧૭)

મં ૩ અ ૩ છ ૦ ૫૪] ઋગ્વેદસંહિતા.

- ૬ વિપુળમ્ = વિષ્ણુ = નાનાશ્વે.
 ૭ સના = સનાતનમ્ ।
 ૮ વ્યુતે = વિચિત્તે ।
 ૧ ઋદૂદરાઃ = મૃદુઠદરાઃ ધામૃદુઠદરે સોમો યેષાં તે =
 મૃદુ ઉદરવાળા; યદ્વા મૃદુ સોમ ઉદર વિષે હોવાવાળા.
 ૧૦ અયામઃ = સતતગમનશીલાઃ ।
 ૧૧ તુરામઃ = ત્વરણયુક્તાઃ = ત્વરણયુક્ત.
 ૧૨ ધૃષ્ણુયેજઃ = પરાભયનશીલસેનોપેત સમરુદ્ગણ. =
 પરાભિભવનશીલમેના અર્થાત્ મરુદૈશ્વરે યુક્ત.
 ૧૩ સજાત્યમ્ = સજાતેભવમ્ સંઘાતમ્ = સંઘત.
 ૧૪ અકયૈઃ = અકુતિસતૈઃ = અકુતિમત.
 ૧૫ દાત્રમ્ = દાવિષાં દાતારમ્ = દાવાન્નના દાતા.
 ૧૬ ગાતુઃ = ગાયન્તિ સ્તુષન્તિ રમ્યાદીન્ અથા રતિ
 ગૃહમ્ = ગૃહ.
 ૧૭ પ્રવધ = વહુપ્રદેશેષુ પ્રસૂતઃ = વહુવજમાનૈઃ પ્રસૂતઃ
 પ્રેરિતઃ = બહુપ્રદેશે મધ્યે વિહિતઃ; યદ્વા યજ્ઞમાનોવડે પ્રેરિત.
 ૧૮ પવેતાસઃ—પૃણન્તિ પૂરયન્તિ અર્ચિતાં કામાન્ રતિ
 પવેતા યાત્રાભિગ્રામિનોદેવાઃ = યાત્રાને પૃથ્વી કરનાર
 માવાભિમાની દેવો.
 ૧૯ ધ્રુવક્ષેમાસઃ = નિશ્ચલસ્થાના. = નિશ્ચળ સ્થાનવાળા
 ૨૦ પુરુક્ષો = વહુપ્રસૂત = પુરુષ અન્નના.
 ૨૧ અસ્મદમ્ = અસ્વદમિમુજ્જાનિ = અમારી અભિમુખ

સૂક્ત ૫૫.

અધિ.—પ્રભપતિ (વિશ્વામિત્રપુત્ર); કિંવા વાક્-પુત્ર પ્રભપતિ.
 દેવતા:—વિશ્વેદેવ; (૧ ઉપા, ૨-૧૦-અગ્નિ, ૧૧
 અહોરાત્ર, ૧૨-૧૪ ઘાવાપૃથિવી, ૧૫ ઘાવાપૃથિવી, કિંવા
 રાત્રદિવસ, ૧૬ દિશા, ૧૭-૨૨ ૫૪^૧ન્યાત્રમા ઇન્દ્ર, વા
 અગ્નિ અને સ્વષ્ટા; છન્દ:—ત્રિષ્ટુભ.

અપસઃપૂર્વાઅધ્યધ્યપુર્મહદ્વિજતેઅસર્વપદેગોઃ ।
 વ્રતાદેવાનામુપનુમૂર્ષન્મહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧ ॥

૧૦ અપસઃ । પૂર્વાઃ । અધ્ય । યત્ । વિદ્યુઃ । મહત્ । વિ ।
 જતે । અસર્વમ્ । પદે । ગોઃ । વ્રતા । દેવાનામ્ । ઉર્વ ।
 મુ । મૂર્ષન્ । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૧ ॥

અ૦ (ઉદ્યપકાલથી) પ્રાચીન ઉપાઓ જ્યારે પ્રકાશને પામે છે
 ત્યારે આદિત્યાખ્ય અવિનાશી પ્રભૂત જ્યોતિઃ સમુદ્ર વા નજ
 વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. સૂર્યોદય મતે અગ્નિદોષાદિ કર્મ
 વિષે તત્પર થવા છત્તજનારો વજનાર, દેવતા કર્મો પ્રત્યે પ્રવૃત્ત
 થાય છે તે દેવાનું એક મુખ્ય પ્રબલ-મહદેવત્વ છે. ૧

મોપૂણોઅત્રજુહુરન્તદેવામાપૂર્વેઅગ્રેપિતરોપદૃશ્વાઃ ।
 પુરાણ્યો.સર્વનોઃકેતુરન્તમહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૨ ॥

૧૦ મો દતિ । મુ । નઃ । અત્રા । જુહુરન્ત । દેવાઃ । મા । પૂર્વે ।

અગ્ને । પિતૃઃ । પદજ્ઞાઃ । પુરાણ્યોઃ । સર્ગનોઃ । કેતુઃ ।
અન્તઃ । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરૃત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૨ ॥

અં હે અગ્ને ! આ કાલે દેવો અમને મ દિ'સો. દેવપદને
અનુભવતા પુરાતન પિતૃઓ મ દિ'સો. યજ્ઞોનો પ્રશાપક
સુધા, પુરાતન ઘાવાપૃથિવી મધ્યે ઉદય થામે છે તે અમને
મ દિ'સો. ૨

વિમેપુરુત્રાપતયન્તિકામાઃશમ્યસ્ત્રાદીધેપુર્વાણિ ।
સમિદ્દેઅગ્રાવૃતમિદ્દેમમહદેવાનામસુરૃત્વમેકમ્ ॥ ૩ ॥

૧૦ વિ । મે । પુરુત્રા । પતયન્તિ । કામાઃ । શમિ । મચ્છે ।
દીધે । પૂર્વાણિ । સમિદ્દે । અગ્રૌ । જ્ઞાનમ્ । ઇત્ ।
વદેમ । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરૃત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૩ ॥

અં હે અગ્ને ! મારી અનેક અભિલાષાઓ વિવિધરીતે મમન
કરે છે અર્થાત્ અગ્નિષ્ટોમાદિલક્ષણ કર્મને અભિલક્ષી મમન
કરે છે. હું, તદ્ધર્થ પુરાતન સ્તોત્રાને દેહીપત કશં છું. અગ્નિ
દેહીપ્રમાન સને, અમે કેવળ સત્ય વદીએ. શેષ પૂર્વવત્. ૩

સમાનોરાજાવિમૃતઃપુરુત્રાશયેશયાસુમયુંતોવનાનુ ।
અન્યાવૃત્સંમરંતિસ્તેતિમ્રોતામહદેવાનામસુરૃત્વમેકમ્ ॥ ૪ ॥

૧૦ સમાન. । રાજા । વિદ્મૃતઃ । પુરુત્રા । શયે । શયાસુ ।
પ્રૈદયુંતઃ । વર્ગો । અનુ । અન્યા । વત્સમ્ । મરંતિ । સેતિ ।
માતા । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરૃત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૪ ॥

સુક્ત ૫૫.

ઋષિ:—પ્રભપતિ (વિશ્વામિત્રપુત્ર); કિંવા વાહુ-પુત્ર પ્રભપતિ.
 દેવતા:—વિશ્વેદેવ; (૧ ઉષા, ૨-૧૦-અગ્નિ, ૧૧
 અહોરાત્ર, ૧૨-૧૪ ઘાવાપૃથિવી, ૧૫ ઘાવાપૃથિવી, કિંવા
 રાત્રદિવસ, ૧૬ દિશા, ૧૭-૨૨ ૫જ-આત્મા ઇન્દ્ર, વા
 અગ્નિ અને ત્વષ્ટા; છન્દ:—ત્રિષ્ટુભ.

ઉપસઃ પૂર્વાઅધ્યધ્વપુર્મહદ્વિજ્ઞે અસરં પદેગોઃ ।

ઘ્રતાદેવાનામુપનુપ્રભૂર્પન્મહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧ ॥

પં ઉપસઃ । પૂર્વાઃ । અધ્વ । યત્ । વિદ્યુઃ । મુહત્ । વિ ।
 જ્ઞે । અસામ્ । પદે । ગોઃ । ઘ્રતા । દેવાનામ્ । ઉર્વ ।
 ઘ્ર । પ્રભૂર્પન્ । મુહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૧ ॥

અં (ઉદયકાલથી) પ્રાચીન ઉષાએ જ્યારે પ્રકાશને પામે છે
 ત્યારે આદિત્યાખ્ય અવિનાશી પ્રભૂત જ્યોતિઃ સમુદ્ર વા નભ
 વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. સૂર્યોદય સતે અગ્નિદોષાદિ ઇર્ષ્ય
 વિષે તત્પર થવા છત્રજનારો યજ્ઞનાર, દેવાના ઇર્ષ્ય પ્રત્યે પ્રવૃત્ત
 થાય છે તે દેવાનું જોકે મુખ્ય પ્રબલ-મહદેવ્યત્વ છે. ૧

મોપૂણોઅર્ત્રજુહુરન્તદેવામાપૂર્વેઅગ્રેષિતરં પદૃષ્ણાઃ ।

પુરાણ્યોઃ સર્ગનોઃ કેતુરન્તમહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૨ ॥

૧૦ મો ઇતિ । મુ । નઃ । અર્ત્રા જુહુરન્ત । દેવાઃ । મા । પૂર્વે ।

શયુઃપ્રસ્તાદધનુદ્વિમાતાવંધનચંરતિવ્રત્સર્વેકઃ ।

મિત્રસ્યતાવરહગસ્યવ્રતાનિમહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૬ ॥

૧૦ શયુઃ । પ્રસ્તાત્ । અર્ધ । યુ । દ્વિદ્વિમાતા । અવંધનઃ ।
ચરતિ । વ્રત્સમ્ । એકઃ । મિત્રસ્ય । તા । વરહગસ્ય ।
વ્રતાનિ । મહત્ । દેવાનામ્ અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૬ ॥

અં ૦ ઘી તથા પૃથિવીરૂપ માનપિનાવાજો યદ્વા એ લોકોનો
નિર્માતા સૂર્ય, પશ્ચિમદિશા વિષે અસ્તવેળાએ સ્થળ કરનારો
યાવ છે. અનન્તર. ઉદયવેળાએ ઘાવાપૃથિવીના રસનું આદાન-
ગ્રહણ કરવાથી વત્સરૂપ, અપ્રતિબદ્ધ-ગતિવાજો, આશંબન-
રહિત એકલો નજા વિષે ગમન કરે છે, આ સર્વે મિત્રા-
વરૂપનાં કર્મો છે. તે દેવાનું મુખ્ય મહાન ઐશ્વર્ય છે. ૬

* દ્વિમાતાહોતાવિદ્યેષુસમ્રાઢ્વન્યચંરતિશેતિવુધ્નઃ ।

પ્રરણ્યાનરણ્યવાચોમરન્તેમહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૭ ॥

૧૦ દ્વિદ્વિમાતા । હોતા । વિદ્યેષુ । સમ્રાઢ્વ । અર્તુ । અર્પમ્ ।
ચરતિ । શેતિ । વુધ્નઃ । પ્ર । રણ્યાનિ । રણ્યવાચઃ ।
મરન્તે । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૭ ॥

અં ૦ એ લોકોનો નિર્માતા. યજો મધ્યે દેવોનો આદિતા, યજો મધ્યે
અમ્યક રાજમાન અગ્નિ. ઘુક્ષોક વિષે અગ્રજાગમાં સૂર્યજૂત
થઈ વર્તે છે. સર્વકર્મોનો મૂળજૂત મતો. ભૂમિવિષે વાસ
કરે છે. યદ્વા, મુખ્ય ભાગને બક્ષણ કરે છે. ચગન કરનારાના

અં સર્વસાધારણ વા કેવળ એકલો દેહીધ્યમાન અગ્નિ, બહુપ્રદેશ મધ્યે અગ્નિહોત્રાર્યો વિહત હોય છે. યદ્વા અગ્નિપુત્ર સોમ, યગાર્ય સર્વત્ર નિહિત હોય છે, તે અગ્નિ વા સોમ વેદ રૂપી શર્યા વિષે શયન કરે છે. અરણિરૂપ કાળે વિષે વિભક્ત યજ્ઞ તે અગ્નિ વર્તી રહેલો છે યજ્ઞ, સોમ ચમૂઓ મધ્યે વર્તી રહેલો છે. ઘાવાપૃથિવિરૂપ માતૃપિતામધ્યે દુનોક, આ ભૂમિયા ઉપન્ન વત્સજૂત અગ્નિને વા સોમને વૃષ્ટ્યાદિરૂપે પોષિત કરે છે. માતા વસુધા, તેને કેવળ નિવાસિત કરે છે. દેવાનું આ મહાન્ ઐશ્વર્ય છે. ૪

આસિત્પૂર્વાસ્વર્પરાઅનૂરુત્સઘોજાતામુતરૂનીષ્વન્તઃ ।

અન્વર્વતી સુવતેઅપ્રવૃત્તામહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥૫॥૨૮॥

પં આદક્ષિત્ । પૂર્વાસુ । અપરા । અનૂરુત્ । સઘ । જાતામુ । તરૂનીષ્ । અન્તરિતિ । અન્તઃસ્વતી । સુવતે । અપ્રવૃત્તાઃ । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૫ ॥ ૨૮ ॥

અં જુથો ઔષધિઓ મધ્યે ઓમેર વર્તનાર, નવી ઔષધિઓને અનુરોધ-કૃત્પતિ કરનાર અગ્નિ વા સૂર્ય, તરણ પત્તવિત ઔષધિઓ મધ્યે વર્તી રહે છે. તે ઔષધિઓ, માપપણ પ્રરૂપ વડે અ-નિષિકેતરેતરક આ અનબ્યક્ત અગ્નિ વડે ગર્ભવંતી યજ્ઞને દસપુષ્પને ઉત્પાદન કરે છે. તે આ દેવાનું મુખ્ય ઐશ્વર્ય છે. ૫(૨૮)

इति तृतीयस्य तृतीये अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

અગ્નિ અમે યજ્ઞાઓને અનુમદ્દદિએ જીવે છે,
શેષ પૂર્વવત્ ૯

વિષ્ણુર્ગોપા.પરમંપાતિપાય.પ્રિયાધામાન્યમૃતાદધાનઃ ।

અગ્નિષ્ઠાવિશ્વાધુર્વનાનિવેદમહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥૧૦॥૨૯॥

૫૦ વિષ્ણુઃ । ગોપાઃ । પરમમ્ । પાતિ । પૌપ । પ્રિયા ।
ધામાનિ । અમૃતાં । દધાનઃ । અગ્નિઃ । તા । વિશ્વા ।
ધુર્વનાનિ । વેદ । મુહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ ।
એકમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૨૯ ॥

અ० વ્યાપ્ત, સર્વપ્રાણિનો ગોપાપિતા, પ્રિયતમ, ક્ષપારહિત-
તેજોને-ધારણ-કરનાર તે અગ્નિ, પરમરથાનને પાપન કરે
છે, યજ્ઞ, લોકધારક હિંદોને ધારણ કરનારો સતો, હિંદક-
સ્થાનને-અન્તરિક્ષને પાલન કરનાર છે. તે અગ્નિ સર્વ ભૂત-
જાતને જાળુનારો છે. શેષ પૂર્વવત્. ૧૦

इति तृतीयस्य तृतीयेऽको न त्रिशोऽवर्गं ॥ २९ ॥

नानाचक्रातेऽग्न्याश्चरूपं पितयोरन्यद्भोचते कुष्णमन्यत् ।

अर्वाच यदरुणी च स्वसां रौमहદેवानामसुरत्वमेकम् ॥ ११ ॥

૫૦ નાનાં । ચક્રાતે । ઇતિ । યૈર્મ્યાં । ચરૂપિ । તયોં । અન્યત્ ।
રોચંતે । કુષ્ણમ્ । અન્યત્ । રૈર્વાર્વાં । ચ । યત્ । અરૂંધી ।
ચ । સ્વસાંતી । મુહત્ । દેવાનામ્ । એકમ્ ॥ ૧૧ ॥

ગૃહ વિષે નિવાસ કરે છે રશ્મીય વાણીના રતોતાઓ,
રમશીય રતોત્રોને પ્રકર્ષપણે સ પાલન કરે છે. શેષ પૂર્વવત્ ૭

શૂરસ્યેવ્યુધ્યતોઅન્તમસ્યપ્રતીચીનદદ્દગ્રેવિશ્વમાયત્ ।

અન્તર્મતિશ્ચરતિનિષ્પિધંગોર્મહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૮ ॥

૧૦ શૂરસ્યેદૃશ્વ । યુધ્યતઃ । અન્તમસ્ય । પ્રતીચીનમ્ । દદ્દગ્રે ।
વિશ્વમ્ । આદ્યત્ । અન્ત । મૈતિ । ચરતિ । નિષ્-
પિધમ્ । ગો । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૮ ॥

અ૦ મુદ્ધકરનારા સમર્થ રાજાની અભિમુખ આવતુ પરબલ પરંગમુખ
થાય તેમ સમીપ વર્તનાર દાવાગિની અભિમુખ ભૂતમાત્ર
પરંગમુખ થાય એ સર્વવડે બળશાળી તે અગ્નિ ઉદકની
હિ સિકા દીપ્તિને અન્તર્ધારણ કરે છે શેષ પૂર્વવત્ ૮

નિવેદ્યેતિપલિતોદૂતઆસ્વન્તર્મહાશ્ચરતિરોચનેન ।

વર્ણપિવિભ્રંટભિન્નોવિવર્ણેમહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૯ ॥

૧૦ નિ । વેવેતિ । પલિતમ્ । દૂત । આસુ । અન્ત । મહામ્ ।
ચરતિ । રોચનેન । વર્ણપિ । વિભ્રંટ । અતિ । નુઃ । વિ ।
વર્ણે । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૯ ॥

અ૦ પાલયિતા વા પૂર્ણ, દેવોને દૂત અગ્નિ, આ ઓપાધઓ
વિષે ઉકે બાપ્ત થઇને વર્ણ છે મહાન તે અગ્નિ, સ્પર્શક
દાવાપૃથિવી મધ્યે સચરે છે નાનાવિષ રૂપેને ધારણ કરતો

૫૦' 'અન્યૈસ્યોઃ । વત્સામ્ । રિદ્ધતી । મિમાય । કયા' । મુવા ।
 નિ । દઘે । ષેનુઃ । ઋષઃ । ઋતસ્ય' । સા । પયસા ।
 પિન્વત । રઠા । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ ।
 એકમ્ ॥ ૧૩ ॥

અ० પૃથિવીના વાનસ્થાનીય અગ્નિને ઉદ્ધારા રૂપ શુદ્ધિ વડે
 ચાટનારો દુર્યોગ મેધદ્વારા ધ્વનિ કરે છે. પ્રીત્યિત્રી તે
 દુર્યોગ જલવર્જિત બૂપ્રદેશ વડે તત્ત્વ જલને ગૃહસ્થ કરી મેધરૂપ
 સ્વકીય ઊધસુ-અવને ઉદ્ધક વડે પુષ્ટ કરે છે. યદા કયા બૂપ્રદેશ
 વિષે ઊધસ્થાનીય મેધને ધારણ કરે છે તે જથ્થાનું નથી.
 અર્થાત્ વર્ષા કાલેજ મેધર્થન થાય છે. તે જલવર્જિત પૃથિવી,
 સત્યજૂત આદિત્યના ઉદ્ધકવડે વર્ષાકાલે સિકત થાય છે. ઊષ્ઠ
 પૂર્વાવત્. ૧૩

પદ્યાવસ્તેપુરુરૂપાવપૂંજ્યધ્વાતિંસ્યૌઽપવિરેરિહાણા ।

ઋતસ્યસશ્ચવિચરામિવિદ્વાન્મદદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧૪ ॥

૫૦ પૈર્દા' । વસ્તે । પુરુરૂપા । વપૂંજિ । ઋર્વા' । તત્સ્યૌ' ।
 ઝિદ્ધઅવિર્મૈ' । રેરિહાણા । ઋતસ્ય' । સર્ગ' । વિ । ચરામિ ।
 વિધ્વાન્ । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૧૪ ॥

અ० જગત્સપ્તા પરમેશ્વરના પાદથી જન્મેલી જૂમિ, યદા પાદ
 સંચાર પરત્વે કલ્યાણ રૂપ જૂમિ, સ્થાવર-જંગમાત્મક નાના-
 વિધ સ્વરૂપને આગ્રહાદિત કરે છે. તે આ જૂમિ ઉત્તર

અં મિથૂનભૂત આહોરાત્ર, નાનાવિધ-શુદ્ધમકુષ્ણુ-આદિ-રૂપોને
ધારણ કરે છે કુષ્ણવણુના તથા શુદ્ધસ્વરૂપે રાચમાન ને
આહોરાત્ર, પરસ્પર ભાગિની રૂપ હોય છે તે મધ્યે એક
(અદ્ધ) કિરણમળધને લાગેને શુદ્ધ રૂપે હોય છે, અને
ગતિનક્ષત્ર બીજી, તમ સંબધથી કુષ્ણવણુસ્વરૂપે ભામે
છે શેષપૂર્વવત ૧૧

માતાચયત્રદુહિતાચંધેનૂસંચદુર્ધેષાપયેતેસમીચી ।

ઋતસ્યતેસદંસીલેઅન્તર્મદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧૨ ॥

૧૦ માતા । ચ । યત્ર । દુહિતા । ચ । ધેનૂં । રૂપે । સંચદુર્ધેષે । રૂપે
સંચ દુર્ધેષે । ધોપયેતે । રૂપે । સમીચી । રૂપે । સમર્ધુચી ।
ઋતસ્ય । તે । રૂપે । સદંસી । રૂપે । અન્તર્મદે । રૂપે । મહત્ ।
દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૧૨ ॥

અં સર્વનાથિની નિર્માતા પૃથિવી અને છુનોક, ક્ષીર રૂપ
રસના મોહન કરાવનારા, જગત્તે પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવનારા
અન્તરિક્ષ વિષે પરસ્પર સંગત સર્તા, સ્વકીય રસનું અચોન્ય
પાન કરાવનારા હોય છે. ઉદ્ધર્યાન-અન્તરિક્ષ વિષે સ્થિત તે
દાવાપૃથિવીની હુ સ્તુતિ કરે છુ. બહા પૃથિવીને, છુનોક પૃથ્વી-
લક્ષણ રસ ધવરાવે છે અને પૃથિવી છુનોકને આદુનિલક્ષણ
રસ ધવરાવે છે એમ તે અચોન્ય માતા અને દુહિતા
રૂપે થાય છે યગર્યાને સ્થિત હુ ઉભવની સ્તુતિ કરે છુ
શેષ પૂર્વવત ૧૨

અન્યસ્યાવૃત્સરિદ્વિતીમિમાચકયામુવાનિદધેનુરૂપ ।

ઋતસ્યસાપયંસાપિન્વતેભીમદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧૩ ॥

આષ્ટેનૌધુનયન્તામશિશ્વીઃસર્વદુઃખાઃશશ્યાઅપ્રદુઃખાઃ ।
નવ્યાનવ્યાયુવૃતયોભવન્તીર્મહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧૬ ॥

૫૦ આ । ધેનવઃ । ધુનયન્તામ્ । અશિશ્વીઃ । સ્વઃદુઃખાઃ ।
શૌશ્યાઃ । અપ્રદુઃખાઃ । નવ્યાઃદન્યાઃ । યુવૃતયઃ ।
ભવન્તીઃ । મહત્ । દેવાનામ્ અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૧૬ ॥

અં પૃથિક્કારા સર્વ જગતને પ્રસન્નકરનાર, શિશુરહિત, યહા ન
હોનાર નબ વિષે ચાપન કરનાર, અક્ષીણ રસવાળા
ઉદકલક્ષણ ક્ષીરના દોહન કરનાર, પરસ્પર મિત્રણ-
યુક્ત. અતિશયનૂતન મેધો, વા દિશાઓ ચોમેર દોહન
કરે શેષ પૂર્વવત્ ૧૬

યદન્યાસુવૃષભોરોરંવીતિસોઅન્યસ્મિન્યુધેનિદંધાતિરેતઃ ।
સહિસપાવાન્તસમગઃસરાજામહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧૭ ॥

૫૦ યત્ । અન્યાસુ । વૃષભઃ । રોરંવીતિ । સઃ । અન્યસ્મિન્ ।
યુધે । નિ । દંધાતિ । રેતઃ । સઃ । હિ । સપાદવાન્ । સઃ ।
મગઃ । સઃ । રાજા । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ ।
એકમ્ ॥ ૧૭ ॥

અં આપોજનનો વર્ષક પશુન્યાત્રક જે ઇન્દ્રદેવ, અન્યદિશાઓ
વિષે મેધકારા યુક્તજા ગર્જના કરે છે તે અન્ય
દિશાવૃન્દ વિષે ઉદકને ધારણ કરે છે, તત્ત્વ વરસે છે, લોક-
મધ્યે નિમ્ને વૃષભ, કાષ્ઠ ગાયો મધ્યે રેતઃસેકાદં ગર્જના

વેદાત્મે ઉન્નત સ્ત્રી, ૨૧-સારભૂત દબ્યાન્ન વડે દોઢ મંવત્સર-
પ્રમાણના વત્સરૂપ આદિત્યને ચાટતી વા સ્વતેજ વડે ત્રણે
લોકને વ્યાપ્ત કરતી સ્થિત હોય છે. સત્યભૂત આદિત્યના
સ્થાનને જાણનારો દુઃ તે આદિત્યને દબ્યાન્ન વડે પરિચરણ
કરે ૧૩ શીષ પૂર્વવત. ૧૪

પ્રદેશ્વનિહિતેદસ્મેઅન્તસ્તયોરન્યદ્ગુહામાવિરુન્યત્ ।

સઘ્વીચીનાપેધ્યાસાવિપૂર્ણોમહદેવાનામસુરુત્તમેકમ્ ॥ ૧૯ ॥ ૩૦

૧૦ પ્રદેશ્વેતિ પ્રદેશ્વ । નિહિતે રૂતિ નિહિતે । દસ્મે । અન્ત-
રિતિ । તયોઃ । અન્યત્ । ગુહામ્ । આવિ । અન્યત્ ।
સઘ્વીચીના । પેધ્યા । સા । વિપૂર્ણો । મહત્ । દેવાનામ્ ।
અસુરુત્તમ્ । એકમ્ ॥ ૧૯ ॥ ૩૦ ॥

અ ૦ આ અહોરાત્ર મરવડે દર્શનીય ઉભય, નભ વિષે સ્થાપિત
હોય તેમ વર્તી રહે છે. તે ઉભય મધ્યે રાત્રિ અપ્રકાશપૂર્ણ
ગૂઢ હોય તેમ રહે છે. અને અન્ય (દિવસ) સૂર્યપ્રકાશ
વડે પ્રગટ થાય છે. અહોરાત્રનો પરસ્પર મેલનરૂપ
માર્ગ-કાલ, પુણ્યકૃત અને અપુણ્યકૃત સર્વજનોને પ્રાપ્ત
કરે છે. યદ્વા, દેવ-મનુષ્યાદીઓનાં સ્થાનભૂત જાવાપૃથિવી,
અન્તરિક્ષવિષે નિહિતરૂપે વર્તે છે. તે મધ્યે દુષોઢ,
અદસ્યમાનતાએ ગૂઢ રૂપે વર્તે છે. અન્યા પૃથિવી, સર્વ લોકોને
પ્રગટ હોય છે. શીષ પૂર્વવત ૧૫

इतितृतीयस्यतृतीयेन्निशोचने ॥ ३० ॥

આધેનવૌધુનયન્તામશિન્ધોઃસવદુઘાઃશશયાઅપ્રદુઘાઃ ।

નવ્યાનવ્યાયુતયોભવન્તીર્મહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧૬ ॥

૧૦ આ । ધેનવઃ । ધુનયન્તામ્ । અશિન્ધોઃ । સવઃદુઘાઃ ।
શૌશયાઃ । અપ્રદુઘૈષ્ઠા । નવ્યાનવ્યાઃ । યુવતયઃ ।
ભવન્તીઃ । મહત્ । દેવાનામ્ અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૧૬ ॥

અં ટુદિકારા સર્વ જગત્ને પ્રસન્નકરનાર, ચિશુરહિત, યજ્ઞ ન
હોનાર નજા વિષે શપથ કરનાર, અક્ષીણ રસવાળા
ઉદકલક્ષણ ક્ષીરના દોહન કરનાર, પરસ્પર મિત્રણ-
પુકત અતિશયપૂતન એધો, વા દિશાઓ ઓમેર દોહન
કરે શેષ પૂર્વવત્, ૧૬

યદન્યાસુવૃષ્ણભોરોરંવીતિસોઅન્યસ્મિન્યુયેનિદંધાતિરેતઃ ।

સહિસપાશુન્તસમગઃસરાજામહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૧૭ ॥

૧૦ યત્ । અન્યાસુ । વૃષ્ણમઃ । રોરંવીતિ । ॥ । અન્યસ્મિન્ ।
યુયે । નિ । દધાતિ । રેતઃ । સ । ઠિ । સપાદવાન્ । સ ।
માઃ । સ । રાજા । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ ।
એકમ્ ॥ ૧૭ ॥

અં આપોજળનો વર્ષક પર્જન્યામક જે ઈન્દ્રદેવ, અન્યદિશાઓ
વિષે એધકારા પુકડા મર્જના કરે છે તે અન્ય
દિશાવન્દ વિષે ઉદકને ધારણ કરે છે, તથા વરસે છે. લોક
મધે નિમ્ને વૃષભ, કોષ ગાયો મધ્યે રેત સેકાર્ય મર્જના

કરે, અને રેત સેક કરે તેમ ઇન્દ્ર કરે છે, તે ઇન્દ્ર યજુઓને
વા ઉદ્ધકને ક્ષિપ્તકગ્નાર, યાગો તથા સ્નેહોની ભાગભૂતા
રાત્રિ વડે સંપન્ન, મર્વવડે ભાજનીય, અને નિશ્ચે તે,
કર્મોરૂપ ક્ષણપ્રદાન વડે સર્વપ્રાણિઓની નિયંતા રાખે છે
શેષ પૂર્વવત્ ૧૭

वीरस्यनुस्वऋष्यजनासुःप्रनुवोचामविदुरस्यदेवाः

पोद्गायुक्ता पचंपंचावहन्तिमहद्देवानामममुरत्वमेकम् ॥ १८ ॥

૧૦ વીરસ્ય । નુ । સુઠમઋષ્યમ્ । જનાસુઃ । પ્ર । નુ । વોચામ ।
વિદુઃ । અસ્ય । દેવાઃ । પોદ્ગૌ । યુક્તાઃ । પચંપચ । આ ।
વહન્તિ । મહત્ । દેવાનામ્ । અમુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૧૮ ॥

-અં ૩ ષં ૩૧ ૦ હે જનો ! અમે ઇન્દ્રની શોભનાસ્વ-સંપન્નતાનું શીઘ્ર
દયન કરીએ છીએ. દેવો પણ તે શોભનાસ્વ-સંપન્નતાને
ભાગે છે. માસોષા ખુન્ધા યોગકારી દરયમાન યજુઓને
અશ્વો કહે છે. તે યજુઓ હોય છે. હેમંત અને શિથિર
યજુઓના મમાસ વડે યુક્ત તે અશ્વો કાસાત્મક ઇન્દ્રનું
આવહન કહે છે શેષ પૂર્વવત્ ૧૮

द्वेष्टस्त्वष्टासविताविश्वरूपःपुषोपमृजापुरुषार्जजान् ।

इमाचविश्वामुर्वनान्यम्यमहद्देवानामममुरत्वमेकम् ॥ १९ ॥

-૧૦ દેવઃ । ત્વષ્ટા । સવિતા । વિશ્વરૂપઃ । પુષોપ । મૃજા ।
પુરુષા । જજ્ઞાન । ઇમા । ચ । વિદ્યા । મુર્વનાનિ । અસ્ય ।
મહત્ । દેવાનામ્ । અમુરત્વમ્ ॥ ૧૯ ॥

અ० સર્વનો ગ્રેહ, નાનાપિષ્ત ત્વષ્ટાદેવ, પ્રજાને બદ્ધા
ઉત્પાદન કરે છે. તે નિખિલ, શુભનોને તથા શૂતભતને પોષે
છે. શેષ પૂર્વવત્, ૧૯

મુહીસમૈરચમ્વાસમીચીઉમેતેઅસ્યવસુંનાન્યૃષ્ટે ।

શૃણ્વેવીરોવિન્દમાનોવસૂનિમહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૨૦ ॥

૧૦ મુહી इति । सम् । ऐरत् । चम्वा । ममीची इति समर्द्धची ।
उमेइति । ते इति । अस्य । वसुना । न्यृष्टे इतिनिऽ
ઋષ્ટે । શૃણ્વે । વીરઃ । વિન્દમાનઃ । વસૂનિ । મહત્ ।
દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકં ॥ ૨૦ ॥

અ० મહાન્, પરસ્પરસંજત, ઘવાપૃથ્વીને ધન્વ, યથુ આદિ વડે
સમર્ધ્ધ મુકત કરે છે. તે ઉગ્રથ લોક, આ ધન્વના તેજ
વા ધન વડે નિરન્તર વ્યાપત થાય છે, તે મમર્થ ધન્વ
શત્રુનો અભિશવ કરીને તદીય ધનોને પ્રાપ્ત કરેના સતો,
સર્વશ્રુત છે. શેષ પૂર્વવત્, ૨૦

દ્રુમાર્ચનઃપૃથિર્વિશ્વઘાયાઽર્પણેતિહિતમિન્નોનરાજા ।

પુરઃસર્દઃશર્મસદ્નોનવીરામહદેવાનામસુરત્વમેકમ્ ॥ ૨૧ ॥

૧૦ દ્રુપામ્ । વ । ન । પૃથ્વીમ્ । વિશ્વઘાયાઃ । ઽર્પ । હેતિ ।
હિતમિન્નઃ । ન । રાજા । પુરઃશર્મસર્દઃ । ન ।
વીરાઃ । મહત્ । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥ ૨૧ ॥

અં વિશ્વનો ધાતા વા સર્વાનવાજો અમારો રાજા ઇન્દ્ર, આ પૃથિવી અને અન્તરિક્ષની સમીપ મિત્રની પેરે નિવાસ કરે છે. સમર્થ—મુદ્ધસદાયક, મુદ્ધાર્થ પુરતઃ નિશ્ચય વડે ગમન કરનાર મરતો, ઇન્દ્રના ગ્રહ વિષે બેસનારા હોય છે. શેષ પૂર્વવત્. ૨૧

નિષ્પિધ્વરોસ્તુઓપંધીરુતાપોર્યિતંદન્દ્રપૃથિવીર્વિભર્તિ ।
સર્વાયસ્તેવામમાજં સ્યામમહદેવાનામસુરત્વમેકમ ॥૨૨॥૩૧॥

પં નિષ્પિધ્વરો^૧ । તે । ઓપંધીઃ । રુતા । આર્પ. । ર્યિમ્ ।
તે । દન્દ્ર । પૃથિવી । વિભર્તિ । સર્વાય. । તે । વામૈદમાજં ।
સ્યામ । મહત । દેવાનામ્ । અસુરત્વમ્ । એકમ્ ॥૨૨॥૩૧॥

અં હે પર્જન્વાતમક ઇન્દ્ર ! ઓપધિઓ, નિરન્તર ત્વત્કર્તક સિદ્ધિઓ વડે સુકત હોય છે. આપોજળ, તુ યહી નિ સ્તત હોય છે. પૃથિવી, તુને ભોગયોગ્ય ધનમપત્તિ ધારણ કરે છે. અમે તારા મખા વનનીય ધનના સેવનકરનારા યધ્એ. શેષ પૂર્વવત્. ૨૨ (૩૫)

इति तृतीयस्य तृतीयेऽङ्कत्रिंशोऽवर्गः ॥ ३१ ॥

तृतीयाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

सूक्त ५५.

૧ પ્રમૂષન = પ્રમપિતૃમ્ રજ્જન (અગ્નિહોત્રાદિકર્મેણ) -
તત્પર યવા ઇન્દ્રનાર.

૨ અસુરત્વમ્—પ્રાવશ્યમ્ મહદેશ્વર્યમ્ = મહદેશ્વર્ય.

૩ શુદુરન્ત = દિસ્યુ = દિસો.

૪ ઝમિ = અગ્નિટોષાદિકર્મ ।

૫ પ્રયુતઃ = વિભક્તઃ ।

૬ આશિત્ = આશર્તમાનઃ = ચોમેર વર્તમાન.

૭ અમયોતાઃ = અનિપિક્તરેતસ્કાઅનમ્યક્ષા વા = અનિપિક્ત રેતરક.

૮ શયુઃ = શયાનઃ = શયન કરનાર.

૯ પ્રતીચીનમ્ = પરાદ્ગુહ્યમ્ ।

૧૦ મતિઃ = સર્વેઃ જ્ઞાયમાનઃ = સર્વ વડે જાણાતો.

૧૧ નિષ્વિધમ્ = દિલ્લિકામ્ દોષિમ્ ।

૧૨ નિષેષેતિ = નિતરાં ક્વાપ્ય વર્તેતે = છેક વ્યાપ્ત થઈ વર્તે છે.

૧૩ પલિતઃ = પાલયિતા ।

૧૪ વિષ્ણુઃ = ક્વાસઃ ।

૧૫ પાથઃ = સ્થાનાનિ ।

૧૬ યમ્યા = યમરૂપે મિથૂનમૂતે = મિથુનભૂત.

૧૭ રયાશી = કુળ્લવર્મા = મુશ્વવર્થ સ્વરૂપે.

૧૮ વુહિતા = દૂરે નિહિતા = ધીઃ ।

૧૯ સર્પર્ધુષે = સર્પરક્ષીયસ્ય મીરરૂપ સ્પરસસ્ય દોગ્ધ્યો વીર ૨૨ કોઠન કરાવનાર.

૨૦ ધાપયેતે = પાયયેતે = પાન કરાવે છે.

૨૧ ધેનૂ = જગતઃ પ્રીત્યર્થિણી = જન્મવને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર.

૨૨ અગ્નિઃ = પૃથિવિની,

૨૩ પથાઃ = પદ્મ્યાંજાતા ભૂમિઃ । વા પાદમંચારે સાધુઃ પદ્મા ભૂમિઃ = ભૂમિ.

૨૪ ત્રિસવિય = સાર્થસંવરસરવયસ્કી વરસઃ ધ્યવિઃ ઠપ્પતે તત્પ્રમાણં આદિત્ય વા ત્રીનુલોકાન્ સ્વતેજસા

‘ઘ્યાપ્નોતિ’ इतिउपविः तम् = દોઢ વર્ષના વત્સને વા આદિત્થને વ્યાપ્ત કરતી.

૨૬ પદ્મે = અહોરાત્રઃ ।

૨૭ વિપૂષો = પુણ્યકૃતોપુણ્યકૃતઃ પ્રાપ્નોતિ इति = પુણ્યકૃત તથા પાપીને પ્રાપ્ત કરનાર.

૨૮ આયિઃ = પ્રકટં મયતિ = પ્રકટ થાય છે.

૨૯ ધુનયન્તામ્ = આદુહન્તુ = ચોમેર દોહન કરે.

૩૦ અશિશ્વોઃ = શિશુરક્ષિતાઃ યદ્વા નમયન્તીતિ અશિશ્વોઃ = શિશુરક્ષિતઃ વા ન હોનાર.

૩૧ શશપાઃ = નમસિ શયમા ચત્તમાનાઃ = નમ વિષે ચપન કરનાર.

૩૨ અપ્રકુરધાઃ = અક્ષીજરસાઃ ।

૩૩ ક્ષપાવાન = ક્ષિપતિ શત્રૂન્ ઉદકયેતિસેપનવાન્ ક્ષમાપર્યાયયાગાનાંસ્તોત્રાણાં ભાગયુતા યાં રાત્રિઃ તથવાન્ = શત્રુઓને વા ઉદકને ક્ષિપ્ત કરનાર.

૩૪ પોહ્તા = માસાગાં ધ્વન્વયયોગ કાલે શુદ્ધમાના પ્રતવ = માસોના ૬૬યોગકાલે દ્વન્વમાન ઋણુઓ.

૩૫ ન્યૂષ્ટે = નિતરાં ઢવાતે = નિરન્તર વ્યાપ્ત થાય છે.

૩૬ વિશ્વધાયાઃ = વિશ્વસ્ય ધાતા સર્વાન્નો વા = વિશ્વનો ધાતા વા સર્વાન્નવળો.

૩૭ પુરઃ સદ = યુદ્ધાર્થે પુરતો નિશ્ચયેન ગન્તાર. = યુદ્ધાર્થે ખેડે નિશ્ચે જનાર.

૩૮ શર્મસઃ = મૃદેસીદન્તઃ = મૃદ વિષે બેસનાર.

૩૯ નિષ્પિષ્વરીઃ = નિતરાંત્યત્કલ્પકસિદ્ધિમત્યઃ = નિરન્તર ત્વત્કલ્પ-સિદ્ધિ વડે યુક્ત.

૪૦ યામમાજઃ = યનનોય ધનમાગિનઃ = ભોગ્યેભ્ય ધન સંપત્તિને ધારણ કરનાર.

સૂક્ત ૫૬.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર પુત્ર કિંવા વાકપુત્ર પ્રજાપતિ; દેવતા—વિશ્વેદેવ;
છન્દ—ત્રિષ્ટુપ્

મનતામિનન્તિમાયિનોનધીરાંવ્રતાદેવાનાંપ્રથમાધ્રુવાણિ ।
નરોદસોઅદ્રુહાવેદ્યામિર્નપર્વતાનિનર્મેતસ્થિવાસઃ ॥૧॥

૧૦ ન । તા । મિનન્તિ । માયિનેઃ । ન । ધીરાઃ । વ્રતા ।
દેવાનામ્ । પ્રપમા । ધ્રુવાણિ । ન । રોદસી હતિ । અદ્રુહા ।
વેદ્યામિ । ન । પર્વતાઃ । નિદનર્મે । તસ્થિદ્વાસઃ ॥ ૧ ॥

અ० માયાવી અસુરો, ઇન્દ્રાદિક દેવાનાં પ્રથમનાં-સૃષ્ટ્યન્તરભાવિ,
સ્થિર શોકપ્રસિદ્ધ શોકપાત્લદિ કર્મોત્તો બાધ કરતા નથી,
તેમ વિદ્વાન પુરુષો જ્ય તેનો બાધ કરતા નથી. દેવ-
મનુષ્યાદિ પ્રજામધ્યે દ્રોહવર્જિત ઘાવાપૃથિવી, સ્વાભવતાએ
સર્વ કોષ વડે વેદનીય પ્રજાવડે યુક્ત કર્મોત્તો બાધ કરતા નથી.
જીર્ણ પર્વતો, નિનમતીય યતા નથી. અર્થાત્ દેવ તથા
મનુષ્યોનું ઘાવાપૃથિવીની હારકતાએ અવસ્થાન, અને પર્વતા-
દિનુ ઉન્નતાએ અવસ્થાન, દેવાનુ કર્મ છે. તેને કોષપથ્ય
અન્યથા કરવા યોગ્ય નથી. ૧

પદ્મારોઽકોઅર્ચરનવિમર્ત્યતંવર્ષિષ્ઠમ્પગાત્રઆગુઃ ।
તિસ્તોમ્રહીરુપરાસ્તસ્પુરત્યાગુહ્યદેનિહિતેદર્યેકા ॥૨॥

૧૦ પદ્ । મારત્ । એકં । અર્ચત્ । વિમર્તિ । ઋતમ્ ।

વર્ષિષ્ઠમ્ । ઉપં । ગાર્વઃ । આ । અગુઃ । તિસ્રઃ । મહીઃ ।
 ઉપરાંઃ । તસ્યુઃ । અંત્યાઃ । ગુહાં । ધ્વેં ર્શિતિં । નિર્હિતે ર્શિતિં ।
 નિર્હિતે । દર્શિં । એકાં ॥ ૨ ॥

અં સ્થાપી એકે સંવત્સર, વસન્તાદિ ૭ ઋતુઓને અવયવત્વપૂર્વકે
 ખાસથી કરે છે. રશ્મિઓ, સત્યભૂત વૃદ્ધતર આદિત્યામક તેજ
 સંવત્સરને પ્રાપ્ત થાય છે. તેજ સંવત્સર વિશે, આગમાપાપ-
 ધમંયુક્ત ત્રણે ભોક્ષે, ઉપરિ ઉપરિ રિયત હોય છે. છુટોક અને
 અન્તરિક્ષ સ્વાત્મવિશે (ગુહાવિશે) નિર્દિત જન્ને સ્થાપિત હોય છે
 અર્થાત્ તે દ્રશ્યમાન થતાં નથી. એકથી ભૂમિ, સર્વ ભૂતાધાર-
 તાએ દ્રશ્યમાન થાય છે. ૨

ત્રિપાજસ્યોવૃષ્મોવિશ્વરૂપવૃત્તશ્યુધાપુરુષપ્રજાવાન ।

શ્યન્નીકઃપત્યતેમાર્હિનાશ્વાન્તસરેતોષાવૃષ્મઃશર્શ્વતીનામ્ ॥૩॥

૧૦ ત્રિપાજ્ઞેસ્યઃ । વૃષ્મઃ । વિશ્વરૂપઃ । ઉત્ત । ત્રિવૃષ્મઃ ।
 પુરુષ । પ્રજાવાન । ત્રિઅન્નીકઃ । પત્યતે । માર્હિનશ્વૌન્ ।
 સઃ । રેતઃશ્વાઃ । વૃષ્મ । શર્શ્વતીનામ્ ॥ ૧ ॥

અં (ક્રોધ વર્ષા અને હેમન્ત ઋતુરૂપી) ત્રણ ઉત્સુ-વૃક્ષસ્થાન
 વાળો, જળનો વર્ષક, નાનારૂપ (વસંત હેમન્ત અને શરદ ઋતુ
 નામની) ત્રણ ઊંચસુગળો, લીલિ-યવાદિ-નાનાવિધ-પ્રાણવાળો,
 ઉષ્ણ, વર્ષા અને શીતાખ્ય અનેકગુણોવારે યુક્ત, મદત્તરાત્
 સંવત્સરાધિમાની દેવ, આગમન કરે છે. એમન સમર્થ તે
 સંવત્સર, જહ્નુ ઔપધિઓનો પુષ્પદલાદિ મંપતિ અર્થે ઉદ્દ-
 ધતાં હોય છે. ૩

अभीकआसांपदर्वीरबोध्यादित्पानाम्रहेचारुनाम ।

आपश्चिदस्मा अरमन्तदेवीः तृयग्रजन्तीः परिपीमदृजन् ॥४॥

१०. अमीके । आसाम् । दुर्द्वीः । अबोधि । आदिश्यानाम् ।
अहे । चारु । नाम । आपः । चित् । भस्मे । अरमुन्त ।
द्वीः । श्वक । प्रभन्ती । परि । सीम् । अवञ्जन् ॥ ४ ॥

અ. સંવત્સરદેવ, આ ઔષધિઓની મખીપ તેને વનવિશિષ્ટ પુષ્પફલાદિનું પ્રજનન કરતો સતો, સાવધાન સ્વરૂપે વતો છે. માસો મધ્યે ' મધુ ' અને ' માધવ ' ઇત્યાદિ નામધેયનું કું આર્વાન-કુચ્યાચ્ચ કહે છે. છોતનચીલ-છતઉત ગમન કરનાર આપોજળ પશુ આ સંવત્સગર્થ રમણ કરે છે અર્થાત્ સંવત્સરમંજન્ધિ માસચતુષ્ઠયાર્થે વૃદ્ધિ દ્વારા રમણ કરે છે તે આપોજળ, આ સંવત્સરને અષ્ટમાસ વિશે પરિવર્તન કરે છે. ૪

#त्रिप्रस्थासिन्धुस्त्रिकेत्रीनामुतत्रिमा ताविदयेषुसुम्राद ।

ऋतावर्योपणास्तिस्रोअप्याक्षिराद्विबोविद्येपत्यमानाः ॥५॥

५० श्री । सुर्वेष्ट्या । सिन्धुः । त्रिः । कवीनम् । उत ।
त्रिमाता । विदयेषु । समुद्रात् । शुद्धरीः ।
योषणाः । तिस्रः । र्भप्याः । त्रिः । भा । द्वि । विदये ।
पत्यमानाः ॥ ९ ॥

* (त्रयोवाचमेत्रिवृत्तलोकाः ये, मा. २-१७, तथाच
इन्द्रमोजसानीतरिक्षाणिवस्त्रिणंनविद्यथस्तभूमय. ऋ. सं.
५-८-११).

અ૦ હે આદિત્યદેવ ! સર્વસાક્ષી તમે, મહીમ વચનનું શ્રવણ કરો. તમે સોઠ દેવોના નિવાસસ્થાન રૂપ છે. આ તમે સોઠના નિર્માતા સંવત્સર વા સૂર્યદેવ, યજ્ઞોમધ્યે સમ્યગ્ દીપ્યમાન વર્તે છે સિદ્ધવંત, નભસ્ય વા આશ્વતથ્ય, ધળા, સરસ્વતી અને ભારતી તથા દેવતાઓ, યદ વિષે તમે સવનો મધ્યે આગમન કરનારા હોય છે. ૫

ત્રિરાદિવસવિતુર્વાર્યાણિદિવેદિવમાર્ષુવત્રિનોઅહ્નઃ ।

ત્રિષાતુરાયમાર્ષુવાવસૂન્નિમગંત્રાતર્ધિપણેસ્રાતયેયાઃ ॥૬॥

૫૦ ત્રિઃ । આ । દિવઃ । સવિતઃ । વાર્યાણિ । દિવેદિવે ।
આ । સુવ । ત્રિઃ । નઃ । અહ્નઃ । ત્રિષાતુર । રાયઃ ।
આ । સુર । વસૂનિ । મગં । ત્રાતુઃ । ધિપણે । સ્રાતયે ।
ધા. ॥ ૬ ॥

અ૦ સર્વપ્રેરક હે આદિત્યદેવ ! ધુનોઠ્ઠી આગમન કરીને મંબજનીય ધન, પ્રતિદિન અમને તથાવાર અપેક્ષ કર. સર્વજનીય અમારા હે રક્ષક । હે આદિત્ય દેવ ! (પશુ, ધન અને રત્નભેદે) તથા પ્રકરના ધનો, અને ક્ષીરાદિ દેનાર માયો, અમને દિવસના તમે સવનકર્મ મધ્યે અપેક્ષ કર. હે આધ્યમિકાવાક ! અમને ધનલાભ કર. ૬

ત્રિરાદિવસવિતામોપવીતિરાજાનામિત્રાવરુણામુષાણી ।

આર્પથિદસ્યરોદસોચિદુર્વીરત્નમિસન્નસવિતુઃસુવાય' । ૭ ॥

૫૦ ત્રિઃ । આ । દિવ । સવિતા । સોમોપવીતિ । રાજાના ।
મિત્રાવરુણા । મુષાણી । આર્પઃ । વિત્ । અમ્ય । રોદસી

ઈતિ । ચિત્ત । સુર્વો ઇતિ । રત્નમ્ । મિશ્રન્તુ । સુવિદુઃ ।
સુવાયં ॥ ૭ ॥

અ. સવિતાદેવ, દિવસના ત્રણે કાલ વિષે અમને ચોમેર ધન
પ્રેરે. રાગરૂપ કસ્યાણકારક પાણીવાળા મિત્રાવરૂણદેવ, સર્વ
જાતને બાપત કરનાર અન્તરિક્ષ અને ધાવાપૃથિવી
પ્રેરક એવા આ દેવોના આ પ્રેરણ વડે અપેક્ષિત અર્થની
પામના કરે છે. ૭

ત્રિરુક્તમાદ્યુશારોચનાનિત્રયોરાજન્ત્યસુસ્પન્દીરાઃ ।
ઋતાવાનરૂપિરાદૂલ્ભાસુસિરાદિવોવિદયેસન્તુદેવાઃ ॥ ૮ ॥ ૧ ॥

૧૦ ત્રિઃ । રુક્તમા । દ્યુઃકર્તૃશઃ । રોચનાનિ । ત્રયઃ । રાજન્તિ ।
ઋતુસ્થે । સુતૈઃ । ઋતઃક્રવાનઃ । રૂપિરાઃ । દૂઃકર્તૃમાસઃ ।
ત્રિઃ । આ । દિવઃ । વિદયે । સન્તુ । દેવાઃ ॥ ૮ ॥ ૧ ॥

અ. ત્રણે સ્થાને ક્રોધપણ વડે વિનાશ કરવાને અશક્ય દેહીપમાન
હોય છે. આ ત્રણે સ્થાને વિષે કાલીતમક સ્વપાત્ર
દેવના (અગ્નિ-વાયુ તથા સુર્ય રૂપી) તથા પુત્રો શોભી
રહેલા હોય છે. અગ્નિદોષાદિક સત્પણ્ણ કર્મ વડે સંપન્ન,
યશસ્વી શીખ્રગતિમંત, ક્રોધપણવડે-સ્વતેજઃવડે તિરસ્કાર કરવાને
અશક્ય આ સર્વ દેવો, અમારા યજ્ઞ વિષે દિવસના ત્રણે સવન
કર્મવિષે ચોમેર પ્રાપ્ત હો. ૮

इति तृतीयस्य ऋतुर्ये प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

सूक्त ५६.

- १ भारान् = ध्रियते पुष्पविकासादियेषु इतिभाराः ऋत-
षःतान् = ऋतुओने.
- २ उपराः = उपरि उपरिवर्तमानाः = उपरि उपरिवर्तमान.
- ३ अत्वाः = आतनशीला आगमापायधर्मोपेताः = आभ-
मापाय धर्मयुक्त.
- ४ भिपाजस्यः = त्रिः पाजस्य पुरोयस्यसःऽपुरस्कः =
अथ वक्षःस्थसवाणा.
- ५ माह्वितवान् = महव्यवान् = महत्त्ववान्.
- ६ पदवीः = पदानितसम्पन्न विशिष्ट पुष्पफलादि निवेति
प्रजनयति इति = पुष्पफलादिनु प्रजनन करो.
- ७ त्रीपधस्याः = त्रयोलोकाः ।
- ८ अयोः = नमस्याभासव्यापार = नमस्या वा आप्तव्या.
- ९ आसोषधीति = आसुवस्तु मेरयस्तु = प्रेश.
- १० सवाय = सवेन मेरणेन = प्रेश्यावडे.
- ११ दुर्मशा = केनापि विनाशयितुं अशक्यानि = १।४२३
नाश करने अशक्य.
- १२ असुरस्य = अस्वतिक्षिपतिसर्वमितिअसुरःकालारम्भो
संपरसरः मस्य = संवत्सरः.
- १३ वीराः = पुत्राः = पुत्रो.
- १४ इपिराः = शीघ्रगतिमन्तः = शीघ्रगतिमन्त.
- १५ दूळभासः = दुर्दभासः केनापिस्वतेजसातिरस्कृत-
मशक्याः = १।४२३ स्वतेज सा तिरस्कार करने अशक्य.

સૂક્ત ૫૭.

અપિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—વિશ્વેદેવ; ઇન્દ્ર—ત્રિપદુભ.

પ્રમેવિવિવૌઅવિદન્મનીપાધેનુચરન્તીમયુતામગોપામ્ ।
સુચથિદ્યાદુદુહેભૂરિધાસેરિન્દ્રસ્તદગ્નિપન્નિતારોઅસ્યાઃ ॥૧॥

૧૦ પ્ર । મે । વિવિવૌન્ । અવિદત્ । મનીપામ્ । ધેનુમ્ ।
ચરન્તીમ્ । પ્રયુતામ્ । અગોપામ્ । સુચ । ચિત્ । યા ।
દુદુહે । ભૂરિં । ધૌસેઃ । ઇન્દ્રઃ । તત્ । અગ્નિઃ । પન્નિતારં ।
અસ્યાઃ ॥ ૧ ॥

અં (૫વાર્ધ) ઇતલિત ગમન કરનાર, પૃથગભૂત-એકાકી, ગોપ્તારહિત
યથાકામ સંચારકરનાર નવસૂતિકા આયની પેરે મારી દેવતા-
વિષયક સ્તુતિને વિવેકવાન્ ઇન્દ્ર વા અગ્નિદેવ પ્રકર્ષપણે
જાણે. જે સ્તુતિરૂપી ધેનુ, તાત્કાલિક પ્રાણને ધારણ કરે તેવા
અન્નનું, વા અર્થિજનોને પ્રાણ-નિધાન વા પ્રાણદાન કરે
તેવા બહુ અન્નનું-અપેક્ષિત રક્ષનું દોહન કરે છે. ઇન્દ્ર,
અગ્નિ અને અન્નદેવો, સ્તુતિરૂપી ધેનુના અન્નભૂત પપ્પના
સ્તોતારૂપ હોય છે. બહા, ઇન્દ્રાગ્નિદેવ અને અન્ન સ્તોતાઓ
તે ધેનુના પપ્પને પ્રાપ્ત કરીએ ૧

ઇન્દ્રાસુપુષાદૃપંગાસુહસ્તાદિવોનગ્રીતાઃનગ્નયંદુદુહે ।
વિશ્વેયદસ્યારુણયન્તદેવામવોર્વંસવસુન્નમંશ્યામ્ ॥૨॥

૧૦ ઇન્દ્ર । સુ । પુષા । દૃપંગા । સુહસ્તા । દિવઃ । ન ।

પ્રીતાઃ । શર્ણવમ્ । દુદુહે । વિશ્વે । યત્ । અસ્યામ્ ।
 રણયન્ત । દેવાઃ । પ્ર । યુઃ । અત્ર । વસવઃ । સુંદ્રમ્ ।
 અસ્યામ્ ॥ ૨ ॥

અં હે સર્વના વાસયિતા દેવે । ઈન્દ્ર અને પૂષાદેવ, અભિમત
 ફલના સેકતા, સુદરતવાળા, સત્યસ્વરૂપ અશ્વિનદેવો વા
 મિત્રાવશ્ણુ આ સર્વ દેવો, અમુના પ્રસન્ન સતા નભવિષે
 શયન કરનાર મેધને, નભસકાચાત્ વૃષ્ટિદાતા અપેક્ષિત ફલને
 સુદૃઢ પ્રકારે ફોફન કરે છે. સર્વ દેવો, આ વૈદિ વિષે રમણ
 કરે છે તેથી, અત્ર સોઠવિષે તમારા અપેક્ષિત ફલને અમે
 પ્રાપ્ત કરીએ ૨

યાજ્ઞમયોવૃષ્ણંદચ્છન્તિશક્તિનંમસ્યન્તીજાનતેર્ગર્ભમસ્મિન્ ।
 અચ્છાપુત્રંધેનર્વોવાવશાનામહશ્વરન્તિવિશ્રન્તંવર્ષૃપિ ॥ ૩ ॥

૫૦ યા । જૌધિયઃ । વૃષ્ણે । દચ્છન્તિ । શક્તિમ્ । નમસ્યન્તીઃ ।
 જાનતે । ગર્ભમ્ । અસ્મિન્ । અચ્છ । પુત્રમ્ । ધેનર્વઃ ।
 વાવશાનાઃ । મહ । ચરન્તિ । વિશ્રન્તમ્ । વર્ષૃપિ ॥ ૩ ॥

અં વર્ષાકાલે પ્રાદુર્ભાવને પામનાર જે ઔષધિઓ, આરોગ્યજાના
 વર્ષાક ઇન્દ્રાર્ય સેયન-સામર્થ્યની પ્રગળા કરે છે, પ્રજ્ઞીભૂત તે
 ઔષધિઓ, આ ઇન્દ્ર વિષે ગર્ભને-વૃષ્ટિદાતા પુષ્પફલાદિલક્ષણ
 મર્જાધાન આદિ સામર્થ્યને જાણે છે. ફલની કામના કરનાર
 સર્વની પ્રીતિમિત્રી ઔષધિઓ, નાના પ્રકારનાં વપુષોને પારથ
 કરનાર (વૌદ્ધિ-યવ-નીવાર-આદિ ફલલક્ષણ) પુત્રને અભિ-
 મુખે પ્રાપ્ત કરે છે. સોઠવિષે જેમ હંભારવ કરનારી ધેનુઓ,

‘પોતાના વત્સને અભિલક્ષી ગમન કરે તેમ તે પુત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. ૫૬। સર્વત્ર પ્રસરતી સૂર્ય દીપ્તિઓ, આપોજળના વર્ષે સૂર્યોર્ધ્વ વર્ષાશુક્રિતની ધમ્ધા કરે છે. તે દીપ્તિઓ, આ આદિત્ય વિશે આપોજળરૂપ ગર્ભાધાન સામર્થ્યને જાણે છે. ૩

અષ્ટાવિવક્ષિમ્ રોદસી સુમેક્રે પ્રાણો યુજાનો અધ્વરે મનીષા ।
 इमा रते मनवे भूरि वारा ऊर्वा भवन्ति दर्शता यजत्राः ॥ ૪ ॥

પ૦ અચ્છ । વિવક્ષિમ્ । રોદસી इति । સુમેક્રે इति । સુદૈમકે ।
 પ્રાણઃ । યુજાનઃ । અધ્વરે । મનીષા । इमा । ऊँ इति ।
 ते । मनवे । भूरिवाराः । ऊर्वाः । भवन्ति । दर्शताः ।
 यजत्राः ॥ ૪ ॥

અ० મનવિશે સોમાભિષેકાર્થ ઉપસોને પ્રયુક્ત કરનારો હું, મુરૂપ
 ઘાનાપૃથિવીને સ્તુતિમક્ષણે વાચાવડે અભિમુખ્યતાએ સ્તવન
 કરું છું. હે અગ્ને ! યજ્ઞનારાઓ વડે જલુવાર વરણીય,
 કમનીયતાએ દર્શનીય, પૂજ્ય આ દીપ્તિઓ મનુષ્ય-વ્યવહારાર્થ
 શિખરમુખ પ્રાપ્ત છે. ૪

यार्ते जिह्वामधुमती सुमेधा अग्ने देवेषु च्यत उरूची ।
 तये हविर्ब्रह्म अवसे यजत्रानासादय प्रायसा चामधूनि ॥ ૫ ॥

પ૦ યા । તે । जिह्वाः । मधुमती । सुमेधाः । अग्ने । देवेषु ।
 च्यते । उरूची । तयो । इह । हविर् । अवसे । यज-
 त्रान् । आ । सादय । प्रायस । च । मधूनि ॥ ૫ ॥

અં હે અગ્ને ! તારી ઉદકવતી શાભનમેધાગ્ના-અર્થાત્ સર્વને
 યાપયિત્રી જે જિહ્વા બહુ વ્યાપ્તિગ્ના સતિ, દેવો મધ્યે
 આદ્વાનાર્થ પ્રેશમ છે; ચક્ષુઃ, માધુર્મ્યવતી શાભનપ્રચાનોપેત
 મહાન્ ઇન્દ્રાદિ દેવોને પૂજન કરનાર વાકદેવો મધ્યે આદ્વાનાર્થ
 પ્રેશમ છે. તે વાકવડે સર્વ ચક્ષુનીય દેવોને આ કર્મ વિશે
 અમારા રક્ષણાર્થ બેસાડ. અને તે અખિસ દેવોને મહકારક
 સોમોનું પાન કરાવ. ૫

યાતેઅગ્નેર્પર્વતસ્યેવધારાસંશ્વન્તીપીપર્યદેવચિત્રા ।

તામસ્મયુંપર્મતિજાતવેદોવસોરાસ્વસુમતિવિશ્વજન્યામ્ ॥૬॥૨॥

૫૦ યા । તે । અગ્ને । પર્વતસ્યદૃશ્વ । ધારા । અસંશ્વન્તી ।
 પીપર્યત । દેવ । ચિત્રા । તામ્ । અસ્પર્ધ્યમ્ । પ્રદર્મતિમ્ ।
 જાતુદ્વેદઃ । વસોદ્વૈતિ । રાસ્વ । સુદ્મતિમ્ । વિશ્વજ-
 ન્યામ્ ॥ ૬ ॥ ૨ ॥

અં દેહીધમાન હે અગ્ને ! નાનારૂપ અમારાથી અન્યત્ર સંજાતિ
 ન કરનાર તારી જે પ્રકૃષ્ટ શુદ્ધિ, જેમ પર્વતની મેધધારાઓ
 ઔષધિ-વનસ્પતિ આદિ મધ્યે સંજાતિ કરતા તેમને જદિંજત
 કરે તેમ અપેક્ષિત દહપ્રદાન વડે અમને જદિંજત કરે છે.
 સર્વના વાસવિતા સર્વજ્ઞ હે અગ્ને ! અમને પરદિતકરણ
 વિશે સમર્થશુદ્ધિ અર્પણ કર અમને સર્વજનને દિતરવરૂપ
 શાભનશુદ્ધિ દે. ૬

-અ. હે અગ્ને ! તારી ઉદકવતી શોભનમેધાવાળી-અર્થાત્ સર્વતે
ચાપયિત્રી જે બિઠ્ઠા બહુ વ્યાપ્તિવાળા સતિ, દેવો મધ્યે
આર્ધનાથ પ્રેરાય છે; ચઢા, માધુર્થવતી શોભનપ્રચાનોપેત
મદાન ઇન્દ્રાદિ દેવોને પૂજન કરનાર વાદ્દેવો મધ્યે આર્ધનાથ
પ્રેરાય છે. તે વાદ્દેવે સર્વ મજ્જતીય દેવોને આ કર્મ વિષે
અમારા રક્ષાધાર્ય બેસાડ. અને તે અખિલ દેવોને મદકારક
સોમોત્તું ખાત કરાવ, ૫

યાતૈર્અગ્નેર્પર્વતસ્યેવધારાસંશ્રન્તીપીપયદેવચિત્રા ।

તામસ્મભ્યંપર્મતિજાતવેદોવસોરાસ્વંસુમતિવિશ્વજન્યામ્ ॥૬॥૨॥

-પ. યા । તે । અગ્ને । પર્વતસ્યદૃશ । ધારા । અસંશ્રન્તી ।
પીપયત । દેવ । ચિત્રા । તામ્ । અસ્પર્ધ્યમ્ । પ્રદર્મતિમ્ ।
જાતવેદઃ । વસોદૃશિતિ । રાસ્વ । સુદર્મતિમ્ । વિશ્વજ-
ન્યામ્ ॥ ૬ ॥ ૨ ॥

-અ. દેહીધમાન હે અગ્ને ! નાનારૂપ, અમારાથી અન્યત્ર સંગતિ
ન કરનાર તારી જે પ્રકૃષ્ટ શુદ્ધિ, જેમ પર્વતની મેધધારાઓ
ઓષધિ-વનરૂપિત આદિ મધ્યે સંગતિ કરતાં તેમને વૃદ્ધિગત
કરે તેમ અપેક્ષિત રક્ષપ્રદાન વડે અગ્ને વૃદ્ધિગત કરે છે.
સર્વના વાસધિતા સર્વગ હે અગ્ને ! અગ્ને પરદિતકરણ
વિષે સમર્થશુદ્ધિ અર્પણ કર. અગ્ને સર્વજનને દિતરવરૂપ
શોભનશુદ્ધિ દે. ૬

सूक्त ५७.

- १ विविक्कवान् = विवेकवान् ।
 २ मयुताम् = पूषामृतां यकाकिनीम् = ओषधी.
 ३ वामेः = वासवनिषाजाश्चोपतेदोपतेयिष्णवतिषा
 वामिरत्नमयम् = अन्त.
 ४ शशयम् = शशानम् = शयन इत्यादि.
 ५ तावयः = आणवयः = ओषधि.
 ६ नमस्यतीः = घटोभूताः = नभी मयेती.
 ७ सुमेकं = सुकपे = सुम्भ.
 ८ नरुची = महताग्नादीन् अंशति पूतयति इति = मदान्
 धन्वादिने पूजयति इत्यादि.
 ९ असम्यती = अथवा मंगतीमकुर्वन्ता = अन्यत्र मंगति
 न इत्यादि.
 १० विश्वस्याम् = सर्वजनहिताय = सर्वजनने दिवश्चराम्.

सूक्त ५८.

ऋषि—विश्वामित्र. देवताः—अग्नीः ७-६—त्रिभुक्.

धेनुःप्रतनस्यकाम्यं दुहानान्तःपुत्र्यरतिर्दक्षिणायाः ।
 आद्योतनिर्वहतिनुभ्रयाभोपमःस्तोमोअश्विनोऽनीमः ॥१॥

१० धेनुः । प्रतनस्य । काम्यम् । दुहाना । अन्तरिति । पुत्रः ।
 चरति । दक्षिणायाः । आ । द्योतनिम् । वहति । शुभ्रैः-
 यामा । उपसतः । स्तोमः । अश्विनौ । अनीमरिति ॥ १ ॥

અં પ્રીણિત્રી ઉષાદેવતા, પુરાતન અગ્નિના કમનીય-અભીષ્ટ પમસુને દોહન કરનાર હોય છે. ઉષાના પુત્ર સૂર્યદેવ તેની આંદર સચાર કરે છે. ઉષાના ઉદયનાંતર સૂર્યકિરણના સંપર્કથી શુભતાએ જેનું ગમન હોય છે તે દિવસ, સર્વ પ્રાણિના પ્રકાશક સૂર્યને ધારણ કરે છે. એથી ઉષાની પહેલાં અશ્વિનદેવેનું સ્તવન કરવાને સ્તોત્ર રચનારો હોતા આદિ ઉભો થાય છે. ૧

સુયુગ્વંહન્તિપતિવામૃતેનોર્ધ્વામંશન્તિપિતરેવમેધાઃ ।

જરેયામસ્મદ્વિપ્ણેર્મનીપાંયુવોરવંશકૃમાયાંતમર્વાક્ ॥૨॥

૧૦ સુયુગ્ । વહન્તિ । પતિ । વામ । કૃતેન । ઉર્ધ્વાઃ । મંશન્તિ । પિતરાંદૃશ્વ । મેધાઃ । જરેયામ્ । અસ્મત્ । વિ । પ્ણે । મનીષામ્ । યુગેઃ । અર્ધઃ । ચક્રમ્ । બા । યાતમ્ । અર્વાક્ ॥ ૨ ॥

અં માતાપિતાને અભિવક્ષી જેમ પુત્રો ગમન કરે તેમ હે અશ્વિનદેવ । સુધુ પ્રકારે રથે-ચોળિત અશ્વો, સત્યશૂત રથવડે તમને યજ્ઞપ્રતિ આગમનાર્થ ધારણ કરે છે, અને યજ્ઞો તમારી અભિમુખ ઊર્ધ્વમુખ થાય છે. અમારી સહાયાત્વાસુરી હુદ્દિનો વિશેષે નાશ કરો. અમે તો તમારા અર્થે દિવિર્નક્ષણ અન્નને સંપાદન કરીએ છીએ. તમે, અમારી અભિમુખ આગમન કરો. ૨

સુયુગ્મિરશ્વૈઃસૃષ્ટતારયેનુદસ્રાંચિમંશૃણુતંશ્લોકમર્દ્રેઃ ।

કિમંગવાપ્રત્યર્વતિંગમિષ્ટાદુર્વિપાસોઅશ્વિનાપુરાજાઃ ॥૩॥

૧૦ સુયુક્તમિં । અથૈ । સુદૃતાં । રથેન । દત્તૌ । ઇમમ્ ।
 શુણ્ણતમ્ । શ્લોકમ્ । અર્થૈ । કિમ્ । અગ્ । વામ્ । પ્રતિ ।
 અર્વર્તિમ્ । ગમિષ્ઠા । આહુ । વિપ્રોસ । અશ્વિના ।
 પુરાદના ॥ ૩ ॥

અઃ હે અશ્વિનદેવ । સુષુ-યોજિત અશ્વોવડે શોભન-ચક્રોપેત
 રથનારા આગમન કરીને યજુઓના ઉપશપયિતા-નાશક તમે,
 સ્તોતાના આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરો હે અશ્વિનદેવ । મેધાવી
 પુરાતન નયિઓ, તમે અમારી વૃત્તિકાનિ પ્રતિ અતિશય ગમન
 કરનારા હો એમ શુ નથી કથન કરતા ? ૩

આમન્યેયામાગંતુરુશ્વિદેવૈર્વિશ્વેજનાંસોઅશ્વિનાદવન્તે ।
 ઇમાહિવાગોઋજીકામધૂનિપ્રમિત્રાસોનદદુરુસોઞ્ઞૈ ॥૪॥

૧૦ આ । મન્યેયામ્ । આ । ગતમ્ । કત્ । ચિત્ । એવૈ ।
 વિશ્વૈ । જનાંસ । અશ્વિના । હવન્તે । ઇમા । હિ । વામ ।
 ગોઋઋજીકાં । મધૂનિ । પ્ર । મિત્રાસૌ । ન । દદુરુ ।
 સોઞ્ઞૈ । અર્થૈ ॥ ૪ ॥

અઃ હે અશ્વિનદેવ । તમે અમારી સ્તુતિને જાણો છો અશ્વોવડે
 યજુરૂપિ આગમન કરો સર્વે સ્તોતાજનો અશ્વિનદેવોને
 સ્તુતિવક્ષણા વાણીવડે આર્જીન કરે છે મિત્રો મિત્રોને અપેક્ષિત
 દાન કરે તેમ આપોના પયસવડે મિત્રિત મદકારક સોમરસરૂપ
 આ દુઃખાન્ન તમને (અશ્વયુઃ આદિ) અર્પણ કરે છે
 નહ વિશે વસનારો સર્વ, ઉપાની અગ્રે ઉદય પામે છે તેથી
 તમે આગમન કરો ૪

અં હે અશ્વિનદેવો ! દવિર્વક્ષણ બહુ અન્ન તમારી આમપાસ
અમન કરે છે. કાષ્ઠપણવડે અ-તિરક્ત, કર્મચક્ત સ્તોતાઓ,
સ્તુતિઓવડે તમારું પરિચરણ કરે છે. હિંદકનો જનનિતા, વા
યઘવિષે પ્રાકૃષ્ઠ યનાર, સ્તોતાઓવડે આકૃષ્ટ તમારો રથ,
તાત્કાલિક ઘાવાપૃથિવીને વ્યારત થાય છે. ૮

અશ્વિનામધુપુત્તમોયુવાકુઃસોમસ્તંપાત્તમાર્ગતંદુરોણે ।

રથોદ્ધ્રાંભૂરિવર્ષઃકરિંક્રત્સુતાવંતોનિષ્કૃતમાર્ગમિષ્ઠઃ । ૧ ॥ ૪ ॥

૫૦ અશ્વિના । મધુપુત્તમઃ । યુવાકુઃ । ધોમઃ । તમ ।
પાત્તમ્ । આ । ગત્તમ્ । દુરોણે । રથઃ । હ્ર । વામ્ । ભૂરિ ।
વર્ષઃ । કર્કિન્ । સુતદાંતઃ । નિઃકૃતમ્ । આર્ગ-
મિષ્ઠ ॥ ૧ ॥ ૪ ॥

અં હે અશ્વિનદેવો ! જે સોમ મધુરસને અત્મન્ત પ્રેરતો
તમારી કામના કરતો વર્તે છે વહ્ન, જે વમતીવરી પ્રભૂતિ
પદાર્થોવડે મિશ્રિત છે ને આ મોમતુ પાન કરે. અમારા
ગૃહ વિષે આગમાન કરે પ્રભૂત વારક તેજને વા સર્વવરે
વરણીય ધનને પુન પુન. મ પાલન કરતો તમારો રથ. નિષ્કે
મોગાભિષત કરનારા વજનારાના સરકારી વહ્ન, મરણ ગૃહ
પ્રતિ અતિશયે આમમન કરનારો હોય છે. ૯ (૪)

इति तृतीयस्य चतुर्थेऽष्टमोऽंशः । ४ ॥

सूक्त ५८.

૧ દક્ષિણાયાઃ = જપસઃ = ઉપાના.

૨ ધોતનિમ્ = સર્વસ્યમવાશશ્ચયમ્ = સર્વાપ્રકાસક સૂચને.

- १ शुभ्रयामा = शुभ्रतया यामोगमनं यस्यासी शुभ्रयामा
दियमः = दियम.
- ४ जरेषाम् = नाशयतम् = नाश इति.
- ५ पणेः = आसुरीम् = आसुरी.
- ६ अशुसिम = घृतिहानिम = घृतिहानि.
- ७ गोश्रुजोका = गवांपयसा मिश्रणोपेतानि = पयसुरो
मिश्रित.
- ८ उद्यः = उद्यति नभसि इतिउद्यः = भूयः. (नभ विभे
पयसाः).
- ९ तिरः = तिरश्चुर्वन्ती = तिरश्चर ४२११२.
- १० आंगूय. = आममस्तादोषणीयम् स्तोत्रम् = स्तोत्र
- ११ ओकः = सेव्यम् ।
- १२ तिरोहणम् = अद्दि तिराहिते = दिवभाभनुं तिरा-
धान धये
- १३ अतजाः = उद्यकस्य जनयिता यज्ञे प्रादुर्भवति इति
या = उद्यकेन जनयिता; वा यज्ञ विधे प्रादुर्भूत.
- १४ अप्रिज्ञतः = स्तोत्रुभिः प्राकृतः = स्तोत्राद्यो वदे आकृत
- १५ धर्यः = धारकृतेभ्यःधरणीयधनया = धारक तेन; वा
परणीय धन.
- १६ निष्कृतम् = संस्कृतम् ।
- १७ युथाकुः = मिश्रितः = मिश्रित.

તિરઃપુરુચિંદધિનારજાંસ્યાંગુપોવાંમધવાનાજનેષુ ।

પહ્યાતિંપધિર્મિદેવ્યાનૈર્દેસ્યાવિમેવાંનિધયોમર્ધૂનામ્ ॥૫॥૩॥

૧૦ તિરઃ । પુરુ । ચિનં । અધિના । રજાંસિ । આંગુપઃ ।
વામ્ । મધવાના । જનેષુ । આ । દેહ । યાતમ્ । પધિર્મિઃ ।
દેવદ્યાનૈઃ । દસૌ । ઇમે । યામ્ । નિધયઃ । મર્ધૂનામ્ ॥૫॥૩॥

અં હે અધિદેવ । સ્વતેજવડે બહુ સ્થાનેને પદ્ય તિરકાર
કરનારા તમે, આ યાગકર્મ પરત્વે દેવમાર્ગોવડે આગમન કરો,
હે ધનવંત અધિદેવ । યોમેર ધોપથીય તમારું સ્તોત્ર,
સ્તોતાઓ મધ્યે વર્તી રહે છે, યજુના ઉપક્રમણિતા હે
અધિદેવ । તમારા માટે મહકારક સોમના પાત્રો વર્તી રહેલા
છે તેથી તમે આગમન કરો. ૫

इतितृतीयस्यचतुर्थतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

पुराणमोकःसख्यंशिवंवायुवोर्नराद्रविणंजहाव्याम् ।

पुनःकृष्णानाःसख्याशिवानिमध्वाग्देवसहस्रसंभ्रानाः ॥६॥

૧૦ પુરાણમ્ । ઓકઃ । સહ્યમ્ । શિવમ્ । વામ્ । યુવોઃ ।
નરા । દ્રવિણમ્ । જહાવ્યામ્ । પુનરિતિ । કૃષ્ણાના । સહ્યા ।
શિવાનિ । મધ્વા । મદેવ । સહ । સુ । સમાનાઃ ॥ ૬ ॥

અં હે અધિદેવ । તમારું પુરાતન સખિત્વ, સેવ્ય તથા સુખ-
કારક હોય છે. અમારા યાગકર્મના હે નેતાઓ । તમારું

ધન, જહનુકુપમે વિષે પ્રાપ્ત હોય છે. તમારું મધ્ય સુખ-
કારક હોય છે. પુનઃપુન-સ પાન-કરનારા-હવિઃપ્રદાનવડે
ઉપકારકતા લાંબે મિત્રભૂત અમે, મહાકારક સોમવડે તમારી
સહ ક્ષિપ્ર દર્શિત થઈએ. ૬

અશ્વિનાવાયુનાંયુવંસુદક્ષાનિયુદ્ધિશ્ચમજોર્પસાપુવાના ।
નાસત્યાતિરોઅહન્યંજુષાણાસોર્મૈપિવતમ્સિષ્ઠાંસુદાનુ ॥૭॥

૧૦ અશ્વિના । વાયુના । યુવમ્ । સુદક્ષા । નિયુત્દધિ । ચ ।
સુદનોર્પસા । યુવાના । નાસ-યા । તિરઃઃઅહન્યમ્ । જુષાણા ।
સોમમ્ । પિવતમ્ । અસિષ્ઠાં । સુદાનુ इति सुदानू ॥૭॥

અ ૦ શોભન સામર્થ્યવડે યુકત, નિત્યતરુણ, મત્પરવરુપ, શોભનરક્ષના
દાતા હે અશ્વિનૃદેવ ! વાયુવડે સંયુક્ત-સન્નત, મોમવિષયક
પ્રીતિયુકત અનુપક્ષીય તમે, દિવસભાગનું તિરોધાન થયે
હોમાતા આ સોમનું પાન કરે ૭

*અશ્વિનાપરિવામિપં પુરુર્ચાગીયુર્ગીર્મિયંતમાનામમૃધા ।
રયોહવામૃતજાઅદ્રિજૃતઃપરિદ્યાવાંપૃથિગીયન્તિસદ્યઃ ॥૮॥

૧૦ અશ્વિના । પરિ । વામ । ઇપં । પુરુર્ચીઃ । ઈયુઃ । ગી દમિ ।
યતંવાનાઃ । અમૃધાઃ । રયઃ । હ । વામ । ઋતેહનાઃ ।
અદ્રિઃજૃતઃ । પરિ । દ્યાવાંપૃથિગીइति । યન્તિ । સદ્યઃ । ॥૮॥

* ૧ યોષામશ્વિનામનસીજયોયાસ્ય.સ્વશ્વોવિશ્વઆજિ-
ગાતિ—ઋ. સં. ૧-૮-(૧૩) ।

અં હે અશ્વિનદેવો ! દ્વિવક્ષ્ય ભન્ અન્ન તમારી આમપાસ
ગમન કરે છે કામપણવડે અ-તિરક્ત, કર્મ-રૂપ સ્તોતાઓ,
સ્તુતિઓવડે તમારું પરિચરણ કરે કે ઉદ્ધકનો જનનિતા મા
યસવિષે પ્રાદુશ્યુત થનાર સ્તોતાઓવડે આકૃષ્ટ તમારો રથ,
તાત્કાલિક ઘાવાપૃથિવીને વ્યાપ્ત થાય છે ૮

અશ્વિનામધુપુત્તમોયુવાકુઃસોમસ્તપાત્તમાર્ગતદુરોણે ।

રથોહવાંમૂરિવર્ષઃકરિ'ક્રતુતાવનોનિ'ક્રુતમાર્ણમિષ્ઠઃ ॥ ૧ ॥ ૪ ॥

૧૦ અશ્વિના । મધુપુત્તમે । યુવાકુ । સોમ । તમ ।
પાત્તમ । આ । મતમ । દુરોણે । રથ । હ । વામ । મૂરિ ।
૧૧૧ । વર્ષિન । ક્રતુતાવ । નિ'ક્રુતમ । આર્ણ-
મિષ્ઠ ॥ ૧ ॥ ૪ ॥

અં હે અશ્વિનદેવો ! જે મોમ મધુરસને અત્યન્ત પ્રેરતો
તમારી મના કરતો વર્તે છે વહ જે વસતીવરી પ્રભૂતિ
પદાર્થોવડે મિશ્રિત છે ને આ મોમનુ પાન કરે અમારા
ગૃહ વિષે આમમાન કરે રૂપુત વારકે તેજને વા સર્વવડે
વરણીય ધનને યુન યુન સંપાદન કરતો તમારો રથ નિશ્ચે
સેનાબિષત કરનારા વજનારાના સરકારી વહા, સરૂત ગૃહ
પ્રતિ અતિથયે આમમન કરનારો હોય છે ૯ (૪)

इतिमृतीयस्यचतुर्थेऽपसुर्थावर्गं ॥ ४ ॥

सूक्त ५८

૧ દક્ષિણાયા = હવસ = ઉપાના

૨ યોતતિમ્ = સર્વસ્ય પ્રકાશકસ્યયમ્ = સર્વના પ્રકાશક સૂર્યને

- १ शुभ्रयामा = शुभ्रतया यामोगमनं यस्यामौ शुभ्रयामा
दिवस. = दिवस.
- ४ जरेषाम् = नाशयनम् = नाश करो.
- ५ पणेः = आसुरीम् = आसुरी.
- १ अयुस्तिम् = युस्तिदानिम् = युस्तिदानि.
- ७ गोक्षुभ्रोवा = गत्रापयसा मिथ्यणोपेतानि = पयस्रवडे
मिश्रित.
- ८ उद्यः = यमति नममि इतिउद्यः = सूर्य. (नम विभे
वभगा१)
- ९ तिरः = तिरस्कुर्यन्ती = तिरस्कार करना.
- १० आंगुष. = आत्ममत्ताक्षोषणीयम् स्तोत्रम् = स्तोत्र
- ११ ओकः = सेव्यम् ।
- १२ तिराद्वयम् = अद्वि तिरादिते = द्विभक्त्यगनु' तिरा-
धान धये
- १३ श्रुतज्ञाः = उद्यकस्य जनयिता यज्ञे प्रादुर्भूयति इति
या = उद्येनो ०/नयिता; वा यद्य विभे प्रादुर्भूत.
- १४ अद्विजुतः = स्तोत्रविः भाकृष्ट = स्तोत्राग्रे वडे आकृष्ट
- १५ धर्ये = धारयुतेजःपणोपधनवा = वारके तेज; वा
वरणीय धन
- १६ निष्कृतम् = संस्कृतम् ।
- १७ युवाकु. = मिथित = मिथित.

સૂક્ત ૫૧.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર, દેવતા—મિત્ર, ઉન્દઃ—૧-૫ ત્રિષ્ટુબ્ધ,
૬-૯ ગાયત્રી,

મિત્રાજનાન્યાતયતિશ્રુવાણોમિત્રોદાધારપૃથિવીમુતધામ ।
મિત્રઃકૃષ્ણીરનિમિપાભિચંદ્રેમિત્રાયંહુવ્યંધુતવંજુહોત ॥૧॥

૧૦ મિત્રઃ । જનાં । આતયેતિ । શ્રુવાણઃ । મિત્રઃ । દાધાર ।
પૃથિવીમ્ । મુત । ધામ્ । મિત્રઃ । કૃષ્ણીઃ । નિમિષા ।
અભિ । ચંદ્રે । મિત્રાયં । હુવ્યમ્ । ધુતવંત્ । જુહોત ॥૧॥

અ. સ્તુતિકર્તા, વા શબ્દજન કરનારો સૂર્ય, કર્ષક-આદિ-
જનેને કૃષિ-આદિ કર્મપરત્વે પ્રવલ્ન-કર્મવત્તારો હોય છે.
કેવળ તે સૂર્ય, ઘાવાપૃથિવીને ધૃષ્ટિદ્વારા અન્ન તથા યાગોને
ઉત્પન્ન કરતો ધારણ કરે છે સૂર્ય, કાંઈ પણ નિમિષ વિના
અનુગ્રહદષ્ટિએ કર્મકર્તાના મનુષ્યોને સર્વતઃ જુલે છે.
આ સર્વ વાતને જાણીને શ્રેષ્ઠત્વમે ! તૃતવત્-ઉપસ્તરથના
અભિધારણયુક્ત દલનયોગ્ય પુરોગણાદિકને આ મિત્ર-સૂર્ય
દેવાર્થ હોએ. ૧

પ્રસમિત્રમર્તોઽસ્તુપ્રયસ્વાન્યસ્તઆદિત્યશિસંતિવ્રતેન ।
નહંન્યતેનજીયતેત્વોતોનૈનમંદોઽજ્ઞોત્યન્તિતોનદૂરાત્ ॥૨॥

૧૦ પ્ર । સઃ । મિત્ર । મર્ત । અસ્તુ । પ્રયસ્વાન્ । યઃ । તે ।
આદિત્ય । શિસંતિ । વ્રતેન । ન । હન્યતે । ન । જીયતે ।

ત્વાદ્ઝનઃ । ન । અનમ્ । અંહઃ । અપ્નોતિ । અન્નિતઃ ।
ન । દૂરાત ॥ ૨ ॥

અ० હે આદિત્યદેવ । યજ્ઞયુક્ત જે મનુષ્ય, તૂને દવિર્લક્ષણ અન્ન-
દાન કરે, હે મિત્ર । તે અન્નવાન હો. તૂંવડે રક્ષિત તે
મનુષ્યનો કાષ્ઠપણ વડે બાધ અને અભિભવ કરાવા નથી.
તૂને દવિર્દાન કરનારા પ્રરૂપને પાપ સમીપમાં કે દૂર
પ્રાપ્ત થવું નથી. ૨

અનમીવાસ ઈક્ષ્યામદન્તોમિતૃજોવરિમન્નાપૃથિવ્યાઃ ।
આદિત્યસ્યમ્નતમુપસ્થિયન્તોવયંમિત્રસ્યમુમતૌસ્યામ ॥ ૩ ॥

૧૦ અનમીવાસઃ । ઈક્ષ્યા । મદન્તઃ । મિતૃજોર્વરિ । વરિમન્ ।
આ । પૃથિવ્યાઃ । આદિત્યસ્ય । મ્નમ્ । ઉપસ્થિયન્તઃ ।
વયમ્ । મિત્રસ્ય । મુમતૌ । સ્યામ ॥ ૧ ॥

અ० હે મિત્ર । શેગવર્જિત અન્નવડે મદને પ્રાપ્તકરનારા,
પૃથિવીના વિરતીર્ણપ્રદેશ વિષે મિત્રભાનુકે-યથાકામ સર્વત્ર
ગમન કરનારા આદિત્ય સંબંધી કર્મસમીપ નિવસતા-
તદીય કર્મકરનારા અમે, આદિત્યની અનુમદ્ભુદિ પરત્વે
વર્તનારા હોઈએ. ૩

અયમિત્રોનમસ્યઃમુજોવોરાજામુષ્ત્રોઅંજનિષ્ટવેષાઃ ।
તસ્યેવ્યંમુમતૌપક્ષિયસ્યાપિમંદ્રેસૌમનસેસ્યામ ॥ ૪ ॥

૧૦ અયમ્ । મિત્રઃ । નમસ્યઃ । મુજોર્વઃ । રાજા । મુષ્ત્રઃ ।
અંજનિષ્ટ । વેષાઃ । તસ્ય । વયમ્ । મુમતૌ । યક્ષિયસ્ય ।
અપિ । મંદ્રે । સૌમનસે । સ્યામ ॥ ૪ ॥

અં આ સૂર્યદેવ સર્વકાષ્ટવટે નમસ્કરણીય, મુખ્યસેવ્ય, સર્વ
જગતના વિધાતાદેવ, પ્રાદુર્ભૂત યથોક્ત છે. એ યજ્ઞાર્થ સૂર્યની
શોભનશુદ્ધિ અને કલ્યાણકારક મૌન-સ્વતા પરત્વે અમે યજ્ઞ-
નારા પાત્રીભૂત યજ્ઞએ ૪

મહાંઆદિત્યોનમસોપસર્ગોયાતયજ્ઞનોગુણતેસુશેવઃ ।
તસ્માદ્દતત્પત્યંતમાયજુષ્મન્નોમિત્રાયંહવિરાજુહોત ॥ ૫ ॥ ૬ ॥

૫૦ મહાન્ । આદિત્યઃ । નમસા । ઉપસર્ગ- । યાતૈયતદન- ।
ગુણતે । સુશેવઃ । તસ્મૈ । દતત । પત્યંદતમાય । જુષ્મન્ ।
અગ્નૌ । મિત્રાયં । હવિ- । આ । રુહોત । ॥ ૬ ॥ ૬ ॥

અં જે આ મહાન્ આદિત્યદેવ, નમસ્કારવટે સર્વકાષ્ટવટે ઉપ-
મર્શનીય, છે તથા જે વટે પ્રાતઃકાલે સ્વસ્તકર્મ વિષે જને
પ્રવર્તનીય હોય છે તે (તથોક્ત આદિત્ય), સ્તોત્રકરનારાને
સુદર મુખ્ય પ્રાપ્ત કરનારો હોય છે. તે સ્તુત્યતમ આદિત્યાર્થ,
પ્રીતિવિષયક આ દ્વિતી આદિત્ય વિષે હોયો ૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेपचमोचर्गः ॥ ६ ॥

મિત્રમ્યંચર્ષણીધૃતોઘોદેવસ્યંસાનસિ ।
દ્યુમ્નંચિત્રશ્રંવસ્તમમ ॥ ૬ ॥

૫૦ મિત્રસ્ય । ચર્ષણિદૃષ્ટ- । ઘર્ગઃ । દેવસ્ય । સાનૈસિ ।
દ્યુમ્નમ્ । ચિત્રશ્રવઃસ્તમમ ॥ ૬ ॥ ૬

અ० વૃદ્ધિપ્રપ્ત્યરકે મનુષ્યોના ધારક મિત્રદેવમંજી અન્ન સર્વવડે મળજનીય હોય છે, અને તરૂં ધન અતિશય કીર્તિયુક્ત હોય છે. ૬

અભિયોમંહિનાદિવૈમિત્રાવૃભૂવસપ્રથાઃ ।

અમિથર્વોભિઃપૃથિવીમ્ ॥ ૭ ॥

૧૦ અમિ । ય । મંહિના । દિવમ્ । મિત્ર । વૃભૂવ । સપ્રથાઃ ।
અમિ । શ્રવ દમિ । પૃથિવીમ્ ॥ ૭ ॥

અ० જે સ્વડીય મદિમારકે અન્તરિક્ષને અભિભાવ કરે છે તે મિત્રદેવ, કીર્તિસદિત વૃષ્ણાગ ઉત્પાદિત અન્નોવડે પૃથિવીને અભિભાવ કરે છે અર્થાત્ બધું અન્નયુક્ત કરે છે. ૭

મિત્રાયપર્ચયૈમિરેજનાઅભિષ્ટિશવસે ।

સદેવાન્વિશ્વાન્વિમર્તિ ॥ ૮ ॥

૧૦ મિત્રાય । પર્ચ । યૈમિરે । જના । અભિષ્ટિશવસે ।
સઃ । દેવાન્ । વિશ્વાન્ । વિમર્તિ ॥ ૮ ॥

અ० નિપાદાદિ ચાર વર્ણો યજુઓનું અભિગમન કરે તેના બળ-યુક્ત મિત્રાય દૃવ્યાન્ન અર્પણ કરે ॥ તે મિત્રદેવ, સર્વ દેવે ને સ્વસ્વરૂપતાપૂર્વક ધારણ કરે છે. ૮

મિત્રોદેવેષ્વાયુપુજનાયવૃક્તવર્હિષે ।

ઇપેઽષ્ટત્રતાઅકઃ ॥ ૯ ॥ ૬ ॥

૫૦ મિત્રઃ । દેવેર્ષુ । આયુર્ષુ । જનાય । વૃક્તદર્શિષે । ર્ષઃ ।
 રૂપદર્શિણાઃ । અકરિત્યકઃ ॥ ૯ ॥ ૬ ॥

અં ભગવાન્ આદિત્ય, દ્યોતમાન—આદિ—ગુણયુક્ત—મનુષ્યો મધ્યે
 જે ઋત્વિજ દર્શિતા હોય તેને, જે વડે કલ્યાણકર્મો સિદ્ધ
 થાય તેવાં અન્નો અર્પણ કરે છે. ૯

इतितृतीयस्यचतुर्थेषष्ठोचमः ॥ ६ ॥

सूक्त ५९.

- ૧ પાતયતિ = પ્રયત્નં કારયતિ = પ્રયત્ન કરાવનારો હોય છે.
- ૨ મિત્રજાથઃ = મિત્રજાતુકાઃ યથાકામં સર્વંવ્રગચક્ષ્મતઃ =
 યથાકામ સર્વંત્ર ગમન કરનાર.
- ૩ પાતયત્જનઃ = સ્વસ્વકર્મણિ પ્રયત્તેનીયા જના યેનસઃ =
 જે વડે મનુષ્યો પોતપોતાના કર્મમાં પ્રવૃત્તનીય હોય છે તે.
- ૪ સાનસિં = સર્વેઃમજનીયમ્ = સર્વવડે સંભળનીય.
- ૫ અભિદિશવસે = ઇન્દ્રુણામભિગન્તુલયુક્તાય = ઇન્દ્રનો
 અભિગમન કરે તેવા બળયુક્ત.

सूक्त ६०.

अधि-विश्वामित्रः

देवताः—ऋषयः

ဗ ၆'—ကျား၊

॥ इहो यनं सावन्धुतानरुशिर्गो जगमूरभितानिवेदंसा ।

याभिर्मायाभिः प्रतियुज्यते त्वर्पणः सौधन्वनाय नियं भागमानसः ॥१॥

१० इह ईह । वः । मनसा । बन्धुता । नरः । उशिषः ।
 जग्मुः । अभि । तानि । वेदसा । यार्षिः । मायाभिः ।
 प्रतिद्वैतवर्षसः । मौघन्वनाः । यक्षियम् । मागम् ।
 आनश ॥ १ ॥

અ. હે ઋષુદેવો ! તમારી જન્મતા સર્વવડે જન્મ્યાય છે. હે
મનુષ્યો ! ઋષુદેવો યજ્ઞભાગની કામના કરતા, યજ્ઞભાગ-
પ્રાપક કર્મવિષયક જ્ઞાનવડે તાદૃશ કર્મોને પ્રાપ્ત કરે છે, જે
વડે, પ્રતિપક્ષનું અભિજાવન-કરનાર-તેજવડે યુક્ત અંગિરસ
ઋષિના પુત્ર મુધન્વાનાઓ-ઋષુ વિષુ અને વાજ અથવા ત્રણ
નામના તમે, યજ્ઞદ્ સોમપાનાદિવક્ષણ ભાગને વ્યાપ્ત કરો
છો તે કર્મોને પ્રાપ્ત કરે છે. યજ્ઞ કર્મનેતા હે ઋષુઓ !
દ્વિર્લક્ષણ ધનવડે યુક્ત તમે સ્તોતાજનો, લક્ષણાદિકર્મને
સંપીભૂત મનવડે અભિપ્રાપ્ત કરો છો. ૧

• (ऋभुर्विंशत्यसोदेर्वांमगच्छतस्वपसोयशियंभागमे-
तनेति-ऋ. सं. १-३-२. ऋभवोवेदेवेपुतपस्तासोमपीयमभ्य
भयन-ऐ. वा. ३-३०).

*યામિઃશર્ચોભશ્રમપોર્ષિશતયયાધિયાગામરિણીતર્ષ્મણઃ ।
યેનદરિમર્નસાનિરતસતતેનદેવત્વમુભવઃસમાનશ ॥૨॥

૫૦ યામિ । શર્ચમિ । ચમપાન્ । ઓર્ષિશતૈ । યયા । ધિયા ।
ગામ્ । અરિણીત । તર્ષ્મણઃ । યેન । હરી ઇતિ । મર્નમા ।
નિહત્તેક્ષન । તેન । દેવત્વમ્ । ઋમુવ । સમ્ ।
આનશ ॥ ૨ ॥

અં ૩ હે ઋષુઓ ! જે સકિતઓએ આર યમશેને તમે વિભક્ત
કરેલા, જે પ્રગારકે મૃતાઆપને ચર્મયોજનથી પ્રાપ્ત કરેલી,
જે પ્રશનવડે હરિનામના અશ્વાને નિરન્નમ મ પાદન કરેલા, તે
આ મને ઋષિવડે તમે યજ્ઞભાગાદૈવનક્ષત્ર દેવભાવને સમ્પદ
પાપન કરે । છે ૨

*ઇન્દ્રસ્યસુરયમુભઃ સમાનશુર્મનોર્નપાતોઅપસોદધન્વિરે ।
સૌધન્વાસોમમૃતત્વમેરિરેવિષ્ટવીશર્મોભિ સુકૃત'મૃત્યયા ॥૩॥

૫૦ ઇન્દ્રસ્ય । સુરયમ્ । ઋમવ । મમ્ । આનશુ । મનો ।
નપાત । અપસો । દધન્વિરે । સૌધન્વામ । અમૃતત્વમ્ ।
ભા । રિરે । વિષ્ટવી । શર્મોભે । સુકૃત । સુદૃકૃ યયા ॥૩॥

* (યજ્ઞપ્રાપ્તયજ્ઞોયુજાતતત્તુમેનસાદતો । ઋ સ. ૧-૨-૧).

× (અધારણ્યકથા-ઋ સં ૧-૧-૧) । અર્પણસપ્તા
અમૃતત્વમાનશુ । ઋ સ ૨-૭-૩૦).

અ ૦ મનુષ્યરૂપ અંગિરાઋષિના પુત્રોએ અર્ચાદ વાગાદિસાધન કર્મ-
વંત ઋષિઓએ ઇન્દ્રના સખાપણને સમ્પન્ન પ્રકારે પ્રાપ્ત
કેલું. તે ઋષિદેવો, પૂર્વે મનુષ્યસ્વરૂપે મરણ્યોગ્ય હતા તથાપિ
અધુના ઇન્દ્રમધ્યસ્વરૂપે પ્રાણ-પ્રાગ્-જનનાર છે સુધન્વા
ઋષિના પુત્ર ઋષિદેવોએ જોજનકર્મવાળા સતા, દેવત્વપ્રાપ્તિના
પ્રતિજ્ઞાધના નિચારક પ્રજ્ઞાકર્મોરૂપે અને રોજનકર્મોરૂપે
બ્યાને યજ્ઞને દેવત્વને પ્રાપ્ત કરેલું. ૩

इन्द्रेण यायसु रथं सुतं मचां अर्धावशांनाभवयासहश्रिया ।

नवाप्रतिमं हुंकृतानि यायत. सौधन्वनाऋषयो रीर्याणि च ॥ ४ ॥

૧૦ ઇન્દ્રેણ । યાપ । મહાર્થમ્ । સુતે । સર્વા । અર્થો રૂપે ।
વર્ષોનામ । મધ્ય । મહશ્રિયા । ન । વ । પ્રતિરૂપે । સુદ-
કૃતાનિ । યાચત. । સૌધન્વનાઃ । ઋષયઃ । રીર્યાણિ । ચ । ૨ ॥

અ ૦ હે ઋષિઓ ! તમે ઇન્દ્ર માથે ઐક્ષ્ણ રથવિગે આરદ
યજ્ઞને અભિષુત-જોમવાળા યરા પરજ્ઞે મમન કરો, તદ્વંતર,
તમે રવર્ગોદયશ્વરૂપની કામનાકર્મનાર મનુષ્યોની દ્વિ-
આદિદેવ રૂપિતરૂપે યજ્ઞ યાગે છે. હે સુધન્વાના પુત્રો !
અમૃતવાદિસાધન રસના વોદા વા મેધાવંત હે ઋષિઓ !
તમારા સુકૃતને માપવા અમે શમ્નિર્મત નથી તમારા સામર્થ્ય
માપવાને શક્ય નથી ૪

इन्द्रं ऋभुभिर्वाजं वदमि. सु " ततंसुतंसोममावृषस्वागभंस्तयोः ।

धियेपितोर्मधवन्टाशुपागृहेसौधन्वनेभिः सहर्मस्वानृभिः ॥ ५ ॥

૧૦ ઇન્દ્રે । ઋધુદમિ । વાજંવતદમિ । સમ્હૃતંસિતમ્ । સુતમ્ ।
 સોમમ્ । આ । વૃષસ્વ । ગર્ભસ્ત્યો । ધિયા । ઇપિત ।
 મયદ્ધવન્ । દ્રાશુષ । ગૃહે । સૌષન્વનેમિ । સહ । મત્સ્વ ।
 નૃદમિઃ ॥ ૧ ॥

અં હે ઇન્દ્ર ! 'વાજ' નામના ખાતા સહિત, ઋધુ મદિત, યદ્વા
 અન્નયુક્ત ઋધુઓ સહિત વૃ, આપોજળવડે મમ્મકસિત
 અર્થાત્ પાપ યોગે અભિષુત સોમનુ, ઉભય યાદુઓ વડે
 પાન કર હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! રો-રૂપ કર્મવડે પ્રેરિત વૃ,
 દ્વિર્દાન-કરનારા-યજ્ઞનારાને ઘેર સુધ ગાના પુત્ર મનુષ્ય
 ઋધુઓસહ સોમપાનવડે હૃષ્ટ હો ૫

ઇન્દ્રંઋધુમાન્વાજવાન્મત્સ્વેદનોસ્મિન્ત્સર્વનેશચ્યાપુરુદ્ધત ।
 ઇમાનિતુર્ધ્વસ્વસંરાણિયેમિરેઘ્નતાદેવાનાંમનુષશ્વર્ષેભિઃ ॥૬॥

૧૦ ઇન્દ્રે । ઋધુદમાન્ । વાજંજાન્ । મત્સ્વ । ઇહ । ન ।
 અસ્મિન્ । સર્વન । શચ્યા । પુરુદ્ધસ્તુત । ઇમાનિ । તુર્ધ્વમ્ ।
 સ્વસંરાણિ । યેમિરે । ઘ્નતા । દેવાનામ્ ન મનુષ । શ્વ ।
 વર્ષેદમિ ॥ ૬ ॥

અં યદ્વા મનુષ્યોવડે સ્તુત હે ઇન્દ્ર ! ઋધુયુક્ત, તેના ખાતા વાજ
 વડે યુક્ત, ઇન્દ્રાણીયુક્ત, વા કર્મવડે વૃ અમારા આ કર્મ-
 તૃતીયસત્ત્વ પરત્વે હૃષ્ટ હો, હે ઇન્દ્ર ! આ દિવસે તારા
 સોમપાનાર્થ ત્રણે મવતો વિષે નિયત થયલા હોય છે અન્ન
 આદિ દેવાના કર્મ, મનુષ્યના કર્મવડે નિયત થયલા હોય છે ।

इन्द्रं कमुभिर्वाजिभिर्वाजयन्निहस्तोर्मजरितुरुपयाहियज्ञियम् ।
शतकेतेभिरिपिरेभिंरायवेमहस्रणीयोअध्वरस्यहोर्मनि ॥७॥

१० इन्द्र । कमुभिः । वाजिभिः । वाजयन् । इह । स्तोत्रम् ।
जरितुः । उप । याहि । यज्ञियम् । शतम् । कर्तुमः ।
इपिभिः । आयवे । सहस्रनीपः । अध्वरस्य ।
होर्मनि ॥ ७ ॥ ७ ॥

अ० हे इन्द्र । वाजयन् कमुभिर्वै वाजयन्नेव युक्तं तू, स्तोत्राभ्यां
अन्तर्गतं मयादत्तं करो, आ यत् विने यथाहं स्तोत्राणां
भोगं प्रति आगमनं करे. प्रायः अत्रैवो मदिनं गमनं युक्तं
मेवो. अत्रैवो युक्तं तू, यज्जनाशयं अद्वा प्रकाशनां नयनावडे
युक्तं यत् भोगमोम परत्वे आगमनं करे ७

इतितृतीयस्यचतुर्थेस्तप्तमोयगः ॥ ७ ॥

सूक्तं ६०.

- १ प्रतिजूलिप्रपेक्षः = प्रतिपक्षप्रतिपक्षनशोलतेजोयुक्ताः =
प्रतिपक्षीना अभिभूतं करतार तेजवडे युक्तं.
- २ वधुता = वधनन्तिफलेनमगोजयन्तिइतिवन्धनः कर्मा-
जितेर्षामाथोवन्धुता = अभिप्रेता.
- ३ अपिशत = विभक्तवन्त. विशअवयवे) = विभक्तं करेला.
- ४ विष्टी = व्याप्य = व्याप्त यधने

- ५ यशानाम् = उदयतेकाम्यते यज्ञमानेनस्वर्गादिलक्षण
फलमेभिरिति यशामनुष्या तेषाम् = स्वर्गादिभिरिति अभिप्रायः
६ प्रतिमै = प्रतिमास्तुम् = भाषयाने
७ याघत = अमृतस्यादिलक्षणफलस्यवाढार मेधा-
विनो या ।
८ स्वमरोणि = अहानि = दिवसे
९ धर्ममि = कर्ममि = कर्मोसो
१० कतेभि = कैत्यतेज्ञायतेमर्वमेभिरितिकता वशा मादता
तं = प्राय भवते भवितु
११ सहस्रनीध = बहुप्रकारनयनापेत = अद्भुतप्रकारना तेनोदो
मुक्तं यधने.

सूक्त ६१.

* धि — विष्वाभिना, २५॥ — ३५॥, ७०॥ — निष्कृष्ट

* उपोदानेनवाजिनिप्रचेताःस्तोमेष्वुपस्वयूणतोपपूणि ।

पुराणोदेवियुति पुरंन्दिरनुव्रतचरमिविश्ववारे ॥ १ ॥

५० उप । वानेन । वाजिनि । प्रचेता । स्तोमम् । उपस्व ।
गुणत । मरोनि । पुराणो । देवि । युवति । प्रोमदधि ।
अनु । व्रतम् । चरमि । विश्ववारे ॥ १ ॥

* (संधाजैर्वाजिनीयति—ऋ. स. १-४-५) । सुसंवा
शामृतमृष्टेययाथा—ऋ. सं. २-१-६)

અઃ અન્નહાર-અન્નવતિ ધનવતિ દે દેવિ ઉપા । પ્રજ્ઞા જ્ઞાનવતી
તૂં, સ્નોત-કરનાર-સ્નોનાના સ્નોનનું મેવન કર. યજ્ઞ દવિસંહાજી
અન્નમદ એતન્નમેવન કર. મર્તપ્રાણીઓએ વરણીય દે
દેવિ । રાગની યુવતિની પેરે ગ્રાભમાના, એતન્નસદાજી-મદુ-
કર્મવાગી-તૂં, યદકર્મને અભિસદી વર્તે જે. ૧

* ઉપોદેવ્યપત્યાં વિમાહિચન્દ્રં ચાસુનૃતાઈર્યન્તાં ।

આત્માવદન્તુ સુપમામો અશ્વાદિરંયવર્ણા પૃથુપાજમોયે ॥ ૨ ॥

૧૦ ઉપઃ । દેવિ । અર્પત્યાં । વિ । માહિ । ચન્દ્રેઈર્યાં ।
સુનૃતાં । ઈર્યન્તી । આ । ત્વા । યદન્તુ । સુપમામ ।
અશ્વાઃ । હિરંયવર્ણામ્ । પૃથુપાજમ । યે ॥ ૨ ॥

અઃ દે ઉપારેવિ । મરજ્યમર્મરદિત, મુવર્જમપરથોપેત, પ્રિય-
સાવરપાત્ર હ સ્વચ્ચારજી-૧૨૧૨-૫, વિલેપ દેડીપત દેા પ્રજ્ઞા-
જ્ઞાનયુક્ત, અરજ્યવર્જના, મુદ્ધુપ્રકારે નિયમિત કરવાને શક્ય,
રથવિગે યોજિત તે અશ્વો, હિરંયવર્ણ-તૂને આવડત કરો. ૨

ઉપઃપર્તીચી મુર્વનાનિ વિશ્વોઽર્ધ્વાતિષ્ઠસ્ય મૃતં સ્ય કેતુઃ ।

સમાનમર્થં ચરણીયમાના ચક્રમિવ નબ્યસ્યા વંત્સ્વ ॥ ૩ ॥

૧૦ ઉપઃ । પ્રતીચી । મુર્વનાનિ । વિશ્વાં । ઊર્ધ્વાં । તિષ્ઠસિ ।
અમૃતં સ્ય । કેતુઃ । સમાનમ્ । અર્થમ્ । ચરણીયમાના ।
ચક્રમદૈર્વ । નબ્યસિ । આ । વૃત્સ્વ ॥ ૩ ॥

અ. હે ઉષાદેવી ! સર્વજૂતપ્રાણિ-પ્રતિ-અભિમુખ-દોનાર, અમર સૂર્યદેવની પ્રસાપયિત્રી તું નભવિષે ઉન્નત થાય છે. પુનઃ-પુનઃ-ભયમાનતયા નવતરસ્વરૂપ હે દેવિ ! નભમંચારી સૂર્યનું સ્થાગ પુનઃ પુનઃ આવર્તન કરે તેમ પ્રાચીનકાલલક્ષણ એક મામાન્ય માર્ગનો સંચાર કરવાની ઇચ્છાવાળી તું, પુનઃ પુનઃ તે માર્ગ વિષે આવર્તન કર. ૩

અવસ્યમેવચિન્વતીમુષોન્યુપાયાતિસ્વસંસ્વપત્નીં ।

સ્વર્જનન્તીસુમગાસુદંસાઅન્તાદિવઃપ્રપથપ્રાપૃથિવ્યાઃ ॥૪॥

પ. અર્ચ । સૂર્યમહર્ષે । ચિન્વતી । મુષોનીં । ઉપાઃ । યાતિ । સ્વૈસંસ્વ । પત્નીં । સ્વઃ । જનન્તો । સુદમગા । સુદંસીઃ । આ । અન્તાત્ । દિવઃ । પ્રપથે । આ । પૃથિવ્યાઃ ॥ ૪ ॥

અ. જે આ ઉષાદેવી, વિસ્તૃત વચની પેરે અન્વહારને અપક્ષય-સંજ્ઞાયને પ્રાપ્ત કરાવતી, ધનવતી, અન્વહારના સુખૂક્ષ્ણ કરનાર સૂર્ય વા વામઃ (દિવસ)ની પત્ની સતી મમત કરે છે. સ્વકીય તેજને જન્માવતી, સુધના વા મૌમાગ્યયુક્તા, શોભન-અગ્નિહોત્રકર્મ-મંપન્ના આ ઉષાદેવી, * હુત્રોક્તા અને પૃથિવીના અવમાન પ્રદેશમાંથી પ્રકાશે છે. ૪

* અચ્છાંવોદેવીપ્રપસંવિમાર્ગોપરધ્વનમસાસુવૃક્તિમ્ ।

હૃદ્યૈમંધુધાદિવિપાજોઅશ્રેત્પરોચનારુરુચેરુણસંન્દક ॥૫॥

* (હ્યુચ્છન્તીદિવશિમિશિશ્વમામાસિરોચન-અ સં. ૧-૪-૬).

૧૦ અચ્છ । ઘ । દેવીમ્ । હૃપર્મમ્ । વિદમાતીમ્ । પ્ર । ઘઃ ।
માઘ્યમ્ । નર્મતા । મુદ્ગુત્તિમ્ । હર્ગમ્ । મધુઘ્વા ।
દિવિ । પામ । અધેત । પ્ર । રોચના । રુચે । રુપદ-
ર્મન્દક ॥ ૧ ॥

અ० દે સ્તોતાઓ । તમને ગાઝાવનાર ઉપાદેવી પ્રતિ, તમારા
નમસ્કારવડે મુક્ત સુદરશ્વતિ પ્રકર્ષણે કરે । અધુર રશ્વતિ-
વાઘ્યો-ધાઘ્ય-કરનાર વા આદિત્ય-ધારણ-કરનાર ઉપાદેવી,
નખ ત્રિણે ઊર્ધ્વાભિમુખે તેજને । આશ્રય કરે છે રાયનશીલ,
શમળીપદ્મનવાળી ઉપા, પ્રકર્ષણે દેહીપમાન હોય છે. મદા,
લોકોને પ્રકર્ષણે રત્નજનકે દેહીપત કરે છે ૫

ઋતાવરીદિયોર્અર્કરવોધ્યારેવતીરોદંસીચિત્રમસ્થાત ।
આયતીર્મગ્નહૃપસવિમાર્તીગ્રામર્મેષિદ્રવિંશંભિર્સમાણ ॥૬॥

૧૦ ઋતાવરી । દિવ । અર્ક । અર્કોધિ । આ । રેવતી ।
રોદંસી ર્તિ । ચિત્રમ્ । અમ્પાત્ । આદ્યનીમ્ । અગ્ન ।
હૃપર્મમ્ । વિદમાતીમ્ । ગ્રામમ્ । એષિ । દ્રવિંશમ્ ।
મિર્સમાણ ॥ ૬ ॥

અ० સત્યવતી જે આ ઉપા, દુનોકર્મથી તેજેવડે સર્વ પ્રાણિઓને
જીણાય છે. ધનવતી જે ઉપા, ઘાતાપૃથિવી નાનાવિધ રૂપમુક્ત
થાય તે પ્રકારે સર્વત વ્યાપ્ત થઈને રહે છે. હે અગ્ને ।
તારી અભિમુખ આયમન કરનારી બાસતી ઉપાદેવી પ્રતિ
દબ્યાન્ન-વાયના-કરનારો-ર્વા, અગ્નિહોનાદિવદ્ધણુ પનનીય
ધનને પ્રાપ્ત થાય છે ૬

ઋતસ્યધુન્નવપસામિપ્પ્યન્વપામહીરોદમીઆવિવેશ ।

મહીમિત્રસ્યવરુણસ્યમાયાચન્દ્રેવમાનુવિદંધેપુરુજા ॥૭॥૮॥

પ૦ ઋતસ્ય । ધુન્ને । વપસામ્ । ઇપ્પ્યન્ । વૃષા । મહીરોદિતે ।
રોદમીરોદિતે । આ । વિવેશ । મહી । મિત્રસ્ય । વરુણસ્ય ।
માયા । ચન્દ્રોદયે । માનુમ્ । વિ । દંધે । પુરુજા ॥૭॥૮॥

અ૦ વૃષ્ટિદારા જળપ્રેરક આદિત્યદેવ, ઋતમૂલ પરત્વે ઉષાઓનું
પ્રેરણ કરતો, મહાન્ ઘાવાપૃથિવી વિષે સર્વતઃ પ્રવેશ કરે
છે, યદા વર્ષિતા, મર્ત્યોગામી (ઉષાતો) રક્ષિતમમૂલ
ઘાવાપૃથિવી વિષે પ્રવેગતો હોય છે. નથી, મહાન્ ઉષા
મિત્રાધરુણદેવતા પ્રભાસ્પ મતી સુરર્થની પેરે સ્વપ્રભાને
બહુદેશો મધ્યે મર્ત્ય પ્રસારે છે. ૭

इति तृतीयस्य चतुर्थे अष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

સૂક્ત ૬૧.

૧ ચન્નરથા = સુવર્ણમયરથોપેતા = સુવર્ણમય રથોપેત

૨ સ્યૂમદ્વ = ઘસ્ટમિત્વ વિસ્તૃતમ્ = વર્ષની પેરે વિસ્તૃત.

૩ સ્વસરસ્ય = સુહૃદ્ ભસ્યતિતમ્ इति સૂર્યોવાસરો ઘા =
સૂર્ય વા દિવસની.

૪ ચન્નરા = સુવર્ણાનિ = સુવર્ણ.

सूक्त ६२.

अङ्गिः—१६-१८ अमङ्गि किंवा विष्वाभित्र; आही विष्वाभित्र.
 देवताः—१-३ मित्रावरुण, ४-६ ऋद्विष्णु, ७-९ पूषा,
 १०-१२, सविता, १३-१४ सोम, १६-१८ मित्रावरुणः
 छन्दः—१-३ त्रिष्टुप्, ४-१८ आधनी.

इमांश्चाममयोमन्यमानायुवावर्तेनतुज्यामभूवन् ।

यवत्स्यदिन्द्रावरुणायशोऽशोऽयेनस्मात्तिनमरयःसखिभ्यः ॥१॥

१० इमाः । ऊँ इति । वाम् । मृमैयः । मन्यमानाः । युवाव-
 र्ते । न । तुन्याः । अमृन् । क्व । त्यत् । इन्द्रा-
 वरुणा । यशः । वाम् । येन । स्मात्तिनम् । मायः ।
 सखिभ्यः ॥ १ ॥

न हे धन्द्रावरुणदेव । जलवन्तं शत्रुञ्च । वडे अतिमन्यमान
 अममृशील आ प्रण, जलवान् शत्रुञ्च । वडे दिश्य म हो.
 तमारा तेवो मुश कर्मा वते मे ? ने वडे अमे सभाओ अर्थ
 तमे अन्त कारय करनारा हो । वडा हे धन्द्रावरुणदेव । तमारा
 सान्धो, तमने प्रायत यवाने अममृशील, तमारी अर्था
 करनार ते शत्रुतिओ, तमारा सदस्य अन्यदेवार्थ म प्रदेय हो.
 शिष्ट सामान्य. १

अपमृवांपुरुतमोरयीयच्छ्वत्तममवसेजोहवीति ।

सजोषाविन्द्रावरुणामरुद्धभिर्दिवापृथिव्यागृणुतंहवमे ॥२॥

૧૦ અયમ્ । ઝૃં રિતિ । વામ્ । પુરુદનમ્ । રયિદ્યન્ । શશ્વત-
તમમ્ । અવંતે । જોહવીતિ । સુદનોપો । ઇન્દ્રાવરુણા ।
મુરુતદ્ભિઃ । દિવા । પૃથિવ્યા । શુણુતમ્ । હર્વમ્ । મે ॥૨॥

અ. હે ઇન્દ્રાવરુણદેવ ! પોતાના અર્થ ધનની પ્રતિષ્ઠા કરનાર
આ પશુનાર, રક્ષણાર્થે વા અન્નાર્થે, તમને અર્ચના અત્યંત
આપ્તિ કરે છે. મરદેવો અને ઘાવાપૃથિવી વડે સંગત તમે
મારા આશીર્વાદનું શ્રવણ કરો ૨

* અસ્મેતદિન્દ્રાવરુણાવસુંવ્યાદુસ્મેરયિર્મરુતઃસર્વવીરઃ ।

અસ્માન્વરુણીઃશરણૈરવન્ત્યસ્માન્હોત્રામારંતીદક્ષિણાધિઃ ॥૩॥

૧૦ અસ્મે રિતિ । તત્ । ઇન્દ્રાવરુણા । વસું । સ્યાન્ । અસ્મે
રિતિ । રયિ । મુરુતઃ । સર્વવીરઃ । અસ્માન્ । વરુણી ।
શરણૈઃ । અવન્તુ । અસ્માન્ । હોત્રા । મારંતી ।
દક્ષિણાધિઃ ॥ ૩ ॥

અ. હે ઇન્દ્રાવરુણદેવ તે અભિલષિત ધન, અમોને મિદ્દ દો.
હે મરદેવો ! અર્ચકો વિષે સમર્થ પશુપુત્રનો સંધ અમને
સિદ્ધ દો. સર્વ-લાભનીય-દેવપત્નીઓ, શીતાદિકનેશના
વિશરત્ય-નાશ કરનાર ગુરુ વડે અમારૂં પાલન કરો. જે વિષે
દયાન્ય હોમાય તે યજ્ઞ, યજ્ઞ પ્રાણ હોમાય તે વાશરૂપ
સરસ્વતી દેવતા, ગોરૂપ દક્ષિણા યજ્ઞ હૃદય વાણીઓ વડે,
અમારું પાલન કરો યજ્ઞ, હે હોતા ! અગ્નિપત્ની, સૂર્યપત્ની,
ભારતી અને સરસ્વતી, તથા દેવીઓ અમારૂં પાલન કરો ૩

बृहस्पतेजुपस्वनोहव्यानिविश्वदेव्य ।

रास्त्ररत्नानिद्राशुषे ॥ ४ ॥

१० बृहस्पते । जुपस्व । नः । हव्यानि । विश्वदेव्य । रास्त्र ।
रत्नानि । द्राशुषे ॥ ४ ॥

अ० सर्व देवाने हितस्वरूप हे बृहस्पतिदेव । आभारा करन—
योग्य पुरोडाशादिनुं सेवन कर. हविर्दान करनास यजनाशय—
भने हितम धन अर्पण कर. ४

शुचिर्मर्कैर्बृहस्पतिमध्वरेपुनमस्यत ।

अनाम्योज्जआचके ॥ ५ ॥ ९ ॥

१० शुचिम् । मर्कैः । बृहस्पतिम् । अध्वरेपुं । नमस्यत ।
अनामि । ओजः । आ । चक्रे ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ० हे ऋतिवज्जि । तमो यज्ञो विषे शुद्ध बृहस्पतिने अर्चनाय
स्तोत्रो वडे परित्यक्त करो. अनमनशील-परवडे अनभि-
भवनीय भवती हूं सर्वतः आचना करं छुं. ५

इति तृतीयस्य चतुर्थेन वसो धर्मः ॥ ९ ॥

* वृषभं चर्पणीनां विश्वरूपमदाभ्यम् ।

बृहस्पतिवरेण्यम् ॥ ६ ॥

१० वृषभम् । चर्पणीनाम् । विश्वरूपम् । अदाभ्यम् । बृहस्प-
तिम् । वरेण्यम् ॥ ६ ॥

અં મનુષ્યોનાં અભિમતરૂપના વર્ષક વ્યાપ્તરૂપ, મહા વિશ્વરૂપ નામક ગોરાકન વડે યુક્ત, કોષપણ વડે-અ-તિરસ્કરણીય, સર્વ કોષ વડે ભગનીય જૃહરૂપતિદેવની હું સર્વત માયના કરે છું ।

इयते पूषन्नाघृणे सुस्तुतिर्देवनव्यसी ।

अस्माभिरतुर्म्यस्यते ॥ ७ ॥

૧૦ इयम् । ते । पूषन् । अर्घुणे । सुस्तुति । देव । नव्यसी ।
अस्माभि । तुर्म्यम् । श्रम्यते ॥ ७ ॥

અં હે દીપ્તિમન્ પૂષન્ । અધિકનવતર સુહર આ સ્વતિ, પ્રાપ્ત થાય કે તે આ સ્વતિ અમે સ્તોતાઓ વડે, ત્વદ્ય શસન કરાય છે તેનું તુ સેવન કરે ૭

ताजुपस्त्रगिरममवाजयन्तीमवाधिर्यम् ।

वध्रुपुरिवयोपणाम् ॥ ८ ॥

૧૦ तम् । जुपस्त्र । गिरम् । मम् । वाजयन्तीम् । अर्ध ।
विर्यम् । वध्रुषु दईव । योपणाम् ॥ ૮ ॥

અં હે પૂષન્ । સ્તોત્ર-કરનારા-કૃની સ્વતિતક્ષણ વાણીનું તુ સેવન કરે સ્વતિપ્રસન્ન તુ અઘાનવાળો પુરુષ જેમ આપ્રતિ આગમન કરે તેમ અન્નની મગ્ધ કરેના દર્શકરૂપ આ સ્વતિપ્રતિ ગમન કરે ૮

यो विश्वाभिधिपश्यति श्रवणासत्त्वपश्यति ।

सने, पूषाग्रिताश्रुतु ॥ ९ ॥

૧૦ ય. | વિશ્વો | અભિ | વિદ્યવશ્યતિ | મુર્વના | સમ્ | ચ |
વશ્યતિ | સ | નઃ | પુષા | અવિતા | મુવત્ ॥ ૯ ॥

અ૦ જે મર્વલોકને અભિમુખે વિશેષે જુવે છે, તેમજ તે
લોકને—તદ્વસ્તુના યાયાત્મ્યને—સમ્બધ જાય છે. તાદૃશ પૃથાકેવ
અમારો રક્ષક હો. ૬

તત્સવિતુર્વરેણ્યંભર્ગોદેવસ્યંધીમહિ ।

ધિયોયોનઃપ્રચોટયાત્ ॥ ૧૦ ॥ ૧૦ ॥

૧૦ તત્ | સવિતુઃ | વરેણ્યમ્ | મર્ગીઃ | દેવસ્યં | ધીમહિ |
ધિયં | ય | નઃ | પ્રચોટયાત્ ॥ ૧૦ ॥ ૧૦ ॥

અ૦ જે અમારાં (ધર્માદિવિષયક) કર્મોત્તિ વા જુદિને ગ્રેરનારો
છે તે મર્વશ્રુતિપ્રસિદ્ધ જોતમાન સવિતાદેવ—જગત્સદા,
પરમેશ્વરના આત્મજૂત, સર્વપ્રાણિઓ વડે—ઉપારમતાએ—તથા
રોપતાએ—સંભળનીય—ભર્ગજુ, અર્થાત્ સ્વયંજયોતિ—સ્વરૂપ
પરબ્રહ્માત્મક તેજુ ધ્યાન કરીએ છઇએ (સર્વો
દંસોસોયોસોસોદમ્ અર્થ—જે હુ તે આ, અને
' આ તે હું ' એમ ધ્યાન કરીએ છઇએ) (જે ભર્ગ
જુદિને ગ્રેરનાર છે તેનું ધ્યાન કરીએ છઇએ.) યદા, જે
સવિતાદેવ, કર્મોત્તિ ગ્રેરે તે સર્વપ્રાણિના પ્રસરિત જોતમાન
સુપદેવતા તે સર્વવડે—દૃશ્યમાનતાએ—પ્રસિદ્ધ, સર્વવડે ભળનીય,
પાપતાપક તેજ્નેમકલનુ ધ્યાન કરીએ છઇએ. યદા,
વેદો અને જંદરૂપી અન્ન (મર્ગ)નું અમે ધ્યાન કરીએ
છઇએ ૧૦ (૧૦)

इति तृतीयस्य चतुर्थे दशमोऽर्ग ॥ १० ॥

દેવસ્યસવિતુર્વયંત્રાજયન્તુ પુરંધ્યા ।

મર્ગસ્યરાતિર્ધોમહે ॥ ૧૧ ॥

પ૦ દેવસ્ય । સવિતુર્ । વયમ્ । વ્રાજયન્તે । પુરંમધ્યા ।
મર્ગસ્ય । રાતિમ્ । ઈમહે ॥ ૧૧ ॥

અ૦ અન્નેન્ધુ અમે, ઘોતમાન સવિતાદેવના બજનીય ધનદાનની
તદ્વિષયક શ્રુતિ ના પ્રશ્ના વડે યાચના કરીએ છીએ. ૧૧

દેવંનરઃસવિતારંવિમાયજ્ઞઃસુવૃક્તિર્મિ ।

નમસ્યન્તિધિયેપિતાઃ ॥ ૧૨ ॥

પ૦ દેવમ્ । નર્મ । સવિતારંમ્ । વિમા । યજ્ઞ । સુવૃક્તિર્મિ ।
નમસ્યન્તિ । ધિયા । હિપિતા ॥ ૧૨ ॥

અ૦ કર્મનેતા મેધાવી અન્નેન્ધુ આદિ, કર્મ ના શુદ્ધિ વડે
પ્રેરાતા સતા, ય સવિતાદેવને બજનીય દાવાન્ન અન્ને
શોભન સ્તોત્રો વડે પરિચરણ કરે છે. ૧૨

સોમોઽગિગાતિગ્રાતુવિદેવાનામેતિનિષ્કૃતમ્ ।

ઋતસ્યયોર્નિપ્રાસદમ્ ॥ ૧૩ ॥

પ૦ સોમ । ઝિગાતિ । ગ્રાતુદવિત્ । દેવાનામ્ । એતિ । વિદ-
કૃતમ્ । ઋતસ્ય । યોર્નિમ્ । પ્રાસદમ્ ॥ ૧૩ ॥

અ૦ માર્મને અણ્ણિ સોમદેવ પ્રશ્ન કરે છે તે દેવાના સંસ્તૃત,
સર્વ વડે આસદનીય, યજ્ઞના હવિર્ધાનાખ્ય સ્થાન પ્રતિ પ્રાપ્ત
થાય છે. ૧૩

सोमोऽस्मभ्यैद्विपदेचतुष्पदेचपुसवे ।

ऽनयोवाइपस्करत् ॥ १४ ॥

१० सोमः । अस्मभ्यम् । द्विऽऽदे । चतुऽऽदे । च । पुश्वे ।
अनयोवाः । इपे । कृत् ॥ १४ ॥

अ० सोमदेव, अग्ने स्तोताय्यो अयं, अमास द्विपदे अने
चतुष्पदे प्राप्तिभ्योना अयं शत्रुवर्जितं अन्नं प्राप्तं कृते. १४

अस्माकृण्युर्वर्ष्यन्ममिमांतीःसहमानः ।

सोमःसुधस्यमासदत् ॥ १५ ॥

१० अस्माकम् । आयुः । वर्ष्यन् । अमिमांतीः । सहमानः ।
सोमः । सुधस्यम् । आ । असदत् ॥ १५ ॥

अ० त सोमदेव अमास आयुष्यते वा श्रवते वधारतो, कर्म-
विधनशरत् शत्रुभ्योने अभिजयतो, अमास इविधानाभ्य
स्थाने प्राप्तो हे १५

आनोमित्रावरुणाघृतैर्गव्यैर्मृक्षतम् ।

मध्वारजांसिसुकृत् ॥ १६ ॥

१० आ । न । मित्रावरुणा । घृते । गव्यैर्मृक्षिम् । उक्षतम् ।
मध्वा । रजांसि । सुकृत् इति सुकृत् ॥ १६ ॥

अ० शोकन-कर्मवाणा हे मित्रदेवशुद्धेव । अमास सोमवास-
स्थाने पयस् वडे सोमेर सिकतं कृतं अर्थात् अमास अयं
होहनकृतांशो (इच्छा) आमे अपैत्य कृतं. अमास
आवासस्थानेने भक्ष्यरम वडे सिकतं कृतं १६

उरुशंसानमोदृधामद्वादस्यराजयः ।

द्राधिष्ठाभिः शुचित्रता ॥ १७ ॥

१० उरुशंसो । नम दधुवा । मद्वा । दसस्य । राजय ।
द्राधिष्ठाभिः । शुचिद्वत्ता ॥ १७ ॥

अ० परिशुद्ध-कर्मक्षेत्रे दे मित्रावरुणदेव । अहो प्राप्तिभ्यो वडे
शसनीय, यदा भवान् यजमानः पन्न हविर्दक्षिण्य अन्नवडे
वर्धमान, अ यन्ना दधुश्रुति-वाणी वडे युक्त तमे, तम रा
धन वा यनना भवत्त वडे समर्थ हो १७

गुणानाञ्जमदग्निना योनावृतस्यंसीदतम् ।

प्रातंसोममृतावृधा ॥ १८ ॥ ११ ॥

१० गुणाना । ज्वनदग्निना । योने । ऋतस्य । सीदतम् ।
प्रातम् । सोमम् । ऋतद्वृधा ॥ १८ ॥ ११ ॥

अ० हे मित्रावरुणदेव । जमदग्नि मरुति द्वारा स्तवने कशता,
यदा प्रज्वलित अग्निवडे विश्वामित्र-रुषि द्वारा स्तवने
कशता, यचना योनिश्च तमे, देवयजनाभ्य देशविषे उपविष्ट
हो कर्मक्षेत्रे वर्धयिता तमे, योमपान करे १८

इतितृतीयस्य चतुर्थमृतादशोचन ॥ ११ ॥

इतितृतीयेमण्डलेपचमोनुवाक ॥ ५ ॥

इतितृतीयमण्डलसमाप्तम् ॥

सूक्त ६२.

- १ भृमयः = भ्रमणशीलाः = अभ्युशील.
- २ सुवपाः = हिस्वाः = द्विस्थ.
- ३ सिनम् = अन्नम् = अन्न.
- ४ यद्वत्रीः = यजमनीयाः देवपरग्न्यः = अजनीय देवपत्नीया.
- ५ शरणैः = शृणन्ति इति शीतादिक्लेशं इति शरणानि = गृहाणि = गृहे.
- ६ नमस्वत = परिवरत = परिवरथु करो.
- ७ अनामि = अनमनशोले = ५२ वदे अनभिभवनीय.
- ८ आघृणे = दीप्तिमान् ।
- ९ भर्गः = अविद्यातत्क्रायेयोभर्जेनात्भगःस्वयंस्वयोतिः
परमद्वारात्मकनेजः = परमक्षात्मक तेज.
- १० पुरंध्या = तद्विषयस्तुत्याप्रज्ञयावा = श्रुति वा प्रज्ञावदे.
- ११ गव्यूतिम् = गवांमार्गम् = गोनिवासस्थाने.

सक्त १.

ਅੰ ੪ ਧ ੧੨

પં. ૫ અ. ૧, ૨, ૩, ૪

अपि—वाभदेव, देयता—अग्नि, दिवा २-६ परम.
छन्दः—१ अपि, २ अतिगमती, ३ धृति, अदृष्टि निधुल

त्वाद्यग्नेसद्रुमित्समन्य रोहिवासोदेवमरुतिर्न्यैरिरडतिकृत्वान्यैरिरे।
अमर्त्येयजतमर्त्येऽप्यादेवमादैर्वजनतप्तचैतस्मद्विश्वमादैर्वजनत-
प्तचैतसम् ॥ १ ॥

• १० त्वाम् । हि । अग्ने । सधम् । इत् । मध्मन्यवम् । देवासम् ।
 देवम् । अरतिम् । निष्पृरिरे । इति । कर्त्ता । निष्पृरिरे ।
 अमर्त्यम् । यजत । मर्त्येषु । आ । देवम् । आधेदेवम् ।
 जनन । प्रहर्षेतसम् ॥ १ ॥

જા. હે અમ્મને ! સ્પર્ધા કરનારા દેવગણીન ઇન્દ્રાદિક દેવો, ઘોતમાન શીખમળતા તુને સદૈવ (યુદ્ધ વિષે) પ્રેરે જી. યજ્ઞના-અઃ સ્વતિસક્ષણકર્મ વડે યજ્ઞકર્મ વિષે દેવોને દ્વિ પ્રાપ્ત કરાવવા અને દેવોને આહ્વાન કરવા, તુને નિરન્તર નિમ્મે પ્રેરિત કરે છે. યજ્ઞનીય હે અમ્મને ! મરચ્ચધર્મરહિત, સર્વતઃ ઘોતમાન, પ્રકૃષ્ટકર્મવિષયક જ્ઞાનવાળા તુને. યાગ કરનારા મનુષ્યો મધ્યે આગ્રન્તારૂપે હિતપન્ન કરેલો કર્માભિચર તથા તે તે મનોવિષે આગ્રન્તા-તુને યુગપત નાગદેયવર્તિ પડી વિષે, દ્વિના આનયનાય વ્યારત સ્વરૂપે સપાદન કરેલો. ૧

सम्प्रातरेव वंणमग्न आर्वदृत्स्वदेवो अच्छामुपती यज्ञवनसंज्येष्ठ-
यज्ञानसम् ।

ऋतावानमादित्यं चर्पणीधृतं राजानचर्पणीधृतम् ॥ २ ॥

१० सः । स्यातरेम् । वंणम् । अग्ने । आ । वृत्स्व । देवान् ।
अच्छ । सुदमती । यज्ञेवनसम् । ऋतवानम् । आदि-
त्यम् । चर्पणिधृतम् । राजानम् । चर्पणिधृतम् ॥ २ ॥

अ० हे अग्ने ! तावत् तू आताम्य, त्वग्ने आवरण्य कश्नार
वश्यदेवने वननीय इव्यन्त वडे म अग्ननीय, ययना स अजता,
आतिशये प्रथमनीय, उदकवत वा मत्पवत, (उदक प्रगानवडे)
मनुष्येना धारक आदित्यदेवने, शोषानशुद्धि-विद्वानो वडे-
धृत, विश्वमान वश्यदेवने देवनीय रनेतामने प्रत्ये
अभिभूय ३२. २

सखे सखायम्भ्यामृत्स्वशुनचक्रं रथ्यैवरह्यास्मभ्यंदस्मुरथा ।

अग्नेमृत्ताकं वर्णे सचा विदो मरुत्सु विश्वभानुषु ॥

तोकार्यतु जेशुशुचान् शंकृष्यस्मभ्यंदस्मशकृषि ॥ ३ ॥

१० सखे । सखायम् । अग्नि । आ । वृत्स्व । अशुम् । न ।
चक्रम । रथ्यादिव । रह्या । अस्मभ्यम् । दस्म । रह्या ।
अग्ने । मृत्ताकम् । वर्णे । सचा । विद । मरुत्सु ।
विश्वभानुषु । तोकार्यम् । तुजे । शुशुचान् । शम् । कृषि ।
अस्मभ्यम् । दस्म । शम् । कृषि ॥ ३ ॥

અં સખિભૂત દર્શનીય હે અગ્ને ! ગમન પરત્વે મ્હાધુભૂત રથ-
યોગિતા અમ્વો, જેમ શીઘ્રગતા ચાકને લક્ષ-દેશ પ્રત્યે અભિમુખ
કરે તદ્વત્, તારા સખા વરણને અમારા અર્થ અભિમુખ કર,
હે અગ્ને ! તારી સદાય પરત્વે વરણદેવ, સુખકારક-હવ્યાન્ન
પ્રાપ્ત કરનારો થાય છે સર્વતો-વ્યાપ્તતેજસ્વક મરતો મધ્યે,
સુખકારક રૂપે તુ પ્રાપ્ત હોય છે દ્રેદીધમાન હે અગ્ને !
(ગર્ભવાસે કરીને) જે વડે માતા પીડિત થાય તેવા પુત્રને,
અને પિતા જેના વડે અતૃપ્તતાને પ્રાપ્ત થાય તે પૌત્રને
સુખ સંપાદન કર ૩

ત્વનોઽગ્નેવર્ણસ્યવિદ્વાન્દેવસ્યહેઠ્ઠોવંયાસિસીષ્ઠા ।

યનિષ્ઠોવહ્નિતમઃશોશુચાનોવિશ્વાદ્વેપોન્નિમ્નમુમ્મ્યસ્મત્ ॥૪॥

પ૦ ત્વમ્ । ન્ । અગ્ને । વર્ણસ્ય । વિદ્વાન્ । દુવસ્ય હેઠ્ઠ ।
અત્ર । યાસિસીષ્ઠા । યનિષ્ઠ । વહ્નિતમ । શોશુચાન ।
વિશ્વા । દ્વેપોન્નિ । પ્ર । મુમ્મિષ્ઠુ । અસ્મત્ ॥ ૪ ॥

અં હે અગ્ને ! સર્વપુરુષાર્થના સાધનોપાયને જાણનારો તુ,
દ્યોતમાન વરણના ક્રોધ-પાશમહાશુને અપિતપન-દ્વાર કર
શ્રેષ્ઠ યજ્ઞનીય હવ્યાન્નનો અતિશય વેદા અતિશય દ્રેદીધમાન
તુ, સર્વપાપોને વા રાત્રેને અમારા પ સેથી પ્રકર્ષપૂર્વક
મુક્ત કર ૪

મત્ત્વનોઽગ્નેવમોભવોતીનેદિષ્ઠોઽસ્પાત્રપસોવ્યુષ્ઠી ।

અવંયક્ષ્વનોવર્ણરરાણોઽહિમૃંઙીકસુહર્વોનરધિ ॥૫॥૧૨॥

૧૦ મઃ । ત્વમ્ । નઃ । અગ્ને । અવૈમઃ । મવ । ઉર્તા । નેદિષ્ટઃ ।
અસ્વાઃ । ઉપર્તઃ । વિદેષ્ટૌ । અર્વ । ચર્સ્વ । નઃ । વહ-
નમ્ । રરાળઃ । વીહિં । મૂલીકમ્ । મુદ્દહવઃ । નઃ ।
૯૫ ॥ ૧ ॥ ૧૨ ॥

અં હે અગ્ને ! તું તારા રક્ષણવડે અમારી પ્રત્યાસન-મગીય
મતો, ઉપાના ઉદયસમયે અગ્નિહોત્રાદિ-કર્મ-સિદ્ધ્યર્થે
અતિશયે અમારી મગીપરથ હો. યદ્વા, અમન વડે તું અમારો
રક્ષક હો. વરૂણકૃત જ્યોત્સ્વર આદિ રોગનો વા આવશ્યક પાપનો
વિનાશ કર. અમોવડે દત્ત હવ્યાન્ન પરત્વે રમણ કરનારો, યદ્વા
યજ્ઞનારાગ્યોને આત્યન્ત દક્ષપ્રદ તૂ, આ સુખકારક હવ્યાન્નનું
ભક્ષણ કર. અમને તૂ શામન આર્દ્રાનવડે યુક્ત હો. ૫

इति तृतीयस्य चतुर्थे द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

अस्य श्रेष्ठा सुभगस्य मंदकृदेवस्य चित्रतंमामर्त्येषु ।
शुचिघृतं न तप्तमध्वर्यायाः स्मार्द्धदेवस्य मर्हैव घृणेनोः ॥ ६ ॥

૧૦ અસ્ય । શ્રેષ્ઠા । સુભગસ્ય । મન્દકૃદ્ । દેવસ્ય । ચિત્ર-
તંમા । મર્ત્યેષુ । શુચિં । ઘૃતમ્ । ન । તપ્તમ્ । અધ્વર્યાયાઃ ।
સ્માર્દ્ધા । દેવસ્ય । મર્હૈવદેવ । ઘૃનેઃ ॥ ૬ ॥

અં જેમ ક્ષીરની કામના કરનારા પ્રરૂપને, અદ્વન્તઘ્યા-માયનું તેજો-
યુક્ત ક્ષરણયુક્ત તપ્ત ક્ષીર સ્પૃહણીય હોય, જેમ અયની બિદ્યા
કરનારાને કુઝળી ગાયનું દાન ત્રિયકારક હોય, તેમ સુદુ બન્ધ-
નીય અગ્નિદેવની અતિશય પ્રથસ્થા સંદર્ષિ, મર્ત્યોવિષે અતિશય
પૂજનીયા અને સર્વવડે સ્પૃહણીયા હોય છે. ૬

* त्रिरस्यतापरमासन्तिसुत्यास्पाहदिवस्यजनिमान्यग्नेः ।

अग्रन्तेअन्तःपरिवीतमगाच्छुचिःशुक्रोअर्योरोरुचानः ॥ ७ ॥

प० त्रिः । अस्य । ता । परमा । सन्ति । सुत्या । स्पार्हा ।
देवस्य । जनिमानि । अग्नेः । अग्रन्ते । अन्तरिति । परिवे-
धीतः । आ । अगात् । शुचिः । शुक्रः । अर्यः ।
रोरुचानः ॥ ७ ॥

अ० आ अग्नि अग्निमानि देवना अग्नि, वायु, तथा सूर्यस्वर्गपे
त्रय प्रसिद्ध छिन्नम यथार्थभूत जन्मो, सर्वप्राप्तिओवडे
स्पृष्टयुग्य होय छे. अ-पर्यन्त नवानी मध्ये ररतेजवडे परि-
वेष्टित, सर्वशोधक, दीप्तियुक्त, अत्यन्त देदीप्यमान स्वामी
देव, अमारा यमप्रति आगमन करे. ७

सदूतोविश्वेदृभिर्वष्टिसद्माहोताहिरण्यथोरसुंजिह्वः ।

रोहिदंभोवपुष्योविभावासदारुण्व पितृमतीवससत् ॥ ८ ॥

प० स' । दूतः । विश्वः । इत् । अग्नि । वष्टि । सद्मा । होता ।
हिरण्यद्वरप । रमेदसुंजिह्वः । रोहितऽर्जश्च । वैपुष्यः ।
विमोदवा । मदा । रुण्वः । पितृमतीद्वद्व । सुप्रदमेत ॥ ८ ॥

अ० देवानो इत्, देवानो आर्हाता, सुवर्णमय रथोपेत, शोभन
जवाणओवडे छिपेत ते अग्नि, सर्व देवजनस्थानोनीज

* (दिवस्पृष्टिप्रथमज्ञे अग्नि । त्रीणिजानापरि
भूषत्यस्य । ऋ सं. ७-८-२८; ऋ. सं. १-७-१ ।)

કામના કરે છે. શેઠિતવર્ણના અશ્વચાળા, રૂપે સાધુ, કાન્તિ-
યુક્ત તે, જેમ અન્નાદિ-મૃદુ ગૃહ રમણીય હોય તેમ
સદાસર્વદા રમણીય હોય છે ૮

સર્વેતયન્મનુપોયન્નર્વન્ધુઃપતંમધાર્શનયાનયન્તિ ।

સર્વેતયસ્યદુર્યાસુસાર્ધન્દેવોમર્તેસ્યસઘનિત્વમાપ ॥ ૯ ॥

૧૦ સઃ । સેતયત્ । મનુપઃ । યન્નર્વન્ધુઃ । પ્ર । તમ । મધ્યૌ ।
રશનયા । નયન્તિ । સ* । ક્ષેતિ । અસ્ય । દુર્યાસુ । સાર્ધન્ ।
દેવ । મર્તેસ્ય । સઘનિત્વમ્ । આપ ॥ ૯ ॥

અ* (અગ્નિહોત્રાદિ વિશે વિનિયોજ્ય) તે અગ્નિદેવ, કર્મપ્રવૃત્ત
મનુષ્યોને જાણે છે અશ્વયુર્-આદિ-મનુષ્યો રણતિરૂપી મહાન્
રતજીવડે યુક્ત તે અગ્નિને, હિતરવેદિ આદિ મધ્યે પ્રક્ષિપ્ત કરે
છે આ યજ્ઞનારાના ગૃહોમધ્યે અભીષ્ટ પદાર્થોને સાધતો, તે
અગ્નિદેવ પાસ કરે છે. હોતમાન તે અગ્નિદેવ, મધનિત્વને
પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્, યજ્ઞ-કરનારાને પ્રભૂત ધન અર્પણ
કરાવી તેની સાથે રહેનારો થાય છે. ૮

*સતૂનોઅગ્નિર્નયતુમજ્ઞાનઅચ્છારત્નંદેવમૈક્યદંસ્ય ।

ધિયાપદિશ્વૈઅમૃતાઅકુંવન્ધ્યોષ્પિતાજનિતાસત્યમૃસન્ ॥ ૧૦ ॥ ૧૩

૧૦ સઃ । તુ । ન । અગ્નિઃ । નયતુ । પ્રજ્ઞાનન્ । અચ્છૌ ।
રત્નમ્ । દેવમૈક્યમ્ । યત । અસ્ય । ધિયા । યત્ । વિશ્વૈ ।

અમૃતાઃ । અઠૃષ્ણન્ । ઘૌઃ । પિતા । જનિતા । સુતપ્ત્ ।
 ઉક્તન ॥ ૧૦ ॥ ૧૩ ॥

અં મર્વપદાર્થને જાણનારો તે અગ્નિદેવ, દેવનશીલ સ્તોતાઓવડે સંભજનીય ઉત્તમ રત્નને અમારી અભિમુખ શ્રદ્ધ પ્રાપ્ત કરાવે. મરણ્યધર્મરહિત સર્વ દેવોએ હાવર્ણ્યક્ષય કર્મવડે જે અગ્નિ-દેવને દબાવનાનો પ્રાપયિતા કરેયો, ઘૃયોદ્ધ જે અગ્નિની પાલ-યિત્રી જનિતા અને જનધિત્રો છે, યદ્વા દેવનશીલ આદિત્ય જેનો જનયિતા પિતારૂપ છે તેવા યથાર્થભૂત અગ્નિને, અધ્યયુ-આદિ ધૃતાદિ આદુતિવડે સિંચન કરે છે. ૧૦

इति तृतीयस्य चतुर्थेऽयोवशोऽवर्गः ॥ १३ ॥

सजायतप्रथमःपुस्त्यासुमृहोबुध्नेरजसोऽस्ययोनौ ।
 अपादंशीर्षागुहमानोअन्तायोरुवानोवृषभस्यं नीले ॥ ११ ॥

૧૦ સઃ । જાયત । પ્રથમં । પુસ્ત્યાસુ । મૃહ. । બુધ્ને । રજમઃ ।
 અસ્ય । યોનૌ । અપાત્ । અશીર્ષા । ગુહમાનં । અન્તા ।
 વૌદ્યોયુવાનં । વૃષભસ્યં । નીલે ॥ ૧૧ ॥

અં તે અગ્નિદેવ એક સ્તો, યજ્ઞાસઓના ગૃહો મધ્યે આકૃતિ-સંપન્ન થાય છે, આ મહાન્ અન્તરિક્ષના મૂલ પૃથિવી મધ્યે ઉત્તરવેદિઆદિસ્થાન વિષે સંપન્ન થાય છે તે અગ્નિદેવ, પાદ-વર્જિત સિરોવર્જિત પોતાના આ અન્તભાગરૂપ પાદચિરને ગૃહ કરતો, અર્થાત્ અવિજેય-પાદ રૂપ શિશ્વાળો વર્ષાયુસમર્થ મેઘના નિલયસ્થાન-નભાવિષે પોતાના આત્માને ધૂમકારે આશોભતો

વર્તે છે; થદા, જે વૈશ્વનાગ્નિ, નદીઓ વિષે, અન્તરિક્ષ વિષે, મધ્યાન્ન હૃદય વા નેત્રના સ્થાન વિષે અચાર કરે છે. પાદ તથા શિરોવર્જિત પોનાના પર્યન્ત પ્રદેશોને સ્વતેજ વડે આચ્છાદન કરેતા, પુન તે તેજને સ્વાત્મા વિષે મિશ્રિત કરેતા નભવિષે મંચર કરે છે. તે અગ્નિદેવ અધુના ધમક થયેલો છે. ૧૧

મશર્વેઽર્તિપ્રયપંથિપુન્યાઃકુનસ્યયોનાઃપુમસ્વંનીઙ્કે ।

સ્વાર્હોયુવાંવુપુષ્યોઽવિમાર્સમસપ્રિયાસોજનયન્તુટુર્ગે ॥૧૨॥

પ૦ પ્ર । મશર્વેઃ । ઈર્તિ । પ્રયપમ્ । વિપુ-યા । કુનસ્ય । યોના । વુપુમસ્ય । નીઙ્કે । સ્વાર્હઃ । યુવાં । વુપુષ્ય । વિમાદત્રી । સમ । પ્રિયાર્સ । અજનયન્તુ । ટુર્ગે ॥ ૧૨ ॥

અ૦ હે અગ્નિદેવ ! રતુતિવડે યુક્ત, હૃદયસ્થાને વર્ષભ્રમમથ મેધના આશ્રયભૂત, અન્તરિક્ષવિષે વૈશ્વનાગ્નિરૂપે વર્તનાર તૂને, તેજ પ્રથમ પ્રકર્ષપણે પ્રાપ્ત થાય છે; જે સર્વ-સ્પૃહણીય, નિત્યતરણ, કમનીય, દીપ્તિમાન છે તે અભિમત ધૃષ્ટવર્ષક અગ્નિદેવ અર્થે પ્રિય માન દોષકો ઓતને મંપાદન કરે છે ૧૨

અસ્માકુમશ્રપિતુરોમનુષ્યાઃપ્રમિમસેદુઃકુનમામુષાણાઃ ।

અશ્મવ્રજા મુદુવાઃપ્રેઅન્તરુદુસાઃપ્રાજન્નપસોઽહવાનાઃ ॥૧૩॥

પ૦ અસ્માકમ્ । અશ્ર । પિતરં । મનુષ્યા । અમિ । પ્ર । મેદુ । કુનમ । આમુષાણા । અશ્મવ્રજૈના । મુદુવા । વ્રજે । અન્તઃ । ઉત । ઉભા । આજન્ । હુપર્વઃ । હવાના ॥ ૧૩ ॥

૧૦ તે । ગુવ્યતા । મનસા । દુર્ધ્રમૈ । ઉર્ધ્વમૈ । ગાં । યેમાનૈર્મ ।
પરિ । સન્તર્મ । અર્ધ્રિમ્ । દુહુમ્ । નરઃ । વર્ચસા । દૈર્ઘ્યેન ।
વ્રમમ્ । ગોદ્યન્તમ્ । ઉશિર્મ । વિ । વૃનુરિતિંશ્ચ ॥ ૧૫ ॥ ૧૪

અં ૦ કર્મનેતા અગ્નિની કામના કરનારા તે અગ્નિરા ઋષિઓએ,
આય પ્રાપ્ત કરવાની બુદ્ધિવડે યુક્ત થઈ, આયોના નિર્મમન
હારતે નિરોધક, અંદર, યદ્વા આયોવડે પૂર્ણ, નિષ તથા કરનાર
સર્વતઃ પર્તનાગ દૃઢ, આયોવડે યુક્ત, આયોના નિવામરથાનરપ
પર્વનને અગ્નિવિષયક વેદાત્મક સ્તોત્રવડે ગોનિર્ગમનાથ
ઉદ્ઘાટિત કરેલો ૧૫

इति तृतीयोऽष्टमस्तुतुर्दशोऽष्टमः ॥ १५ ॥

તૈર્મન્વન્તમયમંનાર્મધેનોસિઃસુમમાતુઃપરમાણિર્વિન્દન્ ।
તજ્ઞાનતીગૃભ્યંનૂપનુગ્રાઆર્નિર્મૃવદરુણીર્યસસાગોઃ ॥ ૧૬ ॥

૧૦ તે । મન્વન્ત । પ્રયમમ્ । નાર્મ । ધેનોઃ । શ્રિ । સુત ।
માતુ । પરમાણિઃ । વિન્દન્ । તત । જ્ઞાનતી । અર્મિ ।
અનૂપત્ । ગ્રા^{૨૫} । આર્વિ । મુતન્ । અરુણીઃ । યર્સૈર્સા ।
ગોઃ ॥ ૧૬ ॥

અં ૦ હે અગ્નિદેવ ! તારા સ્તોત્ર કરનારા અગ્નિરા ઋષિઓએ
સ્તુતિમાધક સ્વદ્માત્રને પ્રમથ બાણેલો. તત્પ્રસાદ
એકવીસ ઉત્તમ જોદોને પ્રાપ્ત કરેલા. અને સર્વ
જ્ઞાતાના ઉદ્ઘાટકની સ્તુતિ કરેલો. નેથી, સ્વયંના તેજમદ

અગ્નિયુર્ણી ઉપાદેવી આવિભૂત યમતી યદ્વા (૨) તે
અગિરા ઋષિઓએ, ‘ ઋશિ ’ ‘ શુચ્ચુલુ ’ ‘ ગન્ધિની ’ એવાં
પુરાતન નામનું ઉચ્ચારણ કરેલું. શ્રુતિનાં રચયી, વાણિયો
વડે અવકુળ એકવીમ રત્નોને, તેઓએ પ્રાપ્ત કરેલા તે
નામોચ્ચારણને ઓળખી ગાયોએ હૈભારવલક્ષણ યજુર્વેદની
કથાં ત્યારે ઉપાદેવી પ્રાદ્ભૂત યમતી ૧૬

નેશુત્તમોદુર્ધિતૃગચંતયૌરુદેવ્યારુપસોંમાનુરંત ।

આસૂર્યોવૃહતસ્તિષ્ઠદ્વજાઋજુમર્તેષુવૃજિનાચપદ્યન । ૧૭॥

૧૦ નેશૈત્ । તમે. । દુર્ધિતમ્ । રોચંત । યૌ । સત્ । રુદેવ્યા' ।
રુપમ્ । માનુ । અર્ત । આ । સૂર્ય । વૃહત । તિષ્ઠત્ ।
ઐર્જાન્ । ઋજુ । મર્તેષુ । વૃજિનાં । ચ । પદ્યન્ ॥ ૧૭ ॥

અં રાત્રિફળ અંધમાર, પ્રાતઃ-અગ્નિવિદરણકાને ઉપાગ્રેશિત
મતો નષ્ઠ યથો. હુનાક દેદીત યથો. તેથી, દેદનથીલ ઉપાની
પ્રગ્ન ઉએ નીકળે છે તદનન્તર, મનુષ્યોમધ્યે વિષમાન સત્પ
તથા અસત્પ કર્મેને જ્ઞેને સૂર્યદેવ, મદ્યાન્ પદતો તા
ગમનથીલ ગર્ભઓ પ્રતિ અધિષ્ઠિત થાય છે. ૧૭

આદિત્પથાનુવુધાનાવ્યંચ્યમાદિદ્રત્નંધારયન્તશુપંક્તમ્ ।

૬ વિષ્ણુવિશ્વાસુદુર્યોસુદેવામિન્ધિયેવંરુણસુત્યમંસ્તુ ॥ ૧૮॥

૧૦ આન્ । રત્ । પૃથ્વા । નુવુધાના । વિ । અરુવ્યન્ । આત ।
રન્ । રન્નમ્ । વાસ્યન્ત્ । શુદ્ધમંતમ્ । વિધે । વિશ્વાસુ ।

दुयो^{३९९}सु । देवाः । मित्रः । विरे । वृष्ण । सन्यम् ।
अस्तु ॥ १८ ॥

अ० सूर्योदय अनन्तर जायेने निरोधयो निर्गत जलप्रीने अंगिरा-
ओमे पृथ्वीदेशोमध्ये तेमने अरोपे जेष्ठ. तदनन्तर,
हीमियुक्त वा देवावडे संभक्त पशुओमे अपहत रत्नोने
धारण करी. जाधने प्राप्त करनास अंगिराओना सर्वगृहो
विषे मवे देवाओ आजमन करेयुं. मित्रभूत, उपद्रवोना
वाहक हे अग्ने । कर्मकर्ता वा रतोताइय यजनाराध, तारी
आमर्थ्य मथार्थ हो. १८

अच्छावोचेयशुशुनानमग्निहोतां विश्वभरसंयजिष्ठम् ।

शूच्यूर्धो अतृणन्नगत्रामन्धोनपुनपरिपिक्तमंशोः ॥ १९ ॥

५० अच्छ । वोचेय । शुशुनानम् । अग्निम् । होतारम् ।
विश्वधर्मात्म । यजिष्ठम् । शुचिं । ऊर्ध्वः । अतृणैत् । न ।
गवाम् । अन्धः । न । पुनम् । परिपिक्तम् । अंशोः ॥ १९ ॥

अ० हे अग्ने । पुष्कल-देहीधमान, होताउप, विश्वयोषक,
अत्यन्तश्रेष्ठ तुने दुं रत्नति करेयुं. तारी आहुति अर्थे
यजनाराओ, जायेना शुद्ध पशुने सोहन करेयुं नथी. सोमास
इय, रमाध्य अन्न. इयापवित्र वडे रोहित सप्त, गृहो विषे
प्रक्षिप्त करेयुं नथी. किष्ट, आ यजनारा वडे केवळ रत्नति
कराय छे. १९

વિશ્વેષામદિતિર્યક્ષિયાનાં વિશ્વેષામતિરિપાનુપાણામ ।

અગ્નિદેવાનામર્વાણાનઃ સુમુલીકોર્ભવતુ વિશ્વદેવાઃ ॥ ૨૦ ॥ ૧૬

૧૦ વિશ્વેષામ્ । અદિતિઃ । ર્યક્ષિયાનામ્ । વિશ્વેષામ્ । અતિરિપિઃ ।
માનુપાણામ્ । અગ્નિઃ । દેવાનામ્ । ઈર્વાઃ । આદ્યુણામઃ ।
સુમુલીકઃ । ભવતુ । વિશ્વદેવાઃ ॥ ૨૦ ॥

અં આ આગ્નિદેવ, સર્વ ધરાઈ દેવાની અદિતિમાતા૩૫ અર્થાત્
પોષક છે. અથવા, સર્વ દેવાને બ્રહ્માનીય-આધારભૂત૩૫ છે.
આ અગ્નિદેવ, મર્વ મનુષ્યોને અતિચિત્રત્પૂર્ણ છે. દેવશીલ
સ્તોતાઓના દબાવવાને મંત્રજન કરતા મર્વશ ને અગ્નિદેવ,
તે સ્તોતાઓને સુખકર હો. ૨૦

इति तृतीयस्य चतुर्थे पंचदशोऽर्ग ॥ १६ ॥

મુક્ત ૧.

૧ યજ્ઞવનસ્તમ્ = યજ્ઞઃ યજ્ઞનીયઃ હવિર્મિઃ સંમજ્જનીયમ્ =
યજ્ઞનીય દ્વિવર્ગે સંમજ્જનીય.

૨ રંદ્યા = રંદણે ગમતે સાધુભૂતો = ગમન પરત્વે આધુભૂત.

૩ તોકાય = તુજ્યતે પોદ્યતેનેનમાતા મર્મવાસેન હિતિ
તોકંપુત્ર. તસ્મે = પુત્રને.

૪ તુજે = મુજતિગચ્છતિઅનેનાનૃપ્યંપિતા હિતિતુષ્ પૌત્રઃ
તસ્મે = પ્રપુત્રને.

- २ अवमः = अर्वाचीनः प्रत्यासन्न रक्षको वा = अभीप;
वा २६३.
- ३ अवयक्ष्य = विनाशय = विनाश ३२.
- ७ धीहिमक्षय = अक्षय ३२.
- ८ महता = दानकर्म = दानकर्म.
- ९ रंसुमिहः = रमणीयशोभनश्चालोपेत = रमणीय शोभनोपेत.
- १० वपुष्यः = वपुषि रूपे साधुः = ३५ ३५३लो.
- ११ विभाषा = काव्ययुक्तः = काव्ययुक्त.
- १२ संसत् = गृहम् = गृह.
- १३ मद्या = महत्या = महान्.
- १४ देवभक्तम् = देवनशीले स्नोतृभिः सभजनायम् =
स्नोताभ्यो वडे भजनीय.
- १५ आयोजुवानः = आयोजयन् = आयोजतो.
- १६ वृषभस्य = वर्षणसमर्थस्य मेघस्य = वर्षण समर्थ मेघना.
- १७ नीले = निलये नमनि = नमनि.
- १८ प्रार्त = प्रकर्षेण गच्छति = प्रकर्षणे प्राप्त याय छे.
- १९ अश्मज्जाः = पर्यतैः परिघृता = परतो वडे परिघृत.
- २० चैत्रं = पर्यतविलान्तर्घतितमः = परंत मिधितवर्णा
अन्धशर.
- २१ कारम् = कर्तारम् = कर्ता.
- २२ दधम् = निरोधकम् = निरोधक.
- २३ उब्धम् = समुब्धं संदत्तं पूर्णवा = संदत्तः वा पूर्ण.
- २४ येमानम् = नियच्छन्तम् = नियन्त्रण ३२३.
- २५ प्राः = उपा ।
- २६ यशसा = तेजसा = तेज वडे.
- २७ नेशत् = अनश्यत् = नष्ट भयो.

૨૮ દૃધિતમ્ = પ્રેરિત = પ્રેરિત.

૨૯ અજ્ઞાન્ = અજ્ઞાન્ પર્વતાન્ । મમનશીલાન્ રશ્મીન્વા =
પર્વતો વા રશ્મિ.

૩૦ યૃજિનાનિ = યજુર્જ્ઞાનિ અમત્કર્માણિ = અમત્ય પ્રતિ ક્રમો.

૩૧ દુર્યાપુ = ગૃહેષુ = ગૃહો વિષે

૩૨ અતૃણત્ = દોષિઘ્ = દોષન ક્ષેણુ.

૩૩ અઘ = અજ્ઞમ ।

સૂક્ત ૧.

સપિ — વામન

દેવતા — અગ્નિ.

છાન્દ — ત્રિષુલ.

ધોમત્યેષ્વમૃતઋતાવાંતેવોદેવેષ્વરિતિર્નિધાયિં ।

હાતાયજિષ્ઠોમહાઋચૈર્હેલ્યૈર્અગ્નિર્મનુર્પર્યધ્યૈ ॥૧॥

૧૦ ય । મત્યેષુ । અમૃતં । ઋતુર્હતા । દેવ । દેવેષુ ।
અરિતિ । નિધાયિં । હોતા । યનિષ્ઠ । મહા । ઋષધ્યૈ ।
હેલ્યૈ । અગ્નિ । મનુષ । પર્યધ્યૈ ॥ ૧ ॥

અં ૦ મરુદ્ધમરેદિન ને અગ્નિદેવ મનુષ્યોમધ્યે મત્યવાનુપે
નિદિન-સ્થાપિત છે યદા, મનુષ્યો મત્ય માં વાચાદિ-ધન્વિરો
વિષે ને નિદિત છે, દેવનરીક્ષ ને અગ્નિદેવ ધન્વાદિદેવોમધ્યે
શત્રુનો અભિગંતા છે, યદા, ને દેવોઽવિને નિદિત છે તે
દેવોનો આજ્ઞાતા અત્યંત પૂજનીય અગ્નિરેવ, પોતાના મહાન્

તેજવડે દેદીપ્ત થવાને ઉત્તરવેદિ વિષે નિદિન કરેલો છે. તે આત્મ-પુરોગણાદિ દરિઓના દેવપૂર્વક, યજ્ઞનારાની સ્વર્ગપ્રતિ પ્રેરણાથી નિદિન કરેલો છે. ૧

इत्तमूनोसहसोनोअद्यज्ञातोज्ञाताँउभयाँअन्तरंगे ।

दुतीयेसेपुयुज्जानऋष्यऋजुमुष्कादृषणःशुक्राँश्च ॥२॥

૧૦ इह । त्वम् । सुनो इति । सहस्रः । नः । अद्य । ज्ञातः ।
ज्ञातान् । उभयान् । अन्तः । अग्ने । दुतः । ईयसे ।
युयुजानः । ऋष्य । ऋजुमुष्कान् । वृषणः । शुक्रान् । च ॥२॥

અ. હે બલપુત્ર અગ્નિદેવ । આજે અમારા યજ્ઞવિષે (આધાન પવમાન તથા ધણિવડે સંસ્કૃત) વૃ, ઉત્પન્ન દેવો તથા મનુષ્યો ઉભયમંથ્રે દેવોને દ્રવ્યભાગ પ્રાપ્ત કરાવવા ગમન કરે છે. હે દર્શનીય અગ્નિદેવ । પ્રમાણક અને માંસલ-રેતઃસેચનસમર્થ દેદીપ્તમાન અપ્સોને સ્વરથવિષે યોજિત કરેલો, વૃ નયન કરાવ છે. ૧૬૩, હે મહાન્ અગ્નિદેવ । દરિર્દન પશ્ત્વે નિયોગીતો વૃ, દરિઃ સેચનસમર્થ યજ્ઞનારાઓ તથા દેવો પ્રતિ ગમન કરે છે. ૨

अत्याह्यस्नूरोहिताघृतस्नूऋतस्यमन्येमनसाजविष्ठा ।

अन्तरीयसेअरुपायुंजानोयुष्पांश्चेदेवान्विशुआचमतीन् ॥३॥

૧૦ अत्या । वृषस्त्वं इति वृषस्नू । रोहिता । घृतस्नू इति घृतस्नू । ऋतस्य । मन्ये । मनसा । जविष्ठा । अन्तः ।

ઈયસે । અરુપા । યુજાન । યુષ્માન્ । ચ । દેવાન્ ।
વિશ્વો । આ । ચ । મર્તાન્ ॥ ૩ ॥

અં હે અગ્નિદેવ ! સત્યશૂત-વૃંના મનથી-અધિક-વેશવાળા
અન્નદારણ-કરનારા, ઉદક-અવણ-કરનારા શદ્દિનવર્ણના
અશ્વોની છું સ્તુતિ કરું છું આરોચમાન, અશ્વોને રથવિધે
શેઠના કરનારા વૃં, યજ્ઞે દેવો અને પરિચારક મનુષ્યોમધ્યે
ચોમેર મમન કરે છે ૩

અર્યમણં વરુણં મિત્રમેવામિન્દ્રાવિષ્ણુમરુતો અશ્વિનોત ।
સ્વશ્વો અગ્નેસુરયઃ સુરાધાણદુર્વાહસુહવિપેજનાય ॥ ૪ ॥

૧૦ અર્યમણમ્ । વરુણમ્ । મિત્રમ્ । એવામ્ । ઇન્દ્રાવિષ્ણુ ઇતિ ।
મરુતઃ । અશ્વિના । ઊત । સુહઅશ્વ । અગ્ને । સુદરથ ।
સુદરાધો । આ । ઇત્ । ઊં ઇતિ । વહ । સુહહવિર્વે ।
જનાય ॥ ૪ ॥

અં હે અગ્નિદેવ ! શોભન અશ્વોવડે સંપન્ન શોભન રથવાળો,
શોભન-ધનોપેત-વૃં, મર્ત્યોમધ્યે શોભન-હવિષ્ક યજ્ઞનારાય,
અર્ધમા, વરુણ, મિત્ર-ઇન્દ્રાવિષ્ણુ, મરુદેદેવો અને
અશ્વિન દેવોને અવરથ આદાન કરે ૪

ગોર્મા અગ્નેર્વિર્મા અશ્વીયજ્ઞો નૃવત્સસ્વાસદામિદં પ્રમુખ્યઃ ।
ઈલાં વિષ્ણુપો અસુરપ્રજાવાન્દીર્ધોરયિ પૃથુવૃધન મધાવાન્ ॥ ૫ ॥ ૧૬

૧૦ ગોદર્માન । અગ્ને । અર્વિદમાન્ । અશ્વી । યજ્ઞ । નૃવતદ-

સંભા । સર્વમ્ । રૂત । અપ્રદ્યુષ્યઃ । રૂત્ત્વાદિવાન્ ।
 પયઃ । અસુર । પ્રનાડવાન્ । દીર્ઘઃ । રયિઃ । પ્રયુદ્ધમુદ્ધનઃ ।
 સમાદર્શન્ ॥ ૧ ॥ ૨૬ ॥

અ. હે બ્રહ્મણ અગ્નિદેવ ! આ મારો યજ્ઞ ગોસ પન્ન મેષસંપન્ન
 અને અશ્વોપેત હો. અધ્યુ-આદિ-કર્મનેતા-સ પન્ન
 યજ્ઞનાશઓવાળો તે યજ્ઞ, સર્વ અ-પ્રદ્યુષ્ય હો. તે
 દ્વિવિદ્યા-અન્ન-સંપન્ન, પુત્ર-પૌત્રાદિકપુત્ર, અવિવિદ્યા
 અનુદાન-કેવલ, ધનવાન્. બહુ-ધનાદિકારથવાળો અને
 ઉપદેશરૂપ સમાવે મુક્ત હો. ૫

ઈતિ તૃતીયસ્ય ચતુર્થેષોઽષ્ટોતરમ્ ॥ ૨૬ ॥

યસ્તદ્દમ્ જમરંતિ સિષ્ટિદ્વાનામુર્ધાનૈત્તાતૃતર્પેત્વાયા ।
 મુવસ્તસ્ય સ્વતર્વાપાયુરંગ્ને વિશ્વસ્માત્સીમધાયુતરં રુદ્ય ॥ ૬ ॥

૧૦. યઃ । તે । દ્વમ્ । જમાત । સિષ્ટિર્દ્વાન । મુર્ધાનમ્ ।
 શ્વા । તૃતર્પેત્વાદયા । મુવ । તસ્ય । સ્વદનવાન્ । પાયુઃ ।
 અગ્ને । વિશ્વસ્માત । સીમ્ । અરુદ્યત । રુદ્ય ॥ ૬ ॥

અ. હે અગ્ને ! જે પુરૂષ ત્વદર્શ સ્નેહયુક્ત માનવાળો સતો, તારા
 પ્રાપ્તિનાર્થ, કાષ્ઠમારજી આદરણ કરે છે વા જે, ત્વત્કામનાએ
 સ્વમરતકને કાષ્ઠમારજી તપાવે છે તાદૃશ પુરૂષને, તું
 દન પ્રાપ્ત કરનારો થાય છે. તેનો વૃ પાલવિતા છે સર્વ
 પાપેષુ પુરૂષથી તેનું રક્ષણ કરે ૬

યસ્તેભરાદન્નિયતેચ્ચિદન્નૈન્નિષિપન્મન્દ્રમતિયિમુદીરંત્ ।

આદૈવયુરિનર્થતેદુરોણેતસ્મિન્નિધુવોઅસ્તુદાસ્વાન્ ॥૭॥

૧૦ ય । ને । મારાંત । અન્નિદ્યતે । ચિત્ । અર્તમ્ । નિદ-
શિપંત્ । મન્દ્રમ્ । અતિયિમ્ । હન્ । રીંત્ । આ । દેવદ્યુઃ ।
દૈનૈર્વા । દુરોણે । તસ્મિન્ । નિધિઃ । ધ્રુવ । અસ્તુ ।
દાસ્વાન્ ॥ ૭ ॥

જા૦ હે અન્નિદેવ । જે પુરુષ અન્નેચ્છુ-તૂને દવિર્દક્ષણ-પુરોડાશાદિક-
અન્ન દેવા અન્નવારણ કરે છે, જે મદકર સોમ નિરતર અર્પણ
કરે છે, જે અતિયિવત્-પૂજ્ય તૂને ઉત્તરવેદિવિષે પ્રથમન કરે
છે, અને દેવત્વની ઠામનાવાળો જે સ્વકીય ગૃહવિષે તૂને
સમિધુવડે પ્રત્યક્ષિત કરે છે તેવા પુરુષ પરત્વે, આરિતકથ.
બુદ્ધિપૂર્વક વૈદિક માર્ગવિષે નિશ્ચય પુત્ર પ્રાપ્ત હો તે પુત્ર
આદાયોપિત હો. ૭

યસ્ત્વાંદોપાયઉપસિપ્તશંસાત્રિયંવાંત્વાકૃણવંતેહૃવિષ્માન્ ।

અશ્વોનસ્વેદમઆદ્ય્યાવાન્તપંહસ પીપરોદાશ્વાસમ્ ॥૮॥

૧૦ ય । ત્વા । દોષા । ય । ઉપસિ । પ્રદર્શિતાંત । િયમ્ ।
વા । ત્વા । કૃણવંતે । હૃવિષ્માન્ । અશ્વ । ન । સ્વે ।
દમે । આ । દ્યૈર્મ્યૌદવાન્ । તમ્ । અંહસ । પીપર ।
દાશ્વાસમ્ ॥ ૮ ॥

જા૦ હે અન્ને । જે પુરુષ તૂને રાત્રિએ મંચણિત કરે, તૂને જે
પ્રાતઃકાળે પ્રથમ કરે, વા સમ્યક્ પ્રકારે હવ્યાન્ન ભરણ કરારો

જે યજ્ઞનારો તુને દબાવનારે પ્રસન્ન કરે, તોદશ યજ્ઞનારોને, સ્વશીયગૃહમધ્યે સુવર્ણ નિર્મિત કક્ષ્યાચાળા અશ્વનીથેરે મંચાર કરે, તું પાપરૂપ દારિદ્ર્યથી પાર વ્યાણુ; અર્થાત્ તે યજ્ઞનારાને બહુ ધન અર્પણ કર. ૮

યસ્તુભ્યમગ્નેઽમૃતાંયદાશદ્વસ્ત્વેકૃણવંતેયતસ્તુક્ ।

નસરાયાશશમાનોવિયોપૈન્નૈનમંહઃપરિવરદયાયો ॥૯॥

૫૦ યઃ । ત્વમ્ । અગ્ને । અમૃતાંય । દાશાન્ । દૈર્ઘ્યં ।
ત્વેડ્ઙિતિ । કૃણવંતે । યતદ્દ્યુર્ । ન । સઃ । રાયા । જૈર્જ-
માનઃ । વિ । યોપૈર્તે । ન । એનમ્ । મંહઃ । પરિ । યૈર્તે ।
ઐન્વેદયોઃ ॥ ૯ ॥

અ० હે અગ્ને ! જે યજ્ઞનાર, અમર-તુને દબાવના અર્પે, મયત-
સ્તુક જે યજ્ઞનાર તું પરત્વે પરિચર્યા કરનાર હોય તે સ્તોત્ર
કરનારો ધનથી વિપુલત મ દો. પાપેશ્ચુ-હિંમક પુરુષનુ પાપ,
આ યજ્ઞનારાને મ રૂપથી કરો. ૯

યસ્યત્વમગ્નેઽધ્વરજુજોષોદેવોર્મર્તેસ્યસુધિતંરરાણઃ ।

પ્રીતેદંસદ્જોત્રાસોઽર્થવિષ્ટાસાંમયસ્યંવિધતોઽધાર્સ ॥૧૦॥૧૭॥

૫૦ યસ્યં । ત્વમ્ । અગ્ને । અધ્વરમ્ । જુજોષઃ । દેવઃ ।
સુધિતમ્ । રાણ । પ્રીત । ઇત્ । અમત્ । હોત્રા । સઃ ।
યવિષ્ટ । ઐસાંમ । યસ્ય । વિધતઃ । ધૈર્ધાર્મઃ ॥ ૧૦ ॥

અ० હે અગ્ને ! રમણ કરતો દેહીધમાન તું, જે મનુષ્યના ત્તદશ
મધુપ્રકારે નિહિત અનુપદત દવિર્લક્ષણ અન્નને એવે છે, હે

અત્યંત તદ્દશુ દેવ । તે હોતા યજ્ઞનારો અવશ્ય પ્રિય
થાય. જેના યજ્ઞના હોતાનાદિ વર્ધામિતા હોય તેવા અગ્નિની
પરિચર્યા કરનાર યજ્ઞનારાના અમે સખ થી થઈએ. ૧૦

इति तृतीयस्य चतुर्थे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

चिच्छिमर्चिच्छिचिनवद्विविद्वान्पृष्ठेवंवीतावृजिनाचमर्तान् ।
रायेचनः स्वपेत्यार्यदेवदिति चरास्वादिति मुरुष्य ॥ ११ ॥

૫૦ ચિત્તિમ્ । અર્ચિત્તિમ્ । ચિનવત્ । વિ । વિદ્વાન્ । પૃષ્ઠાદૈવ ।
વીતા । વૃજિનાં । ચ । મર્તાન્ । રાયે । ચ । ન । સુઠ-
અપત્યાર્ય । દેવ । દિતિમ્ । ચ । રાસ્વ । ઐદિતિમ્ ।
મુરુષ્ય ॥ ૧૧ ॥

અઠ પ્રાથિઓના પુણ્યપાપરૂપ કર્મોને જાણનારો તે અગ્નિદેવ,
અશ્વપાસ જેમ અશ્વોના કાંતરવરૂપ અને દુર્વદ પૃષ્ઠોને હેય-
ઉપાદેયત્વપૂર્વક પૃથક્કાર કરે તેમ પુણ્યપાપનો યજ્ઞ જ્ઞાન અજ્ઞાનનો
પૃથક્કાર કરે. પુણ્યકૃત્ અને અપુણ્યકૃત્ મનુષ્યોનું પૃથક્કારણ
કરે. હે અગ્નિદેવ । અમને શાશનપુત્રોપેત ધન સંપાદન
કર દાતાર અર્પણ કર અજ્ઞતા સહાયથી રક્ષણ કર ૧૧

कविशंशासु कवयोदंघानिघारयन्तोदुर्यास्वायोः ।

अतस्त्वं दृश्योऽग्र एतान् पद्भिः पश्येरद्धतां अर्य एव ॥ १२ ॥

૫૦ કવિમ્ । શંશાસુ । કવયઃ । અદંઘાઃ । નિઘારયન્તઃ ।
દુર્યાસુ । આયોઃ । અતઃ । ત્વમ્ । દૃશ્યાન્ । અગ્ને । એતાન્ ।
પદ્ભિઃ । પશ્યે । અદ્ધતાન્ । અર્ય । એવૈ ॥ ૧૨ ॥

અ० હે અગ્ને ! મનુષ્યોના ગૃહો વિષે કોષ્ઠયે-વડે-અતિરમ્ભ નિવાસકરનારા મર્ચ દેવો, 'તું હોતા હો' એમ મેધાવી તુંને શંસન-કથન કરે છે, એથી યજ્ઞનો સ્વામી તું દર્શનીય આશર્પ-રૂપોપેત ઇન્દ્રાદિ દેવાને મમનશીલ પાદો-સ્વતેજ વડે જાણ્યુ. ૧૨

ત્વમેત્રેણાયતેમુપ્રનીતિઃસુતસૌમાયવિષ્ટતેયવિષ્ટ ।

રત્નમરશશમાનાયઘૃષ્યેપૃથુચ્ચન્દ્રમર્ષસેર્ષણિમાઃ ॥૧૩॥

૧૦ ત્વમ્ । અગ્ને । કૌષ્ઠેને । સુદ્રપ્રનીતિઃ । સુતસૌમાય । વિષ્ટતે । યવિષ્ટ । રત્નમ્ । મર । શશમાનાય । ઘૃષ્યે । પૃથુ । ચન્દ્રમ્ । અર્ષસે । ચર્ષણિર્માઃ ॥ ૧૩ ॥

અ० હે યુવનમ । દીપ્તિયુક્ત યજ્ઞ પરપુરુષ-ધર્ષણશીલ હે અગ્ને ! અપેક્ષિત હસપ્રદાન વડે મનુષ્યોનો કામપૂરક, મુધુપ્રકારે ઉત્તરવેદિ વિષે પ્રણીય તૂ, સૌમ્યમવન કરનાર, તારી પરિચરણ કરનાર, તુંને સ્તુતિ કરનાર યજ્ઞનિર્વાહક યજ્ઞનારાને ગ્દ્યભ્યાર્થ પ્રણીત આત્મહારક ઉત્તમ ધન અર્પણ કર. ૧૩

અર્ધાદ્યદ્વયમંગ્રેત્વાયાપદ્મિર્હસ્તેભિશ્ચક્રમાતનૂર્મિઃ ।

રયંનક્રન્તોઅર્પસામુરિજોઋતંયૈમુઃસુદ્યંઆશુપાળાઃ ॥૧૪॥

૧૦ અર્ધ । હ । યત્ । વયમ્ । અગ્ને । ત્વાદ્યા । પદ્મિઃ । હસ્તૈમિઃ । ચક્રમ્ । તનૂર્મિઃ । રયંમ્ । ન । ક્રન્તઃ । અર્પસામુરિજોઃ । ઋતમ્ । યૈમુઃ । સુદ્યઃ । આશુપાળાઃ ॥ ૧૪ ॥

અ ૦ હે અગ્ને ! અમે ત્વકામનાથે પાદો, દસ્તો અને અન્ય અવયવો વડે નિમ્ને કર્મ-સિદ્ધર્થ, તૂને ઉપપાદન કરીએ છીએ. સુદૃ-કર્મ-કરનારા, કર્મોને વ્યાપ્ત કરનારા તે અગિરા ઋષિઓ, શિષ્યો અથવા કમલુ કરનારા અશ્વઋ મનુષ્યો દસ્તો વડે રથને ઉંચો કરે તેમ, કર્મકરણસામર્થ્ય વા પદાર્થોને ધારણ કરનાર બાહ્યી મન્યનાખ્યક કર્મ વડે સત્ય ભૂત-તૂને ઉચ્ચમન કરે છે. યજ્ઞ, દેવો તથા મનુષ્યોને ધારણ કરનારા ઘાવા પૃથિવી, તેમના પરિચરણ કર્મ વડે સત્યભૂત અગ્નિને ચમન કરે છે, ૧૪

*અધામાતુરુપસંસુપ્રવિપ્રાજાયેમહિમયમારેષસોનૂન્ ।

દિવસ્પુત્રાઅંગિરસોભવેમાદ્રિરુજેમઘ્નિર્નનુચન્તઃ ॥ ૧૫ ॥

૧૦ અર્ધ । માતુઃ । રુપસં । સુપ્ર । વિપ્રાઃ । જાયેમહિ ।
પ્રપમાઃ । વૈષસં । નૂન્ । દિવ । પુત્રા । અંગિરસ ।
મવેમ । અદ્રિમ્ । રુજેમ્ । ઘ્નિર્નનમ્ । નુચન્તઃ ॥ ૧૫ ॥

અ ૦ વળી, માતા ઉપા મકાશથી અમે માત પ્રાપ્ત પુરુષો પ્રાપ્ત થયા છીએ, શ્રેષ્ઠ અમે, અગ્નિના પરિચારક નરોનો વા રશ્મિઓનો પ્રાદુર્ભાવ કરાવીએ છીએ. ઘોતમાન આદિત્યના પુત્રો અમે અગિરા ઋષિઓ ભૂતિમત્ત ચીએ. દેહીયમાન અમે, ઉદ્ધવંત મેધને વર્ષાર્ય બેદીએ છીએ. યજ્ઞ, ગોધન-યુક્ત પત્રંતને અમે બેદીએ છીએ, ૧૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेष्टादशोवर्गे ॥ १८ ॥

* (तस्य तद्वेत्तसः प्रथममुददीप्यत तदसावादित्यो भवत्-पे. मा. ३-३४) ।

અગ્નિયયાનઃપિતરઃપરાસઃપ્રત્નાસોઅગ્રકૃતમાશુપાણાઃ ।
શુર્ચીર્દયંદીર્ધિતિમુકયશસઃસામામિન્દન્તોઅરુણીરપંત્રન ॥૧૬॥

૧૦ અર્ચ । યયા । નઃ । પિતરઃ । પેરાસઃ । પ્રત્નાસઃ । અગ્ને ।
ઋતમ્ । આશુપાણાઃ । શુર્ચિ । इत् । અયન્ । દીર્ધિતિમ્ ।
મુકયશસઃ । સોમ । મિન્દન્તઃ । અરુણી । અર્પ ।
મૈત્ર ॥ ૧૬ ॥

અ ૦ હે અગ્ને ! વળી ઋષ, પુરાણ, સત્યશ્રુત, યજ્ઞને મથાવત્
પ્રાપ્ત થનારા અમારા અર્ચિગરે પિતૃઓ, દેદીપ્તરથાનને પ્રાપ્ત
થયલા; તેજને પ્રાપ્ત થયલા. ચઓના સ મિતા, ક્ષયકારણરૂપ
તમમ્ વા પાપના વિનાશ કરનારા અર્ચિગરે ઋષિઓએ, અરુણ
વર્ણની આયોને વા ઉપાઓને પ્રદક્ષિત કરેલી. ૧૬

સુકર્મીણઃસુરુર્ચોદેવ્યન્તોયોનદેવામનિમાધર્મન્તઃ ।
શુચન્તોઅમિર્વૃધન્તડન્દ્રમૂર્વગવ્યૈપરિપદન્તોઅગમન્ ॥૧૭॥

૧૦ સુકર્મીણઃ । સુરુર્ચઃ । દેવ્યન્તઃ । અર્ચઃ । ન । દેવાઃ ।
મનિમ । ધર્મન્તઃ । શુચન્તઃ । અમિમ્ । વૃધન્તઃ । ઇન્દ્રમ્ ।
ૐર્વમ્ । ગવ્યમ્ । પરિપદન્તઃ । અગમન્ ॥ ૧૭ ॥

અ ૦ જેમ લુહારો લોહાને ધમણવડે ધમે તેમ, સુષ્ટુ પ્રધારે યાગાદિ
કર્મને અનુષ્ઠિત કરનાર, શોભન-દીપ્તિવાળા, દેવેન્દ્રુ, દેવનશીલ
રનોતાઓ, સ્વકીય માતૃપજન્મને યાગાદિલક્ષણકર્મ વડે
નિર્મલ કરે છે. અર્ચિરાઓએ, અગ્નિને દબ્યાન્ત વડે દેદીપ્ત

કરતાં, ઇન્દ્રને સોમ વા સ્તુતિવડે વધારતાં, આસપાસ ભેસતા
મહાન ગોમંધને પ્રાપ્ત કરેલું. ૧૭

આયુર્યેવસુમતિપ્રથોઽરુયદેવાનાંયજ્ઞનિપાન્ત્યુગ્ર ।

મર્તાનાંચિદુર્વશીરકુમન્વુથેચિદુર્યુપંહસ્યાયોઃ ॥૧૮॥

૫૦ આ । યુવાદર્શ । સુૈદમતિ । પ્રથઃ । અરુયત । દેવાનામ્ ।
યત્ । જનિમા । અન્તિ । યુગ્ર । મર્તાનામ્ । ચિત્ ।
સુૈર્વશીઃ । અકુમન્ । વૃથે । ચિત્ । અર્યઃ । ઉપંહસ્યૈ ।
આયોઃ ॥ ૧૮ ॥

અં હે તેજસ્વિ અગ્ને । મનુષ્યો જેમ આદ્ય પુરુષના ગૃહ વિષે
ગાયોના યુધોને ભુવે તેમ ઇન્દ્રે, અંગિરાશ્વપિઓ સંબધો
ગોસંધને પર્વત સમીપ આસપાસ ભેસે. ૧૬ હે અગ્ને ।
તારે પરિચારક મણુ-ઇન્દ્રાદિક દેવોને આ જનમણુ
શબ્દશ્વનિ કરનારા યુધ વિષે પશુઓને જેમ કોઇ ભુવે તેમ
સમીપમાં પશુઓ વડે અપદરાયવાં પશુઓને ભુવે છે.
માનવસૃષ્ટિ, આણેલી ગાયો વડે સમર્થ યુધ; અને વળી
ગૃહપતિ, ઉત્પન્ન થનારા પ્રભાના પોપણુર્થ સમર્થ થાય
તેમજ ભૃત્યાદિના પોપણુ પરત્વે તે સમર્થ થાય છે. ૧૮

અર્કર્મતેસ્વર્પસોઅભૂમઋતર્પવસ્રુપર્સોવિભ્રાતીઃ ।

અનૂનમર્ગિપુરુધાસુશ્વન્દ્રેવસ્યર્મર્ષજતશ્ચારુચક્ષુઃ ॥૧૯॥

૫૦ અર્કર્મ । તે । સુદઅર્પસઃ । અભૂમ્ । ઋતમ્ । અવસ્રૈન્ ।

ઉપર્તઃ । વિદમાતીઃ । ઐનૂનમ્ । અગ્નિમ્ । પુરુષ । મુદ-
ચન્દ્રમ્ । દેવપ્પ । મર્મૃતતઃ । ચારુ । ચક્ષુઃ ॥ ૧૯ ॥

અ ૦ હે અગ્ને । અમે તારું પરિચરણ કરીએ છીએઃ તે કર્મ
વડે અમે શોભન-કર્મ કરનારા થઈએ છીએ, ઉચ્ચ પામતી
ઉપાઓ, તેનેને ધારણ કરે છે. તે ઉપાઓ, અંપૂર્ણ, બદ્ધ
શુદ્ધ પ્રકારે-આવદાદકારક છે, ૫૬૧ મુદિરવ્ય ૩૫ અગ્નિને ધારણ
કરે છે. ઘોનમાન તુંના મનોહર ચક્ષુનું પરિચરણ કરતાં અમે,
મુંદર કર્મ કરનારા થઈએ. ૧૯

પ્રતાતૈઅપ્રત્તચર્ધાનિવ્રેધોર્વોચામઋચ્યેતાજુપસ્વ ।

ઉચ્છોચસ્વકૃણુહિવસ્યસોનોમહોરાયઃપુરુષારમયન્ધિ ॥ ૨૦ ॥ ૧૯

૧૦ પ્રતા । તે । અગ્ને । ઉચ્ચર્ધાનિ । વ્રેધઃ । અર્વોચામ । કર્યે ।
તા । જુપસ્વ । ઉત્ । ઉચ્છોચસ્વ । કૃણુહિ । વૈસ્યમઃ । નઃ ।
મહઃ । રાયઃ । પુરુષાર । પ્ર । યન્ધિ ॥ ૨૦ ॥ ૧૯ ॥

અ ૦ કર્મવિધાતા ૩૫ હે અગ્ને । અમે તૂ-મેધાવી અર્થ આ
ઉચ્ચેની ઉક્તિ કરીએ છીએ, તું તેનું સેવન કર. તું ઉચ્ચે
દેહીપ્ત હો. અમને અતિથય ધનમુક્ત કર. બદ્ધમનુષ્યો-વડે-
વરણીય-તું, અમને ધન અર્પણ કર. ૨૦

इतितृतीयस्यचतुर्थेऽपकोनचिशोषणं ॥ १९ ॥

મૂક્ત ૨.

૧ અરતિઃ = અભિગન્તા શત્રુણામ્ = શત્રુનો અભિગન્તા.

૨ દેવપ્પયૈ = પ્રેરણાર્થ = પ્રેરણાર્થ.

- ૨ ઋજુમુષ્કાન્ = મુષ્કઃ માંસલા પ્રસાધકાઃ માંસલા
= પ્રસાધક અને માંસલ.
- ૪ વૃધસ્નૂ = વર્ધયતીતિ વૃધમગ્નતસ્કરંતી = અન્નહારણ
કરનાર.
- ૫ ઘૃતસ્નૂ = ઘૃત ઠંદક અવન્તઃ = ઉદક અવણી કરનાર.
- ૬ અપ્રમૃલ્યઃ = અપ્રમૃલ્યઃ ।
- ૭ સ્વતવાન્ = ધનવાન્ ।
- ૮ સિલ્ધિદાનઃ = સિલ્ધિગાત્રઃ = સ્વેદયુક્ત ગાત્રવાળો.
- ૯ અન્નિયતે = અન્નમિચ્છતે = અન્નેચ્છુ.
- ૧૦ નિશિપત્ = નિતરાપ્રયચ્છતિ = નિરંતર અપંથ કરે છે.
- ૧૧ નિવધતે = સમિધતે = પ્રજ્વલિત કરે છે.
- ૧૨ રયિ = પુત્ર ।
- ૧૩ દેમ્યાવાન્ = સુવર્ણનિર્મિત કક્ષ્યાવાન્ = સુવર્ણ નિર્મિત
કક્ષ્યાવાળા.
- ૧૪ દુષ્ = પરિચર્યામ = પરિચર્યા.
- ૧૫ શશમાન. = સ્તાપ્રંકુર્વાસઃ = સ્તોત્ર કરનાર.
- ૧૬ વિયોપત્ = વૃથગ્મવત્ = વિયુક્ત હો.
- ૧૭ પરિવરત્ = પરિવૃણુયાત્ = રૂપક કરે.
- ૧૮ વૃધાસઃ = વર્ધયિતાર. ।
- ૧૯ અસામ = મધ્યમ = મધ્યમે.
- ૨૦ ઘૃજિના = દુર્વદાણિ = દુર્વા
- ૨૧ દિતિમ = દાતારમ્ = દાતાર.
- ૨૨ અદિતિમ = અદાતુઃસકાશાત્ = અદાનાસકાશથી.
- ૨૩ ઘૃલ્લે = દીપ્તિયુક્ત પરેષા ઘર્ષણશીલોવા = દીપ્તિયુક્ત;
વા ૫૨૫૩૫૫૪૬.
- ૨૪ ચર્વણિષા = મનુષ્યાણાં કામપૂરક* = મનુષ્યોનો કામપૂરક.

- २५ वाघते = यज्ञनिर्वाहकाय = यज्ञनिर्वाहार्थः.
 २६ क्रन्तः = कारयः शिल्पिन कामन्तो अच्यमावा =
 शिल्पीभ्यो; वा पटेभ्यः.
 २७ भुरिज्ञो. = विघ्नतः कर्मकरणसामर्थ्यं पदार्थान् यज्या
 देवामनुष्यांश्चविघ्नतेइति चावापृथिव्यौ = कर्मकरभ्यु
 सामर्थ्ये वा पदार्थेने, वा देवमनुष्येने धारयकरन्तं चावापृथिवी.
 २८ परासः = भेषा ।
 २९ क्षाम = क्षयकारणं तम पापंवा = तमस् वा पाप.
 ३० अपयन् = अपादुष्यन् = प्रशशित करेक्षी.
 ३१ ऊर्यम् = महान्तम् = भवान्
 ३२ क्षुमति = अक्षयस्यादयगृहे । शब्द कुर्वाणे = आदय
 प्रशपना गृह विषे, वा गर्भना करन्
 ३३ उर्यशीः = उर्यस्यामप्नुवाना प्रजा. = प्रज.
 ३४ उपरस्य = उत्तस्य निमित्तस्य = उत्पन्न यन्तः.
 ३५ अवसन् = आच्छादयन्ति = धारय करे छे.
 ३६ अनूनम् = संपूर्ण ।
 ३७ उधधानि = उक्थानि ।
 ३८ यस्यसः = धनयुक्तान् = अतिशय धनयुक्तः.

सूक्त ३.

ऋषि—वामदेव

देवता—अग्नि

छन्द—त्रिष्टुभ

*आत्रोराजानमध्वरस्यरुद्रं होतारंसत्ययज्ञरोदस्यो ।

अग्निपुरातनयित्त्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसेकृणुध्वम् ॥१॥

प० आ । व । राजानम् । अध्वरस्य । रुद्रम् । होतारम् ।
 सत्यैध्वजम् । रोदस्यो । अग्निम् । पुरा । तनयित्त्नो ।
 अचित्तात् । हिरण्यरूपम् । अवसे । कृणुध्वम् ॥ १ ॥

अ० हे ऋत्विज्यभानो । देवानां होता, अनुने-द्रव्य-करावनार,
 यद्वा उदयने वामनार, इक्ष्वाभक, छावापृथिवी विधे अन्नदाता,
 यद्वा सत्य-द्विपदे-यजन-करनार, यद्वा छावापृथिवी विधे
 व्याप्त यष्ट पतनार, सुवर्धु-रक्षाववाणा अग्निदेवने तमारा
 वज्र जेवा आश्रिभक भरथुना पूर्वे ऋत्विजेरद्विधी लभते १

अययोनिश्चक्रुमायवयन्तेजायेषपत्यउशतीसुवासाः ।

अर्वाचीनःपरिधीतोनिर्पीडिमाउतेस्वपाकमतीचीः ॥२॥

प० अयम् । योनिं । चक्रुमायम् । वयम् । ते । जायाद्वि ।
 पत्ये । उशती इति । सुवासा । अर्वाचीनः । परिधीत ।
 नि । पीडि । इमा । ऊं इति । सुधैःपाक । प्रतीचीः ॥२॥

અ. હે અગ્ને ! પતિની કામના કરનારી શોભનવસ્ત્રોપેત ભાગી પેરે ત્વદર્શ અમે, જે ઉત્તર વેદિ છે તેને રચિએ હાથએ. અર્થાત્, આ યોગિ તારું સ્થાન થાય છે. હે સુકર્મનુ અગ્ને ! યજ્ઞવેદો વા તેજોવડે પરિવેષિત, અભિમુખ મૂતો તું ઉત્તરવેદિ વિષે ઉપવિષ્ટ હો. ત્હાની આ જ્વાલાઓ વા સ્તુતિઓ ત્વદભિમુખે પ્રવર્તે છે. ૨

* આશ્રુણ્વતે અદંપિતાય મન્મનૃષસંસેમુમૃલીકાર્યવેધઃ ।
દેવાય શસ્તિમૃતાય શંસગ્રાવેવસોતામધુપુદ્યમીલે ॥૩॥

૫૦ આશ્રુણ્વતે । અદંપિતાય । મન્મ । નૃષસંસે । મુમૃલી-
કાર્ય । વેધઃ । દેવાય । શસ્તિમ્ । અમૃતાય । શંસ ।
ગ્રાવાદૈવ । સોતા । મધુપુદ્ય । યમ । મીલે ॥ ૧ ॥

અ. સ્તોત્રોના કર્તા હે સ્તોતાજન ! મદ્યારક સોમના સોતા-
પીયનાર આવાની પેરે અર્થાત્ સોમાભિપવ કરનાર યજ્ઞનારો,
જેની સ્તુતિ કરે છે તે સ્તોત્રાકર્તૃન-પરાયણ, અદંપ-
ત-અપ્રમત્ત, નરોના દૃષ્ટા, સુસુખ૩૫, અમર અગ્નિદેવાર્થ સ્તુતિ
કર. ૧૬૬, * સોમમોતાપાપાજ્ઞ યજ્ઞધ્વનિ કરે તેમ સોમસુત-
યજ્ઞનારો, અગ્નિની સ્તુતિ કરે છે. ૩

ત્વંચિહ્નઃશમ્યાઅગ્નેઅસ્યાઋતસ્યંબોદૃતચિત્સ્વાધીઃ ।
કુદાતંબુક્યાસઘમાર્ધાનિકુદાભવન્તિમસ્ત્યાગૃહેતે ॥૪॥

૧૦ ત્વમ્ । ચિત્ । નઃ । શૈર્થ્યે । અગ્ને । અત્યાઃ । ક્ષતસ્ય ।
 મોષિ । ક્ષતૃદચિત્ । મુદ્દાધીઃ । કદા । તે । ઉત્થા ।
 મધદ્યાધાનિ । કદા । મુન્તિ । સ્ત્યા । ગૃહે । તે ॥૪॥

અ. ૪ અગ્ને । તું જ આ કર્મને દેવતા છે, સત્ય છે અગ્ને ।
 મુદ્દાધી વા મુધ્યાનવાળો તું, અમારા રોગને તારા તારા
 આનંદદાયક ઉદ્ધારે થશે ? અમારા મુદ્ધ વિષે તારી
 સાથે ક્યારે મધ્યકાલ થશે ? ૪

કયાહતદ્વરેણાત્વમગ્નેકયાદિવેગર્હમેકંનુભાગઃ ।

કયામિત્રાયમ્મીહુપૈવૃષિર્ધ્યૈશ્વર્યકર્તૃયમ્ણેકદ્વર્ગાય ॥૫॥૨૦॥

૧૦ કયા । હ । તત્ । વરેણાય । ત્વમ્ । અગ્ને । કયા । દિવે ।
 ગર્હમે । કમ્ । નુઃ । આગઃ । કયા । મિત્રાય । મીહુપૈ ।
 વૃષિર્ધ્યૈ । શ્વર્યઃ । કત્ । અર્ચ્યમ્ણે । કત્ । મર્ગાય ॥૫॥૨૦

અ. ૪ હ અગ્ને । તું અમારા પાપનું વશકરે પ્રપ્તે કયા હેતુ વડે
 ગર્હપૂર્વક આવેલ છે ? હુતોદને વા સ્વર્ગને કયા પ્રકારે
 તે પાપનું આવેલ છે ? અમારું તે કયું પાપ હોય છે ?
 અર્થાત્, ત્વત્પરિચયને લઈ કઈ પાપ હોતું નથી. અભિમત્
 કળ્પા મેક્ષતા મિત્રદેવને, વૃષિવીને, અર્ધમા તથા
 ભગોદેવને અમારા પાપનું કયા પ્રકારે કમન કરે છે ? ૫

• દનિતૃતીયસ્યચતુર્થવિશોધર્ગઃ ॥ ૨૦ ॥

કદિષ્ણયામુદયમાનોઅગ્નેકદ્વાતાયપ્રતવસેશુભંયે ।
પરિજ્મનેનાસંત્યાયસેશુવઃકદમેરુદ્રાયનુદ્ધે ॥૬॥

૧૦ કન્ । વિષ્ણયામુ । યુદ્ધમાનઃ । અગ્ને । કત્ । વાતાય ।
પ્રતવસે । શુભર્મયે । પરિજ્મને । નાસંત્યાય । શે । શુભઃ ।
કત્ । અગ્ને । રુદ્રાય । નૃદ્ધે ॥ ૬ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! આઝીઝીવાદિ વિષ્ણવ મધ્યે ધૃતાદિ આકૃતિઓ
પડે વર્ધમાન તે પ્રકૃષ્ટમત્ર વાળા, શુભ-પ્રાપ્તિતા, પરિતઃમંતા,
સત્યના નેતા યદ્વા. અથવા અસત્ય રૂપ વાયુને, યદ્વા
અશ્વિનોને અને પૃથિવીને કેમ કહેલું ? હે અગ્ને ! પાપ
કરનારાના હથુનાશ કરેલને અમારા પાપનું કેમ નિવેદન
કરેલું ? ૬

કૃયામહેપુષ્ટિમ્રારાયપૂજ્ઞેકદ્વાયસુમંસ્વાયહવિર્દે ।
કદિષ્ણવરુગાયાયરેતોશુવઃકદમેશરવેબૃહત્યૈ ॥૭॥

૧૦ કૃયા । મહે । પુષ્ટિમ્રારાય । પૂજ્ઞે । કત્ । રુદ્રાય ।
સુદર્મસ્વાય । હવિઃર્દે । કન્ । વિષ્ણવે । રુદ્વાય ।
રેતઃ । શુભઃ । કત્ । અગ્ને । શરવે । બૃહત્યૈ ॥ ૭ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! ગદાન્ પુષ્ટિધારક પુષ્પાદેવને. કયા હેતુએ પાપ
નિવેદન કરે છે ? સુપૂજનીય વા સુચરાક, અગ્નિરૂપે દેવોના
દર્શિતા, યદ્વા હવ્યાન્નના દાતા રૂદ્રદેવને, કેમ કથન કરેલું ?
બદુમરાતા, યદ્વા પ્રજાન-કીર્તિવાળા વિષ્ણુદેવને ક્ષયહેતુશ્રૂત
પાપનું કેમ કથન કરે ? સંવત્સર યદ્વા દિવસિકા નિર્ગડંતિ
દેવીને કેમ પાપકથન કરે છે. ૭

કૃયાશર્ધાયમસ્તાપૃતાયકૃયાસુરેવૃહતેપુંચ્છયમાનઃ ।

પ્રતિબ્રુવોદિતયેતુરાયસાધાદિવોજાતમેદશ્ચિકિત્વાન્ ॥૮॥

૧૦ કૃયા । શર્ધાય । મસ્તામ્ । ઋતાય । કૃયા । સુરે । વૃહતે ।
પુંચ્છયમાનઃ । પ્રતિ । બ્રુવ । અદિતયે । તુરાય । સાધ ।
દિવ । જાતુદેવ । ચિકિત્વાન્ ॥ ૮ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! અંતાશ્વ વા અત્યશૂત મરિતોના બલશૂત-ગણને
કયા હેતુએ મારા પાપનું કથન કરે છે ? તે મહાન્ સર્પદેવને,
અદિતિ દેવીને, ત્વરિત ગતિવાળા વાયુદેવને, મહા અહીન
ત્વરિત ગતિવાળા વાયુદેવને, કેમ પાપકથન કરે છે ? હે
સર્વશ અગ્ને ! તે સર્વને બાળ્યારો તું દેહીપત દેવો પ્રતિ
ગમન કર. મહા, ધુનોઠના મરવહનલક્ષણ કાપને સિદ્ધ કર, ૮

ઋતેનઋતંનિયંતમીલ્લાગોરામાસચામધુમત્પક્વમગ્ને ।

કુળ્ળાસુતીરુશંતાધ્રાસિનૈપાજામયેણપયંસાપીપાય ॥૯॥

૧૦ ઋતેન । ઋતમ્ । નિઘ્યંતમ્ । ઈલ્લે । આ । ગોઃ । આમૌ ।
સર્વા । મધુદમત્ । પક્વમ્ । અગ્ને । કુળ્ળા । સુતી ।
રુશંતા । ધૌમિનો । એવ । જામયેણ । પયંસા । પીપાય ॥૯॥

અ૦ હે અગ્ને ! સત્યશૂત મશ વડે અનુસ્થૂત હૃદય-ગાયોના
પયસની છું તારી ખાસે પાચના કરે છું તે અપકવા ગાય,
માધુર્યોપેત પકવ પયસને ધારણ કરે છે. કૃષ્ણવર્ણની આ
ગાય, પ્રાણિઓના ધારક અમર શ્વેતવર્ણના પયસ વડે

મનુષ્યોને વૃદ્ધિ મેળવ કરે છે. આ તારો મદિમા છે કે જે રસોને પરિણામને પમાડી વૃદ્ધિ કરે છે. ૯

ઋતેનહિમાવૃષમશ્ચિદક્તઃપુમાંઅગ્નિઃપયંસાપૃષ્ઠયૈન ।

અસ્પન્દમાનોઅચરદ્વયોધાવૃષાશુકંદુદુહેપૃથ્વિનરુધઃ ॥૧૦॥૨૧॥

૫૦ ઋતેન । હિ । સ્મ । ધૃષ્ણમઃ । ચિત । અક્તઃ । પુમાન્ ।
અગ્નિઃ । પયંસા । પૃષ્ઠયૈન । અસ્પન્દમાનઃ । અચરત્ ।
વ્યઃક્રવાઃ । વૃષા । શુકમ્ । દુદુહે । પૃથ્વીઃ । ઊર્ધ્વઃ ॥૧૦॥૨૧॥

અઃ અભિમત રસનો વર્ષક, ગ્રેષ તે અગ્નિદેવ મત્યમૃત ધારક
પપસુવડે મિઠત થાય છે. અન્નદેવો તે અગ્નિદેવ એકત્ર
અવસ્થિત સતો તેજ વડે સંચરે છે. આયોજ્યનો વર્ષક
સૂયદેવ, પપસુનું અન્તરિક્ષ વા મેધમાંથી દોહન કરે છે. ૧૦

इतितृतीयस्यचतुर्थेपक्षिशोषर्गः ॥ २१ ॥

ઋતેનાદ્રિવ્યંસન્નિમ્નન્તસમંગિરસોનવન્તગોભિઃ ।

શૂનંનરઃપરિપદન્નૃપાસંપ્રાવિઃસ્વંરભવજ્જાતેઅગ્રૌ ॥૧૧॥

૫૦ ઋતેન । અદ્રિમ્ । વિ । અસન્ । પિન્દતઃ । મમ્ ।
અંગિરસઃ । નૈવન્ત્ । ગોભિઃ । શૂનંમ્ । નરઃ । પરિ । પદન્ ।
પ્રપમમ્ । પ્રાવિઃ । સ્વઃ । અમન્ત્ । જાતે । અગ્રૌ ॥૧૧॥

અઃ અંગિરઃ પ્રાપિએ વસદેવ વડે, પ્રાપોના નિરોધક પર્વતને
વિદારતા સતા, પ્રાપો, સઠ સંયુક્ત થયલા. તે કર્મનેતા-

ઓએ, મુખે ઉપાદેવોને પરિત પ્રાપ્ત કરેલી. તેથી સૂચકિવ
પણ આવિર્ભૂત થયેલો તૂ અગ્નિદેવ મન્થન વડે નિષ્પાદિત
મતે, આ સર્વ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયેલી ૧૧

નૃતસ્યદેવીરમૃતાઅમૃત્કાઅર્ણોભિરાણોમધુમદ્ધિરમે ।

વાજીનસર્ગેષુમસ્તુધાનમસત્તમિત્સવિતપેદધન્યુ ॥૧૨॥

૧૦ નૃતંમ' । દેવો' । અમૃતા' । અમૃત્કા' । અર્ણો' હમિ ।
ઓ' । મધુમત્તદમિ । અગ્ને' । વાજી' । ન । સર્ગેષુ ।
મુદ્ધતુર્ધાન' । મ । સર્વમ્ । इत् । સ્વવિતવે । દેવન્યુ ॥૧૨॥

અ. ૦ હે અગ્ને ! અમર, સક્ષમ-આદિ વડે અખાદિત મધુયોપેત
ઉદક વડે મુદ્ધત નહીએ। પ્રેક્ષ્ય પરત્વે પ્રેક્ષાભિમાન અશ્વની
પેદે સદૈવ સ્વધ્યાર્થ પ્રમાણ કરે છે. ૧૨

માફસ્યયક્ષંસત્તમિદુરોગામાયેશસ્વમિનતોમાપે ।

મામ્રાતુરગ્નેઅનૃજોઋણંવેમાસર્યુર્દક્ષંરિપોર્ધુજેમ ॥૧૩॥

૧૦ મા । ક્ષમ્ય' । યૈક્ષમ્ । સર્વમ્ । इत् । હૈર્, । ગા । મા ।
વેગ્સ્ય' । પ્રદમિનત' । મા । આપે' । મા । મ્રાતુ' ।
અગ્ને' । અનૃજો' । ઋણમ્ । વે । મા । સર્યુ' । દક્ષમ્ ।
રિપો' । મુજેમ ॥ ૧૩ ॥

અ. ૦ હે અગ્ને ! અમારા હિ સક સત્રુના યજ્ઞ પ્રતિ તૂ સદૈવ મ
આગમન કરે હિ સક-ધાતક-પ્રતિવેશ્યના યજ્ઞપ્રતિ મ ગમન

અઠ હે અગ્ને ! મારા આ અર્ચનીય ઉકથો વડે તું શોભન
મનસ્ક હો. હે યશ ! મારા હવિર્લક્ષણ અગ્નેને સ્તોત્રો વડે
મદ્ધ કર. હે અગ્ને ! તુ મંત્રસેવન કર. દેવોને સ્તુતિ
કરવાને પ્રાપ્ત સ્તોત્ર તૂને વૃદ્ધિ મત કશે ૧૫

પુતાવિશ્વાચિદુપેતુભ્યંવૈધોનીયાન્યગ્નેનિણ્યાવર્ષાસિ ।

નિવર્ચનાકુવયેકાન્યાન્યશૈસિપમ્તિભિર્વિપ્રંસુકયૈ ॥૧૬॥૨૨॥

૫૦ પુતા । વિશ્વા । ચિદુપે । તુમ્યમ્ । વેષ । નીયૌનિ । અગ્ને ।
નિણ્યૌ । વર્ષાસિ । નિવર્ચના । કુવય । કાન્યાનિ ।
અશૈસિવમ્ । મ્તિભિર્ । વિપ્રં । સુકયૈ ॥ ૧૬ ॥ ૨૨ ॥

અઠ કર્મવિધાતા હે અગ્ને ! કર્મવિષયક-જ્ઞાન-સપન્ન સર્વજ-
તુ અર્થ દેવપ્રાપક, ગૂઢ, નિરંતર વક્તવ્ય કાવ્યો, મેધાવી
પુરુષોએ કરેલાં છે આ સર્વ વાક્યોનુ, મનનીય ઉકથો
અને શાઓ વડે પ્રાગ-મે કથન કરેલું ॥ તું તેનું સેવન
કર ૧૬ (૨૨)

इतितृतीयस्यचतुर्थ्येन्द्राविंशोवर्ग ॥ २२ ॥

सूक्त ३.

- ૧ સત્યયજમ્ = સત્યસ્યાગ્નસ્ય દાતારમ્ ધામત્યેન હવિ
ષાદ્દેવાન્ યજમ્તમ્ = અન્નદાતા વા હવિ વડે ધનનાર
૨ અચિત્તાત્ = ચિત્તોપલક્ષિતસર્વેન્દ્રિયોપસંહારો મરણમ્
इति यावत् तन्मरणात् (न विद्यते चित्तपट्मिन्
तदचिन्तम्) = મરણથી

- ३ स्वपत्न = सुकर्मन ।
 ४ अदपिताय = अपमत्ताय = अदत्तः अप्रभत्.
 ५ शर्म्य = शर्मना देवताते.
 ६ शुभये = शुभस्य प्रापयित्रे = शुभना प्रापयिताने.
 ७ नृधने = नृणा पापकृतां दृष्टे = पाप क्षमाशना दधुनाशने.
 ८ शरये = शृणाति यवथा ओषधीरिति शब्दः शरत्
 संपत्सरः यद्वा हिंसका निहन्ति तस्मै = संपत्सरः वा
 हिंसका निहन्ति देवीने.
 ९ सूर्ये = सूर्याय = सूर्ये.
 १० तुषाय = त्वरितगमनाय = त्वरित गतिवाशने.
 ११ आमा = अवयवा ।
 १२ रुशता = श्वेतेन = श्वेत.
 १३ धामिना = प्राणिनां धारकेण = प्राणियोना धारकवडे
 १४ जामर्षेण = जामर्षे इति जाः प्रजाः ता. जामर्षेण
 अमरण निमित्तेन = अभरवडे.
 १५ पृष्ठयेन = धारकेण = धारकवडे.
 १६ पृश्नि = सूर्य ।
 १७ ऊघ = अन्तरिक्षं मेघ वा = अन्तरिक्ष वा मेघ.
 १८ यनयन्त = ज्ञानयन्त = मंयुक्त तथा.
 १९ सुनम् = सुखेन = सुखे.
 २० देघी = देव्या नदीः = नदीयो.
 २१ आपः = आपव्याः मत्स्यः = प्राप्त इत्या योग्य.
 २२ अमृताः = अयाधिताः ।
 २३ सर्गेषु = प्रेरणेषु = प्रेरण परत्वे.
 २४ प्रस्तुभानः = प्रोत्साहमान ।
 २५ स्रवितये = स्रवणाय = स्रवणाय.

२६ प्रदधन्त्युः = प्रगच्छन्ति = गयाणु करे के

२७ यक्षम् = यक्षम् ।

२८ हुरः = विसृजकस्य = धनुना,

२९ रुज = नाशय = नाश करे.

३० संतरेम = संघर्षयतु = वृद्धिमत करे.

३१ अंगिरः अंगति हवीषि प्राप्नोति इति अग्निः = अग्नि.

३२ नीयातिः = फलप्राप्तकानि = १४५।५६.

३३ निषया = गृहानि = गृह.

सूक्त ४.

ऋषि—वामदेव. देवता—२क्षोद अग्नि, छन्द—त्रिष्टु.

कृणुष्वपाजु प्रसिर्तिनपृथ्वीयाहिराजिनामर्वा इमेन ।

तुष्ट्वीमनुमसिर्तिद्रूणानोस्मासिविध्यरुसमस्तपिष्ठैः ॥१॥

प० कृणुष्व । वाम । प्रदधिमि । न । पृथ्वीम् । याति ।
रानोद्भव । आवहवान् । इमेन । तुष्ट्वीम् । अनु । प्रद-
सिनिम् । द्रूणान् । अस्मा । अग्नि । विध्य । रुसम् ।
तपिष्ठैः ॥ १ ॥

अ० दे अग्ने । भूगर्भेऽपि अनुष्य तेम पक्षिणद्वयार्थं विस्तीर्णं
जगते प्रक्षरे तेम तू तेजने विस्तारित करे. वशी, एवं
राक्षसेने दृष्ट्वा अमलः भद्रफलसने विस्तारित करे. नान्य-
तेजःसंघ-मुक्त-तू, तेम राज्ञ अमलसंघ-यज्ञे

૫૬૧, યત્રુઓનો નોમમૂત-રાજા મજ્યુકન સ્વેના પર પ્રત્યે
જાય તેમ રાક્ષસોને દબાવા ક્ષિપ્રમામિની પ્રકૃત મેનાનું
અનુમમન કરતો, ૫૬૨ ક્ષિપ્ર અનુબદ્ધ-મન્તવ ગતિ વડે
પરમેનાની દિંમા કરતો. યત્રુઓનો સ્વેપ્તા ઓ. અર્થાત્,
અત્યંત તપ્ત તેને વડે તું રાક્ષસોને તાડન કા ૧

તર્વંભ્રમાસંઆશુપાર્પતંત્યનુંસ્પૃશ્વૃપતાશોશુચાનઃ ।

તર્પૂષ્પમેજુહવાંપતંગાનસંદિતોવિસૃજ્જવિર્વગુલ્કાઃ ॥૨॥

૧૦ તર્વં । ભ્રમાસંઃ આશુદ્યા । પતન્તિ । અનું । સ્પૃશ્વ । ઘુપતા ।
શોશુચાનઃ । તર્પૃપિ । અગ્ને । મુહાં । પતંગાન । અર્મર્દ-
દિતઃ । વિ । સુજ્ઞ । વિર્વગુ । ગુલ્કાઃ ॥ ૨ ॥

અં હે અગ્ને ! તારાં અમણ કરતાં ક્ષીણગતિવાળાં રશિમયો,
મર્વંતઃ પ્રમરે છે. પુષ્કળ-દેદીપ્તમાન-તું, અભિભવમમર્થ
તેજઃસંધવડે યત્રુઓને અનુક્રમે દહન કર. યત્રુઓવડે અનિરુદ્ધ
તું, તાપક તેઓને, પતનકીલ વિરુદ્ધિઓને અને નિર્મત જ્વાલા-
રૂપ હિંસાને જ્વાલાવડે મર્વંતઃ પ્રસારિત કર. ૨

પ્રતિસ્પન્તેવિસૃજૈતૂર્ણિતમોમવાંપાયુર્વિશોઅસ્યાઅર્દઘ્નઃ ।

યાંનોદૂરેઅઘર્શસોયોઅન્ત્યગ્નેમાકિષ્ટેવ્યધિરાદંઘર્ષીત્ ॥૩॥

૧૦ પ્રતિ । સ્પર્શઃ । વિ । સુજ્ઞ । તૂર્ણિદનમઃ । મર્વં । પાયુઃ ।
વિશઃ । અસ્યાઃ । અર્દઘ્નઃ । યઃ । નુઃ । દૂરે । અઘર્શમઃ ।
યઃ । અન્તિ । અગ્ને । માર્કિઃ । તે । વ્યધિઃ । ધા ।
દઘર્ષીત્ ॥ ૩ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! અત્યંતત્વરિત-ગતિવાળો-તૂ, પરબાધક રશ્મિ-
ઓને વા આરોને સત્યાનૃતના વિવેકાર્થ કનુપ્રત્યે વિશેષ પ્રેરિત
કર. કોઈપણ વડે-અહિસિત-તૂ, તારી અમેા આદિ પ્રજાનો
પાલક થા, અમારું અનિષ્ટ ચિંતન કરનારો જે દૂર વા સમીપ
હોય તે ઉભયવિધ શત્રુથી, તું અમારો પાલક હો. તારા સંબંધી
એવા અમને, કોઈપણ બાધક રાક્ષસ પરિભવ મ કરો. ૩

ઉદ્ગ્રેતિષ્ઠપત્યાતંનુષ્વન્યમિત્રાંઓપતાત્તિગ્રહેતે ।

યોનોઅરાતિસમિધાનચક્રેનીચાતંધક્ષ્યતસંનશુષ્કમ્ ॥૪॥

૫૦ ઉત્ । અગ્ને । તિષ્ઠ । પ્રતિ । આ । તનુષ્વ । નિ ।
અમિત્રાન્ । ઓપેતાત્ । તિર્ગ્રેદ્ગ્રહેતે । યઃ । નઃ । અરાતિમ્ ।
સમદ્દિધાન્ । ચક્રે । નીચા । તમ્ । ધક્ષિ । અંતસમ્ । ન ।
શુષ્કમ્ ॥ ૪ ॥

અ૦ તીક્ષ્ણ જ્વાલાવાળા હે અગ્ને ! તું રાક્ષસોના હનનાર્થ તત્પર થા.
શત્રુઓ પ્રતિ જ્વાલાસ ધને વિસ્તરાવ, તે તેજઃસ ધોવડે શત્રુઓને
નિરન્તર દહન કર. સમિધવડે દેહીધમાન હે અગ્ને ! જે પુરુષ
અમારા પ્રત્યે શાત્રવભાવ સંપાદન કરે તેને અન્યગ્નૂત કરી કાઢ
ચેરે દહન કર. ૪

ઊર્ધ્વોમંવપ્રતિવિધ્યાધ્યસ્મદાવિષ્કૃણુષ્વૈવ્યાન્યગ્રે ।

અવંસ્થિરાતંનુહિયાતુર્જૂનાંજામિમર્જામિમર્મણોદિશત્તૂન્ ॥૫॥

૫૦ ઊર્ધ્વઃ । મન્વ । પ્રતિ । વિધ્ય । અર્ષિઃ । અસ્મત્ । આવિઃ ।
કૃણુષ્વ । દૈવ્યાનિ । અગ્ને । અવં । સ્થિરા । તનુહિ ।

યાતુદૃષ્ટૈર્નાન્ । જ્ઞામિમ્ । અજ્ઞામિમ્ । પ્ર । મૃણીહિ ।
શત્રૂન્ ॥ ૬ ॥ ૨૩ ॥

સ ૦ હે અગ્ને ! તું શક્ષમેના દનનાર્થે ઉત્સુક-તત્પર થા. અમારાથી
અધિક શક્ષમેને તારા કર. દૈવીતેજને આપિર્મૂલ કર.
શક્ષમેનાં ૬૬ ધનુષ્યોને સિધિલ કર બન્ધુમૂલ તથા અબન્ધુ-
મૂલ યજુઓનો પ્રયાગ કર. ૫

इतितृतीयस्यधत्तुयैत्रयोविंशोऽथर्ग ॥ २३ ॥

સતેજાનાતિસુમતિયંચિષ્ટયઈવંતેજાહ્વળેગાતુર્મૈરંત ।
વિશ્વાન્યસ્મૈસુદિનાંનિરાયોઘ્નમ્નાન્યયોંવિદુરૌઅભિઘૌત્ ॥૬॥

પ ૦ મઃ । તે । જ્ઞાનાતિ । સુદમતિમ્ । ચિષ્ટ । યઃ । ઈવંતે ।
જ્ઞાહ્વળો । ગાતુમ્ । ઈત । વિશ્વાનિ । અસ્મૈ । સુદિનાંનિ ।
રાયઃ । ઘ્નનાનિ । અર્થઃ । વિદુરં । અમિ । ઘૌત્ ॥૬॥

અ ૦ અત્યંત તરફ, યદ્વા દેવોને અત્યંત-હવ્યાન-અર્થેણ-કરનારા
હે અગ્ને ! જે પુરુષ કલ્યાણુદેવમૂલ-આગમનવાળા પરિવૃદ્ધ-
તું અર્થ સ્તોત્રની પ્રેરણા કરે છે ને, તારી અનુમદાત્મિક બુદ્ધિને
પ્રાપ્ત કરે છે. આ સ્તોત્ર રચનારા યજ્ઞમાનાર્થ, યજ્ઞોનો સ્વામી
તું, શૃદ્ધોને અભિલક્ષી શાભનદિનો, ધન તથા ધૃતિમત રત્ન-
કનકાદિને વિશેષ દ્યોતમાન કર. યદ્વા સ્તોત્ર કરનારા યજ્ઞમાનાર્થ
અબુદ્ધ્યકારક દિનો પ્રાપ્ત થાય છે તેને ગોખન અને કનકાદિ
પદાર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. કર્મોનો-અનુષ્ઠિતા-તે, પોતાનાં શૃદ્ધને
વિશેષ દેદીપ્ત કરે છે. ૬

સેતગ્રેઅસ્તુસુખમં સુદાનુર્યસ્ત્વાનિત્યેનહૃદિવાયુકથયૈ ।

પિપ્રીપતિસ્વઆયુષિદુરોણોવશ્વેદસ્મૈસુદિનાસાસંદિષ્ટિ ॥૭॥

૧૦ સ । રત । અગ્ને । અસ્તુ । સુદમમ । સુદદાહ । ય ।
ત્મા । નિત્યેન । હૃદિવા । ય । હૃદયે । પિપ્રીપતિ । સ્વે ।
આયુષિ । દુરોણે । વિશ્વોદ્દત્ । અસ્મે । સુદિના । સા ।
અમત્ । ઇષ્ટિઃ ॥ ૭ ॥

અ० હે અગ્ને ! જે વાવજીવ મ કલ્પિત-અગ્નિજો નાદિ-સાધનભૂત-
દબ્યાન્નવડે તૂને રમ્ભા કરવા ઇચ્છે છે, અને જે તૂને ઉદયો
વડે પ્રમ ન કરવા ઇચ્છે છે, તેજ પુરુષ શોભનધનવાળો વા
માલાગ્મવાળો અને શોભનદાનોપેન હો તે કુન્દ્રક્ષમ શતાયુષ્ય
પય ત રિચત હો આ વજનારાગોને મર્વ સુદર દિનો પ્રાપ્ત
હો તે વચદક્ષ-સાધન-સમર્થ હો ૭

અર્ચીમિત્તેષુપ્રતિધોપ્યર્વાકસન્તેષ્વવાતાંજરતામિયગીઃ ।

સ્વશ્વાસ્ત્વામુરથામર્જયેમાસ્મેક્ષત્રાણિધારયેરન્નશુન્ ॥૮॥

૧૦ અર્ચીમિ । ત્ । સુદપ્રતિમ્ । ધોપિ । અર્વાક્ । સમ્ । તે ।
દેવાતાં । જરતામ્ । હ્યમ્ । ગો । સુદઅશ્વા । ત્મા ।
સુદરથા । મર્જયેમ । અસ્મે ઇતિ । સંત્રાણિ । ધારયે ।
અન્ । શુન્ ॥ ૮ ॥

અ० હે અગ્ને ! જે તારી અનુઅદ્યારક શોભનટલિનુ પૂજન કર
તું પુન પુન તૂને પ્રાપ્તગતી આ વાણી, યો (પુન

ચાપ તે પ્રધારે ત્વદભિપ્રુષ તારી સ્તુતિ કરો. અમે પણ
ગોભન અશ્વો, ગેઘન રથો તથા પુત્રપૌત્રાદિવડે સંપન્ન
મતા, તારી પરિચર્યા કરીએ. તું પ્રતિમ્નિ અમે વિષે
દનવિધાન કર. ૮

इह त्वाभूर्याचरेदुपत्मन्दोपावस्तर्दीन्द्रिवांसमनुद्युन् ।
क्रीळन्तस्त्वासुमनसःसपंप्रामिद्युम्नातस्थिवांसोजनानाम् ॥९॥

પ૦ इह । त्वा । भूरि । चरत् । उप । त्पन् । दोषाद्वस्तः ।
द्रीद्विद्वामम् । अनु । द्युन् । क्रीळन्त । त्वा । सुमनसः ।
सपेम् । अमि । युम्ना । तस्थिद्वाम । जनानाम् ॥ ९ ॥

અ० હે અગ્ને ! શક્ષોના દનવપ્રુષ કર્મવિષે થકા આસોઠવિષે
પુરુષ, ગરુદ્વિસ-સંદીપ્તમાન-તું સમીપ પોતેજ ભૂધિષ્ઠ
પરિચર્યા કરે છે. અમે પણ યત્રુઓના ધનને તારા પ્રસાદથી
આત્મમાત્ર કરતા સ્વ-સ્વગૃહવિષે પુત્રપૌત્રાદિસહ કોડા કરતા,
શોભન મનરક મના, પરિચર્યા કરીએ છીએ ૯

यस्त्वास्वश्वःसुहिरण्योअग्रउपयातिवसुंमतारयेन ।
तस्यत्राताभवंसिनस्यसखायस्तेआतिथ्यमानुषाजुर्नोपत् ॥१०॥

પ૦ यः । त्वा । सुह्रश्चः । सुहिरण्यः । अग्ने । उपयाति ।
वसुंमता । रयेन । तस्य । त्राता । अत्रसि । तस्य ।
सखायः । ते । आतिथ्यम् । आनुष । जुर्नोपत् ॥ १० ॥ ૧૪

અ. હે અગ્ને ! જે પુરુષ શોભન અશ્વવડે, યાગયોગ્ય ધનવડે,
 (પ્રોદિ આદિ) ધનપુકા રથ વડે સુપન્ન સતો, પરિચર્યા
 અર્થ તું-મગીપ મગન કરે તેને તું સર્વપાપોથી રક્ષક રૂપ છે.
 જે પુરુષ તારી અતિચિયોગ્ય પૂજનું સેવન કરે છે; તેનો તું
 સખા છે. અર્થાત્ ઉચિત દક્ષપ્રદાનવડે તેનો ઉપકર્તા છે. ૧૦

इति तृतीयस्य चतुर्थे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ૨૪ ॥

મહોર્જામિન્વન્ધુતાવર્જોઽસ્તિન્માપિતુર્ગોત્રમાદન્વિયાય ।
 ત્વનોઽસ્ય વર્ચસશ્ચિકિદ્દિહોતર્થવિષ્ટમુક્તોદમૂનાઃ ॥૧૧॥

૧૦ મહઃ । રૂઝામિ । વન્ધુતા । વર્ચઃશ્ચિમિઃ । તત । મુ । પિતૃઃ ।
 ગોત્રમાત્ । અતુ । દયાય । ત્વમ્ । નઃ । અસ્ય । વર્ચસઃ ।
 ચિકિદ્દિ । હોતઃ । યવિષ્ટ । મુક્તો ઇતિ । મુક્તો ।
 દમૂનાઃ ॥ ૧૧ ॥

અ. હે દેવોના આર્જન કરનારા અત્મંત તરુણ શોભનપદ અગ્ને ।
 સ્તોત્રોવડે સમુત્પન્ન બન્ધુઆવનાવડે હું મહાન્ રક્ષસોનો
 નાશ કરું છું. સ્તોત્રાત્મકે વચનના ઉત્પાદવિના જોતમ ઋષિ
 સદાશયી હું વામદેવને તે પ્રાપ્ત થયછું. દાંતમર્મનો, દાન કરનાર
 મનરાજો, વા ચતુનો ઉપક્ષપવિતા તું, મારા સ્તોત્રાત્મક આ
 વાક્યને બાણ. ૧૧

अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवां अतन्द्रासो वृका अथ मिथ्याः ।
 तेषां यवः सध्यां वर्चो निषद्याग्ने तव नः पान्त्वमूर ॥ ૧૨ ॥

૧૦ અસ્વપ્નજસ્તરણયઃ । સુશેવાઃ । અતન્દ્રાસઃ । અવૃકાઃ ।

અશ્રમિષ્ઠાઃ । તે । પૌયર્વઃ । મુઞ્ચઃ । નિદસર્થઃ । અગ્નેઃ ।
તર્વઃ । નઃ । પાન્તુઃ । ઐમુર ॥ ૧૨ ॥

અ. અમૃદ, મુર્વઃ, મદા અપ્રતિદત ગર્ભવાળા હે અગ્ને ! તારા
જમરક-સતત મમન સ્વભાવવાળા, વા આપત્તિથી તારક,
મુષ્પશ્વ, અનલસ-સર્વદા ઉદ્ધૃક્ત, અદિંસક, અશ્રાતિતમ
પરપર સંગત તથા રક્ષક રશિમઓ, અમારા યજ્ઞવિષે વ્યાપ્ત
યજ્ઞ અમારું ગ્રહણ કરે. ૧૨

*યેપાયવૌપામતૈયન્તેઅમેપશ્યન્તોઅન્ધંદુરિતાદરક્ષન્ ।
રક્ષતાન્સુકૃતૌવિશ્વવેદાદિપ્સન્સદ્વિપવૈનોનાહંદેસુઃ ॥૧૩॥

પ. યે । પાયર્વઃ । મામતૈયમ્ । તે । અગ્ને । વશ્યન્તઃ । અન્ધમ્ ।
દુઃહૃતાત્ । અરક્ષન્ । રક્ષે । તાન્ । સુદુર્નઃ । વિશ્વવેદાઃ ।
દિપ્સન્તઃ । સ્ત । રિપર્વઃ । ન । અહં । દેમુઃ ॥ ૧૩ ॥

અ. હે અગ્ને ! તારા રક્ષક (આ અંધ હે એમ કૃપાદૃષ્ટિથી
જેનારા) રશિમઓએ મમતાના અન્ધપુત્રનું આ આન્ધ્યસહાય
પાપથી રક્ષણ કરેલું. વિશ્વપ્રચ-વું. શોભનચક્ષુ પ્રદાન-આદિ-

*(ધતિહાસ—મમતા નામની ઉચ્ચત્વની ગર્ભિણી બાવોની
કામના ઉચ્ચત્વના અનુજ્ઞા આતા જૃદરપતિએ કરેલી ગર્ભસ્થ રેતસે
તે જૃદરપતિને કહ્યું તુ અત્ર રેત સિંચન મ કર. એ ઉપરથી
નિર્દરેતરક સતા તે જૃદરપતિએ, ગર્ભને યાપ આપ્યો કે જાત્યન્ધ્યત્વરૂપ
દીર્ઘતમસૂને વૃંપ્રાપ્ત હો. તે ઉપરથી દીર્ઘતમ નામ પડેલું. તેણે
અગ્નિને સ્તુતિ કરી ચક્ષુ પ્રાપ્ત કરેલી.)

- १४ यातुजूनान् = यातयितुं प्राणिनः क्लेशयितुं ये सर्वं
 कुर्वन्ति तेषां यातुधानामाम् = राक्षसेनाः।
- १५ दुरोणे = दुरवने कृच्छूलम्ये = कृच्छूलम्।
- १६ वयाता = पुनः पुनः ।
- १७ क्षत्राणि = धनानि = धनम्।
- १८ सचेम = परिचरेम = परिचर्यां करीम्ये छीम्ये
- १९ पितुः = उत्पादयितुः = उत्पादयितानु
- २० अमूढ = अमूढ सर्वज्ञ = भवन्ति
- २१ पायथ = रक्षका = रक्षन्ति,
- २२ दिग्मन्त्र = द्भिन्नुमिच्छन्ति = परिभ्रमन् करान्ति
 मन्त्रवाणी
- २३ जहूषाण = अलज्जितगमन = अतिजित अभ्युपगमः।
- २४ अघद्यान् = परिघादान् = गिराद्वी

જા. હે અમ્ને ! અમે તુને આ દેદીપ્ત સ્તુતિવડે પરિચર્યા કરીએ
છહએ. અમોવડે ચંસન કરાતા આ સ્તોત્રને તું મૃદુલ ક
સ્તુતિ-ન-કનરા-ગદ્યમેને દહન કર. મિત્રોવડે પૂજનીય
હે અમ્ને ! દોહકરનાર નિંદકો તથા પરિવાદોથી તું અમા
પરિપાવન કર. ૧૫ ॥ ૨૫ ॥

इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचविशोवर्ग ॥ २५ ॥

इतितृतीयाष्टकेचतुर्थोऽध्याय ॥ ४ ॥

सूक्त ४.

- ૧ પ્રમિતિમ્ = પ્રકર્ષેણ સ્તીયતેઘષ્યતે યથા इति પ્રસૂતિ
વાંગુરા = ગાળ.
- ૨ આમથાન્ = અમા રાજા સદ્ઘર્તતે इत्यમાय ।
તદ્વાન્ યદ્વા રોગથાન્ = અમાત્ય વા રોગમપન્.
- ૩ તૃષ્ણોમ = શિષ્યગામિનીમ્ = શિષ્ય અમન કરનાર.
- ૪ પ્રમિતિમ્ = મત્યા = મતિ વડે.
- ૫ આશુવા = ધીમ્રમતિવાળાં રશ્મિઓ.
- ૬ મુદલા = જ્વાલા વડે
- ૭ અસંદિત = પરૈ. અનિરુદ્ધઃ = યતુવડે અનિરુદ્ધ
- ૮ તપૂષિ = તાપકાનિ તેજાંસિ = તાપક તેજો.
- ૯ સ્પશઃ = રક્તમોન્ ચારાન્ વા' = રશ્મિઓને વા આરોને
- ૧૦ વ્યથિ = થાથક રાક્ષસઃ = બાધક રાક્ષમ.
- ૧૧ ઓપતાન્ = નિતરાંદહ = છેક દહન કર
- ૧૨ તિગ્મદંતે = તીક્ષ્ણ જ્વાળાવાળા.
- ૧૩ અતસમ્ = કાટ.

અં ૪ એ અમ્ને ! અમે તુને આ દેહીપતિ રત્નતિવડે પરિચર્યા કરીએ
હમ્ને. અમેવડે ચંમન કરાતા આ સ્તોત્રને તું ગૃહ્ય કર
રત્નતિ—ન—કરનારા—રાક્ષસોને દદન કર. મિત્રોવડે પૂજનીય
દે અમ્ને ! દોહકરનાર નિંદકો તથા પરિચરો તો તું અમારું
પરિપાલન કર. ૧૫ ॥ ૨૫ ॥

इतितृतीयम्यद्यत्तुर्गोपंचविशोयर्गः ॥ २५ ॥

इतितृतीयाष्टकं चतुर्योष्याय. ॥ ૪ ॥

મુક્ત ૪.

- ૧ પ્રતિતિમ્ = પ્રકરેણ નીચતેષ્વપ્યતે યથા इति પ્રત્નુતિ
ચાંગુરા = જાળ.
- ૨ આમવાન્ = અમા રાક્ષા સહ થતેતે इत्यમાव्यઃ ।
તદ્વાન્ યદ્વા રોગવાન્ = અમાત્મ વા રોગમ્બધ્ન.
- ૩ તૃત્થોમ્ = ક્ષિપ્રગામિતોમ્ = ક્ષિપ્ર ગમન કરનાર.
- ૪ પ્રસિતિમ્ = નન્યા = ગતિ વડે.
- ૫ આશુવા = ગીઘ્રમતિવાળાં રશ્મિઓ.
- ૬ મુદયા = જ્વાલા વડે.
- ૭ અસંહિતઃ = પરેઃ અનિકરદઃ = ચતુરડે અનિરૂદ્ધ.
- ૮ તપૂષિ = તાપકાનિ તેજામિ = તાપક તેજો.
- ૯ સ્પશઃ = રક્ષ્મીન્ ચારાન્ ધા' = રશ્મિઓને વા આરોને.
- ૧૦ ડયયિઃ = યાધકઃ રાક્ષસઃ = બાધક રાક્ષસ.
- ૧૧ ઓષતાત્ = નિતરાંદય = છેક દેદન કર.
- ૧૨ તિગ્રમદેતે = તીક્ષ્ણ ગ્વાળાવાળા.
- ૧૩ અતસમ્ = કાદ.

- १४ यातुजूनाम् = यातयितु प्राणिनां जलेशयितुं ये नद्यं
 कुर्वन्ति तेषां यातुधानां नाम् = राक्षसोनां.
 १५ दुरोणे = दुरघने कृच्छूलभ्ये = कृच्छूलाभ्यः
 १६ यथाता = पुनः पुनः ।
 १७ क्षत्राणि = धनानि = धनो।
 १८ सपेम = परिषरेम = परियर्षा करीञ्जे छीञ्जे.
 १९ पितु = उत्पादयितु = उत्पादयितानु.
 २० तामूर = तामूद मर्षण = मर्षण
 २१ पायव = रक्षका = रक्षः.
 २२ दिग्गत = दधिनुमिच्छुग्ता = परिवार करती